

THE FREE INDOLOGICAL COLLECTION

WWW.SANSKRITDOCUMENTS.ORG/TFIC

FAIR USE DECLARATION

This book is sourced from another online repository and provided to you at this site under the TFIC collection. It is provided under commonly held Fair Use guidelines for individual educational or research use. We believe that the book is in the public domain and public dissemination was the intent of the original repository. We applaud and support their work wholeheartedly and only provide this version of this book at this site to make it available to even more readers. We believe that cataloging plays a big part in finding valuable books and try to facilitate that, through our TFIC group efforts. In some cases, the original sources are no longer online or are very hard to access, or marked up in or provided in Indian languages, rather than the more widely used English language. TFIC tries to address these needs too. Our intent is to aid all these repositories and digitization projects and is in no way to undercut them. For more information about our mission and our fair use guidelines, please visit our website.

Note that we provide this book and others because, to the best of our knowledge, they are in the public domain, in our jurisdiction. However, before downloading and using it, you must verify that it is legal for you, in your jurisdiction, to access and use this copy of the book. Please do not download this book in error. We may not be held responsible for any copyright or other legal violations. Placing this notice in the front of every book, serves to both alert you, and to relieve us of any responsibility.

If you are the intellectual property owner of this or any other book in our collection, please email us, if you have any objections to how we present or provide this book here, or to our providing this book at all. We shall work with you immediately.

-The TFIC Team.

श्रमणु भगवान् भडावीरना २५०० भा निर्वाणुभडोत्सवना उपलक्ष्यभां

प्रेम-जिनागम प्रकाशन, ग्रंथांक : ' ॢ-ॢ '

नन्डीसूत्र

अने

अनुयोगद्वार सूत्र

[गुजराती अनुवाद सहित]

: अनुवादक :

विद्यार्थिनी लद्राणेन

: सम्पादक :

पं. शोलायन्द्र भारिल्ल

• प्रकाशक :

प्रेम-जिनागम प्रकाशन समिति, घाटकोपर.

≡ सुन्दरि :

मन्त्री सुत्र

सुदुष्टे गङ्गा सुत्र

≡ प्रथमः :

प्रेम-निदानम प्रथमम मुनिनि वाटकेपर.

प्रथम संस्करणम् :

प्रति : १०००

संस्करण सं० २००३. ई. सं. २५०२

मूल्य : ₹ ८ (आठ रुपिया)

≡ प्राधिकायः :

अमली निवासी.

दुर्गाबाग क्षेत्र, वाटकेपर, मुंबई ४०० ०७७

+ सुदुष्टः :

के. ए. ए. ए. ए. ए.

श्रीमान प्रिन्स प्रेस, मद्रास.

(ई. मुद्रिका)

સમર્પણ

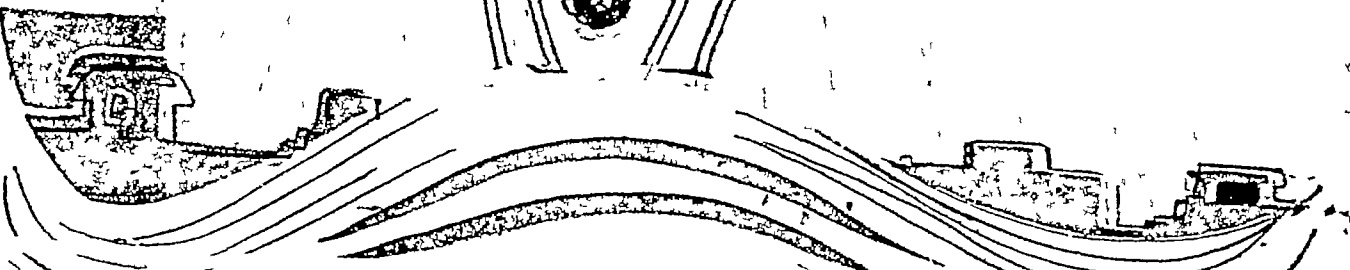
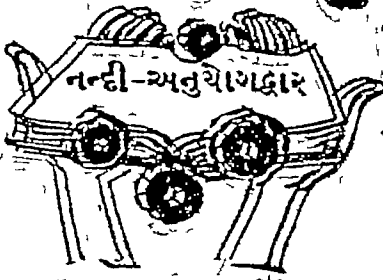
પ્રોફેસર પ્રાણલાલજી
મહાશયને સમર્પણ

સીલોષ્ટ
કેમરા
પૂર્ણોત્તમા સ્વર્ગામીન
શુક્રદેવ
પ્રાણલાલજી
મહાશય
સાહેબ!

સૂર્યના કિરણો પ્રાપ્ત કરી વિકસિત અનેલ નાનકડું
મંકળ સૂર્યને શુ અર્પે ? છતાં પણ સૂર્યથી જ પ્રાપ્ત
સુગંધીનો રસથાળ અર્પી પોતાને કૃત્યકૃત્ય નથી
માનતું ? જીવન-યુગપના વિદાસમાં સૂર્યસમા પૂ
શુક્રદેવ પ્રાણલાલજી મ તથા અવરાયેલા નિજ
આત્મશુષોના શોધન માટે જગૃત કરી દિશા
મૂચન કરનાર મમ શુરુણીમૈયા ભાવયોગિ
મા પ્ર. પૂ. લીલમખાઈ મ ને તેમની
પ્રતિકૃતિ અર્પતા ધન્યતા
અનુભવું છું.

—વે સદા

વે સદા

ધર્મપ્રેમી સુશ્રાવક પ્રેમજી હીરજી ગાલા

[સંક્ષિપ્ત પરિચય]

આગમપ્રકાશન કાર્ય એમની પ્રેરણા તથા મોટી રકમની મદદ મળતાંજ શરૂ કરવામાં આવેલ છે.

પ્રેમજીલાઇ વિશે ટૂંક પરિચય:—

કચ્છમાં કાડાંગર ગામના એ રહીશ છે. માતા-પિતાના ધાર્મિક સંસ્કારો એમને બાળપણથી જ છે. તેઓને “ધર્મનો રંગ હાડહાડની મીંજાએ લાગ્યો છે” એ પ્રકારના શ્રાવક છે. ધર્મ-રંગથી રંગાયેલ હોવાને કારણે તેમને આગમોનો પણ સારો અભ્યાસ છે.

તેઓએ ઘણા વર્ષોથી આજીવન બ્રહ્મચર્ય વ્રત અંગીકાર કરેલ છે. ઘણા વર્ષોથી ચઉવિહાર વ્રત પાળે છે. તેમના ધર્મપત્ની પણ ખૂબજ ધાર્મિક વૃત્તિવાળા છે. બન્ને પતિ-પત્ની અનેક તપશ્ચર્યાઓ કરતા હોય છે.

ગૃહસ્થાશ્રમ પાળતા છતાં છેલ્લા સત્તર વર્ષથી નિવૃત્ત જીવન ગાળી રહ્યા છે

પ્રભુ મહાવીરનાં ઉચ્ચ ઉપદેશો અને આગમોની પ્રસિદ્ધિની તેમની ઉત્કટ ઇચ્છા થતાં ઘાટકોપરમાં ચાલતી “શ્રમણી વિદ્યાપીઠ” માં આવ્યા.

ત્યાં તેઓ પૂજ્ય મહાસતીજી પ્રાણકૃવર બાઈ મ, પૂ. સુક્તાબાઈ મ., તથા પૂ. બા. લીલમબાઈ મ. ના પરિચયમાં આવ્યા, અને આગમોને લગતી ચર્ચા થઈ. પરિણામે વિદ્યાપીઠના-સાધ્વી વિદ્યાર્થી ગણુ જે આગમોનો ગુજરાતી અનુવાદ કરી આપે તો તેનું પ્રકાશન કરવા તથા તેનું ખર્ચ ચોતે લોગવશે એવી ભાવના વ્યક્ત કરી.

વિદ્યાપીઠના અધિક્ષાતા પં. શોભાચંદ્રજી ભારિદ્ધ તથા શ્રાવક શ્રી દુર્લભજીલાઇ ખેતાણી સાથેના વિચારવિનિમયમાં નિર્ણય થયો કે ઉક્ત ભાવનાને મૂર્ત સ્વરૂપ આપવું. જન્મભૂમિ પ્રેસમાં પ્રથમ “આચારાગ સૂત્ર” પ્રગટ થઈ ચુક્યું છે.

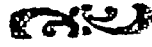
ત્યાર પછી બીજા સૂત્રો પણ પ્રકાશિત થયેલ છે, જેમકે સૂત્રકૃતાંગ, ઉપાસકદશાંગ, વિપાક, ઔપપાતિક, અન્તગડ, અનુત્તરોપપાતિક, નન્દી અને અનુયોગદ્વાર આપના હાથમાં છે.

આ પ્રકાશન ઉપકારક નિવડશે એવી આશા છે. અનુવાદકે અનુવાદ કરતી વેળાએ ભાવ જાળવી રાખવા પૂરો પ્રયત્ન અને કાળજી રાખેલ છે.

હૃદીકૃતમા દાનવીર પ્રેમજીલાઇનો અમો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

શ્રમણી વિદ્યાપીઠ
ઘાટકોપર.

જેચંદ જમનાદાસ તેજાણી
હરજીવનદાસ રૂગનાથ ગાંધી
હીમતલાલ ભગવાનજી શેઠ
ચીમનલાલ દામોદરદાસ વોરા
નરોત્તમદાસ જીવનલાલ લાખાણી

પત ગમાટે દીપક, ચક્રમાટે ચાદ, લોખંડમાટે લોહચુબક આકર્ષણકેન્દ્ર છે; તેવીજ રીતે ભવ્યભાવિક મુમુક્ષોઓમાટે ' શ્રમણી વિદ્યાપીઠ ' આકર્ષણ કેન્દ્ર છે. મારા જીવન ઉત્થાનનું, આરિત્ર-ઘડતરનું અને મારામા ક'ઈક અ શે જ્ઞાનની જ્યોત પ્રગટી હોય તો તેનું મૂળ ' વિદ્યાપીઠ ' જ છે. અતિવિસ્તૃત જૈનસાહિત્યના ગહન અભ્યાસમાટે જિજ્ઞાસુ, સમપ્રયોજનવાળી બહેનો પોતાના માતા પિતા અને નાનકડા કુટુંબનો ત્યાગ કરી, એક કુટુંબ ભાવનાથી સાથે રહે છે. સાથે ભોજન કરે છે અને અધ્યયન પણ સાથેજ કરે છે. અમારા પુણ્યબળે પિતાતુલ્ય પૂ. પંડિતજી શોભાચંદ્ર ભારિલ્લ સાહેબનો સ યોગ અને ગુરુણી મૈયાનું સાન્નિધ્ય પ્રાપ્ત થતાં બીજ રૂપ એવા અમે અંકુરમાં પરિણત થવા પ્રયત્નશીલ બન્યાં, પરંતુ પૂ. પંડિતજી તો અમને વિરાટ સર્વકળાસંપન્ન વટવૃક્ષ બનાવવા ઇચ્છતા હતા. અમે અધ્યયનજ કરીએ તે તેઓને પસંદ ન હતું. તેઓ અમને લેખનકળામાં પણ પ્રવીણ બનાવવા ઇચ્છતા હતા તેઓની અભિલાષા હતી કે અમે પ્રકાશન યોગ્ય ક'ઈક લખાણ કરીએ.

આ દરમ્યાન જ પ્રેમજીલાઈએ ૩૨ આગમોનો ગુજરાતી અનુવાદ પ્રકાશિત કરવાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી. સોનામાં સુગંધ ભળવારૂપ આ વાત જાણી પૂ. પંડિતજીએ આ કાર્ય કરવા અમને આશીર્વાદ આપ્યા.

બીજી બાજુ આગમોનું અધ્યયન કરતાં અમને અલૌકિક આનંદની પ્રાપ્તિ થતી. આત્માના નિજ ગુણ (જ્ઞાન) ને વર્ણવતું શાસ્ત્ર છે " નંદીસૂત્ર " અન્ય દ્રવ્યોથી આત્મદ્રવ્યને અલગ પાડનાર વિશિષ્ટ ગુણ છે ચૈતન્ય. આ ચૈતન્યનો બોધરૂપ વ્યાપાર તે ઉપયોગ. તેમા પણ સાકારોપયોગ જ્ઞાનનું વિશદ અને તલસ્પર્શી વર્ણન ' નંદીસૂત્ર ' માં છે. વિખૂટા પડી ગયેલા બાળકનો ભેટો થતાં માતૃહૃદયને, અખૂટ ધનરાશિ પ્રાપ્ત થતા કંજૂસને, મીઠા મધુરા સંગીતનું શ્રવણ થતાં હરણને, મોરલીના નાદથી સર્પને, મેઘ ગર્જનાથી મયૂરને, સૂર્યના ઉદયથી ચક્રવાકચુગલને જે આનંદ થાય છે તે કરતાં અનંતગણો અધિક આનંદ જીવને અવરાયેલા નિજ જ્ઞાનગુણના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો બોધ થતાં થાય છે.

જ્ઞાનનું સત્ય સ્વરૂપ સમગ્રતા અને આવરણનું ભાન જાગૃત થતા, જીવ પુરુષાર્થ ભણી, આવરણને કુગાવી, કૈવલ્ય પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરવા આગેકૂચ કરે છે. જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેય એવં ધ્યાતા ધ્યાન અને ધ્યેયને એકાકાર કરી નિજ શાશ્વત આવાસને પ્રાપ્ત કરાવનાર છે ' નંદીસૂત્ર '

હું ' નંદીસૂત્ર ' નો અભ્યાસ કરતી હતી ત્યારે થયા કરતું કે આ સિદ્ધાંતનો ગુજરાતી અનુવાદ થાય તો મારા જેવી અનેક વિદ્યાર્થિની બહેનોને ઉપયોગી થાય, પરંતુ આ કાર્ય હું કરી શકીશ, એવી આત્મશ્રદ્ધા તે સમયે ન હતી. આ કાર્ય માટે શ્રદ્ધા સંચિનાર મારી ગુરુણી બા. ધ્ર. પૂ. લીલમબાઈ મ. છે. તેમની પ્રેરણા અને કૃપાથીજ હું અનુવાદ કાર્ય કરવામાં પ્રયત્નશીલ બની. આ કાર્ય દરમ્યાન પણ હું ન્યારે ન્યારે હતાશ બની જતી ત્યારે માર્ગદર્શન, પ્રેરણા અને નૂતન ઉત્સાહ અર્પી આગેકૂચ કરાવનાર પણ તેઓજ છે. જે એમના આશીર્વાદ પ્રાપ્ત થયા ન હોત તો

કદાચ મારો આ કાર્યમાં પ્રવેશ જ ન થયો હોત. અથવા તો અધવચ્ચેજ કાર્મ વીરમી ચચુ' હોત. તેમાં લેશ પણ અતિશયોક્તિ નથીજ.

નંદીસૂત્રના અનુવાદ પછી 'અનુયોગદ્વાર સૂત્ર' નો અનુવાદ પણ તેઓશ્રીની ગ્રેરણુથી પૂર્ણ થયેલ છે.

અનુયોગ એટલે લગવાને જે અર્થરૂપ પ્રવચનની પ્રરૂપણા કરી છે તેને અનુકૂળ કથન. અનુયોગ સૂત્ર અલગ સિદ્ધાંત છે. તેમ કહેવા કરતાં તે સર્વશાસ્ત્ર અન્તર્ગત છે, તેમ કહેવું વધુ ઉચિત ગણાય. જેમ કેઈ નગરમા આગમન-નિર્ગમન-માટે એકપણ દરવાજો ન હોય તો તે નગરજ ન કહેવાય. જો એકજ દ્વાર હોય તો અતિ સુરકેલીથી પ્રવેશ અને નિર્ગમન થાય. અને જો બે કે ત્રણ દરવાજા હોય તો પણ પ્રવેશ-નિર્ગમનમા અવ્યવસ્થાજ રહે. પરંતુ જો ચારે દિશાઓમાં દરવાજા હોય તો સુવિધાપૂર્વક પ્રવેશ-નિર્ગમ થાય અને નગરનો સુંદર વિકાસ થાય. તેવીજ રીતે શાસ્ત્રરૂપ નગરમાં પ્રવેશ માટે ઉપક્રમ, નિશ્લેષ, અનુગમ, અને નયરૂપ ચાર દ્વાર છે. આ ચાર દ્વાર વિગેર શાસ્ત્ર સુખ પૂર્વક જ્ઞાનના વિષય ન બને. તેમજ તેનું વાસ્તવિક રહસ્ય જાણી ન શકાય. આ ચારમાંથી એક, બે કે ત્રણ દ્વાર જ હોય તો પણ શાસ્ત્રનું વાસ્તવિક જ્ઞાન ન થઈ શકે. પરંતુ આ ચાર દ્વારની સહાયતાવડે અલ્પ સમયમાં શાસ્ત્રનો વિશદ યોધ થઈ જાય છે.

ઉપક્રમ એટલે ઉત્થાનિકા. વ્યાખ્યેય વસ્તુના નામનું કથન કરવું, તેને નિશ્લેષ કરવા યોગ્ય બનાવવું. નામાદિ દ્વારા શાસ્ત્રનું નિરૂપણ કરવું તે નિશ્લેષ છે. નામાદિ લેદથી નિરૂપિત શાસ્ત્રનું અનુકૂળ જ્ઞાન હોવું અને અનુકૂળ કથન કરવું તે અનુગમ અને અનંત ધર્માત્મક વસ્તુના એક અંશની પ્રતીતિ કરાવે તે નય. શાસ્ત્રના અર્થો વિવિધ નયોની અપેક્ષાએ જ્યારે સમજાય છે ત્યારેજ શ્રુતજ્ઞાનમાં સંપૂર્ણતા આવે છે. અનુયોગના આ ચાર લેદોનો આશ્રય લેવાથી સહજ રીતે શાસ્ત્રનો યોધ થઈ જાય છે. આવા મહત્વના ગ્રંથમાં પૂ મહાસતીજી તથા પૂ. પંડિતજીના સહકારને કારણે હું ચંચુપાત કરી શકી છું.

મારી અસંસ્કૃત ભાષાને સંસ્કારિતાના ખીખામા ઢાળનાર બા. ધ્ર. પૂ. મહાસતીજી અને પૂ. પંડિતજીની હું ખૂબ-ખૂબ આભારી છું. આ કાર્યમાં સહકાર આપનાર મારી ગુરુબહેનોનો પણ આ પ્રસંગે આભાર માનું છું. 'નંદીસૂત્ર' નો અનુવાદ પૂ આત્મારામજી મ. ના 'નંદીસૂત્ર' ના આધારે અને 'અનુયોગદ્વારસૂત્ર' નો અનુવાદ પૂ. ઘાસીલાલજી મ ના 'અનુયોગદ્વાર સૂત્ર' ના આધારે કરેલ છે. આ પ્રસંગે હું તેઓની ખૂબ-ખૂબ આભારી છું.

બે બોલ

“ પ્રેમ જિનાગમ પ્રકાશન ” વૈધાનિક દષ્ટિએ એક સ્વતંત્ર પ્રકાશન સંસ્થા છે, તથા ધિ શ્રમણી વિદ્યાપીઠ ઘાટકોપર સાથે એનો ઘનિષ્ઠ સંબંધ છે. વિદ્યાપીઠમાં અધ્યયન કરનાર મહાસતીઓ અને વિરક્તા બેનો જ આગમોનો અનુવાદ કરે છે અને વિદ્યાપીઠનાજ પ રિંતશ્રી શોભાચન્દ્રજી ભારિ-લ્લના સમ્પાદન અને નિરીક્ષણમાં પ્રકાશનનું કાર્ય સમ્પન્ન થાય છે. આ પ્રકાશન સમગ્ર જૈન સમાજ માટે અતીવ ઉપકારક અને ઉપાદેય છે. અત્યાર સુ ધીમાં આ સંસ્થાએ આચારાંગ, સૂત્રકૃતાંગ, ઉપાસકદ-શાંગ, વિપાક, ઔપપાતિક, અન્તકૃત અને અનુત્તરોપપાતિક સૂત્રો પ્રકાશિત કર્યા છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકમા નન્દી અને અનુયોગદ્વાર, આ બે સૂત્રો પ્રસિદ્ધ કરાય છે. તે સંબ ધે કાંઈક લખવાનો મને આગ્રહ કરવામાં આવેલ છે આ આગ્રહને માન આપી બે બોલ લખાય છે.

૧-નન્દી

જૈન ધર્મ એ આત્મવાદી ધર્મ છે. આત્મધર્મનું અપૂર્વ કથન કરી શાસ્ત્રકારોએ જૈન ધર્મની પરમ પ્રભાવના કરી છે. જૈન આગમ સૂત્રો એ તીર્થંકર ભગવતોની વાણી છે. જૈન ધર્મના અતિમ તીર્થંકર શ્રમણ ભગવંત મહાવીર હતા પ્રભુએ જે વાણી ફરમાવેલી છે તે વાણીને ગૌતમાદિ ગણુધરોએ સૂત્રરૂપે ગુંથેલી છે.

આત્માની વિવિધ શક્તિઓનું કથન જૈન આગમોમાં જોવા મળે છે ૩૨ આગમ સૂત્રોમાં શ્રી નન્દીસૂત્રને ચાર મૂળ સૂત્રમાનું એક કહેવામાં આવે છે. નન્દીસૂત્ર એટલે જ્ઞાનનો અમૂલ્ય ખજાનો

નન્દીસૂત્રમા જ્ઞાન, જ્ઞાનના ભેદો, જ્ઞાનના પ્રભેદોનું વિસ્તૃત વર્ણન છે. જ્ઞાન એ આત્માનો અસા-ધારણુ શુણુ છે જ્ઞાન એટલે જાણુવુ . લોક જડ અને ચેતનથી ભરેલો છે. તેને જાણુવા માટે જ્ઞાનની જરૂર છે.

સૂત્રના પ્રારભમાં અહંત મહાવીર સ્વામીની સ્તુતિ પછી શ્રી સ ધની અનેક ઉપમાઓ દ્વારા અતીવ ભાવપૂર્ણ અને હૃદયગ્રાહી સ્તુતિ કરવામાં આવી છે.

નગર-રહ-ચક્ક-પરમે, ચંદે-સૂરે-સમુદ્ધ-મેરુમ્મિ ।

જો ઉવમિજ્જહ સયયં, તં સંઘ ગુણાયરં વંદે ॥

નગર, રથ, ચક્ર, પદ્મ, ચ દ્ર, સૂર્ય, સમુદ્ર અને મેરૂની ઉપમાઓથી જે સદા ઉપમિત છે એવા અક્ષય શુણુનિધિ શ્રી સ ધને હું સ્તુતિ પૂર્વક વંદન કરૂં છું. ચતુર્વિધ શ્રીસ ધની યોગ્યતા અને પૂજ્યતા કેવી હોય તેના માટે અનેક ઉપમાઓ વડે સુ દર વર્ણન કરવામા આવેલું છે.

પ્રાયઃ પ્રત્યેક ક્ષેત્રોમા જૈન ધર્માવલંબીઓના સંગઠન રૂપ શ્રીસંઘની સ્થાપના કરવામાં આવેલી હોય છે. જેને સાધારણુ વ્યવહારમાં પણ સંઘ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

આવા પ્રત્યેક સંઘોમા બંધારણીય વ્યવસ્થા હોય છે. આવા સંઘો જૈન ધર્મના વિકાસ માટે અનેક વિધ મંગળ પ્રવૃત્તિઓ કરે છે. સ ધ સંચાલન માટે તેના ટ્રસ્ટીઓ અને કાર્યવાહક બોર્ડ પણ હોય છે.

ભૂત કાળમાં વ્યક્તિની યોગ્યતાનુસાર સંઘના નેતા તરીકે તેનો સ્વીકાર કરવામાં આવતો હતો. આજે અર્થપ્રધાન યુગમાં લોકશાહીના વાદે વ્યક્તિના ગુણધર્મોની પ્રધાનતા છોડી મતદાન યોજનાએ પ્રવેશ કર્યો છે. શાસ્ત્રોમાં સંઘધર્મ અને સંઘપતિની અનેક યોગ્યતા માટે સુંદર કથન જાણુવા મળે છે. અખિલ વિશ્વના જૈન સંઘો આવા નંદીસૂત્ર ના ગુણુ યોગ્ય આચાર સંહિતાવંત બની સેવા કરે તે શાસન ઉપર ઘણો ઉપકાર થાય !

તીર્થંકર, ગણુધર તથા ઉત્તરવર્તી આચાર્યોની શૃખલા એક પટ્ટાવલીના રૂપમાં આપી છે. તેના ગુણુગાનની ૫૦ ગાથાઓ સાહિત્યની અમૂલ્ય નિધિ છે. લગભગ ૨૭ મી પાટ ઉપર શ્રી 'દેવર્ધિગણુ ક્ષમાશ્રમણુ' ની સ્તુતિ કરીને પટ્ટાવલી સમાપ્ત કરવામા આવેલ છે આ ગાથાઓમાં શ્રીસ ધનુ જે પ્રકારે વર્ણુન કરવામાં આવેલ છે તે પરથી તેનું મહત્વ સિદ્ધ થાય છે.

જિનવાણીના શ્રવણુની યોગ્યતાના સુપાત્રો કેવા હોય ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા ચૌદ પ્રકારની ઉપમાઓ સાથે શ્રોતાનુ વર્ણુન પણ સમજવા જેવું છે. શ્રોતાઓના સમૂહને પરિષદ્ કહેવાય છે. આવી ત્રિપ્રકારી પરિષદને વિચાર કરતા વર્તમાન કાલીન ધર્મપરિષદોને જ્ઞાસા ગુણુયુક્ત બનાવવાની ખાસ જરૂર છે.

જ્ઞાનના ભેદ-પ્રભેદો, બુધ્ધિના પ્રકારો, દ્વાદશાંગ સૂત્ર (ગણુપિટક) માં વીરવાણીના જ્ઞાનનિધિનુ સુવિસ્તૃત વર્ણુન આપણા સૌને માટે ગૌરવયુક્ત છે.

દ્વાદશાંગીની આરાધના સંસારને તરવાનું કારણુ છે અને તેની વિરાધના તે સંસારના પરિભ્ર-મણુનું કારણુ છે. આજના વૈજ્ઞાનિક યુગમાં આશ્ચર્યકારી શોધોએ, જિનકથિત ઘણી વાર્તાનું સમાધાન કર્યું છે અને ચંદ્રલોક, મંગળ, બુધાદિ ગૃહમંડળની વાતોથી વિચારણીય અનેક સમસ્યાઓ જન્મ પણ પામી છે. આવી સમસ્યાઓનું સમાધાન, આપણા જ્ઞાનસ્થવિર પૂજ્યપાદ મહાપુરૂષો પાસેથી અવશ્ય મેળવી લેવું જોઈએ.

પરિશિષ્ટોમાં આવેલા ચૌદ પ્રકારના શ્રોતાઓના કથાનકો, ચાર બુધ્ધિના દષ્ટાંતો ખૂબજ રોચક અને ઉપદેશાત્મક છે. જેનાથી સામાન્ય લોકો સદુપદેશ મેળવી આત્મશ્રેય કરી શકે તેમ છે. રોહકની ઔત્પત્તિકી બુધ્ધિ તો ખરેખર અમલકારી પ્રયોગ જ હોય તેવું લાગે છે. રોહકની વાતો ઉપરથી સમજી શકાય છે કે બુધ્ધિ અને ઉમરને શું સંબંધ છે ? આવી બુધ્ધિ કેને મળે ? જેણે જ્ઞાનારાધના કરી હોય તે જ બુધ્ધિના નિધાન અલયકુમાર જેવા મંત્રી અને ગૌતમસ્વામી જેવા ગણુધર બને છે.

પાંચ જ્ઞાનોના વર્ણુનથી એ તારવી શકાય છે કે આત્માનો સમ્યક્ પુરૂષાર્થ શું કામ કરી શકે છે ? ખરેખર આપણો આત્મા તો જ્ઞાનનો સાગર છે. જો ધારે તો સમગ્ર જ્ઞાનની પ્રાપ્તિવડે સિદ્ધત્વને સાધી શકે !

નંદીસૂત્ર આત્માની અનંત શક્તિઓના પ્રાકટ્યની ચાવી છે. નંદી એ તો સહાનંદી સાધનાનું ઉત્તમોત્તમ સાધન છે. વિદ્યાર્થીની કુમારી લદ્રાખેને આવા જ્ઞાનનિધિ સમ નંદીસૂત્રનો અનુવાદ કરી આગમજ્ઞાનની પ્રભાવનાનો ઉત્તમ લાભ મેળવેલ છે. અનુવાદ શૈલી સરલ અને રોચક છે. સામાન્ય જનો પણ નંદીનો સ્વાધ્યાય કરી આનંદ મેળવી શકે તેવી સુંદરતા પ્રગટાવેલી છે. પ્રેમ જિનાગમ પ્રકાશન સમિતિ ઘાટકોપરનો પ્રકાશન પુરૂષાર્થ પણ પ્રશંસનીય છે. આવા આગમોનો સ્વાધ્યાય કરી લવ્યાત્માઓ જિનવાણીના પરમ ઉપાસક બની આત્મશ્રેય કરે એજ મનીષા.

૨-અનુયોગદ્વાર

અનુયોગ એટલે શું ? યુજ્યતે સંવધ્યતે ભગવદુક્તાર્થેન સહેતિ યોગઃ, કથનલક્ષણો વ્યાપારઃ, અનુરૂપોઽનુકૂલો વા યોગઃ અનુયોગઃ ।' ભગવાન્ મહાવીરે અર્થરૂપ જે પ્રવચનની પ્રસ્પષ્ટા કરી છે, તેને અનુકૂળ અથવા તેની અનુસાર વક્તાબ્દારા પ્રવચનનું જે કથન કરાય છે, તેનું નામ અનુયોગ છે. અનુયોગ ચાર પ્રકારના છે ૧ ચરણકરણાનુયોગ ૨ ધર્મકથાનુયોગ ૩ ગણિતાનુયોગ ૪ દ્રવ્યાનુયોગ

જે પ્રકારે ગણધર સુધર્માસ્વામીએ પોતાના શિષ્ય જંબૂસ્વામીની સમગ્ર ભગવદુક્ત અર્થને અનુરૂપ કથન કરવારૂપ અનુયોગનું ઉપક્રમ આદિ ચાર દ્વારોનો આશ્રય લઈને કથન કર્યું છે, એ જ પ્રમાણે અન્ય આચાર્યોએ પણ શિષ્યોના હિતને લક્ષ્યમાં રાખી સૂત્રાર્થનું કથન કરવારૂપ અનુયોગ કરવો જોઈએ. આચાર્યોએ તો શિષ્યોને માટે સમસ્ત આગમોનો અનુયોગ કરવો જોઈએ પરંતુ આત્મમા આવશ્યકનો અનુયોગ પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યો છે. કારણ કે આવશ્યકનો અનુયોગ કરવાને સમર્થ હોય એવા આચાર્ય અથવા મુનિજન સમસ્ત આગમોનો અનુયોગ કરવામાં સમર્થ બની જાય છે. તેથી અનુયોગની વિધિ જાણવાની ઇચ્છાવાળા મુનિરાજેએ આ અનુયાગદ્વાર સૂત્રનું અધ્યયન અવશ્ય કરવું જોઈએ આ સૂત્રનો અન્તર્ભાવ (સમાવેશ) દ્રવ્યાનુયોગમાં થયો છે રાજસ્થાનના ૫ ડિવર્ચ પૂજ્યશ્રી કન્હૈયાલાલજી મહારાજ સાહેબ [કમલ] આગમ સૂત્રોનું ચાર અનુયોગોમાં વર્ગીકરણ કરી પરમ પુરૂષાર્થ દ્વારા પ્રકાશન કરાવી રહ્યા છે. ગણિતાનુયોગનું પ્રકાશન તો થઈ ચુક્યું છે. હવે આપણા માટે આગમોમાં પૃથક પૃથક રીતે સમાયેલા અનુયોગને ચુંટવાનો પુરૂષાર્થ કરવો નહિ પડે જેતાબર આગમ સૂત્રોમાં ઘણાં એવા સૂત્રો છે કે જેમાં ચારે અનુયોગ ભર્યા છે જેથી સમગ્ર વિષયને પ્રાપ્ત કરવા ઘણાં ઘણાં પુરૂષાર્થ કરવો પડે છે. અનુયોગ પ્રકાશનથી આ કાર્ય ઘણું સરલ બની જશે.

આ વ્યાખ્યાનરૂપ અનુયોગના દ્વારોનું પ્રતિપાદન કરનાર જે સૂત્ર આગમ છે તેનું નામ અનુયોગદ્વાર સૂત્ર છે. અનુયોગના ચાર દ્વાર છે. ૧ ઉપક્રમ ૨ નિક્ષેપ ૩ અનુગમ ૪ નય.

ઉપક્રમ - વ્યાખ્યેય વસ્તુના નામનું કથન કરવું એટલે કે વ્યાચિખ્યાસિત-વ્યાખ્યાથી યુક્ત કરવાની ઇચ્છાના વિષયરૂપ બનેલ શાસ્ત્રને તે તે રૂપે પ્રતિપાદન કરવાની શૈલી વડે ન્યાસ દેશમાં લાવવું, તેને નિક્ષેપની યોગ્યતા વાળું બનાવવું તેનું નામ ઉપક્રમ છે.

નિક્ષેપ - ઉપક્રાંત - ઉપક્રમના અર્ગતભેદોની અપેક્ષાએ વિચારાયેલી વસ્તુનો જ નિક્ષેપ થાય છે, અનુપક્રાંતનો થાતો નથી જે ઉપક્રમિત અને વ્યાચિખ્યાસિત છે, એવા પ્રકારના આવશ્યક આદિ શાસ્ત્રનું નામ સ્થાપના આદિ ભેદોથી નિરૂપણ કરવું તેનું નામ નિક્ષેપ છે.

અનુગમ - નામાદિના ભેદથી નિરૂપિત શાસ્ત્રનું અનુકૂળ જ્ઞાન હોવું અને તેના અર્થનું અનુકૂળ કથન કરવું તેનું નામ અનુગમ છે

નય - અનેક ધર્માત્મક અર્થોત્ અનેક ધર્મના સ્વભાવ વાળી વસ્તુની જે એકાંશના અવલંબન થી પ્રતીતિ કરાવે છે તેનું નામ નય છે.

જેમકે કોઈ નગરમાં પ્રવેશ કરવા માટે એકજ દ્વાર હોય તો જનાર કે આવનારને ઘણું મુશ્કેલ પડે છે. સામસામે જે દિશામાં જે દ્વાર હોય તો કંઈક સરલ બને છે. છતાં અન્ય દિશાવાળાને કઠિન તો છે. ત્રણ દ્વાર હોય તો વધારે સરલ રીતે પ્રવેશ અને નિર્ગમ કરી શકે છે. પરંતુ ચાર દ્વાર હોય તો પછી કહેવાનું શું ? સૌ મનુષ્યો અને પ્રાણીઓને ગમનાગમનમાં સુવિધા થાય. તેવી રીતે આવશ્યક રૂપ નગરમાં પ્રવેશ કરવા માટે ઉપક્રમાદિ ચારે દ્વારોની પરમ આવશ્યકતા રહે છે કેવળ એક ઉપક્રમ દ્વારથી જ નહીં પણ ઉપક્રમ અને નિક્ષેપ જે દ્વારોથી કે અનુગમ રૂપ ત્રણ દ્વારોથી તેનો અર્થ બહુ શકાતો નહીં જ્યારે બેદ પ્રભેદ સહિત આ ઉપક્રમ આદિ ચારે દ્વારોનો તેમાં સદ્ભાવ હોય છે ત્યારે તેઓની સહાયતાથી ઘણા થોડા સમયમાં અને સરળતાથી વાસ્તવિક રૂપે શાસ્ત્રના અર્થનો ઓધ થઈ જાય છે. જેથી તે શાસ્ત્ર શાસ્ત્રવત સુખપ્રદ પણ થઈ જાય છે. તેથી સૂત્રકારે પૂર્વોક્ત ઉપક્રમ આદિ ચાર દ્વારોને અનુલક્ષી છ પ્રકારના આવશ્યકોનું પ્રતિપાદન કરવા અર્થે આ સૂત્રને પ્રસ્તુત કર્યું છે.

આ શાસ્ત્રમા પ્રવૃત્તિ કરવા માટે ચાર બાબતોની આવશ્યકતા રહે છે. તે ચારને અનુબંધચતુષ્ટય કહે છે. ૧ વિષય ૨ પ્રયોજન ૩ સબંધ અને ૪ અધિકારી

આ શાસ્ત્રનો જે અભિધેય છે. તેનું નામ જ વિષય છે તે વિષય ઉપક્રમાદિ ચાર અનુયોગ દ્વાર રૂપ જ છે. પ્રયોજન એટલે રૂપ. તે પ્રયોજન જે પ્રકારનું હોય છે ૧ અનંતર-સાક્ષાત્ અને ૨ પારમ્પરિક. વાચનારા અને શ્રવણ કરનારા ભવ્ય જીવોનું તેના દ્વારા કલ્યાણ થાય, એવી ભાવના શાસ્ત્રકારના હૃદયમાં હોય છે. તે અન્યકર્તાની અપેક્ષાએ તેનું સાક્ષાત્ પ્રયોજન છે. તેનું અધ્યયન કરવાથી કે શ્રવણ કરવાથી જે ઓધ થાય છે, તે તેમની અપેક્ષાએ તેનું સાક્ષાત્ પ્રયોજન ગણાય છે. શાસ્ત્રકર્તાને, અધ્યયન કરનારને અને શ્રવણ કરનારને જે પરમ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે, એજ તેનું પરમ્પરા પ્રયોજન ગણાય છે શાસ્ત્રનો અને વિષયનો પ્રતિબોધ્ય-પ્રતિબોધક ભાવરૂપ સબંધ હોય છે. વિષય પ્રતિબોધ્ય અને શાસ્ત્ર તેનું પ્રતિબોધક હોય છે. જિનાજ્ઞાનું આરાધન કરનાર જીવ તેનો અધિકારી ગણાય છે

શ્રમણી વિદ્યાપીઠની વિદ્યાર્થીની કુમારી ભદ્રાબેને આ આગમના અનુવાદની જવાબદારી સ્વીકારી એક ભગીરથ કાર્ય કરેલ છે આ શાસ્ત્રને સમજવું ઘણું કઠીન છે. ગભીર અર્થ અને ભાવથી ભરેલા આ આગમના અનુવાદ બદલ બેનશ્રીને ધન્યવાદ ઘટે છે. પ્રેમ જિનાગમ પ્રકાશન સમિતિના પ્રેરક પંડિત શ્રી શોભાચંદ્રજી ભારિલ્લજી આ અનુવાદ શૈલીની સુખતામાં અનેક પ્રકારે સહયોગી રહ્યા છે જેનાથી આગમની શુદ્ધિ, અર્થ અને ભાવની ગમીરતા જળવાઈ રહી છે. પંડિતશ્રીની આગમપ્રતિની અનન્ય શ્રદ્ધા એજ આ અનુવાદનું દર્શન છે. ખરેખર પંડિતશ્રીએ શ્રમણી વિદ્યાપીઠ અને આગમ પ્રકાશન માટે અતિપરિશ્રમ કરી પરમોપકાર કરેલ છે. જે સદાને માટે ચિર સ્મરણીય બની રહેશે. પ્રકાશન નિમિત્તે સમિતિને અભિનંદન છે.

અનુયોગદ્વાર સૂત્રને આદ્યાન્ત વાંચી સમજીને અભિપ્રાય આપવો મારા માટે કઠિન કાર્ય હતું. છતાં શાસ્ત્રની પ્રસ્તાવનાના આધારે જે બોલ લખી આપ્યા છે. સ્વાધ્યાયી સાધકો માટેના સરલ અનુવાદ માટે સમિતિએ અનન્ય ભાવ સાથે વિનંતિ કરેલી. જેના ફલસ્વરૂપે જે બોલ લખાયા છે. તે અમારું સૌભાગ્ય છે.

આત્મીય શક્તિની અમૂલ્ય નિધિસમ આ અનુયોગદ્વારનું જ્ઞાન મેળવી સૌ આત્મા શ્રદ્ધાવાનું બની રહો એ જ મગલ મનીષા.

....विषयसूची....

नन्दी सूत्र

विषय	पृष्ठ
अर्द्धत् स्तुति	१
महावीर स्तुति	१
संध-नगर स्तुति	१
संध-चक्र स्तुति	२
संध-रथ स्तुति	२
संध-पद्म स्तुति	२
संध-चंद्र स्तुति	२
संध-सूर्य स्तुति	३
संध-समुद्र स्तुति	३
संध-महामन्दर स्तुति	३
संध-मेरु स्तुति	४
उपसंहार	५
अतुविंशति तीर्थ करानी स्तुति	५
गणधरावलि	५
वीरशासननो महिमा	५
युगप्रधान स्थविरावलि	६
श्रोताना अठिह दृष्टान्त	१०
त्रयु प्रकारनी परिषद्	१०
ज्ञानना खेद-प्रसेदा	११

વિષય	પૃષ્ઠ
ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ-નોઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ	૧૧
અવધિજ્ઞાન	૧૨
મનઃપર્યવજ્ઞાન	૨૦
કેવલજ્ઞાન	૨૫
પરોક્ષજ્ઞાન	૨૮
આભિનિષેધાધિક જ્ઞાન	૨૮
ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિ	૨૯
વૈનયિકી બુદ્ધિ	૩૦
કર્મજ્ઞ બુદ્ધિ	૩૦
પારિણામિકી બુદ્ધિ	૩૧
મતિજ્ઞાનના અવગ્રહાદિ ભેદો	૩૧
શ્રુતજ્ઞાન	૪૦
દ્વાદશાંગનું વર્ણન	૪૮
દષ્ટિવાદ-પરિકર્મ	૬૧
„ સૂત્ર	૬૪
„ પૂર્વ	૬૫
„ અનુયોગ	૬૬
„ ચૂલિકા	૬૮
દ્વાદશાંગીની આરાધના—	૬૯
વિરાધનાનું કૃળ	૭૦
ગણિપિટકની શાશ્વતતા	૭૧
શ્રુતગ્રહણની વિધિ :—	
પરિશિષ્ટ-શ્રોતાઓના ઉદાહરણો	૭૫
ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિના „	૭૮
વૈનયિકી „ „	૯૦
કર્મજ્ઞ „ „	૯૫
પારિણામિકી „ „	૯૭
ઔત્પત્તિકી „ „ (૨)	૧૧૫

અનુયોગદ્વાર

વિષય	પૃષ્ઠ
શ્રુતજ્ઞાનમાં ઉદ્દેશાદિ	૧૨૩
આવશ્યકનો અનુયોગ	૧૨૪
આવશ્યક વ્યાખ્યા	૧૨૫
શ્રુતની વ્યાખ્યા	૧૩૪
સ્કન્ધની વ્યાખ્યા	૧૩૯
આવશ્યકનો અર્થાધિકાર	૧૪૨
ઉપક્રમ	૧૪૩
આનુપૂર્વી નિરૂપણ	૧૪૯
દ્રવ્યાનુપૂર્વી	૧૪૯
ક્ષેત્રાનુપૂર્વી	૧૬૯
કાલાનુપૂર્વી	૧૮૩
ઉત્ક્રીત્તનાનુપૂર્વી	૧૯૧
ગણનાનુપૂર્વી	૧૯૨
સંસ્થાનાનુપૂર્વી	૧૯૩
સામાચારી-આનુપૂર્વી	૧૯૪
ભાવાનુપૂર્વી	૧૯૫
ઉપક્રમનો દ્વિતીય ભેદ-નામ	૧૯૬
એકનામ	૧૯૬
દ્વિનામ-જીવનામ, અજીવનામ	૧૯૬
ત્રિનામ-દ્રવ્ય-ગુણ-પદ્ધતિનામ	૨૦૨
ચતુનામ	૨૦૫
પંચનામ	૨૦૬
ષટ્નામ- છ ભાવો	૨૦૭
સપ્તનામ- સ્વરમંડળ	૨૨૨
અષ્ટનામ- આઠ વિભક્તિઓ	૨૨૭
નવનામ- કાવ્યના નવ રસો	૨૨૭
દસનામ	૨૩૧
નક્ષત્રનામ	૨૪૦
દેવતાનામ આદિ	૨૪૧
ભાવપ્રમાણ- સમાસ, તદ્વિત, ધાતુજ, નિરૂકિતજ	૨૪૩

વિષય	પૃષ્ઠ
ઉપક્રમનો તૃતીય લેદ પ્રમાણુ	૨૫૦
દ્રવ્યપ્રમાણુ	૨૫૦
અંગુલ- નિરૂપણુ	૨૫૬
પરમાણુ- નિરૂપણુ	૨૬૦
અંગુલનિરૂપણુ	૨૬૩
જીવોની અવગાહના	૨૬૪
કાલપ્રમાણુ	૨૭૮
સમય	૨૭૮
ઔપચ્ય પ્રમાણુ-	૨૮૨
પલ્લોપમ- સાગરોપમ	૨૮૨
જીવોની સ્થિતિ	૨૮૬
શરીરપ્રરૂપણુ	૩૦૯
લાવપ્રમાણુ	૩૨૪
ગુણુ પ્રમાણુ	૩૨૪
જીવગુણુપ્રમાણુ	૩૨૬
પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણુ નિરૂપણુ	૩૨૬
નયપ્રમાણુ	૩૩૮
સંખ્યાનિરૂપણુ	૩૪૫
સંખ્યાત, અસંખ્યાત, અનન્ત સંખ્યાઓ	૩૫૧
ઉપક્રમનો ચતુર્થ લેદ- વક્તવ્યતા	૩૫૮
ઉપક્રમનો પચમ લેદ- અર્થાધિકાર	૩૫૯
સમવતાર	૩૬૦
નિરૂપ	૩૬૪
અધ્યયન	૩૬૪
અક્ષીણુ	૩૬૮
આય	૩૭૦
ક્ષપણુ	૩૭૫
નામનિષ્પન્નનિરૂપ- સામાયિક	૩૭૮
સૂત્રાલાપકનિષ્પન્નનિરૂપ	૩૮૦
અનુગમ	૩૮૧
નય	૩૮૪

शुद्धि पत्रक.

पृ.	को.	पं.	अशुद्ध	शुद्ध	पृ.	को.	पं.	अशुद्ध	शुद्ध
१२६	१	१३	निक्खते	निक्खते	२७४	१	१८	असंजखे०	असंखे०
१३०	"	३	क	कि	२७८	१	६	त	तं
"	"	८	"	"	२८१	"	२४	-म एगे -	से एगे तुडिए,
"	"	१४	रगसरिसे	रागसरिसे	चउरासीइं तुडियसयसहस्साइं से एगे				
१३१	"	३	परंगगोयम	पंडुरंगगोयम	२८२	२	१०	पत्थोपत्र	पत्थोपम
१३४	"	५	-	तं	"	"	११	"	"
१३८	"	२	भासुयं	भावसुयं	२८५	२	२	व्याव रिक्	व्यावहारिक
"	"	१०	अप्पडियहवर-	अप्पडिहयवर-	२८८	"	२०	तेक्कीन्	नेक्कीन्
१३६	"	११	प	पयं	२८६	१	२	अतोमुहुत्तुणाइ	अंतोमुहुत्तुणाइ
१४१	"	२१	उवदत्ते	उवउत्ते	"	"	३	वइयाणपि	काइयाणपि
१६०	"	२	अणत	अणंत	२६१	२	८	न्थून	न्थून
१६३	"	१६	षओए	पओयणं	२६३	१	६	गन्भवक्कतिय-	गन्भवक्कंतिरु
१६६	"	१३-१४	असंखेज्जसु	असंखेज्जेसु	२६५	"	१६	उक्कामणं	उक्कोसेणं
१७६	"	१२	उवापुणुव्वी	पुव्वाणुपुव्वी	"	"	२२	तिरिक्खजाणियाणं	तिरिक्खजोणियाणं
१८१	"	४	-	अणाणुपुव्वी	२६७	"	७	भते	भंते
"	२	२१	त्रैवेन्ध	त्रैवेध	३००	२	२१	धशानकश्पमा	धशानकल्पमा
१८२	"	३०	क्षेत्रापुपूर्वी	क्षेत्रानुपूर्वी	३०२	"	१५	गौभम !	गौतम !
१८६	"	८	- काल	ओवणिहियाकाल	३२४	१	१४	वेउन्वियसरीरु	वेउन्वियसरीर
"	"	२४	पंगगलपरि-	पोगगलपरि-	३३३	"	१	किचिसाहम्मोवणिए ?	किचिसाहम्मोवणिए ?
१९०	"	१	पच्छाणु व्वी	पच्छाणुपुव्वी	३४२	२	३३	प्रदेश	प्रदेश
					३४२	१	३३	सिय	सिय
२०८	१	४	सजोगा	सजोगी	३४५	१	२	संखप्पमा-	संखप्पमाणे
२०६	२	२४	नासंखावरणुवाणा	कसानावरणुवाणा	"	"	"	णेपणत्ते	पणत्ते
२१६	१	२१	-यखओवस-	खइयखओवस	"	२	२०	अविक्ख	अविक्ख
२२१	"	५	उदएत्त	उदएत्ति	३४८	"	३	द्रव्यशंभुत्तुं	द्रव्यशंभुत्तुं
"	"	१२	खओवसमयिपा	खओवसमियपो	"	"	४	द्रव्यशंभुत्तुं	द्रव्यशंभुत्तुं
२२४	"	१५	सुदुत्तर	सुदुत्तर	"	१	१०	पुखरेहिं	पुरवरेहिं
२३०	२	३	नीते	तेनी	"	२	२४	भीजे	भीजे
२३२	१	५	अमाइवाइए	अमाइवाहए	३४६	१	११	उपमानभून	उपमानभूत
२४०	१	२५	भइइया	भइवया	३५२	१	५	कि	किं
२४६	२	४	कुष्ठीकराण	कुष्ठीकराण	३५४	२	२	पूर्वकल्पित	पूर्वकल्पित
२५०	"	२०	प्रदेशतिष्पन्ते	प्रदेशनिष्पन्न	३५६	१	१८	परसमयवत्तव्वया	परसमयवत्तव्वया
२५५	"	६	गिप्फाओ	निप्फाओ	३६२	१	१५	पणत्त	पणत्ते
२५६	२	१७	धनांगुल	धनांगुल	"	२	१६	सभयभादिइप	सभय आदि इप
"	"	२७	"	"	३६३	"	३५	तदुसभवतारनी	तदुसभवतारनी
२६१	"	"	तेना	-	३७१	"	२७	लव्यशरीर-	लव्यशरीर व्यतिरिक्त
२६५	"	१०	असंभ्यातमा	संभ्यातमा..	३७५	"	४	अयशस्त	अप्रशस्त
२६८	"	२१	अंग	अंगु-					

નન્દી સૂત્ર.

અર્હનસ્તુતિ

૧. જયહ જગન્નીવજોર્ણી
વિયાળત્રો જગગુરુ જગાણંદો ।
જગણાદો જગગંધુ,
જયહ જગપ્પિયામહો મયર્વં ।

૧. સંસારના સમસ્ત પ્રાણીઓના ઉત્પત્તિસ્થાનો (પ્રોનીંગ્સ) ને જાગૃતાર, જગતના ગુરુ, (ભવ્ય) હૃદયને આનંદ આપનાર, જગન્નાથ (સ્થાવર-જગત પ્રાણીઓના નાથ), સમસ્ત જગતના બંધુ, કોઈના પિતામહ (નસારી આત્માઓનો પિતા ધર્મ, તે ધર્મના પ્રવર્તક હોવાથી પિતાના પિતા), ત્રિનેશ્વર ભગવાન સદા જયશીલ છે. (અર્થાત તેઓને હનવામાં કાંઈ બાધી રહ્યું નથી.)

મહાવીરસ્તુતિ

૨. જયહ છુઆણં પમવો,
તિત્થયરાણં અપચ્ચિમ્મો જયહ ।
જયહ ગુરુ લોગાણં,
જયહ મદ્દપ્પા મહાવીરો ।

૨. સમસ્ત શૃતજ્ઞાનના મૂળસ્ત્રોત, વર્તમાન અવ-સર્પિણી કાલના રૂઠ તીર્થ કરોમા અંતીમ, અને પ્રાણીમાત્રના ગુરુ (ભાવાન્ધકાલના વિના-ગક) મહાન્મા મહાવીર સદા જયવંત છે.

૩. મહં સવ્વજગુજ્જોયગત્સ,
મહં જિણસ્સ વીરસ્સ ।
મહં સુરામુરનમંસિયત્સ,
મહં ધુયરયત્સ ।

૩. વિશ્વને જ્ઞાનાલોકથી આલોકિત કરનાર, રાગ-દેવ રૂપ કર્મ-શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવનાર, તથા દેવ-દાનવો દ્વારા વન્દિત, કર્મરજથી સદા મુક્ત અનેલા ભગવાન મહાવીરનું સદા કલ્યાણુ થાઓ.

સંઘનગરસ્તુતિ

૪. ગુણમવ્રણગહણ ! સુયગ્ચણમરિય !
દંસણવિસુદ્ધરત્થાગા ।
સંઘનગર ! મહં તે,
અલાંહ-ચારિત્ત-પાગારા ।

૪. શુભ અર્થાત. પિણડવિશુદ્ધિ, સમિતિ, લાવના અને તપ રૂપ લવ્ય લવનોથી વ્યાપ્ત, શ્રુત-શાસ્ત્ર રૂપ રત્નોથી પરિપૂર્ણ, વિશુદ્ધ સમ્ય-ક્ત્વરૂપ રાજપથથી શુક્લ, નિરતિચાર આરિત્રરૂપ કિલ્લાવાળા હે સંઘ-નગર ! તારું કલ્યાણુ થાઓ.

સંઘ-ચક્રસ્તુતિ

૫. સંજમતવતુંવારયસ્સ,
નમો સમ્મત્તપારિયલ્લસસ ।
અપ્પહિચક્કસ્સ જબો,
હોઠ સયા સંઘચક્કસ્સ ।

૫. (સત્તર પ્રકારનો) સંઘમ જેની નાલિ છે, બાહ્ય અને આભ્યન્તર તપ જેના આરા છે, સમ્યક્ત્વ જેની પરિધિ છે એવા સંઘરૂપી ચક્રને નમસ્કાર હો ! જેની કોઈ તુલના કરી શકતું નથી એવા સંઘચક્રનો સદા જય હો !

સંઘ-રથસ્તુતિ

૬. મહં સીલપડાગૂસિયસ્સ,
તવનિયમતુરયજુત્તસ્સ ।
સંઘરહસ્સ મગવબો,
સજ્ઞાયસુનાંદિઘોસસ્સ ।

૬. અઠાર હુન્નર શીલાંગ રૂપ ધ્વજ જેના ઉપર ફરફરી રહી છે, જેમાં તપ અને સંઘમરૂપ સુંદર અશ્વયુગલ જોડાયેલ છે, જેમાંથી પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયનો મંગળમય મધુર ધ્વનિ નિકળી રહેલ છે એવા ભગવાન સંઘરથતું કલ્યાણ થાયો. [અહિયા સંઘને સુમાર્ગીગામી હોવાના કારણે રથથી ઉપમિત કરેલ છે.]

સંઘ-પદ્મસ્તુતિ

૭. કમ્મરયજલોહવિણિગયસ્સ,
સુયરયણદીહનાલસ્સ ।
પંચમહવ્વયથિરકન્નિયસ્સ,
ગુણકેસરાલસ્સ ।

૮. સાવગજગમહુઅરિપરિવુહસ્સ,
જિણસુરતેયવુહસ્સ ।
સંઘપત્તમસ્સ મહં !
સમણગણસહરસપત્તસ્સ ।

૭,૮. જે સંઘ રૂપ પદ્મ કર્મરજ-કાઠવ તથા જળ-પ્રવાહ બન્નેથી બહાર નીકળેલ છે, જેનો આધાર શ્રુતરત્નમય દીર્ઘ નાલ છે, જેની પાંચ મહાવ્રત રૂપ સ્થિર કર્ણિકાઓ છે, ઉત્તર શુભરૂપ જેની પરાગ છે, શ્રાવકગણરૂપ બ્રમરોથી ઘેરાયેલ છે, જિનેશ્વર રૂપ સૂર્યના કેવળજ્ઞાનના તેજથી વિકાસ પામેલો છે અને શ્રમણગણ રૂપ હુન્નરો પત્રોથી સુશોભિત છે એવા શ્રી સંઘપદ્મનું સદા કલ્યાણ હો !

સંઘ-ચંદ્રસ્તુતિ

૯. તવસંજમમયલંછણ !
અક્રિરિયરાહુસુહદુહરિસ ! નિચ્ચં ।
જય સંઘચંદ !
નિમ્મલ-સમ્મત્તવિસુહ્ધજોળ્હાગા !

૯. તપ અને સંઘમ રૂપ મૃગલાંછનથી યુક્ત, અક્રિયાવાદી રૂપ રાહુના સુખથી હર્ષ, નિરતિચાર સમ્યક્ત્વરૂપ સ્વચ્છ આંહનીથી સુશોભિત, સંઘચંદ્ર ! સદા જયને પ્રાપ્ત થાયો.

સંઘ-સૂર્યસ્તુતિ

૧૦. પરતિલ્થિયગહપહનાસગસ્સ,
તવતેયદિત્તલેસસ્સ ।
ણાણુજ્જોયસ્સ જણ,
મહં ! દમસંઘસુરસ્સ ॥

૧૦. એકાંતવાદને ઘડણુ કરનાર પરવાદી રૂપ
ઘડોની પ્રભાને નષ્ટ કરનાર, તપતેજથી
દેહીધ્યમાન, સમ્યગ્જ્ઞાન રૂપ પ્રકાશથી
યુક્ત, ઉપશમ પ્રધાન સઘસૂર્યનું કલ્યાણુ હો.

સંઘ-સમુદ્રસ્તુતિ

૧૧. મહં ! ધિઙ્ગેલાપરિગયસ્સ,
સજ્ઞાયજોગમગરસ્સ ।
અક્કલોહસ્સ ભગવઓ,
સંઘસમુદ્દસ્સ સંદસ્સ ॥

૧૧. જે મૂળગુણુ તથા ઉત્તર ગુણુના વિષયમાં
વધતા આત્મિક પરિણામ રૂપ ભરતીથી
વ્યાપ્ત છે, જેમાં સ્વાધ્યાય અને શુભ યોગ
રૂપ કર્મવિદારણુ કરવામાં મહા શક્તિશાળી
મગર છે, પરિપક્વ અને ઉપસર્ગ થવા પર
પણુ જે ફોલ પામતો નથી, તથા જે સમગ્ર
ઐશ્વર્યથી સંમ્પન્ન તેમજ અતિવિશાળ છે
એવા ભગવાન સંઘસમુદ્ર નું સદા કલ્યાણુ હો !

સંઘ-મહામંદરસ્તુતિ

૧૨. સમ્મહંસણવરવર-
દઠરુઠગાઠાવગાઠપેઠસ્સ ।
ધમ્મવરરયણમંડિય-
ચામીયરમેઠલાગરસ્સ ॥

૧૨. સમ્યગ્દર્શન રૂપ દઠ, શંકાદિ દૂષણુ ન
હોવાથી રુઠ, વિશુદ્ધયામાન અધ્યવસાયો
ને કારણે ગાઠ, નવ તત્ત્વ અને પદ્મવ્યમાં
નિમ્મલ હોવાથી અવગાઠ એવી શ્રેષ્ઠ વજ્રમય
જેની ભૂપીઠિકા છે, ઉત્તર ગુણુ-રત્નોથી
સુશોભિત શ્રેષ્ઠ ધર્મ-મૂળગુણુ રૂપ જેની
સુવર્ણ મેખલા છે એવો સંઘ મેરુ—

૧૩. નિયમૂસિયકણય ।
સિલાયલુજ્જલજલંત-ચિત્તકૂડસ્સ ।
નંદણવણમણહર-
સુરમિસીલગંધુદ્ધુમાયસ્સ ॥

૧૩. નિયમરૂપ કનકમય શિલાતલ યુક્ત, અશુભ-
વૃત્તિઓના ત્યાગથી નિર્મળ થયેલ ચિત્તરૂપ
ઉંચા કૂટવાળા, શીલ-સૌરભથી સુરભિત;
સન્તોષ રૂપ મનોહર નંદનવન જેમાં છે
એવો સંઘ-મેરુ—

૧૪. જીવદયા-સુન્દર-
કંદરુદરિય-મુણિવરમંદંદરુસ્સ ।

૧૪ જેમાં સ્વ-પર કલ્યાણુ રૂપ જીવદયા એજ
કંદરાઓ છે, જે કુદર્શનિક રૂપ મૃગોને

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः
अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः
अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

१५. अथ चतुर्विंशोऽध्यायः
अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

१५. अथ चतुर्विंशोऽध्यायः
अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

१६. अथ चतुर्विंशोऽध्यायः
अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

१६. अथ चतुर्विंशोऽध्यायः
अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

१७. अथ चतुर्विंशोऽध्यायः
अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

१७. अथ चतुर्विंशोऽध्यायः
अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

१८. अथ चतुर्विंशोऽध्यायः
अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

१८. अथ चतुर्विंशोऽध्यायः
अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

उपसंखर

१९. नगर-रह-चक्र-पडमे
चंदे सूरु ससुहमेरुम्मि ।
जो उवमिज्जइ सयरां,
तं संघगुणायरं वंदे ॥

१९. नगर, रथ, यक, पक्ष, यद्र, सूर्य, समुद्र,
अने मेरुनी उपमाओथी जे सदा उपमित
छे ओवा अक्षय गुणनिधि श्रीसंघने हुं
स्तुतिपूर्वक वंदन करे छुं.

अतुर्विंशति तीर्थं करोनी स्तुति

२०. वंदे उसभमजियं,
संभवमभिनंदणसुमइसुप्पभसुपास ।
ससिपुप्फदंत-सीयल-
सिज्जंस वासुपुज्जं च ॥

२०, २१. ऋषलनाथ, अजितनाथ, संलपनाथ, अलि-
नंदन, सुभतिनाथ, पक्षप्रल, यद्रप्रलो,
युष्यदंत, सुविधिनाथ, शीतलनाथ,
श्रियांसनाथ, वासुपूज्य, विभलनाथ,
अनंतनाथ, धर्मनाथ, शांतिनाथ, कुथुनाथ,
अरनाथ, मल्लनाथ, मुनिसुमत्, नेमिनाथ,
अरिष्टनेमि, पार्श्वनाथ, अने वर्द्धमान-श्रमण
लगवान महावीरने वंदन करे छुं.

२१. विमलमणंत य धम्मं,
संतिं कुंथुं अरं च मल्लिं च ।
सुणिसुव्वय-नमि-नेमि,
पालंतइ वक्कमाणं च ॥

गणधरावलि

२२. पदमित्थ इन्दभूर्इ,
धीए पुण होइ अग्गिभूर्इ त्ति ।
तदए य घाउभूर्इ,
तओ वियत्ते सुहरुमे य ॥

२२, २३. (१) प्रथम धंद्रलूति जेभनुं अपर नाम
गौतम छे, (२) भील अग्गिलूति, (३) त्रील
वायुलूति, त्थारपधी (४) व्यक्त (५) सुधर्मा
(६) मंडितपुत्र (७) भौर्यपुत्र (८) अकम्पित
(९) अग्रलभ्राता (१०) भैतार्थ अने (११)
प्रलास, आ अगीयार लगवान महावीरना
गणधरे (गणु-व्यवस्थापक) हुता.

२३. मांडियमोरियपुत्ते,
अकंपिये चेव अयलभाया य ।
मेयज्जे य पहासे,
गणहरा हुंति वीरस्स ॥

वीरशासनो मडिमा

२४. निव्वुरपहसासणरां,
जयत्त सया सव्वभावदेसणरां ।

२४. सम्यग्दर्शन ज्ञान आरित्ररूप निर्वाणपथना
प्रदर्शक, एव-अएव आदि सर्व पदार्थोना

કુમમયમયનાસળયં,
જિણિંદવર- વીરસાસળયં ॥

પ્રતિપાદક, અને કુદર્શનીઓનાં અભિમાનના
મર્દક, જિનેન્દ્રલગવાન મહાવીરનુ શાસન-
પ્રવચન સદા લ્યવન્ત હો.

યુગપ્રધાન સ્થવિરાવલિ

૨૫. મુદ્દમ્મં અગ્ગિવેસાણં,
જંવૃનામં ચ કાસવં ।
પમવં કચ્ચાયણં વંદે,
વચ્છં સિજ્જંમવં તહા ॥

૨૫. લગવાન મહાવીરના પંચમ ગણુધર અગ્નિ-
વેશ્યાનગોત્રી સુધર્મસ્વામી, કાશ્યપગોત્રી
શ્રી જંબૂસ્વામી, કાલ્યાયન ગોત્રીય પ્રભવ-
સ્વામી, તથા વત્સગોત્રીય શશ્યલવને
વંદન કરે છું.

૨૬. જસમદં તુંગિયં વંદે,
સંભૂયં ચેવ માઠરં ।
મદ્ધવાદું ચ પાન્નં,
ધૂલ્લમદં ચ ગોયમં ॥

૨૬. તુંગિક-ગોત્રીય યશોભદ્ર, માઠર ગોત્રીય
મંભૂતવિભ્યને પ્રાચીન ગોત્રીય ભદ્રબાહુ
તથા ગૌતમ ગોત્રીય સ્થૂલાભદ્રને વંદન
કરે છું.

૨૭. પ્લાવચ્ચમગોત્તં, વંદામિ
મઠાગિરિં મુદ્ધત્થિં ચ ।
તત્તો કોમિયગોત્તં,
પહુલ્લસ્મ સરિવ્વયં વંદે ॥

૨૭. એલાપત્યગોત્રીય આચાર્ય મહાગિરિ અને
મુદ્ધસ્થિને વંદન કરે છું. તત્પશ્ચાત કૌશિક-
ગોત્રીય બહુલમુનિ અને તેના સમાનવયવાળા
બલિસ્સહને વંદન કરે છું.

૨૮. દાનિયગુત્તં માદં ચ,
વંદિમો દારિયં ચ સામજ્જં ।
વંદે કોમિયગોત્તં,
મંદિલ્લં ખજ્જનીયથરં ॥

૨૮. હારીત ગોત્રીય સ્વાતિને, હારીત ગોત્રીય
શ્યામાર્યને વંદન કરે છું, કૌશિક ગોત્રી
શાણિહલ્ય તથા આર્યહતધરને વંદન કરે છું.

૨૯. વિસમુદ્ધરાવરિત્તિં,
શીવમ્મુદ્ધેશુ ગદિયપેયાલં ।
વંદે ખજ્જતમુદ્ધં,
ખજ્જમુખિયમ્મુદ્ધનંમીરં ॥

૨૯. ત્રણ સમુદ્રો પર્યન્ત પ્રખ્યાત કીર્તિવાળા,
વિવિધ દ્વીપ અને સમુદ્રોમાં પ્રામાણિકતા
પ્રાપ્ત કરનાર અથવા 'દ્વીપસાગર-પ્રજ્ઞપ્તિ' ના
વિશિષ્ટ વિદ્વાન, ક્ષોભરહિત સમુદ્રની જેમ
ગંભીર આર્યસમુદ્રને વંદન કરે છું.

૩૦. મળાગં કર્મગં કર્મગં,
વમ્મત્તમં વાણદંમમ્મુજાણં ।
વંદામિ ખજ્જતર્મ્મુ

૩૦. કાલિક સૂત્રનું અધ્યયન કરનાર, તદ્દતુસાર
ક્રિયા-કાર્ય કરનાર, ધર્મ-ધ્યાનના ધ્યાતા,
જ્ઞાન, દર્શન, અને આગ્નિ આદિ શુભોને

સુયસાગરપારગં ધીરં ॥

૩૧. વંદામિ અજ્જઘમ્મં,
તત્તો વંદે ય મહ્ધગુત્તં ચ ।
તત્તો ય અજ્જવરૂરં,
તવનિયમગુણેહિં વરૂરસમં ॥
૩૨. વંદામિ અજ્જરક્ખિયસ્સમણે,
રક્ખિયચરિત્તસવ્વસ્સે ।
રયણકરંહગમ્મુઓ,
અણુઓગો રક્ખિઓ જેહિં ॥
૩૩. નાણમ્મિ દંસણમ્મિ ય,
તવવિણેણ ણિચ્ચકાલમુજ્જુત્તં ।
અજ્જં નંદિલક્ખમણં,
સિરસા વંદે પસન્નમણં ॥
૩૪. વહ્હુવ વાયગવંસો,
જસવંસો અજ્જ- નાગહત્થીણં ।
વાગરણ - કરણ - મંગિય -
કમ્મપ્પયહિ-પ્પહાણાણં ॥
૩૫. જચ્ચંજણધાઉસમ્પહાણં,
મુદ્ધિયક્કુવલયનિહાણં ।
વહ્હુવ વાયગવંસો,
રેવહ્નકલ્લત્તનામાણં ॥
૩૬. અચ્ચલપુરા ણિક્કલ્લત્તે,
કાલિયસુય-આણુઓગિણ ધીરે ।
વંમદ્દીવગ-સીહે,
વાયગંપયમુત્તમ પ્પત્તે ॥

દિવાવનાર, તથા શ્રુતસાગરના પારગામી,
ધૈર્ય આદિ ગુણોથી સમ્પન્ન એવા આર્યમંત્રુને
વંદન કરું છું.

૩૧. આર્ય ધર્માચાર્યને અને આર્ય શ્રી ભદ્રશુભને
વંદન કરું છું, ત્યાર પછી તપ-નિયમ આદિ
ગુણોથી સમ્પન્ન, વળસમાન દેહ આચાર્ય
શ્રી આર્યવળ સ્વામીને વંદન કરું છું.
૩૨. જેઓએ પોતાના તથા બધા સંયમી
મુનિઓના સર્વસ્વ સમાન ચારિત્ર-સંયમની
રક્ષા કરી છે, તેમજ જેઓએ રતનોની પેટી
સદૃશ અનુયોગની રક્ષા કરી છે તે તપસ્વીરાજ
આચાર્ય આર્યરક્ષિતને વંદન કરું છું.
૩૩. જેઓ જ્ઞાન, દર્શન તપ, વિનયોદિ ગુણોમાં
સર્વોદા અપ્રમાદી હતા, રાગ-દ્રેષ ન હોવાથી
પ્રસન્ન ચિત્તવાળા હતા, એવા આર્ય
નંદિલ ક્ષપણુકને મસ્તક નમાવી વંદન કરું છું.
૩૪. વ્યાકરણ અથવા પ્રશ્નવ્યાકરણમાં નિષ્ણાત,
પિણ્ડવિશુદ્ધિ આદિ તથા ભંગોના જ્ઞાતા,
કર્મ પ્રકૃતિની પ્રરૂપણા કરવામાં પ્રધાન એવા
આર્ય નાગહસ્તીનો વાચકવંશ યશવંશની
જેમ વૃદ્ધિ પામે.
૩૫. ઉત્તમ જાતિના અંજન ધાતુ તુલ્ય પ્રભાથી
યુક્ત, પાકેલ દ્રાક્ષ અને નીલકમળ અથવા
નીલમણિ સમાન કાંતિથી યુક્ત, આર્ય રેવતિ-
નક્ષત્રનો વાચક વંશ વૃદ્ધિ પામે.
૩૬. જે અચ્ચલપુરમાં દીક્ષિત થયા અને કાલિકે
શ્રુતની વ્યાખ્યા કરવામાં નિપુણ તથા ધીર
હતા, એવા ઉત્તમ વાચક પદને પ્રાપ્ત
થયેલા બ્રહ્મદીપક શાખાના સિંહાચાર્યને
વંદન કરું છું.

३७. जेगि उमो अणुओगो,
पयट अज्जावि अड्ह भरहम्मि ।
वहनयसनिगयजमे,
ने वदे खंडिलायरिण ॥

३८. तत्तो हिमवतमदत-विकमे
विड परकममणंते ।
सज्जायमणंतधरे,
हिमवंत वंदिमो सिरमा ॥

३९. कान्ठियमुयअणुओगरत्त,
धारण धारण य पुच्चाणं ।
हिमवतखमासमणे,
वदे णागज्जुणायरिण ॥

४०. मिउ-मदव-सपन्ने,
आणुपुत्थि वायगत्तण पत्ते ।
आह-मुय-समायारे,
नागज्जुणवायण वदे ॥

४१. गोविदाणं पि नमो,
अणुओगे विडल- धारिणिदाणं ।
णिच्चं संतिदयाणं,
परुवणे वृत्तमिदाणं ॥

४२. तपो य भूयदिन्न,
निच्च नयपजमे अनिचिष्णं ।
परिचरत्तमममाणं,
वदासो सजमविटिणुं ॥

४३. अणुओगोपिय-संपगविमदल-
अणुओगोपिय-संपगविमदल-
परिचरत्तमममाणं,
परिचरत्तमममाणं,

३७. जेमने आ (वर्तमानमा विपलब्ध)
अनुयोग आनेपणु अर्ध लरत क्षेत्रमां
प्रचलित छे तथा धणा नगरमा जेनी
यशोगाथा गवाय छे, ते स्कन्दिलाचार्यने
वदन करे छुं.

३८. श्रीस्कन्दिलाचार्य पश्चात् हिमवान् पर्वतनी
जेम मडान, विक्रमशाणी, अनंत धैर्य अने
पराक्रमवाणा अनंत स्वाध्यायने धारण
करनार हिमवान् आचार्यने भस्तकवडे
वदन करे छुं.

३९. कालिक श्रुत संबंधी अनुयोगना साता,
विपद आदि पूर्वोना धारक, हिमवान् क्षमा-
श्रमण सदश श्री नागार्जुनाचार्यने वंदन
करे छुं.

४०. मृदु-कोमल, आर्जव लावोथी संपन्न,
कमथी वाचक पदने प्राप्त थयेल, ओष श्रुत-
उच्यर्ग विधितुं समाचरण करनार नागा-
र्जुन वाचकने नमन करे छुं.

४१. अनुयोग संबंधी विपुल धारणा करनारा-
ओमां धन्वनी समान, क्षमा दया आदि
शुष्णी प्रपणु करवामा धन्वने पणु दुर्लभ
ओवा शुभसंपन्न गोविन्द आचार्यने
नमस्कार हो.

४२. तपश्चात् तप अने संयममां ओह-रहित,
पंडित जनोमां सन्माननीय, संयमविधिना
विशेषत ओवा व्युत्पन्न (व्युत्पन्न) आचार्यने
वंदन करे छुं.

४३, ४४, ४५. तपावेल उत्तम कतिनुं सुवर्ण, संपक
पुंय अने विकसित उत्तम कर्मणता गर्ल
समान पीन वर्णुथी युक्त लज्ज प्राणीओना

दयागुणविसारण धीरे ॥

४४. अह्वभरहप्पहाणे,
बहुविहसज्जायसुमुणियपहाणे ।
अणुओगियवरवसभे,
नाइल-कुल वंस-नदिकरे ॥

४५. भूयहियप्पगवभे,
वंदेऽह भूयदिन्नमायरिए ।
भवभयवुच्छेयकरे,
सीसे नागज्जुणरिसीणं ॥

४६. मुमुणियनिच्चानिच्चं,
सुमुणियसुत्तथधारय वंदे ।
सवभावुवभावणया,
तत्थ लोहिच्चणामाणं ॥

४७. अत्थमहत्थवख्खणिं,
सुसमण-वक्खण-कहण-निव्वणिं ।
पयईए महुरवाणिं,
पयओ पणमामि दूसगणिं ॥

४८. तवनियमसच्चसंजम -
विणयज्जवखंतिमद्वरयाणं ।
सीलगुणगदियाणं,
अणुओगज्जुगप्पहाणाणं ॥

४९. सुकुमालकौमलतले,
तेसिं पणमामि लक्खणपसत्थे ।
पाए पावयणीणं,

हृदय-वद्वल, लोकोना हृदयमां दया गुणु
उत्पन्न करवामा निष्ठात, धीर, तत्कादीन
दक्षिणार्धं भरतक्षेत्रमां युगप्रधान, अहुविध
स्वाध्यायना पत्रम विज्ञाता, अनेक श्रेष्ठ
मुनिवरोने स्वाध्याय आदिमा प्रवृत्त
करावनारा, नागेन्द्रकुण तथा वंशने प्रयत्न
करनारा, प्राणीमात्रने हितोपदेश आपवामा
समर्थ, लव-लयना नाशक, नागार्जुन-
ऋषिना सुशिष्य आचार्यं भूतदिन ने
वंदन करु छु

४६. नित्यानित्य रुपथी वस्तुतत्त्वने सम्यक्तया
जलुनारा, सुविज्ञात सूत्रार्थना धारक,
यथावस्थित लावोना सम्यक् प्ररूपक
लोहित्याचार्यने वदन करुं छु.

४७. शास्त्रोना अर्थ अने महार्थनी भाषु
समान अर्थात् लाषा, विलाषा, वार्तिकादिथी
अनुयोगनी व्याख्या करवामां कुशल,
मूणोत्तर गुणोथी संपन्न, साधुओने
आगमोनी वाचना अर्थात् ज्ञानदान देवामां
अने शिष्योद्वारा पूछेदा प्रश्नोना उत्तर
आपवामां समाधिने अनुभव करनार
तथा प्रकृतिथीज मधुरलाषी, ओवा
दूष्यगणी आचार्यने सन्मानपूर्वक प्रणाम
करुं छुं.

४८, ४९. तप, नियम, सत्य, संयम, विनय,
आर्जव-सरणता, क्षमा, मार्दव-नम्रता
आदि श्रमणधर्मोमा संदीन, शीलादि
गुणोथी विख्यात अने तत्कादीन युगमां
अनुयोगनी व्याख्या करवामां युगप्रधान
आदि विशेषताओथी युक्त, युगप्रधान
प्रवचनकारोना प्रशस्त लक्षणेपेत, सुकुमार
सुंदर तणवाणा, सेंकडे प्रतीच्छके
(अन्यगणोथी अध्ययन करवा आवेदा

પડિચ્છયસર્ણિ પળિવરૂ ॥

શિષ્યો) દ્વારા પ્રણામ કરાયેલ (દ્વિપ્રગણીના) ચરણોમાં હું પ્રણામ કરું છું.

૫૦. જે અન્ને ભગવતે,
કાલિય-સુય-આણુઓગિર્ ધીરે ।
તે પળમિઝળ સિરસા,
નાણસ્સ પરૂવણં વોચ્છં ॥

૫૦. આ યુગપ્રધાન આચાર્યો સિવાય અન્ય જે કાલિક શ્રુત તથા અનુયોગના જાતા, ધીર, આચાર્ય ભગવંતો થયા છે તેમને પ્રણામ કરીને(હું દેવવાચક) જાનની પ્રણામ કરીશ.

શ્રોતાના ચઉદ દષ્ટાન્ત

૫૧. સેલ ૧ ઘણ ૨ કુડગ ૩ ચાલણિ ૪,
પરિપુણગ ૫ હંસ ૬ મહિસ ૭ મેસે
૮ ય । મસગ ૯ જલૂગ ૧૦ વિરાલી
૧૧ જાહગ ૧૨ ગો ૧૩ મેરી ૧૪
આમીરી ॥

૫૧ (૧) શૈલ- ઘસાયેલો ગોળ પત્થર અને પુષ્કરાવર્ત મેઘ (૨) કુટક- ઘડો (૩) ચાલણી (૪) પરિપૂર્ણક (૫) હંસ (૬) લેસ (૭) બકરી (૮) મશક (૯) જળો (૧૦) ખિલાડી (૧૧) શેળો- ઉંદર જેવું પ્રાણી (૧૨) ગાય (૧૩) લેરી (૧૪) આહીર દંપતી, તેમની સમાન શ્રોતાજન હોય છે *

ત્રણ પ્રકારની પરિષદ્

૫૨. સા સમાસઓ તિવિહા પન્નત્તા, તંજહા-
જાણિયા, અજાણિયા, દુવિવ્યહા ।
જાણિયા જહા—
સ્ત્રીરમિવ જહા હંસા,
જે ઘુટ્ટતિ રૂહ ગુરુગુણસમિદ્ધા ।
દોસે ય વિવજ્જંતી,
તં જાણસુ જાણિયં પરિસં ॥

૫૨. તે પરિષદ્ [શ્રોતાઓનો સમૂહ] સંક્ષેપથી ત્રણ પ્રકારની કહી છે. જેમકે (૧) જ્ઞાયિકા પરિષદ્ (૨) અજ્ઞાયિકા પરિષદ્ (૩) દુર્વિ-દગ્ધા પરિષદ્ જેમ—

જેવી રીતે ઉત્તમ જાતિના હંસ પાણી છોડીને દૂધ પીએ છે તેવી રીતે જે પરિષદ્માં ગુણસંપન્ન વ્યક્તિ હોય છે, તેઓ દોષ છોડી ગુણગ્રહણ કરે છે તેને હે શિષ્ય । તું જ્ઞાયિકા (સમ્યગ્ જ્ઞાનવાળી) પરિષદ્ બાણુ.

૫૩. અજાણિયા જહા—
જા હોરૂ પગમહુરા,
મિય-છાવય-સીહકુવકુડયમૂ આ ।
રયણમિવ અસંઠવિયા,
અજાણિયા સા મવે પરિસા ॥

૫૩. જે શ્રોતા મૂગ, સિંહ અને કૂકડાના અખોધ અચ્ચાઓની જેમ સરળ, સ્વભાવથીજ મધુર હોય, અસંસ્કૃત રત્નોની જેમ સસ્કાર-હીન હોય તેવા અનભિજ્ઞ શ્રોતાઓની સભા અજ્ઞાયિકા પરિષદ્ કહેવાય (એવા ભદ્રિક જીવોને જેવી શિક્ષા આપવામાં આવે તેવી તે ગ્રહણ કરી શકે છે.)

૫૪. દુઘ્વિબહ્વા જહા-
 ન ય કત્થઈ નિમ્માઓ,
 ન ય પુચ્છઈ પરિભવત્સ દોસેણં ।
 વત્થિ વ્વ વાયપુણ્ણો,
 ફુદ્દઈ ગામિલ્લય દુઘ્વિયહ્વો ॥

૫૪. જેવી રીતે કેઈ આમીણુ પડિત કેઈપણુ
 શાસ્ત્રમાં સંપૂર્ણ ન હોય, અને તિરસ્કારના
 ભયથી કેઈને પૂછે પણ નહિ અને પોતાની
 પ્રશ્ન સા સાભળી મિથ્યાભિમાનથી વાયુપૂર્ણ
 મશકની જેમ ફૂલાયેલ રહે તેવા લોકોની
 સલાને હે શિષ્ય ! દુર્વિદ્યવ્ય પરિપદ્ બાણુ.

જ્ઞાનના ભેદ પ્રભેદો

૫૫. નાણં પંચવિહં પન્નચં, તંજહા-આમિણિ-
 વોહિયનાણં, સુયનાણં, ઓહિનાણં,
 મણપજ્જવનાણં, કેવલનાણં ॥

૫૫. જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું પ્રકૃત્યું છે-
 [૧] આભિનિષેધાધિક જ્ઞાન [૨] શ્રુતજ્ઞાન
 [૩] અવધિજ્ઞાન [૪] મનઃપર્યાવજ્ઞાન અને
 [૫] કેવળજ્ઞાન

૫૬. તં સમાસઓ દુઘ્વિહં પ્ણચં, તંજહા-
 યચ્ચક્કલં ચ પરોક્કલં ચ ॥

૫૬. તે પાંચે જ્ઞાનો સંક્ષેપમાં બે ભેદોમાં સમાવિષ્ટ
 થઈ બન્યા છે. જેમકે- (૧) પ્રત્યક્ષ અને
 (૨) પરોક્ષ.

૫૭. સે કિં તં પચ્ચક્કલં ? પચ્ચક્કલં દુઘ્વિહં
 પ્ણચં, તંજહા - ઇન્દિયપચ્ચક્કલં
 નોઈન્દિય-પચ્ચક્કલં ચ ॥

૫૭. પ્રશ્ન- લગવન્ત ! તે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનના
 કેટલા ભેદ છે ?

ઉત્તર- વત્સ ! તે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનના બે ભેદ
 છે. (૧) ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ અને (૨) નોઈન્દ્રિય
 પ્રત્યક્ષ.

૫૮. સે કિં તં ઇન્દિયપચ્ચક્કલં ? ઇન્દિયપ-
 ચ્ચક્કલં પંચવિહં પ્ણચં, તંજહા-સોઈ-
 ન્દિય-પચ્ચક્કલં, ચક્કિંસદિય-પચ્ચક્કલં,
 ઘાણિદિય - પચ્ચક્કલં, જિવિંભદિય-
 પચ્ચક્કલં, ફાસિદિય-પચ્ચક્કલં । સે ચં
 ઇન્દિય-પચ્ચક્કલં ॥

૫૮. પ્રશ્ન- તે ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ જ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું
 છે ?

ઉત્તર- ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું
 છે. જેમકે- (૧) શ્રોત્રેન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ (૨)
 ચક્ષુરિન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ (૩) ઘ્રાણેન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ
 (૪) જિહ્વેન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ અને (૫) સ્પર્શેન્દ્રિય
 પ્રત્યક્ષ.

૫૯. સે કિં તં નોઈન્દિય-પચ્ચક્કલં ? નોઈ-
 ન્દિયપચ્ચક્કલં તિવિહં પ્ણચં, તંજહા-
 ઓહિનાણ-પચ્ચક્કલં, મણપજ્જવનાણ-

૫૯. પ્રશ્ન- નોઈન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન કેટલા
 પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર- નોઈન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન ત્રણ પ્રકારનું

પચ્ચક્ષ્ણ, કેવલનાણ-પચ્ચક્ષ્ણ ॥

છે. [૧] અવધિજ્ઞાન પ્રત્યક્ષ [૨] મનઃ પર્યાય જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ [૩] કેવળ જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ.

૬૦. સે કિં તં ઓહિનાણપચ્ચક્ષ્ણં ? ઓહિ-
નાણ-પચ્ચક્ષ્ણં દુવિહં પળ્ણત્તં, તંજહા-
ભવપચ્ચદ્દયં ચ, સ્વાઓવસમિયં ચ ।

૬૦. પ્રશ્ન— અવધિજ્ઞાન પ્રત્યક્ષ કેટલા પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર— અવધિજ્ઞાન પ્રત્યક્ષ બે પ્રકારનું કહ્યું છે જેમકે [૧] ભવપ્રત્યયિક અને [૨] ક્ષાયોપશમિક.

૬૧. સે કિં તં ભવપચ્ચદ્દયં ? ભવપચ્ચદ્દયં દુણ્હં,
તંજહા-દેવાણ ય નેરદ્દયાણ ય ।

૬૧. પ્રશ્ન— ભવપ્રત્યયિક- દેવ-નારક ભવરૂપ નિમિત્તથી થવાવાળું જ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર— ભવપ્રત્યયિક જ્ઞાન બે પ્રકારનું છે. જેમકે [૧] દેવો ને થનાર અને [૨] નારક જીવોને થનાર.

૬૨. સે કિં તં સ્વાઓવસમિયં ? સ્વાઓવ-
સમિયં દુણ્હં, તંજહા-મણુસ્સાણ ય,
પંચેદિય-તિરિક્કલ્લજોનિયાણ ય ।

૬૨. પ્રશ્ન— તે ક્ષાયોપશમિક અવધિજ્ઞાન કેને હોય છે ?

ઉત્તર— ક્ષાયોપશમિક અવધિજ્ઞાન બે પ્રકારનાં જીવોને હોય છે. જેમકે મનુષ્યોને અને તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોને.

પ્રશ્ન— ક્ષાયોપશમિક અવધિજ્ઞાન કયા હેતુથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉત્તર— અવધિજ્ઞાન ને આવરણ કરનાર ઉદય પ્રાપ્ત કર્મોને ક્ષય હોવાથી અને સત્તામાં રહેલા કર્મોને ઉપશમ હોવાથી ક્ષાયોપશમિક અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે.

કો હેઠ્ઠી સ્વાઓવસમિયં ?

સ્વાઓવસમિયં તયાવરણિજ્ઞાણં કમ્માણં
ઉદિણ્ણાણં સ્વણં, અણુદિણ્ણાણં
ઉવસમેણં ઓહિનાણં સમુપ્પજ્જહ ।

૬૩. અહવા-ગુણપહિવન્નસ્સ અણગારસ્સ
ઓહિનાણં સમુપ્પજ્જહ, તં સમાસઓ
હ્હવ્વિહં પળ્ણત્તં, તંજહા-આણુગામિયં
૧. અણાણુગામિયં ૨. વહ્હુમાણયં
૩. હીયમાણયં ૪. પહિવાદ્દયં ૫. અપ્પ-
હિવાદ્દયં ૬. ।

૬૩ અથવા જ્ઞાનાદિ ગુણોથી સમ્પન્ન અણુગારને જે ક્ષાયોપશમિક અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. તેના સક્ષેપમાં છ ભેદો છે. જેમકે [૧] આનુગામિક (સાથે ચાલનારું) [૨] અનાનુગામિક (સાથે ન ચાલનારું) [૩] વર્ધમાન (વૃદ્ધિ પામતું) [૪] હીયમાન (જેટલું ઉત્પન્ન થયું હોય તેનાથી ઓછું થતું

૬૪. સે કિં તં આણુગામિયં ઓહિનાણં ?
આણુગામિયંઓહિનાણં દુવિહં પ્પણત્તં, તં
જહા-અંતગયં ચ મજ્જગયં ચ ।

સે કિં તં અંતગયં ? અંતગયં તિવિહં
પ્પણત્તં, તં જહા-પુરઓ અંતગયં, મગ્ગઓ
અંતગયં, પાસઓ અંતગયં ।

સે કિં તં પુરઓ અંતગયં ?
પુરઓ અંતગયં સે જહાનામણ્ કેહ
પુરિસે-ઉક્કં વા, ચહ્હુલિયં વા, અલાયં
વા, મણિં વા, પર્હવં વા, જોહં વા, પુરઓ
કાહં પ્પણ્ણેમાણે પ્પણ્ણેમાણે ગચ્છેજ્જા,
સે તં પુરઓ અંતગયં ।

જનાર) [૫] પ્રતિપાતિક (ઉત્પન્ન થઈને
નષ્ઠ થઈ જનાર) [૬] અપ્રતિપાતિક (ન
પડનારું— કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ સુધી
રહેનારું)

૬૪. પ્રશ્ન-તે આતુગામિક અવધિજ્ઞાન કેટલા
પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર- આતુગામિક અવધિજ્ઞાન બે પ્રકારનું
પ્રચ્ચુ છે. જેમકે— [૧] અન્તગત-
આત્માના પર્યન્તવર્તી પ્રદેશોમાં ઉત્પન્ન
થનાર અને એક દિશામાં જાણનાર)
અને [૨] મધ્યગત (એકજ સાથે સર્વ
દિશાઓને પ્રકાશિત કરનાર)

પ્રશ્ન— તે અન્તગત કેટલા પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર— અન્તગત અવધિજ્ઞાન ત્રણ પ્રકારનું
છે— [૧] પુરતઃ અન્તગત (આગળના
લાગથી થનારું જ્ઞાન) [૨] માર્ગતઃ અન્તગત
(પાછળના લાગથી થનારું જ્ઞાન) અને [૩]
પાર્શ્વતઃ અન્તગત (બન્ને બાજુના લાગથી
થનારું જ્ઞાન.)

પ્રશ્ન— તે પુરતઃ અન્તગત અવધિજ્ઞાન
કેવા પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર— પુરતઃ અન્તગત આ પ્રમાણે છે—
જેમ કેઈ પણ પુરુષ ઉલ્કા, ધાંસનો પુળો,
સળગતું કાષ્ઠ, મણિ, દીપક, અથવા ન્યેતિને
આગળ કરીને અનુક્રમથી યથાગતિએ ચાલે
અને તે પ્રકાશિત વસ્તુઓ દ્વારા માર્ગમાં
રહેલા આગળના પદાર્થોને જુએ છે, તેજ
પ્રમાણે અવધિજ્ઞાની પુરતઃ અન્તગત
અવધિજ્ઞાનથી આગળના આત્મપ્રદેશોથી
પ્રકાશિત થતા પદાર્થોને જોઈ શકે છે અને
આ જ્ઞાન સાથેસાથ ચાલે છે.

સે કિં તં મગ્ગઓ અંતગયં ? મગ્ગઓ અંતગય સે જહાનામણ્ કેહ્ પુરિસે-ઉકં વા, ચહુંલિયં વા, અલાયં વા, મણિં વા, પઈવં વા, જોઈં વા, મગ્ગઓ કાઉં અણુક-હેમાણે અણુકહેમાણે ગચ્છિજ્જા, સે તં મગ્ગઓ અંતગયં ।

સે કિં તં પાસઓ અંતગયં ? પાસઓ અંતગયં સે જહાનામણ્ કેહ્ પુરિસે-ઉકં વા, ચહુંલિયં વા, અલાયં વા, મણિં વા, પઈવં વા, જોઈં વા, પાસઓ કાઉં પરિક-હેમાણે પરિકહેમાણે ગચ્છિજ્જા, સે તં પાસઓ અંતગયં, સે તં અંતગયં ।

સે કિં તં મજ્જગયં ? મજ્જગયં સે જહાનામણ્ કેહ્ પુરિસે ઉકં વા, ચહુંલિયં વા, અલાયં વા, મણિં વા, પઈવં વા, જોઈં વા, મત્થણ્ કાઉં સમુવ્વહમાણે સમુવ્વહમાણે ગચ્છિજ્જા, સે તં મજ્જગયં ।

પ્રશ્ન— માર્ગતઃ અન્તગત અવધિજ્ઞાન કેવા પ્રકારનુ છે ?

ઉત્તર— માર્ગતઃ અન્તગત અવધિજ્ઞાન આ પ્રમાણે છે— જેમ કોઈ પુરુષ ઉલ્કા, સળગતા તૃણુને, સળગતા કાષ્ટને, મણિ પ્રદીપ અથવા ન્યૌતિને પાછળ કરીને ચાલે તે તે ઉલ્કાઆદિથી પાછળના પદાર્થો પ્રકાશિત થાય છે. તેમજ આત્મા પાછળના પ્રદેશોવડે અવધિજ્ઞાનથી જાણે છે તેને માર્ગતઃ અન્તગત—પૃષ્ઠગામી અવધિજ્ઞાન સમજવુ.

પ્રશ્ન— પાર્શ્વતઃ અન્તગત અવધિજ્ઞાન કેવા પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર— પાર્શ્વતઃ અન્તગત અવધિજ્ઞાન આ પ્રમાણે છે— જેમ કોઈ પુરુષ ઉલ્કા, સળગતું તૃણુ, સળગતું કાષ્ટ, મણિ, પ્રદીપ અથવા ન્યૌતિને બંને બાજુ ગામીને બન્ને-બાજુના ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરતો ચાલે છે. એવીજ રીતે જે અવધિજ્ઞાન બન્ને બાજુના પદાર્થોને પ્રકાશિત કરતું સાથેસાથે ચાલે છે તે પાર્શ્વતો અન્તગત અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે. આ અન્તગત અવધિજ્ઞાનનું વર્ણન થયું.

પ્રશ્ન— મધ્યગત અવધિજ્ઞાન કેવા પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર— મધ્યગત અવધિજ્ઞાન આ પ્રમાણે— જેમ કોઈ પુરુષ ઉલ્કા, તૃણુના અગ્નિને, કાષ્ટના અગ્નિને, મણિને, દીપકને અથવા ન્યૌતિને મસ્તક પર રાખીને વહન કરતો ચાલે છે અને સર્વ દિશાઓમાં રહેલા પદાર્થોને ઉપરોક્ત પ્રકાશ દ્વારા જોતો ચાલે છે એજ રીતે આર્ય બાજુ પદાર્થોનું જ્ઞાન કરાવતું જે જ્ઞાન જ્ઞાતાની સાથે સાથે ચાલે છે તે જ્ઞાન મધ્યગત અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે.

અંતગયસ્સ મજ્ઞગયસ્સ ય કો પઙ્ગિ-
સેસો ? પુરઓ અંતગણં ઓહિનાણેણં
પુરઓ ચેવ સંઘિજ્જાણિ વા, અસંઘિ-
જ્જાણિ વા, જોયણાં જાણઈ, પાસઈ ।

મગ્ગઓ અંતગણં ઓહિનાણેણં
મગ્ગઓ ચેવ સંઘિજ્જાણિ વા, અસંઘિ-
જ્જાણિ વા, જોયણાં જાણઈ, પાસઈ ।

પાસઓ અંતગણં ઓહિનાણેણં
પાસઓ ચેવ સંઘિજ્જાણિ વા, અસંઘિ-
જ્જાણિ વા, જોયણાં જાણઈ, પાસઈ ।

મજ્ઞગણં ઓહિનાણેણં સન્વઓ
સમંતા સંઘિજ્જાણિ વા, અસંઘિજ્જાણિ
વા, જોયણાં જાણઈ પાસઈ । સે તં
આણુગામિયં ઓહિનાણં ।

૬૫. સે કિં તં અણાણુગામિયં ઓહિનાણં ?
અણાણુગામિયં ઓહિનાણં સે જહાનામણ
કેઈ પુરિસે-ણં મહંતં જોઈટ્ટાણં કાઉં
તસ્સેવ જોઈટ્ટાણસ્સ પરિપેરંતેહિં પરિ-
પેરંતેહિં પરિઘોલેમાણે તમેવ જોઈટ્ટાણં
પાસઈ, અન્નત્થગણ ન જાણઈ, ન પાસઈ ।
एवामेव अणाणुगामियं ओहिनाणं जत्थेव
समुप्पज्जइ तत्थेव संखेज्जाणि वा असंखे-
ज्जाणि वा संबद्धाणि वा, असंबद्धाणि वा
जोयणां जाणइ, पासइ, अन्नत्थ गण
ण पासइ । सै तं अणाणुगामियं
ओहिनाणं ।

પ્રશ્ન— અન્તગત અને મધ્યગત અવધિ-
જ્ઞાનમા વિશેષતા શું છે ?

ઉત્તર— પુરતઃ અન્તગત અવધિજ્ઞાનથી
જ્ઞાતા આગળની બાબુ સંખ્યાત અથવા અ-
સંખ્યાત યોજનોમાં રહેલા દ્રવ્યોને બાણુ છે
અને સામાન્ય ગ્રાહક આત્મા (દર્શન) થી
બુઝ્યે છે. માર્ગતઃ અન્તગત અવધિજ્ઞાની
અવધિજ્ઞાન દ્વારા પાછળની બાબુ સંખ્યાત
અથવા અસંખ્યાત યોજનોમાં સ્થિત દ્રવ્યોને
વિશેષ રૂપથી બાણુ છે અને સામાન્યરૂપથી
બુઝ્યે છે. પાર્શ્વતઃ અન્તગત અવધિજ્ઞાનથી
બને બાબુ સ્થિત દ્રવ્યોને અંખ્યાત અથવા
અસંખ્યાત યોજનોમાં વિશેષરૂપથી બાણુ છે
અને સામાન્યરૂપથી બુઝ્યે છે મધ્યગત
અવધિજ્ઞાનથી સર્વ દિશાઓમાં અને
વિદિશાઓમાં સર્વ પ્રદેશોથી, સર્વ વિશુદ્ધ
સ્પર્ધકોથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત
યોજનોમાં સ્થિત દ્રવ્યોને વિશેષ રૂપથી
બાણુ છે અને સામાન્ય રૂપથી બુઝ્યે છે.
તે આનુગામિક અવધિજ્ઞાન છે.

૬૫. પ્રશ્ન— અનાનુગામિક અવધિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર— અનાનુગામિક અવધિજ્ઞાન આ
પ્રમાણુ છે. જેમ કેઈ વ્યક્તિ એક સ્થાનમા
અગ્નિ પ્રગટાવી તે અગ્નિની આરે તરફ પરિ-
ભ્રમણુ કરતો તે અગ્નિનો બ્યા બ્યા પ્રકાશ
હોય ત્યા ત્યાં રહેલા પદાર્થોને બુઝ્યે છે પણ
જે તે અગ્નિના સ્થાનથી દૂર બાય તો ત્યા
અંધકાર હોવાથી ત્યાંના પદાર્થોને જોઈ ન
શકે, તેવી રીતે અનાનુગામિક અવધિજ્ઞાન
જે ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થાય તે ક્ષેત્રથી સંખ્યાત,
અસંખ્યાત યોજન સુધી રહેલા સમ્બન્ધિત-
નિરંતર અથવા અસમ્બન્ધિત-ત્રુટક ત્રુટક
રીતે પદાર્થોને બુઝ્યે છે. અનાનુગામિક અવ-
ધિજ્ઞાન થયું હોય તે ક્ષેત્રથી ખીલ ક્ષેત્રમાં
બાય તો તે ત્યાંના પદાર્થોને જોતો નથી.

૬૬. સે કિં ત વદ્ધમાણયં ઓહિનાણં ? વદ્ધ-
માણય ઓહિનાણં પસત્યેસુ અજ્ઞવસાય-
દ્વાણેસુ વદ્ધમાણસ્સ વદ્ધમાણચરિત્તરસ,
વિસુજ્ઞમાણરસ વિસુજ્ઞમાણચરિત્તરસ
સવ્વઓ સમતા ઓહી વદ્ધઈ ।

૬૭. જાવદ્ધઆ તિસમયાહારગસ્સ
સુહુમસ્સ પળગજીવસ્સ ।
ઓગાહણા જહન્ના,
ઓહીચિત્તં જહન્નં તુ ॥

૬૮. સવ્વવદ્ધ અગણિજીવા,
નિરંતરં જત્તિયં ભરિજ્ઞંસુ ।
ચિત્તં સવ્વદિસાગં,
પરમોહી ચેત્ત નિદ્ધિટ્ઠો ।

૬૯. અંગુલમાવલિયાણં,
ભાગમસંચિજ્જ દોસુ સંચિજ્જા ।
અંગુલમાવલિયંતો,
આવલિયા અંગુલપુહુત્તં ॥

૬૬. પ્રશ્ન— વર્દ્ધમાન અવધિજ્ઞાન કેવા પ્રકારનું
છે ?

ઉત્તર—અધ્યવસાયો—વિચારો પ્રશસ્ત હોવા
પર તથા તેઓની વિશુદ્ધિ થવાપર અને
ચારિત્રની વૃદ્ધિ થવાપર તથા ચારિત્ર વિશુ-
દ્ધ્યમાન થવાપર જે જ્ઞાન આરેય દિગાઓ
અને વિદિશાઓમાં સર્વ પ્રકારે વધતું જાય છે
તે વર્દ્ધમાન અવધિજ્ઞાન છે.

૬૭. ત્રણ સમયના આહારક સૂક્ષ્મ નિગોદીયા
જીવની જેટલી જઘન્ય—ઓછામા ઓછી
અવગાહના-શરીરની ઉચ્ચાઈ હોય છે, તેટલું
જઘન્ય અવધિજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર છે

૬૮ સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત એવા
સર્વ અગ્નિકાયના સર્વાધિક જીવોને (જે
અજિતનાથ તીર્થ કરના કાળમાં હોય છે)
અંતરરહિત આકાશપ્રદેશોમાં સૂચીરૂપે
સ્થાપિત કરે તે જીવો જેટલા આકાશને
વ્યાપ્ત કરે, અવધિજ્ઞાનનું ઉદ્ભૂષ્ટ ક્ષેત્ર સર્વ
દિશાઓમા તીર્થ કરેએ અથવા ગણધરેએ
તેટલું નિર્દેશ્યું છે (તે ક્ષેત્ર સંપૂર્ણ લોકાકાશ
અને અલોકાકાશમા પણ સંખ્યાત લોકાકાશ
જેટલા ખડો પરિમિત હોય છે)

૬૯. જે અવધિજ્ઞાની ક્ષેત્રથી અંગુલના અસ-
ખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ રૂપી પદાર્થોને દેખે
તે કાળથી આવલિકાનો અસખ્યાતમા
ભાગ દેખે (અર્થાત્ આટલા કાલ સમ્બન્ધી
ભૂત-ભવિષ્યતના રૂપી પદાર્થોને જુએ.)
જે ક્ષેત્રથી અંગુલનો સંખ્યાતમા ભાગ
જુએ તે કાળથી આવલિકાનો સંખ્યાતમા
ભાગ જુએ. ક્ષેત્રથી અંગુલપ્રમાણ જુએ
તે આવલિકામાં કઈક ન્યૂન જુએ. પૃથક્ત્વ
(બેથી નવ) અંગુલ જુએ તો સંપૂર્ણ
આવલિકા પ્રમાણ કાળ જુએ.

૭૦. હત્યમ્મિ મુહુત્તંતો,
દિવસંતો ગાડયમ્મિ વોદ્ધવ્વો ।
જોયણ દિવસપુહુત્તં,
ધક્કંતો પન્નવીસાઓ ॥

૭૧. મરહમ્મિ અહ્હમાસો,
જંબુદીવમ્મિ સાહિયો માસો ।
વાસં ચ મણુયલોણ,
વાસપુહુત્તં ચ રુયગમ્મિ ॥

૭૨. સંઘિજ્જમ્મિ ઉ કાલે,
દીવસમુદ્દા વિ હુંતિ સંઘિજ્જા ।
કાલમ્મિ અસંઘિજ્જે,
દીવસમુદ્દા ઉ મહ્યવ્વા ॥

૭૩. કાલે ચણ્ણહ વુહ્હી,
કાલો મહ્યવ્વુ સ્વિત્તવુહ્હીણ ।
વુહ્હીણ દવ્વપજ્જવ,
મહ્યવ્વા સ્વિત્તકાલા ઉ ॥

૭૪. સુહુમો ય હોઙ્ગ કાલો,
તત્તો સુહુમયરં હવઙ્ગ સ્વિત્તં ।

૭૦. ક્ષેત્રથી હસ્તપર્યંત જુએ તો કાળથી મુહૂર્તમા
ન્યૂન જુએ, અને જે કાલથી દિવસમાં કંઈક
ઓછું દેખે તો ક્ષેત્રથી એક ગાઉ પરિમાણ
દેખે છે એમ જાણવું જોઈએ. જે ક્ષેત્રથી એક
ચોજન પ્રમાણ જુએ તો કાલથી દિવસ
પૃથક્ત્વ (એથી નવ દિવસ) જુએ જે ક્ષેત્રથી
પચીસ ચોજન પર્યાન્ત જુએ તો કાળથી
પક્ષમાં કંઈક ન્યૂન જુએ.

૭૧. અવધિજ્ઞાની ક્ષેત્રથી જે ભરતક્ષેત્રને જુએ તો
કાલથી અર્ધમાસ પરિમિત ભૂત ભવિષ્યત્
કાલ સંબંધી રૂપી પદાર્થોને જાણે દેખે છે
જે ક્ષેત્ર જંબુદીપ પરિમાણ જુએ તો કાળથી
કાંઈક અધિક એક માસ જુએ. જે ક્ષેત્રથી
મનુષ્યલોક પરિમાણ (અઠીદીપ) ક્ષેત્રને
જુએ તો કાલથી એક વર્ષ પરિમિત ભૂત
ભવિષ્યતને જાણે દેખે. અને જે ક્ષેત્રથી રુચક
દીપ સુધી દેખે તો કાલથી પૃથક્ત્વ વર્ષ-
એથી લઈને નવ વર્ષ સુધી ભૂત ભવિષ્યત
કાળને જાણે દેખે

૭૨. જે ક્ષેત્રથી સંખ્યાત દીપ-સમુદ્ર પર્યાન્ત જાણે
જુએ તો કાલથી સંખ્યાત કાલને જાણે, પરંતુ
કાલથી અસંખ્યાત કાળ જાણતું હોય તો
દીપ-સમુદ્રોની ભજના જાણવી જોઈએ
અર્થાત્ કોઈ અવધિજ્ઞાન સંખ્યાત દીપ-
સમુદ્રોને અને કોઈ અસંખ્યાત ને પણ
જાણે છે.

૭૩. અવધિજ્ઞાનમાં કાળની વૃદ્ધિ થવાપર દ્રવ્ય,
ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ-ચારેયની વૃદ્ધિ થાય છે
ક્ષેત્રની વૃદ્ધિ થવા પર કાળની ભજના-વૃદ્ધિ
હોય અથવા ન પણ હોય. દ્રવ્ય અને
પર્યાયની વૃદ્ધિ થવાપર ક્ષેત્ર અને કાળ
ની ભજના છે.

૭૪ કાળ સૂક્ષ્મ હોય છે પણ ક્ષેત્ર તેનાથી પણ
સૂક્ષ્મતર છે કેમકે એક અણુ પરિમિત

અંગુલસેદીમિત્તે,
ઓસપ્પિણીઓ અસંખ્ખિજ્જા ॥
સે ત્તં વદ્ધમાણયં ઓહિનાણં ।

શ્રેણીરૂપ ક્ષેત્રમાં આકાશના પ્રદેશોની ગણના કરવામાં આવે તો અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીઓના સમય પરિમાણુ તે પ્રદેશો હોય છે. અર્થાત્ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાલોના સમયોની જે સંખ્યા હોય તેટલા આકાશપ્રદેશો એક અંગુલ પ્રમાણુ આકાશશ્રેણીમાં હોય છે. આ રીતે વર્ધ્ધમાન અવધિજ્ઞાનનું વર્ણન છે.

૭૫. સે કિં તં હીયમાણયં ઓહિનાણં ?
હીયમાણયં ઓહિનાણં અપ્પસત્થેહિં
અજ્જવસાયઠાણેહિં વદ્ધમાણસ્સ વદ્ધમાણ-
ચરિત્તસ્સ, સંકિલિસ્સમાણસ્સ સંકિલિ-
સ્સમાણચરિત્તસ્સ સવ્વઓ સમંતા ઓહી
પરિહાયઇ । સે ત્તં હીયમાણયં ઓહિ-
નાણં ।

૭૫. પ્રશ્ન— હીયમાન અવધિજ્ઞાન કેવા પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર— હીયમાન અવધિજ્ઞાન અપ્ર-
શસ્ત-અશુભ વિચારોમાં વર્તતા અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ ભવને તથા વર્તમાન દેશવિરત શ્રાવકને અને સર્વવિરત ચારિત્ર-સાધુને, ન્યારે તે અશુભ વિચારોથી સંકલેશને પ્રાપ્ત હોય છે અને ચારિત્રમાં સંકલેશ ને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે ચારે બાબુથી-સર્વ પ્રકારથી અવધિજ્ઞાનની પૂર્વ અવસ્થાથી હાનિ હોય છે. એ પ્રમાણુ હીયમાન-હાનિને પ્રાપ્ત થનાર અવધિજ્ઞાન નાણુવું.

૭૬. સે કિં તં પહિવાઇઓહિનાણં ?
પહિવાઇઓહિનાણં જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ
અસંખ્ખિજ્જઇભાગં વા સંખ્ખિજ્જઇભાગં
વા, વાલગ્ગં વા, વાલગ્ગપુહુત્તં વા,
લિક્કવ્વં વા, લિક્કવ્વપુહુત્તં વા, જૂયાં
વા, જૂયપુહુત્તં વા, જવં વા જવપુહુત્તં
વા, અંગુલં વા, અંગુલપુહુત્તં વા, પાયં વા,
પાયપુહુત્તં વા, વિહત્થિં વા, વિહત્થિપુહુત્તં
વા, રયણિં વા, રયણિપુહુત્તં વા, કુચ્છિં
વા, કુચ્છિપુહુત્તં વા, ધણું વા, ધણુપુહુત્તં
વા, ગાઉઅં વા, ગાઉયપુહુત્તં વા, જોયણં
વા, જોયણપુહુત્તં વા, જોયણસયં વા,
જોયણસયપુહુત્તં વા, જોયણસહસ્સં વા,

૭૬. પ્રશ્ન— પ્રતિપાતિ અવધિજ્ઞાન કેવા પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર— પ્રતિપાતિ અવધિજ્ઞાન-જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અથવા સંખ્યાતમો ભાગ, બાલાગ્ર અથવા બાલાગ્ર-પૃથકત્વ, લીખ યા લીખપૃથકત્વ, જૂ યા જૂપૃથકત્વ, જવ યા જવપૃથકત્વ, અંગુલ યા અંગુલપૃથકત્વ, પગ યા પગપૃથકત્વ, વિતસ્તિ - (૧૨ અંગુલ પરિમાણુ ક્ષેત્ર) યા વિતસ્તિપૃથકત્વ, રત્તિ (હાથ પરિમાણુ ક્ષેત્ર) યા રત્તિપૃથકત્વ, કુક્ષિ (બે હાથ પરિમાણુ ક્ષેત્ર) યા કુક્ષિપૃથકત્વ, ધનુબ્ધ (ચાર હાથ પરિમાણુ ક્ષેત્ર) યા ધનુબ્ધ-

જોયણસહસ્રપુહુત્તં વા, જોયણકોડિં વા
જોયણકોડિપુહુત્તં વા, જોયણકોડા-
કોડિં વા જોયણકોડાકોડિપુહુત્તં વા,
જોયણસંસ્વેજ્જં વા જોયણસંસ્વેજ્જપુહુત્તં
વા, જોયણઅસંસ્વેજ્જં વા, જોયણઅસંસ્વેજ્જ-
પુહુત્તં વા, ઉક્કોસેણં લોગં વા પાસિત્તાણં
પહિવ્વજ્જા । મે ત્તં પહિવાહ્ઓહિનાણં ।

પૃથક્ત્વ, કોશ યા કોશપૃથક્ત્વ, યોજન યા
યોજનપૃથક્ત્વ, યોજનશત યા યોજન શત-
પૃથક્ત્વ, સહસ્ત્ર યોજન યા સહસ્ત્ર યોજન
પૃથક્ત્વ, લાખ યોજન યા લાખયોજન
પૃથક્ત્વ, ક્રોડ યોજન યા ક્રોડયોજન પૃથક્ત્વ,
ક્રોડાક્રોડી યોજન યા ક્રોડાક્રોડી યોજન
પૃથક્ત્વ, સંખ્યાત યોજન યા સંખ્યાતયોજન
પૃથક્ત્વ, અસંખ્યાત યોજન યા અસંખ્યાત
યોજનપૃથક્ત્વ અને વધારેમાં વધારે સંપૂર્ણ
લોકને ભેદને જે જ્ઞાન નષ્ટ થઈ જાય છે.
તે પ્રતિપાતિ અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે.

૭૭. સે કિં તં અપહિવાહ્ઓહિનાણં ?
અપહિવાહ્ઓહિનાણં જેણં અલોગસ્સ
एगमवि आगासपएसं जाणइ, पासइ,
तेण परं अपहिव्वाह् ओहिनानाणं । से त्तं
अपहिव्वाह् ओहिनानाणं ।

૭૭. પ્રશ્ન— અપ્રતિપાતિ અવધિજ્ઞાન કેવા
પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર— અપ્રતિપાતિ અવધિજ્ઞાન-
જે જ્ઞાનથી જ્ઞાતા અલોકના એકપણ આકાશ-
પ્રદેશને વિશિષ્ટ રૂપથી જાણે છે અને
સામાન્યરૂપથી જુએ છે તે અપ્રતિપાતિ
અવધિજ્ઞાન કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પર્યન્ત રહે છે.
તે અપ્રતિપાતિ અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે.

૭૮. તં સમાસઓ ચઉવ્વિહં પળ્લત્તં, તં જહા-
દ્વ્વઓ, સ્વિત્તઓ, કાલઓ, માવઓ ।
તત્થ દ્વ્વઓ ણં ઓહિનાણી જહન્નેણં
અણંતાઈં રૂવિદ્વ્વાઈં જાણઈ, પાસઈ ।
ઉક્કોસેણં સન્વાઈં રૂવિદ્વ્વાઈં જાણઈ
પાસઈ ।

૭૮. તે અવધિજ્ઞાનને સંક્ષેપથી ચાર પ્રકારે
કહ્યું છે. જેમકે— (૧) દ્રવ્યથી (૨) ક્ષેત્રથી
(૩) કાળથી (૪) લાવથી.

દ્રવ્યથી— અવધિજ્ઞાની જઘન્ય, અનત
રૂપી દ્રવ્યોને જાણે જુએ છે, ઉત્કૃષ્ટ સર્વ રૂપી
દ્રવ્યોને જાણે અને જુએ છે.

સ્વિત્તઓ ણં ઓહિનાણી જહન્નેણં
અંગુલસ્સ અસંસ્વિજ્જજ્ઞાણં જાણઈ,
પાસઈ, ઉક્કોસેણં અસંસ્વિજ્જાઈં અલોગે
લોગપ્પમાણમિત્તાઈં રાંડાઈં જાણઈ, પાસઈ ।

ક્ષેત્રથી—અવધિજ્ઞાની જઘન્ય અગુલના
અસંખ્યાતમા ભાગને જાણે અને જુએ છે,
ઉત્કૃષ્ટ અલોકમાં લોકપરિમિત અસંખ્યાત
ખડોને જાણે અને જુએ છે.

કાલઓ ણં ઓહિનાણી જહન્નેણં આવ-
લિયાણ અસંસ્વિજ્જજ્ઞાણં જાણઈ પાસઈ ।
ઉક્કોસેણં અસસ્વિજ્જાઓ ઉદ્દસપ્પિણીઓ

કાળથી— અવધિજ્ઞાની જઘન્ય-આવલિ-
કાના અસંખ્યાતમાં ભાગમાત્ર કાળને જાણે
અને જુએ છે, ઉત્કૃષ્ટ અતીત અને અનાગત

અવસપ્પિણીઓ અઈયમણાગરં ચ કાલં
જાણહ, પાસહ ।

ભાવઓ ણં ઓહિનાણી જહન્નેણં અણંતે
ભાવે જાણહ, પાસહ । ઉક્કોસેણ વિ
અણંતે ભાવે જાણહ, પાસહ । સવ્વમા-
વાણમણંતમાણં જાણહ પાસહ ।

૭૯. ઓહી ભવપચ્ચહો, ગુણપચ્ચહો ચ
વણિણઓ દુવિહો ।
તરસ ચ વહૂ વિગપ્પા,
દવ્વે સ્થિત્તે ચ કાલે ચ ।

૮૦. નેરહયદેવતિત્થંકરા ચ,
ઓહિસ્સડવાહિરા હંતિ ।
પાસંતિ સવ્વઓ સ્ખલ્હ,
સેસા દેસેણ પાસંતિ ॥
સે તં ઓહિનાણપચ્ચવ્વહાં ।

અસંખ્યાત ઉત્સપિણીઓ અને અવસપિણી-
ઓ પરિમાણ કાળને જાણે અને જુએ છે.

ભાવથી— અવધિજ્ઞાની જઘન્ય અનંત
ભાવોને જાણે અને જુવે છે, ઉત્કૃષ્ટ પણ
અનંત ભાવોને જાણે અને જુએ છે. પરન્તુ
સર્વ પર્યાયોના અનન્તમાં ભાગમાત્રને
જાણે અને દેખે છે.

૭૯. આ પૂર્વોક્ત અવધિજ્ઞાન-ભવપ્રત્યયિક
અને ગુણુપ્રત્યયિક એ બે પ્રકારે વર્ણવ્યું છે,
અને તેના પણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવના
આધારે ઘણા વિકલ્પો-લેદો હોય છે.

૮૦. નારકી, દેવ, અને તીર્થંકર અવધિજ્ઞાનથી
અબાહ્ય અર્થાત્ અવધિજ્ઞાનથી યુક્તજ
હોય છે અને સર્વદિશા-વિદિશાઓમાં જુએ છે
શેષ અર્થાત્ મનુષ્ય અને તિર્યંચજ દેશથી
(અને સર્વથી પણ) જુએ છે. આ પ્રમાણે
અવધિજ્ઞાનપ્રત્યક્ષનું વર્ણન સમાપ્ત.

મનઃપર્યાવજ્ઞાન.

૮૧. સે કિં તં મણપજ્જવનાણં ? મણપજ્જવ-
નાણે ણં મંતે ! કિં મણુસ્સાણં ઉપ્પજ્જહ
અમણુસ્સાણં ? ગોયમા ! મણુસ્સાણં,
નો અમણુસ્સાણં ।

૮૧. પ્રશ્ન— મનઃપર્યાવ જ્ઞાન કેવા પ્રકારનું
છે ? હે ભગવન્ ! તે મનઃપર્યાવ જ્ઞાન શું
મનુષ્યને ઉત્પન્ન થાય છે કે મનુષ્યેતર
(દેવ-નારકી અને તિર્યંચો) ને ?

ઉત્તર— ગૌતમ ! તે મનઃપર્યાવ જ્ઞાન
મનુષ્યોનેજ ઉત્પન્ન થાય છે. મનુષ્યેતર
પ્રાણીઓને નહીં.

જહ મણુસ્સાણ કિં સંમુચ્છિમમણુ-
સ્સાણં, ગબ્ભવક્કંતિયમણુસ્સાણં ?
ગોયમા ! નો સંમુચ્છિમમણુસ્સાણં, ગબ્ભ-
વક્કતિયમણુસ્સાણં ઉપ્પજ્જહ ।

પ્રશ્ન— જો મનુષ્યોને ઉત્પન્ન થાય છે તો
શું સંમૂર્છિમ મનુષ્યોને કે ગર્ભજ મનુષ્યોને
થાય છે ?

ઉત્તર— ગૌતમ ! સંમૂર્છિમ મનુષ્યોને
નહિ. ગર્ભજ મનુષ્યોને ઉત્પન્ન થાય છે

જહ ગઽભવઁકતિયમણુસ્સાણં કિં
કમ્મભૂમિયગઽભવઁકંતિયમણુસ્સાણં,
અકમ્મભૂમિયગઽભવઁકંતિયમણુસ્સાણં,
અંતરદીવગગઽભવઁકંતિયમણુસ્સાણં ?
ગોયમા ! કમ્મભૂમિય-ગઽભવઁકંતિયમ-
ણુસ્સાણં, નો અકમ્મભૂમિય-ગઽભવઁકં-
તિયમણુસ્સાણં । નો અંતરદીવગગઽભવ-
ઁકંતિયમણુસ્સાણં ।

જહ કમ્મભૂમિય-ગઽભવઁકંતિયમ-
ણુસ્સાણ કિં સંઁજ્જવાસાઁય-કમ્મભૂમિ-
યગઽભવઁકંતિયમણુસ્સાણં અસંઁજ્જવા-
સાઁયકમ્મભૂમિય-ગઽભવઁકંતિયમણુ-
સ્સાણં ? ગોયમા ! સંઁજ્જવાસાઁયક-
મ્મભૂમિયગઽભવઁકંતિયમણુસ્સાણં, નો
અસંઁજ્જવાસાઁયકમ્મભૂમિય-ગઽભવ-
ઁકંતિયમણુસ્સાણં ।

જહ સંઁજ્જવાસાઁય-કમ્મભૂમિય-
ગઽભવઁકંતિયમણુસ્સાણં, કિં પજ્જત્તગ-
સંઁજ્જવાસાઁય-કમ્મભૂમિય-ગઽભવઁકં-
તિયમણુસ્સાણં, અપજ્જત્તગસંઁજ્જવા-
સાઁય-કમ્મભૂમિયગઽભવઁકંતિયમણુસ્સા-
ણં ? ગોયમા ! પજ્જત્તગસંઁજ્જવાસા-
ઁયકમ્મભૂમિય-ગઽભવઁકંતિયમણુસ્સાણં,
નો અપજ્જત્તગસંઁજ્જવાસાઁય-કમ્મભૂ-
મિયગઽભવઁકંતિયમણુસ્સાણં ।

જહ પજ્જત્તગસંઁજ્જવાસાઁયક-
મ્મભૂમિય-ગઽભવઁકંતિયમણુસ્સાણં, કિં
સમ્મદિઢ્ઢિપજ્જત્તગસંઁજ્જવાસાઁયક-
મ્મભૂમિયગઽભવઁકંતિયમણુસ્સાણં, મિ-

પ્રશ્ન- જો ગર્ભજ મનુષ્યોને મન·પર્યાવ
જ્ઞાન થાય છે તો શું કર્મભૂમિના ગર્ભજ
મનુષ્યોને, અકર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યોને
કે અન્તરદ્રીપના ગર્ભજ મનુષ્યોને થાય છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! કર્મભૂમિના ગર્ભજ
મનુષ્યોને મન:પર્યાવજ્ઞાન થાય છે, અકર્મ-
ભૂમિના અને અન્તરદ્રીપના ગર્ભજ મનુષ્યોને
નથી હોતું.

પ્રશ્ન- જો કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને
મન·પર્યાવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે તો શુ સંખ્યાત
વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ
મનુષ્યોને અથવા અસંખ્યાત વર્ષની આયુ-
વાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યોને ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષની
આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને
થાય છે. અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા
કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યોને નહિ.

પ્રશ્ન- જો સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા
કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને થાય છે તો શું
પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મ-
ભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને કે અપર્યાપ્ત
સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ
ગર્ભજ મનુષ્યોને ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત
વર્ષની આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ
મનુષ્યોને થાય છે, અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની
આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને
નહિ.

પ્રશ્ન- જો પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષના આયુ-
વાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને થાય છે
તો શુ સમ્યગદ્દષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષના
આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને

છદિદ્વિપજ્જત્તગ--સંખેજ્જવાસાઉય--
કમ્મભૂમિય-ગઠ્ઠભવકંતિયમણુસ્સાણં ?
ગોયમા ! સમ્મદિદ્વિપજ્જત્તગસંખે-
જ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમિય-ગઠ્ઠભવકંતિય-
મણુસ્સાણં, નો મિચ્છદિદ્વિપજ્જત્તગસંખે-
જ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમિય-ગઠ્ઠભવકંતિય-
મણુસ્સાણં, નો સમ્મામિચ્છદિદ્વિપજ્જ-
ત્તગ-સંખેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમિય-ગઠ્ઠ-
ભવકંતિયમણુસ્સાણં ।

જહ સમ્મદિદ્વિપજ્જત્તગ-સંખેજ્જ-
વાસાઉય-કમ્મભૂમિય-ગઠ્ઠભવકંતિયમણુ-
સ્સાણં, કિં સંજયસમ્મદિદ્વિપજ્જત્તગ-
સંખેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમિય-ગઠ્ઠભવકં-
તિયમણુસ્સાણં, અસંજયસમ્મદિદ્વિપજ્જ-
ત્તગ-સંખેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમિય-ગઠ્ઠભવ-
કંતિયમણુસ્સાણં, સંજયાસંજય-સમ્મ-
દિદ્વિપજ્જત્તગ-સંખેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂ-
મિય-ગઠ્ઠભવકંતિય-મણુસ્સાણં ?ગોયમા!
સંજયસમ્મદિદ્વિપજ્જત્તગ- સંખેજ્જવા-
સાઉય-કમ્મભૂમિય-ગઠ્ઠભવકંતિય-મણુ-
સ્સાણં, નો અસંજયસમ્મદિદ્વિપજ્જત્તગ-
સંખેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમિય ગઠ્ઠભવકં-
તિય-મણુસ્સાણં, નો સંજયાસંજયસમ્મ-
દિદ્વિપજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય - કમ્મભૂ-
મિય-ગઠ્ઠભવકંતિયમણુસ્સાણં ।

જહ સંજયસમ્મદિદ્વિપજ્જત્તગ-સંખે-
જ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમિય-ગઠ્ઠભવકંતિય-
મણુસ્સાણં, કિં પમત્તસંજયસમ્મદિદ્વિપ-
જ્જત્તગ-સંખેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમિય-

અથવા મિથ્યાદદ્વિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષના
આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને,
કે મિથ્રદ્વિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષના
આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને
ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! સમ્યગ્દ્વિ પર્યાપ્ત
સંખ્યાતવર્ષના આયુવાળા કર્મભૂમિજ
ગર્ભજ મનુષ્યોને ઉત્પન્ન થાય છે. મિથ્યાદદ્વિ
પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષના આયુવાળા કર્મભૂમિજ
ગર્ભજ મનુષ્યો અને મિથ્રદ્વિ પર્યાપ્ત
સંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા કર્મભૂમિજ
ગર્ભજ મનુષ્યોને થતું નથી.

પ્રશ્ન- જો સમ્યગ્દ્વિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત
વર્ષના આયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ
મનુષ્યોને થાય છે તો શું સંયત સમ્યગ્દ્વિ
પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા કર્મ-
ભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને કે અસંયત
સમ્યગ્દ્વિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષના આયુ-
વાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને અથવા
સંયતાસંયત (દેશ વિરત) સમ્યગ્દ્વિ
પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષના આયુવાળા કર્મ-
ભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! સંયત સમ્યગ્દ્વિ
પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા
કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને ઉત્પન્ન થાય છે.
અસંયત અથવા સંયતાસંયત સમ્યગ્દ્વિ
પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષના આયુવાળા
કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને નહિ.

પ્રશ્ન- જો સંયત સમ્યગ્દ્વિ પર્યાપ્ત
સંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા કર્મભૂમિજ
ગર્ભજ મનુષ્યોને થાય છે તો શુ પ્રમાત્ત સંયત
સમ્યગ્દ્વિ પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષના આયુવાળા

ગવ્ભવકંતિયમણુસ્સાણં, અપમત્તસંજયસ-
મ્મદિટ્ટિપજ્જત્તગ-સંખેજ્જવાસાઉય-કમ્મ-
ભૂમિય - ગવ્ભવકંતિય - મણુસ્સાણં ?
ગોયમા ! અપમત્તસંજયસમ્મદિટ્ટિપ-
જ્જત્તગ-સંખેજ્જવાસાઉયકમ્મભૂમિય—
ગવ્ભવકંતિય-મણુસ્સાણં, નો પમત્તસંજ-
યસમ્મદિટ્ટિપજ્જત્તગ—સંખેજ્જવાસાઉ-
યકમ્મભૂમિય-ગવ્ભવકંતિય-મણુસ્સાણં ।

જહ અપમત્તસંજયસમ્મદિટ્ટિપજ્જ-
ત્તગ-સંખેજ્જ-વાસાઉય-કમ્મભૂમિય-ગવ્ભ-
વકંતિય-મણુસ્સાણં, કિં ઇહ્હીપત્ત-
અપમત્તસંજય-સમ્મદિટ્ટિપજ્જત્ત-ગસં-
ખેજ્જવાસાઉય--કમ્મભૂમિય-ગવ્ભવકં-
તિય-મણુસ્સાણં, અણિહ્હીપત્ત-
અપમત્તસંજયસમ્મદિટ્ટિપજ્જત્તગ—
સંખેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમિયગવ્ભવકંતિ-
યમણુસ્સાણં ? ગોયમા ! ઇહ્હીપત્તઅપ-
મત્ત - સંજયસમ્મદિટ્ટિપજ્જત્તગ-સંખે-
જ્જવાસાઉય- કમ્મભૂમિય-ગવ્ભવકંતિય-
મણુસ્સાણં, નો અણિહ્હીપત્ત-અપમત્તસંજય-
સમ્મદિટ્ટિપજ્જત્તગ—સંખેજ્જવાસાઉય-
કમ્મભૂમિય-ગવ્ભવકંતિયમણુસ્સાણં—
મણપજ્જવનાણં સમુપ્પજ્જહ ॥

૮૨. તં ચ દુવિહં ઉપ્પજ્જહ, તં જહા—
ઉજ્જુમઈં ય, વિહલમઈં ય ।

તં સમાસઓ ચઉવ્વિહં પન્નત્તં, તંજહા—
દવ્વઓ, સ્થિતઓ, કાલઓ, ભાવઓ ।
તત્થ દવ્વઓ ણં— ઉજ્જુમઈં અણંતે
અણંતપપ્પસિપ્પ સંઘે જાણહ, પાસહ । તે

કર્મભૂમિજ્જ ગર્ભજ્જ મનુષ્યોને કે અપ્રમત્ત
સંયત સમ્યઞ્ઠુપ્પિ પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષના
આયુવાળા કર્મભૂમિજ્જ ગર્ભજ્જ મનુષ્યોને
થાય છે ?

ઉત્તર— ગૌતમ ! અપ્રમત્ત સંયત
સમ્યઞ્ઠુપ્પિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષના આયુ-
વાળા કર્મભૂમિજ્જ ગર્ભજ્જ મનુષ્યોને થાય છે,
પ્રમત્ત સંયત સમ્યઞ્ઠુપ્પિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત
વર્ષના આયુવાળા કર્મભૂમિજ્જ ગર્ભજ્જ
મનુષ્યોને નથી હોતું.

પ્રશ્ન— જો અપ્રમત્ત સંયત સમ્યઞ્ઠુપ્પિ
પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા કર્મ-
ભૂમિજ્જ ગર્ભજ્જ મનુષ્યોને થાય છે તો શું
ઋદ્ધિપ્રાપ્ત-લબ્ધિધારી અપ્રમત્ત સંયત
સમ્યઞ્ઠુપ્પિ પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષના આયુ-
વાળા કર્મભૂમિજ્જ ગર્ભજ્જ મનુષ્યોને કે
અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત-અલબ્ધિધારી અપ્રમત્ત સંયત
સમ્યઞ્ઠુપ્પિ પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષના આયુવાળા
કર્મભૂમિજ્જ ગર્ભજ્જ મનુષ્યોને થાય છે ?

ઉત્તર— ગૌતમ ! ઋદ્ધિપ્રાપ્ત અપ્રમત્ત
સંયત સમ્યઞ્ઠુપ્પિ પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષના
આયુવાળા કર્મભૂમિજ્જ ગર્ભજ્જ મનુષ્યોને
ઉત્પન્ન થાય છે, અનૃદ્ધિ પ્રાપ્ત અપ્રમત્ત
સંયત સમ્યઞ્ઠુપ્પિ પર્યાપ્ત સંખ્યાતવર્ષના
આયુવાળા કર્મભૂમિજ્જ ગર્ભજ્જ મનુષ્યોને
મનઃપર્યવજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

૮૨. તે મનઃપર્યવજ્ઞાન જો પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય
છે, જેમકે— ઋતુમતિ અને વિપુલમતિ. તે
સંજ્ઞેપથી ચાર પ્રકારનું પ્રરૂપ્યુ છે, (૧) દ્રવ્યથી
(૨) ક્ષેત્રથી (૩) કાળથી (૪) લાવથી.

દ્રવ્યથી— ઋતુમતિ અનંતપ્રદેશિક અનંત
સ્થાને વિશેષ તથા સામાન્યરૂપથી જાણી
અને જુએ છે, વિપુલમતિ તેજ સ્થાને

ચેવ વિહલમર્દ અઢમહિયતરાણ, વિહલ-
તરાણ, વિસુદ્ધતરાણ, વિતિમિરતરાણ
જાણઈ, પાસઈ । ચેચાઓ ણં ઉજ્જુમર્દ
ય જહન્નેણં અંગુલસ અસચ્ચેજ્જઈમાગં
ઉકોસેણં— અહે જાવઈમીસે ચયણપ્પ-
માણ પુઢવીણ ઉવરિમહેટ્ઠિલ્લે ચુહ્હગ-
પચરે, ઉહ્હં જાવ જોડસસસ ઉપરિમતલે,
તિચિયં જાવ અંતોમણુસસચ્ચિત્તે અહ્હાઈ-
જ્જેસુ દીવસમ્મુદ્દેમુ પચ્ચરસસુ, કમ્મમ્મિસુ,
તીસાણ અકમ્મમ્મિસુ, છપ્પચ્ચાણ
અંતરદીવગેસુ સન્નિપંચેંદિયાણં પજ્જચ-
યાણં મણોગણ માવે જાણઈ, પાસઈ ।

તે ચેવ વિહલમર્દ અહ્હાઈજ્જેહિ-
મંગુલેહિં અઢમહિયતર, વિહલતરં,
વિસુદ્ધતરં, વિતિમિરતરાગં, ચેચં જાણઈ,
પાસઈ ।

કાલઓ ણં— ઉજ્જુમર્દ જહન્નેણં
પલિઓવમ્મસ અસંચિહ્હજ્જઈ માગં, ઉકકો-
સેણં વિ પલિઓવમ્મસ અસંચિહ્હજ્જઈમાગં
અતીચમણાગયં વા કાલં જાણઈ, પાસઈ ।
તં ચેવ વિહલમર્દ અઢમહિયતરાગં,
વિહલતરાગં, વિસુદ્ધતરાગં, વિતિમિરત-
રાગં કાલં જાણઈ, પાસઈ ।

માવઓ ણં— ઉજ્જુમર્દ અણંતે માવે
જાણઈ, પાસઈ । સવ્વમાત્રાણં અણંતમાગં
જાણઈ, પાસઈ । ત ચેવ વિહલમર્દ અઢમ-
હિયતરાગં, વિહલતરાગં વિસુદ્ધતરાગં,
વિતિમિરતરાગં જાણઈ, પાસઈ ।

કંઠક અધિકતર, વિપુલતર, વિશુદ્ધ અને
નિર્માણરૂપે જાણે અને જુએ છે.

ક્ષેત્રથી— ઋજુમતિ જ્ઞાન્ય અગુલના
અસંખ્યાતમા ભાગમાત્ર ક્ષેત્રને તથા ઉત્ક-
ર્ષથી નીચે રત્નપ્રભા પૃથ્વી સ્વર્ગાંધી ઉપરના
નીચલા ક્ષુલ્લક પ્રતર સુધી, અને ઉપર
જ્યોતિષચક્રના ઉપરના તલ પર્યંત અને
ત્રિછાંદોકમાં મનુષ્યક્ષેત્રની અંદર-અઢીઢીપ-
સમુદ્રપર્યંત-૧૫ કર્મભૂમિઓ, ૩૦ અકર્મ-
ભૂમિઓ, ૫૬ અંતરઢીપોમાં રહેતા સંસી
પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવોના મનોગત ભાવોને
જાણે અને જુએ છે વિપુલમતિ તેજ ભાવોને
અઢી અંગુલ અધિક ક્ષેત્રને વિપુલતર, વિશુ-
દ્ધતર અને નિર્માલતર-તિમિર રહિત જાણે
અને જુએ છે

કાળથી— ઋજુમતિ જ્ઞાન્ય પલ્લેપમના
અસંખ્યાતમા ભાગને અને ઉત્કૃષ્ટ પણ પલ્લેપ-
પમના અસંખ્યાતમા ભાગ - ભૂત અને
ભવિષ્યકાળને જાણે અને જુએ છે. વિપુલમતિ
એટલાજ કાળને અધિકતર, વિપુલતર, વિશુ-
દ્ધતર અને નિર્માણ જાણે અને જુએ છે.

ભાવથી— ઋજુમતિ અનંત ભાવોને જાણે
અને જુએ છે, પરંતુ યદા ભાવોના અનંતમા
ભાગને જાણે અને જુએ તેજ ભાવોને વિપુલ-
મતિ કંઠક અધિકતર, વિપુલતર, વિશુદ્ધતર
અને નિર્માણરૂપે જાણે અને જુએ છે.

૮૩. મળપઙ્ગવનાણં પુળ,
જળમળપરિચિતિયત્થપાગહણં ।
માણુસઃચિત્તનિવઘ્દં,
ગુણપઙ્ગઙ્ગ્યં ચરિત્તવઓ ॥૬૫॥
સે ત્તં મળપઙ્ગવનાણં ॥

૮૩. મન પર્યવજાન મનુષ્યક્ષેત્રમા રહેલા પ્રાણીઓના મનમા ચિતિત અર્થને પ્રગટ કરવાવાળુ છે, તથા ગુણપ્રત્યય એટલે ક્ષાન્તિ આદિ ગુણો આ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિના કારણુ છે અને તે ચારિત્રયુક્ત અપ્રમત્ત સંયતનેજ થાય છે આ પ્રમાણે મન:પર્યવજ્ઞાનની પ્રરૂપણા થાય.

કેવળ જ્ઞાન.

૮૪. સે કિં તં કેવલનાણં ? કેવલનાણં
દુવિહં પળ્ણત્તં, તંજહા—ભવ્થકેવલનાણં
ચ સિદ્ધકેવલનાણં ચ ।

૮૪. પ્રશ્ન— તે કેવળજ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું છે
ઉત્તર— ગૌતમ ! કેવળજ્ઞાન બે પ્રકારે પ્રરૂપ્યુ છે, જેમકે— ભવસ્થકેવળજ્ઞાન (અર્હન્તોનું કેવળજ્ઞાન) અને [૨] સિદ્ધ કેવળજ્ઞાન (સિદ્ધનું કેવળજ્ઞાન).

સે કિં તં ભવ્થકેવલનાણં ? ભવ્થ-
કેવલનાણં દુવિહં પળ્ણત્તં, તંજહા—
સજોગિભવ્થકેવલનાણં ચ અજોગિ-
ભવ્થકેવલનાણં ચ ।

પ્રશ્ન— તે ભવસ્થકેવળજ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું છે ?
ઉત્તર— ભવસ્થકેવળજ્ઞાન બે પ્રકારે પ્રરૂપ્યુ છે, જેમકે— [૧] સયોગીભવસ્થ કેવળજ્ઞાન અને [૨] અયોગીભવસ્થ કેવળજ્ઞાન.

સે કિં તં સજોગિભવ્થકેવલનાણં ?
સજોગિભવ્થકેવલનાણં દુવિહં પળ્ણત્તં,
તંજહા— પઢમસમયસજોગિભવ્થકેવલ-
નાણં ચ અપઢમ-સમયસજોગિભવ્થકેવલ-
નાણં ચ । અહવા— ચરમસમયસજોગિ-
ભવ્થકેવલનાણં ચ અચરમસમય-સજો-
ગિભવ્થકેવલનાણં ચ । સે ત્તં સજોગિ-
ભવ્થ-કેવલનાણં ।

પ્રશ્ન— તે સયોગીભવસ્થકેવળજ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર— સયોગીભવસ્થકેવળજ્ઞાન બે પ્રકારનું પ્રરૂપ્યુ છે, જેમકે— પ્રથમ સમય સયોગી ભવસ્થ કેવળજ્ઞાન—જેને ઉત્પન્ન થયા એકજ સમય થયો છે એવા અર્હન્તોનું જ્ઞાન અને [૨] અપ્રથમ સમય સયોગી ભવસ્થ કેવળજ્ઞાન— જેને ઉત્પન્ન થયા એકથી વધારે સમયો ઘટ ગયા છે એવા અર્હન્તોનું જ્ઞાન. અથવા ખીલુ રીતે પણ બે પ્રકારે છે. જેમકે [૧] ચરમ સમય સયોગી ભવસ્થ કેવળજ્ઞાન— સયોગી અવસ્થાનાં જેનો છેલ્લો સમય જાત્રી સ્થો છે તેનું કેવળજ્ઞાન અને [૨] અચરમ

સમય સયોગી ભવસ્થ કેવળજ્ઞાન- સયોગી
અવસ્થામાં જેના અનેક સમયો યાકી રહે
છે તેનું કેવળજ્ઞાન.

સે કિં ત અજોગિભવત્યકેવલનાણં ?
અજોગિભવત્યકેવલનાણં દુવિહં પછત્તં,
તંજહા- પદ્મસમય-અજોગિભવત્યકેવલ-
નાણં ચ અપદ્મસમય-અજોગિભવત્યકેવ-
લનાણં ચ । અદ્વા— ચરમસમય-અજો-
ગિભવત્યકેવલનાણં ચ અચરમસમય-
અજોગિભવત્યકેવલનાણં ચ । સે ત્તં
અજોગિભવત્યકેવલનાણં, સે ત્તં ભવત્ય-
કેવલનાણં.

પ્રશ્ન- ભગવન ! અયોગીભવસ્થકેવ-
ળજ્ઞાન કેટલા પ્રકારે છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! અયોગીભવસ્થ-
કેવળજ્ઞાન બે પ્રકારનું છે, જેમકે—
(૧) પ્રથમસમયઅયોગીભવસ્થકેવળજ્ઞાન
(૨) અપ્રથમસમયઅયોગીભવસ્થકેવળજ્ઞાન
અથવા (૧) ચરમસમયઅયોગીભવસ્થ
કેવળજ્ઞાન (૨) અચરમસમયઅયોગી
ભવસ્થ કેવળજ્ઞાન.

આ પ્રમાણે અયોગી ભવસ્થ કેવળજ્ઞાનનું
વર્ણન પૂર્ણ થયું. આ ભવસ્થ કેવળજ્ઞાન છે.

૮૫. સે કિં ત સિદ્ધકેવલનાણં ? સિદ્ધકેવલ-
નાણં દુવિહં, પછત્તં તંજહા-અણન્ત-
રસિદ્ધકેવલનાણં ચ પરંપરસિદ્ધકેવલનાણં
ચ ॥

૮૫. પ્રશ્ન- તે સિદ્ધ કેવળજ્ઞાન કેટલા
પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર- તે સિદ્ધ કેવળજ્ઞાન બે પ્રકારનું
છે, જેમકે- (૧) અનન્તરસિદ્ધકેવળજ્ઞાન
અને (૨) પરંપરસિદ્ધકેવળજ્ઞાન

૮૬. સે કિં તં અગંતરસિદ્ધકેવલનાણં ?
અણન્તરસિદ્ધકેવલનાણં પન્નરસવિહં પછત્તં
તંજહા-તિન્થમિદ્ધા ૧, અતિન્થમિદ્ધા ૨,
તિન્થયરમિદ્ધા ૩, અતિન્થયરમિદ્ધા ૪,
સયંયુદ્ધમિદ્ધા ૫, પન્નેયયુદ્ધમિદ્ધા ૬,
યુદ્ધયોદ્ધિયમિદ્ધા ૭, ઇન્વિલ્લિગમિદ્ધા ૮,
પુન્નિલ્લિગમિદ્ધા ૯, નપુન્નમલ્લિગમિદ્ધા
૧૦, મલ્લિગમિદ્ધા ૧૧, અન્નલ્લિગમિદ્ધા
૧૨, નિલ્લિગમિદ્ધા ૧૩, ણમિદ્ધા
૧૪, અણમિદ્ધા ૧૫, સે ત્તં અગંત-
રસિદ્ધકેવલનાણં ॥

૮૬. પ્રશ્ન- તે અનન્તરસિદ્ધ કેવળજ્ઞાન
કેટલા પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર- તે અનન્તરસિદ્ધ કેવળજ્ઞાન ૧૫
પ્રકારનું કહ્યું છે, જેમકે— (૧) તીર્થસિદ્ધ
(૨) અતીર્થસિદ્ધ (૩) તીર્થકરસિદ્ધ (૪)
અતીર્થકરસિદ્ધ (૫) સ્વયંયુદ્ધ સિદ્ધ (૬)
પ્રત્યેક-યુદ્ધસિદ્ધ (૭) યુદ્ધ બોધિત સિદ્ધ (૮)
ત્રીલિંગસિદ્ધ (૯) પુરુષલિંગસિદ્ધ (૧૦)
નપુન્નકલિંગ સિદ્ધ (૧૧) સ્વલિંગસિદ્ધ
(૧૨) અન્યલિંગસિદ્ધ (૧૩) ગૃહસ્થલિંગ
સિદ્ધ (૧૪) એકસિદ્ધ (૧૫) અનેક સિદ્ધતું
કેવળજ્ઞાન. આ અનન્તર સિદ્ધ કેવળજ્ઞાન છે.

૮૭. સે કિં તં પરંપરસિદ્ધકેવલનાણં ?
પરંપરસિદ્ધકેવલનાણં અગેગવિહં પ્ણત્તં,
તંજહા-અપદ્મસમયસિદ્ધા, દુસમયસિદ્ધા,
તિસમયસિદ્ધા, ચડસમયસિદ્ધા, જાવ
દસસમયસિદ્ધા, સંખિજ્જસમયસિદ્ધા
અસંખિજ્જસમયસિદ્ધા, અણંતસમયસિદ્ધા,
સે ત્તં પરંપરસિદ્ધકેવલનાણં, સે ત્તં
સિદ્ધકેવલનાણં ।

તં સમાસઓ ચડવ્વિહં પ્ણત્તં,
તંજહા-દ્વઓ, સ્વિત્તઓ, કાલઓ
ભાવઓ । તત્થ દ્વઓ ણં-કેવલનાણી
સવ્વદ્વ્વાઈં જાણઈ, પાસઈ ।

સ્વિત્તઓ ણં-કેવલનાણી સવ્વં
સ્વિત્તં જાણઈ, પાસઈ ।

કાલઓ ણં-કેવલનાણી સવ્વં કાલં
જાણઈ, પાસઈ ।

ભાવઓ ણં-કેવલનાણી સવ્વે ભાવે
જાણઈ, પાસઈ ।

૮૮. અહ સવ્વદ્વવપરિણામભાવવિણ્ણત્તિકા-
રણમણંતં ।

સાસયમપ્પહિવાઈં, ઇગવિહં કેવલં નાણં ।

૮૯. કેવલનાણેણડલ્લે નાડં જે તત્થ
પ્ણવણજોગે ।

૮૭ પ્રશ્ન— તે પરંપર સિદ્ધ કેવળજ્ઞાન
કેટલા પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર— પરંપરસિદ્ધકેવળજ્ઞાન અનેક
પ્રકારે વર્ણિત છે, જેમકે— અપ્રથમસમય
સિદ્ધ, દ્વિસમયસિદ્ધ, ત્રિસમયસિદ્ધ, ચતુ-
મમયસિદ્ધ યાવત્ દશસમયસિદ્ધ, સખ્યાત
સમયસિદ્ધ, અસખ્યાતસમયસિદ્ધ અને
અનન્તમમયસિદ્ધ, આ પર પરસિદ્ધ
કેવળજ્ઞાન છે

તે સક્ષેપથી ચાર પ્રકારનું છે, જેમકે—
દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી.

[૧] દ્રવ્યથી કેવળજ્ઞાની— સર્વદ્રવ્યોને જાણે
અને જુએ છે

[૨] ક્ષેત્રથી કેવળજ્ઞાની— સર્વ લોકાલોક
ક્ષેત્રને જાણે અને જુએ છે.

[૩] કાળથી કેવળજ્ઞાની— સર્વકાળ-ભૂત
ભવિષ્યત્ અને વર્તમાનને જાણે અને
જુએ છે.

[૪] ભાવથી કેવળજ્ઞાની— સર્વભાવો-પર્યાયો
ને જાણે અને જુએ છે

૮૮. કેવળજ્ઞાન સમ્પૂર્ણ દ્રવ્ય, પરિણામ,
ઔદયિક આદિ ભાવોને અથવા વર્ણુ, ગદ્ય,
રસ આદિ ભાવોને જાણવાનું કારણ છે, તે
અન્ત રહિત તથા શાશ્વત —સદાકાળ સ્થાયી
અપ્રતિપાતિ છે આણુ આ કેવળજ્ઞાન એકજ
પ્રકારનું છે [સ્વામીભેદથી કેવળજ્ઞાનના
અનેક ભેદો કહ્યા છે પણ કેવળજ્ઞાન સ્વરૂપ-
થી તે એકજ પ્રકારનું હોય છે]

૮૯. કેવળજ્ઞાન દ્વારા સર્વ પદાર્થોને જાણી
તેમાં જે પદાર્થો વર્ણુન કરવા યોગ્ય હોય
તેઓનું તીર્થકરદેવ પોતાના પ્રવચનમાં પ્રતિ-

તે ભાસદ્ તિત્થયગો, વડ્જોગમુયં હવદ્
મેમં ॥

પાઠન કરેછે, તે વચનયોગ છે અને તે વચન
શેષ શ્રુત અર્થાત્ અપ્રધાન-શ્રુત છે.

૧૦. સે ત્તં ક્રેવલ્લનાણં, સે ત્તં નોંદિયપ- ૯૦.
ચ્ચક્કવં, સે ત્તં પચ્ચક્કલ્લનાણં ॥

આ રીતે કેવળજ્ઞાનનો વિષય સંપૂર્ણ
થયો અને નોંદિય પ્રત્યક્ષ તથા પ્રત્યક્ષ
જ્ઞાનનું પ્રકરણ સંપૂર્ણ થયું.

પરોક્ષ જ્ઞાન

૯૧. સે કિં ત પરોક્કલ્લનાણં ? પરોક્કલ્લનાણં ૯૧.
દુવિહં પન્નત્તં, તંજઠ્ઠા-આમિણિવોહિય-
નાણપરોક્કલ્લં ચ, સુચનાણપરોક્કલ્લં ચ,
જન્થ આમિણિવોહિયનાણં તત્થ સુચનાણં,
જન્થ સુચનાણં તત્થામિણિવો-
હિયનાણં, ઠોડવિ ઇયાં અણ્ણમણ્ણમણ્ણ-
ગયાટં, તઠ્ઠવિ પુણં ઇત્થ આચરિયા
નાણત્તં પણ્ણવયંતિ-અમિણિવુજ્જઠ્ઠત્તિ
આમિણિવોહિયનાણં, સુણેટ્તિ સુચં,
મટ્પુચ્ચ જેણં સુચં, ન મઈ સુચપુચ્ચિયા ॥

પ્રશ્ન- તે પરોક્ષ જ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું છે?
ઉત્તર-પરોક્ષ જ્ઞાન બે પ્રકારે પ્રતિપાઠન
કરાયું છે, જેમકે— આભિનિબોધિક જ્ઞાન
પરોક્ષ અને શ્રુતજ્ઞાન પરોક્ષ. જ્યાં આભિ-
નિબોધિક જ્ઞાન હોય છે ત્યાં શ્રુતજ્ઞાન હોય છે.
અને જ્યાં શ્રુતજ્ઞાન હોય છે ત્યાં આભિનિ-
બોધિક જ્ઞાન હોય છે. આ બંને પરસ્પર
અનુગત છે— એક બીજાની સાથેજ રહે છે.
તોપણ (અનુગત હોવા છતાં) આચાર્યો
તેમાં ભેદ પ્રરૂપે છે— સન્મુખ આવેલ પદા-
ર્થોને જે જાણે છે તે આભિનિબોધિક જ્ઞાન
અને સાંભળી શકાય તે શ્રુતજ્ઞાન. શ્રુતજ્ઞાન
મતિપૂર્વક થાય છે, પરંતુ મતિજ્ઞાન શ્રુતપૂર્વક
નથી હોતું.

૯૨. અવિસેસિયા મઈ મહ્નાણં ચ, મહ્અ- ૯૨.
જ્ઞાણં ચ । વિસેમિયા સમ્મદિદ્દિસ્સ મઈ
ગઠનાણં મિન્ઠદિદ્દિસ્સ મઈ મહ્અજ્ઞાણં ।
અવિસેમિયં સુચ સુચનાણં ચ સુચઅ-
જ્ઞાણ ચ । વિસેસિયં સુચં, સમ્મદિદ્દિસ્સ
સુચં સુચનાણ, મિન્ઠદિદ્દિસ્સ સુચ સુચ-
અજ્ઞાણ ॥

વિશેષતા રહિત (સામાન્યરૂપે) મતિ,
મતિજ્ઞાન અને મતિઅજ્ઞાન બંને પ્રકારે
હોય છે પરંતુ વિશેષનો વિચાર કરવાથી
મમ્યજ્ઞેપિની મતિ તે મતિજ્ઞાન અને મિથ્યા-
જ્ઞેપિની મતિ—તે મતિઅજ્ઞાન કહેવાય છે.
તેવીજ રીતે વિશેષતા રહિત શ્રુત, શ્રુતજ્ઞાન
અને શ્રુત-અજ્ઞાન ઉભયરૂપ હોય છે. વિશેષ
જ્ઞેપિએ મમ્યજ્ઞેપિનું શ્રુત, શ્રુત-જ્ઞાન અને
મિથ્યાજ્ઞેપિનું શ્રુત, શ્રુત-અજ્ઞાન હોય છે.

આભિનિબોધિક જ્ઞાન.

સે કિં ત્તં આમિણિવોહિયનાણં ? આમિ- ૯૩

પ્રશ્ન- આભિનિબોધિક જ્ઞાન કેટલા

પિવોહિયનાણં દુવિહં પળ્ણત્તં, તંજહા-
સુયનિસ્સિયં ચ, અસ્સુયનિસ્સિયં ચ ।

પ્રકારનું છે ?

ઉત્તર- આભિનિષેધિક્ક જ્ઞાન યે પ્રકાર-
નું છે. (૧) શ્રુતનિશ્ચિત અને (૨) અશ્રુત-
નિશ્ચિત.

૧૪. સે કિં તં અસુયનિસ્સિયં ? અસુયનિ- ૯૪.
સ્સિયં ચઉવ્વિહં પળ્ણત્તં, તંજહા-

પ્રશ્ન- અશ્રુતનિશ્ચિત કેટલા પ્રકારનું છે ?

૧ ઉપ્પત્તિયા ૨ વેળહ્યા
૩ કમ્મિયા ૪ પરિણાસિયા ।

ઉત્તર- અશ્રુતનિશ્ચિત ચાર પ્રકારનું છે,
જેમકે [૧] ઔત્પત્તિકી (હાજર જવાબી-
અકસ્માત્ ઉત્પન્ન થનારી) [૨] વૈનયિકી
(વિનયથી ઉત્પન્ન થનારી) [૩] કર્મજા
(કર્મ - કાર્ય - અભ્યાસ કરવાથી ઉત્પન્ન
થનારી) [૪] પારિણામિકી (વચના પરિ-
પાકથી ઉત્પન્ન થનારી) આ ચાર પ્રકારની
બુદ્ધિ શાસ્ત્રકારોએ વર્ણવી છે, આ સિવાય
પાચમી બુદ્ધિ ઉપલબ્ધ થતી નથી-
અર્થાત્ સર્વ પ્રકારની બુદ્ધિઓનો આ
ચાર લેહોમાજ સમાવેશ થઈ નય છે.

બુદ્ધી ચઉવ્વિહા વુત્તા,
પંચમા નોવલ્લભ્મઃ ॥

ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિ

૧૫. પુવ્વમદિટ્ઠમસ્સુયવ્વેદ્ય-તવ્વલ્લખણવિસુદ્ધ- ૯૫.
ગહિયત્થા ।

જે બુદ્ધિ પહેલાં સાંભળ્યા વગર,
જોયા વગર, નાપયા વગર, પદાર્થના વિશુદ્ધ
અર્થ - અભિપ્રાયને તત્કાળજ ગ્રહણ કરી
શકે છે અને જેનાથી અવ્યાહુત ક્ષણ -
બાધા રહિત પરિણામનો યોગ થાય છે તે
ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિ છે.

અબ્બાહયફલજોગા, બુદ્ધી ઉપ્પત્તિયા
નામ ॥

૧૬. ૧ મરહસિલ ૨ મિંઠ ૩ કુવ્વકુહ, ૪ તિલ ૯૬
૫ વાલ્લુય ૬ હત્થિ ૭ અગહ ૮ વળ્ણસહે
૯ પાયસ ૧૦ અહ્યા ૧૧ પત્તે,
૧૨ સ્વાહહિલા ૧૩ પંચપિઅરો ચ ॥

ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિના ઉદાહરણો- (૧)
ભરત-શિલા (૨) ઘેંટુ (૩) કુકડો (૪) તલ
(૫) રેતી (૬) હસ્તિ (૭) કૂપ (૮) વન-ખડ
(૯) ખીર (૧૦) અતિગ (૧૧) પત્ર (૧૨)
ઢેલગરોળી (૧૩) પાચ પિતા. *

૧૭. ૧ મરહસિલ ૨ પળિય ૩ સ્વક્ખે, ૯૭.
૪ સુહ્હમ ૫ પહ ૬ સરહ-૭ કાય.

(૧) ભરત-શિલા (૨) પ્રતિજ્ઞા (૩) વૃક્ષ
(૪) અંગૂઠી (૫) પટ-વસ્ત્ર (૬) સરહ-કાકીડો

સાહુકારફલવર્ષ, કમ્મસમુત્થા હવઈ
વુદ્ધી ॥

૧ હેરણિણ ૨ કરિસણ ૩ કોલિય,
૪ ડોન્ને ય ૫ મુત્તિ ૬ ઘય ૭ પવણ ।
૮ તુન્નાણ ૯ વહ્હુ ય, ૧૦ પૂયઈ
૧૧ ઘહ ૧૨ ચિત્તકારે ય ॥

વાથી વિશાળ બનેલી, તેમજ વિદ્વન્નનોથી
સાધુવાદરૂપ ક્ષણ આપનારી, આ રીતે કાર્યના
અભ્યાસથી સમુત્પન્ન બુદ્ધિ કર્મબળ બુદ્ધિ છે,
કર્મબળ બુદ્ધિના ઉદાહરણો— (૧) સુવર્ણ-
કાર (૨) ખેડૂત (૩) વણકર (૪) રસોઈઓ
(૫) મણિકાર (૬) ધી વેચનાર (૭) નટ
(૮) દરજી (૯) કડીયો [૧૦] કંદોઈ
[૧૧] ઘટ [૧૨] ચિત્રકાર...

પારિણામિકી બુદ્ધિ.

૧૦૦. અણુમાણ હેડ-દિટ્ઠંત, સાહિયા વયવિવાગ- ૧૦૦.
પરિણામા ।

હિયનિરુસેયસફલવર્ષ, વુદ્ધી પરિણા-
મિયા નામ ॥

૧ અમણ ૨ સિટ્ઠિ ૩ કુમારે, ૪ દેવી
૫ ઉદિઓદણ હવઈ રાયા ।

સાહુ ય નદિસેણે ૬, ૭ ધણદત્તે
૮ સાવગ ૯ અમચ્ચે ॥

૧૦ સ્વમણ ૧૧ અમચ્ચપુત્તે,
૧૨ ચાણકકે ૧૩ ચેવ ધૂલભદ્દે ય ।
નાસિવકસુંદરિનંદે,

૧૪ વહરે ૧૫ પરિણામિયા વુદ્ધી
૧૬ ચલણાહણ ૧૭ આમંદે

૧૮ મણી ૧૯ ય સપ્પે

૨૦ ય સ્વગ્ગિ ૨૧ ધૂમ્મિદે ।

પરિણામિયવુદ્ધીણ ઇવમાઈ ઉદાહરણા ॥
સે ત્તં અસ્સુયનિસ્સિયં ।

૧૦૧. સે કિં ત સુયનિસ્સિયં ? સુયનિસ્સિયં ૧૦૧.
ચઉવ્વિહં પળ્લણત્તં, તંજહા— ૧ ઉગ્ગહે
૨ ઈહા ૩ અવાઓ ૪ ધારણા ॥

અનુમાન, હેતુ, અને દુર્ધાતથી કાર્ય-
સિદ્ધ કરનારી, અવસ્થાના પરિપાકથી પુષ્ટ
થનારી, લોકહિત કરનારી, મોક્ષરૂપ ક્ષણ
દેનારી બુદ્ધિ પારિણામિકી કહેવાય છે.

પારિણામિકી બુદ્ધિના ઉદાહરણો— [૧]
અભય કુમાર [૨] શ્રેષ્ઠિ [૩] કુમાર [૪] દેવી
[૫] ઉદિતોદય રાજા [૬] સાધુ અને ન દિષેણુ
[૭] ધનદત્ત [૮] શ્રાવક [૯] અમાત્ય
[૧૦] ક્ષપક ૧૧] અમાત્ય પુત્ર [૧૨] ચાણક્ય
[૧૩] સ્થૂલભદ્ર [૧૪] નાસિકપુરના સુંદરીનદ
[૧૫] વળસ્વામી [૧૬] ચરણાહત [૧૭]
આમલક [૧૮] મણિ [૧૯] સર્પ [૨૦]
ગેડો [૨૧] સ્તૂપ-લેહન ઇત્યાદિ પારિણામિકી
બુદ્ધિના ઉદાહરણો છે. આ તે અશ્રુતનિશ્રિતા
નુ વર્ણન સમાપ્ત થયું

પ્રશ્ન— શ્રુતનિશ્રિત મતિજ્ઞાન કેટલા
પ્રકારનું છે.

ઉત્તર— તે ચાર પ્રકારનું છે, જેમકે—

સમયો સાથે જોડેછે અર્થાત્ અવ્યકતથી વ્યકતાભિમુખ થઈ જનાર અવગ્રહ ઉપ-ધારણા કહેવાય છે.

(૩) શ્રવણાતા— જે અવગ્રહ શ્રોત્રેન્દ્રિય દ્વારા થાય તે શ્રવણાતા કહેવાય છે. એક સમયમાં થનાર સામાન્ય અર્થાવગ્રહ ધોષ રૂપ પરિણામ શ્રવણાતા કહેવાય છે. તેનો સ્ત્રીધો સંબંધ શ્રોત્રેન્દ્રિય સાથે હોય છે.

(૪) અવલંબનતા— અર્થનું ગ્રહણ કરવું તે, કારણ કે જે અવગ્રહ સામાન્યજ્ઞાનથી વિશેષાભિમુખ તથા ઉત્તરવર્તી ઇહા, અવાય અને ધારણાસુધી પહોંચાડનાર છે તે અવલંબનતા કહેવાય છે.

(૫) મેઘા— આ સામાન્ય અને વિશેષ બન્નેને ગ્રહણ કરે છે. પહેલા બે ભેદ વ્યંજનાવગ્રહથી સંબંધિત છે ત્રીજો ભેદ કેવળ શ્રોત્રેન્દ્રિયના અવગ્રહથી સંબંધિત છે અને ચોથો, પાંચમો અર્થાવગ્રહ નિયમથી ઇહા, અવાય, ધારણાસુધી પહોંચાડનાર છે

૧૦૬. સે કિં તં ઈહા ? ઈહા છન્વિહા પળ્ણત્તા, તંજહા— સોઈંદિયઈહા, ચક્ષિંદિયઈહા, ઘાણિંદિયઈહા, જિભિંદિયઈહા, ફાસિં-દિયઈહા, નોઈંદિયઈહા । તીસે ણં ઈમે ણગઢ્ઢિયા નાણાઘોસા, નાણાવંજણા પંચ નામધિજ્ઞા ભવંતિ, તંજહા-આભોગણયા, મગ્ગણયા, ગવેસણયા ચિંતા, વીમંસા, સે સં ઈહા ॥

૧૦૬. પ્રશ્ન— ઇન્દ્રિયના વિષય અને હુર્ષ વિષાદ આદિ માનસિક ભાવોના સંબંધમાં નિર્ણય કરવાનેમાટે વિચારરૂપ ઇહા કેટલા પ્રકારની છે ?

ઉત્તર— ઇહા છ પ્રકારની છે— [૧] શ્રોત્રેન્દ્રિય ઇહા, [૨] ચક્ષુરિન્દ્રિય ઇહા, [૩] ઘ્રાણેન્દ્રિય ઇહા, [૪] જિહ્વેન્દ્રિય ઇહા, [૫] સ્પર્શેન્દ્રિય ઇહા, [૬] નોઈંદ્રિય ઇહા.

તેના એકાર્થક, નાનાઘોષ, અને નાના વ્યંજનવાળા પાંચ નામ છે, તે આ પ્રમાણે

[૧] આલોગનતા— અર્થાવગ્રહ પછી સહભૂત અર્થની વિશેષ વિચારણા કરવી.

[૨] માર્ગણતા- અન્વય-વ્યતિરેકરૂપ ધર્મતુ અન્વેષણું કરવું

[૩] વ્યતિરેક- અસદ્ભૂત ધર્મના ત્યાગ-પૂર્વક અન્યધર્મતુ અન્વેષણું કરવું.

(૪) ચિંતા- સદ્ભૂત પદાર્થતુ વાર વાર ચિંતા કરવું.

(૫) વિમર્શ- ક ઇક સ્પષ્ટ વિચાર કરવો.

૧૦૭. સે કિં તં અવાણ ? અવાણ છવ્વિહે પળ્ણત્તે, તજહા-સોહંદિયઅવાણ, ચક્કિંદિયઅવાણ, ઘાણિંદિયઅવાણ, જિલ્લિંદિયઅવાણ, ફાસિંદિયઅવાણ, નોહંદિયઅવાણ । તસ્સ ણં ઇમે ઇગઢ્ઠિયા નાણાઘોસા, નાણાવંજણા પંચ નામધિજ્ઞા ભવન્તિ । તંજહા-આહુટ્ટણયા, પચ્ચાહુટ્ટણયા, અવાણ, વુહ્ધી, વિણ્ણાણે, સે તં અવાણ ॥

૧૦૭ પ્રશ્ન- અવાયમતિજ્ઞાન કેટલા પ્રકારે છે ?

ઉત્તર- અવાય છ પ્રકારનું પ્રરૂપ્યુ છે, જેમકે- (૧) શ્રોત્રેન્દ્રિય અવાય (૨) ચક્કુરિન્દ્રિય અવાય (૩) ઘ્રાણેન્દ્રિય અવાય (૪) જિહ્વેન્દ્રિય અવાય (૫) સ્પર્શેન્દ્રિય અવાય અને (૬) નોઠ્ઠન્દ્રિય અવાય તેના એકાર્થક નાનાઘોષ અને નાના વ્યંજનવાળા પાંચ નામ છે, જેમકે- (૧) આવર્તનતા- ઇહા પછી નિશ્ચય યોધરૂપ પરિણામથી પદાર્થતુ વિશિષ્ટ જ્ઞાન કરવું

(૨) પ્રત્યાવર્તનતા- ઇહાદ્વારા અર્થોતુ વિશિષ્ટ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું.

(૩) અવાય- સર્વરીતે પદાર્થનો નિશ્ચય

(૪) બુદ્ધિ- નિશ્ચયાત્મકજ્ઞાન.

(૫) વિજ્ઞાન- વિશિષ્ટતર નિશ્ચય અવસ્થાને પામેલ જ્ઞાનને વિજ્ઞાન કહે છે

૧૦૮. સે કિં તં ધારણા ? ધારણા છવ્વિહા પળ્ણત્તા, તંજહા- સોહંદિયધારણા, ચક્કિંદિયધારણા, ઘાણિંદિયધારણા, જિલ્લિંદિયધારણા, ફાસિંદિયધારણા, નોહંદિયધારણા । તીસે ણં ઇમે ઇગઢ્ઠિયા નાણાઘોસા, નાણાવંજણા પંચ નામધિજ્ઞા ભવન્તિ, તજહા- ધરણા, ધારણા, ઠવણા, પઠ્ઠા, કોટ્ટે । સે તં ધારણા ।

૧૦૮ પ્રશ્ન- ધારણુ કેટલા પ્રકારની છે ?

ઉત્તર- ધારણાના છ પ્રકાર છે, જેમકે- (૧) શ્રોત્રેન્દ્રિય ધારણા (૨) ચક્કુરિન્દ્રિય ધારણા (૩) ઘ્રાણેન્દ્રિય ધારણા. (૪) રસનેન્દ્રિય ધારણા. (૫) સ્પર્શેન્દ્રિય ધારણા (૬) નોઠ્ઠન્દ્રિય ધારણા

તેના પણુ નાનાઘોષ અને નાના વ્યંજનવાળા એકાર્થક પાંચ નામ છે, જેમકે-

(૧) ધારણા— જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાળ વ્યતીત થવા છતાં પણ યોગ્ય નિમિત્ત મળવાપર જે સ્મૃતિ જાગી ઉઠે તે ધારણા

(૨) સાધારણા— જાણેલ અર્થને અવિ-
સ્મૃતિપૂર્વક અંતર્મુહૂર્તસુધી ધારણ કરી રાખવું

(૩) સ્થાપના— નિશ્ચય કરેલ અર્થનું
હૃદયમાં સ્થાપન કરવું. એને વાસના પણ
કહે છે.

(૪) પ્રતિષ્ઠા— અવાય દ્વારા નિર્ણીત
અર્થને ભેદ-પ્રભેદ સહિત હૃદયમાં સ્થાપન
કરવું.

[૫] કોષ— જેમ કોષમાં રાખેલ ધાન્ય
નષ્ટ ન થાય પણ સુરક્ષિત રહે છે તેવી રીતે
હૃદયમાં સૂત્ર અને અર્થને ધારણ કરી રાખવું.

૧૦૯. ઉગ્ગહે ઇક્કસમઙ્ગે, અંતોમુહુત્તિયા ઈહા,
અંતોમુહુત્તિય અવાય, ધારણા સંસ્થેજ્જં
વા કાલં, અસસ્થેજ્જં વા કાલં ॥

૧૦૯ અવગ્રહ [અર્થાવગ્રહ] જાનનો કાળ—
પ્રમાણ એક સમય છે, ઈહાનો અંતર્મુહૂર્ત
પ્રમાણ સમય છે, અવાયનો પણ અંતર્મુહૂર્ત
પ્રમાણ કાળ છે, ધારણાનો કાળ સંખ્યાત-
કાળ અથવા યુગલિયાઓની અપેક્ષાથી
અસંખ્યાત કાળ પણ છે.

૧૧૦. एवं अट्टावीसइविहस्स आभिणिवोहिय-
नाणस्स वजणुग्गहस्स परव्वणं करिस्सामि
पडिवोहगदिट्ठंतेण, मल्लगदिट्ठंतेण य ।

૧૧૦ આ રીતે—ચાર પ્રકારનો વ્યજનાવગ્રહ,
છ પ્રકારે અર્થાવગ્રહ, છ પ્રકારની ઈહા,
છ પ્રકારના અવાય, છ પ્રકારની ધારણા, આ
અટ્ટાવીસ પ્રકારના આભિનિગોધિક્ક-મતિ-
જાનમાં જે વ્યજનાવગ્રહ છે તેનું પ્રતિબોધક
અને મલ્લક [શરવલા] ના દૃષ્ટાતથી પ્રરૂપણા
કરીશ

૧૧૧. से कि तं पडिवोहगदिट्ठंतेणं ?
पडिवोहगदिट्ठंतेणं—से जहानामए केड
पुरिसे कंचि पुरिसं सुत्तं पडिवोहज्जा,
अमृगा अमृग ति । तत्थ चोयगे पणवगं

૧૧૧ પ્રશ્ન— પ્રતિબોધકના દૃષ્ટાતથી વ્યજના-
વગ્રહનું નિરૂપણ કેવી રીતે હોય છે ?

ઉત્તર— પ્રતિબોધકના દૃષ્ટાતથી આ
પ્રમાણે છે, જેમકે— કોઈ પુરૂષ કોઈ મૃતલા

एवं वयासि-किं एगसमयपविट्टा पुग्गला गहणमागच्छति, ? दुसमय-पविट्टा पुग्गला गहणमागच्छंति ? जाव दस-समयपविट्टा पुग्गला गहणमागच्छंति ? संखिज्जसमयपविट्टा पुग्गला गहणमा-गच्छंति ? असंखिज्जसमयपविट्टा पुग्गला गहणमागच्छंति ? एवं वयंतं चोयगं पणवण ए एवं वयासि- नो एगसमयपविट्टा पुग्गला गहणमागच्छंति, नो दुसमय-पविट्टा पुग्गला गहणमागच्छंति, जाव नो दससमयपविट्टा पुग्गला गहणमाग-च्छंति, नो संखिज्जसमयपविट्टा पुग्गला गहणमागच्छंति, असंखिज्जसमयपविट्टा पुग्गला गहणमागच्छंति । से तं पडि-बोहगदिट्ठतेणं ।

૧૧૨. સે કિં તં મલ્લગદિટ્ઠતેણં ? મલ્લગદિટ્ઠતેણં, સે જહાનામણ્ કેહ્ પુરિસે અવાગસીસાઓ મલ્લગં ગહાય તત્થેગં ઉદગવિંદું પક્કલે-વિજ્ઞા સે નટ્ટે, અણ્ણેડવિ પક્કલ્લો સેડવિ નટ્ટે, એવં પક્કલ્લપ્પમાણેસુ પક્કલ્લપ્પમાણેસુ હોહી સે ઉદગવિંદૂ, જે ણં તં મલ્લગં રાવેહિં ત્તિ, હોહી સે ઉદગવિંદૂ, જે ણં તંસિ મલ્લગંસિ ઠાહિત્તિ, હોહી સે ઉદગવિંદૂ જે ણં તં મલ્લગં ભરિહિત્તિ, હોહી સે ઉદગવિંદૂ, જે ણં તં મલ્લગં પવાહેહિત્તિ, એવામેવ પક્કલ્લપ્પમાણેહિં પક્કલ્લપ્પમાણેહિં અણં-તેહિં પુગ્ગલેહિં જાહે તં વંજણં પૂરિય

માનવને “ હે અમુક ! હે અમુક ! ” એવી રીતે અવાજ કરી જગાડે, ત્યારે વચ્ચેજ શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યો.

પ્રશ્ન- ભગવન્ ! આમ કહેવાપર શું તે પુરૂષના કાનોમાં એક સમયમાં પ્રવિષ્ટ પુદ્ગલ ગ્રહણ કરવામાં આવે છે કે, બે સમયોમાં પ્રવિષ્ટ પુદ્ગલ ગ્રહણ કરવામાં આવે છે ? યાવત્ દશ સમયમાં યા સંખ્યાત સમયમાં કે અસંખ્યાત સમયમાં પ્રવિષ્ટ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરવામાં આવે છે ?

ઉત્તર- આમ પૂછવા પર ગુરુએ શિષ્યને જવાબ આપતા કહ્યું કે- વત્સ ! એક સમયમાં પ્રવિષ્ટ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરવામાં આવતા નથી, બે સમયમાં પ્રવિષ્ટ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરવામાં આવતા નથી, યાવત્ દશ સમયમાં કે સંખ્યાત સમયમાં પ્રવિષ્ટ પુદ્ગલો પણ ગ્રહણ કરવામાં આવતા નથી, પરંતુ અસંખ્યાત સમયમાં પ્રવિષ્ટ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરવામાં આવે છે. આ રીતે પ્રતિબોધકના દૃષ્ટાંતથી વ્યંજનાવગ્રહનું સ્વરૂપ થયું.

૧૧૨ પ્રશ્ન- મલ્લકના દૃષ્ટાંતથી વ્યંજનાવ-ગ્રહનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- મલ્લકનું દૃષ્ટાંત- જેવી રીતે કોઈ પુરુષ કુભારના નિલાડામાંથી મલ્લક [શરાવલું] લાવે, તેમાં પાણીનું એક ટીપું નાંખે, તે નષ્ટ થઈ જાય છે. ત્યાર પછી બીજા ઘણાં ટીપાં એક એક કરીને નાંખે તે પણ વિલીન થઈ જાય છે, પરંતુ આવી રીતે નિરન્તર પાણીના ટીપાં નાખતા રહેવાથી તે પાણીના ટીપાં મલ્લકને પ્રથમતો બીનું કરશે, ત્યાર પછી તેમાં પાણીના ટીપાં ટકી શકશે. આ ક્રમથી પાણીના ટીપાં નાખતા રહેવાથી અંતમાં તે મલ્લક પૂર્ણ ભરાઈ જશે. આ ઉપરાંત તેમાંથી પાણી બહાર નીકળવા

હોઈ, તાહે 'હું' તિ, કરેઈ । નો ચેવ ણં
જાણઈ 'કે વેસ સદાઈ?' તઓ ર્ઈહં
પવિસઈ, તઓ જાણઈ અમુગે ઇસ સદાઈ,
તઓ અવાયં પવિસઈ, તઓ સે ઉવગયં
હવઈ, તઓ ધારણં પવિસઈ, તઓ ણં
ધારેઈ સંસ્વિજ્જં વા કાલં, અસંસ્વિજ્જં
વા કાલં ।

લાગશે.

આવી રીતે વારંવાર શબ્દપુદ્ગલો
પ્રવિષ્ટ થવા પર તે વ્યંજન અનંત પુદ્ગલોથી
પૂરિત થઈ જાય છે. અર્થાત્ જ્યારે શબ્દ-
પુદ્ગલો દ્રવ્ય-શ્રોત્રમાં પરિણત થઈ જાય છે
ત્યારે તે પુરુષ 'હું કાર' કરે છે. પરન્તુ તે
નિશ્ચયથી જાણતો નથી કે આ શબ્દ શું છે ?
ત્યાર બાદ તે ઈડામાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે તે
જાણે છે આ અમુક શબ્દ છે. તત્પશ્ચાત્
અવાયમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે તે ઉપગત-
આત્મજ્ઞાનમાં પરિણત થઈ જાય છે અને
નિર્ણય કરે છે કે આ શબ્દ અમુક છે. તત્પ-
શ્ચાત્ ધારણામાં પ્રવેશ કરે છે અને સંખ્યાત
અસંખ્યાત કાળ પર્યંત તે શબ્દને ધારણુ
કરી રાખે છે.

૧૧૩. સે જહાનામણ કેઈ પુરિસે અવ્વચં સદ્દં
સુણિજ્જા, તેણં 'સદ્દો' ત્તિ ઉગ્ગહિણ,
નો ચેવ ણં જાણઈ 'કે વેસ સદાઈ' ?
તઓ ર્ઈહં પવિસઈ, તઓ જાણઈ અમુગે
ઇસ સદ્દે, તઓ અવાયં પવિસઈ, તઓ સે
ઉવગયં હવઈ, તઓ ધારણં પવિસઈ, તઓ
ણં ધારેઈ સંસ્વેજ્જં વા કાલં, અસંસ્વેજ્જં
વા કાલં ।

૧૧૩ અવગ્રહાદિના છ ઉદાહરણો છે, જેમકે-
કોઈ વ્યક્તિ અવ્યકત શબ્દ સાંભળીને 'આ
શબ્દ છે' એમ ગ્રહણ કરે પરન્તુ તે
નિશ્ચયથી જાણતો નથી કે, 'આ શબ્દ કયો
છે' ત્યાર બાદ ઈડામાં પ્રવેશ કરે છે. પશ્ચાત્
તે જાણે છે કે 'આ અમુક શબ્દ છે'.
તત્પશ્ચાત્ અવાયમાં પ્રવિષ્ટ થાય છે. તદનંતર
તેને ઉપગત થઈ જાય છે. તત્પશ્ચાત્ ધારણામાં
પ્રવિષ્ટ થાય છે. ત્યારે તેને સંખ્યાત યા
અસંખ્યાત કાળ સુધી ધારણુ કરે છે.

૧૧૪. સે જહાનામણ કેઈ પુરિસે અવ્વચ્ચ રૂવં
પાસિજ્જા, તેણં 'રૂવ ત્તિ ઉગ્ગહિણ, નો
ચેવ ણં જાણઈ 'કે વેસ રૂવ ત્તિ' ? તઓ
ર્ઈહં પવિસઈ, તઓ જાણઈ અમુગે ઇસ
રૂવે, તઓ અવાયં પવિસઈ, તઓ સે
ઉવગયં હવઈ, તઓ ધારણં પવિસઈ, તઓ
ણં ધારેઈ સંસ્વિજ્જં વા કાલં, અસંસ્વિજ્જં
વા કાલં ।

૧૧૪ જેમકે- કોઈ વ્યક્તિએ અસ્પષ્ટ રૂપ જોયું,
તેને 'આ કોઈ રૂપ છે' એ રીતે ગ્રહણ કર્યું.
પરન્તુ તે જાણતો નથી કે આ કોનું રૂપ છે ?
તત્પશ્ચાત્ ઈડા-તર્કમાં પ્રવિષ્ટ થાય છે, પશ્ચી
'આ અમુક રૂપ છે' આ રીતે જાણે છે.
પશ્ચાત્ અવાયમાં પ્રવિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે
ઉપગત થઈ જાય છે. પશ્ચાત્ તે ધારણામાં
પ્રવિષ્ટ થાય છે અને સંખ્યાત યા અસંખ્યાત
કાલ પર્યંત ધારણુ કરી રાખે છે.

૧૧૫. સે જહાનામાએ કેઢ પુરિસે અવ્વચાં ગંધ અઘાઙ્જા, તેણં 'ગંધ' ત્તિ ઉગ્ગહિએ, નોં ચેવ ણં જાણઙ્ 'કે વેસ ગંધે ત્તિ' તઓ ઈંહં પવિસઙ્, તઓ જાણઙ્ અમુગે એસ ગંધે ? તઓ અવાયં પવિસઙ્, તઓ સે ઉવગયં હવઙ્, તઓ ધારણં પવિસઙ્, તઓ ણં ધારેઙ્ સંસ્વેજ્જં વા કાલં, અસંસ્વેજ્જં વા કાલં ।

૧૧૬. સે જહાનામાએ કેઢ પુરિસે અવ્વચાં રસં આસાઙ્જા, તેણં 'રસો ત્તિ ઉગ્ગહિએ' નોં ચેવ ણં જાણઙ્, 'કે વેસ રસો ત્તિ'? તઓ ઈંહં પવિસઙ્, તઓ જાણઙ્ અમુગે એસ રસે, તઓ અવાયં પવિસઙ્, તઓ સે ઉવગયં હવઙ્, તઓ ધારણં પવિસઙ્, તઓ ણં ધારેઙ્ સંસ્વિજ્જં વા કાલં, અસંસ્વિજ્જં વા કાલ ।

૧૧૭. સે જહાનામાએ કેઢ પુરિસે અવ્વચાં ફાસં પહિસંવેઙ્જા, તેણં 'ફાસે' ત્તિ ઉગ્ગહિએ, નોં ચેવ ણં જાણઙ્ 'કે વેસ ફાસો ત્તિ' ? તઓ ઈંહં પવિસઙ્, તઓ જાણઙ્ અમુગે એસ ફાસે, તઓ અવાયં પવિસઙ્, તઓ સે ઉવગયં હવઙ્, તઓ ધારણં પવિસઙ્. તઓ ણં ધારેઙ્ સંસ્વેજ્જં વા કાલં, અસંસ્વેજ્જં વા કાલં ।

૧૧૮. સે જહાનામાએ કેઢ પુરિસે અવ્વચાં મુમિણ પાસિજ્જા, તેણં 'મુમિણેત્તિ' ઉગ્ગહિએ, નોં ચેવ ણં જાણઙ્ 'કે વેસ મુમિણે ત્તિ,' તઓ ઈંહં પવિસઙ્, તઓ જાણઙ્ અમુગે એસ મુમિણે, તઓ અવાય પવિસઙ્, તઓ

૧૧૫ જેમકે— કોઈ પુરુષ અવ્યક્ત-અસ્પષ્ટ ગંધને સૂંધે છે, તેણે 'આ કંઈક ગંધ છે' આ રીતે ગ્રહણ કર્યું પરંતુ તે જાણતો નથી કે 'આ કોની ગંધ છે?', તદનંતર ઇંહામાં પ્રવિષ્ટ થઈને તે જાણે છે કે આ 'અમુક ગંધ છે' પશ્ચાત્ અવાયમાં પ્રવિષ્ટ થાય છે ત્યા તે ગંધ ઉપગત થઈ જાય છે, પશ્ચાત્ તે ધારણામાં પ્રવિષ્ટ થાય છે અને સંજ્ઞાત યા અસંજ્ઞાત કાલ પર્યંત ધારણ કરી રાખે છે.

૧૧૬ જેમકે— કોઈ પુરુષ કોઈ રસનું આસ્વાદ ન કરે છે તેણે 'આ રસ છે' એ રીતે ગ્રહણ કર્યું પરંતુ તે જાણતો નથી કે આ 'કયો રસ છે?' ત્યારે તે ઇંહામાં પ્રવિષ્ટ થાય છે અને તે જાણે છે કે 'આ અમુક રસ છે' ત્યાર પછી અવાયમાં પ્રવિષ્ટ થાય છે ત્યારે તે ઉપગત થઈ જાય છે, ત્યાર બાદ ધારણામાં પ્રવિષ્ટ થાય છે અને સંજ્ઞાત કે અસંજ્ઞાત કાલ પર્યંત ધારણ કરી રાખે છે

૧૧૭ જેમકે— કોઈ પુરુષ અવ્યક્ત સ્પર્શનો સ્પર્શ કરે છે, તેને આ 'કોઈક સ્પર્શ છે' એ રીતે ગ્રહણ કર્યું, પરંતુ તે જાણતો નથી કે 'આ કયો સ્પર્શ છે?' ત્યાર બાદ તે ઇંહામાં પ્રવિષ્ટ થાય છે અને જાણે છે કે 'આ અમુક સ્પર્શ છે' પશ્ચાત્ અવાયમાં પ્રવિષ્ટ થાય છે ત્યારે તે ઉપગત થઈ જાય છે પછી ધારણામાં પ્રવિષ્ટ થાય છે અને સંજ્ઞાત યા અસંજ્ઞાત કાલ પર્યંત ધારણ કરી રાખે છે

૧૧૮ જેમકે— કોઈ પુરુષ અવ્યક્ત સ્વપ્ન જોયું, તેને 'આ સ્વપ્ન છે' એ રીતે ગ્રહણ કર્યું પરંતુ તે જાણતો નથી કે 'આ કેવું સ્વપ્ન છે?' પશ્ચાત્ ઇંહામાં પ્રવિષ્ટ થાય છે ત્યા તે જાણે છે કે 'આ અમુક સ્વપ્ન છે'.

સે ઉવગયં હવઙ્, તઓ ધારણં પવિસઙ્,
તઓ ણં ધારેઙ્ સંસ્વેજ્જં વા કાલં, અસં-
સ્વેજ્જં વા કાલં । સે તં મલ્લગદિટ્ટંતેણં

તદનંતર અવાયમાં પ્રવિષ્ટ થાયછે. ત્યારે તે ઉપગત થાયછે. તત્પશ્ચાત્ ધારણામા પ્રવિષ્ટ થાય છે અને સંખ્યાત યા અસંખ્યાત કાલ-પર્યન્ત ધારણુ કરી રાખે છે. આ મલ્લક-દૃષ્ટાન્તથી વ્યવનાવગ્રહની પ્રરૂપણા થઈ

૧૧૯. તં સમાસઓ ચઉવ્વિહં પળ્ણત્તં, તંજહા-
દવ્વઓ, સ્વિત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ ।
તત્થ—

૧૧૯ તે આલિનિબોધિક-મતિજ્ઞાન સક્ષેપમા ચાર પ્રકારનું પ્રરૂપ્યુ છે, જેમકે- ૧] દ્રવ્યથી [૨] ક્ષેત્રથી [૩] કાળથી અને [૪] લાવથી.

દવ્વઓ ણં —આમિણિવોહિયનાણી
આણ્ણેણં સવ્વાઙ્, દવ્વાઙ્ જાણઙ્, ન
પાસઙ્ ।

દ્રવ્યથી મતિજ્ઞાની સામાન્યરીતે સર્વ દ્રવ્યોને જાણેછે પરન્તુ જ્ઞેતા નથી ક્ષેત્રથી મતિજ્ઞાની સામાન્યત. સર્વક્ષેત્રને જાણે છે પરન્તુ જ્ઞેતા નથી કાળથી મતિજ્ઞાની સામાન્યત ત્રણે કાળને જાણે છે પરંતુ જ્ઞેતા નથી લાવથી મતિજ્ઞાની સામાન્યત. સર્વલાવોને જાણે છે પરંતુ જ્ઞેતા નથી.

સ્વેત્તઓ ણં—આમિણિવોહિયનાણી
આણ્ણેણં સવ્વં સ્વેત્તં જાણઙ્, ન પાસઙ્ ।

કાલઓ ણં—આમિણિવોહિયનાણી
આણ્ણેણં સવ્વં કાલ્ જાણઙ્, ન પાસઙ્ ।

ભાવઓ ણં—આમિણિવોહિયનાણી
આણ્ણેણં સવ્વે ભાવે જાણઙ્ ન પાસઙ્ ।

૧૨૦. ઉગ્ગહ ઈહાડવાઓ, ય ધારણા એવ હુંતિ
ચત્તારિ ।

૧૨૦ સક્ષેપમા આલિનિબોધિક-મતિજ્ઞાનના અવગ્રહ, ઈહા, અવાય અને ધારણા, આ ચારજ્ઞેદો હોય છે.

આમિણિવોહિયનાણસ્સ, મેયવત્થુ સમા-
સેણં ॥

૧૨૧. અત્થાણં ઉગ્ગહણમ્મિ ઉગ્ગહો તહ વિચા-
લણે ઈહા ।

૧૨૧ અર્થોના અવગ્રહણને અવગ્રહ, અર્થોની વિચારણાને ઈહા, અર્થોના નિર્ણયાત્મક જ્ઞાનને અવાય અને ઉપયોગની અવિચ્યુતિ, વાસના અને સ્મૃતિને ધારણા કહે છે

વવસાયમ્મિ અવાઓ, ધરણં પુણ ધારણં
વિતિ ॥

અવગ્રહ (અર્થાવગ્રહ) જ્ઞાનના ઉપયોગ-નો કાલપરિમાણુ એક મમય, ઈહા અને અવાયના ઉપયોગનો અર્દ્ધમુદૂર્ત પ્રમાણુ તથા ધારણાનો કાલપરિમાણુ સંખ્યાત યા અસંખ્યાત કાલ પર્યન્ત છે. એમ જાણવું જોઈએ

ઉગ્ગહં ઈક્કં સમય, ઈહાવાયા મુહત્તમંદં
તુ વ

કાલમસંસંસંસંસં, ચ ધારણા હોઈ
નાયવ્વા ॥

૧૨૨. પુટ્ટં સુણેહ સદ્દં, સ્વં પુણ, પામદ અપુટ્ટં તુ ।
ગંધં રસ ચ ફાસં ચ, વદ્ધપુટ્ટં વિયાગરે ॥

૧૨૨ શ્રોત્ર ઇન્દ્રિયદાન સ્વૃષ્ટ ધર્મેણ શબ્દ મળવાય છે, પરન્તુ રૂપ રસ ગંધા વિના જોવાય છે 'તુ' શબ્દનો પ્રયોગ 'જોવકાર' ના અર્થમાં છે. તેથી નિર્દેશ થાય છે કે વસ્તુવિન્દ્રિય ના પ્રાપ્ત્યકારીન છે. ગંધ, રસ અને રૂપના બંધ સ્વૃષ્ટ તત્ત્વાય છે અર્થાત મળ્યા. આના અને અર્થાત ઇન્દ્રિયોથી બદ નભે સ્વૃષ્ટ ધર્મેણ પુટ્ટગણે જાણાય છે.

૧૨૩. ભાસા સમસેઠીઓ, સદ્દં જે સુણઠ મીસિયં
સુણઠ ।
વીસેઠી પુણ સદ્દં, સુણેહ નિયમા
પરાધાપ્ ॥

૧૨૩ વક્તા દ્વારા સુકાતા બાધકરૂપ પુટ્ટગણ અમુકને અમરોગિત્વમાં દિવત થોતા મળજો છે તે નિયમથી અન્ય શબ્દોથી મિશ્રિતજ જ્ઞાનજો છે. વિશેષિતમ નિયત થોતા નિયમથી પરાધાત ધવાપરજત ગમ્હ કાંબરો છે. એટલે વિશેષિતમા નિયત થોતા, વક્તાદાના મૂકેલ શબ્દોને તરિ પશ્ચ તે શબ્દપુટ્ટ ગણેના મંભર્ગથી શબ્દરૂપે પશ્ચિત્તમેણા ધીનત પુટ્ટગણેને જાલજો છે.

૧૨૪. ઈહા અપોહ વીમંસા, મગ્ગણા ય ગવેસણા ।
સન્ના સર્દ મર્દ પન્ના, સવ્વં આભિણિ-
વોહિયં ॥
સે ત્ત આભિણિવોહિયનાણપરોક્કલં સે
ત્ત મહનાણં ॥

૧૨૪ ઈહા (સ્પર્થ પર્યાયોગ્યન) અપોહ (નિશ્ચયાભેદજ્ઞાન) વિમર્શ, માર્ગણા (અન્વયધર્મ જ્ઞાનરૂપ), ગવેસણા (વ્યનિરેક ધર્મ નિશ્ચયરૂપ), સંજા, સ્મૃતિ. મતિ, પ્રજ્ઞા આ સર્વ આભિનિષ્પોષિત જ્ઞાનના પર્યાયવાચી નામો છે.

આ આભિનિષ્પોષિત જ્ઞાન પરોક્કલુ વિવરણ પૂર્ણ ધરું. મતિજ્ઞાનનું પ્રકરણ પણ મંપૂર્ણ ધરું.

શ્રુતજ્ઞાન.

૧૨૫. સે ત્ત સુચનાણપરોક્કલં ? સુચનાણપરોક્કલં
ચોદસવિહં પળ્ણત્તં, તંજહા-અક્કરસુચં,
૧ અળ્ણક્કરસુચં, ૨ સળ્ણિસુચં, અસ-
ળ્ણિસુચ, ૪ સમ્મસુચં, ૫ મિચ્છાસુચં,
૬ સાહ્યં, ૭ અળ્ણાહ્યં, ૮ સપજ્જવસિયં,

૧૨૫ પ્રશ્ન— પરોક્ક શ્રુતજ્ઞાનના કેટલા પ્રકાર છે ?

ઉત્તર— પરોક્ક શ્રુતજ્ઞાન ચૌદ પ્રકારનુ છે, જેમકે- (૧) અક્કરશ્રુત (૨) અનક્કરશ્રુત (૩) સંજીશ્રુત (૪) અસંજીશ્રુત

૧ અપજ્જવસિયં, ૧૦ ગમિયાં,
૧૧ અગમિયાં, ૧૨ અંગપવિટ્ઠં ૧૩
અણંગપવિટ્ઠં ૧૪ ॥

(૫)સમ્યક્ શ્રુત (૬) મિથ્યાશ્રુત (૭) સાદિકશ્રુત
(૮) અનાદિક શ્રુત (૯) સપર્યવસિતશ્રુત (૧૦)
અપર્યવસિત શ્રુત (૧૧) ગમિક શ્રુત (૧૨)
અગમિક શ્રુત (૧૩) અંગપ્રવિષ્ટ શ્રુત (૧૪)
અનંગપ્રવિષ્ટ શ્રુત.

૧૨૬. સે કિં તં અક્ષરસ્યયં ? અક્ષરસ્યયં ૧૨૬.
તિવિહં પ્ણત્તં, તંજહા—સન્નક્ષરં,
વંજણક્ષરં, લઙ્ઘિઅક્ષરં ।

પ્રશ્ન— અક્ષરશ્રુતના કેટલા પ્રકાર છે ?

ઉત્તર— અક્ષરશ્રુતની પ્રરૂપણા ત્રણ
પ્રકારે છે, જેમકે— (૧) સંજ્ઞા અક્ષર (૨)
વ્યંજન અક્ષર (૩) લઙ્ઘિ અક્ષર.

સે કિં તં સન્નક્ષરં ? સન્નક્ષરં
અક્ષરસ્સ સંઠાણાગિર્હ, સે તં સન્ન-
ક્ષરં ।

પ્રશ્ન— સંજ્ઞા અક્ષરતું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— સંજ્ઞા અક્ષર-અક્ષરના સંસ્થાન-
આકૃતિને સંજ્ઞા અક્ષર કહે છે. અર્થાત્ તે
લાભવામાં આવનાર અક્ષરો સંજ્ઞાક્ષર
કહેવાય છે.

સે કિં તં વંજણક્ષરં ? વંજણક્ષરં
વંજણામિલાવો, સે તં વંજણક્ષરં ।

પ્રશ્ન— વ્યંજન અક્ષરતું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— અક્ષરોના ઉચ્ચારણુને (ખાલાતા
અક્ષરોને) વ્યંજનાક્ષર કહે છે.

સે કિં તં લઙ્ઘિઅક્ષરં ?
લઙ્ઘિઅક્ષરં—અક્ષરલઙ્ઘિયસ્સ
લઙ્ઘિઅક્ષરં સમુપ્પજ્જહ, તંજહા—
સોઈંદિયલઙ્ઘિઅક્ષરં, ચક્ષિંદિયલઙ્ઘિ-
અક્ષરં, ધાક્ષિંદિયલઙ્ઘિઅક્ષરં, રસણિ-
દિયલઙ્ઘિઅક્ષરં, ફાસિંદિયલઙ્ઘિઅક્ષરં,
નોઈંદિયલઙ્ઘિઅક્ષરં । સે તં લઙ્ઘિઅ-
ક્ષરં, સે તં અણક્ષરસ્યયં ।

પ્રશ્ન— લઙ્ઘિઅક્ષરતું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— અક્ષર લઙ્ઘિવાળા જીવને
લઙ્ઘિ-અક્ષર ઉત્પન્ન થાય છે, અર્થાત્ તે
ભાવશ્રુતજ્ઞાન હોય છે. જેમકે— શ્રોત્રેન્દ્રિય-
લઙ્ઘિ-અક્ષર, ચક્ષુરિન્દ્રિય-લઙ્ઘિ-અક્ષર,
ધ્રાણુદ્રિય-લઙ્ઘિ-અક્ષર, રસનેન્દ્રિય-લઙ્ઘિ-
અક્ષર, સ્પર્શેન્દ્રિય-લઙ્ઘિ-અક્ષર, નોઠદ્રિય-
લઙ્ઘિ-અક્ષર, આ રીતે અક્ષરશ્રુતતું વર્ણન છે.

૧૨૭. સે કિં તં અણક્ષરસ્યયં ? અણક્ષરસ્યયં ૧૨૭.
અણેગવિહં પ્ણત્તં તંજહા—

પ્રશ્ન— અનક્ષરશ્રુતના કેટલા પ્રકાર છે ?

ઉત્તર— અનક્ષરશ્રુત અનેક પ્રકારથી
કહ્યું છે, જેમકે—

૧૨૮. ઝસસિયં નીસસિયં, નિચ્છૂઠં સ્વાસિયં ચ ૧૨૮.
છીયં ચ ।
નિસ્સિંધિયમણુમારં, અણવચ્ચર હેલિયા-
ઈયં । સે સં અણવચ્ચરસુયં ॥

૧૨૯. સે કિં તં સણિણસુયં ? સણિણસુયં તિવિહં ૧૨૯.
પણ્ણત્તં, તંજહા-કાલિઓવણ્ણેણં હેઝ-
વણ્ણેણં, દિઠ્ઠિવાઓવણ્ણેણં ।

સે કિં તં કાલિઓવણ્ણેણં ?
કાલિઓવણ્ણેણં-જસ્સ ણં અત્થિ ઈહા,
અવોહો, મગ્ગણા, ગવેસણા, ચિંતા,
વિમંસા, સે ણં સણ્ણીતિ લઠ્ઠમ્હ । જસ્સ-
ણં નત્થિ ઈહા, અવોહો, મગ્ગણા,
ગવેસણા, ચિંતા, વિમંસા, સે ણં અસ-
ણ્ણીતિ લઠ્ઠમ્હ । સે સં કાલિઓવણ્ણેણ ।

સે કિં તં હેઝવણ્ણેણ ? હેઝવ-
ણ્ણેણં-જસ્સ ણં અત્થિ અભિસંધારણ-
પુવ્વિયા કરણસત્તી, સે ણં સણ્ણીતિ
લઠ્ઠમ્હ । જસ્સ ણં નત્થિ અભિસંધારણ-
પુવ્વિયા કરણસતિ સે ણં અસણ્ણીત
લઠ્ઠમ્હ, સે સં હેઝવણ્ણેણં ।

ઉપદ્રવશિત ઉચિતવાચ એવો, નિન્દુ-
વનિત નીચે શાસ્ત્ર મંત્રો, શુ ક્રમું, ખાંચી
ખાવી, ઈંક આવી, નિન્દિયના નાકથી
ઈંક્રમું, અનુવાર શુક્રા કેટલા કરવી તે
અનકાર શુત છે.

પ્રશ્ન- સંજીશુતના કેટલા પ્રકાર છે ?

ઉત્તર- સંજી શુત ત્રણ પ્રકારનું પ્રકરણ
છે, જેમકે- ૧) કાલિક-ઉપદેશથી ૨) હેતુગા-
ઉપદેશથી અને (૩) દષ્ટિવાદ-ઉપદેશથી

પ્રશ્ન- કાલિક ઉપદેશથી સંજીશુતનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર-કાલિક ઉપદેશથી કંદા વિચારણા,
અપોદ નિશ્ચય, માર્ગણા અન્વય ધર્માન્વેષણ-
રૂપ, ગવેસણા વ્યનિદેહ ધર્મસ્વરૂપ, પર્યાલોચન,
ચિંતા- 'શું થયું કે થશે ?' આ પ્રકારનું
પર્યાલોચન, વિમર્શ- આ વસ્તુ સ્પર્શીતે
મંદિષ્ટિત થાયછે એવો વિચાર, આ પ્રકારની
વિચારધારા જે પ્રાણીને હોય તે સંજી કહે-
વાયછે. જે પ્રાણીને કંદા, અપોદ માર્ગણા
ગવેસણા, ચિંતા, વિમર્શ નથી તે અસંજી
કહેવાય છે. એવા હવેનું શુત કાલિક-
ઉપદેશથી સંજી અને અસંજીશુત કહેવાયછે.

પ્રશ્ન- હેતુ ઉપદેશથી સંજીશુતનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર-જે હવની અન્યક્રમ કે વ્યક્તરીતે
વિજ્ઞાનકારા, આલોચનપૂર્વક ક્રિયા કરવાની
શક્તિ પ્રવૃત્તિ છે તે સંજી અને જે પ્રાણીની
અભિસંધારણપૂર્વિકા કચ્છશક્તિ-વિચારપૂર્વક
ક્રિયા કરવામા પ્રવૃત્તિ હોતી નથી તે અસંજી
કહેવાય છે. આરીતે હેતુપદેશથી સંજી અને
અસંજી કહેવાય છે. [આ અપેક્ષાએ ક્ષીન્દ્ર-
યથી અસંજી પંચેન્દ્રિય સુધીના હવેા
પણ સંજી છે]

સે કિં તં દિદ્વિવાઓવણ્ણેસેગં ?
દિદ્વિવાઓવણ્ણેસેગં સણ્ણિસુયસ્સ સ્વઓવ-
સમેણ સણ્ણી લબ્ભઈ, અસણ્ણિસુયસ્સ
સ્વઓવમમેણ અસણ્ણી લબ્ભઈ । સે ત્તં
દિદ્વિવાઓવણ્ણેસેગં, સે ત્તં સણ્ણિસુયં ।
સે ત્તં અસણ્ણિસુયં ।

પ્રશ્ન- દ્વિવાદ-ઉપદેશથી સંજી શ્રુતનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- દ્વિવાદ-ઉપદેશની અપેક્ષાએ
સંજીશ્રુતના ક્ષયોપશમથી સંજી અને અસંજી-
શ્રુતના ક્ષયોપશમથી અસંજી કહેવાય છે.
આરીતે દ્વિવાદોપદેશથી સંજી અને અસંજી
સમજવા. (આ અપેક્ષાએ સમ્યક્દ્વિ ળવ
સંજી અને મિથ્યાદષ્ટિ ળવ અસંજી છે.)
આરીતે સંજીશ્રુત અને અસંજીશ્રુત પૂર્ણ થયું.

૧૩૦. સે કિં તં સમ્મસુયં ? સમ્મસુય-જં ઇમં
અરિહંતેહિં ભગવતેહિં ઉપ્પણ્ણ-નાણદંસ-
ણધરેહિં, તેલુક્કનિરિક્કિચ્ચયમહિયપૂરુણ્ણેહિં,
તીયપહુપ્પણ્ણમણાગયજાણ્ણેહિં, સવ્વ-
ણ્ણ્ણેહિં સવ્વદરિમીહિં પ્પણીયં દુવાલસંગં
ગણિપિડગં, તંજહા-આયારો ૧, સ્સયગહો,
૨, ઠાણં, ૩, સમવાઓ, ૪, વિવાહપ-
ણ્ણત્તી, ૫, નાયાધમ્મ-કહાઓ, ૬,
ઉવાસગદસાઓ, ૭, અંતગહદસાઓ, ૮,
અણુત્તરોવવાઙ્ગયદસાઓ, ૯, પ્પહાવાગર-
ણાઙ્ગ, ૧૦ વિવાગસુયં, ૧૧ દિદ્વિવાઓ
૧૨ ।

૧૩૦. પ્રશ્ન- સમ્યક્શ્રુત તે શુ છે ?

ઉત્તર- ઉત્પન્ન જ્ઞાન-દર્શનને ધારણ
કરનાર, ત્રિલોકદ્વારા આદરપૂર્વક જ્ઞેવાયેલા,
યથાવસ્થિત ઉત્ક્રીતિત, ભાવપૂર્વક નમસ્કૃત,
અતીત વર્તમાન અને અનાગતને જાણવા-
વાળા, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી અર્હત તીર્થંકર
ભગવંતો દ્વારા પ્રણીત- અર્થથી ઉપદિષ્ટ, જે
આ દ્વાદશાઙ્ગરૂપ ગણિપિટક છે તે સમ્યક્શ્રુત
કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) આચારાઙ્ગ
(૨) સૂત્રકૃતાઙ્ગ (૩) સ્થાનાઙ્ગ (૪) સમવાયાઙ્ગ
(૫) વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞપ્તિ (૬) જ્ઞાતા ધર્મકથાઙ્ગ
(૭) ઉપાસક દશાઙ્ગ (૮) અન્તકૃત દશાઙ્ગ
(૯) અનુત્તરોપપાતિક દશાઙ્ગ (૧૦) પ્રશ્ન-
વ્યાકરણ (૧૧) વિપાકશ્રુત અને (૧૨)
દ્વિવાદ

इच्चवेयं दुवालसंगं गणिपिडगं
चोदसपुव्विस्स ससम्मसुयं, अभिण्णदस-
पुव्विस्स ससम्मसुयं, तेणं परं भिण्णेसु
भयणा, से त्तां ससम्मसुयं ॥

આરીતે આ દ્વાદશાઙ્ગ ગણિપિટક
ચોદ પૂર્વધારીનું સમ્યક્શ્રુત હોય છે. સંપૂર્ણ
દશપૂર્વધારીનું પણ સમ્યક્શ્રુત હોય છે.
તેનાથી ઓછું અર્થાત્ કંઈક ઓછું દશપૂર્વ
અને નવ આદિપૂર્વનું જ્ઞાન હોવા પર ભજના
છે અર્થાત્ સમ્યક્શ્રુત હોય અથવા ન પણ
હોય. આ રીતે સમ્યક્શ્રુતનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

૧૩૧. સે કિં તં મિચ્છાસુયં ? મિચ્છાસુય જં
ઇમં અણ્ણાણિણ્ણેહિં મિચ્છાદિદ્વિણ્ણેહિં

૧૩૧. પ્રશ્ન- મિથ્યાશ્રુતનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- જે અજ્ઞાની મિથ્યાદષ્ટિઓદ્વારા

સચ્છંદબુદ્ધિમદ્વિગણ્ણિયં, તંજહા-મારહ,
રામાયણં, મીમાસુરુક્ષં (વકં)
કોહિલ્લય, સગડમદ્વિયાઓ, સ્વોહ
(ઘોડમ) મુહં, કપ્પાસિયં, નાગસુહુમં,
કળગસત્તરી, વડ્ડસેસિયં, બુદ્ધવચણં,
તેરાસિયં, કાવિલિયં, લોગાયયં, સદ્ધિ-
તંતં, માઢરં, પુરાણં, વાગરણં, માગવયં,
પાયંજલી, પુસ્સદેવર્યં, લેહં, ગણિયં,
સરુણરુયં, નાહયાઈં ।

અહવા-વાવત્તરિકલાઓ, ચત્તારિ-
ય વેયા સંગોવંગા, ઇયાઈં મિચ્છાદિદ્વિસ્સ
મિચ્છત્તપરિગ્ગહિયાઈં મિચ્છાસુયં, ઇયાઈં
ચેવ સમ્મદિદ્વિસ્સ, સમ્મત્તપરિગ્ગહિયાઈં
સમ્મસુયં, અહવા-મિચ્છદિદ્વિસ્સ વિ
ઇયાઈં ચેવ સમ્મસુયં, કમ્મા ? ' સમ્મ-
ત્તહેરુત્તણઓ । જમ્મા તે મિચ્છદિદ્વિયા
તેહિં ચેવ સમ્મઈં ચોહયા સમાણા કેઈં
સપક્કલદિદ્ધીઓ ચયંતિ, સે તં મિચ્છા-
સુયં ॥

૧૩૨. સે કિં તં સાહ્યં સપજ્જવસિયં, અણાહ્યં
અપજ્જવસિયં ચ ? ઇચ્ચેહ્યં દુવાલસંગં
ગણિપિહમં બુચ્છિત્તિનયટ્ઠયાણ સ્સાહ્યં
સપજ્જવસિયં, અબુચ્છિત્તિનયટ્ઠયાણ
અણાહ્યં અપજ્જવસિયં, તં સમાસઓ
ચઉચ્ચિહં પળ્ણત્તં, તંજહા-દન્વઓ,
સ્વિત્તઓ, કાલઓ, માદઓ ।

તત્થ દન્વઓ ણં-સમ્મસુયં ઇણં
પુરિસં પહુચ્ચ સાહ્યં સપજ્જવસિયં,
વહવે પુરિસે ય પહુચ્ચ અણાહ્યં અપજ્જ-
વસિયં । સ્વેત્તઓ ણં-પંચ મરહાઈં

સ્વચ્છંદ બુદ્ધિ અને મનિદ્વારા કલ્પિત કરેલા
(રચિત) છે તે મિથ્યાશ્રુત છે. તે આ પ્રમાણે
છે, જેમકે— (૧) ભારત (૨) રામાયણ (૩)
ભીમાસુરોક્ત (૪) કૌટિલ્ય (૫) શકટભદ્રિકા
(૬) ખોડા-ઘોટક મુખ (૭) કાર્પાસિક (૮)
નાગસૂક્ષ્મ (૯) કનક સપ્તતિ (૧૦) વૈશેષિક
(૧૧) બુદ્ધવચન (૧૨) ત્રૈરાશિક (૧૩)
કાપિલીય (૧૪) લોકાયત (૧૫) ષષ્ઠિત્ત
(૧૬) માહર (૧૭) પુરાણ [૧૮] વ્યાકરણ
[૧૯] ભાગવત [૨૦] પાતંજલિ [૨૧]
પુષ્પદૈવત [૨૨] લેખ [૨૩] ગણિત [૨૪]
શકુનિરુત [૨૫] નાટક અથવા ખંડોતેર
કળાઓ અને સાંગોપાદ્ય ચારવેદ, આ સર્વને
ન્યાયે મિથ્યાદૃષ્ટિ મિથ્યાત્વથી ગ્રહણ કરે છે
ત્યારે મિથ્યાશ્રુત છે. આજ ગ્રંથોને સમ્ય-
દૃષ્ટિ સમ્યક્ષરૂપથી ગ્રહણ કરે છે તે
સમ્યક્ષ્રુત થઈ જાય છે. અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિને
પણ આ ગ્રંથ સમ્યક્ષ્રુત છે. કારણ કે તેના
સમ્યક્ષ્રુતમાં હેતુરૂપ બંને જાય છે, કોઈ
મિથ્યાદૃષ્ટિ તે ગ્રંથોથી પ્રેરિત થઈને [તેમની
અચુક્ત-અસંગત પ્રરૂપણા બોધને] સ્વપક્ષ-
મિથ્યાત્વદૃષ્ટિને છોડી દે છે. આ મિથ્યા-
શ્રુતનું વર્ણન કર્યું

૧૩૨. પ્રશ્ન- સાદિ, સપર્યાવસિત અને અનાદિ
અપર્યાવસિત શ્રુતનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- આ દ્વાદશાહરૂપ ગણિપિટક
[શેઠના રત્નોના ઉખાની સમાન આચાર્યની
શ્રુતરત્નોની પેટી] પર્યાયાર્થિક નયની અપે-
ક્ષાથી સાદિ અને સાન્ત છે અને દ્રવ્યાર્થિક
નયની અપેક્ષાએ અનાદિ અનંત છે.

શ્રુતજ્ઞાન સંક્ષેપમાં ચાર પ્રકારનું કહ્યું
છે, જેમકે— દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી
અને ભાવથી.

પંચેરવયાઈં પહુચ સાહ્યં સપજ્જવસિયં,
 પંચ મહાવિદેદાઈં પહુચ્ચ અણાહ્યં અપ-
 જ્જવસિયં । કાલઓ ણં-ઉસ્સપ્પિણિં
 ઓસપ્પિણિં ચ પહુચ્ચ સાહ્યં સપજ્જવ-
 સિયં, નોઉસ્સપ્પિણિં નોઓસપ્પિણિં
 ચ પહુચ્ચ અણાહ્યં અપજ્જવસિયં । ભાવઓ
 ણં-જે જયા જિણપંભત્તા માવા આઘ-
 વિજ્જંતિ, પળ્લવિજ્જંતિ, પરુવિજ્જંતિ,
 દંસિજ્જંતિ, નિદંસિજ્જંતિ, ઉવદંસિજ્જંતિ,
 તયા તે માવે પહુચ્ચ સાહ્યં સપજ્જવસિયં,
 સ્વાઓવસમિયં પુણ માવં પહુચ્ચ અણાહ્યં
 અપજ્જવસિયં । અહવા-ભવસિદ્ધિયસ્સ
 સુયં સાહ્યં સપજ્જવસિયં અભવસિદ્ધિ-
 યસ્સ સુયં અણાહ્યં અપજ્જવસિયં ચ ।
 સવ્વાગાસપ્પસગ્ગે સવ્વાગાસપ્પસેહિં
 અણંતગુણિયં પજ્જવવચ્ચરં નિપ્પજ્જજહ ।
 સવ્વજીવાણં પિ ય ણં અક્કરસ્સ અણં-
 તમાગો નિચ્ચુગ્ઘાહિઓ ચિદ્ધહં, જહ
 પુણ સોઽવિ આવરિજ્જા, તેણં જીવો
 અજીવત્તં પાવિજ્જા, “સુદ્ધુવિ મેહસમુ-
 દણ, દોહ પમા ચન્દસૂરાણં” । સે ત્તં
 સાહ્યં સપજ્જવસિયં, મે ત્તં અણાહ્યં
 અપજ્જવસિયં ॥

દ્રવ્યથી સમ્યક્ શ્રુત, એક પુરુષની
 અપેક્ષાએ સાદિ-અપર્યવસિત-સાદિ અને
 સાંત છે. ઘણા પુરુષોની અપેક્ષાએ અનાદિ
 અપર્યવસિત છે - આદિ અને અંત રહિત છે.

દ્વેત્રથી સમ્યક્ શ્રુત - પાંચ ભરત, પાંચ
 ઐરવતની દૃષ્ટિથી સાદિ સાંત છે અને મહા-
 વિદેહની અપેક્ષાએ અનાદિ અનંત છે,

કાલથી સમ્યક્ શ્રુત-ઉત્સર્પિણી અને
 અવસર્પિણીની અપેક્ષાએ સાદિ-સાંત છે, ને
 નોઉત્સર્પિણી નોઅસર્પિણીની અપેક્ષાએ
 અનાદિ અનંત છે.

લાવથી સર્વજ્ઞ-સર્વદેશી તીર્થકરોદ્વારા
 જે પદાર્થ જે સમયે સામાન્યરુપથી કહેવાય
 છે, નામાદિ ભેદ બતાવીને કથન કરાતા
 હોય છે, હેતુ-દૃષ્ટાંતના ઉપદર્શનથી જે
 સ્પષ્ટતર કરાતા હોય છે, ઉપનય અને
 નિગમનથી જે સ્થાપિત કરાતા હોય છે ત્યારે
 તે લાવો-પદાર્થોની અપેક્ષાથી સમ્યક્ શ્રુત
 સાદિ સાંત છે અને ક્ષયોપશમ લાવની
 અપેક્ષાએ સમ્યક્ શ્રુત અનાદિ અનંત છે.
 અર્થવા ભવસિદ્ધિક પ્રાણીનું શ્રુત સાદિ સાંત
 છે, અભવસિદ્ધિક જીવનું મિથ્યાશ્રુત અનાદિ
 અનંત છે.

સમસ્ત આકાશના પ્રદેશોને સર્વ
 આકાશ પ્રદેશોથી અનંતવાર ગુણિત કરવાથી
 પર્યાય અક્ષર નિષ્પન્ન થાય છે. સર્વ જીવોને
 અક્ષર-શ્રુતજ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ
 ઉદ્ઘાટિત-ખુલ્લો રહે છે. જે તેના પર પણ
 આવરણ આવી જાય તો જીવ અજીવ લાવને
 પ્રાપ્ત થઈ જાય. કારણ કે ચેતના જીવનું
 લક્ષણ છે. વાદળોનું ગાઠ આવરણ આવવા
 છતાં પણ સૂર્ય, ચંદ્રની પ્રભા કાંઈક જણાયજ
 છે. આ રીતે સાદિ સાંત અને અનાદિ
 અનંત શ્રુતનું વર્ણન કર્યું.

૧૩૩. સે કિં તં ગમિયં ? ગમિયં દિદ્ધિવાઓ । ૧૩૩
સે તં ગમિયં ।

પ્રશ્ન- ગમિક શ્રુ ।

ઉત્તર— આદિ, મધ્ય અથવા અંતમાં કંઈક વિશેષતાથી તેજ સૂત્રને વારંવાર કહેવું તે ગમિકશ્રુત છે. દૃષ્ટિવાદ ગમિકશ્રુત છે, અર્થાત્ આદિમાં, મધ્યમાં કે અંતમાં કંઈક વિશેષતા રાખતા એવા શબ્દોનું ઉચ્ચારણ વારંવાર આવે. જેમકે—અજયં ચરમાણો અ, અજયં ચિદ્દમાણો અ વગેરે ગમિકશ્રુત કહેવાય છે.

સે કિં તં અગમિયં ? અગમિયં કાલિય મુય । સે તં અગમિયં । અહ્વા ત સમાસઓ દુવિહ પળ્ણત્તં, તંજહા— અંગપવિદ્ધં અંગવાહિરં ચ ।

પ્રશ્ન- અગમિક શ્રુતનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ગમિકથી વિસદૃશ-આચારાંગ આદિ અગમિકશ્રુત છે. જેમાં એક સરખા પાઠ ન હોય તે અગમિક શ્રુત કહેવાય છે. અર્થવા દૃષ્ટિવાદ ગમિક શ્રુત છે અને કાલિક સર્વ અગમિક છે, અથવા તે સંક્ષેપમાં જે પ્રકારનું વર્ણવ્યું છે— (૧) અગપ્રવિષ્ટ અને (૨) અંગબાહ્ય.

૧૩૪. સે કિં તં અંગવાહિરં ? અંગવાહિરં દુવિહ પળ્ણત્તં તંજહા—આવસ્સયં ચ, આવસ્સ-યવરિત્ત ચ ।

૧૩૪. પ્રશ્ન-અંગબાહ્યશ્રુતના કેટલા પ્રકાર છે ?

ઉત્તર— અંગબાહ્ય શ્રુત જે પ્રકારનું કહ્યું છે, જેમકે— આવશ્યક અને આવશ્યકથી ભિન્ન

સે કિં તં આવસ્સયં ? આવસ્સયં છવ્વિહં પળ્ણત્તં, તંજહા—સામાહ્ય, ચડવીસત્થઓ, વંદળયં, પલ્લિક્કમણં, કાઉસ્સમ્મો, પચ્ચક્કણાણં, સે ત્ત આવસ્સય ।

પ્રશ્ન- તે આવશ્યક શ્રુતનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— આવશ્યક શ્રુત છે વિલાગોમાં વિલક્ત છે, જેમકે— (૧) સામાયિક (૨) ચતુર્વિંશતિસ્તવ (૩) વંદના (૪) પ્રતિકમણ (૫) કાયેત્સર્ગ અને (૬) પ્રત્યાખાન. આ આવશ્યકશ્રુતનું વર્ણન છે.

સે કિં ત આવસ્સયવરિત્તં ? આવસ્સયવરિત્તં દુવિહં પળ્ણત્તં, તંજહા કાલિયં ચ, ઉક્કાલિયં ચ ।

— આવશ્યકવ્યાતરિક્ત શ્રુત કેટલા પ્રકારે છે ?

ઉત્તર- આવશ્યકભિન્ન શ્રુતની પ્રરૂપણા બે પ્રકારે છે, જેમકે (૧) કાલિક- જે શ્રુત દિવસ રાત્રિના પહેલા ને ચોથા પહોરમાં લખાય છે. (૨) ઉત્કાલિક- જેનું અધ્યયન કાલિકથી ભિન્ન કાલમાં (અસ્વાધ્યાય કાલને છોડીને શેષ રાત્રિમાં અને દિનમાં) લખી શકાય.

સે કિં તં ઉક્કાલિયં ? ઉક્કાલિયં અપોગવિહં પ્ણત્તં, તં જહા-દસવેયા-લિયં, કપ્પિયાકપ્પિયં, ચુલ્લકપ્પસુયં, મહાકપ્પસુયં, ઉવવાડ્યં, રાયપસેણિયં, જીવભિગમો, પ્ણવણા, મહાપ્ણવણા, પમાયપ્પમાયં, નન્દી, અણુઓગદારાઈં, દેવિંદત્થઓ, તંદુલવેયાલિયં, ચન્દા-વિજ્ઞમયં સૂરપ્ણત્તી, પોરિસિમંડલં, મળ્ડલપવેસો, વિજ્જા-ચરણવિણિચ્છઓ, ગણિવિજ્જા, મ્હાણવિમત્તી, મરણવિ-મત્તી, આયવિસોહી, વીયરાગસુયં, સંલેહ્ણાસુયં, વિહારકપ્પો, ચરણવિહી, આરપચ્ચક્ષાણં, મહાપચ્ચક્ષાણં, એવ-માઈ, સે ત્તં ઉક્કાલિયં ।

સે કિં તં કાલિયં ? કાલિયં અપોગવિહં પ્ણત્તં, તંજહા-ઉત્તરજ્ઞયણાઈ, દસાઓ, કપ્પો, વવહારો, નિસીહં, મહાનિસીહં, ઇસિમાસિયાઈં, જમ્બૂદીવપ્ણત્તી, દીવ-સાગરપ્ણત્તી, ચન્દપ્ણત્તી, खुड्डियावि-माणप्पविमत्तી, મહલ્લિયાવિમાણપ્પવિ-મત્તી, અંગચૂલિયા, વગ્ગચૂલિયા, વિવાહચૂલિયા, અરુણોવવાણ, વરુણો-વવાણ, ગરુલોવવાણ, ધરણોવવાણ,

પ્રશ્ન-ઉત્કાલિક શ્રુતના કેટલા પ્રકાર છે ?

ઉત્તર- ઉત્કાલિકશ્રુત અનેક પ્રકારે પ્રરૂપ્યુ છે, જેમકે- (૧) દશવૈકાલિક (૨) કલ્પાકલ્પ (૩) ચૂલ કલ્પશ્રુત (૪) મહાકલ્પ-શ્રુત (૫) ઔપપાતિક (૬) રાજપ્રશ્નીય (૭) છવાભિગમ (૮) પ્રજ્ઞાપના (૯) મહા-પ્રજ્ઞાપના (૧૦) પ્રમાદાપ્રમાદ (૧૧) ન દ્વી (૧૨) અનુયોગદ્વાર (૧૩) દેવેન્દ્રસ્તવ (૧૪) તંદુલવૈચારિક (૧૫) ચન્દ્ર વેધ્ય (૧૬) સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ (૧૭) પૌરુષીમંડલ (૧૮) મંડલ-પ્રવેશ (૧૯) વિદ્યાચરણુ વિનિશ્ચય (૨૦) ગણિવિદ્યા (૨૧) ધ્યાનવિભક્તિ (૨૨) મરણુ-વિભક્તિ (૨૩) આત્મવિશોધિ (૨૪) વીતરાગશ્રુત (૨૫) સ લેખનાશ્રુત (૨૬) વિહારકલ્પ (૨૭) ચરણુવિધિ (૨૮) આતુર-પ્રત્યાખ્યાન (૨૯) મહાપ્રત્યાખ્યાન ઇત્યાદિ આવી રીતે ઉત્કાલિક શ્રુત છે.

પ્રશ્ન- કાલિક શ્રુતના કેટલા પ્રકાર છે ?

ઉત્તર- કાલિકશ્રુતના અનેક પ્રકાર છે, જેમકે- (૧) ઉત્તરાધ્યયન (૨) દશાશ્રુતસ્કન્ધ (૩) કલ્પ ખૂહત્ કલ્પ (૪) વ્યવહાર (૫) નિશીથ (૬) મહાનિશીથ (૭) ઋષિભાષિત (૮) જ ખૂદ્દીપ પ્રજ્ઞપ્તિ (૯) દ્વીપસાગર પ્રજ્ઞપ્તિ (૧૦) ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ (૧૧) ક્ષુદ્રિકા-વિમાન પ્રવિભક્તિ (૧૨) મહલ્લિકા વિમાન-પ્રવિભક્તિ (૧૩) અદ્ભૂચૂલિકા (૧૪) વર્ગ-ચૂલિકા (૧૫) વિવાહ ચૂલિકા (૧૬) અરૂણો-

વેસમણોવવાણ, વેલંધરોવવાણ, દેવિંદો-
વવાણ, ઉદ્ધાણસુચં, સમુદ્ધાણસુચં, નાગ-
પરિયાવણિયાઓ, નિરયાવલિયાઓ,
કપ્પિયાઓ, કપ્પવહંસિયાઓ, પુપ્ફિ-
યાઓ, પુપ્ફચૂલિયાઓ, વળ્હીદસાઓ,
ણ્વમાહ્યાઈં ચડરાસીઈં પહ્નનગસહસ્સાઈં
મગવઓ અરહઓ ઉસહસામિસ્સ આહ-
તિત્થયરસ્સ, તહા સંઘિજ્જાઈં પહ્નનગ-
સહસ્સાઈં મહ્મિમગાણ જિણવરાણં ।
ચોદસ પહ્નનગસહસ્સાઈં મગવઓ
વહ્મમાણસામિસ્સ । અહવા-જસ્સ જત્તિયા
સીસા ઉપ્પત્તિયાણ, વેણંયાણ, કમ્મિ-
યાણ, પારિણામિયાણ, ચડવ્વિહાણ
બુદ્ધીણ ઉવવેયા તસ્સ તત્તિયાઈં પહ્નનગ-
સહસ્સાઈં । પત્તેયવુદ્ધાવિ તત્તિયા ચેવ,
સે તં કાલિયં સે તં આવસ્સયવહ્રિત્તં,
સે તં અંગપવિટ્ઠં ।

૧૩૫. સે કિં તં અંગપવિટ્ઠં ? અંગપવિટ્ઠં દુવા- ૧૩૫.
હસવિહં પળ્લણત્તં, તંજહા-આચારોં ૧,
સૂચગહો ૨, ઠાણં ૩ સમવાઓ ૪,
વિવાહપન્નત્તી ૫, નાયાધમ્મકહાઓ ૬,
ઉવાસગદસાઓ ૭, અંતગહદસાઓ ૮,
અણુત્તરોવવાહ્યાદસાઓ ૯, પળ્લાવાગર-
ણાં ૧૦, વિવાગસુચં ૧૧, દિટ્ઠિવાઓ
૧૨

પપાત (૧૭) વહ્ણોપપાત (૧૮) ગહ્ણોપપાત
(૧૯) ધરણોપપાત (૨૦) વૈશ્રમણોપપાત
(૨૧) વેલંધરોપપાત (૨૨) દેવેન્દ્રોપપાત
(૨૩) ઉત્થાનશ્રુત (૨૪) સસુત્થાનશ્રુત
(૨૫) નાગપરિણાપનિકા (૨૬) નિરયાવલિકા
(૨૭) કલ્પિકા (૨૮) કલ્યાવતંસિકા (૨૯)
પુષ્પિતા (૩૦) પુષ્પચૂલિકા (૩૧) વૃષ્ણિદશા
(અંધકવૃષ્ણિદશા) ૨૩ ઈલ્યાદિ. ૮૪ હ્નર
પ્રકીર્ણક આદિ તીર્થકર લગવાન શ્રી ઋષભ
સ્વામીના છે, સંખ્યાત સહસ્ર પ્રકીર્ણક
મધ્યમ તીર્થકરોના છે. અને ચૌદ હ્નર
પ્રકીર્ણક લગવાન શ્રી વર્ધમાન સ્વામીના છે.

અથવા જે તીર્થકરના જેટલા શિષ્યો
ઔત્પત્તિકી, વૈનચિકી, કર્મન્ત અને પારિણા-
મિકી, આ ચાર પ્રકારની બુદ્ધિથી યુક્ત
હોય છે, તેના તેટલા હ્નર પ્રકીર્ણક હોય છે.
પ્રત્યેકબુદ્ધ પણુ તેટલાજ હોય છે. આ
કાલિકશ્રુત છે. આ રીતે આ આવશ્યક-
વ્યતિરિક્ત શ્રુતનું વર્ણન થયું. આ રીતે આ
અનુદ્ પ્રવિષ્ટશ્રુતનું પણ સ્વરૂપ સંપૂર્ણ થયું.

પ્રશ્ન— અદ્ પ્રવિષ્ટ શ્રુતના કેટલા
પ્રકાર છે ?

ઉત્તર— અદ્ પ્રવિષ્ટ શ્રુત બાર પ્રકારે
વર્ણવ્યું છે, જેમકે— (૧) આચારાદ્ (૨)
સૂત્રકૃતાદ્ (૩) સ્થાનાદ્ (૪) સમવાયાદ્
(૫) વ્યાખ્યાપ્રસૂતિ-લગવતી (૬) જ્ઞાતા-
ધર્મકથાદ્ (૭) ઉપાસક દશાદ્ (૮) અંતકૃત-
દશાદ્ (૯) અનુરોપપાતિક દશાદ્ (૧૦)
પ્રશ્નવ્યાકરણ (૧૧) વિપાક (૧૨) દષ્ટિવાદાદ્.

દ્વાદશાંગનું વર્ણન.

૧૩૬. કિં તં આચારે ? આચારે ણં ૧૩૬.
સમણાણં નિમ્મંયાણં આચારગોચરવિણય-

પ્રશ્ન— આચાર નામક અંગનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

વેણ્ઙ્યસિક્ષા ભાસા અભાસા ચરણક-
રણજાયમાયાવિત્તીઓ આઘવિજ્જતિ ।
સે સમાસઓ પચવિહે પ્ણગ્નો, તં જહા-
નાણાયારે, ઢંસણાયારે, ચરિત્તાયારે,
તવાયારે, વીરિયાયારે ।

આયારે ણં પરિત્તા વાયણા,
સખેજ્જા અણુઓગદારા, સંખિજ્જા વેઢા,
સખેજ્જા સિલોગા, સંખિજ્જાઓ
નિજ્જુત્તીઓ, સંખિજ્જાઓ સંગઢળીઓ,
સંખિજ્જાઓ પઢિવત્તીઓ ।

સે ણં અગઢ્યાઁ પઢમે અંગે, ઢો
સુચક્ષંઢા, પ્ણવીસં અઢ્ઢચણા. પંચા-
સીઢ ઉઢેસળકાલા, પચાસીઢ સમ્પુઢેસળ-
આલા, અઢ્ઢારંસપયસઢસ્સાઢ પ્દગ્ગેણં,
સંખિજ્જા અઢ્ઢચરા, અણંતા ગમા, અણંતા
પજ્જવા, પરિત્તા તસા, અણંતા યાવરા,
સાસયકઢનિવઢ્ઢનિકાઢયા જિણપ્ણગ્ગત્તા
ભાવા આઘવિજ્જન્તિ પરુવિજ્જન્તિ,
ઢંસિજ્જન્તિ, નિઢસિજ્જન્તિ ।

ઉત્તર— આચારાઢ્ઢ સૂત્રમા શ્રમણુ-
નિર્ઢ્યથેના આચાર- ગોચર-ભિક્ષાને ઢહણુ
કરવાની વિધિ, વિનય, વિનયનું ક્ષણ,
કર્મક્ષયાઢિ, ઢહણુ અને આસેવન રૂપ શિક્ષા,
અથવા શિષ્યને સત્ય તથા વ્યવહાર ભાષા
ઢહણુ કરવા યોગ્ય છે અને મિશ્ર તથા
અસત્ય ભાષા ત્યાઢ્યછે, ચરણુ-વ્રતાઢિ,
કરણુ-પિઢવિશુઢ્ઢિ આઢિ, યાત્રા-સયમયાત્રા,
માત્રા-સયમના નિર્વાહમાઢે પરિમિત આહાર
કરવો, વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહ ધારણુ
કરવા, વિગેરે વિષયોનુ વર્ણન કર્યું છે. તે
આચાર સક્ષેપમા પાચ પ્રકારનો છે, જેમકે-
જ્ઞાનાચાર, ઢર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર તપ-
આચાર, વીર્યાચાર

આચારાઢ્ઢ સૂત્રમા પરિમિત વાચનાઓ,
સ ણ્યાત અનુયોગઢારો, સ ણ્યાત વેઢો-છઢો,
સ ણ્યાત શ્લોકો, સ ણ્યાત નિર્યુઢ્ઢિતઓ,
અને સ ણ્યાત પ્રતિપત્તિઓ છે. તે આચારાઢ્ઢ
બાર અ ગોમા પ્રથમ અ ગ છે. તેમા જે
શ્રુતસ્કન્ધો છે, પચ્ચીશ અઢ્યયનો છે અને
૮૫ ઉઢેશનકાલ તથા ૮૫ સમુઢેશન કાલ છે.
પઢપરિમાણુમા ૧૮ હબ્ધર પઢો, સ ણ્યાત
અક્ષર, અન ત ગમ અર્થાત્ અન ત અર્થાગમ,
અન ત પર્યાય, પરિમિત ત્રસ અને અન ત
સ્થાવરનુ પ્રતિપાઢન છે શાશ્વત-ઢર્માસ્તિકા-
યાઢિ, કૃત-પ્રયોગબ-ઘટાઢિ, વિશ્રસા-સ ઢ્યા,
વાઢળાઢિનો ર ગ, આ સર્વનુ સ્વરૂપ વર્ણુવ્યુ
છે નિર્યુઢ્ઢિત, સંઢહણુ, હેતુ, ઉઢાહરણુ
આઢિ અનેક પ્રકારથી ઢઢ કરેલ જિનપ્રજપ્ત
ભાવ સામાન્ય રૂપથી કહ્યા છે, નામાઢિથી
પ્રજાપિત કરેલા છે પ્રરૂપિત કરેલા છે,
ઉપમાન તથા નિગમનાઢિથી નિઢર્શિત-
ઉપઢર્શિત કરેલા છે.

સે એવં આયા, એવં નાયા, એવ
વિષ્ણાયા, એવ ચરણકરણપરૂષ્ણા
આઘવિજ્જહ્ । સે તં આયારે ॥

આચારંગતે ગ્રહણ કરનારા, તેના
અનુસાર ક્રિયા કરનારા, આચારની સાક્ષાત્
મૂર્તિ બની જાય છે, તે ભાવોના જ્ઞાતા,
વિજ્ઞાતા બની જાય છે. આ રીતે આચારાદ્
સૂત્રમાં ચરણ-કરણની પ્રરૂપણા કરી છે. આ
પ્રમાણે આચારાદ્નુ સ્વરૂપ વર્ણવ્યુ છે.

૧૩૭. સે કિં તં સૂયગઢે ? સૂયગઢે ણં લોએ
સૂહ્જ્જહ્, અલોએ સૂહ્જ્જહ્, લોયાલોએ
સૂહ્જ્જહ્. જીવા સૂહ્જ્જંતિ, અજીવા
સૂહ્જ્જંતિ, જીવાજીવા સૂહ્જ્જંતિ, સસમએ
સૂહ્જ્જહ્, પરસમએ સૂહ્જ્જહ્, સસમયપ-
રસમએ સૂહ્જ્જહ્ ।

૧૩૭. પ્રશ્ન- સૂત્રકૃતાદ્સૂત્રમા કયા વિષયનું
વર્ણન કર્યું છે ?

સૂયગઢે ણં અસીયસ્સ કિરિયા-
વાહસયસ્સ, ચરણાસીહ્એ અકિરિયાવાહ્ણં,
સત્તટ્ઠીએ અણ્ણાણિયવાહ્ણં, વત્તીસાએ
વેણ્ણિયવાહ્ણં, તિણ્ણં તેસટ્ઠાણં પાસંહિ-
યસયાણં વૂહં કિચ્ચા સસમએ ઠાવિજ્જહ્ ।

ઉત્તર - સૂત્રકૃતાદ્ સૂત્રમા ષડ્દ્રવ્યાત્મક
લોક સૂચિત કરાય છે. અલોક સૂચિત કરાય
છે. લોકાલોક સૂચિત કરાય છે. આ રીતે જીવ
અજીવ, જીવાજીવની સૂચના કરાય છે.
તેમજ સ્વસમય પરસમય અને સ્વ-પર સમ-
યની સૂચના કરાય છે. સૂત્રકૃતાદ્મા ૧૮૦
ક્રિયાવાહીઓના, ૮૪ અક્રિયાવાહીઓના,
૬૭ અજ્ઞાનવાહીઓના, અને ૩૨ વિનયવાહી-
ઓના, એ પ્રમાણે ૩૬૩ પાષણ્ડિઓના
મતનો નિરાકરણ કરીને સ્વસિદ્ધાંતની
સ્થાપના કરવામાં આવી છે.

સૂયગઢે ણં પરિત્તા વાયણા,
સંઘિજ્જા અણુઓગદારા, સંઘિજ્જા વેઠા,
સંઘેજ્જા સિલોગા, સંઘિજ્જાઓ
નિજ્જુત્તીઓ, સંઘિજ્જાઓ સંગહણીઓ,
સંઘિજ્જાઓ પઢિવત્તીઓ ।

સૂત્રકૃતાદ્મા પરિમિત વાચનાઓ,
સંખ્યાત અનુયોગદારો, સંખ્યાત વેઠો-છંદો,
સંખ્યાત શ્લોકો, સંખ્યાત નિર્યુક્તિઓ,
સંખ્યાત સગ્રહણીઓ અને સંખ્યાત
પ્રતિપત્તિઓ છે.

સે ણં અંગટ્ટયાએ વિહ્એ અંગે,
દો સુયક્કંધા, તેવીસં અજ્ઞમયણા,
તિત્તિસં ઉદ્દેસણકાલા, તિત્તિસં સમુદ્દે-
સણકાલા, છત્તીસં પયસહસ્સાહ્
પયગ્ગેણં, સંઘિજ્જા અક્કરારા, અણંતા
ગમા, અણંતા પજ્જવા, પરિત્તા તસા,
અણંતા થાવરા, સાસયકહ્ણનિવહ્ણનિ-

આ સૂત્રકૃતાદ્ અંગોની દૃષ્ટિએ ખીનું છે,
તેમાં એ શ્રુતસ્કન્ધ અને ૨૩ અધ્યયનો છે.
૩૩ ઉદ્દેશન કાલ અને ૩૩ સમુદ્દેશનકાલ છે.
સૂત્રકૃતાદ્નુ પદપરિમાણુ ૩૬ હજાર છે. તેમાં
સંખ્યાત અક્ષર, અનંતગમ, અનંત પર્યાય,
પરિમિતત્રસ, અનંત સ્થાવર છે. એમાં
શાશ્વત, નિષ્પન્દ, અને નિકાચિત એવા
તીર્થંકર ભગવાન્ દ્વારા ઉપદિષ્ટ ભાવોનુ કથન,

કાઠ્યા જિણપણ્ણત્તા ભાવા આઘવિજ્જન્તિ,
પણ્ણવિજ્જન્તિ, પરુવિજ્જન્તિ ઢંસિજ્જન્તિ,
નિઢંસિજ્જન્તિ, ઉવઢંસિજ્જન્તિ ।

સે ઇવં આયા, ઇવં નાયા, ઇવં
વિણ્ણાયા ઇવં ચરણકરણપરુવણા
આઘવિજ્જઙ્ઙ, સે તં સૂયગઢે

૧૩૮. સે કિં તં ઠાણે ? ઠાણે ણં જીવા
ઠાવિજ્જન્તિ, અજીવા ઠાવિજ્જન્તિ,
જીવાજીવા ઠાવિજ્જન્તિ, સસમણ ઠાવિ-
જ્જઙ્ઙ, પરસમણ ઠાવિજ્જઙ્ઙ, સસમય-
પરસમણ ઠાવિજ્જઙ્ઙ, લોણ ઠાવિજ્જઙ્ઙ,
અલોણ ઠાવિજ્જઙ્ઙ, લોયાલોણ
ઠાવિજ્જઙ્ઙ ।

ઠાણે ણં ટંકા, કૂઢા, સેલા,
સિહરિણો, પવ્ભારા, કુંઢાઈ, ગુહાઓ,
આગરા, ઢહા, નઈઓ આઘવિજ્જન્તિ,
ઠાણે ણં ઇગાઠ્યાણ ઇગુત્તરિયાણ વુઢ્ઢીણ
ઢસઢાણગવિવઢ્ઢિયાણં ભાવાણં પરુવણા
આઘવિજ્જઙ્ઙ ।

ઠાણે ણં પરિત્તા વાયણા, સંખેજ્જા
અણુઓગઢારા, સંખેજ્જા વેઢા, સંખેજ્જા
સિલોગા, સંખેજ્જાઓ નિજ્જુત્તીઓ,
સંખેજ્જાઓ સંગઢણીઓ, સંખેજ્જાઓ
પઢિવત્તીઓ ।

પ્રજ્ઞાપન, પ્રજ્ઞપણ, ઢર્શન, નિઢર્શન, તથા
ઉપઢર્શન કરેલ છે.

આવી રીતે સૂત્રકૃતાંગનું અઢ્યયન કર-
નારા તદ્દૂપ (સૂત્રગત વિષયોમાં તઢ્ઢીન
હોવાથી તેનમય) ળની બલ્ય છે, જ્ઞાતા અને
વિજ્ઞાતા થઈ બલ્ય છે. આવી રીતે આ સૂત્રમાં
ચરણ-કરણની પ્રજ્ઞપણા કરાય છે. આ
સૂત્રકૃતાંગનું વર્ણન છે.

૧૩૮. પ્રશ્ન— સ્થાનાંગસૂત્રમાં કયા વિષયનું
વર્ણન છે ?

ઉત્તર— સ્થાનાંગસૂત્રમાં જીવની સ્થાપના
અજીવની સ્થાપના તથા જીવાજીવની સ્થાપના
કરાય છે. સ્વસમય- જ્ઞેન સિઢ્ઢાંત, પરસમય-
જ્ઞેનેતર સિઢ્ઢાંત, સ્વ-પરસમય- જ્ઞેન અને
જ્ઞેનેતર ળને પક્ષની સ્થાપના કરવામાં આવી
છે. લોક, અલોક અને લોકાલોકની સિઢ્ઢિ
કરવામાં આવી છે.

સ્થાનાંગ સૂત્રમાં ટંક (ઇજ્જતટ), કૂટ
(પર્વત કૂટ), પર્વત, શિખરી, પ્રાગ્ભાર-
કૂટની ઉપર કુખ્ખઅસમાન અથવા પર્વત
ઉપર હસ્તિકુંભની આકૃતિ સમાન કુખ્ખ,
કુંઢ, ગુક્ષાઓ, આણુ, પુંઢરિક આદિ હૃદ,
તથા ગંગા આદિ નદીઓનું પ્રજ્ઞપણુ કરવામાં
આવેલ છે. સ્થાનાંગમાં ઁક થી લઈને અનુ-
ક્રમથી ઢશ પર્યન્ત વૃદ્ધિ પામતા ભાવોની
પ્રજ્ઞપણા કરેલી છે.

સ્થાનાંગસૂત્રમાં પરિમિત વાચનાઓ,
સંખ્યાત અનુયોગઢારો, સંખ્યાત વેઢો,
સંખ્યાત શ્લોકો, સંખ્યાત નિર્યુક્તિઓ,
સંખ્યાત સંગ્રહણીઓ અને સંખ્યાત
પ્રતિપત્તિઓ છે.

સે ણં અંગદ્વયાદૃ તદ્દૃ અંગે, એગે
સુચક્ષંધે, દસ અઙ્ગમયણા, એગવીસં
ઉદ્દેસણકાલા, એગવીસ સમુદ્દેસણકાલા,
વાવત્તરિપયસહસ્સા પયગ્ગેણં, સંસ્વેજ્જા
અક્ષરા, અણંતા ગમા, અણંતા પજ્જવા,
પરિત્તા તસા, અણંતા થાવરા, સાસય-
કહનિવદ્ધનિકાઙ્ગયા જિણપન્નત્તા માવા
આઘવિજ્જન્તિ પન્નવિજ્જન્તિ, પરુવિજ્જન્તિ
દંસિજ્જન્તિ, નિદસિજ્જન્તિ, ઉવદંસિ-
જ્જન્તિ ।

સે એવં આયા, એવં નાયા, એવં
વિણ્ણાયા, એવં ચરણકરણપરુવણા આઘ-
વિજ્જહ્ । સે તં ઠાણે ॥

૧૩૯. સે કિં તં સમવાદ ? સમવાદ ણં જીવા
સમાસિજ્જન્તિ, અજીવા સમાસિજ્જન્તિ,
જીવાજીવા સમાસિજ્જન્તિ, સસમદ
સમાસિજ્જહ્, પરસમદ સમાસિજ્જહ્,
સસમયપરસમદ સમાસિજ્જહ્, લોદ
સમાસિજ્જહ્, અલોદ સમાસિજ્જહ્,
લોયાલોદ સમાસિજ્જહ્ ।

સમવાદ ણં એગાઙ્ગયાણં એગુત્તરિયાણં
ઠાણસયવિવદ્ધિયાણં માવાણં પરુવણા
આઘવિજ્જહ્ । દુવાલસવિહસ્સ ય ગાણિ-
પિહગસ્મ પલ્લવગ્ગો સમાસિજ્જહ્, સમવા-
યસ્સ ણં પરિત્તા વાયણા, સંસ્વિજ્જા
અણુઓગદારા, સંસ્વિજ્જા વેદ્ધા, સંસ્વિજ્જા
સિલ્લોગા, સંસ્વિજ્જાઓ નિજ્જુત્તીઓ,
સ્વિજ્જાઓ સંગહણીઓ, સંસ્વિજ્જાઓ
પલ્લિવત્તીઓ ।

તે અંગોમા ત્રીઙ્ગુ અંગદે. તેમા એક
શ્રુતસ્કન્ધ અને દશ અધ્યયનો છે. ૨૧ ઉદ્દેશન
કાલ, ૨૧ સમુદ્દેશન કાલ છે. પદ પરિમા-
ણથી પદોની અંખ્યા ૭૨ હુલ્લર છે. સંખ્યાત
અક્ષર, અનંત ગમ છે. અનંત પર્યાય,
પરિમિત ત્રસ અને અનંત સ્થાવર છે.
શાશ્વત, કૃત, નિબદ્ધ, નિકાચિત જિનકથિત
ભાવો કહેલા છે, તેઓનુ પ્રજાપન, પ્રપણુ,
ઉપદર્શન, નિદર્શન કરવામાં આવેલ છે.

આ સ્થાનાગનું અધ્યયન કરનારા તદા-
ત્મરૂપ, જાતા અને વિજ્ઞાતા થઈ જાય છે.
આરીતે ઉક્ત અંગમાં ચરણ-કરણાનુયોગની
પ્રપણુ કરી છે. આ સ્થાનાંગ સૂત્રનું
વર્ણન છે

૧૩૯. પ્રશ્ન- સમવાયાંગસૂત્રમા કયા વિષયનું
વર્ણન છે ?

ઉત્તર- સમવાયાંગસૂત્રમા યથાવસ્થિત
રૂપથી લુવ, અલુવ અને લુવાલુવનો સમી-
ચીન રૂપે ઓધ કરાવવામાં આવ્યો છે સ્વદર્શન,
પરદર્શન, સ્વ-પરદર્શન નો ઓધ કરાય છે.
લોક, અલોક અને લોકાલોકનો સમ્યક્
ઓધ કરાય છે.

સમવાયાગમાં એકથી વૃદ્ધિ કરતાં સો
સ્થાન સુધી પદાર્થોની પ્રપણુ કરેલી છે.
દ્વાદશાગ ગણિપિટકનુ સંક્ષેપમા વર્ણન કર્યું છે.

સમવાયાગમાં પરિમિત વાચના, સખ્યાત
અનુયોગ દ્વારે, સખ્યાત વેદો, સખ્યાત
શ્લોકો, સખ્યાત નિર્યુક્તિઓ, સખ્યાત
અંત્રહુણીઓ, અખ્યાત પ્રતિપત્તિઓ છે.

સે ણં અંગદ્વયાઈ ચઉત્થે અંગે,
 ઈમે સુચક્ષંધે, ઈમે અજ્ઞયણે, ઈમે
 ઉદ્દેસણકાલે, ઈમે સમુદ્દેસણકાલે, ઈમે
 ચોયાલે સયસહસ્સે પયગ્ગેણં, સંઘેજ્ઞા
 અક્ખરા, અણન્તા ગમા, અણંતા પજ્જવા,
 પરિત્તા તસા, અણંતા થાવરા, સાસયક-
 ડનિવદ્ધનિકાઙ્ગયા જિણપણ્ણત્તા ભાવા
 આઘવિજ્જંતિ, પણ્ણવિજ્જંતિ પરુવિજ્જન્તિ,
 દસિજ્જન્તિ, નિદંસિજ્જન્તિ, ઉવદંસિજ્જન્તિ ।

સે ઈવં આયા, ઈવં નાયા, ઈવં
 વિણ્ણાયા, ઈવં ચરણકરણપરુવણા આઘ-
 વિજ્જઈ સે તં સમવાઈ ।

૧૪૦. સે કિં તં વિવાહે ? વિવાહે ણં જીવા
 વિઆહિજ્જન્તિ, અજીવા વિઆહિજ્જન્તિ,
 જીવાજીવા વિઆહિજ્જન્તિ, સસમઈ વિઆ-
 હિજ્જઈ, પરસમઈ વિઆહિજ્જઈ, સસમય-
 પરસમઈ વિઆહિજ્જઈ, લોઈ વિઆહિજ્જઈ,
 અલોઈ વિઆહિજ્જઈ, લોયાલોઈ
 વિઆહિજ્જઈ, વિવાહસ્સ ણં પરિત્તા
 વાયણા, સંઘિજ્ઞા અણુઓગદારા,
 સંઘિજ્ઞા વેઠા, સંઘિજ્ઞા સિલોગા,
 સંઘિજ્ઞાઓ નિજ્જુત્તીઓ, સંઘિજ્ઞાઓ
 સંગહણીઓ, સંઘિજ્ઞાઓ પહિવત્તીઓ ।

સે ણં અંગદ્વયાઈ પંચમે અંગે,
 ઈમે સુચક્ષંધે, ઈમે સાઙ્ગેરેગે અજ્ઞયણ-
 સઈ, દસ ઉદ્દેસણસહસ્સાઙ્ગં, દસ સમુદ્દેસ-
 ગસહસ્સાઙ્ગં, છત્તીસ વાગરણસહસ્સાઙ્ગં,

તે ણાર અંગોમાં ચોથું અંગ છે. એક
 શ્રુતસ્કન્ધ, એક અધ્યયન, એક ઉદ્દેશન કાલ
 અને એક સમુદ્દેશન કાલ છે પદ પરિમાણ
 એક લાખ ૪૪ હજાર છે સંખ્યાત અક્ષર,
 અનંત ગમ, અનંત પર્યાય, પરિમિત ત્રસ,
 અનંત સ્થાવર, તથા શાશ્વત-કૃત-નિબદ્ધ-
 નિકાચિત-બિનપ્રરુપિત ભાવેતું પ્રરુપણ,
 દર્શન, નિદર્શન અને ઉપદર્શન કરવામાં
 આવ્યું છે

સમવાયાગના અધ્યેતા તદ્દાત્મરૂપ,
 જ્ઞાતા અને વિજ્ઞાતા થઈ બંધ છે આ રીતે
 સમવાયાંગમાં ચરણ-કરણની પ્રરૂપણા કરી છે.
 આ સમવાયાંગનો પરિચય છે

૧૪૦. પ્રશ્ન— વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિમા કયા
 વિષયતું વર્ણન છે ?

ઉત્તર— વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિમાં જીવ-
 અજીવ, જીવાજીવની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી
 છે સ્વસમય, પરસમય અને સ્વ-પરસમયની
 વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે લોક, અલોક
 અને લોકાલોકના સ્વરૂપતુ વ્યાખ્યાન
 કરવામાં આવ્યું છે

વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિમાં પરિમિત વાચ-
 નાઓ, સંખ્યાત અનુયોગદ્વારે, સંખ્યાત
 વેઠા, સંખ્યાત શ્લોકો, સંખ્યાત નિયુ-
 ક્તિઓ, સંખ્યાત સપ્રહણીઓ અને
 સંખ્યાત પ્રતિપત્તિઓ છે

અંગશાસ્ત્રોમાં વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ પાંચમું
 અંગ છે એક શ્રુતસ્કન્ધ, એક સોળી કાંઈક
 અધિક અધ્યયનો, ૧૦ હજાર ઉદ્દેશક, ૧૦
 હજાર સમુદ્દેશક, ૩૬ હજાર પ્રશ્નોત્તર અને
 બે લાખ અઢાવીસ હજાર પદાગ્રથી પદ-

દો લક્ષ્યા અટ્ટાસીઈં પયસહસ્સાઈં પયગ્ગેણં,
સંઘિજ્જા અક્કારા, અણન્તા ગમા, અણતા
પજ્જવા, પરિત્તા તસા, અણંતા ધાવરા,
સાસયકકલનિવલ્લનિકાઙ્ગા, જિણપણ્ણત્તા
માવા આઘવિજ્જન્તિ, પણ્ણવિજ્જન્તિ,
પરુવિજ્જંતિ, દંસિજ્જંતિ, નિદંસિજ્જંતિ,
ઉવદસિજ્જંતિ ।

સે એવં આયા, એવં નાયા, એવં
વિણ્ણાયા । એવં ચરણકરણપરુવણ્ણા
આઘવિજ્જંતિ સે ચં વિવાહે ।

૧૪૧. સે કિં તં નાયાધમ્મકહાઓ ? નાયાધમ્મ-
કહાસુ ણં નાયાણં નગરાઈં, ઉજ્જાણાઈં,
ચેઙ્ગાઈં, વણસંઢાઈં, સમોસરણાઈં,
રાયાણો, અમ્માપિયરો, ધમ્માયરિયા,
ધમ્મકહાઓ, ઇહલોઙ્ગપરલોઙ્ગા ઇહ્ધિ-
વિસેસા, ભોગપરિચ્છાયા, પવ્વજ્જાઓ,
પરિઆયા, સુયપરિગ્ગહા, તવોવહાણાઈં,
સંલેહણાઓ, ભરપચ્ચક્કલાણાઈં, પાઓ-
વગમણાઈં; દેવલોગગમણાઈં, સુકુલપ-
ચ્છાયાઓ; પુણવોહિલામા, અંતકિરિ-
યાઓ ય આઘવિજ્જંતિ ।

દસ ધમ્મકહાણં વગા, તત્થ
ણં—એગમેગાએ ધમ્મકહાએ પંચ-પંચ
અક્કાઙ્ગાસયાઈં, એગમેગાએ અક્કાઙ્ગા-
યાએ પંચ-પંચ ઉવક્કાઙ્ગાસયાઈં,
એગમેગાએ ઉવક્કાઙ્ગાએ પંચ-પંચ
અક્કાઙ્ગાઉવક્કાઙ્ગાસયાઈં । એવમેવ
સપુવ્વાવરેણં અદ્ધુદ્ધાઓ કહાણગકો-

પરિમાણુ છે. સખ્યાત અક્ષર, અનંત ગમ
અને અનંત પર્યાય છે. પરિમિત ગમ, અનત
સ્થાવર, શાશ્વત, કૃત, નિબદ્ધ, નિકાચિત,
જિનપ્રજાપ્ત ભાવોનું કથન, પ્રજાપન, પ્રરૂપણુ,
દર્શન, નિદર્શન અને ઉપદર્શન કર્યું છે.

વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપિતના પાઠક તદાત્મરૂપ
બની ન્દય છે તેમજ જ્ઞાતા અને વિજ્ઞાતા
બની ન્દય છે. આ રીતે વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપિતમા
ચરણ-કરણની પ્રરૂપણા કરી છે. આ વ્યાખ્યા-
પ્રજ્ઞપિતનું સ્વરૂપ છે.

૧૪૧. પ્રશ્ન— જ્ઞાતાધર્મકથામાં કયા વિષયનું
વર્ણન છે ?

ઉત્તર— જ્ઞાતાધર્મકથાસૂત્રમાં જ્ઞાતો
(ઉદાહરણુ રૂપ વ્યક્તિઓ) ના, નગરો,
ઉદાનો, ચૈત્યો, યજ્ઞાયતનો, વનખંડો,
લગવાનનું સમવસરણુ, રાજ, માતા-પિતા,
ધર્માચાર્ય, ધર્મકથા, આ લોક અને પરલોક
સંબંધી વિશિષ્ટકલ્પિ, લોગનો પરિત્યાગ,
દીક્ષા, પર્યાય, શ્રતનું અધ્યયન, ઉપધાન-તપ,
સંલેખના, લકતપ્રત્યાખ્યાન, પાઠ-
પોપગમન, દેવલોકમાં જવું, પુનઃ સુકુળમાં
ઉત્પન્ન થવું પુનઃ યોધિનો લાભ અને
અંતક્રિયાઓ (મોક્ષની પ્રાપ્તિ) ઇત્યાદિ
વિષયોનું વર્ણન છે.

ધર્મ કથાઓના ૧૦ વર્ગ છે. તેમાં
એક-એક ધર્મકથામાં પાંચસો-પાંચસો
આખ્યાયિકાઓ છે, એક-એક આખ્યાયિ-
કામાં પાંચસો-પાંચસો ઉપાખ્યાયિકાઓ છે
અને એક-એક ઉપાખ્યાયિકાઓમાં પાંચસો-
પાંચસો આખ્યાયિકા-ઉપાખ્યાયિકાઓ છે.
આ રીતે પૂર્વાપર બધા મેળવવાથી સાકાત્રણુ

હીઓ હવંતિ ત્તિ સમક્ષાયં ।

નાયાધમ્મક્રહાણં પરિત્તા વાયના,
સંઘિજ્જા અણુઓગદારા, સંઘિજ્જા વેદા,
સંઘિજ્જા સિલોગા. સંઘિજ્જાઓ નિજ્જુ-
ત્તીઓ, સંઘિજ્જાઓ સંગઠ્ઠીઓ,
સંઘિજ્જાઓ પહિવત્તીઓ ।

સે ણં અંગટ્ટયાણ છદ્દે અંગે, દો
સુયક્કલંધા, એરૂણવીસં અહમ્મચ્ચના
એરૂણવીસં ઉદ્દેણકોલા, સંઘેજ્જાઈ
પયસહસ્સાઈં પયગ્ગેણં, સંઘેજ્જા
અક્કરા, અણંતા ગમા, અણંતા પજ્જવા,
પરિત્તા તસા, અણંતા થાવરા, સાસયક-
હનિવહ્ધનિકાઙ્ગા જિણવણત્તા ભાવા
આઘવિજ્જંતિ, વણવિજ્જંતિ, પક્કવિજ્જંતિ
દંસિજ્જંતિ, નિદંસિજ્જંતિ ઉદંસિજ્જંતિ ।

સે એવં આયા, એવં નાયા, એવં
વિણ્ણાયા, એવં ચરણકરણપરુવણા આઘ-
વિજ્જઃ । સે ત્તં નાયાધમ્મક્રહાઓ ।

૧૪૨. સે કિં તં ઉવાસગદસાઓ ? ઉવાસગ-
દસાસુ ણં સમ્મણોવાસયાણં નગગાઈં,
ઉજ્જાણાઈં, વેહ્યાઈં, વંણસંહાઈં, સમો-
સરણાઈં, રાયાણો, અમ્માપિયરો, ધમ્મા-
ચરિયા, ધમ્મક્રહાઓ, હહ્લોહયપરલોહયા
હ્હિવિસેસા, ભોગપરિચ્ચાયા, પવ્વ-
જ્જાઓ, પરિઆગા, સુયપરિગ્ગહા,
તથોવહાણાઈં, સીલવ્વય-ગુણ-વેરમણ-
પચ્ચક્કલાણ-પોસહોવવાસ-પહિવજ્જણયા,
પહિમાઓ, ઉવસગ્ગા, સલેહ્ણાઓ,
મત્તપચ્ચક્કલાણાઈં, પાઓવગમણાઈં, દેવ-
લોગગમણાઈં મુક્કુલપચ્ચાયાઈંઓ, પુણ

કરોહ કથાનકે છે, એમ કહ્યું છે.

જ્ઞાતાધર્મકથામા પરિમિત વાચના,
સંખ્યાત-અનુયોગદ્વારે, સંખ્યાત વેદો,
સંખ્યાત શ્લોકો, સંખ્યાત નિર્યુક્તિઓ,
સંખ્યાત સંઘહુણીઓ અને સંખ્યાત
પ્રતિપત્તિઓ છે.

અ ગોની અપેક્ષાએ જ્ઞાતાધર્મકથાંગ છઠું
છે. એ શ્રુત સ્કન્ધ, ૧૯ અધ્યયન, ૧૯
ઉદ્દેશનકાળ, ૧૯ સમુદ્દેશનકાળ, સંખ્યાત
સહસ્ર પદ પરિમાણુ છે, આ રીતે સંખ્યાત
અક્ષર, અનંતગમ, અનંત પર્યાય છે.
પરિમિત ત્રસ, અનંત સ્થાવર અને શાશ્વત,
કૃત, નિબદ્ધ, નિકાચિત, જિનપ્રતિપાદિત
લાવેતુ કથન, પ્રજ્ઞાપને, પ્રરૂપણુ, નિદર્શન
અને ઉપદર્શન કરવામાં આવ્યું છે.

ઉક્ત અંગનો પાઠક તદાત્મકરૂપ, જ્ઞાતા
અને વિજ્ઞાતા થઈ જાય છે. આ રીતે જ્ઞાતા-
ધર્મકથામાં ચરણ-કરણની પ્રરૂપણુ કરી છે.
આ જ્ઞાતાધર્મકથાનું સ્વરૂપ છે.

૧૪૨. પ્રશ્ન— ઉપાસકદશાંગસૂત્રમાં કયા
વિષયનું વર્ણન છે ?

ઉત્તર— ઉપાસકદશાંગમા શ્રવણો-
પાસકેનાં નગર, ઉદ્યાન, ચૈત્યો-વ્યતરા-
યતનો, વનખંડ, સમવસરણુ, રાત્ત, માતા-
પિતા, ધર્માચાર્ય, ધર્મકથા, આ લોક અને
પરલોક સંબંધી વિશિષ્ટ ઋદ્ધિ, લોગ-પરિત્યાગ
દીક્ષા, સયમની પર્યાય, શ્રુતનું અધ્યયન,
ઉપધાનતપ, શીલવ્રત, ગુણવ્રત, વિરમણુવ્રત,
પ્રત્યાખ્યાન, પૌષ્ઠોપવાસ તથા પ્રતિમાઓને
ધારણુ કરવાનું, ઉપસર્ગ, સલેખના, અન-
શન, પાદપોપગમન, દેવલોકગમન,
પુનઃ સુકુળમાં જન્મ, પુન યોધિનો લાભ

વોહિલામા, અંતકિરિયાઓ ય આઘ-
વિજ્જંતિ ।

ઉવાસગદસાણં પરિત્તા વાયણા,
સંસ્વેજ્જા અણુઓગદારા, સંસ્વેજ્જા વેઠા,
સંસ્વેજ્જા સિલોગા, સંસ્વેજ્જાઓ નિજ્જુ-
ત્તીઓ, સંસ્વેજ્જાઓ સંગઠણીઓ સંસ્વે-
જ્જાઓ પઢિવત્તીઓ ।

સે ણં અંગટ્ટયાણ સત્તમે અંગે,
એગે સુયક્કલંધે, દસ અઙ્ગમયણા, દસ
ઉદ્દેસણકાલા, દસ સમુદ્દેસણકાલા,
સંસ્વેજ્જા પયસહસ્સા પયગ્ગેણં, સંસ્વેજ્જા
અક્કલ્લરા, અણન્તા ગમ્મા, અણંતા પજ્જવા,
પરિત્તા તસા, અણંતા થાવરા,
સાસયકલ્લનિવહ્નિકાઠ્યા જિણપણ્ણત્તા
માવા આઘવિજ્જન્તિ, પન્નવિજ્જન્તિ,
પરુવિજ્જન્તિ, દંસિજ્જન્તિ, નિદંસિ-
જ્જન્તિ, ઉદ્દંસિજ્જન્તિ ।

સે એવં આયા, એવં નાયા, એવં
વિન્નાયા, એવં ચરણકરણપરુવણા આઘ-
વિજ્જઙ્ઙ, સે ત્તં ઉવાસગદસાઓ ।

અને અંતક્રિયા ઇત્યાદિ વિષયોનું વર્ણન છે.

ઉપાસક દશાંગની પરિમિત વાચનાઓ,
સંખ્યાત અનુયોગદારો, સંખ્યાત વેઠો,
સંખ્યાત શ્લોકો, સંખ્યાત નિર્ચુદ્ધિઓ,
સંખ્યાત સુબ્રહ્મણીઓ અને સંખ્યાત
પ્રતિપત્તિઓ છે.

તે અંગોમાં સાતમું અંગ છે તેમાં
એક શ્રુતસ્કન્ધ, ૧૦ અધ્યયન. ૧૦ ઉદ્દેશ-
નકાળ, ૧૦ સમુદ્દેશનકાળ છે પદપરિમાણથી
સંખ્યાત સહસ્રપદ છે સંખ્યાત અક્ષર,
અનંતગમ અને અનંત પર્યાય છે. પરિમિત
ત્રસ, અનંત સ્થાવર, શાશ્વત, કૃત, નિષદ્ધ,
નિકાચિત, જિનપ્રતિપાદિત ભાવોનું સામાન્ય
ને વિશેષરૂપથી કથન, પ્રરૂપણ, પ્રદર્શન.
નિદર્શન, ઉપદર્શન, કથુ" છે

તેનુ સમ્યક્કરીતે અધ્યયન કરનારા તદ્દૂપ
આત્મા, જ્ઞાતા, વિજ્ઞાતા બની જાય છે. ઉપા-
સક દશાઙ્ગમા ચરણ-કરણની પ્રરૂપણા કર-
વામા આવી છે આ ઉપાસક શ્રુતનો વિષય છે.

૧૪૩. સે કિં તં અંતગહદસાઓ ? અંતગહ-
દસાણુ ણં અન્તગહાણં નગરાદં, ઉજ્જા-
ણાઠ, વેદ્યાદં વણસંહાદં, સમોસરણાદં,
રાયાણો, અમ્માપિયરો, ધમ્માયરિયા,
ધમ્મકલ્લાઓ, ઠહલોટ્ટય-પરલોહયા ઇદ્ધિ-
ત્રિસેસા, ભોગપરિચ્છાગા, પવ્વજ્જાઓ,
પરિઆગ્ગ, સુયપરિગ્ગહા, તવોવ્વહાણાદં,
સંલેહ્હણાઓ, મત્તપચ્ચક્કલાણાદં, પાઓ-
વગમણાદં, અન્તકિરિયાઓ આઘ-
વિજ્જંતિ ।

૧૪૩

પ્રશ્ન— અ તદ્દુદ્દશાઙ્ગ સૂત્રમાં કયા
વિષયનું વર્ણન છે ?

ઉત્તર— અંતકૃદ્દશાઙ્ગમાં અંતકૃતો એટલે
જન્મમરણ રૂપ સંસારનો અત કરનાર મહા-
પુરુષોના નગરો, ઉદ્યાનો, ચૈત્યો, વનખડો,
સમવસરણ, રાજ, માતા-પિતા, ધર્માચાર્ય,
ધર્મકથા, આ લોક અને પરલોકની વિશિષ્ટ-
ક્રદ્ધિ, ભોગનો પરિચાગ, દીકરા, સયમ-
પર્યાય, શ્રુતનું અધ્યયન, ઉપધાનતપ, સલે-
બના, ભક્ત-પ્રત્યાખ્યાન, પાદપોષગમન,
અતક્રિયા આદિ વિષયોનું વર્ણન છે

અંતગડદસાસુ ણં પરિત્તા વાયણા,
સંખેજ્જા અણુઓગદારા, સંખેજ્જા વેઢા,
સંખેજ્જા સિંલોગા, સંખેજ્જાઓ નિજ્જુ-
ત્તીઓ, સંખેજ્જાઓ સંગહણીઓ,
સંખેજ્જાઓ પઢિવત્તીઓ ।

સે ણં અંગટ્ટયાણ અટ્ટમે અગે,
એગે સુયક્કલંઘે, અટ્ટ વગ્ગા, અટ્ટ ઉદ્દેસ-
ણકાલા, અટ્ટ સમુદ્દેસણકાલા, સંખેજ્જા
પયસહસ્સા પયગ્ગેણં, સંખેજ્જા અક્કલરા,
અણંતા ગમા, અણંતા પજ્જવા, પરિત્તા
તસા, અણંતા થાવરા, સાસયકલનિવ-
હ્ધનિકાઙ્ગયા જિણપણ્ણત્તા ભાવા આઘ-
વિજ્જંતિ, પણ્ણવિજ્જંતિ, પરૂવિજ્જંતિ,
દંસિજ્જંતિ, નિદંસિજ્જન્તિ, ઉવદંસિ-
જ્જન્તિ ।

સે એવ આયા, એવં નાયા, એવં
વિણ્ણાયા । એવ ચરણકરણપરૂવણા
આઘવિજ્જં, સે ત્તં અન્તગડદસાઓ ।

૧૪૪. સે કિં તં અણુત્તરોવવાઙ્ગયદસાઓ ?
અણુત્તરોવવાઙ્ગયદસાસુ ણં અણુત્તરોવવા-
ઙ્ગયાણં નગરાઙ્ગં, ઉજ્જાણાઙ્ગં, ચેઙ્ગ્યાઙ્ગં,
વણસંઢાઙ્ગં, સમ્પોસરણાઙ્ગં, રાયાણો,
અમ્માપિયરો, ધમ્માયરિયા, ધમ્મ-
કહાઓ ડહલોઙ્ગયપરલોઙ્ગયા ઙ્ગહ્ધિવિસેસા,
ભોગપરિચ્છાગા, પવ્વજ્જાઓ, પરિઆગા,
સુયપરિગ્ગહા, તવોવહાણાઙ્ગ, પઢિમાઓ,
ઉવસગ્ગા, સંલેહણાઓ, ભત્તપચ્ચવ્રખાણાઙ્ગ,
પાઓવગમણાઙ્ગ, અણુત્તરોવવાઙ્ગયત્તે ઉવવત્તી
સુકુલપચ્ચાયાઙ્ગઓ વોઢિલામા, અંતકિં-
રિયાઓ આવવિજ્જંતિ । અણુત્તરોવવાઙ્ગ-
યદસાસુ ણ પરિત્તા વાયણા, સંખેજ્જા

અંતકૃતદશામાં પરિમિત વાયનાઓ,
સંખ્યાત અનુયોગદારો, સંખ્યાત છ દો,
સંખ્યાત શ્લોકો, સંખ્યાત નિયુક્તિઓ,
સંખ્યાત સંગ્રહણીઓ અને સંખ્યાત
પ્રતિપત્તિઓ છે.

દ્વાદશાંગીમાં તે આઠમું અડ્ડ છે, એક
શ્રુતસ્કન્ધ, આઠવર્ગ, આઠ ઉદ્દેશનકાલ, આઠ
સમુદ્દેશન કાલ છે. સંખ્યાત સહસ્ર પદ-
પરિમાણુ છે. સંખ્યાત અક્ષર, અનંત ગમ,
અનંત પર્યાય છે. પરિમિત વ્રસ, અનંત
સ્થાવર, શાશ્વત, કૃત, નિબદ્ધ, નિકાચિત,
જિનપ્રજ્ઞાપ્ત ભાવો કહ્યાં છે તથા તેઓનું
પ્રજ્ઞાપન, પ્રજ્ઞપણુ, દર્શન, નિદર્શન અને
ઉપદર્શન કરવામા આવ્યું છે. આ સૂત્રનું
અધ્યયન કરનારા તદ્દાત્મરૂપ, જ્ઞાતા, વિજ્ઞાતા
બની જાય છે. આ રીતે ઉક્ત અડ્ડમાં ચરણ-
કરણની પ્રજ્ઞપણુ કરી છે. આ અંતકૃદ્-
દશાનું સ્વરૂપ છે

૧૪૪. પ્રશ્ન- અનુત્તરોપપાતિક દશા સૂત્રમાં
કયા વિષયનું વર્ણન છે ?

ઉત્તર- અનુત્તરોપપાતિક દશા સૂત્રમાં
અનુત્તર વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થનારા પુણ્યાત્મા-
ઓના નર્ગરો, ઉદ્યાનો, ચૈત્યો, વનખ ડો,
સમવસરણુ, રાજ, માતા-પિતા, ધર્માચાર્ય,
ધર્મકથા, આ લોક પરલોક સંબંધી ઋદ્ધિ-
વિશેષ, ભોગોનો પરિત્યાગ, દીક્ષા, સયમ,
પર્યાય, શ્રુતનું અધ્યયન, ઉપધાન તપ, પ્રતિ-
માગ્રહણુ, ઉપસર્ગ, અતિમ સંલેખના,
લક્ષ્મ-પ્રત્યાખ્યાન. પાદપોષગમન તથા મૃત્યુ
પશ્ચાત્ અનુત્તર વિમાનોમા દેવ રૂપમાં
ઉત્પત્તિ, પુનઃચવીને સુકુળની પ્રાપ્તિ,
ઓષિદાલ અને અતક્રિયાદિનું કથન છે.

અણુઓગદારા, સંખેજ્જા વેઠા, સંખેજ્જા સિલોગા, સંખેજ્જાઓ નિજ્જુત્તીઓ, સંખેજ્જાઓ રાંગહણીઓ, સંખેજ્જાઓ પહિવત્તીઓ ।

સે ણં અંગદ્વયાએ નવમે અંગે, એગે સુચત્રલંઘે, તિન્નિ વગ્ગા, તિન્નિ ઉદેસણકાલા, તિન્નિ સમુદેસણકાલા, સંખેજ્જાઈં પયસહસ્સાઈં પયગ્ગેણં, સંખેજ્જા અવ્વહરા, અણન્તા ગમા, અણન્તા પજ્જવા, પરિત્તા તસા, અણન્તા થાવરા, સાસયકહનિવહ્નિકાહયા જિણપણ્ણત્તા માવા આઘવિજ્જન્તિ, પણ્ણવિજ્જન્તિ પરુવિજ્જન્તિ,દંસિજ્જન્તિ, નિદંસિજ્જન્તિ, ઉવંદસિજ્જન્તિ ।

સે એવં આયા, એવં નાયા, એવ વિણ્ણાયા, એવં ચરણકરણપરુવણા આઘવિજ્જહ, સે ત્તં અણુત્તરોવવાહયદસાઓ ।

અનુત્તરૌપપાતિક દશા સૂત્રમા પરિમિત વાચના,સંખ્યાત અનુયોગદ્વાર, સંખ્યાત વેઠો, સંખ્યાત શ્લોકો. સંખ્યાત નિર્યુક્તિઓ સંખ્યાત સંપ્રહણીઓ અને સંખ્યાત પ્રતિપત્તિઓ છે.

અનુત્તરૌપપાતિકદશા સૂત્ર અદ્ધોમાં નવમું અંગ છે. તેમાં એક શ્રુતસ્કન્ધ છે. ત્રણ વર્ગ, ત્રણ ઉદ્દેશનકાલ, ત્રણ અસુદ્દેશનકાલ છે. પદ પરિમાણથી સંખ્યાત સહસ્ર પદો છે. સંખ્યાત અક્ષર, અનંત ગમ, અનંત પર્યાય છે. પરિમિત ત્રસ તથા અનંત સ્થાવરોનું વર્ણન છે. શાશ્વત, કૃત, નિષ્પન્દ, નિકાચિત એવા જિન લગવાન દ્વારા પ્રરૂપિત લાવો કહ્યાં છે અને પ્રજાપન, પ્રરૂપણ, દર્શન નિદર્શન તથા ઉપદર્શનથી સુરૂપ્ય કર્યાં છે અનુત્તરૌપપાતિક દશા સૂત્રનુ સમ્યક્ અધ્યયન કરનારા તદ્દરૂપ આત્મા, જ્ઞાતા, વિજ્ઞાતા બની બંધ છે. ઉક્ત અદ્ધમા ચરણ-કરણની પ્રરૂપણા કરી છે. આ અનુત્તરૌપપાતિક અજનો વિષય છે.

૧૪૫. સે કિં તં પળ્લાવાગરણાઈં ? પળ્લાવાગરણેસુ ણં-અટ્ટુત્તરં પસિણસયં, અટ્ટુત્તરં અપસિણસયં, અટ્ટુત્તરં પસિ-ણાપસિણસય, તંજહા-અંગુટ્ટપસિણાઈં, વાહુપસિણાઈ, અદ્દાગપસિણાઈ, અન્નેવિ વિચિત્તા વિજ્જાહસયા, નાગસુવણ્ણેહિં સહિં દિવ્વા સંવાયા આઘવિજ્જન્તિ ।

૧૪૫. પ્રશ્ન— પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્રમા કયા વિષયનું વર્ણન છે ?

ઉત્તર— પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્રમાં ૧૦૮ પ્રશ્ન- જે વિદ્યા કે મત્ર વિધિથી બંધકરી સિદ્ધ કર્યા હોય અને પૂછવાપર શુભાશુભ કહે, ૧૦૮ અપ્રશ્ન-જે પૂછ્યાવિના શુભાશુભ બતાવે, ૧૦૮ પ્રશ્નાપ્રશ્ન- જે પૂછવાપર કે પૂછ્યાવિના સ્વયં શુભાશુભનું કથન કરે, જેમકે-અશુભ પ્રશ્ન, ખાહુ પ્રશ્ન, આદર્શ-પ્રશ્ન આદિ અન્ય પણ વિચિત્ર વિદ્યાતિ-શયોનું આ અંગમાં કથન કર્યું છે એ સિવાય નાગકુમારો અને સુપર્ણ કુમારોની માથે મુનિવરોના દિવ્ય સવાદોનું વર્ણન કર્યું છે.

પળ્હાવાગરણાણં પરિત્તા વાયના,
સંસ્વેજ્જા અણુઓગદારા, સંસ્વેજ્જા વેદા,
સંસ્વેજ્જા સિલોગા, સંસ્વેજ્જાઓ
નિજ્જુત્તીઓ, સંસ્વેજ્જાઓ સંગહણીઓ,
સંસ્વેજ્જાઓ પલિવત્તીઓ ।

સે ણં અંગટ્ટયાણ દસમે અંગે,
એગે સુચક્કલંથે, પળ્યાલીસં અજ્જમયણા,
પળ્યાલીસં ઉદ્દેસણકાલા, પળ્યાલીસં
સમુદ્દેસણકાલા, સંસ્વેજ્જાઈં પયસહસ્સાઈં
પયગ્ગેણં; સંસ્વેજ્જા અક્કરારા, અણંતા
ગમા, અણન્તા પજ્જવા, પરિત્તા તસા,
અણન્તા થાવરા, સાસયકલનિવલ્લનિકા-
ઈયા જિણપળ્ણત્તા ભાવા આઘવિજ્જન્તિ,
પળ્ણવિજ્જન્તિ, પરૂવિજ્જન્તિ, ઢંસિ-
જ્જન્તિ, નિઢંસિજ્જન્તિ ઉવલસિજ્જન્તિ ।

સે એવં આયા, એવં નાયા, એવં
વિળ્ણાયા, એવં ચરણકરણપરૂવળ્ણા
આઘવિજ્જન્તિ, સે તં પળ્હાવાગરણાઈં ।

૧૪૬. સે કિં તં વિવાગસુયં ? વિવાગસુણ ણં
સુકલલદુક્કલલણં કમ્માણં ફલવિવાગે
આઘવિજ્જન્તિ । તત્થ ણં દસ દુહવિવાગા,
દસ સુહવિવાગા ।

સે કિં તં દુહવિવાગા ? દુહવિવા-
ગેસુ ? ણં દુહવિવાગાણં નગરાઈ, ઉજ્જા-
ણાઈં, વળસાંહાઈં, વેડયાઈં, સમોસરણાઈં,

પ્રશ્નવ્યાકરણની પરિમિત વાચનાઓ છે,
સખ્યાત અનુયોગદારો, સખ્યાત વેદો,
સખ્યાત શ્લોકો, સખ્યાત નિર્ચુક્તિઓ,
સખ્યાત સંગ્રહણીઓ તથા સખ્યાત
પ્રતિપત્તિઓ છે.

પ્રશ્નવ્યાકરણશ્રુત ક્ષાદશાંગીમાં દસમું
અડ્ડ છે તેમાં એક શ્રુતસ્કન્ધ, ૪૫ અધ્યયન,
૪૫ ઉદ્દેશન કાલ, ૪૫ સમુદ્દેશન કાલ છે.
પદપરિભાણુથી સખ્યાત સહસ્રપદ છે.
સખ્યાત અક્ષર, અનંત ગમ, અનત પર્યાય છે.
પરિમિત ત્રસ, અનંત સ્થાવર અને શાશ્વત,
કૃત, નિબલ્લ, નિકાચિત, નિનપ્રતિપાદિત
લાવો કહ્યા છે પ્રજ્ઞાપન, પ્રજ્ઞપણુ, દર્શન,
નિદર્શન, ઉપદર્શનથી બતાવ્યા છે.

* પ્રશ્નવ્યાકરણનો પાઠક તદાત્મરૂપ તથા
જ્ઞાતા અને વિજ્ઞાતા બની ન્તય છે. આ રીતે
ઉક્ત અડ્ડમાં ચરણ-કરણની પ્રજ્ઞપણુ કરી છે.
આ પ્રશ્નવ્યાકરણનું વિવરણ છે.

૧૪૬. પ્રશ્ન— વિપાક સૂત્રમા કયા વિષયનું
વર્ણન છે ?

ઉત્તર— વિપાકસૂત્રમા સુકૃત-દુષ્કૃત
અર્થાત્ શુભાશુભ કર્મોના ફલ-વિપાક કહ્યા
છે. આ વિપાકસૂત્રમા દસ દુ બવિપાક અને
દસ સુબવિપાકના અધ્યયનો છે.

પ્રશ્ન— દુ બવિપાકમા કયા વિષયનું
વર્ણન છે ?

ઉત્તર— દુ બવિપાકમાં- દુ બરૂપ

* વર્તમાનમા ઉપલબ્ધ પ્રશ્નવ્યાકરણમા માત્ર પાચ આસ્ત્રવો અને પાચ સવરોનુજ

કથન છે. વિદ્યા, મત્ર, સવાદ આદિનુ કથન વિચ્છેદ પામ્યુ છે

રાયાણો, અમ્માપિયરો, ધમ્માયરિયા, ધમ્મકહાઓ, ઇહલોહ્ય-પરલોહ્યા ઇહ્ધિ-વિસેસા, નિરયગમણાઈ, સંસારભવપ-વંચા, દુહપરંપરાઓ, દુક્કુલપચ્ચાર્યાઈઓ, દુલ્લહવોહિયત્તં આઘવિજ્જઈ, સે તં દુહવિવાગા ।

સે કિં તં સુહવિવાગા ? સુહવિ-વાગેસુ ણં સુહવિવાગાણં નગરાઈં, ઉજ્જાણાઈં, વણસાંડાઈં, ચેઈયાઈં, સમો-સરણાઈં, રાયાણો, અમ્માપિયરો, ધમ્માયરિયા, ધમ્મકહાઓ, ઇહલોહ્ય-પરલોહ્યા ઇહ્ધિવિસેસા, મોગપરિચ્ચાગા, પવ્વજ્જાઓ, પરિયાગા, સુયપરિગ્ગહા, તવોવહાણાઈં સંલેહ્ણાઓ, ભત્તપચ્ચવ-લાણાઈં પાઓવગમણાઈં, દેવલોગગમણાઈં મુહરંપરાઓ, સુકુલપચ્ચાર્યાઈંઓ, પુણ-વોહિલામા, અન્તકિરિયાઓ આઘવિ-જ્જતિ ।

વિવાગમુયસ્સ ણં પરિત્તા વાયણા, મંસેજ્જા અણુઓગદારા, સંસેજ્જા વેઠા, સંસેજ્જા સિલોગા, સંસેજ્જાઓ નિજ્જુ-ત્તીઓ, સંસેજ્જાઓ સગહ્ણીઓ, સંસે-જ્જાઓ પહ્ધિવત્તીઓ ।

મે ણં અંગટ્ટયાણે દ્વન્નકારમમે અંગે, ઠો મુયક્કલંઘા, વીસં અજ્જચણા; વીસં ઉદેસણકાલા, વીસં સમુદ્દેસણકાલા, મંસેજ્જાઈં પયસહસ્સાઈં પયગ્ગેણં, મંસેજ્જા અક્કહ્ણા, અર્ણતા ગમા, અર્ણતા

વિપાકને ભોગવનાર પ્રાણીઓના નગર, ઉદ્યાન, ચૈત્ય, વનખંડ, સમવસરણુ, રાજ, માતા-પિતા, ધર્માચાર્ય, ધર્મકથા, આ લોક-પરલોક સંબંધી ઋદ્ધિ વિશેષ, નરકમાં ઉત્પત્તિ, પુનઃ સંસારમાં જન્મ-મરણનો વિસ્તાર, દુઃખની પરંપરા, દુષ્ટળની પ્રાપ્તિ, સમ્યક્ત્વધર્મની દુર્લભતાદિ વિષયોનું વર્ણન કર્યું છે. આ દુઃખવિપાકનું વિવરણ છે.

પ્રશ્ન— સુખવિપાક સૂત્રમાં કયા વિષ-યનું વર્ણન છે ?

ઉત્તર— સુખવિપાકસૂત્રમાં સુખવિપાકો-સુખરૂપ ડ્હળને ભોગવનાર પુરુષોના નગર, ઉદ્યાન, વનખંડ, ચૈત્ય, સમવસરણુ, રાજ, માતા-પિતા, ધર્માચાર્ય, ધર્મકથા, આ લોક-પરલોક સંબંધી ઋદ્ધિ વિશેષ, ભોગનો પરિત્યાગ, દીક્ષા, સંયમપર્યાય, શ્રુતનુ ગ્રહણ, ઉપધાન તપ; સંલેખના, ભક્ત-પ્રત્યાખ્યાન, પાદપોષગમન, દેવલોકગમન, સુખોની પરંપરા, પુન યોધિલાલ, અતક્રિયા, ઇત્યાદિ વિષયોનું વર્ણન છે.

વિપાકસૂત્રમાં પરિમિત વાચના, સખ્યાત અનુયોગદ્વારે, સખ્યાત વેઠો, સખ્યાત શ્લોકો, સખ્યાત નિર્યુક્તિઓ. સખ્યાત સંગ્રહણીઓ અને સખ્યાત પ્રતિપત્તિઓ છે.

અંગોમા આ અગીયારમું અક્ક છે. તેના બે શ્રુતસ્કન્ધ, વીગ અધ્યયન, વીશ ઉદ્દેશનકાલ. વીશ સમુદ્દેશન કાલ છે. પદ-પગ્મિભાણુથી સખ્યાત સહસ્ર પદ છે સખ્યાત અક્કર, અનંત ગમ, અનંત પર્યાય છે પરિ-મિત ત્રય, અનંત સ્થાવર, શાશ્વત, કૃત,

પજ્જવા, પરિત્તા તસા, અર્ણતા થાવરા,
સાસયકકલનિવદ્ધનિકાઙ્યા જિણપણત્તા
ભાવા આઘવિજ્જન્તિ, પન્નવિજ્જન્તિ,
પરુવિજ્જન્તિ દંસિજ્જન્તિ નિદંસિજ્જન્તિ,
ઉવદંસિજ્જન્તિ ।

સે એવં આયા, એવં નાયા, એવં
વિન્નાયા એવં ચરણકરણપરુવણા આઘ-
વિજ્જઙ્ઙ, સે સં વિવાગસુય ।

૧૪૭. સે કિં તેં દિટ્ઠિવાણં ? દિટ્ઠિવાણં
સવ્વભાવપરુવણા આઘવિજ્જઙ્ઙ । સે
સમાસઓ પંચવિઠ્ઠે પણ્ણત્તે, તેંજઠ્ઠા—
૧ પરિકમ્મે, ૨ સુત્તાઙ્ઙ, ૩ પુવ્વગણ્ણ,
૪ અણુઓગે, ૫ ચૂલિયા ।

૧૪૮. સે કિં તેં પરિકમ્મે ? પરિકમ્મે સત્તવિઠ્ઠે
પણ્ણત્તે; તેંજઠ્ઠા— ૧ મિદ્ધસેણિયા
પરિકમ્મે, ૨ મણુગ્ગમેણિયાપરિકમ્મે
૩ પુટ્ટમેણિયાપરિકમ્મે, ૪ ઓગાહસે-
ણિયાપરિકમ્મે ૫ ઉવત્તંપજ્જણમેણિયા-
પરિકમ્મે ૬ વિપ્પજહણમેણિયાપરિકમ્મે
૭ ચુયાચુયમેણિયાપરિકમ્મે ।

નિબદ્ધ, નિકાચિત્ત જિનપ્રરૂપિત ભાવો
કહ્યા છે તથા પ્રજાપન, પરૂપણ, દર્શન,
નિદર્શન, ઉપદર્શનથી રૂપરૂ કર્થા છે.

વિપાકસૂત્રનું અધ્યયન કરનારા તદ્દૃષ્ય
આત્મા, જ્ઞાતા અને વિજ્ઞાતા બની જાય છે.
આ રીતે ઉક્ત અંગમાં ચરણ-કરણની
પ્રરૂપણા કરી છે. વિપાક સૂત્રના વિષયનું
વર્ણન થયું.

૧૪૭. પ્રશ્ન— દૃષ્ટિવાદ સૂત્રમાં કયા વિષયનું
વર્ણન છે ?

ઉત્તર— દૃષ્ટિવાદમાં સમસ્ત ભાવોની
પ્રરૂપણા કરી છે (નયદૃષ્ટિઓનું અથવા
નયદૃષ્ટિથી તત્ત્વોનું વિવેચન કરનાર સૂત્ર
દૃષ્ટિવાદ કહેવાય છે.) તે સૂત્રોપથી પાંચ
ભાગોમાં વિભક્ત છે, જેમકે— (૧) પરિકર્મ
(૨) સૂત્ર (૩) પૂર્વગત (૪) અનુયોગ
(૫) ચૂલિકા.

૧૪૮. પ્રશ્ન— પરિકર્મના કેટલા પ્રકાર છે ?

ઉત્તર— પરિકર્મના (વર્ધાત્ જેના
અધ્યયનથી શ્રેષ્ઠદૃષ્ટિવાદને સમજવાની
ચોખ્ખતા ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તેના) માત્ર
પ્રકાર વર્ણવ્યા છે જેમકે— (૧) મિદ્ધ
શ્રેણિકા પરિકર્મ (૨) મનુષ્ય-શ્રેણિકા પરિકર્મ
(૩) પૃષ્ઠ શ્રેણિકા પરિકર્મ (૪) અય-
ગાહ શ્રેણિકા પરિકર્મ (૫) ઉપસાપાદન
શ્રેણિકા પરિકર્મ (૬) વિપ્રજહત શ્રેણિકા
પરિકર્મ (૭) ચુયાચુય શ્રેણિકા પરિકર્મ.

સંસારપડિગ્ગહો, ૧૦ નંદાવત્તં, ૧૧
ચુયાચુયવત્તં, સે ત્તં ચુયાચુયસેણિ-
યાપરિકમ્મે ૭

છ ચઠ્ઠકનડ્યાઈ, સત્ત તેરાસિયાઈ, સે
ત્તં પરિકમ્મે ૧૧૧

કેતુભૂત (૮) પ્રતિથલ (૯) અંશાર પ્રતિથલ
(૧૦) નન્દાવર્ત (૧૧) ચ્યુનાચ્યુનાવર્ત.
આ ચ્યુતારચ્યુન શ્રેણિકા પરિકર્મ છે.

આદિના છ પરિકર્મ આર નયોના
આશ્રયે કોટવાયા છે અને માન પરિકર્મમાં
ત્રેગણિક દર્શનનું દિગ્દર્શન ક્રમચ્યું છે. આ
રીતે પરિકર્મના વિષયનુ વર્ણન કર્યું

(૨) સૂત્ર.

૧૪૯. સે કિં તં સુત્તાઈ ? સુત્તાઈ વાવીસં
પન્નત્તાઈ, તં જહા— ૧ ઉજ્જુમુયં, ૨
પરિણયાપરિણયં, ૩ વહુમંગિયં, ૪
વિજયચરિયં, ૫ અણન્તરં, ૬ પરંપરં,
૭ આસાણં, ૮ સંજૂહં, ૯ સંમિણ્ણં, ૧૦
આહ્વાયં, ૧૧, સોવલ્થિયાવત્તં, ૧૨
નંદાવત્તં, ૧૩ વહુલં, ૧૪ પુટ્ટાપુટ્ટં,
૧૫ વિયાવત્તં, ૧૬ ઇવંભૂયં, ૧૭
દુયાવત્તં, ૧૮ વત્તમાણપયં, ૧૯ સમ-
ભિરૂઠં, ૨૦ સવ્વઓમહં ૨૧ પસ્સાસં,
દુપ્પડિગ્ગહં ।

૧૪૯. પ્રશ્ન— સૂત્રરૂપ દૃષ્ટિવાદના કેટલા
પ્રકાર છે ?

ઉત્તર— સૂત્રરૂપ દૃષ્ટિવાદના ૨૨ પ્રકાર
પ્રતિપાદન કર્યા છે, જેમકે— (૧) ઋતુસૂત્ર
(૨) યગિનુતાપગિણુન (૩) બદુભંગિક (૪)
વિન્યયગિતિ (૫) અનન્તર (૬) પચંપર
(૭) આમાન (૮) અંચુથ (૯) સમ્મિલ્લ
(૧૦) યથાવાદ (૧૧) સ્વસ્તિકાવર્ત [૧૨]
નન્દાવર્ત [૧૩] બહુલ [૧૪] પૃષ્ઠાપૃષ્ઠ
[૧૫] વ્યાવર્ત [૧૬] એવંભૂત [૧૭]
દિકાવર્ત [૧૮] વર્તમાન પદ [૧૯] સમ-
ભિરૂઠ [૨૦] સર્વતોભદ્ર [૨૧] પ્રશિષ્ય
[૨૨] દુષ્પ્રતિથલ

इच्छेइयाई वावीसं सुत्ताई छिन्नच्छेय-
नइयाणि ससमयसुत्तपरिवाडीए ।

इच्छेइयाई वावीसं सुत्ताई अच्छिन्न-
च्छेयनइयाणि आजीवियसुत्तपरिवा-
डीए ।

इच्छेइयाई वावीसं सुत्ताई तिगनइयाणि
तेरासियसुत्तपरिवाडीए ।

इच्छेइयाई वावीस सुत्ताई चउक्कन-
इयाणि ससमयसुत्तपरिवाडीए, एवामेव

આ ૨૨ સૂત્ર છિન્નચ્છેદનય [જે દૃષ્ટિમાં
એક પદ ખીલપદની અપેક્ષા નથી રાખતો—
સ્વતંત્રપણે અર્થબોધક થાય છે તે દૃષ્ટિ]
વાળા, સ્વસમય સૂત્ર-પરિપાટી અર્થાત
સ્વદર્શનની વ્યક્તવ્યતાને આશ્રિત છે આજ
૨૨ સૂત્ર આજીવક ગોશાલકના દર્શનની
દૃષ્ટિથી અછિન્નચ્છેદ નય [જે દૃષ્ટિમાં એકપદ
ખીલ પદોથી સાપેક્ષધર્મને અર્થનો બોધક
થાય છે તે દૃષ્ટિ] વાળા છે. આ રીતે આજ
સૂત્ર ત્રૈશશિક સૂત્રપરિપાટીથીત્રણ નય વ્યક્ત
છે, અને આજ ૨૨ સૂત્ર સ્વસમયની દૃષ્ટિથી

સપુવ્વાવરેણં અટ્ટાસીઈ સુત્તાઈં ભવંતિ
ત્તિ મક્કલાયં, સે તં સુત્તાઈં ।

અતુઃ નય ચુકત છે. આ રીતે પૂર્વાપર સર્વ
મેળવવાથી “ સૂત્ર ” થાય છે. આ રીતે
તીર્થકર અને ગણધરોએ કથન કર્યું છે આ
સૂત્રરૂપ દૃષ્ટિવાદનું વર્ણન થયું.

(૩) પૂર્વ.

૧૫૦. સે કિં તં પુવ્વગણ ? પુવ્વગણ ચઉદ્દસ-
વિહે પણ્ણત્તે, તં જહા—

૧૫૦. પ્રશ્ન— પૂર્વગત દૃષ્ટિવાદના કેટલા
પ્રકાર છે ?

૧ ઉપ્પાયપુવ્વં, ૨ અગ્ગાળીયં, ૩
વીરિયં ૪ અત્થિનત્થિપ્પવાયં ૫ નાણ-
પ્પવાયં, ૬ સચ્ચપ્પવાયં, ૭ આયપ્પવાયં,
૮ કમ્મપ્પવાયં, ૯ પચ્ચક્કલાણપ્પવાયં
૧૦ વિજ્જાણપ્પવાયં, ૧૧ અવંભં, ૧૨
પાણાઙ્ગ, ૧૩ કિરિયાવિસાલં,
૧૪ લોકવિદુસારં .।

ઉત્તર— પૂર્વગત દૃષ્ટિવાદના ૧૪ ભેદો
વર્ણવ્યા છે, જેમકે— [૧] ઉત્પાદપૂર્વ [૨]
અગ્રાણીય પૂર્વ [૩] વીર્યપ્રવાદ પૂર્વ [૪]
અસ્તિ નાસ્તિપ્રવાદ પૂર્વ [૫] જ્ઞાન પ્રવાદ
પૂર્વ [૬] સત્યપ્રવાદ પૂર્વ [૭] આત્મ-
પ્રવાદ પૂર્વ [૮] કર્મપ્રવાદ પૂર્વ [૯]
પ્રત્યાખ્યાન પ્રવાદ પૂર્વ [૧૦] વિદ્યાનુપ્રવાદ
પૂર્વ [૧૧] અવન્ધ્ય પૂર્વ [૧૨] પ્રાણાશુ પૂર્વ
[૧૩] ક્રિયાવિશાલ પૂર્વ [૧૪] લોકગિન્દુ-
સાર પૂર્વ.

ઉપ્પાયપુવ્વસ્સ ણં દસ વત્થૂ,
ચત્તારિ ચૂલિયાવત્થૂ પણ્ણત્તા । અગ્ગા-
ળીયપુવ્વસ્સ ણં ચોદ્દસ વત્થૂ, દુવાલસ
ચૂલિયાવત્થૂ પણ્ણત્તા ।

[૧] ઉત્પાદપૂર્વની દસવસ્તુ (વિશાળ
પ્રકરણ) અને ચારચૂલિકા વસ્તુ કહેલ છે.

વીરિયપુવ્વસ્સ ણં અટ્ટ વત્થૂ,
અટ્ટ ચૂલિયાવત્થૂ પણ્ણત્તા । અત્થિન-
ત્થિપ્પવાયપુવ્વસ્સ ણં અટ્ટારસ વત્થૂ,
દસ ચૂલિયાવત્થૂ પણ્ણત્તા । નાણપ્પવા-
યપુવ્વસ્સ ણં ચારસ વત્થૂ પણ્ણત્તા ।
સચ્ચપ્પવાયપુવ્વસ્સ ણં દોણિ વત્થૂ
પણ્ણત્તા । આયપ્પવાયપુવ્વસ્સ ણં સોલ્લસ
વત્થૂ પણ્ણત્તા । કમ્મપ્પવાયપુવ્વસ્સ ણં
ત્તીસં વત્થૂ પણ્ણત્તા । પચ્ચક્કલાણપુવ્વસ્સ
ણં વીસં વત્થૂ પણ્ણત્તા । વિજ્જાણપ્પવા-

[૨] અગ્રાણીયપૂર્વની ચૌદ વસ્તુ અને
બાર ચૂલિકા વસ્તુ કહેલ છે.

[૩] વીર્યપ્રવાદપૂર્વની આઠ વસ્તુ અને
આઠ-ચૂલિકા વસ્તુ કહેલ છે.

[૪] અસ્તિ નાસ્તિ પ્રવાદ પૂર્વની અઠાર
વસ્તુ અને દસ ચૂલિકા વસ્તુ કહેલ છે.

[૫] જ્ઞાનપ્રવાદ પૂર્વની બાર વસ્તુ
કહેલ છે

[૬] સત્યપ્રવાદ પૂર્વની બે વસ્તુ
કહેલ છે.

[૭] આત્મપ્રવાદ પૂર્વની મેળ
વસ્તુ કહેલ છે.

[૮] કર્મપ્રવાદ પૂર્વની ત્રીસ વસ્તુ
કહેલ છે

સે કિં ન સિદ્ધસેણિયાપરિક્રમ્મે ?
 સિદ્ધસેણિયાપરિક્રમ્મે ચરુદસવિદ્ધે
 પાળત્તે, તં જદ્દા— ૧ માડગાપયાઈ,
 ૨ ણગદ્વિયપયાઈ, ૩ અદ્વપયાઈ,
 ૪ પાદોઆગામપયાઈ, ૫ કેડભૂય,
 ૬ ગમિવદ્દં, ૭ ણગગુણં, ૮ દુગુણં,
 ૯ તિગુણં, ૧૦ કેડભૂયં, ૧૧ પદિ-
 ગ્ગદ્દો. ૧૨ સંસારપદિગ્ગદ્દો, ૧૩ નંદાવત્તં
 ૧૪ મિદ્દાવત્તં, સે તં સિદ્ધસેણિયાપ-
 રિક્રમ્મે ।

સે કિં ત મણુસસેણિયાપરિ-
 ક્રમ્મે ? મણુસસેણિયાપરિક્રમ્મે ચરુ-
 દસવિદ્ધે પાળત્તે, તં જદ્દા— ૧ માડગાપયાઈ,
 ૨ ણગદ્વિયપયાઈ, ૩ અદ્વપયાઈ,
 ૪ પાદોઆગામપયાઈ, ૫ કેડભૂય,
 ૬ ગમિવદ્દં, ૭ ણગગુણં, ૮ દુગુણં,
 ૯ તિગુણં ૧૦ કેડભૂયં ૧૧ પદિગ્ગદ્દો,
 ૧૨ સંસારપદિગ્ગદ્દો. ૧૩ નંદાવત્તં,
 ૧૪ મણુસાવત્તં. સે તં મણુસસેણિ-
 યાપરિક્રમ્મે । ૨

સે કિં તં પુદ્ધસેણિયાપરિક્રમ્મે ?
 પુદ્ધસેણિયાપરિક્રમ્મે દ્વકારસવિદ્ધે
 પાળત્તે, તં જદ્દા— ૧ પાદોઆગામપયાઈ,
 ૨ કેડભૂયં, ૩ ગમિવદ્દં, ૪ ણગગુણં,
 ૫ દુગુણં, ૬ તિગુણં, ૭ કેડભૂય,
 ૮ પદિગ્ગદ્દો, ૯ સંસારપદિગ્ગદ્દો, ૧૦
 નંદાવત્તં, ૧૧ પુદ્ધાવત્તં. સે તં પુદ્ધસેણિ-
 યાપરિક્રમ્મે ।

સે કિં તં ત્રેગાદસેણિયાપરિ-
 ક્રમ્મે ? ત્રેગાદસેણિયાપરિક્રમ્મે

પ્રશ્ન— સિદ્ધશ્રેણિકા પરિકર્મના
 કેટલા પ્રકાર છે ?

ઉત્તર— સિદ્ધશ્રેણિકા પરિકર્મના ચૌદ
 પ્રકાર છે, જેમકે— (૧) માતૃકા પદ (૨)
 એકાર્થક પદ (૩) અર્થપદ (૪) પૃથગાકા-
 શપદ (૫) કેતુભૂત (૬) રાશિબદ્ધ (૭)
 એકગુણ (૮) દ્વિગુણ (૯) ત્રિગુણ (૧૦)
 કેતુભૂત (૧૧) પ્રતિબ્રહ્મ (૧૨) સંસાર
 પ્રતિબ્રહ્મ (૧૩) નંદાવર્ત (૧૪) સિદ્ધાવર્ત
 આ રીતે સિદ્ધશ્રેણિકા પરિકર્મ છે.

પ્રશ્ન— મનુષ્યશ્રેણિકા પરિકર્મના
 કેટલા પ્રકાર છે ?

ઉત્તર— મનુષ્યશ્રેણિકા પરિકર્મના ચૌદ
 પ્રકાર વર્ણવ્યા છે, જેમકે— (૧) માતૃકાપદ
 (૨) એકાર્થક પદ (૩) અર્થપદ (૪) પૃથ-
 ગાકાશપદ (૫) કેતુભૂત (૬) રાશિબદ્ધ (૭)
 એકગુણ (૮) દ્વિગુણ (૯) ત્રિગુણ (૧૦)
 કેતુભૂત (૧૧) પ્રતિબ્રહ્મ (૧૨) સંસાર
 પ્રતિબ્રહ્મ (૧૩) નંદાવર્ત (૧૪) મનુષ્યાવર્ત
 આ રીતે મનુષ્યશ્રેણિકા પરિકર્મ છે

પ્રશ્ન— પૃષ્ઠશ્રેણિકા પરિકર્મના કેટલા
 પ્રકાર છે ?

ઉત્તર— પૃષ્ઠશ્રેણિકા પરિકર્મના ૧૧ લેદો
 વર્ણવ્યા છે, જેમકે— (૧) પૃથગાકાશ પદ
 (૨) કેતુભૂત (૩) રાશિબદ્ધ (૪) એકગુણ
 (૫) દ્વિગુણ (૬) ત્રિગુણ (૭) કેતુભૂત (૮)
 પ્રતિબ્રહ્મ (૯) સંસાર પ્રતિબ્રહ્મ (૧૦) નંદાવર્ત
 (૧૧) પૃષ્ઠાવર્ત આ રીતે પૃષ્ઠશ્રેણિકા
 પરિકર્મ છે.

પ્રશ્ન— અવગાદશ્રેણિકા પરિકર્મના
 કેટલા પ્રકાર છે ?

इक्कारसविहे पणत्ते, तंजहा-१ पाढो-
आगासपयाइं, २ केउभूयं, ३ रासिवद्धं,
४ एगगुणं, ५ दुगुणं, ६ तिगुणं,
७ केउभूयं, ८ पडिग्गहो, ९ संसार-
पडिग्गहो, १० नदावत्त ओगाढावत्तं,
से तं ओगाढसेणियापरिकम्मे ।

से किं तं उवसंपज्जणसेणिया-
परिकम्मे ? उवसंपज्जणसेणियापरिकम्मे
इक्कारसविहे पणत्ते, तं जहा— १
पाढोआगासपयाइं, २ केउभूयं, ३
रासिवद्धं, ४ एगगुणं, ५ दुगुणं, ६
तिगुणं, ७ केउभूयं, ८ पडिग्गहो,
९ संसारपडिग्गहो, १० नन्दावत्तं, ११
उवसंपज्जणावत्तं, से तं सेणियापरि-
कम्मे ।

से किं तं विप्पजहणउवसंपज्ज-
सेणियापरिकम्मे ? विप्पजहणसेणियाप
रिकम्मे इक्कारसविहे पणत्ते, तं जहा-
१ पाढोआगासपयाइं, २ केउभूयं,
३ रासिवद्धं, ४ एगगुणं, ५ दुगुणं,
६ तिगुणं, ७ केउभूयं, ८ पडिग्गहो,
९ संसारपडिग्गहो, १० नन्दावत्तं,
११ विप्पजहणावत्तं, से तं विप्पजह-
णसेणियापरिकम्मे ।

से किं तं चुयाचुयमेणियापरि-
कम्मे ? चुयाचुयमेणियापरिकम्मे
इक्कारसविहे पणत्ते, तं जहा— १
पाढोआगासपयाइं, २ केउभूयं, ३
रासिवद्धं, ४ एगगुणं, ५ दुगुणं, ६
तिगुणं, ७ केउभूयं, ८ पडिग्गहो, ९

उत्तर— अवगाढ श्रेणिका परिकर्माना
११ प्रकार वर्णव्या छे; नेमके- (१) पृथगा-
काश पढ (२) केतुभूत (३) राशिगद्ध (४)
ओकगुण (५) द्विगुण (६) त्रिगुण (७)
केतुभूत (८) प्रतिग्रह (९) संसार प्रतिग्रह
(१०) नन्दावर्त (११) अवगाढावर्त आ
अवगाढ श्रेणिका परिकर्मा छे.

प्रश्न— उपसम्पादनश्रेणिका परिकर्माना
केटला प्रकार छे ?

उत्तर— उपसम्पादनश्रेणिका परिकर्माना
११ प्रकार वर्णव्या छे; नेमके- (१) पृथ-
गाकाश पढ (२) केतुभूत (३) राशिगद्ध
(४) ओक गुण (५) द्विगुण (६) त्रिगुण (७)
केतुभूत (८) प्रतिग्रह (९) संसार प्रतिग्रह
(१०) नन्दावर्त (११) उपसम्पादनावर्त.
आ उपसम्पादन श्रेणिका परिकर्मा छे.

प्रश्न— विप्रवृद्धत श्रेणिका परिकर्माना
केटला प्रकार छे ?

उत्तर— विप्रवृद्धत श्रेणिका परिकर्माना
११ प्रकार वर्णव्या छे, नेमके- (१) पृथ-
गाकाश पढ (२) केतुभूत (३) राशिगद्ध
(४) ओकगुण (५) द्विगुण (६) त्रिगुण
(७) केतुभूत (८) प्रतिग्रह (९) संसार-
प्रतिग्रह (१०) नन्दावर्त (११) विप्रवृ-
द्धावर्त. आ विप्रवृद्धत श्रेणिका परिकर्मा छे.

प्रश्न— व्युताच्युत श्रेणिका परिकर्माना
केटला प्रकार छे ?

उत्तर— व्युताच्युत श्रेणिका परिकर्माना
११ प्रकार वर्णव्या छे, नेमके- (१) पृथगा-
काश पढ (२) केतुभूत (३) राशिगद्ध (४)
ओकगुण (५) द्विगुण (६) त्रिगुण (७)

યપુવ્વસ્મ ણં પન્નરસ વત્થુ પ્પણત્તા ।
 અવંક્કપુવ્વસ્મ ણં વારસ વત્થુ પ્પણત્તા ।
 યાણાઝપુવ્વસ્સ ણં તેરસ વત્થુ પ્પણત્તા ।
 ક્કિરિયાવિમાલ્લપુવ્વસ્સ ણં તીસં વત્થુ
 પ્પણત્તા । લોકવિદુસારપુવ્વસ્સ ણં
 પ્પણવીસં વત્થુ પ્પણત્તા ।

દસ ચોદસ અટ્ટ અટ્ટારસેવ,
 ચારમ્મ દુવે ય વત્થુણિ ।
 મોલ્લસ તોમા વીમા,
 પન્નરસ અણુપવાયમ્મિ ॥
 વારમ્મ ઇક્કારમ્મે,
 ચારમ્મે તેરમેવ વત્થુણિ ।
 તોમા પુણ તેરમ્મે,
 ચોદમ્મે પ્પણવીસાઓ ॥
 ચત્તારિ દુવાલ્લમ,
 મટ્ટ જેવ દસ જેવ ચુલ્લવત્થુણિ ।
 આઠ્ઠાણં ચઠ્ઠાટ્ટં,
 સંભાણ વૃત્તિયા નત્થિ ॥
 મં સં પૂવ્વગણ ॥

[૬] પ્રત્યાખ્યાન પૂર્વની વીસ વસ્તુ
 કહેલ છે

[૧૦] વિદ્યાનુપવાદ પૂર્વની પંદર
 વસ્તુ પ્રતિપાદન કરી છે.

[૧૧] અવન્ધ્ય પૂર્વની આર વસ્તુ
 પ્રતિપાદન કરી છે.

[૧૨] પ્રાણુચુ પૂર્વની તેર વસ્તુ કહેલ છે.

[૧૩] ક્રિયાવિશાલ પૂર્વની ત્રીસ વસ્તુ
 કહેલ છે

[૧૪] લોકવિદુસાર પૂર્વની પચીસ
 વસ્તુ કહી છે

સંક્ષેપમા વસ્તુ અને ચૂલિકાઓની સંખ્યા.

પ્રથમપૂર્વમાં ૧૦, દ્વિતીયમા ૧૪,
 તૃતીયમાં ૮, ચતુર્થમાં ૧૮, પાચમામા ૧૨,
 છઠામા ૨, સાતમામા ૧૬, આઠમામા ૩૦,
 નવમામાં ૨૦, દસમામાં ૧૫, અગીયાર-
 મામાં ૧૨; આરમામાં ૧૩, તેરમામાં ૩૦
 અને ચૌદમા પૂર્વમાં ૨૫ વસ્તુઓ છે,

આદિના આર પૂર્વોમાં ક્રમથી—
 પ્રથમમાં ૪, ધીન્તમાં ૧૨, ત્રીન્તમાં ૮,
 અને ચોથા પૂર્વમાં ૧૦ ચૂલિકાઓ છે. શેષ
 પૂર્વોમા ચૂલિકા નથી. આ પૂર્વગત દૃષ્ટિ-
 વાદાદ્વનુ વર્ણન થયું.

(૪) અનુયોગ

૬૫૧. મં કિં તં અણુયોગે ? અણુઓને દ્વિવિદે
 પાનમે, તં કલા — મૂલપદમાણુયોગે,
 મંદિશ્વપાણુયોગે ચ ।

૧૫૧. પ્રશ્ન.— અનુયોગના કેટલા પ્રકાર
 છે ?

ઉત્તર.— અનુયોગ બે પ્રકારે છે,
 જેમકે— [૧] મૂલપદમાણુયોગ અને [૨]
 મંદિશ્વપાણુયોગ.

સે કિં તં મૂલપદમાણુઓગે ।
મૂલપદમાણુઓગે ણં અરહન્તાણં, ભગવંતાણં
પુવ્વભવા, દેવલોગગમણોઠં, આરં,
ચવણાઈં, જમ્મણાણિ, અભિસેયા, રાય-
વરસિરીઓ, પવ્વજ્જાઓ, તવાઈં ય
ઉગ્ગા, કેવલનાણુપ્પાઓ, તિત્થપવત્ત-
ણાણિ ય, સીસા, ગણા, ગણહરા, અજ્જા,
પવત્તિણીઓ, સંઘસ્સ ચરુચ્ચિહસ્સ જં ચ
પરિમાણં, જિણમણપજ્જવઓહિનાણી,
સમ્મત્તસુયનાણિણો ય, વાઈં, અણુત્તરગઈં
ય, ઉત્તરવેરુચ્ચિણો ય મુણિણો, જત્તિયા
સિદ્ધા, સિદ્ધિપદો જહ દેસિઓ, જચ્ચિ-
રં ચ કાલં પાઓવગયા, જે જઈં
જત્તિયાઈં ભત્તાઈં અણસણાણ છેડત્તા
અંતગદે, મુણિવરુત્તમે, તિમિરઓઘવિ-
પ્પમુક્કે, મુક્કસુહમણુત્તરં ચ પત્તે,
એવમન્ને ય એવમાઈં ભાવા મૂલપદમાણુ-
ઓગે કહિયા, સે તં મૂલપદમાણુઓગે ।

સે કિં તં ગંઢિયાણુઓગે ?
ગંઢિયાણુઓગે — કુલગરગંઢિયાઓ,
તિન્થયગ્ગંઢિયાઓ, ચક્કવટ્ટિગંઢિ-
યાઓ, દસારગંઢિયાઓ, વલ્લદેવગંઢિ-
યાઓ, વામુદે.ગંઢિયાઓ, રાણધરગં-
ઢિયાઓ, ભદ્રવાહુગંઢિયાઓ, તવોક-
મ્મગંઢિયાઓ, હરિવંમગંઢિયાઓ,
ઉસ્તપ્પિણીગંઢિયાઓ, ઓન્પિણીગં-
ઢિયાઓ, ચિત્તંતરગંઢિયાઓ, અમરન-
રતિરિયનિરયગ્ગમણવિવિહપગ્ગિટ્ટણા-

પ્રશ્ન— મૂલપ્રથમાનુયોગમાં કયા
વિષયનું વર્ણન છે ?

ઉત્તર — મૂલપ્રથમાનુયોગમાં અહિંન્ત
ભગવન્તોના પૂર્વભવોનું, દેવલોક ગમન,
દેવલોકનુ આયુષ્ય, ત્યાંથી ચવીને તીર્થંકર
રૂપમા જન્મવું, દેવાદિકૃત જન્મભાલિપેક, તથા
રાજ્યાલિપેક, રાજલક્ષ્મી, પ્રવ્રજ્યા, તત્પશ્ચાત
તપ, કેવલજાનની ઉત્પત્તિ, તીર્થની પ્રવૃત્તિ,
તેમના શિષ્ય, ગણ, ગણુધર, આર્યાઓ,
પ્રવર્તિનીઓ, અનુવિંધ સંઘનુ પરિમાણુ,
જિન-સામાન્ય કેવળીઓની અંખ્યા, મન-
પર્યવજાની, અવધિજ્ઞાની, સમ્યક્ત્વ તથા સમસ્ત
શ્રુતજાની, વાદી, અનુત્તરગતિ પ્રાપ્ત કરનાર,
અને ઉત્તર વૈક્રિય ધારી, યાવન્માત્ર મુનિ
સિદ્ધ થયા, મોક્ષ માર્ગને જે પ્રમાણે
ઉપદેશ આપ્યો, જેટલા સમય મુખી પાદ-
પોષગમન સથારો કર્યો, જે સ્થાનપર
જેટલા ભક્તોનું છેદન કર્યું અને અજાન
અધિકારના પ્રવાહથી મુક્ત થઈને જે મહા-
મુનિવરો અંતકૃત થયા, મોક્ષના અનુત્તર
મુખને પામ્યા, ઇત્યાદિ વર્ણન કરવામા
આવ્યું છે તે ઉપરાત અન્ય ભાવ પણ મૂલ
પ્રથમાનુયોગમા ક્રમ છે. આ રીતે મૂલ
પ્રથમાનુયોગના વિષયનું વિવરણ થયું.

પ્રશ્ન— તે ગણિકાનુયોગના કેટલા
પ્રકાર છે ?

ઉત્તર — ગણિકાનુયોગમાં કુલકર,
ગણિકા, તીર્થંકરગણિકા, ચક્રવર્તી ગણિકા, દમાર
ગણિકા, ગણદેવ ગણિકા. વામુદેવ ગણિકા,
ગણુધર ગણિકા. ભદ્રવાહુ ગણિકા, તપ કર્મ
ગણિકા. સુચિંથ ગણિકા. ઉન્પિણી
ગણિકા, અવન્પિણી ગણિકા. ગિવાન્તર
ગણિકા. દેવ. અનુષ્ય, નિયંચ, નરકગતિ,
તેમાં ગમન, અને વિવિધ પ્રકારે સંભાષણ

પુઓગેસુ એવમાડ્યાઓ ગંડિયાઓ
આઘવિજ્જન્તિ, પળવિજ્જન્તિ, સે તં
ગંડિયાપુઓગે સે તં અણુઓગે ॥

પર્યટન ઇત્યાદિ ગંડિકાઓ કહી છે. આ
પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપના કરી છે. આ રીતે ગંડિકા-
અનુયોગનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

[૫] ચૂલિકા

૧૫૨. સે કિં તં ચૂલિયાઓ ? ચૂલિયાઓ
આઇલાણં ચરુણં પુવ્વાણં ચૂલિયા,
સેસાં પુવ્વાઈં અચૂલિયાઈં, તં ચૂલિ-
યાઓ ।

૧૫૨. પ્રશ્ન- ચૂલિકા શું છે ?

ઉત્તર:— આદિના ચાર પૂર્વોમાં
ચૂલિકાઓ (પરિશિષ્ટ જેવા અન્તિમ ભાગો)
છે. શેષ પૂર્વોમાં ચૂલિકાઓ નથી. આ
ચૂલિકા રૂપ દૃષ્ટિવાદનું વર્ણન છે.

૧૫૩. દિદ્ધિવાયસ્સ ણં પરિત્તા વાયણા,
સંખેજ્જા અણુઓગદારા, સંખેજ્જા વેઠા,
સંખેજ્જા સિલોગા, સંખેજ્જાઓ પહિ-
વત્તીઓ, સંખિજ્જાઓ નિજ્જુત્તીઓ,
સંખેજ્જાઓ સંગહણીઓ ।

૧૫૩. દૃષ્ટિવાદની પરિમિત વાચના, સંખ્યાત
અનુયોગદારો, સંખ્યાત વેઠો - છંદો,
સંખ્યાત શ્લોકો, સંખ્યાત પ્રતિપત્તિઓ
સંખ્યાત નિર્ચુદ્ધિઓ, સંખ્યાત સંગ્રહણીઓ
છે.

૧૫૪. સે ણં અંગટ્ટયાણ વારસમે અગે, એગે
સુયક્કંધે, ચોદસ પુવ્વાઈં, સંખેજ્જા
વત્થુ, સંખેજ્જા ચૂલવત્થુ, સંખેજ્જા
પાહુડા, સંખેજ્જા પાહુડપાહુડા, સંખે-
જ્જાઓ પાહુડિયાઓ, સંખેજ્જાઓ
પાહુડપાહુડિયાઓ, સંખેજ્જાઈં પયસહ-
સ્સાઈં પયરગેણં, સંખેજ્જા અક્કરા,
અણંતા ગમા, અણંતા પજ્જવા, પરિત્તા
તસા, અણંતા થાવરા સાસયકહનિવદ્ધ-
નિકાડ્યા જિણપન્નત્તા ભાવા આઘવિ-
જ્જન્તિ, પળવિજ્જન્તિ, પરુવિજ્જન્તિ,
દંસિજ્જન્તિ, નિદંસિજ્જન્તિ, ઉવદંસિ-
જ્જન્તિ ।

૧૫૪. તે અક્ષોમાં ખારમું અક્ષ છે. એમાં એક
શ્વતસ્કન્ધ છે. ૧૪ પૂર્વ, સંખ્યાત વસ્તુ-
અધ્યયન વિશેષ, સંખ્યાત ચૂલિકાવસ્તુ;
સંખ્યાત પ્રાભૂત, સંખ્યાત પ્રાભૂતપ્રાભૂત-
સંખ્યાત પ્રાભૂતિકાઓ, સંખ્યાત પ્રાભૂતિકા-
પ્રાભૂતિકાઓ છે. પદપરિમાણથી સંખ્યાત
સહસ્ર પદો છે. સંખ્યાત અક્ષર, અનંત ગમ;
અનંત પર્યાય છે પરિમિત ત્રસ, અનંત
સ્થાવર, શાશ્વત, કૃત, નિબદ્ધ નિકાચિત,
જિન પ્રરૂપિત ભાવો કહ્યા છે. પ્રજ્ઞાપન,
પ્રરૂપણ, દર્શન, નિદર્શન, ઉપદર્શનથી
સ્પષ્ટતર કરેલ છે દૃષ્ટિવાદના અધ્યેતા તદ્દ્રૂપ
આત્મા, જ્ઞાતા અને વિજ્ઞાતા બની નય છે,
આવી રીતે ઉક્ત અગમા ચરણ-કરણની
પ્રરૂપણા કરી છે દૃષ્ટિવાદાદ્ સૂત્રનું વિવરણ
સંપૂર્ણ થયું

સે एवं આયા, एवं નાયા, एवं
વિણ્ણાયા, एवं ચરણકરણપરુવણા
આઘવિજ્જન્તિ, સે તં દિદ્ધિવાણ ॥

૧૫૫. ઇચ્છેદ્યમિ દુવાલસંગે ગણિપિઙ્ગે અણંતા
ભાવા, અણંતા અભાવા, અણંતા હેઝ,
અણંતા અહેઝ, અણંતા કારણા, અણંતા
અકારણા, અણંતા જીવા, અણંતા અજીવા,
અણંતા ભવસિદ્ધિયા, અણંતા અભવસિ-
દ્ધિયા, અણંતા સિદ્ધા, અણંતા અસિદ્ધા
પણ્ણત્તા ।

ભાવમભાવા હેઝમહેઝ કારણમકારણે
ચેવ ।
જીવાજીવા ભવિયમભવિયા સિદ્ધા
અસિદ્ધા ય ॥

૧૫૫. આ દ્વાદશાઙ્ગ ગણિપિટકમાં અનંત
છવાદિ ભાવપદાર્થ; અનંત અભાવ; અનંત
હેતુ; અનંત અહેતુ, અનંત કારણ; અનંત
અકારણ અનન્ત છવ, અનંત અછવ; અનંત
ભવસિદ્ધિક; અનંત અભવસિદ્ધિક; અનંત
સિદ્ધ; અનંત અસિદ્ધ કહેવામાં આવ્યા છે.

ભાવ, અભાવ, હેતુ-અહેતુ, કારણ-
અકારણ અનંતછવ, અછવ, ભવ્ય-અભવ્ય,
સિદ્ધ-અસિદ્ધ, આ રીતે સંપ્રહુણી ગાથામાં
ઉક્ત વિષય સંક્ષેપમાં ઉપદર્શિત કરેલ છે.

દ્વાદશાંગીની આરાધના-વિરાધાનાનું રૂળ.

૧૫૬. ઇચ્છેદ્યં દુવાલસંગં ગણિપિઙ્ગં તીણ
કાલે અણંતા જીવા આણાણ વિરાહિત્તા
ચાઝરંતં સંસારકંતારં અણુપરિયટ્ટિમ્મુ ।
ઇચ્છેદ્યં દુવાલસંગં ગણિપિઙ્ગં પહુપ્પ-
ણકાલે પરિત્તા જીવા આણાણ વિરા-
હિત્તા ચાઝરંતં સંસાર-કંતારં અણુપરિ-
યટ્ટંતિ । ઇચ્છેદ્યં દુવાલસંગં ગણિપિઙ્ગં
અણાણ કાલે અણંતા જીવા આણાણ
વિરાહિત્તા ચાઝરંતં સંસારકંતારં અણુપ-
રિયટ્ટિસ્સંતિ ।

૧૫૬. આ દ્વાદશાઙ્ગ ગણિપિટકની ભૂતકાળમા
અનંત છવોએ વિરાધના કરીને ચાર ગતિરૂપ
સંસાર-કાંતારમાં પરિભ્રમણ કર્યું છે. આવી
રીતે વર્તમાન કાળમાં પરિમિત છવો
ગણિપિટકની વિરાધના કરી ચાર ગતિ રૂપ
સંસાર-કાંતારમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યા છે.
આવી રીતે અનંત છવો આગામી કાળમાં
દ્વાદશાંગ ગણિપિટકની આજ્ઞાની વિરાધના
કરીને ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર-કાંતારમાં
પરિભ્રમણ કરશે.

૧૫૭. ઇચ્છેદ્યં દુવાલસંગં ગણિપિઙ્ગં તીણ
કાલે અણંતા જીવા આણાણ આગહિત્તા
ચાઝરંતં સંસારકંતારં વીરિવંટમ્મુ । ઇચ્છેદ્યં
દુવાલસંગં ગણિપિઙ્ગં પહુપ્પણકાલે
પરિત્તા જીવા આણાણ આગહિત્તા

૧૫૭. ભૂતકાળમા અનંત છવો આ ગણિપિટકની
આજ્ઞાની આરાધના કરીને સંસારરૂપ
કાંતારને પાર કરી ગયા છે.

વર્તમાન કાળમા અનંત છવો
ગણિપિટકની આજ્ઞાની આરાધના કરીને

ચાઉરંતં સંસારકંતારં વીર્ઘ્યંતિ ।
 ઇચ્છેઙ્યં દુવાલસંગં ગણિપિટ્ઠં અગાગ્
 કાલે અણંતા જીવા આગાં આરાહિત્તા
 ચાઉરંતં સંસાર-કંતારં વીર્ઘ્યંતિ ।

સ સાર-કાંતારને પાર કરી રહ્યા છે.

આગામી કાળમા અનત જીવો આ
 ગણિપિટ્ઠની આજ્ઞાની આરાધના કરીને
 સ સાર-કાંતારને પાર કરશે.

દ્વાદશાંગ ગણિપિટ્ઠની શાશ્વતતા.

૧૫૮. ઇચ્છેઙ્યં દુવાલસંગં ગણિપિટ્ઠં ન કયાઈ
 નાસી, ન કયાઈ ન ભવઈ, ન કયાઈ ન
 ભવિસ્સઈ, ભુર્વિ ચ, ભવઈ ય, ભવિસ્સઈ ય,
 ધ્રુવે, નિયં, સાસં, અક્ષં, અઞ્વં,
 અવટ્ટિં, નિચ્ચે ।

૧૫૮ આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટ્ઠ ક્યારેય ન
 હતું, એમ નથી અર્થાત્ સદૈવકાલ હતું;
 વર્તમાન કાળમાં નથી, એમ નહી અર્થાત
 વર્તમાનમા છે ભવિષ્યમાં નહી હોય, એમ
 નહી, અર્થાત્ સદૈવ કાળ રહેશે. તે દ્વાદશાંગ
 ગણિપિટ્ઠ ભૂતકાળમાં હતું, વર્તમાનમાં છે,
 ભવિષ્યમા પણ રહેશે મેરુવત ધ્રુવ,
 જીવાદિવત નિયત, ગગાદિના પ્રવાહવત્
 શાશ્વત, અક્ષય માનુષોત્તર પર્વતની બહારના
 સમુદ્રવત્ અઞ્વય, જ બૂદ્ધીપના પરિમાણાવત્
 અવસ્થિત અને આકાશવત્ નિત્ય છે

સે જહાનામં પંચત્થિકાં, ન
 કયાઈ નાસી, ન કયાઈ નત્થિ, ન કયાઈ
 ન ભવિસ્સઈ, ભુર્વિ ચ, ભવઈ ય,
 ભવિસ્સઈ ય, ધ્રુવે, નિયં, સાસં,
 અક્ષં, અઞ્વં, અવટ્ટિં, નિચ્ચે ।

એમ પચાસ્તિકાય ક્યારેય ન હતા
 એમ નહી ક્યારેય નથી એમ નહી, ક્યારેય
 નહી હોય, એમ નથી અર્થાત્ ભૂતકાળમા
 સર્વદા હતા, વર્તમાનમાં છે અને ભવિષ્યમા
 રહેશે. તે ધ્રુવ, નિયત, શાશ્વત, અક્ષય;
 અઞ્વય અવસ્થિત અને નિત્ય છે

एवामेव दुवालसंगं गणिपिठिं
 न कयाई नासी, न कयाई नत्थि, न
 कयाई न भविस्सई, भुर्वि च, भवई य
 भवस्सई य, ध्रुवे, नियं, सासं,
 अक्खं, अञ्चं, अवट्टिं, निच्चे ।

તેવી જ રીતે આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટ્ઠ
 ક્યારેય ન હતું, વર્તમાનમા નથી, ભવિષ્યમા
 નહી હોય તેમ નથી. ભૂતમા હતું વર્તમાનમાં
 છે. અને ભવિષ્યમા પણ રહેશે તે ધ્રુવ,
 નિયત, શાશ્વત, અક્ષય, અવસ્થિત અને
 નિત્ય છે

૧૫૯. સે સમાસઓ ચડઞ્ચિહે પળ્લત્તે, તંજહા-
 દઞ્ચઓ, ચિત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ,
 તત્થ—

૧૫૯ શ્રુતજ્ઞાન સ ક્ષેપમાં ચાર પ્રકારે વર્ણવ્યુ
 છે જેમ કે દ્રવ્યથી ક્ષેત્રથી કાળથી અને
 ભાવથી, તેમા—

દ્વઓ ણં સુયનાળી ઉવઉત્તેસવ્વદ-
વ્વાઈં જાણઈ, પાસઈ ।

સ્વિત્તઓ ણં સુયનાળી ઉવઉત્તે સવ્વં
સ્વેચ્ચં જાણઈ, પાસઈ ।

કાલઓ ણં સુયનાળી ઉવઉત્તે-સવ્વં
કાલં જાણઈ, પાસઈ ।

ભાવઓ ણં સુયનાળી ઉવઉત્તે-સવ્વે
ભાવે જાણઈ પાસઈ ॥

૧૬૦. અક્ખરસન્ની સમ્મં, સાહ્યં સ્સલ્લ
સપજ્જવસિયં ચ ।

ગમિયં અંગપવિટ્ઠં, સત્તવિ ણ
સપહિવક્ખા ॥

૧૬૧. આગમ સત્થગ્ગહણં, જં વુદ્ધિગુણેહિં
અટ્ઠહિં દિટ્ઠં ।

વિંતિ સુયનાળલંભં, તં પુવ્વવિસારયા
ધીરા ॥

૧૬૨. સુસ્સસઈ પહિપુચ્છઈ સુણઈ, ગિણ્ણઈ ય
ઈહણ યાવિ ।

તત્તો અપોહણ વા, ધારેઈ કરેઈ વા
સમ્મં ॥

દ્રવ્યથી શ્રુતજ્ઞાની ઉપયોગ લગાડીને
સર્વદ્રવ્યોને જાણે અને જુએ છે.

ક્ષેત્રથી શ્રુતજ્ઞાની ઉપયોગ લગાડીને
સર્વ ક્ષેત્રને જાણે જુએ છે.

કાળથી શ્રુતજ્ઞાની ઉપયોગ યુક્ત થઈને
સર્વકાળને જાણે જુએ છે.

ભાવથી શ્રુતજ્ઞાની ઉપયોગ યુક્ત થઈને
સર્વ ભાવોને જાણે અને જુએ છે.

શ્રુતજ્ઞાન અને નંદીસૂત્રનો ઉપસંહાર-

૧૬૦. અક્ષર, સત્તી; સમ્યક્, સાદિ, સપર્થવસિત,
ગમિક અને અદ્ભવવિષ્ટ આ સાત પ્રતિપક્ષ
સહિત ગણવાથી શ્રુતજ્ઞાનના ૧૪ ભેદ થાય છે
(આ ભેદોનું નિરૂપણ પહેલાં આવી ગયું છે)

૧૬૧. આગમ શાસ્ત્રનું અધ્યયન બુદ્ધિના જે
આઠ ગુણોથી થાય છે, તેને શાસ્ત્રવિશારદ
અને વ્રતપાલનમા ધીર આચાર્યો શ્રુતજ્ઞાનનો
લાભ કહે છે.

૧૬૨ તે બુદ્ધિના આઠ ગુણો આ પ્રમાણે—
[૧] શુદ્ધના સુખારવિંદથી નીકળતા વચનોને
શિષ્ય વિનયયુક્ત થઈને સાંભળવાની ઇચ્છા
કરે [૨] શ કા થવાપર વિનમ્ર ભાવથી શુદ્ધને
પુછે]૩] શુદ્ધ શ કાનું સમાધાન કરતા હોય
ત્યારે સમ્યક પ્રકારે સાંભળે (૪) સાંભળીને
અર્થરૂપે ગ્રહણ કરે (૫) અનન્તર પૂર્વાપર
અવિરોધથી પર્યાલોચન કરે [૬] તત્પરિચ્યાત્
'આ આમ જ છે' તેમ આચાર્ય ને કહે
[૭] ત્યાર બાદ નિશ્ચિત અર્થને હૃદયમા
સમ્યક રીતે ધારણ કરે અને [૮] તત્પરિચ્યાત્
નદનુસાર આચરણ કરે

૧૬૩. સૂઅં હુકારં વા, વાઢવકારં પઢિપુચ્છઢ
વીસંસા ।

તત્તો પસંગપારાયણં ચ પરિણિદ્ધ
સત્તમણ્ ॥૬૬॥

૧૬૪. સુત્તત્થો ચ્ચલ્લ પઢમો, વીઓ
નિજ્જુત્તિમીસિઓ ભ્ણિઓ ।

તઢઓ નિરવસેસો ંસ વિહી હોઢ
અણુઓને ॥૬૭॥

૧૬૫. સે ત્તં અંગપવિદ્ધ સેત્તં સુચનાણં, સે ત્તં
પરોચ્ચનાણં સે ત્તં નંદી ॥

૧૬૩. સાંભળવાના વિધિ-પ્રથમ શિષ્ય મૌન
રહીને સાંભળે, પશ્ચાત્ હુકાર અથવા તહુત્તિ
એમ કહે, ધાઢકાર કરે-ગુઢ કરમાવે છે.
તે તેમજ છે, એમ કહે. પુન શકા થવાપર
ગુઢને પૂછે. ગુઢના શકા સમાધાન ધાઢ
પુન. વિચારવિમર્શ કરે, એમ કરવાથી
શિષ્ય ઉત્તરોત્તર ગુણોમાં પારગામી ધની
નય છે તત્પશ્ચાત્ ગૂઢવત્ પ્રઢપણા કરે છે.
આ સાત ગુણ શ્રવણવિધિના છે.

૧૬૪. વ્યાખ્યાન કરવાની વિધિ- પ્રથમ
અનુયોગ-સૂત્રને અર્થ ઢપમા કહે એટલે
પહેલીવારમા સૂત્રનો ઉચ્ચાર કરી માત્ર અર્થ
કહે, ધીજ્ઞે અનુયોગ સૂત્રસ્પશિક્ક નિચુકિત
સાથે કરે ત્રીજા અનુયોગમાં સર્વ પ્રકારે
નય નિશ્ચેપાદિથી પૂર્ણ વ્યાખ્યા કરે. આ રીતે
અનુયોગની વિધિ શાસ્ત્રકારોએ પ્રતિપાઢન
કરી છે

૧૬૫. આવી રીતે અંગપ્રવિષ્ટ અને અઢ્ઢધાહ્ય
શ્રુતનુ વર્ણન સમાપ્ત થયુ શ્રુતજ્ઞાનનો વિષય
સમાપ્ત થયો. પરોચ્ચ જ્ઞાનનું વર્ણન પણ થઈ
ગયુ અને શ્રી નંદીસૂત્ર પણ પરિસમાપ્ત
થયુ.

प.रि.शि.ष्ट

५४६

५४६

પરિશિષ્ટ 'ક'

શ્રોતાઓના ઉદ્દારણો.

ઔદ પ્રકારના શ્રોતાઓ છે તેમાં પ્રથમ સેલ ઘણુ તે પત્થર ઉપર જેમ મેઘ વરસે પણ પત્થર પાણીથી ભીંજાય નહિ, તેમ શ્રોતા વ્યાખ્યાનાદિક સાંભળે પણ સમ્યક્જ્ઞાન પામે નહિ, બુદ્ધ થાય નહિ.

દૃષ્ટાંતાઃ— કુશિષ્યરૂપી પત્થર, સદ્ગુરૂ રૂપી મેઘ, અને ઓધ રૂપી પાણી, મુંગશેલીયા તથા પુષ્કરાવર્ત મેઘનું દૃષ્ટાંત જેમ પુષ્કરાવર્ત મેઘથી મુંગશેલીઓ પલ્લવ્યો નહિ તેમ એકેક કુશિષ્ય મહાન્ સ વેગાદિક ગુણુ યુક્ત ગ્યાચાર્યાના પ્રતિબોધ્યા પણ સમજે નહિ, વૈરાગ્ય-રંગ પામે નહિ. માટે તે શ્રોતા છોડવા યોગ્ય છે. એ અવિનીતનો દૃષ્ટાંત જાણવું.

જેમ કાળી ભૂમિને વિષે મેઘ વરસે તો તે ઘણી ભીંજે તથા પાણી પણ રાખે, તથા ગોધૂમાદિક [ઘઉં પ્રમુખ] ની ઘણી નિષ્પત્તિ કરે તેમ વિનિત સુશિષ્ય પણ ગુરૂની ઉપદેશરૂપ વાણી સાંભળી હૃદયમાં ધારી રાખે, વૈરાગ્યે કરી ભીંજાય, અને અનેક ખીન્ન ભવ્ય જીવોને વિનય ધર્મ વિષે પ્રવર્તાવે માટે તે શ્રોતા આદરવા યોગ્ય છે

[૨] કુડગ- કુલનું દૃષ્ટાંત તે કુલના આઠ ભેદ છે. તેમાં પ્રથમ ઘડો સંપૂર્ણ ઘડાના ગુણુ કરી વ્યાપ્ત છે. તેના ત્રણ ગુણુ

૧] તે મધ્યે પાણી ભરવાપર કિંચિત્ બહાર જાય નહિ.

[૨] પોતે શીતળ છે માટે તૃષા ખીન્નની છીપાવે અને શીતળ કરે.

[૩] પરની મલિનતા દૂર કરે તેમ એકેક શ્રોતા વિનયાદિ ગુણુ કરી સંપૂર્ણ ભર્યા છે. તે ત્રણ ગુણુ કરે

[અ] ગુર્વાદિક નો ઉપદેશ સર્વ ધારી રાખે— કિંચિત્ વિસારે નહિ

[બ] પોતે જ્ઞાન પામી શીતળ દશા પામ્યા છે અને ભવ્ય જીવોના ત્રિવિધ તાપ શમાવી શીતળ કરે

[ક] ભવ્ય જીવોની સદેહ રૂપ મલિનતા ટાળે એ શ્રોતા આદરવા યોગ્ય છે.

[૨] એક ઘડો બાજુમાં કાણો છે તેમાં પાણી ભરે તો અડધું પાણી રહે અને અડધું વહી જાય. તેમ એકેક શ્રોતા વ્યાખ્યાનાદિ સાંભળે તો અડધું ધારી રાખે અડધું વિસરી જાય

(૩) એક ઘડો નીચે કાણો છે તેમાં પાણી ભરે તો સર્વ વહી જાય પણ રહે નહિ તેમ એકેક શ્રોતા વ્યાખ્યાનાદિ સાંભળે પણ ધારે નહિ, સઘળું વિસારી દે.

(૪) એક ઘડો નવો છે તેમાં પાણી ભરે તો થોડે થોડે ઝમીને ખાલી થાય, તેમ એકેક શ્રોતા જ્ઞાનાદિ અભ્યાસ કરે પણ થોડે થોડે જ્ઞાન વિસારે.

(૫) એક ઘડો દુર્ગ ધથી વાસિત છે, તેમા પાણી ભરે તો પાણીના ગુણુને યગાડે, તેમ એકેક શ્રોતા મિથ્યાત્વાદિક દુર્ગ ધે કરી વાસિત છે તેમને સૂત્રાદિક લણુવતાં જ્ઞાનના ગુણુને વિણુસાડે

(૬) એક ઘડો યુગ ધે કરી વાસિત છે તેમાં પાણી ભરે તો પાણીના ગુણુને વધારે તેમ એકેક શ્રોતા સમકિતાદિક યુગ ધે કરી વાસિત છે તેમને સૂત્રાદિક લણુવતા જ્ઞાનના ગુણુને દીપાવે

(૭) એક ઘડો કાચો છે. તેમા પાણી ભરે તો તે ઘડો ભીંજાઈને વિણુસી જાય. તેમ એકેક શ્રોતા અલ્પ બુદ્ધિવાળાને સૂત્રાદિકનુ જ્ઞાન આપતા તે નયપ્રમુખને નહિ જાણુવાથી તે જ્ઞાનથી તથા માર્ગથી ભ્રષ્ટ થાય

(૮) એક ઘડો ખાલી છે તે ઉપર ખુઆરૂં ઢાકી વર્ષાકાળે નેત્રાં નીચે પાણી ઝીલવા મૂકે તો પાણી અંદર આવે નહિને તળે પાણી ઘણુ થવાથી ઉપર તરે ને વાસરાદિકે કરી ભીંત પ્રમુખે અથડાઈને કૂટી જાય તેમ એકેક શ્રોતા સદ્ગુરૂની સલામા વ્યાખ્યાન સાલળવા બેસે પણ ઉઘ પ્રમુખના યોગે કરી જ્ઞાન રૂપ પાણી હૃદયમા આવે નહિ અને ઘણી ઉઘના પ્રભાવે ધરી ખોટા ડોળરૂપ વાયરે કરી અથડાય છે. તે સલાથી અપમાન પ્રમુખ થામે તથા ઉઘમાં પડવાથી પોતાનાં શરીરને નુકશાન થાય

આ આઠ ઘડાના દૃષ્ટાંત રૂપ ખીજ પ્રકારના શ્રોતાનું સ્વરૂપ છે

[૩] ચાલણી:— એકેક શ્રોતા ચાલણી સમાન છે ચાલણીના બે પ્રકાર એક પ્રકાર એવો છે કે ચાલણી પાણીમા મૂકે ત્યારે પાણીથી સંપૂર્ણ ભરી દેખાય અને ઉપાડી લઈએ ત્યારે ખાલી દેખાય તેમ એકેક શ્રોતા વ્યાખ્યાનાદિ સલામા સાલળવા બેસે ત્યારે વૈરાગ્યાદિ ભાવનાએ કરી સંપૂર્ણ ભર્યા દેખાય અને સલામાંથી ઉઠી બહાર જાય ત્યારે વૈરાગ્ય રૂપી પાણી ડિંગિત્ પણ દેખાય નહિ. એ શ્રોતા છોડવા યોગ્ય છે

ખીજે પ્રકાર: ચાલણીએ ઘડાં પ્રમુખનો આટો [લોટ] ચાળવા માંડ્યો, ત્યારે આટો નીકળી જાય ને કાકરા પ્રમુખ કચરો ગ્રહી રાખે તેમ એકેક શ્રોતા વ્યાખ્યાનાદિ સાલળતા ઉપદેશક તથા મૂત્રના ગુણુ જવાદે અને સ્ખલનો પ્રમુખ અવગુણુરૂપ કચરો ગ્રહી રાખે માટે તે છોડવા યોગ્ય છે

(૮) પરિ પુણુણાગ— તે સુધરી પક્ષીના માળાનો દૃષ્ટાંત સુધરી પક્ષીના માળાથી ઘૃત (ઘી) ગળતા ઘૃત ઘૃત નીકળી જાય અને કીટી પ્રમુખ કચરો ગ્રહી રાખે તેમ એકેક શ્રોતા આચાર્ય પ્રમુખના ગુણુ ત્યાગ કરી અવગુણુ અડણુ કરે એ શ્રોતા છોડવા યોગ્ય છે.

(૫) હંસ: હંસને દૂધ પાણી-એકઠા કરી પીવા માટે આપ્યા હોય તો તે પોતાની ચાચમાં ખટાશના ગુણુ કરી દૂધ પીએ ને પાણી ન પીએ તેમ વિનીત શ્રોતા ગુર્વાદિકના ગુણુ ગ્રહે ને અવગુણુ ન લે એ આદરણીય છે

(૬) મહિષ:— ભેસો જેમ પાણી પીવા માટે જળાશયમા જાય, પાણી પીવા જલમા પ્રથમ પ્રવેશ કરે, પછી મસ્તક પ્રમુખે કરી પાણી ડોહળે ને મલમૂત્ર કરી પછી પોતે પીવે પણ શુદ્ધ જલ પોતે ન પીએ. અન્ય યૃધને પણ પીવા ન દે, તેમ કુશિષ્ય શ્રોતા વ્યાખ્યાનાદિકમા કલેશ રૂપ પ્રશ્નાદિક કરી વ્યાખ્યાન ડોહળે પોતે જ્ઞાન પણે સાલળે નહિ ને અન્ય સલાજનો ને શાત ભાવથી સાલળવા ન દે તે

છોડવા યોગ્ય છે

(૭) મેષ:- બકરા જેમ પાણી પીવા જલસ્થાનકે નદી પ્રમુખમાં જાય, ત્યારે કાંઠે રહી પગ નીચા નમાવી પાણી પીએ, ડોહળે નહિ, ને અન્ય યૂથને પણ નિર્મલું પીવા દે. તેમ વિનીત શિષ્ય શ્રોતા વ્યાખ્યાનાદિક નમ્રતા તથા શાંત રમથી સાલળે. અન્ય સભાજનોને સાલળવા દે. એ આદરણીય છે

(૮) મસગ: તેના બે પ્રકાર- પ્રથમ મસગ તે ચામડાની કોથળી તેમાં વાયરો ભરાય ત્યારે અત્યંત કૂલેલી દેખાય. પણ તૃષા-શમાવે નહિ પણ વાયરો નીકળી જાય ત્યારે ખાલી થાય તેમ એકેક શ્રોતા અભિમાન, રૂપ વાયરે કરી શુષ્ક જ્ઞાનીવત્ તડાકા મારે પણ પોતાના તથા અન્ય આત્માને શાંત રસ પમાડે નહિ, એ છોડવા યોગ્ય છે.

બીજો પ્રકાર- મસગ તે મંચર નામે જંતુ અન્યને ચટકા મારી પરિતોષ ઉપજાવે પણ ગુણ ન કરે અને ખણજ ઉત્પન્ન કરે, તેમ એકેક કુશ્રોતા ગુર્વાદિકને, જ્ઞાન અભ્યાસ કરાવતાં ઘણો પરિશ્રમ આપે તથા કુવંચન રૂપ ચટકા મારે પણ ગુણ તે વૈચાવચ્ચ કાંઈ પણ ન કરે અને ચિત્તમા અસમાધિ ઉપજાવે, તે છોડવા યોગ્ય છે.

(૯) જલુગ:- તેના બે પ્રકાર- પ્રથમ પ્રકાર જલો નામે જંતુ, ગાય પ્રમુખના સ્તનમાં વળગે ત્યારે લોહી પીએ પણ દૂધ ન પીએ, તેમ એકેક અવિનીત કુશિષ્ય શ્રોતા આચાર્યાદિકની સાથે રહીને તેમના છિદ્રો ગવેષે પણ ક્ષમાદિક ગુણ ન ગ્રહણ કરે, માટે છોડવા યોગ્ય છે.

બીજો પ્રકાર:- જળો નામે જંતુ ગુમડા ઉપર મૂકીએ ત્યારે ચટકો મારે અને દુઃખ ઉપજાવે અને મુડદાલ [બગડેલુ] લોહી પીએ ને પછી શાંતિ કરે, તેમ એકેક વિનીત શિષ્ય, શ્રોતા આચાર્યાદિક સાથે રહી, તેમને પ્રથમ વચનરૂપ ચટકો ભરે કાલે; અકાલે. બહુ અભ્યાસ કરતાં મહેનત કરાવે. પછી સદેહ રૂપી બગાડ કાઢી ગુર્વાદિકને શાંતિ ઉપજાવે. પરદેશી રાજવત્ એ આદરવા યોગ્ય છે.

[૧૦] બિરાલી:- બિલાડી, દૂધનુ ભાજન શીકાથી લોચપર નીચુ નાખીને રજકણ સહિત દૂધ પીએ, તેમ એકેક શ્રોતા આચાર્યાદિક પાસેથી સૂત્રાદિક અભ્યાસ કરતા અવિનય બહુ કરે, તથા પર પાસે પ્રશ્ન પૂછાવી સૂત્રાર્થ ધારે પણ પોતે વિનય કરી ધારે નહિ માટે તે શ્રોતા છોડવા યોગ્ય છે.

જાહગ:- સૈહલો, તે તિર્યચની જાત વિશેષ તે પ્રથમ- પોતાની માતાનુ દૂધ થોડે થોડે પીએ. અને તે પાચન થયા પછી વળી થોડુ પીએ, એમ થોડે થોડે દૂધથી પોતાના શરીરને પુષ્ટ કરે, પછી મોટા ભુજ ગના માન મર્દન કરે, તેમ એકેક શ્રોતા આચાર્યાદિક પાસેથી પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે કાળે કાળે થોડો થોડો સૂત્રાદિકનો અભ્યાસ કરે, અભ્યાસ કરતા ગુર્વાદિકને અત્યંત મતોષ ઉપજાવે, કેમકે આપેલો પાઠ બરાબર અસ્ખલિત કરે, ને તે ક્યારે પછી બહુશ્રુત થઈ મિથ્યાત્વી લોકોના માન મર્દન કરે, તે આદરવા યોગ્ય છે

[૧૨] ગો: - ગો એટલે ' ગાય ' તેના બે પ્રકાર છે.

પ્રથમ પ્રકાર - જેમ દૂધવતી ગાયને કોઈ એક શેઠ પાડોશી ને ત્યા આપી ગામ જાય, તે પાડોશી ગાયને ઘાસ, પાણી વગેરે બરાબર ન આપે તોય ભૂખ અને તૃષાથી પીડાઈ, દુઃખી થાય અને

દૂધ ઓછું આપે તેમ એકેક અવિનિત શ્રોતા એ ગુર્વાદિકની, આહાર-પાણી પ્રમુખે વૈયાવૃત્ય ન કરે તો મુરુનો દેહુલ્લાનિ પામે અને સૂત્રાદિકમાં ઘટાડો થાય તેથી અવિનિત શિષ્ય અપયશ પામે.

બીજો પ્રકાર:- એક શેઠ પાડોશીને દૂધાણી ગાય સોંપી ગામ ગયો. પાડોશીએ ગાયને ઘાસ, પાણી વગેરે સારા પ્રમાણમાં આપ્યા. તેથી દૂધમાં વધારો થયો અને તે કીર્તિ પામ્યો. તેમ એકેક વિનિત શ્રોતા (શિષ્ય) આહાર-પાણી પ્રમુખ વૈયાવૃત્ય ની વિધિથી ગુર્વાદિકને શાતા ઉપજાવે તો તેઓના જ્ઞાનમાં વધારો થાય અને કીર્તિને પામે. તે શ્રોતા આદરવા યોગ્ય છે.

(૧૦) ભેરી:- તેના બે પ્રકાર છે. પ્રથમ પ્રકાર.— ભેરીનો વગાડનાર પુરુષ રાજના હુકમ પ્રમાણે ભેરી વગાડે તો રાજ ખુશી થઈ તેને પુષ્કળ દ્રવ્ય આપે, તેમ વિનિત શિષ્ય તીર્થ કર તથા ગુર્વાદિકની આજ્ઞા પ્રમાણે સૂત્રાદિકની સ્વાધ્યાય તથા ધ્યાન પ્રમુખ કરે તો તેને સિદ્ધિ મળે, બીજો પ્રકાર એ કે તેમ ન કરે તો તેમનો કર્મરૂપ રોગ મટે નહિ અને સિદ્ધ ગતિનું સુખ પામે નહિ તે છોડવા યોગ્ય છે.

(૧૪) આભીરી-પ્રથમ પ્રકાર— આભીર સ્ત્રી-પુરુષ એક ગ્રામથી પાસેના શહેરમાં ઘૂત-ધી ભરી વેચવા ગયા. ત્યાં બજારમાં ઉતારતા ઘૂત ભાજન-વાસણુ કૂટી ગયું ઘૂત ઠળી ગયું. પુરુષે સ્ત્રીને ઠપકો આપતાં ઘણા કુવચનો કહ્યાં, ત્યારે સ્ત્રીએ પણ પોતાના પતિને સામાં કુવચનો કહ્યાં, આખરે બધું ઘૂત ઠોળાઈ ગયું અને બન્ને ઘણા શોક કરવા લાગ્યા. પાછળથી જમીન પરનું ઘૂત ઘાઈ લીધું ને વેચ્યું. જે કાંઈ કિંમત મળી હતી તે સાંજે ગામતરફ જતાં રસ્તામાં ચોરોએ લૂંટી લીધી. આભીર પતિ-પત્ની દુઃખી થયા. લોકોના પૂછવાથી તેઓએ સર્વ વૃત્તાન્ત કહ્યું અને લોકોએ ઠપકો આપ્યો. તે પ્રમાણે ગુરુએ વ્યાખ્યાન-ઉપદેશમાં આપેલ સાર-ઘૂતને લડાઈ-ઝગડો કરી ઠોળી નાખે ને છેવટે કલેશ કરી દુર્ગતિ પામે. તે શ્રોતા છોડવા યોગ્ય છે.

બીજો પ્રકાર:- ઘૂત ભરી શહેરમાં જતાં બજારમાં ઉતરતાં પાત્ર કૂટ્યું કે તરતજ બધાએ ભેગામળી ઘૂત ભરી લીધું પણ બહુ નુકશાન થવા દીધું નહિ તે ઘૂતને વેચી પૈસા મેળવી આરા સાથીઓ સાથે સૂખપૂર્વક ગામમાં પહોંચી ગયા. તેમ વિનિત શિષ્ય-શ્રોતા ગુરુપાસેથી વાણી સાલણી શુદ્ધ ભાવ-પૂર્વક તે અર્થ-સૂત્રને ધારી રાખે, સાચવે, અસ્ખલિત કરે. વિસ્મૃતિ થાય તો ગુરુ પાસે ક્ષમા ચાચી ધારે, પૂછે, પણ કકળાટ-ઝગડો કરે નહિ, તેની ઉપર ગુરુ પ્રસન્ન થાય. સંયમ અને જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય. પરિણામે સદ્ગતિ મળે. તે શ્રોતા આદરણીય છે.

ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિના ઉદ્ઘાટરણો. (૨)

(૧) ભરતશિક્ષા:- ભરત શિક્ષાના ઉદ્ઘાટરણ પહેલા આવી ગયા છે.

(૨) પશ્ચિત (શર્ત) :- કેઈ સમયે એક ગ્રામીણુ ખેડૂત કાકડીઓ લઈને નગરમાં વેચવા માટે ગયો. નગરના દ્વાર પર પહોંચતાજ તેને એક ધૂર્ત નાગરિક મળ્યો. ગ્રામીણુને લલો ભોળો સમજી તેને દગવાનો વિચાર કર્યો. આમ વિચારી નાગરિક ધૂર્ત ગ્રામીણુને કહ્યું- ભાઈ ! જો હું તારી બધી કાકડીઓ ખાઈ જાઉં તો તું મને શું આપીશ ? ગ્રામીણુ કહ્યું- જો તું બધી કાકડીઓ ખાઈ જાવ તો અમ દ્વારમાં ન આવી શકે એવડો લાડવો આપીશ. જાને વચ્ચે આ શરત નિશ્ચિત થઈ ગઈ, કેટલીક વ્યક્તિ-

ઓને સાક્ષી બનાવી. ત્યારપછી ધૂર્ત નાગરિકે તે બધી કાકડીઓને થોડી થોડી ખાઈને જુઠી કરી દીધી. આહુકે કાકડીઓ ખરીદવા આવવા લાગ્યા. તેઓ કાકડીઓ જોઈ કહેવા લાગ્યા— આ બધી કાકડીઓ ખાધેલી છે, કેમ લઈએ ? લોકોના આ પ્રમાણે કહેવાપર ધૂર્તે તે ગ્રામીણ અને સાક્ષીઓને વિશ્વાસ કરાવી દીધો કે તેને બધી કાકડીઓ ખાધી છે. બિચારે ગ્રામીણ ગભરાઈ ગયો કે પ્રતિજ્ઞા અનુસાર આવડો મોટો લાડવો કેવી રીતે આપીશ ? તે લયભીત થઈને ધૂર્તને એક રૂપિયા આપવા લાગ્યો. પણ તેણે સ્વીકાર ન કર્યો. ત્યારે બે રૂપિયા આપવા લાગ્યો તો પણ તે માન્યો નહિ. આ તે ગ્રામીણે કહ્યું સો રૂપિયા લઈ લો પણ મારો પીછો છોડો. પરંતુ ધૂર્તને પ્રતિજ્ઞા અનુસાર મોટો લાડવો જ જોઈતો હતો.

બીજા રોજ ધૂર્ત ન માન્યો ત્યારે ગ્રામીણે વિચાર્યું કે હાથીને હાથીથી લડાવવો જોઈએ અને ધૂર્તને ધૂર્તથી, અન્યથા તે માનશે નહિ. આ ધૂર્ત નાગરિકે મને વાતોમાં ફાંસી મારી સાથે છેતરપીંડી કરી છે. તેથી તેના જેવોજ કોઈક તેની બરાબર કરી શકશે. આમ વિચારીને ધૂર્તને થોડા દિવસ પછી લાડવો આપવાનું કહી પોતે બીજા ધૂર્તને શોધવા લાગ્યો.

શોધતાં તેને બીજો ધૂર્ત મળી ગયો. તેને ગ્રામીણે સર્વ વાત કહી. ધૂર્તે ગ્રામીણને ઉપાય બતાવ્યો. પછી ગ્રામીણ બજારમાં એક મીઠાઈવાળાની દુકાને ગયો. એક લાડવો લઈ સાક્ષીઓ તથા ધૂર્તને બોલાવી લાવ્યો. ગ્રામીણે નગરના દ્વારની બહાર લાડવો મૂકી દીધો અને બધાની સામે લાડવાને બોલાવવા લાગ્યો— અરે લાડવા ! ચાલ, અરે લાડવા ! ચાલ ! પરંતુ લાડવો ક્યાં ચાલવાનો હતો ! ત્યારે ગ્રામીણે સાક્ષીઓને કહ્યું— ભાઈઓ ! મેં તમારા બધાની વચ્ચે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે જો હું હારી જઈશ તો એવો લાડવો આપીશ કે જે દ્વારમાંથી ન આવી શકે તમે જોવો કે આ લાડવો દ્વારમાં આવતો નથી. તેથી હું આ લાડવો એને આપી પ્રતિજ્ઞાથી મુક્ત થાઉં છું, આ વાત સાક્ષીઓએ માની લીધી અને પ્રતિદ્રન્દ્રી ધૂર્તને હારાવી દીધો.

(૩) વૃક્ષ:— ઘણા યાત્રિકો કયાય જઈ રહ્યા હતા. માર્ગમાં કેરીથી લઈ પડેલાં આંગાને જોઈ રોકાઈ ગયા. પાકેલી કેરીને જોઈ તેને ઉતારવાની ઇચ્છા થઈ પરંતુ વૃક્ષોપર વાંદરા બેઠાં હતા. તેઓના ડર થી ઉપર ચડવું અશક્ય હતું. વાંદરા ઇચ્છાપૂર્તિના માર્ગમાં બાધક હતા. પથિક કેરી લેવાનો ઉપાય વિચારવા લાગ્યા. બુદ્ધિનો પ્રયોગ કરીને તેઓએ વાંદરાની તરફ પથર ફેંકવા શરૂ કર્યા. વાંદરા સ્વભાવથી જ ચંચળ અને નકલ કરનારા હોય છે. તેથી વાંદરાઓએ પણ પથિકોને પથરોનો જવાબ કેરીથી આપ્યો. આમ કરવાથી પથિકોની અભિલાષા પૂર્ણ થઈ. ક્ષણ પ્રાપ્ત કરવા માટે પથિકોની આ ચૌત્પત્તિકી બુદ્ધિ હતી.

(૪) વીંટી :— ઘણા સમય પહેલાની વાત છે. મગધ દેશમાં સુદર ધન-ધાન્યથી સમૃદ્ધ વિશાળ નગર હતું. ત્યાંનો પ્રસેતજીવ રાજા ઘણો શક્તિશાળી હતો. તેણે પોતાના શત્રુઓને પોતાની બુદ્ધિ અને ન્યાયપ્રિયતાથી જીતી લીધા હતાં. તે પ્રતાપી રાજાને ઘણા પુત્રો હતા. તે બધા પુત્રોમાં શ્રેણિક નામનો રાજકુમાર રાજાના બધા ગુણોથી સંપન્ન. સુદર અને રાજાનો પ્રેમપાત્ર હતો. અન્ય રાજકુમારો તેને ઈર્ષાવશ મારી ન નાખે તે માટે પ્રગટ રૂપે કાંઈ આપતો નહિ કે સ્નેહ કરતો નહિ. બાળક શ્રેણિક પિતા તરફથી જરાપણ સન્માન પ્રાપ્ત ન થતાં રોષે ભરાઈ પિતાને સૂચના આપ્યા વગર ઘેર છોડી બીજા દેશમાં ચાલ્યો ગયો. ચાલતાર તે “ બેન્નાતટ ” નામના નગરમાં પહોંચી ગયો. તે નગરમાં એક વેપારીની દુકાન પર પહોંચ્યો. જેનો સર્વ વ્યાપાર અને વૈભવ નષ્ટ થઈ ગયો હતો, તે ત્યાં જઈને એક બાગુ બેસી ગયો અને રાત્રિ ત્યાંજ પસાર કરી.

તે દુકાનેતા મમ્લિકે, તેજ રાત્રે સ્વપ્નમાં પોતાની કન્યાને વિવાહ એક રાત્રાકર સાથે થતો જોયો. બીજે દિવસે શેઠ જ્યારે પોતાની દુકાન પર આવ્યો ત્યારે શ્રેણિકના પુણ્ય પ્રભાવથી પહેલાનો સંચિત કરેલ માલ, જેનો કોઈ ભાવ પણ પુછતા ન હતા, ઉઘા ભાવથી વહેંચાણો અને શેઠને ઘણા લાભ થયો, આ લાભને જોતા શેઠના મગજમાં વિચાર આવ્યો કે આ મહાન લાભ આ દુકાનમાં મારી પાસે ખેડેલી જો આ વ્યક્તિના પુણ્યથી જ થયો છે, અન્ય કોઈ કારણ નથી, આ વ્યક્તિ ભાગ્યશાળી, સુઠર અને તેજસ્વી છે.

શેઠ વિચારવા લાગ્યો કે રાત્રિમાં જે રત્નાકર સાથે પોતાની કન્યાના લગ્નનું સ્વપ્ન મેં જોયું હતું તે આજ રત્નાકર હોવો જોઈએ, અન્ય કોઈ નહિ. ત્યારે શેઠ પાસે ખેડેલા શ્રેણિકને હાથ જોડી વિનમ્રતાથી પ્રાર્થના કરી— આર્યમહાનુભાગ ! આપ કેના ઘરમાં અતિથિ બની આવ્યા છો ? શ્રેણિકે પ્રિય અને કોમળ શબ્દોમાં જવાબ આપ્યો— શ્રીમાન ! હું તમારો અતિથિ છું. આ પ્રમાણે મનોરૂ ઉત્તર સાંભળી શેઠનું હૃદયકમળ ખીલી ઉઠ્યું. પ્રસન્નતા પૂર્વક શેઠ તેને પોતાને ઘેર લઈ ગયો અને સારામાં સારા વસ્ત્ર તથા ભોજનાદિથી તેનો સત્કાર કર્યો. શ્રેણિક ત્યાં આનંદપૂર્વક રહેવા લાગ્યો. તેના પુણ્યથી શેઠની ધનસંપત્તિ, વ્યાપાર અને પ્રતિષ્ઠા દિવસે દિવસે વધતી ગઈ. આ રીતે ઘણા દિવસો વ્યતીત થઈ ગયા શ્રેણિક પોતાની કન્યાને યોગ્ય વર છે એમ જાણી શુભ દિવસે, તેણી સાથે વિવાહ કરી દીધો. શ્રેણિકે શ્વસુરગૃહમાં પોતાની પત્ની નંદા સાથે ઇન્દ્ર-ઇન્દ્રાણી સદશ ગૃહસ્થ સંબંધી ભોગોનું આસ્વાદન કરવા લાગ્યો. કેટલાક સમય પછી નંદાદેવી ગર્ભવતી બની અને યથાવિધિ ગર્ભનું પાલન કરવા લાગી.

આ બાબુ રાજકુમાર શ્રેણિકના ખબર આપ્યા વિના ચાલ્યા જવાથી રાજા પ્રસેનજિત ઘણા ચિંતાતુર રહેતા હતા. તેઓએ ઘણી શોધ કરી પરંતુ સફળતા ન મળી. અંતે ઘણા સમય પછી લોકોની શ્રુતિ પરંપરાથી શેઠની પ્રસિદ્ધિ સાંભળી અને સાથેસાથ શ્રેણિકના સમાચાર મળતાં જોતાં સૈનિકોને શ્રેણિકને ઘોલાવવા મોકલ્યા. તેઓએ ત્યાં જઈને પ્રાર્થના કરી— મહારાજ પ્રસેનજિત તમારા વિધેગથી ઘણા દુઃખી છે, માટે જલ્દી રાજગૃહમાં પધારો શ્રેણિકે રાજપુરુષોની વાતને સ્વીકાર કર્યો. પોતાની પત્ની નંદાને પૂછી પોતાનો પરિચય લાખી રાજગૃહ તરફ પ્રસ્થાન કરી દીધું.

નંદાના ગર્ભમાં આવેલ જીવના પુણ્ય પ્રભાવથી નંદાને હાથી પર સવાર થઈને લોકોને ધનદાન આપીને અભયદાન આપવાનો દોહદ થયો. નંદાએ આ લાંબના પોતાના પિતાને કહી, પિતાએ રાજને પ્રાર્થના કરી પુત્રીનો દોહદ પૂર્ણ કર્યો. સમય પૂર્ણ થવાપર પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. તેનું અભયકુમાર નામ રાખ્યું તે સુકુમાર બાળક નંદનવનના કલ્પવૃક્ષની જેમ સુખપૂર્વક વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો, સમય આવવા પર તેને પાઠશાળામાં મુકવામાં આવ્યો અને યથાસમય તે શાસ્ત્ર તથા અન્ય કલાઓમાં પારંગત થયો.

અકસ્માત એક દિવસ અભયકુમારે પોતાની માતાને પુછ્યું— માં ! મારા પિતાજી કોણ છે અને ક્યાં રહે છે ? બાળકનો આ પ્રશ્ન સાંભળી માતાએ સર્વ વૃત્તાન્ત કહી સંભળાવ્યું અને પિતાનો લખેલ પરિચય પણ બતાવ્યો. બાળકે જાણી લીધું કે તેના પિતા રાજગૃહ નગરના શ્રેણિક છે. ત્યારપછી અભયકુમાર માતા સાથે રાજગૃહ તરફ ચાલી નીકળ્યા. રાજગૃહ બહાર માતાને રાખી અભયકુમારે રાજગૃહ નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. નગરમાં પ્રવેશતાજ એક નિર્જન કૂવાની ચારે બાજુ લોકોની લીડ જામેલી જોઈ, અભયકુમારે ત્યાં જઈને પુછ્યું કે આટલાં બધા માણસો શામાટે એકઠા થયા છે ? લોકોએ કહ્યું “ સૂકા (ખાલી) કૂવામાં રાજની સોનાની વીંટી પડી ગઈ છે, રાજાએ ઘોષણા કરી છે કે ” જે વ્યક્તિ કૂવાને ઠાઠે ઉભી રહી પોતાના હાથથી વીંટી કાઢી આપશે તેને ઇનામ આપીશ ” આ પ્રમાણે સાંભળતાં—

અભયકુમારને તરતજ ઉપાય સૂઝી ગયો તેને કૂવામાં પડેલી વીંટીને સારી રીતે જોઈ. પરંતુ તરતજ ત્યાં પડેલ છાણને ઉપાડી વીંટી પર નાખ્યું. વીંટી તેમાં ચોટી ગઈ થોડા સમય પછી સળગતો ઘાસનો પૂળો નાંખ્યો તેનાથી છાણ સૂકાઈ ગયું. ત્યારે તે કૂવામાં પાણી ભરાવ્યું. પાણી ભરતાંજ સુકાં છાણ સાથે વીંટી ઉપર આવી ગઈ. અભયકુમારે કાઠે ઉભા રહીનેજ છાણ ઉપાડી લીધું અને વીંટી કાઠી આપી લોકોએ પ્રસન્નતા પ્રગટ કરી અને રાજાને જઈને નિવેદન કર્યું. રાજાજ્ઞાનુસાર અભયકુમાર રાજા પાસે પહોંચી ગયો. અભયકુમારે વીંટી રાજા સમક્ષ મૂકી રાજાએ પૂછ્યું— જાણક તુ કોણુ છે ? અભયકુમારે કહ્યું—હું આપનોજ પુત્ર છું. પછી અભયકુમારે સર્વવાત જણાવી. રાજા અત્યંત હર્ષિત થયો. અને પૂછ્યું— પુત્ર ! તારી માતા કયા છે ? જવાબમાં તે બોલ્યો— તે નગરની બહાર છે. આ સાંભળી રાજા પોતાના પરિજનો સાથે રાણીને લેવા માટે ગયો. રાણી તેની ચરણોમા પડી. રાજાએ નન્દાને વસ્ત્રાભૂષણથી સત્કારીને અભયકુમારની સાથે સમારોહપૂર્વક મહેલમા પ્રવેશ કરાવ્યો. અભયકુમારને મંત્રીપદ પર સ્થાપિત કરી આનંદપૂર્વક રહેવા લાગ્યા. આ અભયકુમારની ઔત્પતિકી બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે.

[૫] પટ:— બે માણસો બહાર જઈ રહ્યા હતા. રસ્તામા મુદર, મોટું સરોવર હતું તેમા સ્નાન કરવાનો તેઓનો વિચાર થયો. બન્નેએ પોતાના વસ્ત્ર ઉતારી કિનારે રાખી દીધા. અને સ્નાન કરવા લાગ્યા તેમાથી એક માણસ જલ્દી સ્નાન કરી બહાર નીકળી ગયો. અને પોતાના સાથીની કાંબળ એઠી ચાલવા લાગ્યો. પોતાની સુતરાઉ ચાદર ત્યાજ રહેવા દીધી. ન્યારે બીજા માણસે જોયું કે પેલો માણસ મારો ઉની કામળો લઈ જઈ રહ્યો છે. તેને ઘણી ખૂમ પાડી પણ પહેલાએ તે તરફ ધ્યાનજ ન આપ્યું.

કામળાનો માલિક બહાર નીકળી તેની પાછળ દોડ્યો. અને કાંબળની માગણી કરી, પરંતુ બીજાે માન્યો નહીં. અ તે બન્ને ન્યાયાલયમા ગયા. પોતપોતાની વાત અને દાવો ન્યાયાધીશ સમક્ષ રજૂ કર્યો. પરંતુ બન્નેના સાક્ષી કોઈ ન હોવાથી ન્યાયાધીશ ન્યાય આપવામા કઠીનતા અનુભવવા લાગ્યો. થોડી વાર વિચારીને ન્યાયાધીશે બન્નેની હુલમત કરાવી. હુલમત પછી જોયું કે જેનો કામળો હતો તેના વાળોમા ઉનના તતુઓ હતા અને બીજાના વાળોમા સુતરાઉ તતુ હતા.

ન્યાયાધીશે તરતજ કામળો લઈને તેના સ્વામીને આપી દીધો અને બીજાને યથોચિત દડ આપીને પોતાની ઔત્પતિકી બુદ્ધિનો પરિચય આપ્યો.

[૬] કાકીડો:— કોઈ માણસ જગલમા જઈ રહ્યો હતો તેને શૌચની હાજત થઈ તે શીઘ્રતાથી એક બીલના-મુખ પાસે શરીર ચિંતાની નિવૃત્તિ માટે ખેંચી ગયો. અકસ્માત ત્યાજ એક કાકીડો આવ્યો. તે પોતાની પૂછડીથી પેલા માણસના ગુદા ભાગને સ્પર્શ કરી દરમા ઘુમી ગયો. શૌચ માટે ખેઠેલા માણસના મગજમા ઠસી ગયું કે આ જ તુ અધોમાર્ગ દ્વારા મારા શરીરમા પ્રવેશ કરી ગયો છે. આ ચિંતામા તે દિન-પ્રતિદિન સુકાવા લાગ્યો. ઘણી દવા કરી પરંતુ નિષ્ફળતાજ મળી.

એક દિવસ તે કોઈ વૈદ્યની પાસે ગયો, વૈદ્યે નાડી પરીક્ષા કરી દરેક રીતે તેની તપાસ કરી પરંતુ બિમારીનું કોઈ ચિહ્ન ન દેખાયું. ત્યારે વૈદ્યે તે માણસને પૂછ્યું. તમારી આવી દશા ક્યારથી થઈ છે ? તે માણસે સર્વ વાત જણાવી દીધી. વૈદ્યે નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે આ બિમારીનું કારણ ક્રૂર ભ્રમજ છે. વૈદ્યે રોગીને કહ્યું— તમારી બિમારી હું સમજી ગયો છું. તેને દૂર કરવા માટે તમારે સો રૂપિયા ખર્ચ

કરવા પડશે, તે વ્યક્તિએ તેનો સ્વીકાર કરી લીધો.

વધે એક લાખનો-લાક્ષારસનો કાકીડો બનાવી માટીના પાત્રમાં નાખી તે માણસને વિરેચનની દવા આપી. અને કહ્યું- તમે આ પાત્રમાં શૌચ જાવ. તે માણસે તે પ્રમાણે કર્યું. પછી વેંઘે તે પાત્ર ઉઠાવી પ્રકાશમાં લાવી રોગીને બતાવ્યું. ત્યારે રોગીને સંતોષ થયો કે કાકીડો નીકળી ગયો છે. પછી ઔષધિનો ઉપચાર કરવાથી શરીર ફરી સખળ બની ગયું. માણસના ભ્રમને દૂર કરવામાં વેંઘની ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિ સમજવી.

[૭] કાગડા:- બેન્નાતટ નગરમાં લિક્ષા માટે ભ્રમણ કરતાં એક જૈન મુનિને બૌદ્ધ લિક્ષુ મળી ગયા. બૌદ્ધ મુનિએ ઉપહાસ કરતાં જૈન મુનિને કહ્યું- અરે મુને ! તારા અર્હન્ટ સર્વજ છે અને તુ એનો પુત્ર, તો બતાવ કે આ નગરના કેટલા કાગડા છે, ત્યારે જૈન મુનિએ વિચાર્યું કે આ લિક્ષુ ધૂર્તતાથી વાત કરી રહ્યો છે. તેથી તેને જવાબ પણ તેને અનુરૂપ જ આપવો જોઈએ. આમ વિચારી ને ઉત્તરમાં કહ્યું- આ નગરમાં ૬૦,૦૦૦ કાગડા છે. જો એાછા હોય તો તેમાંથી કેટલાક મહેમાન બની બહાર ગયા છે અને જો વધારે હોય તો બહારથી મહેમાન બની અહીં આવ્યા છે. જો તેમાં શકા હોય તો ગણી લો. આમ કહેવાપર બૌદ્ધ લિક્ષુને કેઈ વાત ન સુઝી અને માથું બજવાળતો ચાલ્યો ગયો, આ મુનિની ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે.

[૬] ઉચ્ચાર-મલ-પરીક્ષા:- એક માણસ પોતાની નવોઢા, રૂપયૌવનસંપન્ન પત્નીની સાથે ગ્રામાન્તર જઈ રહ્યો હતો. રસ્તે ચાલતા એક ધૂર્ત વ્યક્તિ તેને મળી. માર્ગમાં વાતો કરતાં તેની સ્ત્રી ધૂર્તપર આમકત બની ગઈ અને તેની સાથે જવા તૈયાર થઈ ગઈ ત્યારે ધૂર્ત કહેવા લાગ્યો કે આ સ્ત્રી મારી છે અને વ્યક્તિ સ્ત્રીપર પોતાનો અધિકાર જમાવવા લાગ્યા પરંપર ઝગડતા ઝગડતા તેઓ ન્યાયાલયમાં ગયા ન્યાયાધીશે બંનેની વાત સાલળી પછી સ્ત્રી અને ધૂર્તને અલગ કરી નાખ્યા. ન્યાયાધીશે સ્ત્રીના પતિને પૂછ્યું- કાલે તમે શું ખાધું હતું ? તેને જવાબ આપ્યો કે મેં અંન મારી પત્નીએ કાલે રાતે તલના લાડૂ ખાધા હતા. તેજ પ્રમાણે ધૂર્તને પણ પુછ્યું - તેને કંઈ જુદોજ જવાબ આપ્યો. ન્યાયાધીશે સ્ત્રી અને ધૂર્તને વિરેચન આપીને તપાસ કરી તો સ્ત્રીના મળમાં તલ દેખાણું પણ ધૂર્તના મળમાં નહિ. આ આધાર પર ન્યાયાધીશે અસલી પતિને તેની સ્ત્રી સેા:પી દીધી અને ધૂર્તને યથોચિત દંડ આપીને પોતાની ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિનો પરિચય આપ્યો.

[૬] હાથી: કોઈ એક રાજાને અતિ બુદ્ધિસંપન્ન મંત્રીની આવશ્યકતા હતી. તેને અતિશય મેધાવી વ્યક્તિની શોધ કરવા માટે એક બળવાન હાથીને ચોરાપર બાંધીને ઘોષણા કરાવી કે જે વ્યક્તિ આ હાથીને તોળી દેશે તેને રાજા ઘણું ધન આપશે આ ઘોષણા માલગીને એક વ્યક્તિએ સરોવરમાં નાવ મૂકી તે નાવમાં હાથીને લઈ જઈ ચડાવ્યો હાથીના ભારથી નાવ ન્યા સુધી પાણીમાં ડૂબી ત્યા તે માણસે નિશાન કરી લીધું. પરંચાત્ હાથીને ઉતારી નાવમાં ત્યા સુધી પત્થર ભર્યા કે પૂર્વ ચિહ્નિત સ્થાન સુધી નાવ પાણીમાં ડૂબી ગઈ. પછી નાવમાંથી તે પત્થર કાઢી તે તોળ્યા. પછી તે માણસે રાજાને નિવેદન કર્યું કે- મહારાજ ! અમુક પલ પરિમાણ હાથીનું વજન છે રાજા તેની બુદ્ધિની વિલક્ષણતાથી પ્રસન્ન થયો અને પ્રધાનમંત્રી તરીકે નિયુક્ત કર્યો આ તે પુરૂષની ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે.

[૧૦] ભાંડ:- કોઈ એક રાજાના દરબારમાં ભાંડ આવતો હતો રાજા તે ભાંડને પ્રેમ કરતો.

હતો. તેથી ભાંડ, પુશામૃતિઓ, ખની ગયો હતો, રાજ તે ભાંડની સમક્ષ હુમે'શા પોતાની મહારાણીની પ્રશંસા કર્યા કરતો કે મારી રાણી ઘણી આજ્ઞાકિંત છે પરંતુ ભાંડ રાજને કહેતો—મહારાજ ! રાણીજી સ્વાર્થવશ એવું કરે છે. જો તમને વિશ્વાસ ન હોય તો પરીક્ષા કરી લો.

રાજએ ભાંડનો કહેવા પ્રમાણે એક દિવસ રાણીને કહ્યું—દેવી ! મારી ઈચ્છા છે કે હું બીજા લગ્ન કરું અને તેના ગર્ભ થી જે બાળક થાય તેને રાજ્યાલિપેકથી સન્માનન કરૂં, રાણીને જવાબ આપ્યો મહારાજ ! તમે બીજા લગ્ન લેવું કરો પરંતુ પરંપરાથી પહેલા રાજકુમાર જ રાજ્યાધિકારી બની શકે છે. ભાંડની વાત ખૂબજ છે એમ જાણીને રાજ રાણી સામે હસ્યા. રાણીએ હસવાનું કારણ પૂછ્યું તો રાજ વધુ હસ્યા—રાણીના અગ્રકથી રાજએ ભાંડની વાત જાણાવી આ સાંભળીને રાણી અત્યંત ક્રોધિત થઈ ગઈ અને રાજ દ્વારા ભાંડને દેશ છોડી દેવાની આજ્ઞા અપાવી.

દેશપારની આજ્ઞા મળતા ભાંડે વિચાર્યું કે મારીવાત રાજએ રાણીને ઠીક ઠીક છે અને તેથી જ રાણીએ આવી આજ્ઞા અપાવી છે પછી ભાંડ ચ પલોનો મોટો ટોપનો માથે ઉપાડી રાણીના આવાસમાં ગયો પહેરેંગીરની આજ્ઞા લઈ રાણીના દર્શન માટે અદર ગયો. રાણીએ પૂછ્યું—માથાપર આ શું ઉઠાવ્યું છે ? જવાબમાં ભાંડ ખોલ્યો— દેવીજી ! મારા માથા પર જેટલી ચ પલની જોડીઓ છે તેને પહેરીને જે જે દેશમાં જઈ શકીશ ત્યાંસુધી તમારો અપયશ ફેલાવતો જઈશ આ સાંભળી રાણીએ દેશપારનો હુકમ પાછો ખેંચી લીધો અને ભાંડે પૂર્વવત્ રહેવા લાગ્યો આ ભાંડની ઔત્પત્તિ બુદ્ધિનુ ઉદાહરણ છે

[૧૨] લાખની ગોળી.— કોઈ એક બાળકે રમતા કૌતૂહલ-વશ લાખની ગોળી નાકમાં નાંખી દીધી ગોળી અદરે સ્વામ નળીમાં ફેસાઈ ગઈ સ્વામ ન લઈ શક્યાને કારણે બાળકને વેદના થવા લાગી આ જોઈ બાળકના મા-બાપ ગભરાઈ ગયા તેઓ તે બાળકને સોની પાસે લઈ ગયા સોનીએ પોતાની સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી એક લોખંડની સોઈ ને અગ્રભાગ ગરમ કરી આવધાનીથી નાંકમાં નાંખી ગરમ સોઈ સાથે લાખની ગોળી ચોટી ગઈ સોનીએ ખેંચીને બહાર કાઢી લીધી આ સોનીની ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિ છે.

[૧૩] સ્તમ્ભ કેઈ રાજને અત્યંત બુદ્ધિશાળી મંત્રીની આવશ્યકતા હતી. તેથી રાજએ વિસ્તીર્ણ અને ઉડા તળાવમાં એક ઉચો સ્તમ્ભ રોપી દીધો અને તેની રક્ષા માટે રાજ્યાધિકારી નિયુક્ત કર્યો રાજએ ઘોષણા કરાવી કે જે કોઈ કિનારે ઊભા રહીને દોરડાથી આ સ્તમ્ભને બાધી લેશે તેને રાજ એક લાખ રૂપિયા આપશે.

એક બુદ્ધિમાન વ્યક્તિએ આ ઘોષણા સાલળીને લોકોની ઉપસ્થિતિમાં તળાવના કિનારે એક ખીલો ખોડ્યો. અને તેની સાથે દોરડાનો એક છેડો બાંધ્યો ખીલે છેડો પકડી તળાવની ચારે બાજુ એક ચક્કર માર્યું આમ કરવાથી સ્તમ્ભ વચ્ચે બંધાઈ ગયો, રાજ પુરૂષોએ આ સમાચાર રાજને આપ્યા. રાજ તેની બુદ્ધિ પર હર્ષિત થયા અને તે પુરૂષને એક લાખ રૂપિયા આપીને મંત્રી તરીકે સ્થાપિત કરી કરી દીધો આ તે પુરૂષની ઔત્પત્તિ બુદ્ધિ,

[૧૩] શ્લુલકઃ— કોઈ નગરમાં એક પરિવ્રાજિકા રહેતી હતી તે ઘણી ચતુર અને કલા કુશલ હતી એક વાર તે રાજ્યસલામા ગઈ અને ગાંતને કહ્યું— “મહારાજ ! એવું કોઈ કાર્ય નથી કે જે અન્ય કરી શકે અને અમે હું ન કરી શકું” રાજએ પરિવ્રાજિકાની વાત સાલળી અને નગરમાં આ રીતે ઘોષણા

કરાવી કે બે કોઈ પુરૂષ એવો હોય કે જે આ પરિવારનિકાને છુની લે, તે રાજ સભામાં આવે. મન તેમું સન્માન કરશે

નગરમાં જમણ કરતાં કોઈ નવયુવક કુલ્લકે આ ઘોષણા માંભળી અને રાજસભામાં ગયો. મન ને કહ્યું - મહારાજ ! હું આ પરિવારનિકાં ને અવગ્રહ કરાવીશ. પ્રતિયોગિતાને મમય નક્કી કરી પરિવારનિકાને સ્વચ્છતા આપી દીધી.

નિશ્ચિત સમયપર રાજસભામાં પરિવારનિકા અને કુલ્લકે ગાને આવી ગયા. પરિવારનિકા નિરન્દાન પૂર્ણ અને અભિમાનયુક્ત મુખ કરતી ઘોડી- મારે આ મુંડીત સાથે કેવા પ્રકારની પ્રતિયોગિતા કરવાની છે ? પરિવારનિકાની ધૂર્તતા સમજતા કુલ્લકે ઘોડ્યા- જે હું કરું તે તમારે કરવું. આટલું કહીને પાંત પહેરેલ બધા કપડા ઉતારી નગ્ન થઈ ગયો. પરિવારનિકા એમ કરવામાં અનમર્થ હતી બીજી પ્રતિયોગિતામાં કુલ્લકે એવી રીતે લઘુશકા કરીકે તેનાથી કમળની આકૃતિ બની ગઈ પરિવારનિકા તે પાન ન કરી શકી રાજસભામાં તિરસ્કૃત અને લલિત બની પરિવારનિકા ત્યાથી ચાલતી થઈ ગઈ. આ કુલ્લકની ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે.

[૧૪] માર્ગ:- કોઈ પુરૂષ પોતાની સ્ત્રી સાથે રથમાં બેઠી જઈ રહ્યા હતા. વસ્ત્રમાં જતા સ્ત્રીને શોચની બાધા થઈ. રથ ઉભો રખાવી સ્ત્રી ઘણે દર- પુરૂષ બેઠું ન શકે તેમ તે સ્ત્રી ગરીર ચિંતા દર કરવા બેસી ગઈ જે જગ્યાએ રથ ઉભો રાખ્યો હતો ત્યા એક વ્યંતરીનું સ્થાન હતું. તે વ્યંતરી પુરૂષના રૂપ યૌવન પર અત્યંત આસક્ત થઈ ગઈ તે પુરૂષથી સ્ત્રીને દર બેઠીને વ્યંતરીએ તે સ્ત્રી જેવું રૂપ બનાવ્યું અને રથપર સવાર થઈ ગઈ. સ્ત્રી જ્યારે શોચથી નિવૃત્ત થઈ સામે આવતી દેખાણી તો વ્યંતરીએ પુરૂષ ને કહ્યું-આ કોઈ વ્યંતરી મારું રૂપ બનાવી સામે આવે છે રથને જલ્દી ચલાવો સ્ત્રી એ પામે જાણીને બેસું અને મોટે થી રડવા લાગી. વ્યંતરીના કહેવાથી પુરૂષ ગ્રથને ઠોડાવવા લાગ્યો અને પેલી સ્ત્રી ચળી પાછળ ઠોડવા લાગી અને કહેવા લાગી- આ કોઈ વ્યંતરી બેઠી છે તેને ઉતારીને મને લઈ લો પુરૂષ વિચારમાં પડી ગયો આ તે રથ ઉભો રાખ્યો

બન્ને સ્ત્રીઓ વિવાહ કરવા લાગી અને બન્ને પોતાને પેલા પુરૂષની પત્ની તરીકે ઓળખાવતી હતી આ રીતે બન્ને સ્ત્રીઓ લડતી લડતી ગામમાં પહોંચી મમન આકૃતિવાળી જે સ્ત્રીઓમાંથી કઈ સ્ત્રી મારી છે, તે પુરૂષ મમજી શકેતો ન હતો આ તે અગડો પંચાયતમાં ગયો ન્યાય કરનારે પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કર્યો બન્ને સ્ત્રીઓ ને અલગ અલગ કરી પુરૂષને દર સ્થાન પર બેસાડી દીધો અને કહ્યું- જે સ્ત્રી પુરૂષને પહેલા સ્પર્શ કરી લેશે તે સ્ત્રીનો તે પતિ ગણાશે ! સ્ત્રીતો ઠોડીને પુરૂષ પામે પહોંચવા નો પ્રયત્ન કરતી હતી પણ વ્યંતરીએ વૈકિંચ શક્તિ દ્વારા હાથ લાબો બનાવી ત્યાંજ બેઠા બેઠા પુરૂષનો સ્પર્શ કરી લીધો. આ પરથી મમજઈ ગયું કે આ સ્ત્રી છે અને આ વ્યંતરી છે આ ન્યાય કર્તાની ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે

[૧૫] સ્ત્રી:- એકદા મૂલચંદ અને પુંડરીક એક સાથે માર્ગપરથી જઈ રહ્યા હતાં. તેજ માર્ગથી એક પુરૂષ પોતાની સ્ત્રી સાથે કયાંક જતો હતો. પુંડરીક દૂરથી તે સ્ત્રીને બેઠું તેનાપર આમકત બની ગયો પુંડરીકે પોતાની દુર્ભાવના પોતાના મિત્ર મૂલચંદ સમક્ષ પ્રગટ કરી અને કહ્યું- બે આ સ્ત્રી

મને મળશે તો હું જીવિત રહીશ નહીં તો મારૂં મૃત્યુ થશે ત્યારે કામાસકત પુંડરીકને મૂલચંદ્રે કહ્યું-
તું આતુર ન થા. હું એવું કરીશ કે જેથી સ્ત્રી-તને મળી જાય.

તે બંને મિત્રો, પેલા સ્ત્રી-પુરૂષ ન જોવે તે રીતે રસ્તો બદલી પહેલા રસ્તા પર એવી રીતે આવ્યા કે સ્ત્રી-પુરૂષ સામે મળે. મૂલચંદ્રે પુંડરીકને માર્ગથી દૂર એક વનકુંજમાં બેસાડી દીધો અને સ્વંય પેલા દંપતીનો માર્ગ રોકી કહેવા લાગ્યો- અરે મહાભાગ ! મારી સ્ત્રીને આ પાસેની કુંજમાં બાળક જન્મ્યું છે. તેને જોવા માટે તમારી સ્ત્રીને ક્ષણમાત્ર ત્યાં મોકલો. તે પુરૂષે પોતાની સ્ત્રીને મોકલી. અને તે પુંડરીક પાસે ગઈ. તે ક્ષણ માત્ર ત્યાં રોકાઈ અને પાછી આવી ગઈ. આવીને મૂલચંદ્રના વસ્ત્ર પકડી હુસીને કહેવા લાગી- તમને અભિનંદન ઘણું સુદર બાળક જન્મ્યું છે. આ મૂલચંદ્ર અને સ્ત્રીની ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે

[૧૬] પતિ- બે ભાઈ એા વચ્ચે એક પત્ની હતી. લોકોમા વાતો થતી કે- અહો ! આ સ્ત્રીને પોતાના બંને પતિઓ પર સમાન રાગ છે. આ વાત ફેલાતા ફેલાતા રાજના કાન સુધી પહોંચી રાજ આ વાત સાંભળીને આશ્ચર્ય પામ્યો. ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું- દેવ ! આવું કદી ન બને તેનો એક પર અવશ્ય વિશેષ અનુરાગ હશે. રાજ એ પૂછ્યું- તે કેવી રીતે જાણી શકાય ? મંત્રીએ જવાબ આપ્યો- હું એવો ઉપાય કરીશ કે જલ્દીથી જાણી શકાશે કે તેને કોના પર વધુ રાગ છે.

એક દિવસ મંત્રીએ તે સ્ત્રીને સંદેશ લખીને મોકલ્યો કે- તે પોતાના બંને પતિઓને પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં અમુક ગામમાં મોકલે અને તેજ દિવસે આંજ પાછા ઘરે આવે આ સંદેશ વાચી તે સ્ત્રીએ થોડા રાગવાળા પતિને પૂર્વવતી ગામમાં મોકલ્યો અને જેના પર વિશેષ રાગ હતો તે પતિને પશ્ચિમ મા મોકલ્યો. પૂર્વ દિશામાં મોકલ્યો તેને જતા સમયે અને પાછા આવતી વખતે બંને વખત સૂર્યનો તાપ સામે રહે અને જેને પશ્ચિમમાં મોકલ્યો તેને બંને સમય સૂર્ય પીઠ તરફ રહ્યો આમ કરવાથી મંત્રીએ જાણ્યું કે અમુક પર થોડો અને અમુક પર વિશેષ અનુરાગ છે આ નિર્ણય કરીને મંત્રીએ રાજને નિવેદન કર્યું, પરંતુ રાજએ તેનો સ્વીકાર ન કર્યો કારણ કે બંને ને પૂર્વકે પશ્ચિમમાં જવાની આજ્ઞા હતી તેમાં કાંઈ વિશેષતા જ્ઞાન ન થઈ

મંત્રીએ ફરી આજ્ઞા મોકલી કે પોતાના પતિઓને એકજ સમયે જુદાજ ગામમાં મોકલે. સ્ત્રીએ બંને પતિને સમકાલમાં જુદા જુદા ગામમાં મોકલ્યા મંત્રીએ બે વ્યક્તિઓને એક સાથે સ્ત્રી પાસે મોકલી. અને તેઓએ સમકાલમાં જઈને કહ્યું કે-તમારા અમુક પતિના શરીરમાં અમુક વ્યાધિ થઈ ગઈ છે તેની સારસલાલ કરો ત્યારે જેના પર રાગ થોડો હતો તેની વાત સાંભળી તે સ્ત્રી બોલી- તેને તો હમેશા તેવું જ રહે છે જેના પર વિશેષ રાગ હતો તેની વાત સાંભળી કહેવા લાગી - તેને વધારે કષ્ટ થતું હશે. માટે પહેલા ત્યાં જઈ આમ કહીને પશ્ચિમ તરફ ચાલવા લાગી આ સર્વ વાત મંત્રીએ રાજને કહી મંત્રીની બુદ્ધિમત્તાથી રાજ અત્યંત પ્રમનન થયો. મંત્રીની ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિનું આ ઉદાહરણ છે

[૧૭] પુત્ર - કોઈ નગરમાં એક વ્યાપારી રહેતો હતો. તેને બે પત્નીઓ હતી. એકને પુત્ર હતો અને બીજી વન્ધ્યા હતી. વન્ધ્યા સ્ત્રી પણ બાળકને ખૂબજ પ્યાર કરતી હતી તેથી બાળક સમજતો ન હતો કે તેની માત્રી માતા કોણ છે ? એકવાર તે વેપારી પોતાની પત્નીઓ અને બાળક સાથે દેશાન્તર

માં આવ્યો ગયો ત્યાં જોતજોત દેવારીસું સ્મૃત્યુ થઈ ગયું પછી તેમને સ્ત્રીઓમાં જંગલો થયા લાગ્યો. એક કહેતી હતી કે આ બાળક મારો છે તેથી હું ધરની સ્વામિની છું, બીજી સ્ત્રી પણ કહેતી— આ બાળક મારો છે તેથી હું ધરની માલિક છું. બન્ને ન્યાય માટે ન્યાયાલયમાં ગયા.

મંત્રીઓએ મો વાદ-વિવાદ સાંભળી કર્મચારીઓને આજ્ઞા કરી કે પહેલાં બન્ને વચ્ચે ધરની સ પત્તિ વહે ચી.દો અને પછી આ છોકરાના બે કકડાકરી બન્ને સ્ત્રીઓને એક એક આપી દેજો મંત્રીના વાક્યને સાલપી કમિત અને શલ્યથી વિધાયેલ હૃદયથી બાળકની જનની— માતા દુ.બ પૂર્વક કહેવા લાગી— સ્વામિનું હે મહાનંત્રિન! આ મારો પુત્ર નથી, મને સ પત્તિથી પણ પ્રયોજન નથી. ભલે ધરની સ્વામિની. તે અને અને પુત્ર ન્પણ ભલે તે રાખે હું દરિદ્ર અવસ્થામાં રહી તેને ઘેરે પુત્રને છવિત જોઈનેજ પોતાને કૃતકૃત્ય માનીશ. પુત્ર વગર આસર્વ વૈભવ અને ધન-ધાન્ય મારા માટે અઘડાગ મમાન છે પરંતુ બીજી સ્ત્રીએ કાઈ ન કહ્યું મંત્રીએ તે સ્ત્રીના દુ બથી નાણી લીધું કે આજ બાળકની અસલી માતા છે તેથી તેને બાળક સાંધી દીધો અને ગૃહસ્વામિની પણ તેને બતાવી દીધી અને ધન્યાને ધકો મારી કાઢી 'મૂકી' આ મંત્રીની' ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિનુ ઉદાહરણ છે.

[૧૮] મધુછત્ર— કોઈ વણકરની પત્ની દુરાચારિણી હતી. એકવાર તેનો પતિ ગ્રામાંતર ગયો ત્યારે તે વીર પુરૂષ સાથે વ્યભિચાર સેવવા બલવૃક્ષકુંજમાં ગઈ ત્યાં તેણીએ એક મધપુડો જોયો અને ઘેર ચાલી આવી બીજે દિવસ જ્યારે તેનો પતિ મધ ખરીદવા બજારમાં જવા લાગ્યો ત્યારે તે સ્ત્રીએ તેને રોકી દિધી અને કહ્યું કે તમારે મધ જોઈએ છીએ ? હું તમને મધપુડો બતાવું આમ કહી પતિને બલ વૃક્ષોની વચ્ચે લઈ ગઈ પણ ત્યાં તેને મધપુડો દેખાયો નહી. તેથી શ કાયુક્ત સ્થાનપર લઈ ગઈ જ્યાં તેણીએ વ્યભિચારનુ સેવન કર્યું હતું. અને વણકરને મધ-છત્ર બતાવી દીધું આ રીતે મધુછત્રના બતાવવા પરં વણકરે નાણી લીધું કે આ સ્ત્રી અહી આવીને વ્યભિચારનુ સેવન કરે છે આ વણકરની ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિનુ ઉદાહરણ છે

[૧૯] મુદ્રિકા — કોઈ એક નગરમાં બ્રાહ્મણરહેતો હતો તે મત્યચારી હતો લોકોમાં પ્રસિદ્ધ હતું કે આ પુરોહિત પાસે જે કોઈ થાપણ રાખે અને લાભા સમય પછી પણ થાપણ પાછી માગે ત્યારે તરત જ પાછી આપી દે છે આ સાંભળીને એક ગરીબ માણસે પોતાની હબ્બર મહોરની થેલી તે પુરોહિત પાસે થાપણ રૂપે રાખી અને દેશાન્તરમાં ગયો. લાભા સમય પછી તે માણસ તે નગરમાં પાછો આવ્યો અને પુરોહિત પાસે પોતાની થાપણ પાછી માંગી પુરોહિતે ચોક્કસ ના પાડી દીધી અને કહેવા લાગ્યો— તુ કોણુ છે ? કયાથી આવ્યો છે ? તારી થાપણ કેવી છે ? હું નાણુતો નથી ત્યારે તે ગરીબ તેની વાત સાંભળીને થાપણ પાછી ન મળતા પાગલ થઈ ગયો અને હબ્બર મહોરની થેલી એમ બોલતો બોલતો નગરમાં ફરવા લાગ્યો.

એક દિવસે મંત્રીને પમાર થતા જોયા અને તેની પાસે જઈ તે કહેવા લાગ્યો “પુરોહિતજી ! મારી હબ્બર મહોરની જે થેલી તમારી પાસે થાપણ રૂપે રાખી છે તે મને આપી દો ” આ સાંભળીને મંત્રીનું મન દયાથી દ્રવિત થઈ ગયું તેને રાજ પાસે જઈને સર્વ વાત કહી રાજએ ગરીબ માણસ અને પુરોહિત બંને ને બોલાવ્યા, બંને ગજસલામાં આવ્યા રાજએ પુરોહિતને કહ્યું— આની થાપણ પાછી કેમ આપતા નથી પુરોહિતે કહ્યું દેવ ! મે તેની કોઈપણ વસ્તુ થાપણ રૂપે ગ્રહણ કરી નથી ત્યારે રાજ માન થઈ ગયો અને પુરોહિત ઘરે આવ્યો ગયો. પછી રાજએ ગરીબ માણસને એકાંતમાં બોલાવ્યો અને

પૂછ્યું- અરે! તુ કહે છે તે શુ સત્ય છે ? ત્યારે તે માણસે દિવસ, મુહૂર્ત, સ્થાન અને પાસે રહેલ વ્યક્તિઓના નામ પણ ગણાવી દીધા.

એક દિવસ રાજ્યે પુરોહિતને ખોલાવ્યો અને તેની સાથે ચોપાટ રમવામા મગ્ન બની ગયા. બન્ને એ પરસ્પર વી ટી બદલી લીધી. પછી રાજ્યે પુરોહિતને ખબર ન પડે તેમ ગુપ્ત રૂપે એક માણસ ને વી ટી આપી પુરોહિતને ઘેર મોકલ્યો અને પુરોહિત પત્નીને કહેવા કહ્યું કે- મને પુરોહિતે મોકલ્યો છે અને આ નામાકિત મુદ્રિકા તમને વિશ્વાસ રહે તે માટે સાથે આપી છે. અમુક દિવસે અમુક સમયે ગરીબ માણસની હજાર મહોરની થેલી થાપણ રૂપે લીધી છે તે જલ્દીથી મોકલાવો. રાજ કર્મચારીઓએ તે પ્રમાણે કર્યું. પુરોહિત પત્નીએ પણ નામાકિત મુદ્રિકા જોઈ ગરીબ માણસની થાપણ મોકલાવી. રાજ પુરૂષે તે થેલી રાજ્યને સોંપી દીધી. રાજ્યે ઘણી થેલીઓની વચ્ચે તે થેલીને રાખી ગરીબ માણસને ખોલાવ્યો અને પાસે પુરોહિતને ખેસાડ્યો. દ્રમકે થેલીઓની વચ્ચે પોતાની થેલી જોઈ અત્યંત હર્ષ પામ્યો અને તેનું પાગલપણુ જતુ રહ્યું. તે સહર્ષ રાજ્યને કહેવા લાગ્યો “રાજ ! આ વચ્ચેની થેલી જેવીજ મારી થેલી છે.” રાજ્યે તેને તે થેલી સોંપી દીધી અને પુરોહિતને જિહ્વાચ્છેદ કરી ત્યાંથી કાઢી મૂક્યો. આ રાજ્યની ઔત્પત્તિકી ખુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે

(૨૦) અંક:- કોઈ એક માણસ એક શાહુકાર પાસે પોતાની હજાર રૂપિયાની થેલી થાપણ રૂપે રાખીને સ્વયં દેશાંતર ચાલ્યો ગયો. પછી શાહુકારે થેલીના નીચેના ભાગને નિપુણતાથી કાપીને રૂપિયા કાઢી લીધા અને ખોટા રૂપિયા ભરી થેલી સીવી લીધી, કેટલાક સમય પછી તે માણસે થેલી પાછી માંગી શાહુકાર પાસેથી થેલી લઈ તે ઘેર ગયો અને થેલી ખોલતા ખોટા રૂપિયા નીકળ્યા. આ જોઈ તે ઘણા દુઃખી થયો અને ન્યાયાલયમાં જઈ મારી વાત જણાવી, ન્યાયાધીશે થેલીના સ્વામીને પૂછ્યું- તારી થેલીમા કેટલા રૂપિયા હતા. તેને કહ્યું-હજાર રૂપિયા હતા ન્યાયાધીશે થેલીમાંથી રૂપિયા કાઢી અમલી રૂપિયા થેલીમા ભર્યા થેલી કાપીને સીવી હતી તેટલા રૂપિયા તેમાં ન મમાણા આના પરથી ન્યાયાધીશે અનુમાન કર્યું કે અવશ્ય શાહુકારે ખોટા રૂપિયા ભરી દીધા છે ન્યાયાધીશે હજાર રૂપિયા તે માણસને અપાવ્યા અને શાહુકારને યથોચિત દંડ અપાવ્યો. આ ન્યાયાધીશની ઔત્પત્તિકી ખુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે

(૨૧) નાણક:- એક માણસે હજાર સોનામહોરથી ભરેલ થેલી એક શેઠ પાસે થાપણ રૂપે રાખી પછી તે કાર્યાવશ દેશાંતરમાં ગયો. ઘણા સમય વીતી જવાપર શેઠે થેલીમાથી શુદ્ધ સોના મહોર કાઢી નવી અને ઓચ્છા સોનાવાળી મહોરો અંદર ભરી થેલી સીવી લીધી. ઘણા વર્ષો પછી સોનામહોર નો સ્વામી પાછો આવ્યો અને શેઠ પાસે થેલી માગી શેઠે તેને થેલી પાછી આપી તેને પોતાની થેલીને ઓળખી લીધી અને થેલી લઈ ઘેર ગયો. થેલી ખોલતા અશુદ્ધ સોનાની નકલી મહોરો નીકળી. તેને શેઠની પાસે જઈને કહ્યું - મારી મહોરો તો અમલીને શુદ્ધ હતી અને આતો નકલીને ખોટી મહોરો નીકળી છે શેઠે કહ્યું-અમલી નકલી હું કાઈ ન જાણુ તમારી થેલી જેમ હતી તેમજ પાછી આપી છે બન્ને વચ્ચે ઝગડો વધી ગયો અને બન્ને ન્યાયાલયમાં પહોચ્યા ન્યાયાધીશે બન્નેની વાત સાલગી અને થેલીના માલિકને પૂછ્યું - તમે કયા વર્ષમા થેલી થાપણ રૂપે રાખી હતી ? તેને વર્ષ, દિવસ વગેરે બતાવ્યા ન્યાયાધીશે મહોરો જોઈ તો તે નવી બનેલી હતી ન્યાયાધીશે સમજી લીધું કે આ શેઠે ખોટી મહોરો ભરી છે આમ નિશ્ચય કરી પેલા માણસને શેઠ પાસેથી અમલી સોના મહોરો અપાવી અને શેઠને યથોચિત દંડ આપ્યો. આ ન્યાયાધીશની ઔત્પત્તિકી ખુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે

(૨૨) ભિક્ષુ: કોઈ એક માણસ કોઈ સંન્યાસી પાસે હબ્બર સોના મહોરો આપણું તંત્રીકે રાખી વિદેશ ગયો. કેટલાક સમય પછી તે પાછો આવ્યો અને ભિક્ષુ પાસે સોના મહોરો પાછી માંગી પરંતુ તે પછી આપીશે, કાલે આપીશ, એમ કરીને સમય કાઢવા લાગ્યો. તે માણસ આવા વ્યયહારથી દુ.ખી થઈ ગયો કારણ કે સંન્યાસી આપણુ પાછી આપતો ન હતો.

એક દિવસ તે માણસને કોઈ ખીજ માણસો મળ્યા તેઓએ કહ્યું—અમે તારી આપણુ પાછી અપાવી દેશું અને કેટલાક સ કેત આપી ચાલ્યા ગયા પછી ભગવા કપડા પહેરી હાથમાં સોનાના ચીપીયા લઈ પેલા સંન્યાસી પાસે પહોચ્યા તેને કહેવા લાગ્યા— અમે વિદેશમાં પરિભ્રમણ માટે જઈ ગયા છીએ. અમારી પાસે આ સોનાના ચિપિયા છે તેને તમારી પાસે રાખો કારણ કે તમે ઘણા સત્યવાદી મહાત્મા છે. તેજ સમયે પેલો માણસ સ કેતા નુસાર ત્યા આવ્યો અને સંન્યાસીને કહેવા લાગ્યો— મહાત્માજી ! મારી હબ્બર રૂપિયાની થેલી મને પાછી આપો, મહાત્મા આગ તુક વેષધારી સંન્યાસી ના સોનાના ચિપીયા ના લોભવશ અને અપયશના ભયથી ના ન પાડી શક્યો. અને હબ્બર મહોરો પાછી આપી પછી સંન્યાસીઓએ કાર્યવશ પરિભ્રમણનો કાર્યક્રમ સ્થગિત કરી ઘરે પાછા ફરી ગયા સંન્યાસી પોતાના કાર્ય પર પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો આ તે લોકોની ઔત્પત્તિકી યુદ્ધિવતુ ઉદાહરણ છે.

(૨૩) ચેટક નિધાન:—એ ગાઠ મિત્રો હતા એક વાર તેઓ જ ગલમ: ફરવા ગયા ત્યા તેઓને ઢાટેલ ધન મળ્યું. માયાવી મિત્રે કહ્યું— મિત્ર ! આપણે કાલે શુભ દિવસ અને મુહૂર્ત આ ધન અહીંથી લઈ જશું સરલ સ્વભાવી મિત્રે આ વાત સ્વીકારી લીધી અને બંને ઘરે પાછા ફર્યા તેજ રાત્રે માયાવી મિત્ર જ ગલમ ગયો અને ત્યાથી બધુ ધન લઈ ત્યા કોલસા ભરી ઘરે પાછો ફર્યો બીજે દિવસે બંને મિત્રો પૂર્વ નિશ્ચયાનુસાર ધનની જગ્યાએ પહોચ્યા પરંતુ ત્યા તો કોલસો ભેયા, આ ભેઈ માયાવી માથુ અને છાતી ફૂટી રડવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો— હાય ! આપણે કેટલા ભાગ્યહીન છીએ કે દૈવે આંખ આપીને છીનવી લીધી, આપણને ધન બતાવી કોયલા બતાવ્યા “આ રીતે વાર વાર કહેવા લાગ્યો તે કહેતા—કહેતા પોતાનુ કપટ છુપાવવા તેની તરફ ભેતો હતો, આ દષ્ટ્ય ભેઈને સરલ મિત્રને બંબર પડી ગઈ કે આ કારસ્થાન તેનુંજ છે. પોતાના ભાવને છુપાવી માયાવીને માનતવન આપતા કહ્યું— મિત્ર ! શા માટે દુ ખી થાય છે આ રીતે રડવાથી શુ ધન પાછુ આવી જશે આ રીતે તેઓ પોતપોતાના ઘરે પાછા ગયા

સરલ સ્વભાવી મિત્રે આનો બદલો લેવા માયાવી મિત્રની સજીવ બેવી પ્રતિમા બતાવી અને બે વાંદગ પાળ્યા. રોજ તે પ્રતિમા પરના હાથ, પગ, માથા પર વાદરાને ખાવાયોગ્ય પદાર્થ રાખી દેતો અને વાદરા રોજ તે ખાતા. રોજનો આ કાર્યક્રમ થઈ જતા વાંદરા પ્રતિમાથી પરિચિત થઈ ગયા અને ખોરાક વગર પણ તે પ્રતિમા સાહુ ગેલ કરતા.

ત્યાર પછી કોઈ પર્વ ના દિવસે સરલ મિત્રે માયાવી મિત્રને ઘરે જઈ કહ્યું— મિત્ર ! આજે પર્વનો દિવસ છે અમે ભોજન તૈયાર રાખ્યું છે તો તારા બંને પુત્રોને જમવા મોકલ” માયાવીના બંને પુત્ર ભોજન કરવા સરલ મિત્રને ઘરે આવ્યા. બંને ને ભોજન કરાવી કોઈ જગ્યાએ છુપાવી દીધા બ્યારે સાજ પડી ત્યારે માય વી મિત્ર પોતાના પુત્રોને બોલાવવા આવ્યો મિત્રના આવવાના સમાચાર સાંભળી સરલ મિત્રે પ્રતિમા દૂર કરી ત્યાં આસન બિછાવી. તેનાપર માયાવીને બેસાડ્યો અને કહેવા લાગ્યો— મિત્ર ! તારા બંને પુત્રો વાદરા બની ગયા છે મને આ વાતનુ ખૂબજ દુ:ખ છે. આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરતાં તેને વાંદગઓને છોડી દીધા. વાંદરાઓ પૂર્વાભ્યાસને કારણે માયાવી મિત્રપર ચડી ગયા. માથાપર હાથ

પર ચઢ્યો ચઢીને તેને ખ્યાર કરવા લાગ્યા. સરલ મિત્રે માયાવીને કહ્યું- મિત્ર ! તારા આ બન્ને પુત્રો છે એટલે તને ખ્યાર કરે છે. માયાવી આ જોઈ કહેવા લાગ્યો- મનુષ્ય વાંદરા કેમ બની શકે ? મિત્ર બોલ્યો- જો સુવર્ણ કોયલા બની શકે છે, તો છોકરા પણ વાંદરા બની શકે છે. ત્યારે માયાવી વિચારવા લાગ્યો અને મારી ચાલાકીની ખબર પડી ગઈ છે, જો વધારે બોલીશ તો રાજાને ખબર પડી જશે અને તે મને પકડી લેશે. ત્યાર પછી માયાવીએ યથાતથ્ય સારી ઘટના મિત્રને કહી દીધી અને ધનનો અર્થો લાગ આપી દીધો. પેલા મિત્રે પણ પુત્રોને બોલાવી તેને સોંપી દીધા. આ સરલ મિત્રની ઔત્પત્તિક બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે.

[૨૪] શિક્ષા-ધનુર્વેદ :- કોઈ એક માણસ ધનુર્વિદ્યામાં કુશળ હતો ભ્રમણ કરતાં એકવાર તે કોઈ સમૃદ્ધ નગરમાં પહોંચ્યો, ત્યાંના ધનિક પુત્રોને એકઠાકરી ધનુર્વિદ્યા શીખવાડતો હતો, તેથી વિદ્યાર્થીઓએ કલાચાર્યને શિક્ષાના બદલામાં ઘણું ધન લેટ આપ્યું. બ્યારે તેમના વડીલોને આ ખબર પડી ત્યારે તેઓ ચિંતિત બન્યા તેઓએ વિચાર્યું કે બ્યારે તે ધન લઈ પાછો ફરે ત્યારે મારીને ધન પડાવી લેવું. તેમની આ વાતની શિક્ષકને ખબર પડી ગઈ.

આ ખબર પડ્યા પછી તેને આમાન્તર માં રહેતા પોતાના લાઇઓને સમાચાર મોકલ્યા કે “ અમુક રાત્રે હું નદીમાં છાણા પ્રવાહિત કરીશ, તમે તેને લઈ લેજો ” તેઓએ પણ તે વાતનો સ્વીકાર કરી જવાબ મોકલી દીધો. પશ્ચાત્ શિક્ષકે દ્રવ્ય નિશ્ચિત છાણાના છાણા બનાવ્યા. અને તડકામાં સારી રીતે સૂકવી નાખ્યા પછી ધનિક પુત્રોને કહ્યું કે અમારા કુળમાં એવી પરંપરા છે કે જે સમયે શિક્ષાનો કાર્યક્રમ પૂર્ણ થઈ જાય ત્યારપછી અમુકતિથિ કે પર્વમાં સ્નાનકરીને મંત્રના ઉચ્ચારણ પૂર્વક સૂકા છાણા નદીમાં પ્રવાહિત કરાય છે. તેથી અમુક રાત્રે આ કાર્યક્રમ થશે, કુમારોએ ગુરુની આ વાત સ્વીકારી લીધી. પછી નિશ્ચિત રાત્રે કુમારોની સાથે સ્નાન પૂર્વક મંત્રોચ્ચારણ કરતાં બધા છાણા નદીમાં વિચર્જિત કરી દીધા. અને ઘરે પાછા ફર્યા. તે છાણા તેના બધુઓએ કાઢી લીધા. કેટલાક દિવસ પછી ધનિક પુત્રોને તેમના સગાઓની ત્રિદાય લઈને ફક્ત, પહેરેલે વસ્ત્રે, બધાને પોતાની જાત બતાવી કલાચાર્ય ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. વડીલોએ જોયું કે તેની પાસે કાંઈ નથી તેથી મારવાનો વિચાર છોડી દીધો આ કલાચાર્યની ઔત્પત્તિક બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે.

[૨૫] અર્થશાસ્ત્ર-નીતિશાસ્ત્ર :- એક વ્યાપારીની બે પત્નીઓ હતી. એકને પુત્ર હતો ખીલ વન્ધ્યા હતી પરંતુ બન્ને સ્ત્રીઓ પુત્રનું નિર્વિશેષ પાલન કરતી. તેથી બાળકને ખબર ન હતી કે મારી માતા કોણ છે ? વાણીયો પોતાની પત્નીઓ અને બાળક સાથે ભગવાન સુમતિનાથની જન્મભૂમિમાં પહોંચી ગયો. ત્યાં પહોંચવા પર વાણીયાનું મૃત્યુ થઈ ગયું તેના મૃત્યુ પછી બન્ને સ્ત્રીઓમાં બાળક અને ગૃહ સંપત્તિ માટે ઝગડા થવા લાગ્યા. બન્ને સ્ત્રીઓ બાળક પર પોતાનો અધિકાર જમાવી ગૃહસ્વામિની બનવા ઇચ્છતી હતી. આ ઝગડો રાજદરબારમાં ગયો. પણ નિર્ણય ન થઈ શક્યો. ભગવાન સુમતિનાથની ગર્ભવતી માતાને વિવાહની ખબર પડી. માતા સુમંગલાએ બન્ને સ્ત્રીઓને પોતાની પાસે બોલાવી અને કહ્યું “ થોડા દિવસ પછી મારા ઘરે પુત્રનો જન્મ થશે તે મોટો થઈને અશોક વૃક્ષ નીચે બેસી તમારો ઝગડો દૂર કરશે. ત્યા સુધી તમે અહીં નિવાસ કરો. ” આ સાલણીને જેનો પુત્ર ન હતો તે વિચારવા લાગી- “ ચાલો આટલો સમય અહીં રહીને આનંદ કરીએ પછી જે થશે તે જોઈ લેવાશે ” વન્ધ્યાએ સુમંગલાની વાત સ્વીકારી લીધી. તેનાથી રાણીએ જાણી લીધું કે આ બાળકની માતા નથી અને તેને તિરસ્કૃત કરી કાઢી મૂકી. બાળકને તેની માતાને સોંપી ગૃહસ્વામિની બનાવી આ માતા સુમંગલાની ઔત્પત્તિક બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે.

[૨૬] ઇચ્છામહ - જે તમે ઇચ્છો તે આપમેઁ: — એક શેઠનું મૃત્યુ થઈ ગયું. તેની સ્ત્રી શેઠદાસા વ્યાજ પર આપેલ રૂપિયાને પ્રાપ્ત કરી શકતી ન હતી ત્યારે સ્ત્રીએ પતિના મિત્રને જોડાવ્યો અને કહ્યું- જે લોકોને મારા પતિએ રૂપિયા વ્યાજ પર આપ્યા છે, તેમની પાસેથી મને રૂપિયા અપાવી દો. પતિના મિત્રે કહ્યું- તેમથી મને લાગ આપો તો અપાવી દઉં ત્યારે સ્ત્રીએ કહ્યું- જે તું ઇચ્છે તે મને આપજે. પછી મિત્રે બધા રૂપિયા વસૂલ કરી લીધા. રૂપિયા મળી જવાપર સ્ત્રીને થોડો અને પોતાને વધુ લાગ રાખવાની ભાવના થઈ સ્ત્રીએ કહ્યું એ સ્વીકાર ન કર્યું, ત્યારે આ ઝગડો ન્યાયાલયમાં પહોંચ્યો. ન્યાયાધીશની આજ્ઞાથી બધું ધન ત્યાં મંગાવવામાં આવ્યું તેના બે ભાગ એક નાનો અને એક મોટો એમ કરીને રાખી દીધા. ન્યાયાધીશે મિત્રને પૂછ્યું- તુ કયા ભાગને ઇચ્છે છે? તેને કહ્યું- હું મોટા ભાગને ઇચ્છું છું- ‘ત્યારે ન્યાયાધીશે કહ્યું’ તમે મોટા ભાગને ઇચ્છો છો માટે મોટો ભાગ સ્ત્રીને આપીદો, કેમકે જે તમે ઇચ્છો તેજ તમારે આપવાનું છે. આમ ઝગડો પતાવવામાં ન્યાયાધીશની ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે.

[૨૭] શતસહસ્ર:- ‘લાબ’ નામનો એક પરિત્રાજક હતો તેની પાસે ચાલીનું મોટું પાત્ર હતું પરિત્રાજકે તે પાત્રનું નામ ‘ખોરક’ રાખ્યું હતું પરિત્રાજક જે વાત એક વાર સાંભળે કે અક્ષરશ યાદ રાખી શકતો તેથી બુદ્ધિના અભિમાનથી તેણે બધા સામે પ્રતિજ્ઞા કરીકે- ‘જે વ્યક્તિ મને અશ્રુતપૂર્વ વાત સંભળાવશે તેને હું ચાંદીનું પાત્ર આપી દઈશ’ આ પ્રતિજ્ઞા સાંભળી ચાંદીના પાત્ર ના લોભથી ઘણી વ્યક્તિઓ આવી પણ કોઈ એવી વાત ન સંભળાવી શકી. આગ-તુક જે વાત સંભળાવતા, પરિત્રાજક અક્ષરશ અનુવાદ કરીને સંભળાવી દેતો અને કહેતો— આ વાત મેં સાંભળેલી છે અન્યથા હું કેમ સંભળાવી શકું, આ કારણથી તેની પ્રસિદ્ધિ સર્વત્ર ફેલાય ગઈ.

આ વાત એક સિદ્ધ પુત્રે સાંભળી અને કહ્યું કે— “હું એવી વાત કરીશ કે પરિત્રાજકે કદિ સાંભળી ન હોય. ત્યારપછી લોકોની વચ્ચે પરિત્રાજક સામે સિદ્ધ પુત્ર આ શ્લોક જોડ્યો—

“ તુજ્ઞ પિયા મહ પિતૃણો, ધારેઈ અમૂળગં સયસહસ્સં
 જઈ સુયપુત્રવં દિજ્જઈ, અહ ન સુયં સ્વોરયં દેસુ ॥ ”

અર્થાત્- મિદ્ધપુત્રે પરિત્રાજકને કહ્યું- તારા પિતાએ મારા પિતાના એક લાભ રૂપિયા આપવાના છે જે આ વાત તમે સાંભળી હોય તો તમારા પિતાનું એક લાભ રૂપિયાનું દેણું ચૂકવી દો અને જે ન સાંભળી હોય તો પ્રતિજ્ઞાનુસાર ‘ખોરક’ (ચાંદીપાત્ર) આપી દો. આ સાંભળી પરિત્રાજકને પોતાનો પરાજય સ્વીકારવો પડ્યો અને ચાંદીનું પાત્ર આપવું પડ્યું આ સિદ્ધપુત્રની ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે.

પરિશિષ્ટ ‘ગ’

વૈનયિકી બુદ્ધિના ઉદાહરણો.

[૧] નિમિત્ત - એક સિદ્ધ પુત્રના બે શિષ્યો હતા તે બન્નેને સમાન રૂપથી નિમિત્તશાસ્ત્રનું અધ્યયન કરાવતો હતો એક શિષ્ય બહુમાનપૂર્વક ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરતો ગુરુ જે આજ્ઞા આપે તે સ્વીકાર કરી લેતો અને નિમિત્ત મન નિયંત્રિત કરતો હતો. અન્યેક કેતપત્ર થવા પર ગુરુ ચરણોપાસ ઉપ-સ્થિત વધને વિનય પૂર્વક મસ્તક નનારી વદન કરીને, શક્ય સમાધાન કરતો હતો આ રીતે નિરંતર

નિમિત્ત શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતા કરતા તેની બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ થઈ ગઈ. ત્યારે બીજા શિષ્યની બધી પ્રવૃત્તિ તેનાથી વિરૂદ્ધ હતી.

એકદા તે બંને ગુરુની આજ્ઞાથી બીજે ગામ જઈ રહ્યા હતા. રસ્તામાં તેઓએ મોટા મોટા પગલાં જોયા. પગલાંને જોઈને વિચારશીલ, વિનયવાન શિષ્યે પોતાના ગુરુમંદને પૂછ્યું— આ પગલાં કેના છે ? ઉત્તરમાં તે બોલ્યો “મિત્રવર ! આ કાંઈ પૂછવા જેવી વાત છે ? આ તો સ્પષ્ટજ હાથીના પગલાં છે. વિનીતશિષ્યે કહ્યું— ભાઈ એમ ન કહો આ પગલાં હાથણીના છે, તે હાથણી ડાબી આંખે કાણી છે, તેના પર કોઈ રાગી સવાર થઈ છે તેમજ તે સધરા છે, ગર્ભવતી છે અને આ ઠકાલમાંજ પ્રસવ થવાના છે. તેને પુત્રનો લાલ થશે.”

આમ કહેવાપર અવિનીત શિષ્ય બોલ્યો— તમે એમ કયા આધારે કહી રહ્યા છો ? વિનયી બોલ્યો— એ તને આગળ જઈને પ્રત્યક્ષથી સ્પષ્ટ થઈ જશે. આ પ્રમાણે વાતો કરતાં બંને નિર્દિષ્ટ ગામમાં પહોંચી ગયા. તેઓ એ ગામની બહાર મોટા સરોવરને કિનારે રાણીનો મોટો પડાવ જોયો. ત્યાં ડાબી આંખે કાણી એક હાથણી જોઈ. તે સમયે કોઈ દાસી એ આવીને મંત્રીને કહ્યું કે મહારાજને વધાઈ આપો, રાણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો છે.

આ બધું જોઈને વિનીત શિષ્યે બીજને કહ્યું તે દાસીના વચનો સાંભળ્યા ? તે બોલ્યો— મેં બધું સાંભળી લીધું, તમારૂં જ્ઞાન અન્યથા નથી ત્યાર પછી બંને હાથ પગ ઘોઈ તળાવને કિનારે વટ વૃક્ષની નીચે વિશ્રામ લેવા બેસી ગયા.

તે સમયે એક વૃદ્ધા માથાપર પાણીનો ઘડો રાખીને તેમની સામે આવી. આ બંને ને જોઈને તેને વિચાર્યું— આ સારા વિદ્વાનો જણાય છે તો શા માટે મારા વિદેશગત પુત્ર વિષે પૂછી ન લઉં “એમ વિચારી પશ્ચ કરવા આવે છે ત્યાં માથા ઉપરથી ભરેલ ઘડો પડી ગયો અને ઠીકરામાં પરિણત થઈ ગયો. તે સમયે અવિનીત બોલી ઉઠ્યો—વૃદ્ધા ! તારો પુત્ર પણ ઘડાની માફક મૃત્યુ પામી ગયો છે. આ સાંભળી વિનયી બેલ્યો. મિત્ર ! આ પ્રમાણે ન બોલો પરંતુ એમ બોલો કે તમારો પુત્ર ઘેર આવી ગયો છે અરે ! વૃદ્ધ માતા ! ઘેરે જાઓ અને તમારા પુત્રનું મુખ જુઓ” આ સાંભળી વૃદ્ધા પુનરુજ્જીવિતની જેમ વિનયીને ક્ષતશઃ આર્શીવાદ આપતી પોતાના ઘેર ગઈ. ઘેર જઈને ધૂળથી ખરડાયેલ પગવાળા પોતાના પુત્રને જોયો. પુત્રે માતાના ચરણમાં પ્રણામ કર્યાં. અને મા એ તેને આર્શીવાદ આપ્યા તથા નૈમિત્તિકની વાત સાંભળાવી. પુત્રને પૂછીને વૃદ્ધાએ કેટલાક રૂપિયાને વસ્ત્ર યુગલ તે વિનયી શિષ્યને ભેટ રૂપ અર્પણ કર્યાં.

અવિનીત આ બધું જોઈને દુઃખી થઈને મનમા વિચારવા લાગ્યો— નિશ્ચયથી ગુરુએ મને સારી રીતે ભણાવ્યો નથી. અન્યથા મને પણ આવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાત.

ગુરુનું કાર્ય કરીને બંને ગુરુપાસે પાછા ગયા વિનયીએ ગુરુને જોતાંજ અંજલી કરી મસ્તક નમાવી, બહુમાન પૂર્વક આનંદાશ્રુ ઓથી ભરેલ નેત્રથી ગુરુના પાદારવિન્દોમાં પોતાનું મસ્તક રાખીને નમસ્કાર કર્યો જ્યારે બીજે ઠિચિત માત્ર પણ ન નમ્યો. અભિમાનની અગ્નિના ધૂવાડાને અંદરને અંદર ધારણ કરેલ, પત્થરના સ્તંભની માફક એક તરફ ઉભો રહ્યો. ત્યારે ગુરુએ અવિનીતને કહ્યું— અરે ! તું આમ શા માટે ઉભો છે ? બોલ્યો— ‘મહારાજ ! તમે જેને સારી રીતે ભણાવ્યો છે તે તમ.રા ચરણમાં નમશે હું નહિ’ ત્યારે ગુરુએ કહ્યું— શું તને સારી રીતે નથી ભણાવ્યો ? “ત્યારે તેને પુરોક્ત મર્વકથન ગુરુને કહી દીધું ત્યારે ગુરુએ વિનયીને પૂછ્યું—વત્સ ? તે આ કેવી રીતે જાણ્યું ?” ત્યારે વિનયી શિષ્યે કહ્યું— તે તમારા ચરણના પ્રતાપે વિચાર કર્યો કે આ

સારી રીતે જાય છે કે હાથીના પગલા છે. પૃથ્વી વિશેષસ્થાને વિચાર કર્યો કે હાથીના છે કે હાથથી નો? પૃથ્વી પ્રેશાબ છે તે નક્કી કર્યું છે હાથથીના પગલા છે રસ્તામાં દક્ષિણ પાશ્વેનો વાડ માટે ઉગાડેલ. વલ્લી અને પાંદડા વગેરે આવેલ હતા તેનાથી નિશ્ચય કર્યો કે તે વામ-હાથી આખે કાણી છે રાજ વ્યક્તિ સિવાય અન્ય કોઈ વ્યક્તિ ન હોય કે જે આટલા જનસમૂહ માથે હાથી પર આરૂઠ થઈને જાય. એટલે તે નક્કી કર્યું કે અવશ્ય અસ કોઈ રાજકીય વ્યક્તિ છે અને તેને હાથથી પરથી ઉતરીને લઘુશકા કરી છે-તેના પરથી જણ્યું કે તે રાણીજ હોય શકે કૃષ્ણ માથે લાંગેલ રક્ત વસ્ત્રના તતુઓથી જ્ઞાન થયું કે તે સધવા છે જમણી બાબુની ભૂમિ પર હાથ રાખી ઉભી થઈ છે તેથી જણ્યું કે તે ગર્ભવતી છે. દક્ષિણ પર્ણ વધુ ભારે હોવાથી જણ્યું કે આજકાલેમાં પ્રસવ થયો આ બધા નિમિત્તોથી જાણી લીધું કે તેને પુત્ર થશે

વદ્દા સ્ત્રીના પ્રશ્નમા તત્કાલ ઘટ પડવાથી વિચાર્યું કે આ ઘટ જેમાંથી ઉત્પન્ન થયો છે તેમા મળી ગયો તેથી મે જાણી લીધું કે વદ્દાનો પુત્ર ઘેર આવી ગયો છે. આમ શહેવા પર ગુરુએ વિનયી શિષ્ય તન્દ સ્નેહની દૃષ્ટિથી જોઈ તેની પ્રશંસા કરી અને ધીન ગિષ્યને કહ્યું - અમારું કર્તવ્ય તો તમને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવવાનો છે વિમર્શ તો તમારે કરવો જોઈએ આ વિનયથી હિસન શિષ્યની વૈનયિકી બુધ્ધિનું ઉદાહરણ છે.

[૨] અર્થશાસ્ત્ર:- અર્થશાસ્ત્ર પર કલ્પક મત્રીનું દ્વિપાત છે. જેનો ટીકાકારે નામ માત્ર થીજ સકેત કર્યો છે તેનું ઉદાહરણ ઉપલબ્ધ નથી.

[૩] લેખ:- લિપિનું પરિજ્ઞાન, તે પણ વિનયતાન શિષ્યને જ થાય છે

[૪] ગણિત:- ગણિતમા પ્રવીણના પણ વૈનયિકી બુધ્ધિનો ચમત્કાર છે

[૫] કૃત્વો:- કેઈ એક ગ્રામીણે ભૂમિના વેસ નિક ભૂવેત્તાને પુછ્યું કે- અમુક સ્થળે કેટલી ઉંડાઈએ પાણી હશે? ભૂવેતાએ કહ્યું કે અમુક પરિમાણમા ભૂમિને ખોદો. ગ્રામીણે તે પ્રમાણે ખોદ્યું પણ પાણી ન નિકળ્યું ત્યારે ભૂમિ પરીક્ષકે કહ્યું - પાર્થ-પાસેતા ભૂભાગ પર પગથી પ્રહાર કરો તેમ કરવાથી તત્કાલ પાણી નીકળ્યું આ ભુગર્ભવેત્તા પુરૂષની વૈનયિકી બુધ્ધિ છે.

[૬] અર્થ-ધોડો :- ઘણા વેપારીઓ કાન્કાપુરીમા ઘોડા વેચવા ગયા નગરીના રાજ-કુમારોએ હુપ્ત પુષ્ટ, દેખાવમા મોટા ઘોડા ખરીદી લીધા, પરંતુ ઘોડાની પરીક્ષામાં પ્રવીણ વાસુદેવે દુ મલા-પતલા ઘોડાનો મોઢો કર્યો ઘોડેસવારીના સમયે મોટા જોડા ઘોડા પાછળ રહી જતા અને વાસુદેવનો પાતળો ઘોડો બધાની આગળ નીકળી જતો આ વાસુદેવની વૈનયિકી બુધ્ધિ છે.

[૭] ગૃહભ-ગર્વેડો :- એક નવયુવાન રાજાનો મગજમા ધુન સવાર થઈ ગઈ કે તરુણોજ બના કાર્યમા કુળને હોય છે તન્ન્યાવસ્થાન મર્વશ્રેષ્ઠ હોય છે આમ વિચારીને ગર્ભને પોતાના કાર્ય-કર્મમાંથી બધા અનુભવી અને વયોવૃદ્ધ યોદ્ધાઓને કાઢી નાખી તેના સ્થાને યુવાનોની ભૂલતી કરી એક વાનસ્પત કોઈ દેશ પર ચડાઈ કરવા જઈ રહ્યો હતો સ્ત્રીમા એક વિશાળ જ ગલમાં મોટા ભૂલી જવાથી જ્યારે યુવાન સંભિન્ન, કર્મચારિયો, અહિન રાજા તરુથી અકુળ બની ગયા ત્યારે કિ કર્તવ્યમૂઠ રાજાને કોઈને પ્રાર્થના કરી મહાગન! કોઈ વૃદ્ધ પુરુષની બુધ્ધિ વિના આ વિપત્તિસાગર પાર કરી શકાય નહી

માટે વૃદ્ધ પુરુષની શોધ કરે. ત્યારે રાજ્યે સૈન્યમાં વૌષણી કરાવી એક પિતૃભક્ત સૈનિકે આ વૌષણી સાલણી કે જે ગુપ્ત વેશમાં પોતાના પિતાને માથે લાવ્યો હતો યુગાનૈનિકે રાજ્યને કહ્યું- મહારાજ ! મારા પિતા અહીં ઉપસ્થિત છે, રાજ્યની આજ્ઞા પ્રમાણે તે વૃદ્ધ પિતાને રાજ્ય પાસે લઈ આવ્યો. રાજ્યે ગૌરવથી પૂછ્યું- મહાપુરુષ મારી સેનાને પાણી કેવી રીતે મળશે ? વૃદ્ધ પુરુષ બોલ્યો- “ દેવ ” ગદેડાને સ્વતંત્રરૂપે છોડી દો. તે જે જમીનને સૂઘે તે સ્થાન પર પાણી છે તેમ સમજ લેવું.” રાજ્યે તે પ્રમાણે કર્યું પાણી પ્રાપ્ત કરી બધા સ્વસ્થ બન્યા અને પોતાને રસ્તે ચાલવા લાગ્યા. આ સ્થવિર પુરુષની વૈનયિકી બુદ્ધિ છે

[૮] લક્ષણ :- ઘોડાના એક વેપારીએ ઘોડાની રક્ષા માટે એક માણસને રાખી તેને કહ્યું- વેતનમાં તેને બે ઘોડા આપીશ, સેવકે તે સ્વીકારી લીધું ઘોડાની રક્ષા કરતા સ્વામીની કન્યા સાથે તેને સ્નેહ થઈ ગયો સેવકે કન્યાને પૂછ્યું- ક્યા ઘોડા સારા છે ?- છોકરીએ જવાબ આપ્યો, “આમતો બધા ઘોડા સારા છે પરંતુ પત્થરથી ભરેલા કૂપ ઘડાને વૃદ્ધ પરથી નીચે નાખવાથી જે અવાજ ધાય અને જે ઘોડો ભયભીત ન થાય તે ઘોડો શ્રેષ્ઠ છે ” સેવકે આ પ્રમાણે બધા ઘોડાની પરીક્ષા કરી તો તેનાથી બે ઘોડા નિર્ભય નીકળ્યા વેતન આપવાનો સમય આવ્યો ત્યારે તેને કહ્યું - મને અમુક બે ઘોડા આપો અશ્વસ્વામીએ કહ્યું- અરે ! આ બંને ને તું શું કરીશ ? બીજા ઘોડા લઈ લે, પરંતુ સેવક માન્યો નહિ ત્યારે વેપારીએ પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું- આ સેવક અમુક બે ઘોડા માગે છે, તેથી તેને ઘરજમાઈ બનાવી લઉં છું નહિ તો આ બતિસ પત્ત શ્રેષ્ઠ લક્ષણથી યુક્ત બંને ઘોડા લઈ જશે પરંતુ તેની સ્ત્રી માની નહિ. ત્યારે સ્વામીએ તેને સમજાવ્યું કે આ ઘોડાના રહેવા પર બીજા ઘોડા પણ ગુણયુક્ત બની જશે અને આપણા પરિવારમા પણ ઉન્નતિ થશે. અન્યથા ઘોડા ચાલ્યા જવાથી બધી રીતે હાનિ થશે આ સાલણી તે સ્ત્રી માની ગઈ અને અશ્વરક્ષક સાથે કન્યાના લગ્ન કરી ઘરજમાઈ બનાવી લીધો આ અશ્વસ્વામીની વૈનયિકી બુદ્ધિ છે

[૯] અર્થ :- પાટલીપુત્રમા મુરુહડ નામનો રાજા રહેતો હતો અન્ય કોઈ રાજ્યે મુરુહડ રાજ્યને ત્રણ વિચિત્ર વસ્તુઓ મોકલી ૧) એવું સૂતર કે જેને છેડો ન હતો. ૨) એક કાઠી કે જેની ગાઠ ન દેખાય અને ૩) એક એવો ડબ્બો જેનું ઠાંકણ ન દેખાય. તે બધા પર લાખ એવી રીતે લગાડી દીધું હતું કે કોઈ બાણી ન શકે રાજા મુરુહડે આ કૌતુક બધા સલાસદોને પ્રતાવ્યું પણ કોઈને તેના કારણથી બગર ન પડી ત્યારે રાજ્યે આચાર્ય પાદવિપતને સલામ બોલાવીને પૂછ્યું- ભગવન્ ! શું તમે જાણો છો કે આમા શું રહસ્ય છે ? આચાર્ય બોલ્યા- તેનું કારણ હું જાણું છું, આચાર્યે ગરમ પાણીમાં સૂતર નાખ્યું ગરમ પાણીમા લાખ એ ગળી ગયું અને છેડો મળી ગયો લાકડીને ગરમ પાણીમા નાખી, જે ગાઠવાળો ભારે છેડો હતો તે પાણીમા ડૂબી ગયો તેનાથી બાણ થઈ કે લાકડીને આ છેડે ગાઠ છે - કઈ ડબ્બોને ગરમ પાણીમા નાખ્યો જેથી લાખ પીગળી ગયું અને કાંઈ દેખાઈ ગયું. રાજ્યે આચાર્યને પૂછ્યું- મહારાજ ! તમે કોઈ એવું કૌતુક કરો જેને હું ત્યાં મોકલી શકું ત્યારે આચાર્યે તુંગડાને એક લાગ સાવધાનીથી હડાવી અદર રત્ન ભરી દીધા અને સાવધાનીપૂર્વક તુંગડાને બંધ કરી દીધું અને પરંપટના પુસ્તકને કહ્યું ” આને તોડ્યા વગર આમાથી રત્ન કાઠી લેવા પરંતુ તેઓ તેમ કરી ન શક્યા આ પાદવિપત આચાર્યની વૈનયિકી બુદ્ધિ હતી

[૧૦] અગદ :- કોઈ નગરમા એક રાજા પાસે સેના થોડી હતી તેના શત્રુ રાજ્યે તેના નગરને ઘેરી લીધું નગર ઘેરાઈ જવા પર રાજ્યે હુકમ કર્યો કે જેની જેની પાસે વિષ હોય તે લગાવો કે જેને પાણીમા નાખી શત્રુને નષ્ટ કરી શકાય રાજાથી પાણીને વિષમય બનાવી દીધું તે સમય એક વૈદ્ય પરિમિત (ચોડુ) વિષ લઈને આવ્યો અને રાજાને સમર્પણ કરી બોલ્યો- દેવ ! આ વિષ હું લાવ્યો છું ” અદ્ય માત્રામા વિષ

નેઈ રાજ વેદ પર ગુસ્સે થઈ ગયો. વેદો નિવેદન કર્યું— “ રાજા ! આ મહુચ્છ લેટી વિષ છે માટે ગુસ્સે ન થાવ.” રાજાએ પૂછ્યું “ તે કેવી રીતે ? ” ત્યારે વેદો રાજાને કહ્યું— કોઈ ખુદા હાથીને લાવો ” હાથી આવવા પર વેદો તેના પૂછડાને એક વાળ ઉખેડી ત્યાં વિષનો સંચાર કર્યો. ન્યા ન્યા વિષ લાગ્યું તે ભાગ નષ્ટ થવા લાગ્યો. વેદો રાજાને કહ્યું કે તે હાથી વિષમય બની ગયો છે તેથી જે કોઈ તેને ખાશે તે પણ વિષમય બની જશે તેથી આ વિષને સહુચ્છલેદિ કહે છે. હાથીની હાનિ નેઈને રાજા ખોલ્યો— કોઈ ઉપાય છે કે ફરી સારો થઈ જાય ? વેદો કહ્યું— હા, દેવ ! ઉપાય છે. વેદો પૂછડાના પહેલા છિદ્રમાં દવાનો સંચાર કર્યો અને હાથી સ્વસ્થ થઈ ગયો. વિષના પ્રયોગમાં વેદની વૈનયિક બુદ્ધિ છે.

[૧૧-૧૨] રથિક અને ગણિકા :- રથવાન અને વેશ્યાનું ઉદાહરણ સ્થૂલભદ્રના કથાનકમાં આવે છે. તે બંને ઉદાહરણો વૈનયિકી બુદ્ધિના છે.

[૧૩] શિક્ષા આદિ :- કોઈ એક નગરમાં રાજા રાજ્ય કરતો હતો. રાજકુમારોને કોઈ કલાચાર્ય શિક્ષણ આપવા લાગ્યો. તે રાજકુમારોએ વિદ્યાધ્યયન પછી ધણુ ધન કલાચાર્યને ભેટ સ્વરૂપે આપ્યું. રાજા કે બેસી હતો. તેને જ્યારે ખબર પડી કે કુમારોએ આટલુ ધન કલાચાર્યને આપ્યું છે ત્યારે કલાચાર્યને મારી ધન પાછુ લઈ લેવાનું વિચાર્યું. પણ રાજકુમારોને રાજાના વિચારની બાજુ થઈ ગઈ. તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે— વિદ્યાનું દાન આપવાથી કલાચાર્ય પણ આપણા પિતા તુલ્ય જ છે માટે કોઈ પણ ઉપાયે કલાચાર્યને આ આપત્તિથી બચાવવા બંધાયે. કલાચાર્યે જ્યારે ભોજન પહેલા સ્નાન કરવા માટે કોરુ ઘોતીયું માંગ્યું તો રાજકુમારો કહેવા લાગ્યા— ‘ ઘોતી ભિનિ છે. ’ દરવાજા સામે સૂકા ઘાસને નાંખી કહેવા લાગ્યા— ‘ તૃણ લાંબુ છે’, ‘ પહેલા કૌચ હમેંશા પ્રદક્ષિણા કરતું હતુ, હવે ડાબી બાજુ ફરી રહ્યું છે’. આવી વિપરીત વાતો સાંભળી કલાચાર્યને જ્ઞાન થયું કે બધા મારાથી વિરક્ત થઈ ગયા છે. ક્રકત આ રાજકુમારો ગુરુભક્તિને વશ થઈ મને તેની બાજુ કરાવી રહ્યા છે માટે મને કોઈ ન જોવે તેમ અહીંથી ચાલ્યા જતુ તે શ્રેયસ્ક છે. આ કુમારો અને કલાચાર્યની વૈનયિકી બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે.

[૧૪] નીત્રોદ્ધક :- કોઈ વણિકસીનો પતિ ચિરકાલથી પરદેશમાં ગયો હતો. તેથી વણિક પત્નીએ કામાતુર થઈ પોતાની દાસીને કહ્યું— કોઈ પુરુષને લઈ આવ ? આજ્ઞાતુ પાલન કરતા દાસી કોઈ જાન પુરુષને લઈ આવી. આગનુક વ્યક્તિના કેશ અને નખ ને નાવિ (હજમ) ખોલાવી કપાવવામાં આવ્યા. રાત્રે તે બંને મકાનના ઉપરના માળે ચાલ્યા ગયા. રાત્રે વરસાદ આવવા લાગ્યો. તે જાનપુરુષને તરસ લાગવાથી તરતજ વરસાદનું પાણી પીધું. આ પાણી મૃત સર્પની ત્વચાથી મિશ્રિત હતું. પાણી પીવાથી જાનપુરુષનું મૃત્યુ થયું. આ જોઈને વણિકસીએ રાત્રિના અંતિમ પ્રહરમા તે મૃતપુરુષને લઈ જઈ એક મંદિરપાસે નાખી દીધો. સવારે મિપાઈઓ એ તે મૃતપુરુષને જોયો. રાજપુરુષો વિચારવા લાગ્યા કે આ પુરુષનું મૃત્યુ કેવી રીતે થયું હશે ? તેઓ એ જોયું કે આના નખ અને વાળ તાજાં કપાવેલા છે. તરતજ તેઓએ ગામના નાવીઓને ખોલાવ્યા અને પૂછ્યું કે આ પુરુષના વાળ અને નખ કોણે કાપ્યા છે ? એક નાવીએ કહ્યું કે મેં અમુક વણિકસીની દાસીના કહેવાથી આ પુરુષના નખ અને વાળ કાપ્યા છે. દાસીને ખોલાવીને પૂછ્યું તો પહેલા તે કોઈ ન ખોલી પરંતુ માર પડવા પર યથાતથ્ય વાત બતાવી દીધી. દંડ આપનારની આ વૈનયિકી બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે.

[૧૫] બળદની ચોરી, ઘોડાનું મરણ વૃક્ષનું પડવું :- કોઈ પુણ્ય હીન માણસ જે કાઈ કરતો તેનાથી વિપત્તિ આવી પડતી. એક દિવસ તે પુણ્યહીને પોતાના મિત્ર પાસેથી બળદો માગીને

હું અલાબ્યુ, કાર્ય સમાપ્ત થઈ જવાં પર મિત્રના વાડામા બળદોને છોડી દીધાં તે સમયે મિત્ર ભોળન કરતો હતો. તેથી તે તેની પાસે ન ગયો. જ્યારે તે બળદોને વાડામા છેડતો ત્યારે મિત્રનુ તેનાતરફ ધ્યાન હતું, તેથી તે પુણ્યહીને તેને કાંઈ સૂચન ન કર્યું અને પોતાને ઘે- ચાલ્યો ગયો. બળદો બાધેલ ન હોવાથી વાડાની બહાર નીકળી ક્યાક ચાલ્યા ગયા અને ચોરો તેને પ-ડી ગયા બળદોને વાડામા ન જોતા મિત્ર પુણ્યહીન પાસે જઈ બળદ માગવા લાગ્યો. પરંતુ તે કેવી રીતે આપે ત્યારે મિત્ર તેને રાજકુળમાં લઈ જવા લાગ્યો.

જ્યારે તે બન્ને જઈ રહ્યા હતા ત્યારે સામેથી એક ઘોડેસવાર આવતો દેખાણે, ઘોડો તેને જોઈને ભડકી ગયો અને સવારને પછાડી ભાગવા લાગ્યો. ત્યારે સવારે કહ્યું-ઘોડાને દડો મારીને રોકી રાખો, પુણ્યહીને આ સાલજ્યુ અને દડો જોઈથી માર્યો કે ઘોડાના સર્મસ્થલ પર વાગત ઘોડો મરી ગયો. આ જોઈ ઘોડાના સ્વામીએ તેને પકડી લીધો અને તે પણ રાજકુળમા સાથે જવા લાગ્યો.

જ્યારે તેઓ નગર પાસે પહોંચ્યા ત્યારે રાજસભા પૂર્ણ થઈ ગઈ હતી, સૂર્ય અસ્ત થઈ ગયો હતો તથા નગરના દ્વારપણ બંધ થઈ ગયા હતા તેઓ નગરની બહાર વિશ્રામ માટે રોકાઈ ગયા નગરની બહાર ઘણા નટો સૂતા હતા ત્યાં તેઓ પણ સુઈ ગયા. પુણ્યહીન વિચારવા લાગ્યો કે મર્યાવગર આ આપત્તિઓથી છુટકારો નહીં થાય માટે ગળે કાસો ખાઈ મરી જવું જોઈએ આમ વિચારીને ગળામાં કાસો નાખી વૃક્ષની ડાળ પર લટકવા લાગ્યો. જેવો ગળામા કાસો નાખ્યો તેવો તે વચ્ચે જીર્ણ હોવાથી ટૂટી ગયો અને પુણ્યહીન નટો ના મુખ્ય સરદાર પર પડ્યો અને સરદાર મરી ગયો. નટો એ તેને પકડી લીધો અને સવારે બધા તેને લઈ રાજસભામા ચાલ્યા.

રાજા પાસે જઈને બધાએ પોતપોતાની કૃતિયાદ નોંધાવી ત્યારે રાજાએ પુણ્યહીનને પુછ્યું તેણે પણ નિરાશ થઈને કહ્યું- દેવ ! આ લોકો જે કહે છે તે સત્યજ છે આ સાલજી રાજાને તેના પર દયા આવી ગઈ અને કહેવા લાગ્યો- ભાઈ ! આ પુણ્યહીન તારા બળદોને આખી દેશે પણ પહેલા તારી આખો કાઠી લેશે કા-ણ કે તે તો ત્યારેજ મુક્ત થઈ ગયો હતો કે જ્યારે તારી આખોએ તેણે વાડામા બળદો છોડતા જોયા હતા જો તે તારી આંખોથી આ જોયું ન હોત તો તે પણ ધરે ન જત

ઘોડાના સ્વામીને જોલાવી કહ્યું- આ પુણ્યહીન તમને ઘોડો આવી દેશે પણ પહેલા તમારી જીભ કાપી લેશે કારણ કે જ્યારે તમારી જીભે “ દડથી મારવાનું ” કહ્યું ત્યારેજ તેણે ઘોડાને માર્યું છે. આ કયાનો ન્યાય કે તારી જીભ બચી જાય અને આ ગરીબને દડ મળે.

પછી રાજાએ નટોને જોલાવ્યા અને કહ્યું- આ ગરીબ પાસે શું છે કે તે તમને આપે ? હા ! એટલું પકરી શકીએ છીએ કે આ પુણ્યહીનને વૃક્ષનીચે સુવડાવીએ અને જે રીતે તેને ગળામા કાસો નાખ્યો હતો તેજ રીતે તમારો નેતા ગળામા કાસો નાખી તેના પર પડે આ નિર્ણય સાલજી બધાએ પુણ્યહીન ને છોડી દીધો આ રાજાની વૈનયિક બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે.

પરિશિષ્ટ ‘ ઘ ’

—: કર્મજી બુદ્ધિના ઉદાહરણ :—

(૧) હૈરણ્યક સુવર્ણકાર: સોના સોનાની પરીક્ષા કરતો-કરતો એવો નિષ્ણાત થઈ જાય છે કે અધકારમા પણ હાથના સ્પર્શમાત્રથી સોના રુપા આદિની સારી રીતે પરીક્ષા કરી લે છે.

(૨) કર્ષક ખેડૂત:- કોઈ ચોર ચોરી કરવા ગયે.. તેને વણિક ના ઘરમાં બાકોટું એવી રીતે

પાડ્યુ કે જેથી દિવાલમાં કમળની આકૃતિ બની ગઈ.

સવારે લોકો એ બાકોટું જોયું તો ચોરની ચતુરાઈતાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. ચોર પણ જન-સમૂહમાં આવ્યો અને પોતાની પ્રશંસા સાંભળવા લાગ્યો. સમૂહાયમાં કોઈ ખેડૂતપણુ હતો, ચોરની પ્રશંસા સાંભળી તેને કહ્યું કે તેમાં પ્રશંસા કે આશ્ચર્યની શું વાત છે ? જેનો જે વિષયમાં અભ્યાસ હોય છે તે નિષ્ણાત બનીજ નય છે. ચોર એ ખેડૂતના આ વચન સાંભળી ક્રોધાગ્રિથી બળી ઉઠ્યો તેણે કોઈ પાસેથી ખેડૂતનું નામ ઠામ પૂછી લીધું. પછી એક દિવસ ધારદાર છરો લઇને તે ખેડૂતના ખેતરમાં ગયો અને કહેવા લાગ્યો- અરે ! તને હું આજે મારી નાખુ છુ. ખેડૂતે તેનું કારણ પૂછ્યુ. ચોરે કહ્યુ, તે દિવસે તે મેં બનાવેલ બાકોરાની પ્રશંસા કરી ન હતી માટે ખેડૂત ફરી બોલ્યો- હા, મેં સત્યજ કહ્યું હતું. એનું ઉદાહરણ હું પોતેજ છું. જો તમે કહો તો હાથમાં રહેલ આ શીંગોને અધોમુખ, ઉર્ધ્વમુખ કે પાર્શ્વમાં (બાજુ પર) નાખી શકું છું. ચોર આ સાંભળી વિસ્મિત બની ગયો કહેવા લાગ્યો આ બધાને અધોમુખ નાખ. ખેડૂતે જમીનપર વસ પાથરી શીંગના બધા દાણા અધોમુખ વિખેરી દીધા. આ જોઈ ચોરને ઘણુ આશ્ચર્ય થયું. તે વારંવાર ખેડૂતની કૃશળતાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. ચોરે જતાં જતાં કહ્યું કે જો તમે શીંગોને અધોમુખ નાંખ્યા ન હોત તો મેં તમને મારી નાખ્યા હોત. આ ખેડૂત અને ચોરની કર્મની બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે.

(૩) કૌલિક-વણુકર: વણુકર પોતાના હાથમાં તંતુને લેવાજ બતાવી આપે છે કે અમુક પરિમાણ કંડોથી વસ્તુ તૈયાર થઈ જશે.

(૪) ડોવ-રસોઇઓ :- રસોઇઓ જાણે છે કે આ કડગીમાં કેટલી વસ્તુ સમાશે.

(૫) ઝવેરી— નણિકાર મોતીને એવી રીતે ઉછાળે છે કે નીચે રાખેલ સુઅર ના વાળમાં તે પરોવાઈ જાય છે.

(૬) ધી: ધીને વેચનાર એટલો વિશેષજ થઈ જાય છે કે જો ધરિછે તો ગાડા પર ખેઠો-ખેઠો જ નીચે પાત્રમાં ધી રેડી શકે છે.

(૭) પ્લેટક-નટ: - નટ પોતાના કાર્યમાં એટલે સિદ્ધ-હસ્ત થઈ જાય છે કે દોરડા પર અનેક પ્રકારના ખેલ બતાવે છે

(૮) તુણલાગ-દહ્ણ: - દહ્ણ શીવવામાં એટલો અભ્યસ્ત થઈ જાય છે કે શીવણુ કયાં થાય છે ? તે ખબર નથી પડતી.

(૯) સુથાર:- કડીયો પોતાના કામમાં એટલો પ્રવીણ થઈ જાય છે કે અમુક મકાન, રથમાં કેટલું લાકડું જોશે તે સમજી જાય છે.

(૧૦) મીઠાઈ બનાવનાર : મીઠાઈ બનાવનાર કોઈ મિથાન બનાવવા માં કેટલું દ્રવ્ય જોશે તે જાણી જાય છે.

(૧૧) કુંભાર— કુંભાર પ્રતિદિનના અભ્યામથી જે વસ્તુ બનાવવી હોય તેટલીજ માટી લે છે.

(૧૨) ચિત્રકાર— ચિત્રકાર ચિત્રની ભૂમિ માખ્યા વિનાજ તત્પરિણામ સ્થળનુ અનુમાન કરી તે પ્રમાણે રંગ લગાવે છે જેનાથી અભીષ્ટ ચિત્ર બની જાય છે.

ઉપર લખેલ ૧૨ ઉદાહરણ કર્મથી ઉત્પન્ન બુદ્ધિના છે

પરિશિષ્ટ '૬'

પારિણામિકી બુદ્ધિ ના ઉદાહરણો.

(૧) ઉત્તરૈણી નગરીમા રાજા ચ ઉપદ્યોતન રાજ્ય કરતો હતો. એક વાગ તેણે ફત સાથે રાજગૃહ નગર ના રાજા શ્રેણિકને કહેવડાવ્યુ કે— જો તે પોતાના રાજ્યનુ કલ્યાણ ધ્વંજીતો હોય તો સુપ્રસિદ્ધ બકચુડ હાર, સીચાનકગન્ધ હુસ્તી, અભયકુમાર અને ચેલણા રાણીને મારી પાસે મોકલી આપે ફતે શ્રેણિકની રાજસભામા જઈ ચ ઉપદ્યોતન રાજાને સદેશ સંભળાવ્યો. તે સાભળતાજ શ્રેણિકે અત્ય ત ગુસ્સે થઈ ફતને કહ્યું— ફત અવધ્ય હોય છે તેથી તને ક્ષમા આપુ છુ. પરતુ તારા રાજાને કહેજે કે જો તે પોતાનુ કુશળ ધ્વંજીતો હોયતો અગ્નિરથ, અનિલગિરિ હાથી, વજ્રજ ધ ફત તથા શિવાદેવી રાણી ને જલ્દીથી મારી પાસે મોકલે ફતે જઈ ચ ઉપદ્યોતન રાજાને સદેશો સંભળાવ્યો. ચ ઉપદ્યોતન રાજાએ ગુસ્સે થઈ ગજગૃહ પર ચઢાઈ કરી રાજગૃહ નગરને ચારે બાજુથી ઘેરી લીધુ શ્રેણિકને ખબરપડી કે તરતજ પોતાની સેનાને યુદ્ધમાટે તૈયાર થઈ જવા જણાવ્યુ ત્યારે અભયકુમારે શ્રેણિકરાજાને નિવેદન કર્યુ કે— મહારાજ ! તમારે યુદ્ધની તૈયારી કરવાની જરૂર નથી, હુ એવો ઉપાય કરીશ કે જેથી માસા ચ ઉપદ્યોતન સવારમાજ પાછા ફરશે

રાત્રે અભયકુમાર ઘણુ ધન લઈ રાજભવનમાંથી નીકળ્યા નગરની બહાર જ્યા ચ ઉપદ્યોતન રાજા ના સેનાપતિઓનો પડાવ હતો તેની પાછળ ઘણું ધન દટાવી દીધુ પછી અભયકુમારે રાજા ચ ઉપદ્યોતન પાસે જઈ કહ્યુ— માસા ! તમે અને મારાપિતા, બન્ને મારા માટે સમાદરણીય છેો તેથી તમારા હિતની એક વાત કહેવા આવ્યો છુ હુ ધ્વંજીતો નથી કે કોઈ ની સાથે દગો થાય રાજા ચ ઉપદ્યોતન બોલ્યો— વત્સ ! શુ મારી સાથે દગો થવાનો છે, અભયકુમારે જવાબ આપ્યો— પિતાજીએ તમારા સેનાપતિઓને લાચ આપી પોતાના પદ્મમા કરી લીધા છે તેથી સવારે તમને કેદ કરી પિતાજીને સોંપી દેશે જો તમને વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો તમને આપેકુ લાચનુ ધન બતાવુ આમ કહી ચ ઉપદ્યોતન રાજાને ઘાટેલું ધન બતાવી દીધુ આ જોઈને રાજાને અભયકુમારની વાત પર વિશ્વાસ બેસી ગયો અને રાતોરાત ઘોડા પર સવાર થઈ ઉત્તરૈણી મા પાછો ફર્યો

સવારે સેનાપતિઓને ખબર પડીકે રાજા રાતે ભાગી ગયા છે તો તેઓને ખૂબજ આશ્ચર્ય થયુ નાયક વગર સેના લડી ન શકે, આમ વિચારી સેના ઉત્તરૈણી મા પાછી ફરી ત્યા જઈને સેનાપતિઓ રાજાને મળવા ગયા તો વિશ્વાસઘાતી કહી રાજાએ મળવાની ના પાડી દીધી પ્રાર્થના અને ઘણા અનુનય પછી રાજાએ તેઓને મળવાની આજ્ઞા આપી સેનાપતિ અને અધિપતિઓએ રાજાને પાછા ફરવાનું કાણુ પૂછ્યુ રાજા એ તેઓને બધી વાત કહી રાજાની વાત સાભળીને તેઓ બોલ્યા— રાજા ! અભય-કુમાર ઘણો ચતુર અને બુદ્ધિમાન છે તેને તમને દગો આપી પોતાનો બચાવ કર્યો છે “ આ સાભળી રાજા ચ ઉપદ્યોતે ગુસ્સે થઈ અભયકુમારને પકડી લાવવાની આજ્ઞા આપી

અંડપ્રદ્યોતની આજ્ઞા સંભળી એક વેશ્યા કપટથી શ્રાવિકા બની રાજગૃહ નગરમાં આવી રહેવા લાગી થોડા સમય પછી તે કપટી શ્રાવિકાએ પોતાને ઘેર જમવા અભયકુમારને નિમંત્રણ આપ્યું. અભયકુમારે શ્રાવિકા સમજી નિમંત્રણ સ્વીકાર કર્યું. વેશ્યાએ લોજનમાં કોઈ માદક દ્રવ્યનો પ્રયોગ કર્યો હતો તે ખોરાક ખાવાથી અભયકુમાર મૂર્છિત થઈ ગયો. મૂર્છિત થતાજ વેશ્યા તેને રથમાં નાખી ઉત્તરેની લઈ ગઈ અને રાજ અંડપ્રદ્યોતનની સામે ઉપસ્થિત કર્યો. રાજ અભયકુમારને જોઈ અત્યંત પ્રમદ્ન થયો. અને કહ્યું— અભયકુમાર! તે મને દગો દીધો છે પરંતુ મેં પણ ચાતુર્યથી તને મારા કબજામાં લીધો છે. અભયકુમારે જવાબ આપ્યો— માસા! તમે અભિમાન શા માટે કરો છો? જો હું ઉત્તરેણીની બંદરની વચ્ચેથી તમને અપલે મારતો લઈ જઈ ત્યારે મને અભયકુમાર સમજાવે રાજાએ અભયકુમાર ના કથનને હાસ્યમાં કાઢી નાખ્યું.

થોડા સમયમાં અભયકુમારે રાજા જેવા અવાજ વાળા કોઈ પુરુષની શોધ કરી એવો માણસ મળી જવાપર તેને પોતાની પાસે રાખી સમજાવ્યો. એક દિવસ અભયકુમાર તે માણસને રથપર બેસાડી અંપલ મારતા મારતા ઉત્તરેણીની બંદર વચ્ચેથી નીકળ્યો. તે માણસ ખૂંસે પાડતો કહેવા લાગ્યો— ‘અભયકુમાર મને અંપલથી મારી રહ્યો છે. મને બચાવો.’ રાજા જેવો અવાજ સાંભળી લોકો છોડાવવા આવ્યા. લોકોને આવતા જોઈ તે માણસ અને અભયકુમાર ખડખડ હસવા લાગ્યા. આ જોઈ લોકો પાછા ચાલ્યા ગયા.

અભયકુમારે પાચ દિવસ સુધી આ પ્રમાણે કર્યાજ કર્યું લોકો વિચારતા કે અભયકુમાર બાળકીડા કરે છે, એટલે કેઈ પેલા માણસને છોડાવવા આવતું નહિ.

એક દિવસ અવસર જોઈને અભયકુમારે અંડપ્રદ્યોતન રાજાને બાંધી લીધો. પોતાના રથપર બેસાડી અંપલ મારતો બંદર વચ્ચેથી નીકળ્યો. અંડપ્રદ્યોતન ખૂંસે પાડવા લાગ્યો ‘દોડો! દોડો! પકડો! પકડો! ગેજની જેમ અભયકુમારની બાળકીડા મની કેઈ છોડાવવા આવ્યું નહિ. અંડપ્રદ્યોતનને બાંધી અભયકુમાર રાજગૃહમાં લઈ આવ્યો. આવા વ્યવહારથી અંડપ્રદ્યોતન લજ્જા પામ્યો. અંડપ્રદ્યોતનને રાજા શ્રેણિકના સભામાં લઈ ગયો. અને તેણે રાજા શ્રેણિકના પગમાં પડી પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગી. રાજા શ્રેણિક સન્માનપૂર્વક અંડપ્રદ્યોતનને ઉત્તરેણીમાં પાછો મોકલ્યો. આ અભયકુમારની પરિણામિકી બુદ્ધી હતી.

[૨] શ્લોક: એક શ્લોકની સ્ત્રી દુ-આરિણી હતી આ દુ બધી દુ ખિત થઈ તેને પ્રવચ્ચા અહુણ કરવાની ભાવના પ્રગટ કરી પોતાના પુત્રને કુટુંબનો ભાર સોંપી તેણે દીક્ષા લીધા દીક્ષા લીધી પછી પ્રજાએ તેના પુત્રને રાજા બનાવ્યો. પુત્ર રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે તે મુનિ વિહાર કરતા કરતા તે રાજ્યમાં પધાર્યા. રાજાની પ્રાર્થનાથી મુનિએ ત્યાજ ચાતુર્માસ કર્યું ચાતુર્માસ દરમ્યાન મુનિશ્રીના પ્રવચ્ચનથી જનતા ખૂબજ પ્રભાવિત થઈ જૈન શાસનની આવી પ્રભાવના જૈન ધર્મના વિરોધીએ સહી ન શક્યા અને યત્ર રચ્યુ ચાતુર્માસ પુર્ણ થવા પર મુનિશ્રી જ્યારે વિહાર કરવા લાગ્યા ત્યારે દેખીએ એક ગર્ભવતી દાસીને લઈને ત્યા આવ્યા આ શિક્ષિત દાસી રાજા અને જનતા વચ્ચે કહેવા લાગી— અરે મુનિ! આ ગર્ભ તમારો છે. તમે વિહાર કરી ગ્રામાન્તરમાં જવ છો ને પાછળથી મારું શુ થશે? આ સાંભળી મુનિ વિચારવા લાગ્યા— હું તો નિષ્કલંક છું, જો હું વિહાર કરીને આવ્યો જઈશ તો ધર્મની હાનિ અને અપયશ થશે તેના નિવારણ માટે મુનિ તુરતજ બોલ્યા— જો ગર્ભ મારો હોય તો આ દાસીને સારી રીતે પ્રસૂતિ થાય અન્યથા ઉદર ફાડીને જન્મે દાસીના ગર્ભનો સમય જો કે પૂર્ણ થઈ ગયો હતો છતાં બાળકનો જન્મ ન થયો. દાસીને અતિ વેદના થવા લાગી. કારણ કે મુનિ લોકોત્તર

શક્તિસ પત્ર હતાં. એ કારણથી બાળક જન્મી ન શક્યુ, અ તે દુ.ખી થયેલી દાસી મુનિની સેવામા ગઈ અને મુનિ સામે ક્ષમા યાચી કહ્યું “ મે તમારા પ્રતિ જે શબ્દ કહ્યા હતાં તે દ્વેષિઓના કહેવાથી કહ્યા હતા તમે નિર્દોષ છે મારો અપરાધ ક્ષમા કરો અને મને વિપત્તિમાથી મુક્ત કરો મુનિ ક્ષમાના સાગર હતા, તપસ્વી હતાં મુનિએ દાસીને ક્ષમા આપી અને બાળકનો જન્મ થઈ ગયો. વિરોધીઓ નિરાશ થઈ ગયા. અને મુનિના પ્રભાવથી ધર્મનો મુચ્ચ થવા લાગ્યો, મુનિએ ધર્મનો અવર્ણવાદ થવા ન દીધો અને દાસીનો જન પણ બચાવ્યો. આ મુનિની પારિણામિકી બુદ્ધિ છે.

[૩] કુમાર:- એક રાજકુમાર બાળપણથી જ મોહકપ્રિય હતો. ઉમરલાયક થતા તેના લગ્ન થઈ ગયા. એક સમયે કેઈ ઉત્સવ નિમિત્તે રાજકુમારે મોહકાદિ સ્વાદિષ્ટ મિષ્ટાન્ન, પકવાન આદિ બનાવરાળ્યા રાજકુમારે અતિ ગૃહ બની બવા સાથે વધુ પ્રમાણમાં મોહક આરોગ્યા, પરિણામે રાજ-કુમારને અજીર્ણ થઈ ગયું પાચન ન થવાથી શરીરમા દુર્ગંધ આવવા લાગી તે દુ ખી થઈ ગયો. અને વિચારવા લાગ્યો- “ અહો ! આટલો સુદર, સ્વાદિષ્ટ લક્ષ્ય પદાર્થ પણ શરીરના સર્ગ માત્રથી દુર્ગંધ મય બની જાય છે. અહો ! આ શરીર અશુચિથી બનેલ છે, તેના સંપર્કથી પ્રત્યેક વસ્તુ અશુચિમય બની જાય છે. તેથી આ શરીરને ધિક્કાર છે કે જેના માટે મનુષ્ય પાપાચરણ કરે છે. ” આ પ્રકારે અશુચિ ભાવના ભાવતા, અધ્યવસાયોમાં શુદ્ધતા આવતા અંતર્મુહૂર્તમા કેવળજ્ઞાન થયું આમ અશુચિ ભાવના ભાવવી તે રાજકુમારની પારિણામિકી બુદ્ધિ છે

[૪] દેવી: - ઘણા સમય પહેલાની વાત છે પુષ્પલદ્ર નગરમા પુષ્પકેતુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને પુષ્પાવતી રાણી પુષ્પચૂડા કુમાર અને પુષ્પચૂડા નામની રાજકુવરી હતી ભાઈ-બહેનમા પરસ્પર અત્યંત સ્નેહ હતો બન્ને ઉમરલાયક થયા ત્યા માતાનો સ્વર્ગવાસ થયો અને તે દેવલોકમા પુષ્પાવતી નામની દેવી રૂપે ઉત્પન્ન થઈ

પુષ્પાવતી દેવીએ અવધિજ્ઞાનથી પોતાના પરિવારને જોયો. તેણીએ વિચાર્યું કે મારી પુત્રી પુષ્પચૂડા આત્મકલ્યાણનો માર્ગ ભૂલી ન જાય માટે પ્રતિબોધ આપવો, એમ વિચારી રાત્રે પુષ્પચૂડાને સ્વપ્નમાં નરક અને સ્વર્ગનું સ્વપ્ન દેખાડ્યું સ્વપ્ન જોઈને પુષ્પચૂડાને બોધ થવાથી સયમ ગ્રહણ કર્યો તપ સયમ સ્વાધ્યાયની સાથે અન્ય આધ્વીઓની વૈયાવચ્ચ મા રસ લેવા લાગી. અ તે ઘાતીકર્મ નો ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન-દર્શનને પ્રાપ્તકરી નિર્વાણ પામ્યા પુષ્પચૂડાને પ્રતિબોધ આપવામા પુષ્પાવતી દેવીની પારિણામિકી બુદ્ધિ છે

[૫] ઉદિતોદય :- પુરિમત લ પુરમા ઉદિતોદય નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો શ્રીકાન્તા નામની રાણી હતી રાજા-રાણી બન્ને ધર્મિષ્ઠ હતા બન્ને એ શ્રાવકના વ્રત ધારણ કર્યાં. ધર્મ અનુસાર પોતાનું જીવન સુખપૂર્વક વ્યતીત કરવા લાગ્યા

એક વાર અન્ત.પુરમા એક પરિવ્રાજિકા આવી અને રાણીને શૌચ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો પરંતુ રાણીએ તે પર ધ્યાન ન આપ્યું પોતાનો અનાદર થતો જોઈ પરિવ્રાજિકા ગુસ્સે થઈ ચાલી ગઈ. પોતાના અપમાનનો બદલો લેવા વારાણસીના રાજા ધર્મરુચિ પાસે શ્રીકાન્તા ની પ્રશ્ન સા કરી રાજા ધર્મરુચિએ શ્રીકાન્તાને પ્રાપ્ત કરવા પુરિમતાલપુર પર ચઢાઈ કરી અને નગરને ચારેબાજુથી ઘેરી લીધું રાજા ઉદિતોદયે વિચાર્યું કે જો “ હું ચુદ્ધ કરીશ તો વ્યર્થ સેકડો નિરાપરાધિઓનો વધ થશે. ” આમ વિચારી વૈશ્રવણ દેવની આરાધનામાટે અડમતપ કર્યું અડમતપની આરાધના પૂર્ણ થવાપર દેવ પ્રગટ

થયો. રાજ્યએ પોતાની ભાવના દેવ ને જણાવી. દેવે વૈક્રિય શકિતથી સતોરાત નગરનું સંહારણ કરી અન્ય સ્થાનપર લઈ ગયો. બીજે દિવસે સવારે વારાણસી ના રાજ્યએ ત્યાં જોયું. તે ખાલી મેદાન દેખાયું. હતાશ થઈને તે પાછો ફર્યો. રાજ્ય ઉદ્દિતોદયે પોતાની પારિણામિકી બુદ્ધિથી જનતાનું રક્ષણ કર્યું.

[૬] સાધુ અને નન્દિષેણુ :- રાજ્ય શ્રેણિકને નન્દિષેણુ નામનો સુપુત્ર હતો. યૌવનાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં તેના લગ્ન અનેક કુમારિકાઓ સાથે થયા. નવોદાઓ રુપ અને સૌંદર્યમાં અપસરાઓ ને પણ પરાજિત કરતી હતી. નન્દિષેણુ તેની સાથે સાસારિક લોગ લોગવતો સમય વ્યતીત કરવા લાગ્યો.

શ્રમણ લગવાન મહાવીર રાજગૃહમાં પધાર્યા. લગવાન ના પધારવાના સમાચાર શ્રેણિકને મળ્યા અને તે અન્ત:પુર સહિત લગવાનના દર્શનાર્થે ગયો. નન્દિષેણુ પણ આ સમાચાર સાંભળ્યા અને પોતાની પત્નીઓ સહિત દર્શન કરવા ગયો. ઉપસ્થિત લગવાને જનતાને ધર્મોપદેશ આપ્યો. ઉપદેશ સાંભળતા નન્દિષેણુને વૈરાગ્ય થયો. તે ઘેર પાછો ફર્યો, અને માતા-પિતાની આજ્ઞા લઈ દીક્ષા અંગીકાર કરી. તીવ્ર બુદ્ધિને કારણે થોડા સમયમાં જ સાંગોપાદ્મ શાસ્ત્રનો જાડો અભ્યાસ કર્યો. પછી ઉપદેશ આપવા લાગ્યા અને ઘણા ભવ્યાત્માઓને પ્રતિબોધ પમાડી દીક્ષિત કર્યા. પછી લગવાનની આજ્ઞાથી પોતાના શિષ્યો સહિત રાજગૃહની બહાર વિહાર કરી ગયા.

આમાનુશામ વિચારતાં નન્દિષેણુમુનિના કેઈ શિષ્યને મનમાં મંચમ પ્રત્યે અરૂચિ થઈ ગઈ અને તે સંચમને છોડી દેવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો. શિષ્યની સચમ પ્રત્યે અરૂચિથઈ છે, એમ જાણીને નન્દિષેણુ તેને સંચમમાં સ્થિર કરવાનો વિચાર કર્યો અને રાજ્યગૃહ તરફ વિચાર કર્યો.

મુનિ નન્દિષેણુ રાજગૃહમાં પધાર્યા છે તેવા સમાચાર સાંભળતા રાજ્ય શ્રેણિક પોતાના અન્ત:પુર અને નન્દિષેણુની પત્નીઓ સહિત તેના દર્શન કરવા ગયો. સ્ત્રીઓના અનુપમરૂપ ને જોઈ ચંચળચિત્ત-વાળા મુનિ વિચારવા લાગ્યા- “ મારા ગુરૂને ધન્ય છે કે જે દેવકન્યાઓ જેવી પોતાની પત્નીઓ અને રાજસીદાઠ અને વૈભવને છોડી સંચમની આરાધના કરી રહ્યાં છે મને ધિક્કાર છે કે વમન કરેલ વિષય લોગ લોગવવા તૈયાર થયો છું. સંચમ ગ્રહણ કરી ફરી અસંચમમાં પ્રવૃત્ત થઈ રહ્યો છું.” આમ વિચારતાં મુનિ ફરી સચમમાં દૃઢ બની ગયા. ધર્મથી ચ્યુત થતાં મુનિને સ્થિર કરવા નગરમાં આવ્યા તે નન્દિષેણુ મુનિની પારિણામિકી બુદ્ધિ છે.

(૭) ધનદત્ત:- જુઓ શ્રીજ્ઞાતા ધર્મ કથાજ્ઞ સૂત્ર, અઠારમું અધ્યયન.

(૮) શ્રાવક:- એક ગૃહસ્થે સ્વદાર સંતોષ વ્રત ગ્રહણ કર્યું હતું. એકદા તેને પોતાની પત્નીની બેનપણીને જોઈ તેનું સૌંદર્ય જોઈ તેનાપર આસક્ત થઈ ગયો. આસક્તિને કારણે તે નબળો થવા લાગ્યો. લગ્નને કારણે તે પોતાની ભાવના પ્રગટ કરતો ન હતો. તેની પત્નીએ દુર્બળ થવાનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે તેને યથાવસ્થિત બધું કહી દીધું.

શ્રાવકની વાત સાંભળી સ્ત્રીએ વિચાર્યું કે આને સ્વદાર સંતોષ વ્રત ગ્રહણ કર્યું છે પરંતુ મોહને કારણે આવી દુર્ભાવના ઉત્પન્ન થઈ છે. જો આવા કલુષિત વિચારમાં તેનું મૃત્યુ થશે તો તેની દુર્ગતિ થશે. આમ વિચારી તે પતિનો કુવિચાર દૂર કરવા તેમ વ્રત ભંગ પણ ન થાય તેવો ઉપાય વિચારવા લાગી. ઉપાય શોધી પતિને કહ્યું- “ સ્વામિન્ ! તમે નિશ્ચિત રહેજો, હું તમારી ભાવના પૂર્ણ

કરીશ, તે મારી ઝેનપણી છે; મારી વાતનો ઈનકાર નહીં-કરે અને આજેજ તમારી સેવામાં ઉપસ્થિત થઈ જશે. આમ કહીને તે પોતાની સખીને ઘેર ગઈ, અને પોતાના પતિએ જે વસ્ત્રોમાં તેણીને ભેઈ હતી તે વસ્ત્રાભૂષણ લઈ આવી. અને તેજ વસ્ત્રાભૂષણમાં સજ્જ થઈ નિશ્ચિત અમયપર પતિ પાસે ગઈ. ખીજે દિવસે શ્રાવક પોતાની પત્નીને કહેવા લાગ્યો- “ મેં આજે ઘણું અનર્થ કર્યો છે. લીધેલ વ્રતને તોડ્યું છે. ” આમ કહી તે ઘણું પશ્ચાન્તાપ કરવા લાગ્યો. ત્યારે સ્ત્રીએ સર્વ વાત જણાવી. આ સાંભળી શ્રાવક ઘણું પ્રસન્ન થયો અને પોતાના ધર્મગુરૂ પાસે જઈ આલોચના કરી, પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરી શુદ્ધ થયો. સ્ત્રીએ પોતાના પતિના ધર્મની રક્ષા કરી તે આ સ્ત્રીની પારિણામિકી ખુદ્ધિ છે.

[૯] અમાત્ય:— કાંપિલ્યપુરમાં પ્રહ્લ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની રાણીનું નામ ચુલની હતું એકદા શય્યાપર સૂતેલી રાણીએ ચક્રવર્તી ના જન્મસૂચક ૧૪ સ્વપ્ન જોયા અને યથા સમયે તેણીએ એક પરમ પ્રતાપી સુકુમાર પુત્રને જન્મ આપ્યો. તેનું નામ પ્રહ્લદત્ત રાખ્યું. પ્રહ્લદત્તની બાલ્યાવસ્થામાંજ શિર છત્રરૂપ પિતાનું અવસાન થયું પ્રહ્લબાળક હોવાથી રાજ્યનો કારભાર રાજાના મિત્ર દીર્ઘપૃષ્ઠને સોંપ્યો. દીર્ઘપૃષ્ઠ યોગ્યતા પૂર્વક રાજ્ય કરતો હતો. રાજ્ય કરતાં તેનું અન્ત:પુરમાં આવાગમન વધી ગયું. પવિત્ર સ્વરૂપે રાણીસાથે અનુચિત સંબંધ થયો. અને બન્ને વૈષયિક સુખ ભોગવવા લાગ્યા.

રાજા પ્રહ્લના મંત્રીનું નામ ધનુ હતું તે રાજાનો હિતચિંતક હતો. રાજાના મૃત્યુ પછી મંત્રી કુમારની સર્વ રીતે દેખરેખ રાખતો હતો. મંત્રી પુત્ર વરધનુ અને પ્રહ્લદત્ત બન્ને મિત્ર હતા. મંત્રી ધનુને દીર્ઘપૃષ્ઠ અને રાણીના અનુચિત સંબંધની જાણ થતાં તેને કુમાર પ્રહ્લદત્તને તે બાબત સૂચન કર્યું. પોતાના પુત્ર વરધનુને કુમારનું રક્ષણ કરવા આદેશ આપ્યો. માતાના દુશ્ચારિત્રની વાત સાંભળીને પ્રહ્લદત્ત એકદમ ગુસ્સે થયો. તેને માટે આ વાત અસહ્ય હતી. રાજકુમારે માતાને સમજાવવા એક ઉપાય વિચાર્યો. તે એક કાગડો અને કોયલ પકડી લાવ્યો. અને અન્ત:પુરમાં જઈ કહેવા લાગ્યો- “ જે આ પક્ષીની જેમ વર્ણાકરત્વ દર્શો તેને અવશ્ય દંડ આપીશ ” કુમારની વાત સાંભળી રાણીને દીર્ઘપૃષ્ઠે કહ્યું- “ આ કુમાર જે કાંઈ કહે છે તે આપણને લક્ષ્ય કરી કહે છે. મને કાગડો અને તને કોયલ બનાવી છે તે આપણને ચોક્કસ દંડ આપશે ” રાણીએ કહ્યું- તે બાળક છે તેની વાતપર ધ્યાન આપવું ન જોઈએ.

કોઈ દિવસ રાજકુમારે શ્રેષ્ઠ હાથણી સાથે નિકૃષ્ટ હાથીને જોયો, રાણી અને દીર્ઘપૃષ્ઠને લક્ષ્ય- કરી મૃત્યુ સૂચક શબ્દ કહ્યા એકવાર કુમાર હંસીની અને બગલાને પકડી લાવ્યો- “ જે કોઈ આની સદૃશ રમણ કરશે તેને હું મૃત્યુદંડ આપીશ ” કુમારના વચન સાંભળી દીર્ઘપૃષ્ઠે રાણીને કહ્યું- “ દેવી ! આ કુમાર જે કહે છે તે સાલિપ્રાય છે. મોટો થઈને આપણને દંડ આપશે નીતિ અનુસાર વિષવૃક્ષને વધવા દેવું ન જોઈએ. ” રાણીએ પણ સમર્થન આપ્યું તે વિચારવા લાગ્યો કે એવો ઉપાય શોધવો જેનાથી પોતાનું કાર્યપણું સિદ્ધ થઈ જાય અને લોકનિંદા પણ ન થાય આમ વિચારી રાજકુમારના લગ્ન કરવાનો નિર્ણય કર્યો. કુમાર માટે લાક્ષાગૃહ બનાવવાનો નિર્ણય કર્યો. જ્યારે રાજકુમાર પોતાની પત્નીઓ સાથે લાક્ષાગૃહમાં સુવાજાય ત્યારે આગ લગાડી દઈ પોતાનો માર્ગ નિષ્કંટક કરવો ઠામાન્ધ રાણીએ દીર્ઘપૃષ્ઠ ની વાત માની લાક્ષાગૃહ બનાવરાવ્યું અને પુષ્પચૂલની કન્યા સાથે કુમારના લગ્ન કર્યા.

મંત્રી ધનુને રાણી અને દીર્ઘપૃષ્ઠના ષડ્યત્રની ખબર પડી ગઈ, તેને દીર્ઘપૃષ્ઠ પાસે જઈને કહ્યું-

સ્વામિન્ ! હવે હું વૃદ્ધ થઈ ગયો છું. શેષ જીવન ભગવદ્ભક્તિ માં વ્યતીત કરવાની ભાવના છે. મારો પુત્ર વરધનુ સર્વ રીતે યોગ્ય છે. હવે તમારી સેવા તે કરશે. આ પ્રમાણે નિવેદન કરી મંત્રીઓ ગંગા કિનારે દાન શાળા ખોલી દાન દેવા લાગ્યો. દાનશાળાને બહાને મંત્રીઓ વિદ્યાસ પાત્ર માણસો દ્વારા લાક્ષાગૃહ સુધી સુરદ્ધ ખોદાવી અને સાથેસાથ રાજપુષ્પચૂલને પણ ગમાચાર મોકલાવ્યા. કુમારના લગ્ન થઈ જવાપર રાત્રે પત્નિસહિત તેને લાક્ષાગૃહમાં મોકલવામાં આવ્યો અને એ અર્ધરાત્રિએ લાક્ષાગૃહને આગ લગાડી, કુમાર બ્રહ્મદત્તે જ્યારે આગ જોઈ તો વરધનુને પૂછ્યું— “ આ શું છે ? ” વરધનુએ રાણી અને દીર્ઘપૃષ્ઠના ષડયંત્રની વાત કુમારને કહી દીધી અને કહ્યું— “ કુમાર ! તમે ગભરાશો નહિ, મારા પિતાએ આ લાક્ષાગૃહની નીચે સુરંગ ખોદાવી છે, જે ગંગાને કિનારે નીકળે છે. ત્યાં જ ઘોડા તૈયાર રાખ્યા છે તે તમને સુરક્ષિત સ્થાનપર લઈ જશે. તેઓ ત્યાંથી સુરંગદ્વારા બહાર નીકળી ગયા અને ઘોડા પર સવાર થઈ અનેક દેશોમાં ભ્રમણ કરવા લાગ્યા. પોતાના બુદ્ધિ બળથી અને વીરતાથી અનેક કાર્યો કર્યાં. અનેક રાજકન્યાઓ સાથે લગ્ન કર્યાં. છબંડ જીતી ચક્રવર્તી બન્યો. ધનુમત્રીએ પારિણામિકી બુદ્ધિથી લાક્ષાગૃહની નીચે સુરંગ બનાવરાવી રાજકુમાર બ્રહ્મદત્તની રક્ષા કરી.

[૧૦] ક્ષપક:- કોઈ એક તપસ્વી સાધુ પારણાના દિવસે ભિક્ષા માટે ગયા. પાછા ફરતાં માર્ગમાં તેના પગનીચે એક દેડકો દબાઈને મરી ગયો. શિષ્યે આ જોઈ શુદ્ધિ કરવા માટે ગુરુને પ્રાર્થના કરી પણ તેની વાત તરફ તપસ્વીએ ધ્યાન ન આપ્યું. સાંજે પ્રતિક્રમણના સમયે શિષ્યે ગુરુને દેડકો મરી ગયો છે તે યાદ કરાવ્યું અને પ્રાયશ્ચિત લેવા કહ્યું. આ સાંભળી તપસ્વીને ક્રોધ આવી ગયો અને શિષ્યને મારવા ઉઠ્યા મકાનમાં અંધારું હતું. ક્રોધને વશ હોવાથી કાંઈ દેખાયું નહિ અને જોરથી સ્તમ્ભ સાથે ભટકાતા તેમનું મૃત્યુ થયું તપસ્વી મરીને જ્યોતિષી દેવ બન્યા ત્યાંથી ચ્યવીને દષ્ટિ-વિષ સર્પ થયા નતિસ્મરણુ જ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વ જન્મને જોયો. ત્યારથી તે પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યા પોતાની દષ્ટિથી કોઈપણુ પ્રાણીની ઘાત ન થાય તેમ સાવધાનીથી રહેવા લાગ્યો પ્રાય તે બિલમાજ રહેતો

એકદા કોઈ રાજકુમારને એક સર્પે ૩૨ માર્યો અને તરતજ તે મૃત્યુ પામ્યો તેથી રાજાએ ગુસ્સે થઈ રાજ્યના બધા સર્પોને મારી નાખવાનો આદેશ દીધો. સર્પોને પકડતા સર્પને મારનાર ગાડુડિયો દષ્ટિ-વિષ સર્પના રાફડા પાસે આવ્યો રાફડાના મુખ પર દવા છાટી જેથી સર્પ બહાર આવવા લાગ્યો તે સર્પે વિચાર કર્યો કે “ મારી દષ્ટિથી કોઈની ઘાત ન થઈ જાય ” માટે સર્પે પહેલા પૂછ બહાર કાઢી જેમ જેમ બહાર નીકળતો ગયો તેમ તેમ તેના શરીરના ટૂકડા થવા લાગ્યા છતાં પણ સર્પે સમભાવ રાખ્યો મારનાર પર જરાપણુ રોષ ન કર્યો. પરિણામોની શુદ્ધિને કારણે મરીને તેજ ગળતા ઘરે પુત્ર પણે ઉત્પન્ન થયો તે કુમારનું નામ નાગદત્ત રાખવામાં આવ્યું. પૂર્વભવના સંસ્કારને કારણે બાલ્યાવસ્થા-માજ વૈરાગ્ય ભાવને પામ્યો અને દીક્ષા અગીકાર કરી વિનય, સરલતા, ક્ષમાદિ અસાધારણુ ગુણોથી દેવ-વદનીય બની ગયા. પૂર્વ ભવમાં તે તિર્યચ હતો તેથી ભૂખનો પરિષદ વધારે પીડા કરતો. તે તપસ્યા કરવામાં અન્નમર્થ હતો.

તેજ ગચ્છમાં એક-એકથી ચડે તેવા ચાર તપસ્વી હતા નાગદત્ત મુનિ તે તપસ્વીઓની ત્રિકર-ણથી સેવા ભક્તિ કરતા. એક વાર નાગદત્ત મુનિના દર્શન કરવા દેવ આવ્યા આ જોઈ તપસ્વીઓ ઈર્ષા કરવા લાગ્યા એકદા નાગદત્ત મુનિ પોતા માટે ગોચરી લઈને આવ્યા અને વિનય પૂર્વક તપસ્વીઓને આહાર બતાવ્યો. ઈર્ષાવશ તેઓ તે આહારમાં થૂક્યા. આ જોવા છતાં નાગદત્ત મુનિએ ક્ષમા રાખી. તેના મનમાં જરાપણુ દ્વેષ ન આવ્યો. મુનિ તો પોતાની નિંદા અને તપસ્વીઓની પ્રશંસા કરતાં રહ્યા.

ઉપશાત વૃત્તિ અને પરિણામોની વિશુદ્ધતા હોવાથી નાગદત્ત મુનિને તેજ સમયે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હોવાથી કેવળ મહોત્સવ મનાવવા આવ્યા આ જોઈ તપસ્વીઓને પોતાના કૃત્યપર પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો પરિણામોની વિશુદ્ધતા થતાં તેઓને પણ કેવળજ્ઞાન થયું નાગદત્ત મુનિએ વિપરીત પરિસ્થિતિઓમા પણ સમતાનો આશ્રય લીધો જેનાથી કૈવલ્ય ઉત્પન્ન થયું આ નાગદત્ત મુનિની પારિણામિકી ખુદ્ધિ છે.

[૧૧] અમાત્ય પુત્ર:- કામ્પિલ્લપુરના રાજાનું નામ પ્રહ્લામંત્રી ધનુ રાજકુમાર પ્રહ્લાદત્ત, મંત્રીપુત્ર વરધનુ હતો રાજા પ્રહ્લાના મૃત્યુ પછી તેના મિત્ર દીર્ઘપૃષ્ઠે રાજ્ય સંભાળ્યું આખી ચુલની અને દીર્ઘપૃષ્ઠ વચ્ચે અનુચિત સંબંધ થઈ ગયો દીર્ઘપૃષ્ઠ અને ચુલની રાણીએ પોતાના રાજા રાજકુમારને વિધનરૂપ જાણી તેને મારી નાખવા તેના લગ્ન કરી લાક્ષાગૃહમા રાખવાનો કાયદો લાગ્યો રાજકુમારના લગ્ન પછી તેઓની સાથે વરધનુ પણ લાક્ષાગૃહમા ગયો અર્ધરાત્રિએ લાક્ષાગૃહને આગ લાગી દેવામા આવી ત્યારે મંત્રી દ્વારા બનાવાયેલી સુરગ દ્વારા તેઓ બહાર નીકળી ગયા ભાગતા નાગતા તેઓ એક જગલમા પહોંચ્યા ત્યાં પ્રહ્લા કુમારને અત્યંત તરમ લાગી રાજકુમારને એક વૃક્ષ નીચે બેસાડી વરધનુ પાણી લેવા ગયો.

દીર્ઘપૃષ્ઠને આ વાતની ખબર પડી તો વરધનુ અને રાજકુમારને શોધી પકડી લાવવા સેવકોને આરેયબાહુ મોકલ્યા રાજપુરુષો શોધતાં શોધતા-તેજ જગલમા પહોંચ્યા વરધનુએ સરોવરપાસે પાણી લેવા પહોંચ્યો કે રાજપુરુષોએ તેને જોયો અને પકડી લીધો પકડાઈ જવાપર વરધનુ એ મુખથી અવાજ કર્યો તે સંકેતથી રાજકુમાર ભાગી ગયો રાજપુરુષોએ વરધનુને રાજકુમારનું ઠેકાણું પૂછ્યું વરધનુએ જવાબ ન આપ્યો તેથી મારવાનું શરૂ કર્યું પરિણામે તે નિષેષ થઈ પડી ગયો રાજપુરુષોએ તેને મરેલ જાણી ત્યાંથી ચાલ્યાગયા રાજપુરુષોના ચાલ્યા જવા પર વરધનુ ત્યાંથી ઉઠ્યો અને રાજકુમારને શોધવા લાગ્યો રાજકુમાર મળ્યો નહિ તેથી પોતાના સંબંધીઓને ઘરે પાછો આવવા નીકળ્યો રસ્તામા તેને સંજીવન, નિર્જીવન બે ઔષધિ મળી કપિલપુર પાસે પહોંચ્યો ત્યાં તેને એક ચડાલ મળ્યો તેને વરધનુને કહ્યું કે- “ રાજાએ તમાગ આખા કુટુંબને કેદ કર્યું છે આ સાંભળી વરધનુએ ચડાલને પ્રલોભન આપી પોતાને વશ કરી નિર્જીવન ઔષધી આપી અને શેષ સંકેત સમજાવી દીધા આદેશાનુસાર ચડાલે નિર્જીવન ઔષધિ કુટુંબના મુખ્ય પરુષને આપી અને તેને કુટુંબના બધા સભ્યોની આખમા આજી દીધી તેથી તરતજ તેઓ નિર્જીવ જેવા થઈ ગયા તેઓને મરી ગયેલા જાણી રાજાએ તેઓને સ્મરણમા લઈ જવાની ચડાલને આજ્ઞા આપી ચડાલ વરધનુના સંકેતાનુસાર નિર્દિષ્ટ સ્થાનપર રાખી આવ્યો વરધનુએ તે બધાની આખમા સંજીવન ઔષધિ આજી અને તરતજ બધા સ્વસ્થ થઈને બેઠા થયા વરધનુને પોતાની વચ્ચે જોઈ બધા પ્રમદ્ધ થયા વરધનુએ બધી વાત તેઓને કરી બધાને પોતાના સંબંધીને ઘરે રાખી રાજકુમારની શોધ કરવા નીકળ્યો ઘણું દૂર એક જગલમાથી રાજકુમારને શોધી કાઢ્યો બંને ત્યાંથી આગળ વધ્યા અનેક રાજાઓ માથે યુદ્ધ કરતા છ બંડ છતી લીધા દીર્ઘપૃષ્ઠને મારી કપિલપુરનું રાજ્ય સંભાળી લીધું પ્રહ્લાદત્ત ચક્રવર્તિની ઋદ્ધિ ભોગવતો જીવન વ્યતીત કરવા લાગ્યો વરધનુએ પ્રહ્લાદત્ત અને કુટુંબની પારિણામિકી ખુદ્ધિથી રક્ષા કરી

[૧૨] આણુકય .— પાટલિપુત્ર ના રાજા ન દે ગુપ્તે થઈ આણુકય નામના પ્રાહ્લાણુને નગર- માંથી બહાર નીકળી જવાની આજ્ઞા કરી આણુકય અન્યાસીનો વેશ ધારણ કરી ત્યાંથી નીકળી મૌર્ય ગ્રામ મા પહોંચ્યો તે ગામની કેઈ ક્ષત્રિયાણીને અદ્રપાતનો દોડાડ ઉત્પન્ન થયો તેનો પતિ વિચારમાં પડી ગયો કે સ્ત્રીની ભાવના કેવી રીતે પૂરી કરવી ? દોડાડ પૂર્ણ થવાથી તેની સ્ત્રી દુર્બળ થવા લાગી એક

દિવસ સંન્યાસીના વેષમાં ફરતાં ચાણક્યને ધત્રિયે દોહદ કેમ પૂર્ણ કરવાની વિધિ પુછી ત્યારે ચાણક્યે દોહદ પૂર્ણ કરી દેવાનું વચન આપ્યું. ગામ બહાર એક મંડપ બનાવ્યો અને તેના ઉપર એક વસ્ત્ર નાખ્યું ચાણક્યે તે વસ્ત્રમાં ચદ્રાકાર છિદ્ર કર્યું પૂર્ણિમાને રાત્રે છિદ્રનીચે પેચ પદાર્થથી ભરેલી થાળી રાખી અને ધત્રિયાણીને બોલાવી ન્યારે ચદ્ર છિદ્ર ઉપર આવ્યો ત્યારે તેનું પ્રતિગિળ થાળી મા પડવા લાગ્યું. ત્યારે ચાણક્યે સ્ત્રીને કહ્યું— “લો આ ચંદ્ર છે તે ખી બંધ ” સ્ત્રી પ્રસન્નતાથી તેને ખીવા લાગી જેવું તેને પેચ પદાર્થ ખીધું કે છીદ્રઉપર કપડું નાંખી નીધું ચદ્રનો પ્રકાશ આવ્યો બંધ થયો. તેથી ધત્રિયાણી અમલ કે તેને ચદ્રપાન કરી લીધું છે પોતાનો દોહદ પૂર્ણ થવાથી ધત્રિયાણી ઘણી પ્રસન્ન થઈ અમય પૂર્ણ થવાપર ધત્રિયાણીએ ચદ્રજેવા બાળકને જન્મ આપ્યો બાળક ગર્ભમાં આવ્યાં પછી માતાને ચદ્રપાનનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો હોવાથી બાળકનું નામ ચદ્રશુભ્ત રાખ્યું ચંદ્રશુભ્ત ન્યારે યુવાન થયો ત્યારે મંત્રી ચાણક્યની સહાયતાથી નદને મારી પાટલીપુત્રનું રાજ્ય લઈ લીધું ધત્રિયાણીને ચંદ્રપાન કરાવવામાં ચાણક્યની પારિણામિકી બુદ્ધિ હતી

[૧૩] સ્થુલભદ્ર:— પાટલીપુત્રમાં નંદ નામનો રાજા હતો. તેના મંત્રીનું નામ શકટાળ હતું નદને સ્થુલભદ્ર અને ધ્રિયક નામના બે પુત્રો તથા યજ્ઞા, યજ્ઞદત્તા, ભૂતા, ભૂતદત્તા. સેણા, વેણા, અને રેણા નામની સાત કન્યાઓ હતી તે કન્યાઓની સ્મરણ-શક્તિ વિલક્ષણ હતી યજ્ઞાની સ્મરણ-શક્તિ એટલી તીવ્ર હતી કે જે વાતને એક વાર સાંભળતી તે તેને અગ્નિશ યાદ રહી જતી તેજ રીતે યજ્ઞદત્તા, ભૂતા, ભૂતદત્તા, સેણા, વેણા અને રેણા પણ કમશ બે, ત્રણ, ચાર, પાચ, છ અને સાત વાર કેઈપણ વાતને સાંભળતી તો તેમને યાદ રહી જતી.

તેજ નગરમાં વરરુચિ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો તે ઘણો વિદ્વાન હતો તે પ્રતિદિન ૧૦૮ શ્લોકોની રચના કરી, રાજસભામાં આવી રાજા નદની સ્તુતિ કરતો રાજા પ્રતિદિવસ નવા-નવા શ્લોકો દ્વારા પોતાની સ્તુતિ સાંભળીને તેમના સામે જોતો પરતુ મંત્રી મૌન રહેતો રાજા, મંત્રીને મૌન જોઈ વરરુચિને પારિણામિક આપનો નહિ અને રાજા વરરુચિ ખાત્રી હાથે પાછો ફરતો વરરુચિની પત્ની દર-રોજ તેને ઠપકો આપતી કે તમે કઈ પણ કમાણી કરતા નથી તો ધરકાર્ય કેવી રીતે ચાલશે ? પત્નીની વારવાર આવી વાતો સાંભળી વરરુચિએ વિચાર્યું “જ્યા સુધી મંત્રી રાજાને નહી દહે ત્યા સુધી રાજા મને કાંઈ આપવાનો નથી” આમ વિચારી તે શકટાળ મંત્રીને ઘરે ગયો અને તેની પત્નીની પ્રશ્ન સા કરવા લાગ્યો સ્ત્રીએ પૂછ્યું— “પરિતરાજ ! આજ અહીં આવવાનું આપનું શું પ્રયોજન છે ?” વરરુચિએ બંધી વાત તેને કહી સ્ત્રીએ કહ્યું— “સારું, આજે મંત્રીને આ વિષયમાં કહીશ ” વરરુચિ ચાલ્યો ગયો.

સાજે શકટાળની પત્નીએ તેને કહ્યું— “સ્વામિન્ ! વરરુચિ પ્રતિદિન ૧૦૮ નવા શ્લોકોની રચના કરીને રાજાની સ્તુતિ કરે છે, શું તે શ્લોક તમને નથી ગમતા ?” ઉત્તરમાં તે બોલ્યો— “મને શ્લોક ગમે છે” ત્યારે સ્ત્રીએ કહ્યું— “તો તમે વરરુચિની પ્રશ્ન સા શા માટે નથી કરતા ? ઉત્તરમાં મંત્રી બોલ્યો— “તે મિથ્યા દષ્ટિ છે તેથી હું તેની પ્રશ્ન સા કરતો નથી” સ્ત્રીએ ફરી કહ્યું— “નાથ ! જો તમારા કહેવા માત્રથી જ કેઈ દીનનું ભદ્રું થતું હોય તો તેમાં શું હાનિ છે ?” મંત્રીએ ઉત્તર આપ્યો “સાહે, કાલે જોઈશ”.

ખીજે દિવસે રાજાની જેમ વરરુચિએ રાજાની સ્તુતિ કરી. રાજાએ મંત્રી તરફ જોયું મંત્રીએ કહ્યું—

“સુભાષિત છે” આમ કહેવાપર રાજાએ પડિતજીને ૧૦૮ સુવર્ણમુદ્રાઓ આપી. વરરૂચિ હર્ષિત થતો ઘરે ચાલ્યો ગયો. વરરૂચિના ગયા પછી મંત્રીએ રાજાને પૂછ્યું— “આજે તમે મહારો શા માટે આપી?” રાજાએ કહ્યું— “તે રાજા નવીન શ્લોકો બનાવી લાવે છે અને આજે તમે પ્રશંસા કરી તેથી મેં ઇનામ રૂપે મહારો આપી.” શકટાણે રાજાને કહ્યું— “મહારાજા! તે તો લોકમાં પ્રચલિત જુના શ્લોકો જ તમને સંભળાવે છે રાજાએ પૂછ્યું— આ તમે કેવી રીતે કહો છો? મંત્રી બોલ્યો— “હું સત્ય કહું છું. જે શ્લોક વરરૂચિ સંભળાવે છે તે તો મારી કન્યાઓ પણ જાણે છે. જો તમને વિશ્વાસ ન હોયતો કાલેજ વરરૂચિ એ સંભળાવેલ શ્લોકો મારી કન્યાઓ સંભળાવશે” રાજાએ આ વાત સ્વીકારી. બીજે દિવસે પોતાની કન્યાઓને સાથે લઈ મંત્રી રાજસલામા આવ્યો અને કન્યાઓને પડદા પાછળ બેસાડી વરરૂચિએ ૧૦૮ શ્લોક સંભળાવ્યા. ત્યારપછી મંત્રીની મોટીકન્યા સામે આવીને વરરૂચિએ સંભળાવેલ શ્લોકો સંભળાવી દીધા. આ સાંભળી રાજા વરરૂચિ પર ગુસ્સે થઈ ગયો અને તેને રાજસલામાંથી કાઢી મૂક્યો.

વરરૂચિ ઘણો બિચાર થયો અને તેણે શકટાણને અપમાનિત કરવાનો નિર્ણય કર્યો. લાકડાનું એક પાટીયું લઈ ગંગાકિનારે ગયો. તેણે પાટીયાને એક છેડો પાણીમા નાંખ્યો અને બીજા છેડો બહાર રાખ્યો. રાત્રે તે ૧૦૮ સોનામહાર ભરેલ થેલીને પાણીમા રહેલ પાટીયાના છેડાપર રાખી દેતો. સવારે તે બહાર રહેલા છેડાપર બેસી ગંગાની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. સ્તુતિ પૂર્ણ થવા પર પાટીયાને દબાવ્યું તેથી થેલી બહાર આવી ગઈ થેલી બતાવતા તેણે લોકોને કહ્યું— “રાજા મને ઇનામ ન આપે તો શું, ગંગા તો મને પ્રસન્ન થઈ આપે છે” આમ કહીને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. લોકો વરરૂચિ ના આ કાર્યથી આશ્ચર્ય પામ્યા. જ્યારે શકટાણને આ વાતની ખબર પડી તો તેણે શોધ કરી રહસ્ય જાણી લીધું.

જનતા વરરૂચિના આ કાર્યથી તેની પ્રશંસા કરવા લાગી અને ધીરે ધીરે આ વાત રાજા સુધી પહોંચી. રાજાએ શકટાણને પૂછ્યું તો મંત્રીએ કહ્યું કે આ બધો વરરૂચિનો ઢોગ છે તેનાથી તે લોકોને ભ્રમમા નાખે છે સાંભળેલી વાત પર એકદમ વિશ્વાસ કરવો ન જોઈએ રાજાએ કહ્યું— ઠીક છે, કાલે સ્વયં ગંગાકિનારે જઈને જોવું જોઈએ મંત્રીએ વાતનો સ્વીકાર કર્યો.

ઘરે જઈને મંત્રીએ પોતાના વિશ્વાસુ સેવકને બોલાવ્યો અને કહ્યું— “આજે ગંગાને કિનારે ધૂપાઈ ને બેસ જે. રાત્રે વરરૂચિ આવી થેલી મૂકીને જાય તો તેને ઊઠાવી મને આપી જજે” સેવકે તે પ્રમાણે કર્યું. સવારે વરરૂચિ આવીને પાટીયાપર બેસી સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. રાજા અને મંત્રી ત્યાં આવ્યા. સ્તુતિ પૂર્ણ થવા પર પાટીયાને દબાવ્યું પણ થેલી બહાર ન આવી. એટલે શકટાણે કહ્યું— “પંડિતરાજા! પાણીમા શું જોવો છો તમારી થેલી તો મારી પાસે છે.” આમ કહી થેલી બધાને બતાવી અને તેનું રહસ્ય લોકોને જણાવ્યું. માયાવી, કપટી એવા એવા શબ્દોથી બધા લોકો વરરૂચિની નિંદા કરવા લાગ્યા. વરરૂચિ લજ્જા પામ્યો અને બદલો લેવા મંત્રીના છિદ્ર જોવા લાગ્યો. થોડા સમય પછી મંત્રી પોતાના પુત્ર શ્રિયકના લગ્નની તૈયારીમાટે પડી ગયો. મંત્રી લગ્ન નિમિત્તે રાજાને ભેટ ધરવા શસ્ત્રાસ્ત્ર બનાવવા લાગ્યો. વરરૂચિને આ વાતની ખબર પડી સુઅવસર જાણી વરરૂચિએ બદલો લેવાની ઇચ્છાથી શિષ્યોને નિમ્નલિખિત શ્લોક મોઢે કરાવ્યા.

“તં ન વિજાણેહ લોઓ, જં સકહાલો કરિસ્સહ ।

નન્દરાઉં મારેવિ કરિ, સિરિયઉં રજ્જે ઠવેસ્સહ ॥”

અર્થાત્— જનતા જાણતી નથી કે શકટાણમંત્રી શું કરી રહ્યો છે? તે રાજા નદને મારી પુત્ર શ્રિયક ને રાજા બનાવવા ઇચ્છે છે, આ શ્લોક કહાસ્થ કરાવી નગરમા પ્રચાર કરવાની આજ્ઞા આપી રાજાએ પણ

એક દિવસ આ શ્લોક સાંભળ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે મંત્રીના પડ્યંત્ર ની મને જાણ નથી.

બીજે દિવસે રાજની જેમ શકટાળ આવીને રાજને પ્રણામ કર્યા, તે મંત્રીને જોતાજ રાજએ મોહુ ફેરવી લીધું. રાજનો આ વ્યવહાર જોઈ મંત્રી ભયભીત થઈ ગયો અને ઘરમાં આવીને સારી વાત પોતાના પુત્ર શ્રિયકને કહી— “ પુત્ર ! રાજનો કોપ ભયંકર હોય છે, ક્રુપિત રાજ વંશ નો નાશ કરી શકે છે. એટલે પુત્ર ! મારો એવો વિચાર છે કે કાલે સવારે હું રાજને પ્રણામ કરવા જઈ ત્યારે જો રાજ મોહુ ફેરવી લે તો તું તલવારથી મારી ગરદન કાપી નાંખ. પુત્રે જવાબ આપ્યો— “ પિતાજી ! હું એવું ઘાતક અને નિંદનીય કામ કેમ કરી શકું ? મંત્રી જોલ્યો ”— પુત્ર ! હું તે સમયે તાલપુટ નામનું વિષ મોઠામાં નાખી લઈશ. મારી મૃત્યુ તો તેનાથી થશે પરંતુ તલવારથી મારવાથી રાજનો કોપ તમારા પર નહીં ઉતરે. તેથી પોતાની રક્ષા થશે. શ્રિયકે વંશના રક્ષણ માટે પિતાની આજ્ઞાને સ્વીકારી લીધી

બીજે દિવસે મંત્રી પોતાના પુત્ર શ્રિયક સાથે રાજને પ્રણામ કરવા ગયો. મંત્રીને જોતાજ રાજએ મોહુ ફેરવી લીધું. મંત્રીએ પ્રણામ કરવા જેવું માથું નમાવ્યું કે શ્રિયકે ગરદન પર તલવારથી માર્યું આ જોઈ રાજએ શ્રિયકને પુછ્યું— “ અરે ! આ શું કર્યું ? ” ઉત્તરમાં શ્રિયકે કહ્યું— “ દેવ ! જે વ્યક્તિ તમને ઇષ્ટ નથી, તે અમને કેવી રીતે સારી લાગે ? ” શ્રિયકના ઉત્તરથી રાજ પ્રમન્ન થયા અને શ્રિયકને કહ્યું— “ હવે તમે મંત્રી પદને સ્વીકારો ” શ્રિયકે કહ્યું— “ દેવ ! હું મંત્રી ન બની શકું કારણ કે મારા મોટા ભાઈ સ્થૂલભદ્ર છે, જે ૧૨ વર્ષ થી વેશ્યા કોશાના ઘેર રહે છે. તે આ પદનો અધિકારી છે શ્રિયકની વાત સાંભળી રાજએ કર્મચારીઓને આજ્ઞા આપી કે— “ કોશાને ઘેર જાવ અને સ્થૂલભદ્રને સન્માનપૂર્વક લાવો. તેને મંત્રી પદ આપવાનું છે

રાજકર્મચારીઓ કોશાના ઘરે ગયા પિતાના મૃત્યુના સમાચાર સાંભળી સ્થૂલભદ્રને અત્યંત દુઃખ થયું રાજપુરુષોએ સ્થૂલભદ્રને વિનયપૂર્વક પ્રાર્થના કરી કે— “ મહાભાગ્ય તમે રાજસભામાં પધારો, રાજ તમને સાદર જોલાવી રહ્યા છે. ” આ સાંભળી સ્થૂલભદ્ર રાજસભામાં આવ્યો રાજએ સન્માનપૂર્વક આસન ઉપર બેસાડ્યો અને કહ્યું = “ તમારા પિતાનું મૃત્યુ થઈ ગયું છે હવે મંત્રી પદને તમે સુશોભિત કરો ” રાજની આજ્ઞા સાંભળી સ્થૂલભદ્ર વિચારવા લાગ્યો— “ જે મંત્રીપદ મારા પિતાના મૃત્યુનું કારણ બન્યું તે મારામાટે હિતકર કેવી રીતે હોઈ શકે ? ” માયા, ધન, સંસારમાં દુઃખોનું કારણ અને વિપત્તિઓનું ઘર છે ઇત્યાદિ વિચાર કરતા કરતા સ્થૂલભદ્રના મનમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થઈ ગયું - તેણે આર્થ સંભૂતવિન્ય પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી સ્થૂલભદ્રે દીક્ષા લીધી એટલે મંત્રીપદ શ્રિયકને આપવામાં આવ્યું તે કુશળતાથી મંત્રીપદ શોભાવવા લાગ્યો.

મુનિ સ્થૂલભદ્ર સયમ લીધા પછી જ્ઞાનધ્યાનમાં રત રહેવા લાગ્યા. આમાનુષામ વિચરતાં સ્થૂલભદ્રમુનિ પોતાના ગુરુ સાથે પાટલિપુત્ર પહોંચ્યા ગુરુએ ત્યાંજ આતુર્માસ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. તેમના ચાર શિષ્યોએ આવીને અલગ અલગ આતુર્માસ કરવાની આજ્ઞા માંગી. એકે સિંહની શુક્રામાં, બીજાએ સર્પના રાક્ષસ પર, ત્રીજાએ કૂવાના કિનારે અને સ્થૂલભદ્રે કોશા વેશ્યાના ઘર, ગુરુએ તેઓને આજ્ઞા આપી

લાખા સમયથી છૂટા પડેલા પ્રેમીને જોઈ કોશા અત્યંત પ્રસન્ન થઈ. સ્થૂલભદ્રે કોશાને ઘરે ઉતરવાની આજ્ઞા માંગી. વેશ્યાએ પોતાની ચિત્રશાલામાં ઉતરવાની આજ્ઞા આપી વેશ્યા પહેલાની જેમ

શ્રુગાર સજી હાથ-લાવ પ્રવર્તિત કરવા લાગી - પરંતુ હુથે પહેલાં નિઃસ્થૂલભદ્ર ન હોતો કે જે શ્રુગારમય કામુક પ્રદર્શનથી વિચલિત થઇ જાય તેણે તો કામલોગને કિંપાક ક્ષણ જેવા સુખજી છોડી દીધા હતાં. તે વૈરાગ્ય રંગથી રંજિત હોતો. તેની નસામાં વૈરાગ્ય પ્રવાહિત થયો હતો. તેથી શરીરથી તો શુન્ન થઈ પણ વિચલિત ન થયો. મુનિ સ્થૂલભદ્રનું નિર્વિકાર મુખમંડળ જોઈ વેશ્યાનું વિકાસી હૃદય શાંત થઈ ગયું. અવસર જોઈને મુનિએ કોશાને હૃદયસ્પર્શી ઉપદેશ આપ્યો. તે સાલળી કોશા પ્રતિબોધ પામી. લોગોને હુ ખનુ કારણ જાણી તેણીએ શ્રાવિકાવત ધારણ કર્યાં.

આતુર્માસ પૂર્ણ થવા પર સિંહગુફા, સર્પદાર અને કુવાને કિનારે આતુર્માસ માટે ગયેલા મુનિએ પાછા ફર્યા ત્યારે ગુરુદેવે તેની પ્રશ્ન સા કરતાં 'કૃતદુષ્કરોઃ' મુનિએ ! તમે દુષ્કર કાર્ય કર્યું. જ્યારે સ્થૂલભદ્રે ગુરુજીના ચરણમાં નમસ્કાર કર્યાં તો ગુરુએ 'કૃતદુષ્કર-દુષ્કરઃ' એમ કહ્યું. અર્થાત્ હું મુનિ ! તમે અતિદુષ્કર કાર્ય કર્યું છે, સ્થૂલભદ્રને ગુરુએ આવા વચન કહ્યાં તેથી શેષ ત્રણ મુનિઓને સ્થૂલભદ્ર પ્રત્યે ધર્ષા થવા લાગી.

જ્યારે ખીલુ આતુર્માસ આવ્યું ત્યારે સિંહગુફામાં આતુર્માસ કરનાર મુનિએ કોશા વેશ્યાને ઘરે આતુર્માસ જવાની આજ્ઞા માગી ગુરુએ આજ્ઞા ન આપી છતાં તે ત્યાં આતુર્માસ કરવા ગયો. વેશ્યાના રૂપ લાવણ્યને જોઈ મુનિનું મન વિચલિત થયું. તે વેશ્યાને, પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. વેશ્યાએ મુનિને કહ્યું— "મને લાખ રૂપિયા આપો" મુનિએ કહ્યું— "હું તો ભિક્ષુ છું મારી પાસે ધન ક્યાથી હોય ?" વેશ્યાએ કહ્યું— "નેપાળને રાજા દરેક સાધુને એક રત્ન કબલ આપે છે. તેનું મૂલ્ય એક લાખ રૂપિયા છે, ત્યાં જઈને એક કબલ લાવી દો" કામાતુર તે મુનિ નેપાળ ગયો અને રત્ન કબલ લઈને પાછો ફર્યો. પરંતુ રસ્તામાં ચોરોએ તે લૂંટી લીધી. તે ફરી નેપાળ ગયો અને રાજાને સર્વ વાત કહી અને રત્નકબલ ની માગણી કરી, રાજાએ તેની વાત સ્વીકારી રત્નકબલ આપી આ વખતે વાટમા રત્નકબલને છુપાવી તે પાછો ફર્યો. રસ્તામાં લૂપ્ત-ખ્યાસથી અને ચોરોના દુર્બ્યવહારને સહન કરી વેશ્યાને રત્નકબલ સમર્પણ કરી. વેશ્યાએ રત્નકબલ લઈ અશુચિસ્થાન પર ફેંકી, આને જોઈ ખિન્ન થયેલા મુનિએ કહ્યું— "મેં કેટલું કષ્ટ સહન કરી તમને આ કબલ લાવી આપી એને શામાટે ફેંકી દીધી ?" વેશ્યા બોલી "આ બધું મેં તમને સમજવવા કર્યું છે જેમ આ કબલ દૂષિત થઈ ગઈ તેમ કામ-લોગ મા પડવાથી તમારો આત્મા પણ મલીન થઈ જશે મુને ! વિચારો, જે વિષય લોગને વિષની સમાન સમજી તમે ઠેકર મારી હવે પાછા વમન ફરેલને ફરી સ્વીકારવા ઈચ્છો છો તે તમારા પતનનું કારણ છે, તેથી તમારી જાતને સંભાળો અને સયમ આરાધના કરો મુનિને વેશ્યાનો ઉપદેશ અકુચ સદશ લાગ્યો. પોતાના કોર્ચ બદલ પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો

“ સ્થૂલભદ્રઃ, સ્થૂલભદ્રઃ સ એકોઽસ્થિલસાધુષુ ।

યુક્તં દુષ્કર દુષ્કર કારકો ગુરુણ જગે ॥ ”

અર્થાત્— બધા સાધુઓમાં એક સ્થૂલભદ્રજ દુષ્કર દુષ્કર ક્રિયા કરનાર છે. જે ૧૨ વર્ષ વેશ્યાની ચિત્ર-શાળામાં રહ્યા, સયમ ધારણ કરી ફરી તેના મકાનમાં આતુર્માસ પણ કર્યું વેશ્યાએ કામલોગ માટે પ્રાર્થના કરી છતાં પણ મેરુ સમાન અવિચલ રહ્યા. તેથી ગુરુએ જે “ દુષ્કર દુષ્કર ” શબ્દ સ્થૂલભદ્રને કહ્યા તે વચાર્થ હતો આ રીતે પશ્ચાતાપ કરતા કરતા તેણે ગુરુપાસે આલોચના કરી કોઈએ કામવિજેતા સ્થૂલભદ્ર મુનિ માટે કહ્યું છે કે—

“ ગિરૌ ગુહાયાં વિજનૈ વાનન્તે, વાસં શ્રયન્તો વશિનઃ સંહસ્રશઃ ।”
 હર્મ્યેઽતિરમ્યે યુવતિજનાન્તિકૈ, વશી સંપ્લવઃ શંકટાલ નન્દનઃ ॥

આ વિષયમાં ખીલું પશુ કહ્યું છે, કે:—

“ વેશ્યા રાંગવતી સદા તદ્વનુગા, પદ્મી રસૈર્ભોજનું ।
 શુભ્રં ધામમનોહરં વપુરહો ! નવ્યો વયઃ સંગમઃ ॥

કાલો ડયં જલદાનિલસ્તદપિ યઃ કામં ખજિગાયા દરાત્ ।

તં વન્દે યુવતિપ્રવોધકુશલં, શ્રી સ્થૂલભદ્રં મુનિમ્ ॥ ”

અર્થાત— પર્વતપર, પર્વતની ગુફામાં, શ્મશાનમાં, વનમાં રહીને મન વશ કરનાર તો હજારો મુનિ હોય છે, પરંતુ સુંદર સ્ત્રીની સમીપ, રમણીય મહેલમાં રહીને જે કોઈ આત્માને વશ કરવું છે તો તે ક્ષત સ્થૂલભદ્ર જ છે.—

પ્રેમ કરનાર તથા તેનામાં અનુરક્ત વેશ્યા, પડરસ લોખંડ, મનોહર મહેલ, સુંદર શરીર, તરુણાવસ્થા, વર્ષાઋતુ, સમય, આ સર્વ મુવિધા હોવા છતાં પણ જેને કામદેવને છતી લીધો, વેશ્યાને બોધ આપી, ધર્મ માર્ગ પર લાવનાર સ્થૂલભદ્રને પ્રણામ કરે છું

રાજા નદે સ્થૂલભદ્રને મંત્રીપદ દેવામાટે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ લોભોનો નાશ અને સાસારિક સંબંધને દુઃખનું હેતુ બાણી તેણે મંત્રીપદ ન સ્વીકાર્યું, સયમ સ્વીકારી આત્મ કલ્યાણમાં જીવન બેસ્યું. આ સ્થૂલભદ્રની પરિણામિકી બુદ્ધિ હતી

[૧૪] નાસિકપુરના સુદરીનંદ : — નાસિકપુરમાં નંદ નામક શેઠ હતો તેની પત્નીનું નામ સુદરી હતું. નામને અનુરૂપ તે એટલીજ સુંદર હતી નંદને તેના પર ખૂબજ પ્રેમ હતો તે શેઠ સુંદરીમા એટલો બધો આસક્ત હતો કે ક્ષણ માટે પણ તેનો વિયોગ સહન કરી શકતો નહિ તેથી લોકો તેને સુદરી નંદ તરીકે બોલાવતા.

સુદરીનંદને એક નાનો ભાઈ હતો જેણે દીક્ષા લીધી હતી જ્યારે મુનિને જાણ થઈ કે મોટા ભાઈ સુદરીમા અતિ આસક્ત છે તો તેને પ્રતિબોધ આપવા નાસિકપુર માં આવ્યા અને ઉદ્યાન મા ઉતર્યા ગામના લોકો ઉપદેશ સાંભળવા આવ્યાં પણ સુદરીનંદ ન આવ્યો. ધર્મોપદેશ પછી મુનિ ગોચરી માટે ગામમા પધાર્યા. ફરતા ફરતા તે પોતાના ભાઈને ઘરે પહોંચી ગયા. પોતાના ભાઈની સ્થિતિને જોઈ મુનિ વિચારવા લાગ્યા કે આ સ્ત્રીમાં અતિ સુખ છે જ્યાં સુધી તેને અધિક પ્રલોભન આપવામા નહિ આવે ત્યાં સુધી તેનો અનુરાગ દૂર નહિ થાય. આમ વિચારી મુનિએ વૈક્રિય લબ્ધિદ્વારા એક સુંદર વાંદરી બનાવી અને નંદને પૂછ્યું— “ શુ આ સુદરી જેવી સુંદર છે ? ” તે બોલ્યો “ આ સુંદરીથી અર્ધી સુંદર છે, ” પછી વિદ્યાધરી બનાવી અને પૂછ્યું— “ આ કેવી છે ? ” નંદે કહ્યું— “ આ સુદરી જેવી છે ” પછી મુનિએ દેવી બનાવી પૂછ્યું— “ આ કેવી છે ? ” તે બોલ્યો— “ આ સુંદરીથી પણ વધારે સુંદર છે, મુનિએ કહ્યું— “ જો તમે ધર્મનું થોડું પણ આચરણ કરો તો તમને આવી અનેક સુંદરીઓ પ્રાપ્ત થશે ” મુનિના આ પ્રકાર ના પ્રતિબોધથી સુદરીનંદને પોતાની સ્ત્રી પરનો રાગ ઓછો થઈ ગયો. થોડા સમય પછી તેણે દીક્ષા લીધી. ભાઈને પ્રતિબોધ આપવામાટે મુનિએ જે કાર્ય કર્યું તે તેની પારિણામિકી બુદ્ધિ હતી

[૧૫] વજ્રસ્વામી :— અવન્તી દેશમાં તુંબવન નામનું સન્નિવેશ હતું. ત્યાં એક ધનીક શેઠ રહેતો હતો. તેના પુત્રનું નામ ધનગિરિ હતું તેના લગ્ન ધનપાલ શેઠની સુપુત્રી સુનંદા સથે થયા. લગ્ન પછી થોડાજ દિવસમાં ધનગિરિ દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો. પરંતુ તે સમયે તેની સ્ત્રીએ રોકી દીધો. થોડા સમય પછી દેવલોકથી ચંવીને એક પુણ્યવાન જીવ સુનંદાની કુક્ષિમા આવ્યો. ધનગિરિએ સુનંદાને કહ્યું— “આ ભાવી પુત્ર તારો જીવન આધાર બનશે, તેથી મને આજ્ઞા આપો. ધનગિરિની ઉત્કૃષ્ટ ધર્મભાવના જોઈ સુનંદાએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપી. આજ્ઞા મળવાપર ધનગિરિએ આચાર્ય સિંહગિરિની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. જેની પાસે સુનંદાના ભાઈ આચાર્યસમિતે પહેલેથીજ દીક્ષા લીધી હતી.

નવમાસ પૂર્ણથવાપર સુનંદાએ એક પુણ્યશાળી પુત્રને જન્મ આપ્યો. જે સમયે બાળકનો જન્મોત્સવ ઉજવાતો હતો તે સમયે એઈ સ્ત્રીએ કહ્યું— “જે આ બાળકના પિતાએ દીક્ષા લીધી ન હોત તો સારુ શ્રાવણ વૃષ્ટિ ધણે મેઘાવી હતો સ્ત્રીના વચ્ચે સાંભળી તે વિચારવા લાગ્યો કે— “મારા પિતાએ દીક્ષા લીધી છે હવે મારે શું કરવું ?” ચિંતન, મનન કરતાં બાળકને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તે વિચારવા લાગ્યો કે એવો કેઈ ઉપાય કરવો જોઈએ કે જેથી હું સામારિક અંધનોથી મુક્ત થઈ જઈ. તથા માતાને પણ વૈરાગ્ય થાય અને તે પણ આ અંધનોથી છૂટે. આમ વિચારી બાળકે રાત દિવસ રોવાનું શરૂ કર્યું. માતાએ બાળકને છાનો રાખવા અનેક પ્રયત્ન કર્યા પરંતુ નિષ્ફળતા મળી. માતા તેનાથી દુઃખી થઈ ગઈ.

આ બાબુ ગ્રામાનુગામ વિચરણ કરતા આચાર્ય સિંહગિરિ પુનઃ તુંબવનમાં પધાર્યા. શિક્ષાનો સમય થવાપર ગુરુની આજ્ઞા લઈ ધનગિરિ અને આચાર્યસમિત નગરમાં જવા તૈયાર થયા. તે સમયના શુભ શુક્રને જોઈને ગુરુએ શિષ્યોને કહ્યું— “આજ તમને મહાન લાભ થશે, તેથી સચિત્ત—અચિત્ત જે પણ શિક્ષામાં મળે તેને ગ્રહણ કરી લેજો” ગુરુની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરીને મુનિચુગલ નગરમાં આલ્યા ગયા.

સુનંદા તે સમયે પોતાની સખીઓની સાથે જોસી બાળકને શાત રાખવાનો પ્રયત્ન કરતી હતી તેજ સમયે બન્ને મુનિ ત્યા પધાર્યા. મુનિઓને જોઈ સુનંદાએ ધનગિરિ ને કહ્યું— “આજ સુધી આ બાળકની રક્ષા હું કરતી હતી. હવે તમે સંભાળો અને રક્ષા કરો.” આ સાંભળી મુનિ ધનગિરિ પાત્ર ડાઠી ઉભા રહ્યાં અને સુનંદાએ બાળકને પાત્રમાં વહોરાવી દીધો. શ્રાવક—શ્રાવિકાઓની હાજરીમાં મુનિએ બાળકને ગ્રહણ કર્યો અને બાળકે રોવાનું બંધ કર્યું. બાળકને લઈ બન્ને ગુરુ પાસે ગયા વજનદાર ઝોળી લઈને આવતા શિષ્યોને જોઈ ગુરુ બોલ્યા— “આ વજ્ર સમાન વજનદાર શું લાગ્યા છે ?” ધનગિરિએ પ્રાપ્ત શિક્ષા ગુરુ સમક્ષ રાખી દીધી. અત્યંત તેજસ્વી અને પ્રતિભાશાળી બાળકને જોઈ ગુરુ ઘણા હર્ષ પામ્યા અને બોલ્યા— “આ બાળક શાસનનો આધારસ્તંભ બનશે, તેનું નામ વજ્ર રાખ્યું.”

ત્યાર પછી પાલન-પોષણ માટે તે બાળક સંધને સોંપી, આચાર્યે વિહાર કર્યો. બાળક વધવા લાગ્યો થોડા દિવસ પછી સુનંદા પોતાના પુત્રને પાછો લાવવા ગઈ. પરંતુ સઘે “આ બીજની થાપણ છે” એમ કહી બાળક—વજ્રને આપવાની ના પાડી.

કેઈ સમયે આચાર્ય સિંહગિરિ શિષ્યો સહિત ફરીતાર ત્યા પધાર્યા. આચાર્ય પધાર્યા છે, તેની જાણ થતા સુનંદા બાળકને લેવા ગઈ આચાર્યે દેવાની ના પાડી તો તે રાજ પાસે ગઈ અને પોતાનો પુત્ર

પાછો મુજે તેમાટે પ્રાર્થના કરી. રાત્રીએ કહ્યું - “ એક બાબુ બાળકની માતા બેસે અને બીજી તરફ તેના પિતા, બોલાવવા પર બાળક જેની પાસે જાય તે તેનો કહેવાશે. ”

“ રાત્રીનાં આ નિર્ણય પછી બીજે દિવસે માતા સુનદા પોતાની પાસે બાવા-પીવાના પદાર્થ અને ઘણાં રમકડાં લઈ નગરવાંસીઓ સાથે બેઠી, એક બાબુ સંઘની સાથે આચાર્ય તથા ધનગિરિ આદિ મુનિરાજ બેઠાં. રાત્રીએ ઉપસ્થિત જન સમૂહને કહ્યું - “ બાળકને તેનો પિતા પહેલાં બોલાવે ” આ સાંભળી નગરવાંસીઓએ કહ્યું - “ દેવ ! બાળકની માતા દયા પાત્ર છે. તેથી માતા પહેલાં બોલાવે. તેવી આજ્ઞા હોવી જોઈએ ” આજ્ઞા પ્રાપ્ત થવા પર માતાએ બાળકને બોલાવ્યો. ઘણા પ્રકારના રમકડાં, બાવા-પીવાની વસ્તુ આપીને બાળકને બોલાવવાનો યત્ન કર્યો. બાળકે વિચાર્યું - “ જો હું આ સમયે દેઠ રહીશ તો માતાનો મોહ દૂર થશે અને તે પણ વ્રતધારણ કરશે, જેથી બંનેનું કલ્યાણ થશે આમ વિચારી તે પોતાના સ્થાનથી જરા માત્ર પણ ન ચાલ્યો પછી, પિતાને બાળકને બોલાવવા કહ્યું ત્યારે પિતા ગુરુએ કહ્યું -

“ જइसि कयज्झवसाओ, धम्मज्झयमूसिअं इमं वइर !
गिण्ह लहं रयहरणं, कम्मइयपमज्जणं धीर !! ”

અર્થાત્— હે વજ્ર ! જો તમે નિશ્ચય કરી લીધો છે તો ધર્માચરણ ના ચિદ્મલૂત તથા કર્મરજને પ્રમાજન કરનાર આ રજોહરણને ગ્રહણ કરો.

આ સાંભળતા જ બાળક મુનિઓ તરફ ગયો અને રજોહરણ ઉપાડ્યો તેથી બાળક સાધુઓને સોપી દીધો આચાર્યે રાત્રી અને સંઘની આજ્ઞા લઈ બાળકને દીક્ષા આપી આ જોઈ સુનદાએ વિચાર્યું - “ મારા ભાઈ, પતિ અમે પુત્ર બધા ક્ષ સારના બંધન તોડી દીક્ષિત થઈ ગયા છે તો હું ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી શુ કરીશ ? પશ્ચાત્ તેને પણ દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

“ આચાર્ય સિંહગિરિ બાળમુનિને અન્ય સાધુઓની સેવામાં રાખી અન્યત્ર વિહાર કર્યો કાલાન્તર મા બાળ મુનિ પણ આચાર્યની સેવામાં ગયા, અને તેની સાથે વિહાર કરવા લાગ્યા આચાર્ય જ્યારે મુનિઓને વાચના દેતા ત્યારે બાળમુનિ પણ દત્તચિત્ત થઈ સાંભળતા આ રીતે તેણે ૧૧ અગતું જ્ઞાન સ્થિર કર્યું અને કમશ સાંભળતા સાંભળતા જ પૂર્વોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું

એક વાર આચાર્ય શૌચ નિવૃત્તિ માટે ગયા હતા તથા અન્ય સાધુઓ ગોચરી આદિ માટે ગયા હતાં ઉપાશ્રયમાં વજ્રમુનિ એકલા જ હતા તેમને ગોચરી માટે ગયેલ સાધુના વસ્ત્ર પાત્ર આદિ એક લાઈનમાં ગોઠવી દીધા. પોતે વચ્ચે બેસી ઉપકરણોમાં શિષ્યોની કલ્પના કરી શાંત વાચના આપવા લાગ્યા આચાર્ય જ્યારે શૌચાદિથી નિવૃત્ત થઈ ઉપાશ્રયમાં પાછા ફરતા હતા ત્યારે દૂરથી જ સૂત્ર વાચનની ધ્વનિ સાંભળી આચાર્યે પાસે આવી વિચાર્યું - “ શુ શિષ્યો ગોચરીલઈ આટલા જલ્દી આવી ગયા હશે ? ” નિકટ આવવા પર આચાર્યે વજ્રમુનિના અવાજને ઓળખ્યો, અને છુપાઈને તેઓ વજ્રમુનિનો વાચના દેવાનો ઢંગ (રીત) જોવા લાગ્યા વાચના દેવાની શૈલી જોઈ આચાર્ય આશ્ચર્યમાં પડી ગયા પછી વજ્રમુનિને સાવધાન કરવા મોટાસ્વરથી નૈષેધિકી નૈષેધિકી ઉચ્ચારણ કર્યું વજ્રમુનિને આચાર્ય પધાર્યા છે એવી જાણ થતાં ઉપકરણોને યથાસ્થાને રાખી વિનયપૂર્વક ગુરુના ચરણપરની રજ ને પોંજી આહ્વાન કરીને સૌ પોતપોતાના કાર્યમાં રત બની ગયા

આચાર્યે વિચાર્યું કે આ વજ્રમુનિ શ્રુતધર છે તેને નાના સમજી અન્ય કોઈ મુનિ તેની અવજાન કરે તે માટે પોતે ત્યાંથી વિહાર કર્યો. આચાર્યે વાચના દેવાનું કાર્ય વજ્રમુનિને સોંપ્યું. અન્ય સાધુ વિનયપૂર્વક વાચના લેવા લાગ્યા. વજ્રમુનિ આગમો ના સૂક્ષ્મ રહસ્ય ને એવી રીતે સમજાવતા કે મંદ-બુદ્ધિવાળા પણ તત્વાર્થને સુગમતાથી હૃદયંગમ કરી લેતા પહેલા વાંચેલ શાસ્ત્રોમાં જે કાંઈ શંકાઓ હતી તેને પણ મુનિએ વિસ્તારથી વ્યાખ્યા કરી સમજાવી. સાધુઓના મનમાં વજ્રમુનિ પ્રત્યે અગાધ શ્રદ્ધા ભક્તિ ઉત્પન્ન થઈ. થોડો સમય અન્યત્ર વિચરણ કરીને આચાર્ય પુનઃ તે સ્થાન પર પધાર્યા. આચાર્યે વજ્રમુનિની વાચનાના વિષયમાં સાધુઓને પૂછ્યું મુનિએ બોલ્યા— “આચાર્ય દેવ ! અમારી શાસ્ત્ર વાચના સારી રીતે ચાલી રહી છે.” આચાર્ય બોલ્યા, “તમારું કથન ખરાબર છે. વજ્રમુનિ પ્રતિ તમારો સદ્ભાવ અને વિનય પ્રશંસનીય છે. મેં પણ વજ્રમુનિનું મહાત્મ્ય સમજાવવા વાચનાનું કાર્ય સોંપ્યું હતું” વજ્રમુનિનું સંપૂર્ણ શ્રુતજ્ઞાન ગુરુથી આપેલ નહિ. પણ સાંભળવા માત્રથી થયું હતું. ગુરુમુખથી ગ્રહણ કર્યા વગર કોઈ વાચના ગુરુ બની ન શકે આથી ગુરુએ પોતાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન વજ્રમુનિએ શીખવાડ્યું.

આમાનુષામ વિહાર કરતા એક સમયે આચાર્ય દશપુર નગરમાં પધાર્યા. તે સમયે આચાર્ય ભદ્રગુપ્ત વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે અવન્તી નગરીમાં સ્થિરવાસી હતા આચાર્ય જે મુનિઓ સાથે વજ્રમુનિને તેમની સેવામાં મોકલ્યા વજ્રમુનિ એ તેમની સેવામાં રહીને દશપૂર્વોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. મુનિવજ્રને આચાર્ય પદ પર સ્થાપી અનશનકરી આચાર્ય સિંહુગિરિ સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

આચાર્ય શ્રી વજ્રબાહુ આમાનુષામ વિચરી ધર્મોપદેશ દ્વારા જન-કલ્યાણમાં સંલગ્ન થઈ ગયા. સુદર સ્વરૂપ, શાસ્ત્રીય જ્ઞાન, વિવિધ લાભિઓ અને આચાર્યની અનેક વિશેષતાઓથી આચાર્ય વજ્રને પ્રભાવ દિગ્દિગાંતરોમાં ફેલાયો. લાંબા સમય સુધી સંઘમની આરાધના કરી અનશન કરી દેવલોકમાં પધાર્યા. વજ્રમુનિનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૨૬ મા થયો હતો અને સવત ૧૧૪ મા સ્વર્ગવાસ થયો તેમનું આયુષ્ય ૮૮ વર્ષનું હતું. વજ્રમુનિએ બાળપણમાં જ માતાના પ્રેમની ઉપેક્ષા કરી સંઘનું બહુમાન કર્યું. આમ કરવાથી માતાનો મોહ પણ દુર થયો અને પોતે દીક્ષાલઈ શાસનની પ્રભાવના કરી. આ વજ્રમુનિ પારિણામિકી બુદ્ધિ હતી.

[૧૬] ચરણાહત :- એક રાત્ર તરુણ હતો. એકવાર તરુણ સેવકોએ આવી પ્રાર્થના કરી— “દેવ ! તમે તરુણ છો. તેથી તમારી સેવામાં નવયુવકો હોવા જોઈએ તે તમારા દરેક કાર્ય યોગ્યતાપૂર્વક કરશે વૃદ્ધ કાર્યકર્તાઓ અવસ્થાને કારણે કાર્ય ખરાબર કરી શક્તા નથી વૃદ્ધો તમારી સેવામાં શોભતા નથી

આ વાત સાંભળી નવયુવકોની બુદ્ધિની પરીક્ષા કરવા રાત્રએ પૂછ્યું— ‘જે કોઈ મારા માથા પર પગથી પ્રહાર કરે તો તેને શું દડ મળવો જોઈએ ?’ નવયુવકો એ જવાબ આપ્યો— ‘મહારાજ એવા નીચ માણસના તલ તલ જેવડા દૂકડા કરી મારી નાખવો જોઈએ’ રાત્રએ વૃદ્ધોને પણ આ પ્રશ્ન પૂછ્યો વૃદ્ધોએ જવાબ આપ્યો— ‘દેવ ! અમે વિચારીને તેનો જવાબ આપશું’ વૃદ્ધો એકત્રિત થઈ વિચારવા લાગ્યા— રાત્રના માથા પર રાણી સિવાય કોણ પગથી પ્રહાર કરી શકે ? રાણીતો વિશેષ સન્માન કરવા યોગ્ય છે. આમ વિચારી રાત્ર પાસે આવ્યાં અને કહ્યું— “મહારાજ ! જે વ્યક્તિ તમારા માથા પર પ્રહાર કરે તેને વિશેષ આદર આપી વસ્ત્રાભૂષણથી સન્માનિત કરવી જોઈએ.’ વૃદ્ધોનો જવાબ સાંભળી

રાજા ઘણું પ્રસન્ન થયો. અને તેઓને પોતાની સેવામાં રાખી લીધા. પ્રત્યેક કાર્યમાં તેમની સહાયતા લેવા લાગ્યા. તેથી રાજાને દરેક ક્ષેત્રે સફળતા પ્રાપ્ત થવા લાગી. આ રાજા અને વૃદ્ધોની પરિણામિકી બુદ્ધિ હતી.

[૧૭] આંખળા :- એક કુભારે કોઈ માણસને કૃત્રિમ આંખળું આપ્યું તે રંગ, રુપ, આકાર, વજન માં આંખળા જેવું હતું આંખળું લઈ પુરુષ વિચારવા લાગ્યો— ‘ આ આકૃતિમા તો આંખળા જેવું છે પરંતુ આ કઠોર છે અને આ ઋતુ પણ આંખળાની નથી ’ તેથી તેણે નિર્ણય કર્યો કે આ બનાવટી આંખળું છે. આ તે પુરુષની પરિણામિકી બુદ્ધિ હતી.

[૧૮] મણિ :- જગલમાં એક સર્પ રહેતો હતો તેના મસ્તક પર મણિ હતું તે રાતે વૃક્ષ પર ચડી પક્ષીઓના બચ્ચાને ખાઈ જતો. એક દિવસ તે પોતાના ભારે શરીરને સંભાળી ન શક્યો અને નીચે પડ્યો અને માથાનો મણિ વૃક્ષ પર જ રહી ગયો. વૃક્ષની નીચે એક કૂવો હતો મણિની પ્રભાથી તેનું પાણી લાલ દેખાવા લાગ્યું. સવારે કૂવા પાસે રમતા એક બાળકે આ દૃશ્ય જોયું. તે દોડતો ઘરે ગયો અને વૃદ્ધ પિતાને વાત કરી, બાળકની વાત સાંભળી વૃદ્ધ કૂવા પાસે આવ્યો. કૂવાને બરાબર તપાસી ને જોયો અને બરાબર પડી કે મણિની પ્રભાથી પાણીનો લાલ રંગ છે વૃક્ષ પર મણિ જોયો. વૃક્ષ ઉપર ચઢી મણિ ઘરે લાવ્યો આ વૃદ્ધની પરિણામિકી બુદ્ધિ હતી

[૧૯] સર્પ :- દીક્ષાલઈને લગવાન મહાવીરે પ્રથમ ચાતુર્માસ અસ્થિક ગામમા કર્યું ચાતુર્માસ પૂર્ણ થવા પર લગવાને શ્વેતાબિકા નગરી તરફ વિહાર કર્યો રસ્તામા ગોવાળીયાઓ એ લગવાને પ્રાર્થના કરી કે— “ લગવાન ! શ્વેતાબિકા જવા માટે આ માર્ગ દૂર છે પરંતુ માર્ગમા એક દષ્ટિવિષ સર્પ રહે છે સંભવ છે કે માર્ગમા ઉપસર્ગ આવે ” ગોવાળીયાઓની વાત સાંભળી લગવાને વિચાર્યું— “ આ સર્પ તો ખોધ પત્રવા યોગ્ય છે. ” આમ વિચારી તેજ માર્ગ પર ગયા અને સર્પના બિલ પાસે આવ્યા અને ત્યા કાર્યાત્સર્ગ મા સ્થિર થઈ ગયા થોડી વારમા સર્પ બહાર નીકળ્યો અને જોયું, કે અહીં મૌન ધારણ કરેલી એક વ્યક્તિ ઉભી છે તે સર્પ વિચારવા લાગ્યો. “ કેણુ છે, જે મારા બિલપાસે નિર્ભય પણે ઉભો છે ? ” આમ વિચારી પોતાની વિષદષ્ટિ લગવાન પર નાખી પરંતુ તેના પર લગવાનનું કાઈ પણ બગડ્યું નહિ પોતાના પ્રયાસમા નિષ્ફળતા મળવાથી સર્પના ક્રોધે ઉચ્ચ પ ધારણ કર્યું મૃત્યુ તરફ જોઈ ફરી વિષદષ્ટિ લગવાન પર ફેંકી તેમા પણ નિષ્ફળતા મળી શેષથી કૂ ફાડા મારતો લગવાન પાસે આવ્યો અને લગવાનના અગૂઠે ડશ દીધો તો પણ લગવાન ધ્યાનમા લીન રહ્યા સર્પને અગૂઠા ના લોહીનો સ્વાદ વિલગ્ન લાગ્યો તે વિચારવા લાગ્યો— “ આ કોઈ સામાન્ય નહિ પણ અલૌકિક પુરુષ છે ” આમ વિચારતાજ સર્પનો ક્રોધ શાંત થઈ ગયો તે શાન્ત અને કારુણિક દષ્ટિથી લગવાનના સૌમ્ય મુખને જોવા લાગ્યો ઉપદેશ આપવાનો સમય જાણી લગવાને કહ્યું, “ અ ડકૌશિક ! બોધને પ્રાપ્ત થા પૂર્વ લવનુ સ્મરણ કરેા હે અ ડકૌશિક ! તમે પૂર્વ લવમા દીક્ષા લીધી હતી. તમે એક સાધુ હતા પારણાના દિવસે ગોચરીથી પાછા ફરતા તમારા પગનીચે એક દેડકો કચર ઈ ગયો ત્યારે તમારા શિષ્યે આલોચણા કરવા કહ્યું પણ તમે ધ્યાન ન આપ્યું. ગુરુ મહારાજ તપસ્વી છે, માને આલોચણા કરી લેશે “ એમ વિચારી શિષ્ય મૌન રહ્યો સાંજે પ્રતિક્રમણના સમયે પણ તમે આલોચણા ન કરી ” સંભવ છે કે ગુરુ મહારાજ આલોચણા કરવાનું ભૂલી ગયા હોય ” એવી સરળ બુદ્ધિથી શિષ્યે ફરી યાદ કરાવ્યું, શિષ્યના વચન સાંભળતાજ તમને ક્રોધ આવી ગયો અને શિષ્યને

મારવા દોડ્યા. વચ્ચે રહેલ સ્તંભ સાથે તમે અથડાણા અને તમારુ મરણ થયુ. હે ચંડકૌશિક ! તમે તેજ છે. ક્રોધમાં મૃત્યુ થવાથી આ યોનિ પ્રાપ્ત થઈ છે. હવે ફરી ક્રોધને વશ થઈ તમે તમારો જન્મ શામાટે બગાડો છો, સમજો ! સમજો ! બોધને પ્રાપ્ત કરો.

લગવાનના ઉપદેશથી અને જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમ થવાથી ચંડકૌશિકને ભતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પૂર્વલવને જોઈ, લગવાનને ઝોળખી વિનયપૂર્વક વંદના કરી અને પોતાના અપરાધ માટે પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો.

જે ક્રોધથી આ યોનિ મળી તેનાપર વિજય મેળવવા અને આ વિષમય દૃષ્ટિથી કોઈ પ્રાણીને કષ્ટ ન થાય તે માટે સર્પે લગવાન સમક્ષ અનશન કરી પોતાનું મુખ બિલમાં રાખી શરીર બહાર રાખ્યું. થોડી વાર પછી ગોવાળિયા ત્યાં આવ્યાં લગવાનને હેમ-ખેમ જોઈ તેઓ અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યા. સર્પને આવી સ્થિતિમાં જોઈ તેને લાકડી અને પથ્થરથી પ્રહાર કરવાં લાગ્યાં. ચંડકૌશિક આ કષ્ટને સમભાવથી સહન કરતો રહ્યો. આ જોઈ ગોવાળિયાઓએ લોકોને વાત કરી સ્ત્રી-પુરુષો તેને જોવા આવવા લાગ્યા. ઘણી ગોવાલણીં દૂધ અને ઘી થી તેની પૂજા કરવા લાગી. ઘી આદિની સુગંધથી કીડીઓ સર્પને ચટકા ભરવા માડી. સર્પે પૂર્વકર્મનું ફળ માની આ બધા કષ્ટ સહન કર્યાં. તે વિચારતો કે- “મારાં પાપોની તુલનામાં આ કષ્ટ કંઈ નથી. શરીરપર ચઢેલી કીડીઓ મરી ન જાય તેમાટે પોતાના શરીરને જરાપણુ હલાવ્યું નહિ.” સમભાવ પૂર્વક વેદનાને સહન કરી.

(૧૯) સર્પ :— લગવાન મહાવીરના અલૌકિક લોહીનું આસ્વાદન કરી ચંડકૌશિકે બોધ પ્રાપ્ત કર્યો. અને પોતાનો જન્મ સફળ કર્યો. આ તેની પારિણામિકી બુદ્ધિ હતી. કથાનક પ્રસિદ્ધ છે

(૨૦) ગે ડો :— એક ગૃહસ્થ હતો. યુવાવસ્થામાં તેને શ્રાવક વ્રત ધારણ કર્યાં. પરંતુ યુવાવસ્થાને કારણે સમ્યક્વ્રતે વ્રત પાલન કરતો ન હતો. વ્રતોની આલોચણા લીધા વિનાજ તેનું મૃત્યુ થયું. તે જંગલમાં ગેડા રૂપે ઉત્પન્ન થયો તે કૂર પરિણામે જંગલમાં પ્રાણીઓનો ઘાત કરવા લાગ્યો. અને રસ્તે આવતા જતા મનુષ્યોને પણ મારી નાખતો

એકદા આ સ્તાપર વિહાર કરતા સાધુઓને જોઈ તેને ક્રોધ આવ્યો. તેઓપર આક્રમણ કરવા આગળ વધ્યો. પરંતુ મુનિઓના તપ, તેજ, અહિંસા ધર્મ આગળ તેનું આક્રમણ નિષ્ફળ ગયું. તેથી તે સંતો સામે જોઈ રહ્યા મુનિઓની સૌમ્ય મુદ્રા જોતાજ તેનો ક્રોધ શાંત થયો અને પરિણામોની વિશુદ્ધિ થતાં ભતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું પૂર્વલવ દેખાયો અને તુર્તજ અનશન કર્યું. આયુષ્ય પૂર્ણ થતા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો આ ગેડાની પારિણામિકી બુદ્ધિ હતી.

(૨૧) સ્તૂપ-ભેદન :— રાજા શ્રેણિકના નાના પુત્રનું નામ વિહલ્લકુમાર હતું મહારાજ શ્રેણિકે પોતાના જીવન દરમ્યાન વિહલ્લ કુમારને સેવાનક હાથી અને વકચૂડ હાર આપ્યો હતો. વિહલ્લકુમાર રોજ આ હાથીપર ખેસી ગાકિનારે જતો અને અનેક પ્રકારની ક્રીડા કરતો હાથી પણ રાણીઓને પોતાની સુંઠમાં ઉડાવી પાણીમાં વિવિધ પ્રકારે મનોરજન કરતો અને રાણીઓની આ પ્રકારની મનોરજન ક્રીડાઓ જોઈને લોકોના મુખપર એ વાત રહેતી કે વાસ્તવમાં રાજ્યલક્ષ્મી નો ઉપભોગ તો વિહલ્લકુમારજ કરે છે કુણિકની રાણી પદ્માવતીના મનમાં ઈર્ષ્યાભાવ ઉત્પન્ન થયો અને વિચારવા લાગી— જો સેવાનક હાથી મારી પાસે નથી તો હું રાણી શું કામની ? તેથી રાણીએ હાથી

મેળવવા કૃષ્ણિકને પ્રાર્થના કરી. કૃષ્ણિકે પહેલા તો વાતને ટાળી દીધી પરંતુ વારંવાર આગ્રહ કરવાથી વિહલકુમાર પાસે હાર અને હાથી માંગ્યા વિહલકુમારે ઉત્તરમાં કહ્યું — જો તમે હાર અને હાથી ઈચ્છતા હોતો માગ હિસ્સાનું રાજ્ય મને આપી દો કૃષ્ણિકે તેની યોગ્ય વાત તરફ ધ્યાન ન આપ્યું પણ બળમાં હાર અને હાથી છીનવી લેવાનો વિચાર કર્યો વિહલકુમારને ન્યારે આ વાતની બખર પડી તો હાર-હાથી અને અન્ત પુર સહિત તે પોતાના નાના રાજ્ય ચેડા પાસે વિશાલા નગરીમાં આલ્યો ગયો. કૃષ્ણિકે હૃત મોકડી ચેડારાજને હાર-હાથી અને અન્તપુર સહિત વિહલકુમારને પાછા મોકલાવવા કહેવરાવ્યું

હત દ્વારા કૃષ્ણિકનો સંદેશ સાલળી ચેડા રાજ્યએ ઉત્તરમાં કહ્યું — “ જોવી રીતે કૃષ્ણિક રાજ્ય શ્રેણિકનો રાણી ચેલણાનો આત્મજ અને મારો દુહિત્ર છે, તેજ રીતે વિહલકુમાર પણ છે પોતાના જીવનકાળ દરમ્યાન રાજ્ય શ્રેણિકે હાર-હાથી વિહલકુમારને આપ્યા છે. જો કૃષ્ણિક તે લેવા ઈચ્છતો હોય તો વિહલકુમારને તેના હિસ્સાનું રાજ્ય આપે ” હૃતે રાજ્યચેડાનો સંદેશ કૃષ્ણિકને પહોંચાડ્યો. તે સાલળી કૃષ્ણિકે ગુસ્સે થઈ હૃત સાથે પુન કહેવરાવ્યું “ રાજ્યમાં જે શ્રેષ્ઠ વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થાય તે રાજ્યની હોય છે ગઘહસ્તી અને વકચૂડ હાર મારા રાજ્યમાં ઉત્પન્ન થયા છે તેથી હું તેનો સ્વામી છું તેનો ઉપભોગ કરવો તે મારો જન્મમિદ્ધ અધિકાર છે માટે તમે હાર-હાથી ને વિહલકુમારને પાછા મોકલો અથવા યુદ્ધ માટે તૈયાર થઈ જાઓ

હૃતે કૃષ્ણિકનો સંદેશ ચેડા રાજ્યને આપ્યો ચેડા રાજ્યએ ઉત્તર આપ્યો — “ જો કૃષ્ણિક અન્યાય પૂર્વક યુદ્ધ કરવા ઈચ્છે છે તો ન્યાયમાટે યુદ્ધ કરવા હું તૈયાર છું ” હૃતે ચેડા રાજ્યનો સંદેશ કૃષ્ણિકને સંભળાવ્યો. પછી રાજ્ય કૃષ્ણિકે પોતાના ભાઈઓ અને સેના સહિત વિશાલા નગરી પર ચઢાઈ કરી આ બાજુ રાજ્ય ચેડાએ પોતાના ગણરાજ્યોને બોલાવી સર્વ સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરી તે ગણરાજ્યો પણ ચેડા રાજ્યની ન્યાયસંગત વાત સાલળી શરણાગતની રક્ષા માટે ચેડા રાજ્યને સહાય આપવા તૈયારી કરી. બન્ને પક્ષના રાજ્યો પે.ત પોતાની સેના સહિત યુદ્ધના મેદાનમાં ઉતરી પડ્યા ને ઘેર સંગ્રામ થયો રાજ્ય ચેડા પરાજિત થઈને વિશાલાનગરીમાં ઘુસી ગયો અને નગરના બધા દરવાજા બંધ કરી દીધા રાજ્ય કૃષ્ણિકે કોટને તોડવા ઘણી મહેનત કરી પરંતુ નિષ્ફળતા મળી. ત્યારે આકાશવાણી થઈ કે — “ જો કૂલબાળક સાધુ ચારિત્રથી પતિત થઈને મગધની વેશ્યાસાથે ગમન કરે તો કૃષ્ણિક રાજ્ય વિશાલાનો કોટ પાડી નગરીપર અધિકાર મેળવી શકે છે ” કૃષ્ણિકે તે સમયે ગજગૃહથી માગધી વેશ્યાને બોલાવી અને તેને સ્થિતિ સમજાવી વેશ્યાએ કૃષ્ણિકની આજ્ઞા સ્વીકારી કૂલબાળકને લાવવાનું વચન આપ્યું

કૂલબાળક એક સાધુ હતો ગુરુ ન્યારે તેને હિતશિક્ષા આપતા તો વિપરીત અર્થ કાઢી ઉલટો ગુરુપર ક્રોધ કરતો એકવાર તે શિષ્ય ગુરુસાથે પહાડી પ્રદેશમાંથી જઈ રહ્યો હતો ત્યારે દ્વેષ-ગુદ્ધિથી આચાર્યને મારી નાખવા પાછળથી પત્થર ગળડાવ્યો પત્થરને આવતો જોઈ આચાર્ય રસ્તો બદલી ત્યાંથી નીટળી ગયા પત્થર નીચે ગળડી ગયો આચાર્ય સાધુના આવા વૃષ્ટિત કાર્યને જોઈ ક્રોધથી કહેવા લાગ્યા — “ અરે દુષ્ટ ! તારી આવી વૃષ્ટતા ! આ પ્રકારનું નીચ કાર્ય પણ તું કરી શકે છે ? ઠીક તારું પતન પણ એક સ્ત્રી દ્વારા થશે શિષ્ય સદેવ ગુરુની આજ્ઞા વિરુદ્ધ કાર્ય કરતો હતો તેથી આ વચનોને અસત્ય કંવા નિર્જન પ્રદેશમાં આલ્યો ગયો કે ન્યા સ્ત્રી તો શુ કોઈ પુરુષનો પણ સચાર ન થઈ શકે ત્યાજઈ એક નદી કિનારે ધ્યાનસ્થ રહેવા લાગ્યો વર્ષાઋતુમાં નદીમાં પૂર આવ્યું પણ તેના તપના પ્રતાપે પાણીની ધીલ તરફ વહેવા લાગ્યું તેથી તેનું નામ ‘ કૂલબાળક ’ એ પ્રસિદ્ધ થઈ ગયું

તે ભિક્ષા માટે ગામમાં ન જતો પણ જ્યારે કોઈ યાત્રી ત્યાંથી પસાર થતો તેની પાસેથી જે મળે તે પર નિર્વાહ કરતો.

માગધિ વેશ્યાએ કપટી શ્રાવિકાનો વેશ ધારણ કરી આધુ-સ તોની સેવામાં રહી કૂલબાળકની બાણકારી કરી લીધી. વેશ્યા નદી પાસે રહેવા લાગી. ધીરે ધીરે કૂલબાળકની સેવા કરવા લાગી વેશ્યાની ભક્તિ અને આગ્રહથી સાધુએ તેને ઘરે ગોચરી કરી પછી વેશ્યાએ વિરેચક દવાથી મિશ્રિત ભિક્ષા આપી જેનાથી કૂલબાળકને અતિસાર-(આડા) થઈ ગયા તેથી તેની સેવા શુશ્રૂષા કરવા લાગી. વેશ્યાના સ્પર્શથી કુલબાળકનું મન વિચલિત થઈ ગયું. તે વેશ્યામાં આસક્ત બની ગયો પોતાને અનુકૂળ બાણી વેશ્યા તેને કુણિકપાસે લઈ ગઈ.

રાજા કુણિકે કૂલબાળકને પૂછ્યું- “ વિશાલાનગરીના કોટ કેવી રીતે તોડી શકાશે. તથા નગરી કેવી રીતે જીતી શકાય ? તેણે કુણિકને ઉપાય બતાવ્યો અને કહ્યું — “ હું નગરીમાં જાઉં છું. જ્યારે હું શ્વેતવસ્ત્રનો સંકેત કરું ત્યારે સેના સહિત તમે પાછળ હટી જાવો. વગેરે સમજાવી નૈમિત્તિકનો વેશ ધારણ કરી નગરમાં ગયો.

નગર નિવાસીઓએ નૈમિત્તિક સમજી તેને કહેવા લાગ્યા- “ દેવજ્ઞ ! કુણિક અમારી નગરીને ઘેરીને પડ્યો છે સંકટ ક્યારે ટળશે ? કુણિકે આગળી દ્વારા બતાવ્યું કે- “ તમારા નગરમાં અમુક અને અમુક જ્યાંસુધી રહેશે ત્યાં સુધી સંકટ રહેશે જે તમે તેને ઉખેડી નાખશો તો શાંતિ અવશ્ય થશે ” નૈમિત્તિક કથન પર વિશ્વાસ રાખી તેઓ સ્તૂપનું ભેદન કરવા લાગ્યા. આ બાબુ કૂલબાળકે સફેદ વસ્ત્રનો સંકેત કર્યો. સંકેત થતા રાજાકુણિક સેના સહિત પાછળ હટવા લાગ્યો સેનાને પાછળ હટતી જોઈ લોકોને નૈમિત્તિકના વાતપર વિશ્વાસ આવવા લાગ્યો અને સ્તૂપ ઉખેડીનાખ્યો જેથી નગરીનો પ્રભાવ ક્ષીણ થઈ ગયો કુણિકે કૂલબાળકના કથનાનુસાર પાછાફરી નગરીપર ચઢાઈ કરી અને જીતી લીધી.

નગરીની અંદર સ્થિત સ્તૂપનું ભેદન કરી ચુદ્ધમા વિજય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, આ કૂલબાળકની અને તેને વશ કરવામાં વેશ્યાની પારિણામિકી બુદ્ધિ હતી

પરિશિષ્ટ ‘ખ’

ઔપાત્તિકી બુદ્ધિના ઉદાહરણો

[૧] ભરત :- ઉજ્જયિની નગરી પાસે નટોનું એક નગર હતું તેમાં ભરત નામનો નટ રહેતો હતો. એકદા તેની પત્ની રોહક નામના પુત્રને મૂકી દેહાન્ત પામી નવી આવનાર અપર માતા રોહક સાથે વાતસલ્યપૂર્ણ વ્યવહાર કરતી નહિ એટલે રોહકે એકવાર અપર માતાને તેના વ્યવહાર બદલ ટકેર કરી, માતાએ ક્રોધિત થઈ કહ્યું જે હું તારી સાથે સહવ્યવહાર ન રાખું તો તું મારું શું બગાડી શકવાનો છે ? માતાના વચનથી ઘવાયેલ પ્રતિયોગને ધરજનાર રોહકને એકદા સુઅવસરની પ્રાપ્તિ થઈ એકદા પિતા પાસે સુતેલા રોહકે નિદ્રામાંથી ઉઠી બૂમ પાડી- બાપા ! બાપા જુઓ, કોઈ પુરુષ દોડતો જાય છે. પરિણામે ભરત નટને પત્નીના વર્તન પ્રત્યે શકા જન્મી અને તે તેનાથી વિમુખ બન્યો, નીરસ જીવનથી કંટાળેલ માતાના મનાવવાથી રોહકે આદતી રાતમાં આગળીથી પોતાની છાયાને બતાવતા કહ્યું-પિતાજી ! જુઓ, તે પેલો પુરુષ જાય છે રોહકની આ પ્રકારની બાલચેપ્ટા બાણી પત્નીપર શક્તિ થયેલ ભરતે

લજ્જત ધર્મ પત્ની સાથે પૂર્વવત્ વ્યવહાર ચાલુ કર્યો. પોતાના દુર્વ્યવહારથી અપ્રસન્ન થયેલી માતા લોજન આદિમા વિધનો પ્રયોગ કરી ન શકે તે માટે રોહકે પોતાનો દૈનિક લોજન કામ પિતા સાથે ગોઠવી લીધો.

૧. એકદા રોહક પિતાસાથે ઉજ્જયિની નગરીમાં ગયો. એકવાર નગરીને જોતાજ રોહકના મગજમા કેમેરાની માફક તેનું ચિત્ર દોરાઈ ગયું. ત્યાંથી પાછા ફરતા ભરત ભૂલાયેલી વસ્તુ લેવા રોહકને શિખા નદીના તટ પર ખેસાડી પાછો ગયો. ત્યાં ખેડેલા રોહકે પોતાની બુદ્ધિમત્તાથી રેનીમા ઉજ્જયિનીનું ચિત્ર દોર્યું ત્યા અચાનક એક રાત્ર આવી ચડ્યો, આવી ચડેલા રાત્રએ ચિત્ર જોઈ કૌતુક પામી પૂછ્યું— નગરી પ્રથમવાર જોઈ કે પહેલા પણ જોયેલી છે ? રોહકે જવાબ આપ્યો— પહેલીવાર જ જોઈ છે. પ્રથમવાર જોયેલી નગરીનું આવું સુદર આલેખન જોઈ બાળકની બુદ્ધિ, શક્તિ અને ચાતુર્યથી પ્રભાવિત થયેલા રાત્રએ પોતાના ૪૯૯ મત્રીઓના ઉપરી તરીકે, પરીક્ષા કરીને સ્થાપવાના હેતુથી રોહકનું નામ અને પત્તો પૂછી લીધો. ત્યાર બાદ અનેક પ્રકારે તેની પરીક્ષા કરવામાં આવી—

[૨] શિલા :— એકવાર રાત્રએ તે ગામના ગ્રામીણોને જોલાવી આજ્ઞા કરી કે તમારા ગામની બહાર જે મહાશિલા છે તેને ઉખેડ્યા વિના, તે મડપનું આચ્છાદન અને તેવો મડપ બનાવો. રાત્રની આજ્ઞા થવાપર બધા પચાચત ઘરમા એકત્રિત થયા વિચારવિમર્શ કરતા કરતા મધ્યાહ્ન કાળ થઈ ગયો. પિતા વગર લોજન ન કરનાર રોહક પિતાને જોલાવવા ત્યાં ગયો. ભરતનટને કહ્યું— “ પિતાજી ! હું ભૂખથી પીડિત થઈ રહ્યો છું, જલ્દી ઘરે ચાલો, ભરતે કહ્યું— વત્સ ! તને શી બળર કે ગ્રામવાસીઓ ઉપર કેવડું મોટું કષ્ટ આવી પડ્યું છે ? રોહકે જોડ્યો— પિતાજી ! શું થયું ? ભરતનટે રાત્રની આજ્ઞા અને તેની કઠીનાઈ વગેરે સર્વ વૃત્તાન્ત કહી સભળાવ્યું. રોહકે હસીને કહ્યું— “ શું આજ સકટ છે ? તેને તો હું હમણાજ દૂર કરી દઉં છું, તેમા ચિંતા કરવા જેવું શું છે ? ”

મડપ બનાવવા માટે શિલાની ચારે બાજુની અને નીચેની જમીન ખોદી નાખી અને યથાસ્થાને અનેક આધારસ્તંભો મૂકી મધ્યની ભૂમિને ખોદી નાખી. પછી ચારેબાજુ સુદર દિવાલ બનાવી લો બસ મડપ તૈયાર થઈ જશે. આ છે રાત્રની આજ્ઞાનું પાલન કરવાનો મહેલો ઉપાય.

બધાને લાગ્યું— આ ઉપાય સર્વથા ઉચિત છે, આપણે તેમજ કરવું જોઈએ. આ રીતે નિર્ણય કરીને બધા લોકો પોતપોતાને ઘરે લોજન કરવા ગયા. લોજન કરીને બધા ફરી ત્યાં આવી ગયા. શિલાની નીચે તેઓએ એક સાથે ખોદવાનું કામ શરૂ કર્યું. થોડાજ દિવસોમાં તેઓ મડપ બનાવવામા સફળ બન્યા અને રાત્રની આજ્ઞા પ્રમાણે તેઓએ મહાશિલાને મડપની છત બનાવી દીધી.

ત્યાર પછી તે ગ્રામવાસીઓએ રાત્ર પાસે જઈને નિવેદન કર્યું— મહારાજ ! તમે જે આજ્ઞા આપી હતી તેમા અમે કેટલા સફળ થયા છીએ, તેનું નિરીક્ષણ આપ સ્વયં કરી લો. રાત્રએ પોતે તે મડપનું નિરીક્ષણ કર્યું અને પ્રસન્ન થયો. પછી રાત્રએ પૂછ્યું— આ કોની બુદ્ધિનો ચમત્કાર છે ? તેનો જવાબ આપતા ગ્રામીણોએ કહ્યું— આ ભરતપુત્ર રોહકની બુદ્ધિની ઉપજ છે અને બનાવનાર અમે છીએ. રોહકની ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિથી રાત્ર ઘણું સતુષ્ટ થયો.

[૩] બકરી :— રાત્રએ કોઈ એક દિવસ રોહકની બુદ્ધિની પરીક્ષા કરવા માટે તે ગામના શ્રેષ્ઠ રાજપુરુષોદ્વારા એક બકરી મોકલી અને સાથે સૂચન આપ્યું— “ આ બકરીનું આજે જેટલું વજન છે તેટલુંજ વજન એકે પક્ષ પછી પણ રહે, જરાપણ વધે નહિ કે ઘટે નહી. તેવી સ્થિતિમા

મને પાછી સોંપજો. ઉપર પ્રમાણેની આજ્ઞા મિળતાજ ગામના લોકો ચિતિત બન્યા. જો તેને સાઈ સાઈ ખાવાનું આપશું તો નિશ્ચયથી તેનું વજન વધશે અને જો તેને ભૂખી રાખશું તો ચોક્કસ તેનું વજન ઘટશે. શું કરવું ? આ જટીલ સમસ્યાને પાર પાડવા માટે ઘણો વિચાર કર્યો પરંતુ કોઈ ઉપાય ન સૂઝ્યો. ત્યારે તેઓએ રોહકને ખોલાવ્યો અને કહ્યું—વત્સ ! તમે પ્રતિભા સંપન્ન છો. પહેલા પશુ તમેજ અમને રાજદંડથી બંધાવ્યા હતા અત્યારે પણ મઝધારમાં પડેલી નૈયાના કણુધાર તમેજ છો. રોહકને તેઓએ રાજની આજ્ઞા કહી સંભળાવી.

રોહકે પોતાની ત્રિજ બુદ્ધિથી એવો માર્ગ કાઢ્યો કે એક પક્ષ તો શું પણ અનેક પક્ષ વ્યતીત થવા છતાં પણ બકરી તેટલા વજનની રહી શકે કે જેટલા વજનની આજે છે. તેનો આ ઉપાય છે. એક બાજુ બકરીને સારો સારો ખોરાક આપતા રહેવું અને બીજી બાજુ તેની સામે પીંજરામાં પૂરેલ વાઘને રાખવો. જેથી તે ભયભીત બની રહે. આ પ્રમાણે યુક્તિ અજમાવી. ત્યાર પછી ભોજનની પર્યાપ્ત માત્રાએ અને વાઘનાં ભયે બકરીનું વજન ન વધ્યું કે ન ઘટ્યું. એક પક્ષ પછી તે બકરી જેટલા વજનની હતી તેટલાજ વજનની રાજને પાછી મોકલાવી રાજની પ્રસન્નતામાં વધારો થયો.

[૪] કુકડો:- થોડા દિવસ પછી રાજએ રોહકની બુદ્ધિની પરીક્ષા નિમિત્તે, લડતા ન આવડતુ હોય તેવા એક કુકડાને મોકલાવ્યો અને હુકમ કર્યો કે બીજા કુકડા વગર તેને લડાકુ બનાવીને પાછો મોકલો રાજની આવી આજ્ઞા સાંભળી ગામવાસીઓ ફરી રોહક પાસે આવ્યા સર્વવાત સાંભળી રોહકે એક સ્વપ્ન, મજબૂત અને મોટો અરીસો મંગાવ્યો. રોજ દિવસમા ચાર-પાંચ વાર તે કુકડાને અરીસા સામે રાખતો અરીસામાં પડતા પોતાના પ્રતિબિંબને પોતાનો પ્રતિદ્રન્દ્રી માની તે કુકડો યુધ્ધ કરવા લાગતો, કારણ કે પ્રાય પશુ-પક્ષીનુ જ્ઞાન વિવેક પૂર્વક હોતુ નથી આ રીતે બીજા કુકડાના અભાવમાં પણ પેલા કુકડાને લડતો જોઈ લોકો રોહકના વખાણ કરવા લાગ્યા ત્યાર પછી તે કુકડાને 'રાજકુકટ' બનાવી રાજને સોંપી દીધો અને કહ્યું— સહારાજ ! અન્ય કુકડાના અભાવમા પણ આને લડાકુ બનાવી દીધો છે રાજએ તેની પરીક્ષા કરી તે અત્યંત પ્રગ્ન થયો.

[૫] તલ:- કોઈ એક દિવસ રાજને રોહકની બુદ્ધિની પરીક્ષા કરવાની પુનઃ ઇચ્છા થઈ. રાજએ ગ્રામવાસીઓને ખોલાવ્યા અને કહ્યું— “ ગણુતરી કર્યા વગર, તમારી સામે જે તલનો ઢગલો પડ્યો છે તેમાં તલોની સંખ્યા બતાવો જવાબ આપવામા વિલંબ ન થાય તે યાદ રાખવું. આ સાંભળી બધા ઠિંકર્તવ્યમૂઠ બની રોહક પાસે આવ્યા રાજરાજની સર્વ વાત કરી. તેનો ઉત્તર આપતા રોહકે કહ્યું— “ તમે રાજ પાસેજ કહેજો કે રાજન્ ! અમે ગણિત શાસ્ત્રી નથી છતા પણ તમારી આજ્ઞાને શિરોધાર્ય કરીને તલના ઢગલાના તલોની સંખ્યા ઉપમાથી બતાવીએ છીએ આ નગરની ઊંચાગર ઉપર આકાશમા જેટલા તારા છે તેટલાજ આ ઢગલામા તલ છે ” ગ્રામવાસીઓ હર્ષિત બની ગયા અને રોહકના કહેવા મુજબ રાજને જવાબ આપી દીધો.

[૬] રેતી:- અન્ય કોઈ દિવસે રોહકની પરીક્ષા કરવા રાજએ ગ્રામીણ લોકોને આદેશ આપ્યો કે ‘ તમારા ગામની પાસે શ્રેષ્ઠ રેતી છે તે રેતીની એક દોરી બનાવી મને મોકલાવો ’- લોકોએ રોહક પાસે જઈ કહ્યું કે રાજએ રેતીની દોરી મંગાવી છે પણ રેતીની દોરી કેવી રીતે બનાવવી ? હવે અમારે શું કરવું ? રોહકે પોતાના બુદ્ધિબળથી રાજને જવાબ મોકલાવ્યો કે “ અમે બધા નટ છીએ નૃત્યકલા અને વાસપર નાચવાનુ જ જાણીએ છીએ. દોરી બનાવવાનો ધધો બળુતા નથી. પરંતુ તમારા

આદેશનું પાલન કરવું તે અમારું કર્તવ્ય છે, માટે અમારી નમ્ર પ્રાર્થના છે કે તમારા લડારમાં અથવા અન્યથા ઘરમા રેતીની દોરી હોય તો નમૂના રૂપમા મોકલાવો. તેના આધારે દોરી બનાવવાનો પ્રયત્ન કરીશું રોહકની ચમત્કારિક બુદ્ધિથી રાજા નિરૂત્તર થઈ ગયો.

[૭] હસ્તી:— એક વખત રાજાએ અત્યંતવૃદ્ધ, મરણાસન્ન હાથીને નટોના ગામમાં મોકલી દીધો અને ગ્રામીણોને આજ્ઞા કરી કે ‘આ હાથીની યથાશક્તિ સેવા કરો, અને પ્રતિદિન તેના સમાચાર મને મોકલતા રહેજો. હાથી મરી ગયો કે મૃતપ્રાય થઈ ગયો છે, તેમ ન કહેવું, જો કહેશો તો તમને દંડ મળશે

આ પ્રમાણે રાજાનો આદેશ સાંભળી બધા લોકો રોહક પાસે પહોંચી ગયા અને રાજાની આજ્ઞા કહી સંભળાવી. રોહકે ઉપાય બતાવ્યો કે હાથીને સારો સારો ખોરાક આપતા રહો, સેવા કરતા રહો અને પછી જે કાંઈ થશે તેનો ઉપાય હું બતાવીશ. ગ્રામીણોએ આજ્ઞા પ્રમાણે હાથીને અનુકૂળ ખોરાક આપ્યો પરંતુ તેજ રાતે હાથી મરી ગયો. ત્યારે ગ્રામીણોએ રોહકને વાત કરી અને રોહકે ઉપાય બતાવી દીધો. તે પ્રમાણે ગ્રામીણોએ રાજાને નિવેદન કર્યું કે “હે નરદેવ ! આજ હાથી ઉઠતો નથી બેસતો નથી, ખાતો નથી કે લાદ આપતો નથી, શ્વાસ લેતો કે ચેષ્ટા કરતો કે જોતો કે સાંભળતો નથી વધુ તો અર્ધી રાતથી બિલકુલ નિષ્પન્દ પડ્યો છે આ આજના સમાચાર છે

રાજાએ તેઓને કહ્યું— શું હાથી મરી ગયો ? ગ્રામીણો એ કહ્યું “રાજન ! એમ તો તમેજ કહી શકો અમે નહી. આ સાંભળી રાજા ચૂપ થઈ ગયો અને ગ્રામીણો સહુ પોતાને ઘેર ગયા.

[૮] અગડ કૂપ:— કોઈ એક દિવસ રાજાએ આદેશ આપ્યો કે “તમારે ત્યા જે સ્વાદિષ્ટ, શીતળ પથ્થ પાણીથી પૂર્ણ કૂવો છે તેને જેટલો બને તેટલો જલદી અહીં મોકલી આપો નહી તો દડના ભાગી બનશો ”

રાજાના આ આદેશ ને સાંભળી ચિન્તાગ્રસ્ત ગ્રામવાસીઓ રોહક પાસે આવ્યા અને તેનો ઉપાય પૂછવા લાગ્યા રોહકે કહ્યું— “રાજા પાસે જઈને કહો કે અમારો કૂવો ગ્રામીણ હોવાથી સ્વભાવથીજ ભીરૂ છે સ્વજાતીય સિવાય બીજા કોઈ પર વિશ્વાસ પણ નથી કરતો. માટે એક નાગરિક કૂવાને મોકલી આપો. અહીંનો કૂવો તેની સાથે ત્યાં આવશે.” રોહકનાં કથનાનુસાર તેઓએ રાજાને તે પ્રમાણે નિવેદન કર્યું રાજા મનમા ને મનમાં રોહકની પ્રશંસા કરતા ચૂપ થઈ ગયો.

[૯] વનખંડ:— થોડા દિવસ પછી રાજાએ ગ્રામવાસીઓને હુકમ આપ્યો “હવેજા જે વનખંડ ગામની પૂર્વ દિશામા છે તેને પશ્ચિમ દિશામાં કરી નાખો” ગ્રામીણ લોકો ચિંતામગ્ન થઈ રોહક પાસે આવ્યા રોહકે ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિથી કહ્યું—“આ ગામને વનખંડની પૂર્વ દિશામા વસાવી લો, વનખંડ સ્વયં પશ્ચિમ દિશામાં થઈ જશે” તેઓએ તે પ્રમાણે કર્યું રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે કામ પૂર્ણ થઈ ગયું રાજાએ વિચાર્યું આ રોહકની બુદ્ધિનો ચમત્કાર છે.

[૧૦] ખીર:— થોડા દિવસ પછી રાજાએ ફરી આદેશ આપ્યો કે— “અગ્નિના સયોગ વિના ખીર તૈયાન કરી મોકલો” ગ્રામીણો હેરાન પરેશાન થઈ-ગયા અને રોહકને ઉપાય પૂછવા ગયા રોહકે કહ્યું— “પહેલા ચોખાને પાણીમા પલાળી રાખી મૂકો. ન્યારે તે એકદમ નરમ થાં જ્યારે ત્યારે દૂધમાં

નાખી દો, પછી હાંડીમાં નાખી અને તેને બંધ કરી ચૂનાના ઢગલામા રાખો. ઉપરથી પાણી રેડવુ, તેની ઉજ્જુતાથી ખીર તૈયાર થઈ જશે. “લોકોએ તે પ્રમાણેજ કર્યું અને ખીર તૈયાર થઈ ગઈ. હાડી સહિત ખીરને રાજ પાસે લઈ ગયા અને ખીર બનાવવાની પ્રક્રિયા કહી સાંભળાવી તે સાંભળી રાજ રોહકની અલૌકિક બુદ્ધિનો અમત્કાર જોઈ આનંદ વિલોર બની ગયો.

[૧૧] અતિગ :- એક વાર રાજએ રોહકને કહેવરાવ્યુ કે— “ મારા આદેશોને પૂર્ણ કરનાર બાળક નિમ્નલિખિત શરતો સાથે મારી પાસે આવી જાય- ન શુકલપક્ષમાં આવે ન કૃષ્ણપક્ષમાં, ન દિવસે આવે ન રાત્રે, ન છાયામાં આવે ન તડકામા, ન આકાશમાર્ગથી આવે ન ભૂમિમાર્ગથી આવે, ન માર્ગથી આવે ન ઉન્માર્ગથી આવે, ન સ્નાન કરીને આવે કે ન સ્નાન કર્યા વગર આવે. પરંતુ આવે અવશ્ય.

ઉપરોક્ત શરતો સહિત આદેશને સાંભળી રોહકે રાજદરબારમા જવાની તૈયારી કરી સુઅવસર બાણી રોહકે ગળા સુધી સ્નાન કર્યુ, અને અમાત્યા તથા એકમની સધિકાલમાં, સધ્યાના સમયે, માથા પર ચાળણીનુ છત્ર ધારણ કરી, ઘેટા ઉપર બેસી, ગાડાના પૈડાના વચ્ચેના માર્ગથી રાજ પાસે જવા નીકળ્યો રાજદર્શન, ખાલી હાથે ન દરવા જોઈએ, નીતિને ધ્યાનમા રાખી રોહકે માટીનુ એક ઢેકુ હાથમા લઈ લીધુ રાજ પાસે જઈ રોહકે યોગ્યરીતે પ્રણામ કરી માટીનુ ઢેકુ ધર્યું રાજએ પૂછ્યુ “ આ શું છે ? ” રોહકે કહ્યુ- આપ પૃથ્વીપતિ છે તેથી પૃથ્વી લાગ્યો છુ પ્રથમજ આવા માગલિક વચન સાંભળી ગન્દ અત્યન્ત પ્રમુદિત થયો. ગન્દએ રોહકને પોતાની પાસે રાખ્યો અને ગ્રામવાસીઓ ઘરે પાછા ગયા રાત્રે રાજએ રોહકને પોતાની બાજુમા સુવડાવ્યો રાત્રિના ખીન્ત પ્રહરમા રાજએ રોહકને કહ્યુ- “ અરે રોહક ! જાગે છે કે સુતો છે ? રોહકે કહ્યુ- રાજન્ ! જાગુ છુ ” રાજએ પૂછ્યુ- શુ વિચારી રહ્યો છે ? રોહકે કહ્યુ- રાજન્ ! હુ વિચારી રહ્યો છુ કે બડરીની લીડીઓ ગોળ કેમ બનતી હશે ? રોહકની આશ્ચર્યજનક વાત સાંભળી રાજ પણ વિચારમા પડી ગયો પરંતુ જવાબ નજ મળ્યો તેથી રાજએ રોહકને કહ્યુ- તુજ જવામ આપ કે કેવી રીતે ગોળ બને છે ? ત્યારે રોહકે જવાબ આપ્યો- રાજન્ ! બડરીના પેટમા સવર્તક નામનો વાયુ વિશેષ હોય છે તેથી ગોળ ગોળ લીડી બનીને બહાર નીકળે છે ” આમ જવાબ આપી રોહક થોડી વારમા સુઈ ગયો.

રાત્રિના ત્રીન્ત પ્રહરમા રાજએ ફરી રોહકને બૂમ પાડી- રોહક ! સૂઈ ગયો છે કે જાગે છે ? રોહકે મધુર સ્વરે જવાબ આપ્યો- રાજન્ ! જાગુ છુ રાજએ પૂછ્યુ- શુ વિચારતો હતો ? રોહકે જવાબ આપતા કહ્યુ- રાજન્ ! વિચારતો હતો કે પીપળાના પાનની ડાડી મોટી કે તેની આણી મોટી ? આ સાંભળી રાજ વિચારમા પડી ગયો અને રોહકને પૂછ્યુ- તે આ વિષયમા શુ નિર્ણય કર્યો છે ? રોહકે જવાબ આપ્યો- રાજન્ ! બ્યા સુધી આણીનો ભાગ સુકાઈ ન જાય ત્યા સુધી બન્ને અમાન હોય છે. થોડી વારમાં રોહક સૂઈ ગયો.

રાત્રિના ચોથા પ્રહરમા રાજએ ફરી રોહકને બૂમ પાડી- રોહક ! સુતો છે કે જાગે છે ? રોહકે જવાબ આપ્યો- સ્વામિન્ ! જાગી રહ્યો છુ ? રાજએ પૂછ્યુ- હવે શુ વિચારી રહ્યો છે ? તને નિંદા નથી આવતી ? રોહકે કહ્યુ- રાજન્ ! હુ વિચારતો હતો કે ઢેઢ ગરોળી નાં શરીર જેટલીજ તેની પછડી લાખી હશે કે ન્યૂનાધિક આ વાત સાંભળી રાજ પોતે પણ વિચારમા પડી ગયો અને નિર્ણય ન કરી શક્યો ત્યારે રોહકને પૂછ્યુ તે આ બાબતનો શુ નિર્ણય કર્યો છે ? રોહકે જવાબ આપ્યો- રાજન્ !

બન્ને બરાબર હોય છે આટલું કહી રોહક સુધ ગયો.

રાત્રિ વ્યતિત થવાપર પરોઢીયાના સમયે મગલ વાઘના સૂર સાલળતાં રાજા જાગૃત બન્યો અને રોહકને ખૂમ પાડી પરતુ રોહક ગાઠ નિદ્રામા સૂતો હતો. જવાબ ન મળવાપર રાજાએ લાકડીની આણીથી તેનો સ્પર્શ કર્યો. રોહક એકદમ જાગી ગયો. રાજાએ પૂછ્યું— હવે શુ વિચારી રહ્યો છે ? રોહકે કહ્યું— હુ વિચારતો હતો કે આપને કેટલા પિતા છે ? રોહકની પહેલા ક્યારેય ન સાંભળેલી વાત સાલળી રાજા લજ્જાવશ ક્ષણભર મૌન રહ્યો, જવાબ ન સૂઝવાપર રાજાએ રોહકને પૂછ્યું— ઠીક તુ બતાવ કે હું કેટલા પિતાનો પુત્ર છું ?

રોહકે જવાબ આપ્યો— તમે પાંચ પિતાથી ઉત્પન્ન થયા છો, રાજાએ પૂછ્યું— કેના કેનાથી ? રોહકે જવાબ આપ્યો— એક તો વૈશ્રવણુ-કુબેરથી, કારણકે આપ કુબેર સમાન ઉદાર ચિત્તવાળા છો. બીજા ચ ડાલથી, કારણ કે શત્રુના સમૂહ પ્રત્યે ચ ડાલની જેમ ક્રૂર છો. ત્રીજા ધોખીથી, કારણ કે જેવી રીતે ધોખી ભીના કપડાને બરાબર નીચોવી બધું પાણી કાઢી નાખે છે તેવી રીતે આપ રાજદ્રોહી અને દેશદ્રોહીનુ સર્વસ્વ હરી લ્યો છો. ચોથા વિચ્છીથી, કારણ કે જેમ વિચ્છી ડંખમારી બીજાને પીડા પહોચાડે છે તેમ નિદ્રાધીન બાલક એવા મને લાકડીની આણીથી જગાડી કષ્ટ આપ્યું છે. પાંચમાં તમારા પિતાથી કારણકે તમે તમારા પિતાની સમાન ન્યાયપુર્વકજ પ્રજાનું પાલન કરી રહ્યા છો.

રોહકની વાત સાલળી રાજા અવાક બની ગયો. પ્રાત ક્રિયા પતાવી માતાને નમન કરી રોહકની સ પૂર્ણ વાત માતાને કહી અને પૂછ્યું— રોહકની વાત કેટલે અંશે સત્ય છે ? માતા એ જવાબ આપ્યો પુત્ર ! વિકારી દૃષ્ટિ થી જોવું પણ તારા સંસ્કારનુ કારણ હોય તો રોહકની વાત સત્ય છે જ્યારે તુ ગર્ભ મા હતો ત્યારે એક દિવસ હું કુબેરની પૂજા કરવા ગઈ હતી તેની સુંદર મૂર્તિ જોઈ, પાછા ફરતા માર્ગમા ચ ડાલ અને ધોખી યુવકને જોઈ મારી ભાવના વિકૃત થઈ ગઈ હતી ઘરે આવી કોઈ એક જગ્યાએ વિચ્છી યુગલને રતિ ક્રીડા કરતા જોતા ક ઈક અંશે મારી ભાવના વિકૃત બની ગઈ હતી વાસ્તવમા તમારા જનક પિતા તો એકજ છે આમ રોહકની ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિની રાજાને ખાત્રી થતા તેને મુખ્ય મ ત્રીનું સ્થાન આપ્યું આ ૧૪ ઉદાહરણ ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિના છે.

સમાપ્ત

अनुयोगकार सूत्र

શ્રુતજ્ઞાનમાં ઉદ્દેશાદિ

૧. નાણં પર્વવિહં પળ્લન્તં,
શં જઠ્ઠા-આભિનિવોદ્ધિયનાણં સુયનાણં,
ઓદ્ધિનાણં, મળ્ણપજ્જવનાણં, કેવલનાણં ।

૨. તત્થ ચત્તારિ નાણાં ઠપ્પાં ઠવણિજ્ઞાં
ળો ઉદ્ધિસંતિ, ળો સમુદ્ધિસંતિ,
ળો અળ્ણવિજ્જંતિ ।
સુયનાણસ્સ ઉદ્દેસો, સમુદ્દેસો, અળ્ણના,
અળ્ણઓગો ય પવત્તઇ ।

૩. જઇ સુયનાણસ્સ ઉદ્દેસો, સમુદ્દેસો,
અળ્ણના, અળ્ણઓગો ય પવત્તઇ કિં
અંગપવિટ્ઠસ્સ ઉદ્દેસો, સમુદ્દેસો, અળ્ણના,
અળ્ણઓગો ય પવત્તઇ ? કિં અંગવાહિરસ્સ
ઉદ્દેસો સમુદ્દેસો અળ્ણના અળ્ણઓગો ય
પવત્તઇ ?
અંગપવિટ્ઠસ્સ વિ ઉદ્દેસો જાવ પવત્તઇ,
અંગપવિટ્ઠસ્સ વિ ઉદ્દેસો જાવ પવત્તઇ ।
ઇમ પુળ્ણ પટ્ઠવળ્ણં પટ્ઠચ્ચ અંગપવિટ્ઠસ્સ
અળ્ણઓગો ।

૧. જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું પ્રરૂપેલ છે. તે આ પ્રમાણે
છે- આભિનિવોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન,
અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન અને
કેવળજ્ઞાન

૨. તે પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનોમાંથી મતિજ્ઞાન,
અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન
આ ચાર જ્ઞાન વ્યવહાર યોગ્ય ન હોવાથી
સ્થાપ્ય છે. અવ્યાખ્યેય હોવાથી સ્થાપનીય
છે એટલે આ જ્ઞાનો શબ્દાત્મક ન હોવાને
કારણે પોતાના સ્વરૂપનુ પાશુ પ્રતિપાદન કરી
શકતા નથી, માટે એમનો અહીં અધિકાર
નથી. આ ચારે જ્ઞાન ગુરુદ્વારા શિષ્યોને
'તમારે અભ્યાસ કરવો જોઈએ' આ રીતે
ઉપદેશિત થતા નથી 'સ્થિર અને પરિચિત
કરો' આ પ્રકારે સમુપદેશિત થતાં નથી અને
'હૃદયમાં ધારણુ કરો' આ રીતે એમની
અનુજ્ઞા અપાતી નથી. કિન્તુ શ્રુતજ્ઞાનનો
ઉદ્દેશ, સમુદ્દેશ, અનુજ્ઞા અને અનુયોગ હોય
છે કેમકે તે ગુરુ પાસેથી શ્રુત કરવામાં
આવે છે અને શિષ્યોને અપાય છે.

૩. પ્રશ્ન- જો શ્રુતજ્ઞાનમાં ઉદ્દેશ, સમુદ્દેશ,
અનુજ્ઞા અને અનુયોગની પ્રવૃત્તિ થાય છે
તો શું અંગપ્રવિષ્ટ શ્રુતમાં ઉદ્દેશ, સમુદ્દેશ,
અનુજ્ઞા અને અનુયોગની પ્રવૃત્તિ થાય છે કે
અનંગપ્રવિષ્ટ શ્રુતમાં ઉદ્દેશ યાવત્ અનુયોગની
પ્રવૃત્તિ થાય છે ?

ઉત્તર-આચાર્યગાદિ અંગપ્રવિષ્ટ શ્રુતમાં ઉદ્દેશ,
સમુદ્દેશ, અનુજ્ઞા અને અનુયોગ પ્રવર્તે ત

તેમજ દશવૈકાલિકાદિ અનંગપ્રવિષ્ટ શ્રુતમાં પણ ઉદ્દેશ યાવત્ અનુયોગ પ્રવર્તે છે. એટલે બન્ને પ્રકારના શ્રુતના ઉદ્દેશ આદિ થાય છે; પણ અહીં (આ શાસ્ત્રમાં) જે પ્રારંભ કરાય છે તે અનંગપ્રવિષ્ટ શ્રુતનો અનુયોગ છે અર્થાત્ પ્રસ્તુત શાસ્ત્રમાં આવશ્યક સૂત્રની વ્યાખ્યા કરવામાં આવશે અને તે અનંગપ્રવિષ્ટ છે.

૪. જહ અણંગપવિદ્વસ્સ અણુઓગો, કિં કાલિયસ્સ અણુઓગો ? ઉક્કાલિયસ્સ અણુઓગો ?

૪. પ્રશ્ન— જો અનંગપ્રવિષ્ટ શ્રુતમાં અનુયોગની પ્રવૃત્તિ થાય છે તો શું કાલિક શ્રુતમાં— પહેલા અને છેલ્લા પહોરમાંજ અસ્વાધ્યાયકાળ વર્ણને જેનું અધ્યયન થાય તેમાં અનુયોગની પ્રવૃત્તિ થાય છે કે ઉત્કાલિક શ્રુતમાં—અસ્વાધ્યાયકાળ છોડીને ગમે ત્યારે જેનું અધ્યયન થાય તેમાં અનુયોગની પ્રવૃત્તિ થાય છે ?

કાલિયસ્સ વિ અણુઓગો, ઉક્કાલિયસ્સ વિ અણુઓગો । इमं पुण पट्टवणं पडुच्च उक्कालियस्स अणुओगो ।

ઉત્તર— કાલિકશ્રુત અને ઉત્કાલિક શ્રુત બન્ને માં અનુયોગની પ્રવૃત્તિ થાય છે પરંતુ શાસ્ત્રમાં ઉત્કાલિક શ્રુતનો અનુયોગ કરવામાં આવશે. (કેમકે આવ યક સૂત્ર ઉત્કાલિક છે).

આવશ્યકનો અનુયોગ

૫. જહ ઉક્કાલિયસ્સ અણુઓગો, કિં આવસ્સગસ્સ અણુઓગો ? આવસ્સગવઙ્ગરિત્તસ્સ અણુઓગો ?

૫. પ્રશ્ન— જો ઉત્કાલિકશ્રુતનો અનુયોગ થાય છે તો શું આવશ્યકનો અનુયોગ થાય છે કે આવશ્યકથી ભિન્ન ઉત્કાલિકશ્રુતનો અનુયોગ થાય છે ?

આવસ્સગસ્સ વિ અણુઓગો, આવસ્સગવઙ્ગરિત્તસ્સ વિ અણુઓગો । इमं पुण पट्टवणं पडुच्च आवस्सगस्स अणुओगो ।

ઉત્તર— આવ યક અને આવ યકથી ભિન્ન બન્નેનો અનુયોગ થાય છે, પરંતુ આ જે પ્રારંભ છે તે આવ યકનો અનુયોગ છે.

૬. આવસ્સયં ણં ક અંગં અંગાઈં ? સુયં સુયાઈં ? સંધો સંધા ? અજ્ઞયણં અજ્ઞયણાઈં ? ઉદ્દેસો ઉદ્દેસો ?

૬. પ્રશ્ન— જો આ અનુયોગ આવ યક નો છે તો શું એક અંગરૂપ છે કે અનેક અંગરૂપ છે ? એક શ્રુતસ્કંધરૂપ છે કે અનેક શ્રુતસ્કંધરૂપ છે ? એક અધ્યયન રૂપ છે કે અનેક અધ્યયન

આવસ્સયં ણં નો અંગ, નો અંગાઈ, સુયં,
નો સુયાઈ,
સંધો, નો સંધા, નો અજ્ઞયણં, અજ્ઞ-
ચણાઈં નો ઉદ્દેસો, નો ઉદ્દેસા ।

૭. તમ્હા આવસ્સયં નિક્ખવિસ્સામિ, સુયં
નિક્ખવિસ્સામિ સંધં નિક્ખવિસ્સામિ,
અજ્ઞચણાઈં નિક્ખવિસ્સામિ ।

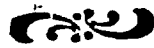
૮. જત્થ ય જં જાણેજ્જા નિરવસેસં નિક્ખેવં
નિક્ખેવે । જત્થ વિ ય ન જાણેજ્જા
ચઉક્કગ નિક્ખેવે તત્થ ।

રૂપ છે ? એક ઉદ્દેશક રૂપ છે કે અનેક
ઉદ્દેશક રૂપ છે ?

ઉત્તર- આવ ચકસૂત્ર અનંગપ્રવિષ્ટ એટલે
આરઅંગોથી બાહ્ય હોવાથી તે એક અંગ
નથી અને અનેક અંગોરૂપ પણ નથી. તે
એક શ્રુતસ્કન્ધ રૂપ છે, અનેક શ્રુતસ્કન્ધ રૂપ
નથી. તેના છ અધ્યયનો હોવાથી અનેક
અધ્યયનરૂપ છે, એક અધ્યયનરૂપ નથી, તે
એક કે અનેક ઉદ્દેશક રૂપ નથી અર્થાત્
આવ ચકસૂત્રમાં ઉદ્દેશક નથી.

૭. આવશ્યકસૂત્ર શ્રુત, સ્કન્ધ અને અધ્યયન
રૂપ છે તેથી આવશ્યક, શ્રુત, સ્કન્ધ અને
અધ્યયન શબ્દોનો નિક્ષેપ-યથાસંભવ
નામાદિમાં ન્યાસ કરીશ.

૮. નિક્ષેપ્તા- નિક્ષેપ કરનાર શુરુ જે વિષયના
નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાળ, ભવ અને
ભાવાદિરૂપ સર્વ નિક્ષેપોને બાણતાં હોય તો
તેને તે સર્વનું નિરૂપણ કરવું જોઈએ અને
જો સર્વ નિક્ષેપોને બાણતા ન હોય તો નિક્ષેપ
ચતુષ્ટય- નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ
નું નિરૂપણ તો કરવું જ જોઈએ.

આવશ્યકવ્યાખ્યા

૯. સે કિં તં આવસ્સયં ?

આવસ્સયં ચઉવ્વિહં પણ્ણત્તં, તં જહા-
નામાવસ્સયં ઠવણાવસ્સયં દવ્વાવસ્સયં
ભાવાવસ્સયં ।

૯. પ્રશ્ન- આવ ચક-ચતુર્વિધસંધને સવારે સાંજે
અવ ય કરવા યોગ્ય સામાયિક આદિ કાર્યો
આવશ્યક કહેવાય છે, તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- આવ ચક ચાર પ્રકારનાં કહ્યાં છે.
(૧) નામઆવ ચક (૨) સ્થાપના આવ ચક
(૩) દ્રવ્યઆવ ચક (૪) ભાવઆવ ચક

૧૦. સે કિં તં નામાવસ્સયં ?

નામાવસ્સયં જસ્સ ણં જીવરસ વા અજી-
વસ્સ વા જીવાણં વા અજીવાણં વા
તદુભયસ્સ વા તદુભયાણં વા, આવસ્સ-
ણ્તિ નામં કજ્જહ, સે તં નામાવસ્સયં ।

૧૧. સે કિં તં ઠવણાવસ્સયં ?

ઠવણાવસ્સયં જણ્ણ કટ્ટકમ્મે વા
પોત્થકમ્મે વા, ચિત્તકમ્મે વા, લેપ્પકમ્મે
વા ગથિમ્મે વા વેદિમ્મે વા પૂરિમ્મે વા
સંઘાહમ્મે વા અક્કલે વા વરાહણ વા ણ્ણો
વા અણેગો વા સઠ્ઠાવઠવણા વા અસઠ્ઠા-
વઠવણા વા આવસ્સણ્તિ ઠવણા
ઠવિજ્જહ, સે તં ઠવણાવસ્સયં ।

૧૨. નામઠ્ઠવણાણં કો પઠ્ઠવિસેસો ?

ણામં આવકહિયં, ઠવણા ઇત્તરિયા વા
હોજ્જા આવકહિયા વા ।

૧૩. સે કિંતં દ્વવાવસ્સયં ?

દ્વવાવસ્સયં દુવિહં ? પળ્ણત્તં તં જહા-
આગમઓ ય નો આગમઓ ય ।

૧૦. પ્રશ્ન- નામ આવશ્યકતુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર-કોઈ જીવ કે અજીવનું અથવા જીવો
કે અજીવોનું, જીવ અને અજીવ બન્નેનું
અથવા જીવો અને અજીવોનું ગુણની અપેક્ષા
રાખ્યા વિના વ્યવહાર માટે 'આવશ્યક' એવું
નામ રાખવામાં આવે છે તેને નામ આવશ્યક
કહે છે

૧૧. પ્રશ્ન- સ્થાપના આવશ્યકતુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- સ્થાપના આવશ્યક તે જે આકૃતિ
કાળ ઉપર કોતરવામાં આવે, વસ્ત્રની ઢી ગલી
આદિ બનાવવામાં આવે, ચિત્રરૂપે જેનું
સર્જન કરવામાં આવે, ભીની માટીમાંથી
બનાવવામાં આવે, વસ્ત્રોની ગાંઠો ના
સમુદાયથી બનાવવામાં આવે અથવા એક,
બે અથવા અનેક વસ્ત્રો વેષ્ટિત કરીને
બનાવવામાં આવે અથવા પુષ્પોની આકૃતિરૂપે
સન્નવટ કરવામાં આવે કે પીતળાદિ દ્રવ્યોને
ખીળા માં ઢાળીને જે આકાર બનાવવામાં
આવે તે સર્વમાં અથવા પાશાઓ કે કોડીમાં
એક અથવા અનેક આવશ્યક ક્રિયાયુક્ત
શ્રાવકોની કરવામાં આવેલી જે સદ્ભાવ
સ્થાપના અથવા અસદ્ભાવ સ્થાપના છે તેનું
નામ આવશ્યક સ્થાપના છે. આ સ્થાપ-
નાવશ્યકતુ સ્વરૂપ છે

૧૨. પ્રશ્ન-નામ અને સ્થાપના વચ્ચે શું તફાવત
છે ?

ઉત્તર- નામ યાવત્કથિક-વસ્તુનું અસ્તિત્વ
રહે ત્યા સુધી ટકી રહેનાર હોય છે, પરંતુ
સ્થાપના તો ઇત્વરિક-સ્વલ્પકાળ સુધી રહેનાર
અને યાવત્કથિક એ બન્ને પ્રકારની હોય છે.

૧૩. પ્રશ્ન- દ્રવ્ય આવશ્યકતુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- દ્રવ્યાવશ્યકતા બે પ્રકારે કહી શકાય છે,
તે આ પ્રકારે (૧) આગમદ્રવ્યાવશ્યક અને
(૨) નોઆગમદ્રવ્યાવશ્યક

૧૪. સૈ કિં તં આગમઓ દ્વાવસ્તયં ?
 આગમઓ દ્વાવસ્તયં જસ્સ ણં આવ-
 રસપ્તિ પદં સિવિસ્વયં ઠિયં જિયં મિયં
 પરિજિયં નામસમં ઘોસસમં અહીંણક્ષરં
 અણચ્ચન્નક્ષરં અન્વાહ્લક્ષરં અક્કલ્લિયં
 અમિલિયં અવચ્ચામેલિયં પહ્લિપુણ
 પહ્લિપુણઘોસં કઠેઠ્ઠવિપ્પમુકં ગુરુદાય-
 ણોવગય, સે ણં તત્થ વાયણાણ પુચ્છણાણ
 પરિયટ્ટણાણ ધમ્મકહાણ નો અણુપ્પેદાણ
 કમ્હા ? 'અણુવઓગોદ્વ્ય' મિતિ
 કરુહ ।

૧૪. પ્રશ્ન- આગમદ્રવ્યાવશ્યકનું સ્વરૂપ કેવું છે ?
 ઉત્તર-આગમદ્રવ્યાવશ્યકનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે
 છે- જે સાધુએ આવશ્યક શાસ્ત્રના પદોનું
 ગુરુ સમક્ષ આદિથી અંતસુધી અધ્યયન કર્યું
 છે. આવશ્યકને હૃદયમાં સ્થિર કર્યું છે, આ-
 વૃત્તિ કરતાં અથવા કોઈના પૂછવાપર તત્કાલ
 ઉપસ્થિત થઈ જાય એવી રીતે પાકું કર્યું છે
 ૨ શ્લોક પદ અને વર્ણોની સંખ્યાનું પ્રમાણ
 સમજી લીધું છે, અનુપૂર્વી અને અનાનુપૂર્વી
 પૂર્વક જેને સર્વ રીતે સર્વ તરફથી પરાવર્તિત
 કરી લીધું છે, પોતાના નામની જેમ સ્મૃતિ-
 પટલમાંથી દૂર ન થાય એવી રીતે કર્યું છે,
 જે રીતે ગુરુ ઉદાતાદિ ઘોષ સ્વરોનું ઉચ્ચારણ
 કરતાં હોય તેમ ઉચ્ચારણ કર્યું છે. અક્ષરની
 હીનતા રહિત ઉચ્ચારણ કર્યું છે, અક્ષરોની
 અધિકતા રહિત ઉચ્ચારણ કર્યું છે, વ્યતિક્રમ
 રહિત અસ્ખલિત રૂપે ઉચ્ચારણ કર્યું છે,
 અન્ય શાસ્ત્રવર્તી પદોના સેળસેળ રહિત-
 અમિલિત ઉચ્ચારણ કર્યું છે, વ્યત્યાગ્રેડિત
 એક શાસ્ત્રમાં જુદા જુદા સ્થાનપર લખવામાં
 આવેલા એકાર્થક સૂત્રોનો એકજ સ્થાનમાં
 પાઠ કરવો અથવા સૂત્રોનું પઠન કરતાં વચ્ચે
 વચ્ચે પોતાની બુદ્ધિથી રચેલા તેના જેવા
 સૂત્રોનું ઉચ્ચારણ કરવું અથવા યોલતી વખતે
 વિરામ લેવાનો હોય ત્યાં ન લેવો અને વિરામ
 લેવાનો ન હોય ત્યાં વિરામ લેવો ઇત્યાદિ
 દોષોથી રહિત ઉચ્ચારણ કર્યું છે. ગુરુ સમક્ષ
 આવશ્યક શાસ્ત્રની વાચના કરી છે. તેથી તે
 સાધુ આવશ્યક શાસ્ત્રમાં વાચના, પૃચ્છના,
 પરિયટ્ટના અને ધર્મકથાથી સુકત છે. પરંતુ
 અર્થનું અનુચિંતન કરવારૂપ અનુપ્રેક્ષાથી
 રહિત હોય છે તે આગમ દ્રવ્યાવશ્યક કહેવાય
 છે, કાણુર ઃ "અનુપયોગોદ્રવ્યં" આવશ્ય-
 કના ઉપયોગથી રહિત હોવાના કારણે તે
 આગમદ્રવ્યાવશ્યક છે.

૧૫. નૈગમસ્સ ણં ઇગો અણુવરુત્તો આગમઓ
 ઇગં દવ્વાવસ્સયં, દોણિણ અણુવરુત્તા
 આગમઓ દોણિણ દવ્વાવસ્સાઈં, તિણિણ
 અણુવરુત્તા આગમઓ તિણિણ દવ્વાવ-
 સ્સયાઈં, ઇવં જાવડયા અણુવરુત્તા
 આગમઓ તાવડયાઈં દવ્વાવસ્સયાઈ ।
 ઇવમેવ વવહારસ્સવિ । સંગહસ્સ ણં ઇગો
 વા અણેગે વા અણુવરુત્તો વા અણુવરુત્તા
 વા દવ્વાવસ્સયં દવ્વાવસ્સયાણિ વા, સે
 ઇગે દવ્વાવસ્સણ । ઉજ્જુસુયસ્સ ઇગો
 અણુવરુત્તો આગમઓ ઇગં દવ્વાવસ્સયં,
 પુહુત્તં નેચ્છઈ । તિણં સદ્દનયાણં જાણણ
 અણુવરુત્તે અવત્થુ, કમ્હા ? જઈ જાણણ
 અણુવરુત્તે ન ભવઈ, જઈ અણુવરુત્તે
 જાણણ ણ ભવઈ તમ્હા ણત્થિ આગમઓ
 દવ્વાવસ્સયં । સે તં આગમઓ
 દવ્વાવસ્સયં ।

૧૬. સે ઈં તં નો આગમઓ દવ્વાવસ્સયં ?

નો આગમઓ દવ્વાવસ્સયં તિવિહં
 પણ્ણત્તં, તં જહા-જાણયસરીરદવ્વાવ-
 સ્સય, મવિયસરીરદવ્વાવસ્સયં, જાણ-
 યસરીરમવિયસરીરવડરિત્તં દવ્વાવસ્સયં ।

૧૭. સે ઈં તં જાણયસરીરદવ્વાવસ્સયં ?
 જાણયસરીરદવ્વાવસ્સયં આવસ્સણત્તિ
 પયત્થાદિગારજાણયસ્સ જં સરીરયં વવ

૧૫. નૈગમનયની અપેક્ષાએ એક અનુપયુક્ત આત્મા
 એક આગમદ્રવ્યાવશ્યક છે. એ અનુપયુક્ત
 આત્મા એ આગમદ્રવ્યાવશ્યક છે ત્રણ અનુ-
 પયુક્ત આત્મા ત્રણ આગમદ્રવ્યાવશ્યક છે. આ
 પ્રમાણે જેટલા અનુપયુક્ત આત્માઓ હોય
 તેટલાજ આગમદ્રવ્યાવશ્યક સમજવા. વ્યવ-
 હારનય પણ નૈગમનયની જેમજ આગમ-
 દ્રવ્યાવશ્યકના ભેદોને સ્વીકારે છે. સામાન્ય
 માત્રને ગ્રહણ કરનાર સગ્રહનય તે એક
 અનુપયુક્ત આત્મા 'એક દ્રવ્યાવશ્યક અને
 અનેક અનુપયુક્ત આત્માઓ અનેક આગ-
 મદ્રવ્યાવશ્યક' તેમ સ્વીકાર કરતો નથી પણ
 બધા આત્માઓને એકજ આગમદ્રવ્યાવશ્યક
 માને છે. ઋતુસૂત્રનયની અપેક્ષાએ એક
 અનુપયુક્ત આત્મા એક આગમદ્રવ્યાવશ્યક
 છે તે ભેદોને સ્વીકારતો નથી. ત્રણે શબ્દનય
 અર્થાત્ શબ્દનય સમભિરુદ્ધનય અને એવભૂતનય
 જ્ઞાયક બે અનુપયુક્ત હોય તો તેને અવસ્તુ-
 અસત્ માને છે કારણ કે જ્ઞાયક અનુપયુક્ત
 સભવીજ ન શકે બે તે અનુપયુક્ત હોય
 તો તે જ્ઞાયક ન કહેવાય જ્ઞાયક હોય તો
 ઉપયોગ રહિત ન હોય માટે આગમદ્રવ્યા-
 વશ્યકનો સભવજ નથી આ આગમદ્ર-
 વ્યાવશ્યકનુ સ્વરૂપ છે

૧૬ પ્રશ્ન- હે ભગવન્ ! નોઆગમદ્રવ્યાવશ્યકનું
 સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- આગમનો સર્વથા? દેશત અભાવરૂપ
 નોઆગમદ્રવ્યાવશ્યકના ત્રણ ભેદ છે (૧)
 જ્ઞાયકશરીરદ્રવ્યાવશ્યક (૨) ભવ્યશરીરદ્ર-
 વ્યાવશ્યક (૩) જ્ઞાયકશરીર-ભવ્યશરીર-
 વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યાવશ્યક

૧૭ પ્રશ્ન- જ્ઞાયકશરીરદ્રવ્યાવશ્યકનું સ્વરૂપ કેવું
 છે

ગયત્તુયત્તવિયત્તદેહં જીવવિપ્પજહં
 સિજ્જાગય ત્વા સંથારગયં ત્વા નિમ્મીઠ્ઠિયા-
 ગયં ત્વા સિદ્ધસિલાતલગયં ત્વા પાસિત્તા ણં
 કોઠ્ઠ મજ્જેજ્જા અહો ! ઇમેણં સરીરસમુ-
 સ્સણં જિણદિટ્ઠેણં ભાવેણં આવસ્સણ-
 ત્તિ પયં આઘવિયં પ્પણવિયં પરુવિયં
 દંસિયં નિદંસિયં ઉવદસિયં । જહા કો
 દિટ્ઠંતો ? અયં મહુક્કંભે આસી, અયં
 ઘયક્કંભે આસી સે ત જાણયસરીરદ-
 વ્વાસ્સયં ।

ઉત્તર- આશયકસૂત્રના અર્થને જાણનાર
 સાધુ આદિતું એવું શરીર કે જે વ્યપગત-
 ચૈતન્યથી રહિત થઈ ગયું હોય, ચ્યુતચ્યાવિત
 આયુકર્મના ક્ષય થવાથી દશ પ્રકારના પ્રાણોથી
 રહિત હોય, લ્યકત દેહ-આહારના કારણે
 ધનાર વૃદ્ધિ જેમા ન હોય તેવા પ્રાણુરહિત
 શરીરને, શય્યાગત, સંસ્તારકગત, સ્વાધ્યાય
 ભૂમિ કે શમશાનગત અથવા સિદ્ધશિલા- જે
 સ્થાનમાં અનશન અંગીકાર કરવામાં આવે
 છે તે સ્થાનગત જોઈને કોઈ કહેકે-અહો !
 આ શરીર રૂપ પુદ્ગલ સંઘાતે તીર્થંકરને
 માન્ય ભાવ અર્થાત્ તદાવરણના ક્ષય કે ક્ષયો-
 પશમ રૂપ ભાવથી આવશ્યકસૂત્રનું ગુરુ
 યાત્રેથીવિશેષરૂપે અધ્યયન કર્યું હતું શિષ્યોને
 સામાન્યરૂપે પ્રજાપિત અને વિશેષરૂપે
 પ્રરૂપિત કર્યું હતું તે જાનને પોતાના
 આચરણમાં શિષ્યોને દર્શાવ્યું હતું, નિદર્શિત-
 અક્ષમ શિષ્યો પ્રત્યે કડ્ઠા રાખી વારવાર
 આવશ્યક ગ્રહણ કરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો
 ઉપદર્શિત- નય અને ચુકિતઓ ધ્વારા
 શિષ્યોના હૃદયમાં અવધારણ કરાવ્યું હતું
 તેથી તેનું આ શરીર જ્ઞાયકશરીરદ્રવ્યાવશ્યક
 છે. શિષ્ય પૂછે છે કે તેનું કોઈ દ્રષ્ટાત છે ?
 દ્ષ્ટાત આ છે- જેમ કોઈ વ્યકિત ઘડામાંથી
 મધ અને ઘી કાઢી નાખ્યા પછી કહે કે
 “આ મધનો ઘડો છે” અથવા આ “ઘીનો
 ઘડો છે” તેવી રીતે નિર્જીવ શરીર ભૂતકા-
 લીન આવશ્યક પર્યાયના કારણરૂપ આધાર-
 વાળું હોવાથી તે દ્રવ્યાવશ્યક કહેવાય છે.
 આ જ્ઞાયક શરીરદ્રવ્યાવશ્યકનું સ્વરૂપ છે ?

૧૮. સે કિં તે મત્તિયસરીરદવ્વાવસ્સયં ?
 મત્તિયસરીરદવ્વાવસ્સયં જે જીવે જોણિ
 મ્મણનિક્કલ્લતે ઇમેણં ચે વ આત્તણં
 સરીરસમુસ્સણં જિવોવદિટ્ઠેણં ભાવેણં
 આવસ્સણત્તિપય સેયકાલે સિન્નિલ્લસ્મદ્
 ત્ત તાવ સિન્નિલ્લાઈ । જહા કા દિટ્ઠંતો ?

૧૮. પ્રશ્ન- તે લવ્યશરીરદ્રવ્યાવશ્યકનું સ્વરૂપ
 કેવું છે ?

ઉત્તર- સમય પૂર્ણથવાપર યોનિસ્થાનમાંથી
 જે જીવ બહાર નીકળ્યો છે તે જીવ તેજ
 પ્રાપ્ત શરીરદ્વારા જિનોપદિષ્ટ ભાવઅનુસાર
 આવશ્યકમૂત્રને લવિખ્યમા શીખ્યો, વર્ત-

અર્થ મહુકુંભે ભવિસ્સઈ, અર્થ ઘયકુંભે
ભવિસ્સઈ. સે ત્ત ભવિયસરીરદ્વાવસ્સયં ।

માનમાં શીખી રહ્યો નથી એવા તે લવ્ય
લવનું તે શરીર લવ્યશરીરદ્રવ્યાવશ્યક
કહેવાય છે. તેનું દ્રવ્યાંત શું છે? તેનું દ્રવ્યાંત
આ છે— મધ અને ઘી ભરવા માટેના બે
ઘડા હોય, જેમાં હલ્લુ મધ કે ઘી ભર્યું નથી
તેને માટે કહેવું કે ‘આ મધુકુલ છે’ અથવા
‘આઘૃતકુલ છે’ તેવી રીતે આ વર્તમાન
શરીરમાં ભવિષ્યકાલિન આવશ્યક રૂપ
પર્યાયના કારણોનો સહભાવ હોવાથી તે
દ્રવ્યાવશ્યક છે આ લવ્ય શરીરદ્રવ્યાવશ્યકનું
સ્વરૂપ છે

૧૯. સે ક તં જાણયસરીરભવિસરીરવરિત્તં
દ્વાવસ્સયં ?

જાણયસરીરભવિયસરીરવરિત્તં દ્વાવ-
સ્સય તિવિહં પ્ણત્તં । તં જહા-લોહ્યં,
કુપ્પાવયણિયં, લોત્તરિયં ।

૧૯ પ્રશ્ન— ભગવન્ ! જ્ઞાયક શરીર—લવ્યશરીર
વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યાવશ્યકનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર—જ્ઞાયક શરીર—લવ્યશરીર દ્રવ્યાવશ્યક
ના ત્રણ પ્રકાર કહયા છે— (૧) લૌકિક
(૨) કુપ્રાવચનિક (૩) લોકોત્તરિક

૨૦. સે ક તં લોહ્યં દ્વાવસ્સયં ?

જે ઇમે રાઈસરતલવરમાડંવિયકોહુંવિ-
યઈન્મસેટ્ટિસેણાવઈ સત્થવાહપ્પમિહો
કલ્લં પાઉપ્પમાયાણ રયણીણ સુવિમલાણ
ફુલ્લપ્પલકમલકોમલમ્મિલિયમ્મિ
અહાપંડુરે પમાણ રક્તાસોગપ્પગાસકિ-
સુયમ્મયમુહગુંજહ્ધરગસરિસે
કમલાગરનલિણિસંડવોદ્દણ ઉટ્ટિયમ્મિ
સૂરે સહસ્સરસ્સિમિ દિણયરે તેયસા
જલંતે મુહધોયણદંતપક્કાલણ-તેલ્લ
-પ્પહાણફણિહસિદ્ધત્થય હરિ આલિય-
અદ્દાગધ્રુવપુપ્ફમલ્લગધતંવોલવ્ત્થાઈ યાઈ-
દ્વાવસ્સયાઈ કરેતિ । તઓ પચ્છા
રાયકુલં વા દેવકુલ વા આરામં વા
ઉજ્જાણં વા સમં વા પવં વા ગચ્છંતિ
સે તં લોહ્યં દ્વાવસ્સયં ।

૨૦. પ્રશ્ન— લૌકિકદ્રવ્યાવશ્યકનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— રાજા એટલે ચક્રવર્તી, વાસુદેવ આદિ
ઈશ્વર એટલે યુવરાજા આદિ, તલવર—રાજા
ખુશ થઈ જેને સુવર્ણપદ્મ આપે તે, માડલિક-
મડંબ [જેની આજુ-બાજુ દૂર સુધી ગામ
ન હોય તે] નો અધિપતિ, કૌટુંબિક-કુટુંબનું
પાલન કરે તે, ઈભ્ય-હાથી પ્રમાણુ ધન જેની
પાસે હોય તે, શ્રેષ્ઠી-જેને નગરશેઠની પદવી
મળી હોય તે, સેનાપતિ ચતુરંગી સેનાનો
નાયક, સાર્થવાહ- વેપાર માટે દેશ-પરદેશ
પ્રયાણ કરનાર સાર્થ-સમૂહનું પાલન કરનાર
આદિ મનુષ્યો રાત્રિ વ્યતીત થઈ પરોઢીયુ-
સામાન્ય પ્રભાત થતાં, ઉષા-પહેલા કરતાં
સ્કુટતર પ્રકાશથી સપ્ત, વિકસિત કમળ-
પત્રોથી સંપન્ન, મૃગોના નયનોનાં ઉન્મિલન
થી યુક્ત, યથાયોગ્ય પીતમિશ્રિત શુકલ
પ્રભાત થતાં, અશોકવૃક્ષ, પલાશપુષ્પ, શુકના
મુખ અને ચણેાઢી સમાન રક્ત, સરોવરોના

કમળવનોને વિકસિત કરનાર, સહસ્રરશ્મિથી સુકત દિવસવિધાયક, તેજથી દેહીખ્યમાન, સૂર્યનો ઉદય થવાપર મુખધોવું, દાત સાફ કરવા, તેલનુ માલીશ કરવું, સ્નાન કરવું, વાળ ઓળવા, મંગલ માટે દુર્વાદિનુ પ્રક્ષેપણ કરવું, દર્પણુમા મુખ ભેવું, વસ્ત્રને મુંગધિત કરવું, પુષ્પ અને પુષ્પમાળા ચઢાણ કરવા, પાન ખાવું, સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરવા આદિ દ્રવ્યાવશ્યક કરે છે, ત્યારબાદ તેઓ રાજ-દરબારમાં, દેવાલયમાં, આરામગૃહમાં, બાગમાં, સલામાં અથવા પ્રપા-પરણ તરફ નીચ છે તે લૌકિકદ્રવ્યાવશ્યક છે

૨૧. સે કિં તં કુપ્પાવયણિયં દ્વાવસ્સયં ?
 કુપ્પાવયણિયં દ્વાવસ્સય જે ઇમે ચર-
 ગચીરિગચમ્મખંડિયમિક્કલોંહપં રંગગોયમ
 ગોવ્વતિય ગિહ્ધમ્મધમ્મચિંતગઅવિરુ-
 દ્ધવિરુદ્ધવુદ્ધસાવગપ્પમિતઓ પાસંહત્થા
 કલ્લં પાહપ્પમાયાણ રયણીણ જાવ તેયસા
 જલંતે ઇંદસ્સ વા સ્વંદસ્સ વા રુદ્ધસ્સ વા
 સિવસ્સ વા વેસમણસ્સ વા દેવસ્સ વા
 નાગસ્સ વા જક્કસ્સ વા ભૂયસ્સ વા
 મુગુદસ્સ વા અજ્જાણ વા દુગ્ગાણ વા
 કોદ્ધકિરિયાણ વા ઉવલેવણસંમજ્જણ-
 આવરિસણધૂવપુપ્ફગંધમલ્લાહયાહં દ્વા-
 વસ્સયાહ કરેતિ, સે તં કુપ્પાવયણિયં
 દ્વાવસ્સયં ।

૨૧. પ્રશ્ન- કુપ્પાવચનિક દ્રવ્યાવશ્યકતું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- જે આ ચરક-સમુદાયમાં એકઠા મળી
 ભિક્ષા માંગનાર, ચીરિક-માર્ગપર પડેલા
 વસ્ત્રખડો એકઠા કરી ધારણ કરનાર, અર્મ-
 ખડિક-ચામડાના વસ્ત્ર પહેરનાર અથવા
 ચામડાના ઉપકરણ રાખનાર ભિક્ષોહ-ભિક્ષા
 માં પ્રાપ્ત થયેલા અન્નથીજ પોતાનું પેટ
 ભરે પરંતુ પોતાની પાળેલી ગાયના દૂધથી ન
 ભરે તે, શરીરપર ભસ્મ લગાડનાર, ગોતમ-
 વિવિધ અભિનય બતાવી ભિક્ષાવૃત્તિ મેળ-
 વનાર, ગોત્રતિક, ગૃહિધર્મા-ગૃહસ્થધર્મનેજ
 શ્રેષ્ઠ માની તેનું આચરણ કરનાર, ધર્મ-
 ચિંતક-ધર્મનો વિચાર કરી તે મુજબ
 પ્રવૃત્તિ કરનાર, અવિરુદ્ધ - માતાપિતા,
 તિર્યંક વગેરેના ભેદ વગર બધાનો વિનય
 કરનાર વિનયવાદી, વિરુદ્ધ - પુણ્ય, પાપ
 પરલોકાદિને ન માનનાર અક્રિયાવાદી, વૃદ્ધ-
 શ્રાવક-ગ્રાહાણુકે જે પાષંડસ્થ છે તેઓ રાત્રિ
 વ્યતીત થતાં પ્રભાત થવાપર યાવત સૂર્ય
 તેજથી જ્વાળલ્યમાન બને ત્યારે ઇન્દ્રની,
 સ્કન્દની, રુદ્રની, શિવની, વૈશ્રમણ્ય-કુબેરની
 તથા દેવ, નાગ, યક્ષ, ભૂત, સુકુન્દ, આર્યા-
 દેવી, દુર્ગાદેવી, કૌટુકિયાદેવી વગેરેની ઉપલેપક

અર્થાત્ ચંદનાદિનો લેપ કરવારૂપ, સમાજન-
વસ્ત્રથી મૂર્તિને લુછવારૂપ, દૂધાદિવડે
સ્નાન કરાવવારૂપ અને ફલ, ધૂપથી પૂજા
કરવારૂપ જે દ્રવ્યાવશ્યક કરે છે તે કુપ્રાવચનિક
દ્રવ્યાવશ્યક છે.

૨૨. સે કિં તં લોગુત્તરિયં દ્વવાવસ્સયં ?
લોગુત્તરિયં દ્વવાવસ્સયં જે ઇમે સમણ-
ગુણમુક્કજોગી છકાયનિરણુકંપા હ્ય ઇવ
ઉદ્દામા, ગયા ઇવ નિરંકુસા, ઘટ્ટા મટ્ટા
તુપ્પોટ્ટા પંડુરપહપાઉરણા જિણાણાં
મણાણાણ સહંદ વિહરિજ્જણં ઝમ્મઓ
કાલં આવસ્સયસ્સ ઉવટ્ટંતિ । સે તં
લોગુત્તરિયં દ્વવાવસ્સયં । સે તં જાણ-
યસરીરભવિયસરીરવરૂરિત્તં દ્વવાવસ્સયં ।
સે તં નોઆગમઓ દ્વવાવસ્સયં ।

૨૨. પ્રશ્ન- લોકત્તરદ્રવ્યાવશ્યકનું સ્વરૂપ કેવું છે ?
ઉત્તર- જે સાધુ શ્રમણેના મૂળગુણો અને
ઉત્તરગુણોથી રહિત હોય, છકાયના છવો
પ્રત્યે અનુકંપા ન હોવાને કારણે જે અશ્વની
જેમ ઉદામ-જલ્દી ચાલનાર, હસ્તિવત્-
નિરકુંશ હોય, સ્નિગ્ધ પદાર્થોથી અવયવોને
મુલાયમ બનાવતો હોય, જળથી શરીરને
વારંવાર ઘેતો હોય અથવા વાળનો તેલાદિથી
સ સ્કાર કરતો હોય, હોઠને મુલાયમ રાખવા
પ્રયત્ન કરતો હોય, પહેરવા-ઓઢવાના વસ્ત્ર
ઘોવામાં જે આસક્ત હોય, જિનેન્દ્ર ભગવાન
ની આજ્ઞાની પરવા કર્યા વિના સ્વચ્છંદ
વિચરણ કરતો હોય પરંતુ ઉભયકાળ-પ્રાત
કાળ અને સાયંકાળ આવશ્યક કરવા તૈયાર
થાયતો તેમની આવશ્યક ક્રિયા લોકાત્તરિક-
દ્રવ્યાવશ્યક છે. આ જ્ઞાયક શરીર-ભવ્ય
શરીર વ્યતિરિક્તદ્રવ્યાવશ્યકનું સ્વરૂપ થયું
આ નોઆગમદ્રવ્યાવશ્યકનું નિરૂપણ થયું.

૨૩. સે કિં તં ભાવાવસ્સયં ?

ભાવાવસ્સયં દુવિહં પણ્ણત્તં, તં જહા
આગમઓ ય, નો આગમઓ ય ।

૨૩. પ્રશ્ન- ભાવાવશ્યકનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ભાવાવશ્યક બે પ્રકારે છે, જેમકે-
(૧) આગમભાવાવશ્યક અને (૨) નોઆગમ
ભાવાવશ્યક.

૨૪. સે કિં તં આગમઓ ભાવાવસ્સયં ?
આગમઓ ભાવાવસ્સયં જાણય ઉવઉત્તે ।
સે ત્તં આગમઓ ભાવાવસ્સયં ।

૨૪. પ્રશ્ન- નોઆગમભાવાવશ્યકનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- આવશ્યક પદનો જ્ઞાતા હોય અને
સાથે ઉપયોગ ચુકત હોય તે આગમભાવાવશ્યક
કહેવાય છે.

૨૫. સે કિં તં નો આગમઓ ભાવાવસ્સયં ?
નો આગમઓ ભાવાવસ્સયં તિવિહં પળ્ણચં,
તં જહા-લોઙ્ચં કુપ્પાવયણિયં, લોગુત્તરિયં ।
૨૬. સે કિં તં લોઙ્ચં ભાવાવસ્સયં ?
લોઙ્ચં ભાવાવસ્સયં પુવ્વળ્ણહે મારહં અવરળ્ણહે
રામાયણં । સે તં લોઙ્ચં ભાવાવસ્સયં ।
૨૭. સે કિં તં કુપ્પાવયણિયં ભાવાવસ્સયં ?
કુપ્પાવયણિયં ભાવાવસ્સયં જે ઇમે
ચરગચીરિગ જાવ પાસંડત્થા ઇજ્જંજલિ
હોમજપોંદુરુક્કનમોક્કારમાઙ્ચાઈં ભાવા-
વસ્સયાઈ કરેંતિ । સે તં કુપ્પાવયણિયં
ભાવાવસ્સયં ।
૨૮. સે કિં તં લોગુત્તરિયં ભાવાવસ્સયં ?
લોગુત્તરિયં ભાવાવસ્સયં જળ્ણં ઇમે
સમળ્ણે વા સમળ્ણી વા સાવઓ વા
સાવિઆ વા તચ્ચિત્તે તમ્મળ્ણે તલ્ણેસે તદ-
જ્ઞવસિળ્ણ તચ્ચિવ્વજ્ઞવસાળ્ણે તદ્દોવઉત્તે
૨૫. પ્રશ્ન- નોઆગમભાવાવશ્યકતું સ્વરૂપ કેવું
છે ?
ઉત્તર- નોઆગમભાવાવશ્યકના ત્રણ પ્રકાર
કહ્યા છે, જેમકે- (૧) લૌકિક (૨) કુપ્રાવ-
ચનિક (૩) લોકોત્તરિક
૨૬. પ્રશ્ન- લૌકિકભાવાવશ્યકતુ સ્વરૂપ કેવું છે ?
ઉત્તર- દિવસના પૂર્વાર્ધમાં - દિવસના
આગલા ભાગમાં મહાભારતને વાંચવું અને
દિવસના ઉત્તરાર્ધમાં-દિવસના પાછલા
ભાગમાં રામાયણ વાચવું યા શ્રવણ કરવું.
લોકમાં તે વાંચનાદિ અવશ્યકરણીય છે માટે
આવશ્યક છે અને અર્થમાં ઉપયોગરૂપ પરિ-
ણમનને કારણે ભાવરૂપ છે. તથા પાના ફેરવવા
હાથ ભેડવા વગેરે આગમરૂપ નથી 'કિરિયા
આગમો ન હોઈ' ક્રિયા આગમ નથી જ્ઞાન
જ આગમરૂપ છે માટે અંશતઃ આગમતા
હોવાથી નોઆગમ કહેવાય છે આ લૌકિક-
નોઆગમભાવાવશ્યકતું સ્વરૂપ છે.
૨૭. પ્રશ્ન- કુપ્રાવચનિક ભાવાવશ્યકતુ સ્વરૂપ કેવું
છે ?
ઉત્તર- કુપ્રાવચનિકભાવાવશ્યક તે ચરગ,
ચીરિક યાવત્ પાખડી મનુષ્યો (ઉપયોગ
લગાડીને) ઈન્દ્રિય-ચક્ષુ કરે, અંજલિ-સૂર્યને
જલાજલ લિ અર્પણ કરે, હોમ-નિત્ય હોમ-
હવન કરે, ગાયત્રીનો જાપ કરે, ઉન્દુરુકક-
મુખથી ખળદ જેવો શબ્દ કરે, વંદના આદિ
ભાવાવશ્યક કરે તે કુપ્રાવચનિક ભાવાવશ્યક છે.
૨૮. પ્રશ્ન- લોકોત્તરિકભાવાવશ્યકતુ સ્વરૂપ કેવું છે ?
ઉત્તર- જે શ્રમણ કે શ્રમણી, શ્રાવક કે
શ્રાવિકા આવશ્યકમા ચિત્ત લગાવી. તેમાં
મન લગાવી, શુભ લેશ્યાથી સંપન્ન થઈ, તે
ક્રિયા સ પાદન વિષયક અધ્યવસાયથી યુક્ત

તદપ્પિયકરણે તદ્ભાવણાભાવિણ અણ-
ત્યક્તથદ્ મણં અકારેમાણે ઉમઓકાલં
આવસ્સયં કરેતિ, તં લોગુત્તરિયં ભાવા-
વસ્સયં । સે તં નો આગમઓ
ભાવાવસ્સયં, સે ભાવાવસ્સયં ।

૨૯. તસ્સ ણં ઇમે ઇગદ્ધિયા ણાણાઘોસા
ણાણાવંજણા ણામધેજ્જા ભવંતિ, તં
જહા-
આવસ્સયં, અવસ્સકરણિજ્જં, ધુવનિગ્ગહો,
વિસોહીય ।
અજ્જયણહ્લકવગ્ગો, નાઓ, આરાહણા,
મગ્ગો ॥૧॥
સમણેણં સાવણ ય અવસ્સકાયવ્વયં
હવદ્ જમ્હા ।
અંતે અહો નિસસ્સયં તમ્હા આવસ્સયં
નામ ॥૨॥
સે તં આવસ્સયં ।

થઈ, તીવ્ર આત્મ અધ્યવસાયથી યુક્ત થઈ
આવશ્યકના અર્થમાં ઉપયોગ યુક્ત થઈ
તદર્પિત કરણ યુક્ત થઈ, તે પ્રકારની ભાવ-
નાથી ભાવિત થઈ અન્ય કોઈ વસ્તુમાં મનને
ભમવા દીધા વિના ઉભયકાળમાં જે આવશ્યક
પ્રતિક્રમણાદિકરે છે તે લોકોત્તરિકભાવાવશ્યક
છે આ નોઆગમભાવાવશ્યકનુ સ્વરૂપ છે.
આ ભાવાવશ્યકનુ સ્વરૂપ છે.

૨૯. તે આવશ્યકના અનેક નામો છે જે એકાર્થક
છે પણ નાનાઘોષ-બુદ્ધા બુદ્ધા ઉદાત્તાદિ
સ્વરોવાળા, અનેક કકારાદિ વ્યંજનવાળા છે.
તે આપ્રમાણે-(૧) આવશ્યક-અવશ્ય કરવા
યોગ્ય, (૨) અવશ્યકરણીય-મોક્ષાર્થીજનો
દ્વારા જે અવશ્ય અનુષ્ઠેય હોય (૩) ધુવનિગ્રહ-
ધુવ એટલે સંસારનો નિગ્રહ કરે તે (૪)
વિશોધિ-જેના દ્વારા કર્મમળની નિવૃત્તિ કે
વિશુદ્ધિ થાય તે (૫) અધ્યયનષટ્કવર્ગ-છ
અધ્યયનના સમૂહરૂપ હોય તે (૬) ન્યાય-
અભિષ્ટ અર્થની સિદ્ધિના સૌથી સારા
ઉપાયરૂપ હોય તે (૭) આરાધના- જે
મોક્ષની આરાધના કરવામાં હેતુરૂપ હોય તે
(૮) માર્ગ- મોક્ષનગરમાં પહોંચાડનાર
આ આવશ્યકના આઠ નામ છે.

શ્રમણ અને શ્રાવક ધ્વારા તે દિવસ અને
રાત્રિના અ તે અવશ્યકરણીય હોય છે તે કારણે
તેનું નામ આવશ્યક છે. આ આવશ્યકનું
સ્વરૂપ છે. આવશ્યકનો નિક્ષેપ પૂર્ણ થયો

શ્રુતની વ્યાખ્યા

૩૦. સે કિં તં સુયં ?

સુયં ચરવ્વિહં પણ્ણત્તં, તં જહા નામસુયં,
ઠવ્વણાસુયં, દવ્વસુયં ભાવસુયં ।

૩૦. પ્રશ્ન- શ્રુતનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- શ્રુતના ચાર પ્રકાર કહ્યાં છે તે આ
પ્રમાણે- (૧) નામશ્રુત (૨) સ્થાપનાશ્રુત
(૩) દ્રવ્યશ્રુત (૪) ભાવશ્રુત

૩૧. સે કિં તં નામસુયં ?
નામસુયં જસ્સ ણં જીવસ્સ વા જાવ
સુણ્ણિ નામ કજ્જઈ ।

૩૨. સે કિં તં ઠવણાસુયં ?
ઠવણાસુયં જણ્ણં કટ્ટકમ્મે વા જાવ
ઠવણા ઠવિજ્જઈ, સે તં ઠવણાસુ ।

નામઠવણાણં કો પઙ્ગવિસેસો ?

નામ આવકહિય, ઠવણા ઇત્તરિયા
વા હોજ્જા આવકઠ્ઠિયા વા ।

૩૩. સે કિં તં દવ્વસુયં ?
દવ્વસુયં દુવિહં પણ્ણાં, તં જહા-આગમઓ
ય નો આગમઓ ય ।

૩૪. સે કિં તં આગમઓ દવ્વસુયં ?
આગમઓ દવ્વસુયં જસ્સ ણં સુણ્ણિ પર્યા
સિન્નિચ્ચયાં ઠિયાં જિયાં જાવ ણો
અણુપ્પેહાણ કમ્મા ? અણુવઓગો
દવ્વમિત્તિ કટ્ટુ, નેગમસ્સ ણં ઇગો અણુ-
વઉત્તો આગમઓ ઇમં દવ્વસુયાં જાવ
કમ્મા ? જઈ જાણ્ણાણ અણુવઉત્તો ન ભવઈ ।
સે તં આગમઓ દવ્વસુયાં ।

૩૫. સે કિં તં નો આગમઓ દવ્વસુયં ?
નો આગમઓ દવ્વસુયં તિવિહં પણ્ણાં, તં
જહા-જાણયસરીરદવ્વસુયા, ભવિયસરીર-

૩૧. પ્રશ્ન- નામશ્રુતનું સ્વરૂપ કેવું છે ?
જે કોઈ ભવ કે અભવનું યાવત્ 'શ્રુત'
એવું નામ રાખવામાં આવે તેને નામશ્રુત
કહે છે.

૩૨. પ્રશ્ન- સ્થાપનાશ્રુતનું સ્વરૂપ કેવું છે ?
ઉત્તર— કાષ્ઠ યાવત કોડી આદિમાં 'આ
શ્રુત છે' તેવી સ્થાપના, કલ્પના કે આરોપ
કરવામાં આવે તે સ્થાપનાશ્રુત છે.

પ્રશ્ન— નામ અને સ્થાપનામાં શું તફાવત
છે ?

ઉત્તર— નામ યાવતકથિત હોય છે બ્યારે
સ્થાપના ઇત્વરિક અને યાવતકથિત બન્ને
પ્રકારની હોય છે.

૩૩. પ્રશ્ન— દ્રવ્યશ્રુતનું સ્વરૂપ કેવું છે ?
ઉત્તર— દ્રવ્યશ્રુતના બે પ્રકાર કહ્યાં છે,
જેમ કે— (૧) આગમદ્રવ્યશ્રુત (૨) નોઆ-
ગમદ્રવ્યશ્રુત.

૩૪. પ્રશ્ન— આગમદ્રવ્યશ્રુતનું સ્વરૂપ કેવું છે ?
ઉત્તર— જે સાધુઆદિને 'શ્રુત' આ પદ
શિક્ષિત છે, સ્થિત છે, નિત છે યાવત
અનુપ્રેક્ષાથી રહિત છે તે દ્રવ્યશ્રુત છે કારણ
કે અનુપયોગ તે દ્રવ્ય છે નૈગમનયની
અપેક્ષાએ એક અનુપયુક્ત આત્મા એક
આગમદ્રવ્યશ્રુત છે યાવત જે જ્ઞાયક હોય છે
તે અનુપયુક્ત ન હોઈ શકે. તાત્પર્ય
એ છે કે આવશ્યકતા વિષયમા વિભિન્ન
નયોનું જે મન્તવ્ય પહેલા કહ્યું છે તે જ
અહીં પણ નાણી લેવું જોઈએ. તે
આગમદ્રવ્યશ્રુતનું સ્વરૂપ છે.

૩૫. નોઆગમદ્રવ્યશ્રુતનું સ્વરૂપ કેવું છે ?
ઉત્તર— નોઆગમદ્રવ્યશ્રુતના ત્રણ પ્રકાર
પ્રશ્ન્યા છે. જેમકે— (૧) જ્ઞાયકશરીરદ્રવ્યશ્રુત

દ્વચ્ચસુયં, જાણયસરીરભવિયસરીરવડરિત્તં
દ્વચ્ચસુયં ।

૩૬. સે કિં તં જાણયસરીરદ્વચ્ચસુયં ?
જાણયસરીરદ્વચ્ચસુયં સુચત્તિપયત્થાહિ-
ગારજાણયસ્સ જં સરીરય વવગયત્તુચ્ચા-
વિયચત્તદેહં તં ચેવ પુવ્વમ્મણિયં
માણિયવ્વં જાવ સે તં જાણયસરીર-
દ્વચ્ચસુય ।

૩૭. સે કિં તં ભવિયસરીરદ્વચ્ચસુયં ?
ભવિયસરીરદ્વચ્ચસુયં જે જીવે જોણીજમ્મણ
નિક્કલંતે જહા દ્વચ્ચાવસ્સણ તહા માણિ-
યવ્વં જાવ, સે તં ભવિયસરીરદ્વચ્ચસુયં ।

૩૮. સે કિં તં જાણયસરીરભવિયસરીરવડરિત્તં
દ્વચ્ચસુયં ?
જાણયસરીરભવિયસરીરવડરિત્તં દ્વચ્ચસુયં
પત્તયપોત્થયલ્લિહિયં જાણયસરીરભ-
વિયસરીરવડરિત્તં અહવા દ્વચ્ચસુયં
પંચવિહં પ્પણત્તં, તં જહા-અંડયં
૧ વોંડયં ૨ કીડયં ૩ વાલય
૪ વાગયં ૫ । (તત્થ) અંડયં
હંસગ્ગભાદિ વોંડયં કપ્પાસમાઙ્ગ ।
કીડયં પંચવિહં પ્પણત્તં, તંજહા-પટ્ટે
મલણ, અંમુણ, ચીળંમુણ, કિમિરાગે ।
વાલયં પંચવિહં પ્પણત્તં, તં જહા-ઉણ્ણિણ,
ઉટ્ટિણ, મિયલ્લોમિણ, કોત્તવે, કિટિસે ।
વાગયં મગ્ગમાઙ્ગ । સે તં જાણયસરી-
ભવિયસરીરવડરિત્તં દ્વચ્ચસુયં । સે તં નો
આગમઓ દ્વચ્ચસુયં । સે તં દ્વચ્ચસુય ।

(૨) ભવ્યશરીરદ્રવ્યશ્રુત (૩) જ્ઞાયકશરીર
ભવ્યશરીર વ્યતિરિક્તદ્રવ્યશ્રુત

૩૬. પ્રશ્ન— જ્ઞાયકશરીરદ્રવ્યશ્રુતનુ સ્વરૂપ કેવુ છે ?
ઉત્તર— શ્રુત શબ્દના અર્થના જ્ઞાતાનુ શરીર
જે વ્યપગત, સ્થુત, સ્થાવિત, ત્યકત છે-
નિર્ભવ થઈ ગયું છે તે જ્ઞાયકશરીરદ્રવ્યશ્રુત
કહેવાય છે એનુ વર્ણન પૂર્વકથિત ૧૭ માં
સૂત્ર પ્રમાણે બાણુવુ આ જ્ઞાયકશરીર-
દ્રવ્યશ્રુતનુ સ્વરૂપ છે

૩૭. પ્રશ્ન- ભવ્યશરીરદ્રવ્યશ્રુતનુ સ્વરૂપ કેવુ છે ?
ઉત્તર— ભવ્યશરીરદ્રવ્યશ્રુત આ પ્રમાણે છે-
જે ભવ યેનિમાથી સમયપૂર્ણ થતા નીકળ્યે
છે ઈલાદિ યાવત્ જેમ દ્રવ્યાવશ્યકમા કહ્યું છે
તેમ બાણુવું અર્થાત્ જે અત્યારે શ્રુતશબ્દનો
અર્થ બાણુતો નથી, ભવિષ્યમા બાણુશે તે
ભવ્યશરીરદ્રવ્યશ્રુત છે

૩૮. પ્રશ્ન- જ્ઞાયકશરીર-ભવ્યશરીર દ્રવ્યવ્યતિરિક્ત
દ્રવ્યશ્રુતનુ સ્વરૂપ કેવુ છે ?

ઉત્તર— તાડપત્રો અથવા પત્રીના સમૂહરૂપ
પુસ્તકમાં લખેલુ જે શ્રુત છે તે જ્ઞાયકશરીર
ભવ્યશરીર વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યશ્રુત છે. 'સુચ' પદની
સસ્કૃત છાયા 'સૂત્ર'પાણુ થાય છે માટે
શિષ્યની બુદ્ધિની વિશદતા નિમિત્તે સૂત્રકારે
'સુચ' ના પ્રકરણમાં સૂત્રની વ્યાખ્યા
પણ આપી છે જેમકે— જ્ઞાયકશરીરભવ્ય
શરીરવ્યતિરિક્ત દ્રવ્યશ્રુતના પાંચ પ્રકાર
પ્રરૂપ્યા છે (૧) અંડજ (૨) ઔંડજ (૩)
કીટજ (૪) બાલજ (૫) વલ્કલ

(૧) હ સાદિ—ચતુરિન્દ્રિય ભવ વિશેષની
કોથળીમાથી જે સૂત્ર નીકળે તેને અંડજ
કહે છે (૨) કપાસ અથવા રૂમાંથી બનાવેલ
સૂત્રને ઔંડજ કહે છે (૩) કીટજ (કીટોથી
ઉત્પન્ન સૂત્ર) ના પાંચ પ્રકાર છે (૧) પદ્મ
(૨) મલય (૩) અશુક (૪) ચીનાશુક અને

- (૫) કૃમિરાગ.
 (૪) ખાલજના પાંચ પ્રકાર છે. (૧) ઔષ્ણિક-
 ઘેટાદિના વાળમાંથી બનાવેલ સૂત્ર (૨)
 ઔષ્ણિક- ઊંટના વાળ- માંથી બનાવેલ
 (૩) મૃગલૌભિક- મૃગના વાળમાંથી
 બનાવેલ (૪) કૌતવ- ઉદરની રુવાટીમાંથી
 બનાવેલ (૫) કિદ્દિસ
 (૫) વલકલ- શણુની છાલમાંથી બનાવેલ સૂત્ર
 આ જ્ઞાયકશરીરલબ્ધશરીર વ્યતિરિક્ત
 દ્રવ્યશ્રુતનું સ્વરૂપ છે. આ નોઆગમદ્રવ્ય
 શ્રુતનું સ્વરૂપ છે. આમ દ્રવ્યશ્રુતનું વર્ણન
 સમાપ્ત થયું.
૩૯. પ્રશ્ન— ભાવશ્રુતનું સ્વરૂપ કેવું છે ?
 ઉત્તર— ભાવશ્રુતના બે ભેદ પ્રરૂપ્યા છે,
 જેમકે— (૧) આગમભાવશ્રુત (૨)
 નોઆગમભાવશ્રુત.
૪૦. પ્રશ્ન— આગમભાવશ્રુતનું સ્વરૂપ કેવું છે ?
 ઉત્તર— જે સાધુઆદિ શ્રુતનો જ્ઞાતા હોય
 અને ઉપયોગ યુક્ત હોય તે આગમભાવશ્રુત
 છે. આ આગમથી ભાવશ્રુતનું લક્ષણ છે.
૪૧. નોઆગમભાવશ્રુતનું સ્વરૂપ કેવું છે ?
 ઉત્તર— નોઆગમભાવશ્રુતના બે ભેદ છે.
 (૧) લૌકિક અને (૨) લોકોત્તરિક
૪૨. પ્રશ્ન— લૌકિકનોઆગમભાવશ્રુતનું સ્વરૂપ
 કેવું છે ?
 ઉત્તર— અજ્ઞાની મિથ્યાદષ્ટિ દ્વારા પોતાની
 સ્વચ્છંદ બુદ્ધિ અને મતિથી રચેલ મહા-
 ભારત, રામાયણ, ભીમાસુરોક્ત, કૌટિલ્ય-
 રચિતઅર્થશાસ્ત્ર, ઘોટકમુખ, શટકમદ્રિકા,
 કાર્પાસિક, નાગસૂક્ષ્મ, કનકસપ્તતિ, કામ-
 શાસ્ત્ર, વૈશેષિકશાસ્ત્ર, ત્રિપિટક નામક બૌદ્ધ
 શાસ્ત્ર, કપિલનું સાંખ્યદર્શન, ચાર્વાકદર્શન,
 પશ્ચિત્ર, માઠરનિર્મિત્તશાસ્ત્ર, પુરાણ,
 વ્યાકરણ, દર્શ્ય અને શ્રાવ્યકવ્ય, અથવા૭૨
૩૯. સે કિં તં ભાવસુયં ?
 ભાવસુયં દુહિહં પળ્ણચં, તં જહા
 આગમઓ ય, નોઆગમઓ ય ।
૪૦. સે કિં તં આગમઓ ભાવસુયં ?
 આગમઓ ભાવસુયં જાણ્ણ ઉવવ્વો ।
 સે તં આગમઓ ભાવસુયં ।
૪૧. સે કિં તં નો આગમઓ ભાવસુયં ?
 નોઆગમઓ ભાવસુયં દુવિહં પળ્ણચં,
 તં જહા-લોહ્યં, લોગુત્તરિયં ચ ।
૪૨. સે કિં તં લોહ્યં નોઆગમઓ ભાવસુયં ?
 લોહ્યં નોઆગમઓ ભાવસુયં જં ઇમં
 અળ્ણાણિણ્ણિ મિચ્છાદિટ્ઠિણ્ણિ સચ્છંદ
 બુદ્ધિમહવિગપ્પિયં, તં જહા-ભારહં
 રામાયણં ભીમાસુરુક્કં કોહિલ્લયં ઘોહ-
 યમુહં સગહમહિયાઓ કપ્પાસિયં
 ણાગસુહુયં કળ્ણસત્તરી વેસિયં વહ્સે-
 સિયં બુદ્ધસાસણં કાવિલં લોગાયહ્યં
 સદ્ધિતં માઠરં પુરાણં વાગરણં નાહગાહં,
 અહવા વાવત્તરિકલાઓ વત્તારિ વેયા

સગોવંગા સે તં લોહ્યં નો આગમઓ
ભાસુયં ।

૪૩. સે કિં તં લોહ્યં નો આગમઓ
ભાસુયં ?

લોહ્યં નો આગમઓ
ભાસુયં જં ઇમં અરહંતેહિં મયવંતેહિં
ઉપ્પણ્ણાણદંસણધરેહિં તીયપચ્ચુપ્પ-
ણમણાગયં જાણેહિં સવ્વજ્જૂહિં સવ્વ-
દરિસીહિં તિલુક્કવહિયમહિંયપૂહિં
અપ્પહિયહવરનાણદંસણધરેહિં પણીય
દુવાલસંગં ગણિપિહગં, તં જહા-આયારો
સૂયગહો ઠાણં સમવાઓ વિવાહપણ્ણત્તી
નાયાધમ્મકહાઓ, ઉવાસગદસાઓ
અંતગહદસાઓ અણુત્તરોવવાહ્યદસાઓ,
પ્પહાવાગરણાં વિવાગસુયં દિહિવા-
ઓય । સે તં લોહ્યં નો આગમઓ
ભાસુયં । સે તં આગમઓ ભાસુય ।
સે ત ભાસુયં ।

૪૪. તસ્સ ણં ઇમે ઇગટ્ઠિયા ણાણાઘોસા
ણાણાવંજણા નામધેજ્જા મવંતિ, તં
જહા—

સુયસુત્તગંથસિદ્ધં, તસાસણે આણાવયણ
ઉવપ્પસે ।

પન્નવણ આગમે ત્વિ ય, ઇગટ્ઠા પહ્જવા
સુત્તે । સે તં સુયં ।

કળાઓના પ્રતિપાદકશાસ્ત્રો અંગ, ઉપાગ
સહિત ચાર વેદ, આ બધા લૌકિકનોઆગ-
મભાવશ્રુત છે

૪૩. પ્રશ્ન— લોકોત્તરિકનોઆગમભાવશ્રુતનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— લોકોત્તરિકનોઆગમભાવશ્રુત તે છે
જે જ્ઞાનાવરણકર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલ
કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનને ધારણ કરનાર,
ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનકાલિક પદાર્થોને
બાણનારા, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી ત્રણેલોકવર્તી
બ્રહ્માદ્વારા અવલોકિત, મહિત અર્થાત્ યથાવ-
સ્થિત ગુણોના કીર્તનરૂપ ભાવસ્તવનથી સંસ્તુત,
પૂજિત- વંદનરૂપ કાયિક ક્રિયાથી સત્કારિત,
અપ્રતિહત જ્ઞાન દર્શનને ધારણ કરનારા, અરિ-
હંત ભગવંતોદ્વારા આરમ્ભવાળુ આ જે
ગણિપિટક છે જેમકે— (૧) આચારાંગ (૨)
સૂત્રકૃતાંગ (૩) સ્થાનાંગ (૪) સમવાયાંગ
(૫) વિવાહપ્રજ્ઞપ્તિ (૬) જ્ઞાતાધર્મકથા
(૭) ઉપાસકદશાંગ (૮) અંતકૃતદશાંગ
(૯) અનુત્તરોપપાતિક દશાંગ (૧૦) પ્રશ્ન
વ્યાકરણ (૧૧) વિપાકશ્રુત (૧૨) દષ્ટિવાદ
સૂત્ર. તે લોકોત્તરિકનોઆગમભાવશ્રુત છે.
આ નોઆગમભાવશ્રુતનું સ્વરૂપ છે. આ
ભાવશ્રુતનું વર્ણન હવે થયું.

૪૪. તે શ્રુતના ઉદાત્તાદિ વિવિધ સ્વરોથી યુક્ત
તથા કકારાદિ અનેક વ્યંજનોથી યુક્ત કિન્તુ
એકાર્થવાચક (પર્યર્થવાચી) નામો આ પ્રમાણે
છે— (૧) શ્રુત—ગુરુ સમીપે જેનું શ્રવણ
હોય તે (૨) સૂત્ર— અર્થોની સૂચના તે દ્વારા
મળતી હોવાથી સૂત્ર (૩) ગ્રંથ— તીર્થંકરરૂપ
કલ્પવૃક્ષના વચનરૂપ પુષ્પોનું ગ્રંથન થયેલું
હોવાથી (૪) સિદ્ધાંત— પ્રમાણસિદ્ધ અર્થને
પ્રગટ કરનાર (૫) શાસન— મિથ્યાત્વાદિથી
દૂર રહેવાની શિક્ષા આપે છે માર્તે શાસન

(૬) આજ્ઞા-મુક્તિમાટે આજ્ઞા કરનાર (૭) વચન-વાણીદ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે માટે વચન (૮) ઉપદેશ-જીવોને ઉપાદેયમા પ્રવૃત્ત થવાનો તથા હેયથી નિવૃત્ત થવાનો ઉપદેશ આપનાર (૯) પ્રજ્ઞાપના-જીવાદિક સર્વ પદાર્થોના યથાર્થ સ્વરૂપનું પ્રરૂપણ કરનાર, (૧૦) આગમ-આચાર્ય પરંપરાથી આવેલ હોવાનેકારણે આગમ આરીતે શ્રુતનું નિરૂપણ સમાપ્ત થાય છે

સ્કન્ધની વ્યાખ્યા

૪૫. સે કિં તં સંધે ?

સંધે ચલ્ચિહે પળ્ળત્તે, તં જહા-નામસંધે ઠવણાસંધે દવ્વસંધે ભાવસંધે ।

૪૫. પ્રશ્ન- સ્કન્ધ (પુદ્ગલ પરમાણુઓના પિંડ) નું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- સ્કન્ધના ચાર પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે. તે આપ્રમાણે- (૧) નામસ્કન્ધ (૨) સ્થાપના સ્કન્ધ (૩) દ્રવ્યસ્કન્ધ (૪) ભાવસ્કન્ધ.

૪૬. નામદ્વવણાઓ પુવ્વભણિયાણુક્કમેણ માણિયવ્વાઓ ।

૪૬. નામસ્કન્ધ અને સ્થાપનાસ્કન્ધનું સ્વરૂપ નામઆવશ્યક અને સ્થાપનાઆવશ્યકની જેમજ સમજી લેવું જોઈએ.

૪૭. સે કિં તં દવ્વસંધે ?

દવ્વસંધે દુવિહે પળ્ળત્ત, તંજહા-આગમઓ ય નોઆગમઓ ય ।

૪૭. પ્રશ્ન- દ્રવ્યસ્કન્ધનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- દ્રવ્યસ્કન્ધના બે પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે તે આપ્રમાણે- (૧) આગમદ્રવ્યસ્કન્ધ (૨) નોઆગમદ્રવ્યસ્કન્ધ.

સે કિં તં આગમઓ દવ્વસંધે ?

આગમઓ દવ્વસંધે-જસ્સણં સંધેત્તિ પ-સિવિસ્યં, સેસં જહા દવ્વાવસ્સણ તદ્વા માણિયવ્વં । નવરં સંધામિલાવો જાવ ।

પ્રશ્ન- આગમદ્રવ્યસ્કન્ધનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- જે સાધુએ 'સ્કન્ધ' આ પદના અર્થને ગુરુ સમીપે શીખી લીધો છે અને ઉપયોગ સહિત છે તે આગમદ્રવ્યસ્કન્ધ છે. શેષ સર્વ દ્રવ્યઆવશ્યક સુજ્ઞા જાણવું. વિશેષતા એટલી છે કે દ્રવ્યસ્કન્ધનું કયન કરીએ ત્યારે દ્રવ્યાવશ્યકના સ્થાને દ્રવ્ય-સ્કન્ધ કહેવું

સે કિં તં જાણયસરીર ભવિયસરીર
ઇરિત્તે દવ્વસ્થંથે ? જાણયસરીરવઇરિત્તે
દવ્વસ્થંથે તિવિહે પળ્ણત્તે, ત્તજહા-સચિત્ત
અચિત્ત મીસણ ।

૪૮. સે કિં તં સચિત્તે દવ્વસ્થંથે ?

સચિત્તે દવ્વસ્થંથે અળેગવિહે પળ્ણત્તે,
તં જહા-હયસ્થંથે ગયસ્થંથે કિંન્નરસ્થંથે
કિંપુરિસસ્થંથે મહોરગસ્થંથે ગંધવ્વસ્થંથે
ઉસમસ્થંથે । સે તં સચિત્તે દવ્વસ્થંથે ।

૪૯. સે કિં તં અચિત્તે દવ્વસ્થંથે ?

અચિત્તે દવ્વસ્થંથે અળેગવિહે પળ્ણત્તે,
તં જહા-દુપણ્ણસિણ તિપણ્ણસિણ જાવ
દસપણ્ણસિણ સંઘિજ્જપણ્ણસિણ અસંઘિજ્જ-
પણ્ણસિણ અણંતપણ્ણસિણ । સે તં અચિત્તે
દવ્વસ્થંથે ।

૫૦. સે કિં તં મીસણ દવ્વસ્થંથે ?

મીસણ દવ્વસ્થંથે અળેગવિહે પળ્ણત્તે,
તં જહા-સેણાણ અગ્ગિમે સ્થંથે, સેણાણ
મલ્લિમ્મે સ્થંથે, સેણાણ પચ્છિમ્મે સ્થંથે,
સે તં મીસણ દવ્વસ્થંથે ।

પ્રશ્ન- જ્ઞાયકશરીર-ભવ્યશરીર વ્યતિરિક્ત
દ્રવ્યસ્કન્ધનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- જ્ઞાયકશરીર-ભવ્યશરીર વ્યતિરિક્ત
દ્રવ્યસ્કન્ધના ત્રણ પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે. તે
આપ્રમાણે- (૧) સચિત્ત (૨) અચિત્ત અને
(૩) મિશ્ર

૪૮ પ્રશ્ન- સચિત્તદ્રવ્યસ્કન્ધનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- સચિત્તદ્રવ્યસ્કન્ધના અનેક પ્રકારો
પ્રરૂપ્યા છે તે આપ્રમાણે- હુયસ્કન્ધ,
ગજસ્કન્ધ, કિન્નરસ્કન્ધ, કિંપુરુષસ્કન્ધ,
મહોરગસ્કન્ધ, ગંધર્વસ્કન્ધ, વૃષભસ્કન્ધ,
જીવનો ગૃહીત શરીરસાથે અમુકરૂપે અલેદ
છે, છતાં પણ સચિત્તદ્રવ્યસ્કન્ધનો અધિકાર
આલતો હોવાથી અહીં તે તે પર્યાયમાં રહેલા
જીવોમાજ પરમાર્થત સચેતનતા હોવાથી
હયાદિ જીવોજ વિવક્ષિત થયા છે તદ્દધિષ્ઠિ-
તશરીરની વિવક્ષા થઈ નથી.

૪૯ પ્રશ્ન- અચિત્તદ્રવ્યસ્કન્ધનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- અચિત્તદ્રવ્યસ્કન્ધના અનેક પ્રકાર
પ્રરૂપ્યા છે તે આપ્રમાણે- દ્વિપ્રદેશિક (જે
પ્રદેશવાળો), ત્રિપ્રદેશિક યાવત્ દસપ્રદેશિક,
સખ્યાતપ્રદેશિક, અસખ્યાતપ્રદેશિક,
અનતપ્રદેશિક અચિત્તદ્રવ્યસ્કન્ધ આ
અચિત્તદ્રવ્યસ્કન્ધનુ સ્વરૂપ છે.

૫૦. પ્રશ્ન- મિશ્રદ્રવ્યસ્કન્ધનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- મિશ્રદ્રવ્યસ્કન્ધના અર્થાત્ સચેતન-
અચેતનનુ મિશ્રણ જેમાં હોય તેવા સ્કન્ધના
અનેક પ્રકારો કહ્યા છે. તે આપ્રમાણે-
સેનાનો અગ્નિમસ્કન્ધ, સેનાનો મધ્યમસ્કન્ધ,
સેનાનો અંતિમસ્કન્ધ. આ મિશ્રદ્રવ્યસ્કન્ધનુ
સ્વરૂપ છે (સેનામા હાથી આદિ સચિત્ત
હોય છે, શસ્ત્રાદિ અચિત્ત હોય છે, માટે
બધાનો સમૂહ મિશ્રસ્કન્ધ કહેવાય છે.)

૫૧. અહવા જાણયસરીરભવિયસરીરવરિત્તે
દવ્વસ્થાંધે તિવિહે પ્ણતે, તં જહા-કસિ-
ણસ્થાંધે, અકસિણસ્થાંધે અણગદવિયસ્થાંધે ।

૫૨. સે કિં તં કસિણસ્થાંધે ?
કસિણસ્થાંધે સે ચેવ હયસ્થાંધે, ગયસ્થાંધે ।
સે તં કસિણસ્થાંધે ।

૫૩. સે કિં તં અકસિણસ્થાંધે ?
અકસિણસ્થાંધે સો ચેવ દુપ્પણ્ણિયાસ્થાંધે
જાવ અણંતપ્પણ્ણ સ્થાંધે । સે તં અક-
સિણસ્થાંધે ।

૫૪. સે કિં તં અણેગદવિયસ્થાંધે ?
અણેગદવિયસ્થાંધે-તસ્સ ચેવ દેસે
અવચિણ્ણે તસ્સ ચેવ દેસે ઉવચિણ્ણે, સે તં
અણેગદવિયસ્થાંધે સે તં જાણયસરીર-
ભવિયસરીરવરિત્તે દવ્વસ્થાંધે, સે તં નો
આગમઓ દવ્વસ્થાંધે, સે તં દવ્વસ્થાંધે ।

૫૫. સે કિં તં ભાવસ્થાંધે ?
ભાવસ્થાંધે દુવિહે પ્ણતે, તં જહા આગ-
મઓ ચ નોઆગમઓ ચ ।

૫૬. સે કિં તં આગમઓ ભાવસ્થાંધે ?
આગમઓ ભાવસ્થાંધે જાણ્ણે ઉવદત્તે ।
સે તં આગમઓ ભાવસ્થાંધે ।

૫૧. અથવા જ્ઞાયકશરીર-ભવ્યશરીર વ્યતિરિક્ત
દ્રવ્યસ્કન્ધના ત્રણ પ્રકાર છે. તે આપ્રમાણે-
(૧) કૃત્સ્નસ્કન્ધ (પૂર્ણસ્કન્ધ) (૨) અકૃ-
ત્સ્નસ્કન્ધ (અપરિપૂર્ણસ્કન્ધ) અને (૩)
અનેકદ્રવ્યસ્કન્ધ.

૫૨. પ્રશ્ન- કૃત્સ્નસ્કન્ધનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?
ઉત્તર- કૃત્સ્નસ્કન્ધ- જીવ અને જીવાધિષ્ઠિત
શરીરાવયવોનો સમુદાય તે હ્યસ્કન્ધ,
ગજસ્કન્ધ આદિ જે પૂર્વે કહ્યાં તે જ કૃત્સ્ન-
સ્કન્ધ છે આ કૃત્સ્નસ્કન્ધનુ સ્વરૂપ છે.

૫૩ પ્રશ્ન- અકૃત્સ્નસ્કન્ધનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?
ઉત્તર- અકૃત્સ્નસ્કન્ધ- આપેક્ષિક અપરિપૂર્ણ
અચિત્સ્કન્ધ તે પૂર્વે કહેલા દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધ
યાવત્ અન તપ્રદેશિકસ્કન્ધ છે આ અકૃત્સ્ન-
સ્કન્ધનુ વર્ણન છે.

૫૪ પ્રશ્ન- અનેકદ્રવ્યસ્કન્ધનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?
ઉત્તર- એકદેશે અપચિતભાગો- જીવપ્રદે-
શોથી રહિત કેશ-નઆદિ અને એકદેશે
ઉપચિતભાગો એટલે જીવપ્રદેશોથી વ્યાપ્ત
પૃષ્ઠ, ઉદરાદિ, કે જે એક વિશિષ્ટ આકારે
થઈને તેનો જે દેહરૂપ સમુદાય અને તે
અનેકદ્રવ્યસ્કન્ધ છે આ અનેકદ્રવ્યસ્કન્ધનુ
સ્વરૂપ છે

૫૫. પ્રશ્ન- ભાવસ્કન્ધનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?
ઉત્તર- ભાવસ્કન્ધના બે પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે.
તે આપ્રમાણે- (૧) આગમભાવસ્કન્ધ (૨)
નોઆગમભાવસ્કન્ધ

૫૬ પ્રશ્ન- આગમભાવસ્કન્ધનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?
ઉત્તર- આગમભાવસ્કન્ધ તે ઉપયોગયુક્ત
સ્કન્ધ શબ્દના અર્થનો જ્ઞાતા છે. આ પ્રકારનું
આગમભાવસ્કન્ધનુ સ્વરૂપ છે.

૫૭. સે ક્વિં ત નોઆગમઓ ભાવસ્વંધે ?
નોઆગમઓ ભાવસ્વંધે એસિં ચેવ સામા-
ઇયમાઇયાણં છળ્હં અજ્ઞયણાણં સમુદય-
સમિહસમાગમેણં આવસ્સયસુયસ્વંધે ભાવ
સ્વંધેત્તિ લબ્ભહ્ । સે તં નોઆગમઓ
માદસ્વંધે, સે તં ભાવસ્વંધે ।

૫૮. તસ્સ ણં ઇમે એગટ્ઠિયા ણાણાઘોસા
ણાણાવંજણા એગટ્ઠિયા નામઘેજ્ઞા ભવંતિ,
તં જહા-ગણકાણ્ ય નિકાણ્, સ્વંધે વગ્ગે
તહેવ રાસી ય । પુંજે પિંડે નિગરે, સંઘાણ્
આહલસમૂહે ॥૧॥ સે તં સ્વંધે ।

૫૭ પ્રશ્ન- નોઆગમભાવસ્વંધનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- પરસ્પર સંબંધિત સામાયિકાદિ
છ અધ્યયનોના સમુદાયથી જે આવશ્યક
શ્રુતસ્વંધ નિષ્પન્ન થાય છે તે ભાવસ્વંધ છે,
અને મુખવસ્ત્રિકા રજ્જેહરણના વ્યાપાર રૂપ
ક્રિયાથી યુક્ત વિવક્ષા કરવાથી તે નોઆગમ-
ભાવસ્વંધ કહેવાય છે. આમ ભાવસ્વંધનું
વર્ણન પૂર્ણ થયું.

૫૮. તે 'સ્વંધ' ના વિવિધ ઘોષવાળા તથા
વિવિધ વ્યંજનવાળા એકાર્થક (પર્યાયવાચી)
નામો પ્રરૂપ્યા છે તે આપ્રમાણે છે- (૧)
ગણ- મલ્લ આદિના ગણની જેમ સ્વંધ પણ
અનેક પરમાણુઓના એક સંશ્લિષ્ટ પરિણા-
મરૂપ હોવાથી તેનું નામ ગણ છે. (૨)
કાય- પૃથ્વીકાયાદિની જેમ સ્વંધ હોવાથી
કાય કહેવાય (૩) નિકાય- ષટ્કળવનિકાયની
જેમ આ સ્વંધ નિકાય કહેવાય છે. (૪)
સ્વંધ- દ્વિપ્રદેશિકસ્વંધ ની જેમ (૫) વર્ગ-
ગોવર્ગની જેમ તે વર્ગ કહેવાય (૬) રાશિ-
શાલિધાન્યાદિવત્ તે રાશિ છે (૭) પુજ-
એકત્રિત ધાન્યપુજની જેમ પુજ કહેવાય
(૮) પિંડ- ગોળાદિના પિંડની જેમ પિંડ છે.
(૯) નિકર- ચાદી આદિના સમૂહની જેમ
નિકર છે. (૧૦) સંઘાત- મહોત્સવાદિમા
એકત્રિત જનસમુદાયની જેમ સંઘાત છે
(૧૧) આકુલ- આગણુમા એકત્રિત જન-
સમૂહની જેમ આકુલ છે. (૧૨) સમૂહ-
નગરાદિના જનસમૂહની જેમ તે સમૂહ છે.
આપ્રમાણે સ્વંધનું વર્ણન પૂર્ણ થયું

આવશ્યકનો અર્થાધિકાર

૫૯. આવસ્સગસ્સ ણં ઇમે અત્થાદિગારા
ભવંતિ, તં જહા સાવજ્જજોગવિરહ્, ઉક્કિ
ત્તણ ગુણવઓ ય પહિવત્તી । સ્વલિયસ્સ

૫૯. આવશ્યકનો અર્થાધિકાર આ પ્રકારે છે.
(૧) સાવધયોગ વિરતિ- પ્રથમ અધ્યયન
સામાયિકમાં સમ્પૂર્ણ સાવધયોગની વિરતિનું

નિંદનાત્રણચિગિચ્છા ગુણધારણા ચૈવ ।

પ્રતિપાદન કર્યું છે. (૨) ઉક્તીર્તન- બીજા ચતુર્વિંશતિસ્તવઅધ્યયનમાં ૨૪ તીર્થ કરોની સ્તુતિ કરી છે (૩) ગુણવાનની પ્રતિપતિ— ત્રીજા વંદના અધ્યયનમાં મૂળગુણ-ઉત્તરગુણ સંપન્ન મુનિઓને વંદના કરવારૂપ અર્થાધિકાર છે. (૪) સ્ખલિતનિંદા- પ્રતિક્રમણ નામના ચોથા અધ્યયનમાં મૂળગુણો અને ઉત્તરગુણોથી સ્ખલિત થતાં લાગેલા અતિચારની નિંદા કરવારૂપ અર્થાધિકાર છે (૫) ત્રણચિકિત્સા- કાર્યોત્સર્ગ નામના પાંચમાં અધ્યયનમાં ચારિત્રરૂપપુરુષનો જે અતિચારરૂપ ભાવત્રણ (ધા) છે તેની દશ પ્રકારની પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ ચિકિત્સા કરવારૂપ અર્થાધિકાર છે. (૬) ગુણધારણા- પ્રત્યાખ્યાન નામના છઠા અધ્યયનમાં મૂળગુણ-ઉત્તરગુણને અતિચારરહિત ધારણ કરવારૂપ અર્થાધિકાર છે.

૬૦. આવસ્સયસ્સ एसो पिंडत्थो वणिगो
समासेणं । एत्तो एक्केकं पुण, अज्झयणं
कित्तइस्सामि ॥१॥

તં જહા-સામાહ્યં, ચતુર્વિંશત્યઓ
વન્દણયં પલિક્કમણં કાઉસ્સગ્ગો
પચ્ચક્રલાણં । તત્થ પદમં અજ્ઞ-યણં
સામાહ્યં, તસ્સણં ।

इमे चत्तारि अणुओगदारा भवन्ति, तं
जहा-उवकमे, निक्खेवे, अणुगमे, नये ।

૬૦. આવશ્યકશાસ્ત્રનો આ પ્રકારનો સમુદાયાર્થે-
નામાર્થે સંક્ષેપમાં વર્ણવ્યો. હવે એક-એક
અધ્યયનનું વર્ણન કરીશ. તે આપ્રમાણે—
(૧) સામાયિક (૨) ચતુર્વિંશતિસ્તવ (૩)
વંદના (૪) પ્રતિક્રમણ (૫) કાર્યોત્સર્ગ
(૬) પ્રત્યાખ્યાન. તેમાંથી પ્રથમ અધ્યયન
'સામાયિક' ના ચાર અનુયોગદ્વાર થાય છે.
તે આપ્રમાણે- (૧) ઉપક્રમ- દૂરની વસ્તુ-
ઓનું એવી રીતે પ્રતિપાદન કરવું કે તે
નિક્ષેપ યોગ્ય બની બન્ય (૨) નિક્ષેપ- નામ-
સ્થાપનાદિ દ્વારા વિષયનું વ્યવસ્થાપન કરવું
અથવા જેનાવડે વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરાય
(૩) અનુગમ- સૂત્રનો અનુકૂળ અર્થ કહેવો
(૪) નય- અનંત ધર્માત્મક વસ્તુના એક
અશને મુખ્યરૂપે ગ્રહણ કરનાર યોધ.

૬૧. से कि तं उवकमे ?

उवकमे छव्विहे पणत्ते, तं जहा
णामोवकमे ठवणोवकमे दव्वोवकमे
खेतोवकमे ।

૬૧. પ્રશ્ન- ઉપક્રમનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ઉપક્રમના છ પ્રકાર વર્ણવ્યા છે તે
આપ્રમાણે- (૧) નામઉપક્રમ (૨) સ્થાપના

વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યોપક્રમનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું. આ રીતેનો આગમદ્રવ્યોપક્રમનું નિરૂપણ કર્યું અને દ્રવ્યોપક્રમનું વર્ણન પણ પૂર્ણ થયું.

૬૮. સે કિ તં સ્વેત્તોવક્કમે ?

સ્વેત્તોવક્કમે જણું હલકુલિયાઈર્હિ સ્વેત્તાઈં ઉવક્કમિજ્જાંતિ । સે તં સ્વેત્તોવક્કમે ।

૬૮. પ્રશ્ન- સ્વેત્તોવક્કમનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- હુળ અને કુલિક (ખેતરમાંથી તૃણાદિને ફેર કરવા હુળ જેવા સાધન) વડે ખેતરને ધી વાવવા યોગ્ય બનાવવા અથવા ધીન્નેત્પાદનને અયોગ્ય બનાવવારૂપ જે ઉપક્રમ-પ્રયત્ન તે સ્વેત્તોવક્કમ છે.

૬૯. સે કિ તં કાલોવક્કમે ?

કાલોવક્કમે જણું નાલિયાઈર્હિ કાલસ્સોવક્કમણ્ણં કીરડ્ઠ । સે તં કાલોવક્કમે ।

૬૯. પ્રશ્ન- કાલોવક્કમનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- નાલિકા (તામ્રની ઘટિકા), કીલ આદિ સાધનોવડે કાળનું યથાવત્ પરિજ્ઞાન થાય તે પરિકર્મકાલોપક્રમ છે અને નક્ષત્રોની ચાલવડે કાળનો નાશ તે વસ્તુવિનાશરૂપ સ્વેત્તોવક્કમ છે.

૭૦. સે કિ તં ભાવોવક્કમે ?

ભાવોવક્કમે દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા આગમઓ ય નોઆગમઓ ય । આગમઓ ભાવોવક્કમો જાણ્ણ ઉવવત્તે । નોઆગમઓ ભાવોવક્કમે દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા પસત્થે, ય અપસત્થે ય । તત્થ અપસત્થે ડોહિણિગણિયા અમચ્ચાઈર્ણં । પસત્થે ગુરુમાઈર્ણં । સે તં નોઆગમઓ ભાવોવક્કમે । સે તં ભાવોવક્કમે । સે તં ઉવવત્તે ।

૭૦. પ્રશ્ન- ભાવોવક્કમનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ભાવોવક્કમના બે પ્રકાર કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) આગમભાવોવક્કમ (૨) નોઆગમભાવોવક્કમ જ્ઞાયક-ઉપક્રમ શબ્દના અર્થનો અથવા ભગવદ્વક્ત શાસનની પ્રાપ્તિના ઉપાયનો જ્ઞાતા-કોઈપુરૂષ ઉપક્રમમાં/ઉપયોગયુક્ત હોય તે આગમભાવોવક્કમ છે. નોઆગમભાવોવક્કમના બે પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે. તે આ પ્રમાણે- પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત. *

* તેમાં અપ્રશસ્ત તે ડોહિણિ-પ્રાહ્ણી, ગણિકા અને અમાલ્યાદિનો ધીન્નના અભિપ્રાયને નાશવારૂપ ઉપક્રમ છે.

ડોહિણિ પ્રાહ્ણી આદિના અપ્રશસ્તભાવોવક્કમને સમન્વવામાટે અત્રે તેઓની કથા આપવામાં આવી છે. તે ત્રણે બધાના અભિપ્રાયને પરિજ્ઞાત કરવાને સમર્થ હતાં. તેઓનો ભાવોવક્કમ સંસારરૂપ ક્ષણનો જનક હોવાથી અપ્રશસ્ત હોતો.

કેઈ એક ગાંભીર ડોડિણી નામની પ્રાહ્મણી રહેતી હતી. તેને ત્રણ પુત્રીઓ હતી. ત્રણે પુત્રીઓના વિવાહ બાદ તેને વિચાર આવ્યો કે ત્રણે જમાઈઓનો અભિપ્રાય-સ્વભાવ બાણી લઈને મારે મારી પુત્રીઓને એવા પ્રકારની શિક્ષા આપવી જોઈએ કે તે શિક્ષાને અનુરૂપ જીવન જીવીને તેઓ પોતાના જીવનને સુખી બનાવી શકે. આ પ્રકારનો વિચાર કરીને તેણે પોતાની ત્રણે પુત્રીઓને બોલાવીને સલાહ આપી—

“આજે જ્યારે તમારા પતિ તમારા શયનખંડમાં આવે ત્યારે તમારે કેઈ કલ્પિતદોષ બતાવીને તેમના મસ્તક પર લાતો મારવી, ત્યારે પ્રતિકારરૂપે તેઓ તમને જે કંઈ કહે, અથવા જે કંઈ કરે, તે મને સવારમાં કહેવાનું છે

તે ત્રણે પુત્રીઓએ માતાની સલાહ પ્રમાણે જ કર્યું— તેઓ પોતપોતાના પતિની પ્રતીક્ષા કરવા લાગી. સૌથી મોટી પુત્રીનો પતિ જ્યારે શયનખંડમાં આવ્યો, ત્યારે તેણે તેના પર કેઈદોષનું આરોપણ કરીને તેના મસ્તક પર એક લગાવી દીધી. લાત ખાતાની સાથે જ તેના પતિએ તેનો પગ પકડીને તેને આપ્રમાણે કહ્યું— “પ્રિયે ! પથ્થરથી પણ કઠોર એવા મારા મસ્તક પર તમે કેતકીના પુષ્પસમાન કેમળ પગવડે જે લાત મારી છે તેને લીધે તમારો નાનુકચરણ દુખવા માડ્યો હશે.” આ પ્રમાણે કહી તેણે તેના તે પગને દાબવા માંડ્યો, બીજે દિવસે મોટી પુત્રીએ સમસ્તવાત માતાને કહી સંલગાવી. તે સાલળી ડોડિણી-પ્રહ્મણીને ઘણું જ આનંદ થયો. જમાઈના આવા વર્તનથી તે તેના સ્વભાવને સમજી ગઈ. તેણે મોટી પુત્રીને આ પ્રમાણે સલાહ આપી “તું તારા ઘરમાં જે કરવા ધારે તે કરી શકીશ, કારણ કે તારા પતિના આ વ્યવહારથી એવું લાગે છે કે તે તારી આજ્ઞાને આધીન રહેશે.

બીજી પુત્રીએ પણ પતિની સાથે એવો જ વર્તવ કર્યો— જેવો તે શયનખંડમાં પ્રવેશ્યો કે તરત જ કેઈ દોષનું આરોપણ કરીને તેણે તેના મસ્તક પર એક લાત લગાવી દીધી. ત્યારે તેના પતિને થોડો રોષ ઉપજ્યો. તેણે પોતાનો રોષ માત્ર શબ્દદ્વારા પ્રગટ કર્યો— “મારી સાથે તે જે વર્તવ કર્યો છે, તે કુળવધુઓને યોગ્ય વર્તવ ન ગણાય તારે અવુ કરવું જોઈએ નહીં” આ પ્રમાણે કહીને તે શાંત થઈ ગયો. પ્રાત કાળે બીજી પુત્રીએ પણ આ બધીવાત માતાને સંલગાવી માતાએ સંતોષ પામી તેને આ પ્રમાણે કહ્યું— “બેટી ! તું પણ તારા ઘરમાં તારી ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તવ કરી શકે છે તારા પતિનો સ્વભાવ એવો છે કે તે ગમે તેટલો રુષ્ટ થયો હોય તો પણ ક્ષણમાત્રમાં તુષ્ટ થઈ જાય એવો છે”

ત્રીજી પુત્રીએ પણ કેઈ દોષનું આરોપણ કરીને તેના પતિના મસ્તક પર લાત લગાવી દીધી ત્યારે તેના ક્રોધનો પારો પણ ઘણો ઉંચો ચડી ગયો, તેની આંખો ક્રોધથી લાલ થઈ ગઈ અને તેણે તેને આ પ્રમાણે કહ્યું— “અરે નીચ ! કુલકન્યાએ ન કરવા યોગ્ય આ પ્રકારનું કાર્ય તે શામાટે કર્યું ? આ પ્રમાણે કહી તેણે તેને મારીમારીને ઘરમાંથી ધક્કો મારી બહાર કાઢી મૂકી ત્યારે તે પુત્રી તેની માતા પાસે ગઈ અને સર્વ હકીકત કહી સંલગાવી પુત્રીની વાતદ્વારા પ્રાહ્મણીને ત્રીજી પુત્રીના પતિના સ્વભાવનો ખ્યાલ આવી ગયો તુરત જ તે પુત્રીના પતિ પાસે ગઈ અને મીઠી વાણીદ્વારા તેના ક્રોધને શાંત પાડવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી તેણે તેને આ પ્રમાણે કહ્યું— જમાઈશિવ ! અમારા કુળમાં સુહાગરાતે પ્રથમ સમાગમ વખતે પતિના મસ્તક પર ચરણપ્રહાર કરવાનો આચાર આવ્યો આવે છે તે કારણે મારી પુત્રીએ તમારી સાથે એવો વ્યવહાર કર્યો છે, દુષ્ટતાને કારણે એવું કર્યું નથી, માટે આપે ક્રોધ છોડી તેના વર્તનમાટે તેને માફી આપવી જોઈએ સાચુના વચનથી તેનો ગુસ્સો ઉતરી ગયો

કાલોવક્રમે ભાવોવક્રમે । નામઠવળાઓ ગયાઓ ।

સે કિં તં દ્વોવક્રમે ?

દ્વોવક્રમે દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા આગમઓ ય નો આગમો ય જાવ જાળ-યસરીભવિયસરીર વરિત્તે દ્વોવક્રમે તિવિહે પળ્ણત્તે તં જહા-સચિત્તે અચિત્તે મીસણ ।

૬૨. સે કિં તં સચિત્તે દ્વોવક્રમે ?

સચિત્તે દ્વોવક્રમે તિવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-દુપણ ચડપ્પણ અપણ । ઈક્કિ પુળ દુવિહે પળ્ણત્તે તં જહા-પરિક્રમે ય વ્થુવિળાસે ય ।

૬૩. સે કિં તં દુપણ ઉવક્રમે ?

દુપણ ઉવક્રમે નહાણં નચ્ચગાણં જહાણં મહાણં મુટ્ટિયાણં વેલવગાણં કહગાણં પવગાણં લાસગાણં આઙ્કલ્લગાણં લંઘાણં મંઘાણં તૂળહાણં તુંવવીળિયાણં કાવ-હિયાણં માગહાણં । સે તં દુપણ ઉવક્રમે ।

ઉપક્રમ (૩) દ્રવ્યઉપક્રમ (૪) ક્ષેત્રઉપક્રમ (૫) કાળઉપક્રમ અને (૬) ભાવઉપક્રમ. નામઉપક્રમ અને સ્થાપનાઉપક્રમનું સ્વરૂપ નામ અને સ્થાપનાઆવશ્યક મુજબ જાણવું.

પ્રશ્ન- દ્રવ્યઉપક્રમનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- દ્રવ્યઉપક્રમના બે પ્રકાર વર્ણવ્યા છે. તે આપ્રમાણે— આગમદ્રવ્યઉપક્રમ અને નોઆગમદ્રવ્યઉપક્રમ ઈત્યાદિ પૂર્વવત જાણવું યાવત જાયકશરીર-લવ્યશરીર વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યઉપક્રમના ત્રણ પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે. તે આપ્રમાણે— (૧) સચિત્તદ્રવ્યઉપક્રમ (૨) અચિત્તદ્રવ્યઉપક્રમ અને (૩) મિશ્ર-દ્રવ્યઉપક્રમ.

૬૨. પ્રશ્ન- સચિત્તદ્રવ્યઉપક્રમનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- સચિત્તદ્રવ્યઉપક્રમના ત્રણ પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે, તે આપ્રમાણે— દ્વિપદ-મનુષ્યાદિ દ્રવ્યોનો ઉપક્રમ (૨) ચતુષ્પદ-ચારયગવાળા પશુઆદિ દ્રવ્યોનો ઉપક્રમ (૩) અપદ-યગ નથી તેવા એકેન્દ્રિય વૃક્ષાદિ દ્રવ્યોનો ઉપક્રમ તે પ્રત્યેક ઉપક્રમના પળું બળ્ણે પ્રકાર છે, તે આપ્રમાણે— (૧) પરિકર્મ-દ્રવ્યઉપક્રમ- શક્તિવર્ધક પદાર્થના સેવનથી બળાદિની વૃદ્ધિ થાય તેવું આયોજન કરવું (૨) વસ્તુવિનાશદ્રવ્યઉપક્રમ- ઉપાય વિશેષ-દ્વારા વસ્તુવિનાશ કરવારૂપ આયોજન કરવું.

૬૩. પ્રશ્ન- દ્વિપદદ્રવ્યોપક્રમનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- દ્વિપદદ્રવ્યોપક્રમ તે નટો, નર્તકો, જલ્લો (દોરડા ઉપર ખેલ કરનાર), મલ્લો, મૌષ્ટિકો (મુષ્ટિઓનો પ્રહાર કરનાર મલ્લો), વિહ્વકો, કથાકારો, પલવકો-નદીને પાર કરવાની ક્રિયામાં અભ્યસ્ત, ભાંડો-રાસલીલા કરનાર, આખ્યાયકો (શુભાશુભ બતાવનાર), લખો-મોટા વાંસપર આરોહણ કરનાર,

મંખો-ચિત્રપટાદિને હાથમાં રાખી ભીખ માંગનારા, તૂણિકો-તતુવાઘો વગાડનાર, તુળવીણિકો-તુળડીની વીણા વગાડનારા, કાવડીયાઓ તથા માગઘો-મગળપાઠકો આદિનો શરીરવર્ધક અને વિનાશ કરવારૂપ જે ઉપક્રમ-આયોજન છે તે દ્વિપદ્મવ્યો-પક્રમ છે.

૬૪. સે કિં તં ચરુપ્પણ ઉવક્રમે ?

ચરુપ્પણ ઉવક્રમે ચરુપ્પયાણં આસાણં હત્થીણં હત્થીણં ઇચ્છાઈ । સે તં ચરુપ્પણ ઉવક્રમે ।

૬૪. પ્રશ્ન- ચતુષ્પદોપક્રમનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ચોપગા-અશ્વ, હાથી આદિ પશુઓને સારીચાલ ચાલવાની શિક્ષા દેવારૂપ તથા તલવારાદિથી વિનાશરૂપ ઉપક્રમને ચતુષ્પ-દોપક્રમ કહે છે.

૬૫. સે કિં તં અપણ ઉવક્રમે ?

અપણ ઉવક્રમે અપયાણં અંવાણં અ-વાહ-ગાણં ઇચ્છાઈ । સે ત અપઓવક્રમે । સે તં સચિત્તદવ્વોવક્રમે ।

૬૫. પ્રશ્ન- અપદ્મવ્યોપક્રમનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- આમ્ર, આમ્રતકવૃક્ષ અને તેના ફળની વૃદ્ધિ અને વિનાશ સબંધી ઉપક્રમને અપદ્મઉપક્રમ કહે છે. આ પ્રમાણે સચિત્ત-દ્રવ્યોપક્રમનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

૬૬. સે કિં તં અચિત્તદવ્વોવક્રમે ?

અચિત્તદવ્વોવક્રમે ચંડાર્ણિણં ગુહાર્ણિણં મચ્છંડીણં સે તં અચિત્તદવ્વોવક્રમે ।

૬૬. પ્રશ્ન- અચિત્તદ્રવ્યોપક્રમનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ખાડ, ગોળ, રાળાદિ પદાર્થોમાં મધુરતાની વૃદ્ધિ કરવારૂપ અને પદાર્થનો સર્વથા વિનાશ કરવારૂપ જે ઉપક્રમ છે તે અચિત્તદ્રવ્યોપક્રમ છે.

૬૭. સે કિં તં મીસણ દવ્વોવક્રમે ?

મીસણ દવ્વોવક્રમે સે ચેવ થાસગ આયં સગાઈમહિણ આસાઈ । સે તં મીસણ દવ્વોવક્રમે । સે તં જાણયસરીર ભવિ-યરીર વરિરિત્તે દવ્વોવક્રમે । સે તં નોઆગમઓ દવ્વોવક્રમે । સે તં દવ્વોવક્રમે ।

૬૭. પ્રશ્ન- મિશ્રદ્રવ્યોપક્રમનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- સ્થાસક-અશ્વને શણુગારવાનું આભૂષણ, દર્પણુ-ખળદને શણુગારવાનું આભૂષણઆદિથી આભૂષિત અશ્વાદિને શિક્ષણ આપવારૂપ અથવા નાશ કરવારૂપ જે ઉપક્રમ છે તે મિશ્રદ્રવ્યોપક્રમ છે. (અશ્વ-આદિ સચિત્ત અને આભૂષણો અચિત્ત હોવાથી તે ઉપક્રમ મિશ્રદ્રવ્યોપક્રમ કહેવાય છે.) આ રીતે જ્ઞાનકશરીર-ભવ્યશરીર

ત્યારબાદ ડોડિણિ-પ્રાહ્મણીએ ત્રીજી પુત્રીને સલાહ આપી કે “બેટી ! તારા પતિ દૂરારાધ્ય છે, માટે તારે તેમની આજ્ઞાનુ ધરાબર પાલન કરવું અને ખૂબજ સાવધાનીપૂર્વક તેમની સેવા કરવી.

આ રીતે પ્રાહ્મણીએ જમાઈઓના અભિપ્રાયને ઉપર દર્શાવેલી યુક્તિવડે જાણી લીધા.

હવે પરનો ભાવ જાણવાને સમર્થ એવી વિલાસવતીનામક ગણિકાનુ દ્રષ્ટાત આપે છે:— એક નગરમાં કોઈએક ગણિકા રહેતી હતી. તે ૬૪ કળાઓમાં નિપુણ હતી તેણે પરનો અભિપ્રાય જાણવા આ પ્રકારની પદ્ધતિ અપનાવી હતી તેણે પોતાના રતિભવનની લીંતોપર જુદાજુદા પ્રકારની ક્રિયાઓ કરતા વિવિધભતિના પુરૂષોના ચિત્રો દોરાવ્યાં હતાં. જે પુરૂષ ત્યાં આવતો, તે પોતાના ભતિયોચિત ચિત્રનુ નિરીક્ષણ કરવામાં તન્મય થઈ જતો તેના આ પ્રકારના વર્તનથી તેની ભતિ, સ્વભાવ, રુચિ આદિને વિલાસવતી સમજી જતી હતી અને તે પુરૂષની સાથે તેની ભતિરુચિને યોગ્ય વર્તાવ બતાવીને તેને સત્કારાદિદ્વારા ખુશખુશ કરી નાખતી. તેના વર્તાવ આદિથી ખુશ થઈને તેને ત્યાં જનાર પુરૂષો ખૂબ ધન આપીને સંતોષ પ્રગટ કરતાં

અમાત્ય કેવી રીતે પરના અભિપ્રાયને જાણી લેતો તેનું દ્રષ્ટાત આપે છે— કોઈ એક નગરમાં ભદ્રબાહુરાજ રાજ્ય કરતો હતો. તેને સુશીલ નામે અમાત્ય હતો. તે પરના અભિપ્રાયને જાણવામાં નિપુણ હતો. એક દિવસ રાજા અમાત્યસાથે અશ્વક્રિડા કરવા નગર બહાર ગયો. ચાલતાં-ચાલતાં માર્ગમાં કોઈએક પહોળા પ્રદેશ પર ઉભા રહી ઘોડાએ લઘુશંકા કરી તે મૂત્ર સૂકાઈ ન જતા ત્યાં જમીનપરજ એમને એમ પડ્યું રહ્યું રાજા અને અમાત્ય તેજ રસ્તેથી થોડીવાર પછી પાછા ફર્યા. તે પહોળા જમીનપર ઘોડાના મૂત્રને વિના સૂકાયેલું જોઈને રાજાના મનમાં વિચાર આવ્યો— જો આ જગ્યાએ તળાવ ખોદાવવામાં આવે, તો તે તળાવ કાયમ અગાધજળથી ભરપૂર રહેશે. તેનુ પાણી સૂકાશે નહીં. આ પ્રકારનો વિચાર કરતો-કરતો રાજા ભૂમિલાગ તરફ ઘણીવાર સુધી તાકી રહ્યો. ત્યારબાદ રાજા અમાત્ય સાથે રાજમહેલ તરફ ચાલ્યો ગયો.

તે ચતુર અમાત્ય રાજાના મનોગત ભાવને ધરાબર સમજી ગયો તેણે રાજાને પૂછ્યા વિનાજ તે જગ્યાએ એક વિશાળતલાવ ખોદાવ્યું. અને તેના કિનારે વિવિધ પ્રકારનાં અને વિવિધઋતુઓના ફળ-ફૂલથી સંપન્નવૃક્ષો રોપાવી દીધા. ત્યારબાદ રાજા ફરી કોઈવાર અમાત્ય સાથે તે જ રસ્તેથી ફરવા નીકળ્યો. પેલી જગ્યાએ વૃક્ષોના ઝુંડોથી સુશોભિત જળાશયને જોઈ રાજાએ અમાત્યને પૂછ્યું— અરે ! આ રમણીય જળાશય કોણે બંધાયું છે ? અમાત્યે જવાબ આપ્યો— મહારાજ ! આપેજ બંધાવ્યું છે. ત્યારે રાજાને આશ્ચર્ય થયું અને અમાત્યને કહ્યું— “ આ જળાશય શું મેં બંધાવ્યું છે ? જળાશય બંધાવવાનો કોઈ આદેશ કર્યાનું મને યાદ નથી. ” અમાત્યે ખુલાશો કર્યો કે— “ મહારાજ ! ઘણા સમય સુધી મૂત્રને સૂકાયા વિનાનુ જોઈને આપે અહીં જળાશય બંધાવવાનો વિચાર કરેલ. આપના આ મનોગત વિચારને મેં, તમે જે દષ્ટિથી મૂત્રને નિરખી રહ્યાં હતાં તે દષ્ટિદ્વારા જાણી અહીં જળાશય બંધાવ્યું છે. પરના ચિત્તને સમજવાની અમાત્યની શક્તિ જોઈ રાજા ઘણો હર્ષિત થયો અને તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો.

આ ત્રણે ભાવોપક્રમના દ્રષ્ટાંતો છે. આ ભાવોપક્રમમાં સંસારરૂપ ફલજનકતાનો સદ્ભાવ હોવાથી તેમને અપ્રશસ્ત કહેવામાં આવેલ છે.

એ ઉપક્રમ સંસારરૂપ ક્ષણના જનક હોવાથી અપ્રશસ્તભાવોપક્રમ છે. અને ગુરુઆદિના અભિ-
પ્રાયને યથાર્થરૂપે જાણીલેલું તે પ્રશસ્તભાવોપક્રમ છે. આ નોઆગમભાવોપક્રમનું સ્વરૂપ સમજવું.
આ ભાવોપક્રમનું નિરૂપણ થયું. ઉપક્રમના સમસ્ત લેહોનું વર્ણન અહીં પૂર્ણ થાય છે.

૭૧. અદ્વા-ઉવક્રમે છન્વિહે પળ્ણત્તે, તંજહા-
આણુપુવ્વી, નામં, પળામં, વત્તવ્વયા,
અત્થાહિગારે. સમોયારે ।

૭૧. અહીંઆ સુધી લૌકિક દૃષ્ટિએ ઉપક્રમનું
સ્વરૂપ નિરૂપણ કર્યું. હવે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ
નિરૂપણ કરાય છે- અથવા ઉક્રમના છ
પ્રકારો પ્રરૂપ્યા છે. તે આ પ્રમાણે- (૧)
આનુપૂર્વી (૨) નામ (૩) પ્રમાણુ (૪)
વકતવ્યતા (૫) અર્થાધિકાર અને (૬)
સમવતાર.

આનુપૂર્વીનિરૂપણ.

૭૨. સે કિં તં આણુપુવ્વી ?

આણુપુવ્વી દસવિદ્યા પળ્ણત્તા,
તંજહા નામાણુપુવ્વી ઠવ્વણાણુપુવ્વી,
દવ્વાણુપુવ્વી, સ્વેત્તાણુપુવ્વી, કાલાણુ-
પુવ્વી, ઉક્કિત્તણાણુપુવ્વી, ગળ્ણણાણુપુવ્વી,
સંઠાણાણુપુવ્વી, સમાયારીઆણુપુવ્વી
ભાવાણુપુવ્વી ।

૭૨. પ્રશ્ન- આનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- આનુપૂર્વી-અનુક્રમ-એક ની પાછળ
બીજી, એવી પરિપાટી તેના દશપ્રકાર પ્રરૂપ્યા
છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) નામાનુપૂર્વી (૨)
સ્થાપનાનુપૂર્વી (૩) દ્રવ્યાનુપૂર્વી (૪) ક્ષેત્રા-
નુપૂર્વી (૫) કાળાનુપૂર્વી (૬) ઉત્ક્રીર્તાનાનુ-
પૂર્વી (૭) ગણુનાનુપૂર્વી (૮) સંસ્થાનુપૂર્વી
(૯) સમાચાર્યાનુપૂર્વી અને (૧૦)
ભાવાનુપૂર્વી

૭૩. નામ ઠવ્વણાઓ ગયાઓ ।

૭૩. નામાનુપૂર્વી અને સ્થાપનાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ
નામાવશ્યક અને સ્થાપનાવશ્યક પ્રમાણે
સમજવું .

સે કિં તં દવ્વાણુપુવ્વી ?

દવ્વાણુપુવ્વી દુવિદ્યા પળ્ણત્તા, તંજહા-
આગમઓ ય નોઆગમઓ ય ।

પ્રશ્ન- દ્રવ્યાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- દ્રવ્યાનુપૂર્વીના એ પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે.
તે આ પ્રમાણે- (૧) આગમદ્રવ્યાનુપૂર્વી
(૨) નોઆગમદ્રવ્યાનુપૂર્વી.

સે કિં તં આગમઓ દ્વાણુ-
પુઢ્વી ? જસ્સ ણં આણુપુઢ્વિત્તિ પયં
સિવિહ્વયં ઠિયં જિયં મિયં પરિજિયં
જાવ નો અણુપ્પેઠાણ, કમ્હા ? અણુ-
વઓગો દ્વ્વમિતિ કદ્દહં । ણેગમસ્સ
ણં ઇગો અણુવરુત્તો આગમઓ ઇગા
દ્વાણુપુઢ્વી જાવ કમ્હા ? જહ્ જાણણ
અણુવરુત્તે ન ભવહ્ । જહ્ અણુવરુત્તે
જાણણ ન ભવહ્ તમ્હા ણત્થિ આગમઓ
દ્વાણુપુઢ્વી । સે તં આગમઓ
દ્વાણુપુઢ્વી ।

સે કિં ત નો આગમઓ
દ્વાણુપુઢ્વી ?

નો આગમઓ દ્વાણુપુઢ્વી
તિવિહા પ્પણ્ણત્તા, તં જહા-જાણ-
યસરીરદ્વાણુપુઢ્વી, ભવિયસરીરદ્વા-
ણુપુઢ્વી, જાણયસરીરભવિયસરીરવહ્રિત્તા
દ્વાણુપુઢ્વી ।

સે કિં તં જાણયસરીરદ્વાણુપુઢ્વી ?

જાણયસરીરદ્વાણુપુઢ્વી આણુ-
પુઢ્વી પયત્થાદિગારજાણયસ્સ જં
સરીરયં વવગયચ્ચુચાવિયચ્ચદેહં સેસં
જહા દ્વાવસ્સણ જાવ સે તં જાણય-
સરીરદ્વાણુપુઢ્વી ।

સે કિં તં ભવિયસરીરદ્વાણુપુઢ્વી ?

ભવિયસરીરદ્વાણુપુઢ્વી જે જીવે
જોણીજમ્મણ્ણિક્કલંતે સેસં જહા દ્વા-
વસ્સણ જાવ સે તં ભવિયસરીરદ્વાણુપુઢ્વી ।

પ્રશ્ન- આગમદ્રવ્યાનુપૂર્વીનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- જે સાધુઆદિએ ‘આનુપૂર્વી’ પદના
વાચ્યાર્થને શીખી લીધો છે, તે સ્થિત કર્યો
છે, તેના સ્વર-વ્યંજન આદિની સંખ્યાનું
પરિમાણ બાણી લીધું છે, સર્વ પ્રકારે, ચારે
તરફથી પરાવર્તિત કરી લીધું છે યાવત જે
અનુપ્રેક્ષાથી રહિત છે તે દ્રવ્યાનુપૂર્વી છે
કારણકે અનુપયોગને દ્રવ્ય કહ્યું છે. નેગમ-
નયની અપેક્ષાએ એક અનુપચુકતઆત્મા
એક દ્રવ્યાનુપૂર્વી છે. અનેક અનુપચુકત
આત્મા અનેક દ્રવ્યાનુપૂર્વી છે, ઇત્યાદિ નય
સબંધી મન્તવ્ય આવશ્યકની જેમ સમજવું
યાવત જે જ્ઞાયક હોય છે તે અનુપચુકત
સ લવી ન શકે અને જે અનુપચુકત હોય છે
તે જ્ઞાયક ન થઈ શકે. તેથી આગમદ્રવ્યાનુ-
પૂર્વી અવસ્તુ છે આ આગમદ્રવ્યાનુપૂર્વીનું
સ્વરૂપ છે.

પ્રશ્ન- નોઆગમદ્રવ્યાનુપૂર્વીનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- નોઆગમદ્રવ્યાનુપૂર્વીના ત્રણ પ્રકાર
પ્રરૂપ્યા છે, તે આ પ્રમાણે- (૧) જ્ઞાયકશ-
રીરદ્રવ્યાનુપૂર્વી (૨) લવ્યશરીરદ્રવ્યાનુપૂર્વી
(૩) જ્ઞાયક- લવ્ય- શરીરવ્યતિરિક્તદ્રવ્યા-
નુપૂર્વી.

પ્રશ્ન- જ્ઞાયકશરીરદ્રવ્યાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- જ્ઞાયકશરીરદ્રવ્યાનુપૂર્વી તે ‘આનુ-
પૂર્વી’ આ પદના અર્થાધિકારને બાણનાર
સાધુનું વ્યપગત, ચ્યુત, ચ્યાવિત, લ્યકત જે
નિર્લવ શરીર તે શેષ સર્વ દ્રવ્યાવશ્યક
મુજબ બાણનું યાવત આ જ્ઞાયક શરીરદ્ર-
વ્યાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ છે.

પ્રશ્ન-લઘ્યશરીરદ્રવ્યાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે?

ઉત્તર- જે જીવ સમય પૂર્ણ થતાં યોનિમાંથી બહાર આવેલ છે, લલિતમાં 'આનુપૂર્વી' પદના અર્થાધિકારને જાણવાનો છે તે લઘ્ય-શરીરનો આગમદ્રવ્યાનુપૂર્વી છે શેષ સર્વ દ્રવ્યાવશ્યક પ્રમાણે જાણવું. આપ્રમાણે લઘ્યશરીરદ્રવ્યાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ છે.

સે કિં તં જાણયસરીરભવિય-
સરોરવરિત્તા દ્વાણુપુચ્વી ?

જાણય સરીરભવિયસરીરવરિત્તા દ્વાણુપુચ્વી દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-
ઓવણિહિયા ય અણોવણિહિયા ય ।
તત્થ ણં જા સા ઓવણિહિયા સા
ઠપ્પા । તત્થ ણં જા સા અણોવણિહિયા
સા દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-નેગમવ-
વહારાણં, સંગહસ્સ ય ।

પ્રશ્ન- જ્ઞાયક શરીર-લઘ્યશરીર વ્યતિરિક્ત
દ્રવ્યાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- જ્ઞાયકશરીર-લઘ્યશરીર વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યાનુપૂર્વીના બે પ્રકાર પ્રકર્યા છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) ઔપનિધિકી (ઉપનિધિ-વિવક્ષિત) પદાર્થને વ્યવસ્થાપિત કરી દીધા પછી તેની પાસે પૂર્વાનુપૂર્વી આદિના ક્રમથી અન્ય પદાર્થ રાખવા, તે જે આનુપૂર્વીનું પ્રયોજન છે તે, દ્રવ્યાનુપૂર્વી અને (૨) અનૌપનિધિકી (અનુપનિધિ-પૂર્વાનુપૂર્વી) આદિના ક્રમ પ્રમાણે બંધા પદાર્થની સ્થાપના કરવામા આવતી નથી, તેમાંથી જે ઔપ-નિધિકી આનુપૂર્વી છે તે સ્થાપ્ય છે એટલે એનું નિરૂપણ અત્યારે કરતું નથી- પછી કરવામાં આવશે. અનૌપનિધિકીદ્રવ્યાનુપૂર્વીના બે પ્રકાર છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) નૈગમનય અને વ્યવહારનયસમંત તથા (૨) સંગ્રહ-નયસમત.

૭૪. સે કિં તં નેગમવવહારાણં અણોવણિ-
હિયા દ્વાણુપુચ્વી ?

નેગમવવહારાણં અણોવણિહિયા દ્વાણુપુચ્વી પંચવિહા પ્ણત્તા, ત જહા-
અટ્ટપયપરુવણયા, મંગસમુક્કિ-
ત્તણયા, મંગોવદંસણયા, સમોચારે,
અણુગમે ।

૭૪. પ્રશ્ન- નૈગમનય અને વ્યવહારનયને માન્ય
અનૌપનિધિકીદ્રવ્યાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- નૈગમનય-વ્યવહારનયને માન્ય દ્રવ્યાનુપૂર્વીના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે- (૧) અર્થપદપ્રરૂપણા (૨) લંગસ-મુત્કીર્તનતા (૩) લંગોપદર્શનતા (૪) સમવતાર (૫) અનુગમ.

૭૫. સે કિં તં નેગમવવહારાણં અટ્ટપય-
પરૂવણયા ?

નેગમવવહારાણં અટ્ટપય-
પરૂવણયા-તિપણિ આણુપુવ્વી, ચડ-
પણિ આણુપુવ્વી જાવં દસપણિ આણુપુવ્વી,
સરેજ્જપણિ આણુપુવ્વી,
અસંવિજ્જપણિ આણુપુવ્વી, અણંત-
પણિ આણુપુવ્વી, પરમાણુપોગલા
અણાણુપુવ્વી, દુપણિ અવત્તવ્વણ,
તિપણિ આણુપુવ્વીઓ જાવ અણંત-
પણિ આણુપુવ્વીઓ, પરમાણુ-
પોગલા અણાણુપુવ્વીઓ, દુપણિ આણુપુવ્વીઓ
અવત્તવ્વણાં । સે તં નેગમવવહારાણં
અટ્ટપયપરૂવણયા ।

૭૬. ણ્યાણં નેગમવવહારાણં અટ્ટપયપરૂ-
વણયાણં કિં પઓયણં ?

ણ્યાણં નેગમવવહારાણં અટ્ટપયપરૂ-
વણયાણં ભંગસમુક્કિત્તણયા કજ્જહ ।

૭૫. પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસમ્મત અર્થપદ
પ્રરૂપણા-ત્ર્યલુકસ્કન્ધ આદિરૂપ અર્થને
વિષય કરનાર અર્થપદની પ્રરૂપણાનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર- ત્રણ પ્રદેશવાળો ત્ર્યલુકસ્કન્ધ આનુ-
પૂર્વી છે. ચતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધ આનુપૂર્વી છે,
યાવત્ દશપ્રદેશિક, અષ્ટાદશપ્રદેશિક,
અસષ્ટાદશપ્રદેશિકસ્કન્ધ આનુપૂર્વી છે, અને
અનતપ્રદેશિકસ્કન્ધ આનુપૂર્વી છે પણ
પુદ્ગલપરમાણુ અનાનુપૂર્વી રૂપ છે. કેમકે
એક પરમાણુમાં કેમ સંભવિત નથી.
દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધ અવકતવ્ય છે કેમકે દ્વિપ્રદે-
શિક સ્કન્ધમાં અન્યોન્ય પૂર્વ પશ્ચાત્ ભાવ
હોવાથી તેને અનાનુપૂર્વી તરીકે ન કહી
શકાય અને મધ્યભાગ ન હોવાને કારણે
સમ્પર્ણ ગણનાનુક્રમ (આ આદિ, આ
મધ્ય, આ અનંત છે, એવો અનુક્રમ)
સંભવતો ન હોવાથી આનુપૂર્વી પણ ન કહી
શકાય. ઘણા ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધો આનુપૂર્વી-
ઓરૂપ છે યાવત્ ઘણા અનંતપ્રદેશિકસ્કન્ધો
આનુપૂર્વીઓ છે પુદ્ગલપરમાણુઓ અના-
નુપૂર્વીઓ છે. ઘણા દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધો
અવકતવ્યો છે. આ પ્રકારનું નૈગમ-વ્યવહાર-
નયસમ્મત અર્થપદપ્રરૂપણાનું સ્વરૂપ છે.

૭૬. પ્રશ્ન-આ નૈગમ-વ્યવહારનય સમ્મત અર્થપદ
પ્રરૂપણાદ્વારા કયું પ્રયોજન સિદ્ધ થાય છે ?

ઉત્તર- નૈગમ-વ્યવહારનયસમ્મત અર્થપદ
પ્રરૂપણાવડે ભંગસમુક્કિર્તન કરાય છે. ભંગોનું
પ્રરૂપણ કરાય છે. તાત્પર્ય- અર્થપદ
પ્રરૂપણામાં આનુપૂર્વી, અનાનુપૂર્વી અને
અવકતવ્ય સંજ્ઞાઓ નક્કી કરવામાં આવી છે.
આ સંજ્ઞાઓ નક્કી થયા પછી જ ભંગોનું
કથન થઈ શકે છે.

૭૭. સે કિં તં નૈગમવવહારાણં
ભંગસમુક્ષિત્તણયા ?

નૈગમવવહારાણં ભંગસમુક્ષિત્તણયા
અત્થિ આણુપુન્વી ૧, અત્થિ અણાણુ-
પુન્વી ૨, અત્થિ અવત્તવ્વણ ૩, અત્થિ
આણુપુન્વીઓ ૧, અત્થિ અણાણુપુન્વીઓ
૨, અત્થિ અવત્તવ્વયાઈં ૩, | અહવા-અત્થિ
આણુપુન્વી ય અણાણુપુન્વી ય ૧ |
અહવા-અત્થિ આણુપુન્વીય અણાણુપુ-
ન્વીઓ ૨ | અહવા અત્થિ આણુપુ-
ન્વીઓ ય અણાણુપુન્વીઓ ય ૩ |
અહવા અત્થિ આણુપુન્વીઓ ય અણાણુ-
પુન્વીઓ ય ૪ | અહવા-અત્થિ આણુ-
ણુપુન્વી ય અવત્તવ્વણ ય | ૧ | અહવા-
અત્થિ આણુપુન્વીઓ ય અવત્તવ્વયાઈં ય
૨ | અહવા-અત્થિ આણુપુન્વીઓ ય
અવત્તવ્વણ ય ૩ | અહવા-અત્થિ
આણુપુન્વીઓ ય અવત્તવ્વયાઈં ય ૪ |
અહવા-અત્થિ અણાણુપુન્વી ય અવત્તવ્વણ
ય ૧ | અહવા અત્થિ અણાણુપુન્વી ય
અવત્તયાઈં ય ૨ | અહવા-અત્થિ
અણાણુપુન્વીઓ ય અવત્તવ્વણ ય ૩ |
અહવા-અત્થિ અણાણુપુન્વીઓ ય અવ-
ત્તવ્વયાઈં ય ૪ | અહવા-અત્થિ
આણુપુન્વી ય અણાણુપુન્વી ય અવત્તવ્વણ
ય ૧ | અહવા-અત્થિ આણુપુન્વી ય
અણાણુપુન્વી ય અવત્તયાઈં ય ૨ |
અહવા-અત્થિ આણુપુન્વી ય અણાણુ-
પુન્વીઓ ય અવત્તવ્વણ ય ૩ | અહવા-
અત્થિ આણુપુન્વી ય અણાણુપુન્વીઓ
ય અવત્તવ્વયાઈં ય ૪ | અહવા-અત્થિ
આણુપુન્વીઓ ય અણાણુપુન્વી ય અવ-
ત્તવ્વણ ય ૫ | અહવા-અત્થિ આણુપુ-
ન્વીઓ ય અણાણુપુન્વી ય અવત્તવ્વયાઈં

૭૭. પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત લંગસમુક્ષી-
ર્તાનતુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- નૈગમ-વ્યવહારનય સંમત લંગસમુ-
ક્ષીર્તાન આ પ્રકારે છે. અસંયોગી લેદ-૬.
તેમા એક વચનાંત ૩ છે. જેમકે- (૧)
આનુપૂર્વી છે. (૨) અનાનુપૂર્વી છે. (૩)
અવકતવ્યક છે, બહુવચનાન્ત ૩ છે. જેમકે-
(૧) આનુપૂર્વીઓ છે (૨) અનાનુપૂર્વીઓ
છે. (૩) અવકતવ્યો છે. દ્વિસંયોગથી
નિષ્પન્ન લેદ ૧૨ છે. તેમાં પ્રથમ ચતુર્ભંગી
(૧) આનુપૂર્વી-અનાનુપૂર્વી છે. (૨) આનુ-
પૂર્વી-અનાનુપૂર્વીઓ છે. (૩) આનુપૂર્વીઓ-
અનાનુપૂર્વી છે. (૪) આનુપૂર્વીઓ-
અનાનુપૂર્વીઓ છે. દ્વિતીયચતુર્ભંગી- (૧)
આનુપૂર્વી-અવકતવ્ય છે. (૨) આનુપૂર્વી-
અવકતવ્યકો છે. (૩) આનુપૂર્વીઓ-અવકત-
વ્યક છે. (૪) આનુપૂર્વીઓ-અવકતવ્યકો
છે. તૃતીયચતુર્ભંગી- (૧) અનાનુપૂર્વી-
અવકતવ્યક છે. (૨) અનાનુપૂર્વી-અવકત-
વ્યકો છે. (૩) અનાનુપૂર્વીઓ-અવકતવ્યક
છે. (૪) અનાનુપૂર્વીઓ-અવકતવ્યકો છે.
ત્રણેયના સંયોગથી આઠ લંગ થાય છે, યથા-
(૧) આનુપૂર્વી-અનાનુપૂર્વી-અવકતવ્યક છે
(૨) આનુપૂર્વી અનાનુપૂર્વી અવકતવ્યો છે
(૩) આનુપૂર્વી-અનાનુપૂર્વીઓ-અવકતવ્યક
છે. (૪) આનુપૂર્વી-અનાનુપૂર્વીઓ-અવકત-
વ્યો છે. (૫) આનુપૂર્વીઓ-અનાનુપૂર્વી
અવકતવ્યક છે (૬) આનુપૂર્વીઓ-અનાનુ-
પૂર્વી-અવકતવ્ય છે. (૭) આનુપૂર્વીઓ-
અનાનુપૂર્વીઓ-અવકતવ્યો છે (૮) આનુ-
પૂર્વીઓ-અનાનુપૂર્વીઓ-અવકતવ્યકો છે.
આમ સર્વ મળી ૨૬ લંગો છે. તે નૈગમ-
વ્યવહારનય સંમત લંગસમુક્ષીર્તાનતુ
સ્વરૂપ છે.

ય ૬ । અહવા-અત્થિ આણુપુન્વીઓ ય
અણાણુપુન્વીઓ ય અવત્તવ્વણ ય ૭ ।
અહવા-અત્થિઆણુપુન્વીઓ ય અણાણુ-
પુન્વીઓ ય અવત્તવ્વયાઈં ૮ ।
एए अट्ट भंगा । एवं सव्वे वि छव्वीसां
भंगा । से तं नेगमववहाराणं भंगसमु-
क्कित्तणया ।

૭૮. एयाएणं नेगमववहाराणं भंगसमुक्कि-
त्तणयाए कि पयोयणं ?

एयाएणं नेगमववहाराणं भंग-
समुक्कित्तणयाए भंगोवदंसणया कीरइ ।

૧૯. से किं तं नेगमववहाराणं भंगोवदंसणया?

नेगमववहाराणं भंगोवदंसणया-
तिपएसिए आणुपुन्वी १, परमाणु-
पोग्गले अणાણુપુન્વી ૨, દુપ્પएसिए
અવત્તવ્વણ ૩ । અહવા તિપएसिया
આણુપુન્વીઓ ૧, પરમાણુપોગ્ગલા
અણાણુપુન્વીઓ ૨, દુપ્પएसिया અવ-
ત્તવ્વયાઈં ૩ ।

अहवा तिपएसिए १ य परमा-
णुपुग्गले २ य आणुपुन्वी ३ य
अणणुपुन्वी ४ य चउभंगो । अहवा-
तिप्पएसिए १ य दुप्पएसिए य
आणुपुन्वी य अवत्तव्वए य चउभंगो
८ । अहवा परमाणुपोग्गले य दुप्प-
एसिए य अणणुपुन्वी य अवत्तव्वए य
चउभंगो १२ । अहवा तिप्पएसिए
य परमाणुपोग्गले य दुप्पएसिए य

૭૯. પ્રશ્ન- આ નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત
ભંગસમુત્કીર્તનતાનું શું પ્રયોજન છે ?

ઉત્તર- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમતભંગ-
સમુત્કીર્તનતાવડે ભંગોપદર્શન-ભ ગોનું કથન
કરાય છે અર્થાત્ ભંગસમુત્કીર્તનમાં ભંગસૂત્ર
કહેવામાં આવેલ છે અને ભંગોપદર્શનતામાં
તેનો ત્ર્યણુકઆદિ વાચ્યાર્થ કહેવામાં આવશે.

૭૯. પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત ભંગો-
પદર્શનતાનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત ભ ગો-
પદર્શનતાનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે— (૧)
ત્રણુ પ્રદેશવાળા સ્કંધરૂપ અર્થ-પદાર્થને
આનુપૂર્વી કહે છે. (૨) પરમાણુપુદ્ગલ
અનાનુપૂર્વી છે. (૩) દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ
અવકતવ્ય છે અથવા (૧) ત્રિપ્રદેશિકસ્કંધો
અનાનુપૂર્વીઓ છે. (૨) પુદ્ગલપરમાણુઓ
અનાનુપૂર્વીઓરૂપ છે. (૩) દ્વિપ્રદેશિકસ્કંધો
અવકતવ્યો છે આ અસયોગે ૬ ભાંગાના
અર્થ થયા. દ્વિસંયોગે ૧૨ ભાંગા થાય છે.
તેમાં એક ત્રિપ્રદેશિકસ્કંધ એક આનુપૂર્વીરૂપ
અને એક પુદ્ગલપરમાણુ એક અનાનુપૂર્વીના
વાચ્યાર્થરૂપ વિવક્ષિત થયા છે આ પ્રથમ
ચતુર્ભાગીનો પ્રથમ ભ ગ છે, તે પ્રમાણે ચાર
ભ ગ સમજવા અથવા ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કંધ
એક આનુપૂર્વીરૂપ અને દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ
એક અવકતવ્યકના વાચ્યાર્થરૂપ વિવક્ષિત

આણુપુત્રી ય અણાણુપુત્રીય અવત્તવ્વણ
 ય ૧ । અહવા તિપ્પણસિણ ય પરમાણુ-
 પોગ્ગલે ય દુપ્પણસિયા ય આણુપુત્રી ય
 અણાણુપુત્રી ય અવત્તવ્વયાઈ ચ ૨ ।
 અહવા તિપ્પણસિણ ય પરમાણુપુગ્ગલા
 ય દુપ્પણસિણ ય આણુપુત્રી ય અણા-
 ણુપુત્રીઓ ય અવત્તવ્વણ ય ૩ । અહવા
 તિપ્પણસિણ ય પરમાણુપોગ્ગલા ય
 દુપ્પણસિયા ય આણુપુત્રી ય અણાણુપુ-
 ત્રીઓ ય અવત્તવ્વયાઈ ચ ૪ । અહવા
 તિપ્પણસિયા ય પરમાણુપોગ્ગલે ય
 દુપ્પણસિણ ય આણુપુત્રીઓ ય અણા-
 ણુપુત્રી ય અવત્તવ્વણ ય ૫ । અહવા
 તિપ્પણસિયા ય પરમાણુપોગ્ગલે ય
 દુપ્પણસિયા ય આણુપુત્રીઓ ય અણા-
 ણુપુત્રી ય અવત્તવ્વયાઈ ચ ૬ । અહવા-
 તિપ્પણસિયા ય પરમાણુપોગ્ગલા ય દુપ્-
 ણસિણ ય આણુપુત્રીઓ ય અણાણુ-
 પુત્રીઓ ય અવત્તવ્વણ ય ૭ । અહવા-
 તિપ્પણસિયા ય પરમાણુપોગ્ગલા ય
 દુપ્પણસિયા ય આણુપુત્રીઓ ય અણા-
 ણુપુત્રીઓ ય અવત્તવ્વયાઈ ચ ૮ । સે
 તં નેગમવવહારાણ ભંગોવદંસણયા ।

થાય છે. આ પ્રમાણે દ્વિતીય ચતુર્ભંગી
 અથવા એક પુદ્ગલપરમાણુ એક અનાનુપૂર્વી
 અને એક દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધ એક અવકત-
 વ્યકના વાચ્યાર્થરૂપ વિવક્ષિત થાય છે આ
 પ્રમાણે તૃતીય ચતુર્ભંગી આમ દ્વિમયોગે
 ૧૨ ભાંગા અથવા [૧] ત્રિપ્રદેશિક, પુદ્ગ-
 લપરમાણુ, દ્વિપ્રદેશિક અનુક્રમે આનુપૂર્વી,
 અનાનુપૂર્વી અને અવકતવ્યકના વાચ્યાર્થ-
 રૂપ વિવક્ષિત છે [૨] ત્રિપ્રદેશિક, પુદ્ગલ-
 પરમાણુ, દ્વિપ્રદેશિકો, આનુપૂર્વી, અનાનુ-
 પૂર્વી અને અવકતવ્યોના વાચ્યાર્થ છે. (૩)
 ત્રિપ્રદેશિક, પુદ્ગલપરમાણુઓ, દ્વિપ્રદેશિક,
 આનુપૂર્વી, અનાનુપૂર્વીઓ અને અવકત-
 વ્યકના વાચ્યાર્થ છે. (૪) ત્રિપ્રદેશિક,
 પુદ્ગલપરમાણુઓ, દ્વિપ્રદેશિકો, આનુપૂર્વી,
 અનાનુપૂર્વીઓ અવકતવ્યોના વાચ્યાર્થ છે.
 (૫) ત્રિપ્રદેશિકો, પુદ્ગલપરમાણુ, દ્વિપ્રદે-
 શિક, આનુપૂર્વીઓ, અનાનુપૂર્વી, અવકત-
 વ્યકના વાચ્યાર્થ છે (૬) ત્રિપ્રદેશિકો,
 પુદ્ગલપરમાણુ, દ્વિપ્રદેશિકો, આનુપૂર્વીઓ,
 અનાનુપૂર્વી, અવકતવ્યોના વાચ્યાર્થ છે.
 (૭) ત્રિપ્રદેશિકો, પુદ્ગલપરમાણુઓ,
 દ્વિપ્રદેશિક, આનુપૂર્વીઓ, અનાનુપૂર્વીઓ
 અને અવકતવ્યકના વાચ્યાર્થ છે. (૮)
 ત્રિપ્રદેશિકો, પુદ્ગલપરમાણુઓ, દ્વિપ્રદે-
 શિકો, આનુપૂર્વીઓ, અનાનુપૂર્વીઓ અને
 અવકતવ્યોના વાચ્યાર્થ છે આ રીતે નેગમ-
 વ્યવહારનયસમત ભંગોપદર્શનતાનુ વર્ણન
 પૂર્ણ થયું.

૮૦. સે કિં તં સમોયારે ? સમોયારે-નેગમ-
 વવહારાણં આણુપુત્રીદન્વાઈ કહિં
 સમોયરંતિ ? કિં આણુપુત્રીદન્વેહિં
 સમોયરંતિ ? અણાણુપુત્રીદન્વેહિં સમો-
 યરંતિ ? અવત્તવ્વયદન્વેહિં સમોયરંતિ ?

૮૦ પ્રશ્ન- આનુ પૂર્વીઆદિ દ્રવ્યોના સમા-
 વેશને સમવતાર કહે છે. તેઓનો અતર્લાવ
 સ્વસ્થાનમા કે પરસ્થાનમા ધાય છે, તેવા
 ચિંતનનો જે ઉત્તર તે સમવતાર. તેનું સ્વરૂપ
 કેવું છે ? નેગમ-વ્યવહારનયસમત આનુ-
 પૂર્વીદ્રવ્યોનો કયાં સમાવેશ ધાય છે ? શું

આનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં સમાવેશ થાય છે કે
અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં સમાવેશ થાય છે કે
અવકતવ્યદ્રવ્યોમાં સમાવેશ થાય છે ?

નેગમવવહારાણં આણુપુવ્વીદવ્વાઈ આણુ-
પુવ્વીદવ્વેહિં સમોયરંતિ નો અણા-
પુવ્વીદવ્વેહિં સમોયરંતિ ણો અવત્તવ્વય-
દવ્વેહિં સમોયરંતિ ।

ઉત્તર— નેગમ અને વ્યવહારસંમત
આનુપૂર્વીદ્રવ્યોનો આનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં સમા-
વેશ થાય છે. અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં સમાવેશ
થતો નથી. અવકતવ્યદ્રવ્યોમાં પણ સમાવેશ
થતો નથી.

નેગમવવહારાણં અણાણુપુવ્વીદ-
વ્વાઈ કહિં સમોયરંતિ ? કિં આણુ-
પુવ્વીદવ્વેહિં સમોયરંતિ ? અણાણુપુ-
વ્વીદવ્વેહિં સમોયરંતિ ? અવત્તવ્વય-
દવ્વેહિં સમોયરંતિ ?

પ્રશ્ન— નેગમ-વ્યવહારનયસંમત
અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યોનો કયાં સમાવેશ થાય છે?
શું તેઓ આનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં સમાવિષ્ટ થાય
છે કે અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં સમાવિષ્ટ થાય
છે કે અવકતવ્યદ્રવ્યોમાં સમાવિષ્ટ થાય છે?

નો આણુપુવ્વીદવ્વેહિં સમોયરંતિ
અણાણુપુવ્વીદવ્વેહિં સમોયરંતિ, નો
અવત્તવ્વયદવ્વેહિં સમોયરંતિ ।

ઉત્તર— તેઓ આનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં
સમાવિષ્ટ થતા નથી. અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં
સમાવિષ્ટ થાય છે. અવકતવ્યદ્રવ્યોમાં પણ
સમાવિષ્ટ થતા નથી.

નેગમવવહારાણં અવત્તવ્વયદવ્વાઈ
કહિં સમોયરંતિ ? કિં આણુપુવ્વીદવ્વેહિં
સમોયરંતિ ? અણાણુપુવ્વીદવ્વેહિં સમો-
યરંતિ ? અવત્તવ્વયદવ્વેહિં સમોયરંતિ ?

પ્રશ્ન— નેગમ-વ્યવહારનયસંમત
અવકતવ્યદ્રવ્યોનો કયાં સમાવેશ થાય છે ?
શું તેઓ આનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં સમાવિષ્ટ થાય
છે કે અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં સમાવિષ્ટ થાય
છે કે અવકતવ્યદ્રવ્યોમાં સમાવિષ્ટ થાય છે ?

નો આણુપુવ્વીદવ્વેહિં સમોયરંતિ,
ણો અણાણુપુવ્વીદવ્વેહિં સમોયરંતિ
અવત્તવ્વયદવ્વેહિં સમોયરંતિ । સે તં
સમોયારે ।

ઉત્તર— તેઓ આનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં
સમાવિષ્ટ થતાં નથી, અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં
સમાવિષ્ટ થતાં નથી, અવકતવ્યકદ્રવ્યોમાં
સમાવિષ્ટ થાય છે આ પ્રમાણે સમવતારનું
વર્ણન પૂર્ણ થયું.

૮૧. સે કિં તં અણુગમે ?
અણુગમે નવવિદે પળ્લણ્ણે

૮૧. પ્રશ્ન— અનુગમે-સૂત્રનુ અનુરૂપ વ્યા-
ખ્યાન કરવું તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

તં જહા સંતપયપરુણયા ૧
દવ્વપ્પમાણં ૨ ચ ચિત્ત ૩ ફુસણા ય
૪ । કાલો યપ અંતરં ૬ ભાગ ૭ ભાવ
૮ અપ્પાવહું ચેવ ૯ ॥૧॥ સે તં અણુગમે ।

ઉત્તર— અનુગમ નવ પ્રકારનો છે. તે
આપ્રમાણુ-(૧) સત્પદપ્રરૂપણતા-આનુપૂર્વી-
આદિપદો વિદ્યમાન પદાર્થ વિષયક છે અથવા
અવિદ્યમાન અર્થ વિષયક છે, એવી પ્રરૂપણા.
(૨) દ્રવ્યપ્રમાણુ-સંખ્યા (૩) ક્ષેત્ર વિવક્ષિત
દ્રવ્ય (આનુપૂર્વી આદિ) કેટલા ક્ષેત્રમાં
રહે છે. (૪) સ્પર્શન-આનુપૂર્વીઆદિદ્રવ્યો
કેટલા આકાશપ્રદેશોને સ્પર્શ કરે છે. (૫)
કાળ-દ્રવ્યની સ્થિતિનો વિચાર. (૬) અન્તર-
વિરહકાળ (૭) લાગ-આનુપૂર્વીઆદિ દ્રવ્યો
ખીબ દ્રવ્યોના કેટલા લાગમાં રહે છે. (૮)
લાવ-વિવક્ષિત આનુપૂર્વીઆદિ દ્રવ્યો કયા
લાવમાં છે. (૯) અલ્પબહુત્વ-ન્યૂનાધિકતા.

૮૨. નેગમવવહારાણં આણુપુન્વીદન્વાઈં કિં
અત્થિ નત્થિ ?

ણિયમા અત્થિ ।

નેગમવવહારાણં. અણાણુપુન્વી-
દન્વાઈં કિં અત્થિ ણત્થિ ?

ણિયમા અત્થિ ।

નેગમવવહારાણં અવત્તવ્વગદન્વાઈં
કિં અત્થિ ણત્થિ ?

ણિયમા અત્થિ ।

૮૨. પ્રશ્ન— નેગમ-વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ
આનુપૂર્વીદ્રવ્યો છે કે નથી ?

ઉત્તર— અવશ્ય છે.

પ્રશ્ન— નેગમ-વ્યવહારનયસંમત
અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો છે કે નથી ?

ઉત્તર— અવશ્ય છે.

પ્રશ્ન— નેગમ-વ્યવહારનયસંમત
અવકતવ્યદ્રવ્યો છે કે નથી ?

ઉત્તર— અવશ્ય છે.

આ સત્પદપ્રરૂપણા૩૫ પ્રથમ ભેદ છે.

૮૩. નેગમવવહારાણં આણુપુન્વીદન્વાઈં કિં
સંચિજ્ઞાઈં અસંચિજ્ઞાઈં અણંતાઈં ?

નો સંચિજ્ઞાઈં નો અસંચિજ્ઞાઈં
અણંતાઈં । એવં અણાણુપુન્વીદન્વાઈં
અવત્તવ્વગદન્વાઈં ચ અણંતાઈં માણિય-
ચ્ચાઈં ।

૮૩. પ્રશ્ન— નેગમ-વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ
આનુપૂર્વીદ્રવ્યો શું સંખ્યાત છે ? અસંખ્યાત
છે ? અથવા અનંત છે ?

ઉત્તર— સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત નથી
પરંતુ અનંત છે. આ પ્રમાણે અનાનુપૂર્વી
દ્રવ્યો અને અવકતવ્યદ્રવ્યો પણ અનંત
બાણવા. આ દ્રવ્યપ્રમાણુ નામનો દ્વિતીય
ભાગ છે.

૮૪. નેગમવવહારાણં આણુપુવ્વી દવ્વાઈં લોગસ્સ કિં સંખિજ્જહાગે હોજ્જા, અસંખિજ્જહાગે હોજ્જા, સંખેજ્જેસુ માગેસુ હોજ્જા, અસંખેજ્જેસુ માગેસુ હોજ્જા, સવ્વલોણ હોજ્જા ?

एगं दव्वं पडुच्च संखेज्जहभागे वा होज्जा, असंखेज्जहभागे वा होज्जा संखेज्जेसु भागेषु वा होज्जा, असंखिज्जेसु भागेषु वा होज्जा, सव्वलोण वा होज्जा । णाणादव्वाइं पडुच्च नियमा सव्वलोण होज्जा ।

નેગમવવહારાણં અણાણુપુવ્વી-
દવ્વાઈ કિં લોયસ્સ સંખિજ્જહાગે
હોજ્જા જાવ સવ્વલોણ વા હોજ્જા ?

एगं दव्वं पडुच्च नो संखेज्जह भागे होज्जा असंखिज्जहभागे होज्जा नो संखेज्जेसु भागेषु होज्जा नो असंखेज्जेसु भागेषु होज्जा नो सव्वलोण होज्जा । एवं अवत्तव्वगदव्वाइं भाणियव्वाइं ।

૮૫. નેગમવવહારાણં આણુપુવ્વીદવ્વાઈં લોગસ્સ કિં સંખેજ્જહાગં ફુસંતિ ? અસંખેજ્જહાગં ફુસંતિ ? સંખેજ્જે માગે ફુસંતિ ? અસંખેજ્જે માગે ફુસંતિ ? સવ્વલોગં ફુસંતિ ? ।

૮૪. --- પ્રશ્ન --- નેગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુપૂર્વીદ્રવ્યો શુ લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં અવગાઠ છે ? અસંખ્યાતમા ભાગમાં અવગાઠ છે ? કે સંખ્યાતભાગોમાં અવગાઠ છે કે અસંખ્યાત ભાગોમાં અવગાઠ છે ? કે સમસ્ત લોકમાં અવગાઠ છે ?

ઉત્તર—એક આનુપૂર્વી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તે લોકના સંખ્યાતમાં ભાગમા અવગાઠ હોય છે કોઈ લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમા અવગાઠ હોય છે. સંખ્યાત ભાગોમાં અવગાઠ હોય છે અસંખ્યાત ભાગોમાં અવગાઠ હોય છે અથવા સમસ્ત લોકમા અવગાઠ હોય છે અનેક આનુપૂર્વીદ્રવ્યોની અપેક્ષાએ તે સમસ્ત લોકમા અવગાઠ છે.

પ્રશ્ન— નેગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુપૂર્વીદ્રવ્યો શુ લોકના સંખ્યાત ભાગમા અવગાઠ છે યાવત્ સમસ્ત લોકમા અવગાઠ છે ?

ઉત્તર—એક આનુપૂર્વીદ્રવ્યની અપેક્ષાએ તે લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં અવગાઠ નથી. અસંખ્યાતમાં ભાગમાં અવગાઠ છે, સંખ્યાત ભાગોમાં અવગાઠ નથી, અસંખ્યાત ભાગોમા કે સમસ્ત લોકમા અવગાઠ નથી. અનેક આનુપૂર્વીદ્રવ્યો નિયમથી સમસ્ત લોકમાં અવગાઠ છે. આ પ્રમાણે જ અવકતવ્ય દ્રવ્યના વિષયમા સમજવું

૮૫. નેગમવવહારાણં આણુપુવ્વીદવ્વાઈં લોગસ્સ કિં સંખેજ્જહાગં ફુસંતિ ? અસંખેજ્જહાગં ફુસંતિ ? સંખેજ્જે માગે ફુસંતિ ? અસંખેજ્જે માગે ફુસંતિ ? સવ્વલોગં ફુસંતિ ? ।

૮૫. પ્રશ્ન- નેગમ-વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ આનુપૂર્વીદ્રવ્યો શુ લોકના સંખ્યાતમા ભાગને સ્પર્શે છે ? અસંખ્યાતમા ભાગને સ્પર્શે છે ? સંખ્યાતમા ભાગોને સ્પર્શે છે, અસંખ્યાતમા ભાગોને સ્પર્શે છે ? કે સમસ્ત લોકને સ્પર્શે છે ?

एगं दव्वं पडुच्च लोगस्स
सांखेज्जइभागं वा फुसइ जाव सव्वलोगं
वा फुसइ । णाणादव्वाइं पडुच्च नियमा
सव्वलोगं फुसंति ।

णेगमववहारणं अणाणुपुव्वीदंवाइं
ल्लोयस्स किं सांखिज्जइभागं फुसंति
जाव सव्वलोगं फुसंति ?

एगं दव्वं पडुच्च नो सांखिज्जइ
भागं फुसइ, असंखिज्जइ भागं फुसइ
नो सांखिज्जे भागे फुसइ, नो असं-
खिज्जे भागे फुसइ, नो सव्वल्लोयं
फुसइ । नाणादव्वाइं पडुच्च नियमा
सव्वल्लोयं । फुसंति एवं अवत्तव्वगदव्वाइं
भाणियव्वाइं ।

૮૬. જેગમવવહારણં આણુપુવ્વી દવ્વાઈં કાલઓ
કેવચ્ચિરં હોઈ ?

एगं दव्वं पडुच्च जहणणेणं एगं
समयं उक्कोसेणं असंखेज्ज कालं,
णाणादव्वाइं पडुच्च णियमा सव्वद्धा ।
अणाणुपुव्वी दव्वाइं अवत्तव्वग दव्वाइं
च एवंचेव भाणियव्वाइं ।

૮૭. જેગમવવહારણં આણુપુવ્વીદવ્વાણં અંતરં
કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?

ઉત્તર- એક-એક આનુપૂર્વીદ્રવ્ય લોકના
સંખ્યાતમા લાગને સ્પર્શે છે યાવત્ સમસ્ત
લોકને સ્પર્શે છે, અનેક આનુપૂર્વીદ્રવ્યો
નિયમથી સમસ્ત લોકને સ્પર્શે છે.

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ
અનાનુપૂર્વી દ્રવ્યો શું લોકના સંખ્યાતમા
લાગને સ્પર્શે છે યાવત્ સમસ્ત લોકને
સ્પર્શે છે ?

ઉત્તર- એક-એક અનાનુપૂર્વી દ્રવ્યની
અપેક્ષાએ લોકના સંખ્યાતમા લાગને સ્પર્શતું
નથી પણ અસંખ્યાતમા લાગને સ્પર્શે છે,
સંખ્યાત લાગોને, અસંખ્યાત લાગોને કે
સર્વલોકને સ્પર્શતું નથી. અનેક અનાનુપૂર્વી
દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ તે નિશ્ચયથી સમસ્તલોકને
સ્પર્શે છે. અવકતવ્યદ્રવ્યોની સ્પર્શના પણ
આજ પ્રમાણે સમજવી જોઈએ.

૮૬.

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુ-
પૂર્વીદ્રવ્યો કાળની અપેક્ષાએ કેટલા કાળ
સુધી રહે છે ?

ઉત્તર- એક આનુપૂર્વીદ્રવ્ય જ્ઞાન્ય
એક સમય સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત
કાળ સુધી તે સ્વરૂપે રહે છે. વિવિધ આનુ-
પૂર્વીદ્રવ્યોની અપેક્ષાએ નિશ્ચયથી સર્વકાળમાં
હોય છે, અર્થાત્ લોક આનુપૂર્વી દ્રવ્યોથી
કોઇ પણ સમયે શૂન્ય હોતો નથી. અનાનુ-
પૂર્વી અને અવકતવ્ય દ્રવ્યોની સ્થિતિ પણ
ઉપર પ્રમાણે એટલે જ્ઞાન્ય એક સમય અને
ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાળની સમજવી.

૮૭.

પ્રશ્ન- નૈગમ - વ્યવહારનયસ મત
આનુપૂર્વી દ્રવ્યનું વ્યવધાન-વિરહકાળ
કાળની અપેક્ષાએ કેટલું હોય છે ?

एगं दव्वं पडुच्च जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं अणत कालं, नाणा-दव्वाइं पडुच्च णत्थि अंतरं ।

णेगमववहारणं अणाणुपुव्वीद-
व्वाणं अंतरं कालओ केवच्चिरं होइ ?

एगं दव्वं पडुच्च जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं, नाणादव्वाइं पडुच्च णत्थि अंतरं ।

णेगमववहारणं अवत्तगदव्वाणं
अंतरं कालओ केवच्चिर होइ ?

एगं दव्वं पडुच्च जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं अणतं कालं, नाणा-दव्वाइं पडुच्च णत्थि अंतरं ।

८८. णेगमववहाणं आणुपुव्वीदव्वाइ सेसद-
व्वाणं कइभागे होज्जा ? किं संखिज्ज-
इभागे होज्जा ? असंखिज्जइभागे
होज्जा ? संखेज्जेसु भागेसु होज्जा ?
असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा ?

नो संखेज्जइभागे होज्जा, नो
असंखिज्जइभागे होज्जा नो संखेज्जेसु
भागेसु होज्जा, नियमा असंखेज्जेसु
भागेसु होज्जा ।

णेगमववहारणं अणाणुपुव्वी
दव्वाइं सेसदव्वाणं कइभागे होज्जा ?
किं संखिज्जइभागे होज्जा ? असंखि-
ज्जइभागे होज्जा ? संखेज्जेसु भागेसु
होज्जा ? असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा ?
नो संखेज्जइभागे होज्जा, असंखेज्जइ-

ઉત્તર—એક આનુપૂર્વી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ
જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળનું
અંતર હોય છે. વિવિધ દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ
વિરહકાળ થતો નથી.

પ્રશ્ન— નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત અના-
નુપૂર્વી દ્રવ્યનું કાળની અપેક્ષાએ અંતર
કેટલું હોય છે ?

ઉત્તર— એક અનાનુપૂર્વી દ્રવ્યની
અપેક્ષાએ અંતરકાળ જઘન્ય એક સમય
અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાળનો છે. વિવિધ
અનાનુપૂર્વી દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ અંતર નથી.

પ્રશ્ન— નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત અવ-
કતવ્યદ્રવ્યોનો કાળાપેક્ષયા અંતર કાળ
કેટલો છે ?

ઉત્તર— એક અવકતવ્યદ્રવ્યની અપેક્ષાએ
જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળનું
અંતર છે. વિવિધ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ
અંતર નથી.

૮૮. પ્રશ્ન— નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુ-
પૂર્વીદ્રવ્યો શેષ દ્રવ્યોના કેટલામાં લાગમા
છે ? શુ સંખ્યાત લાગમા છે કે અસંખ્યાત
લાગમા છે કે સંખ્યાત લાગોમાં છે કે
અસંખ્યાત લાગોમાં છે ?

ઉત્તર— આનુપૂર્વી દ્રવ્યો શેષ દ્રવ્યોના
સંખ્યાત લાગ, અસંખ્યાત લાગ કે સંખ્યાત
લાગોમાં નથી પરંતુ નિશ્ચયથી અસંખ્યાતમાં
લાગમાં હોય છે.

પ્રશ્ન— નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત અના-
નુપૂર્વીદ્રવ્યો શેષ દ્રવ્યોના કેટલામાં લાગમા
હોય છે ? શુ સંખ્યાત લાગમાં હોય છે કે
અસંખ્યાત લાગમા કે સંખ્યાત લાગોમાં કે
અસંખ્યાત લાગોમાં હોય છે ?

ભાગે હોજ્જા, નો સંસ્કૃત્ત્વેષુ ભાગેષુ
હોજ્જા, નો અસંસ્કૃત્ત્વેષુ ભાગેષુ
હોજ્જા । એવં અવત્ત્વગદ્વાણિ ત્રિ
ભાણયવ્વાણિ ।

૮૫. જેગમવવહારાણં આણુપુવ્વીદ્વાઈં
કતરમ્મિ ભાવે હોજ્જા ? કિં ઉદદ્દ
ભાવે હોજ્જા ? ઉવસમિષ્ ભાવે હોજ્જા ?
સ્વહ્ ભાવે હોજ્જા ? સ્વઓવસમિષ્
ભાવે હોજ્જા ? પારિણામિષ્ ભાવે
હોજ્જા ? સંનિવાઈષ્ ભાવે હોજ્જા ?

ણિયમા સાદ્પારિણામિષ્ ભાવે
હોજ્જા । અણાણુપુવ્વીદ્વાણિ અવત્ત્વગ-
દ્વાણિ ય એવ ચેવ ભાણિયવ્વાણિ ।

૯૦. ઇષ્સિ ણં મંતે ! જેગમવવહારાણં
આણુપુવ્વીદ્વાણં અણાણુપુવ્વીદ્વાણં
અવત્ત્વગદ્વાણં ય દ્વદ્વાયાષ્ પષ્સદ્દ-
યાષ્ દ્વદ્વાપષ્સદ્દયાષ્ કયરે કયરેહિંતો
અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસે-
સાહિયા વા ?

ગોયમા ! સન્વત્થોવાઈં
જેગમવવહારાણં અવત્ત્વગદ્વાઈં દ્વદ્વા-
દ્વાયાષ્, અણાણુપુવ્વીદ્વાઈં દ્વદ્વાદ્વાયાષ્
વિસેસાહિયાઈં, આણુપુવ્વીદ્વાઈં દ્વદ્વાદ્વા-
યાષ્ અસંસ્કૃત્ત્વગુણાઈં । પષ્સદ્દયાષ્ સન્વ-
ત્થોવાઈં જેગમવવહારાણં અણાણુપુવ્વી-
દ્વાઈં અપષ્સદ્દયાષ્ । અવત્ત્વગદ્વાઈં
પષ્સદ્દયાષ્ વિસેસાહિયાઈં । આણુપુ-
વ્વીદ્વાઈં પષ્સદ્દયાષ્ અણંતગુણાઈં ।
દ્વદ્વાપષ્સદ્દયાષ્ સન્વત્થોવાઈં જેગમ-
વવહારાણં અવત્ત્વગદ્વાઈં દ્વદ્વાદ્વાયાષ્ ।
અણાણુપુવ્વીદ્વાઈં દ્વદ્વાદ્વાયાષ્ અપષ્સ-

ઉત્તર-અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો સંખ્યાત ભાગ,
સંખ્યાત ભાગો કે અસંખ્યાત ભાગોમાં મૂળી
પરંતુ શેષ દ્રવ્યોના અસંખ્યાત ભાગમાં હોય
છે. અવકતવ્યદ્રવ્યોનો ભાગદ્વાર પણ ઉપર
પ્રમાણે સમજ લેવો.

૮૬. પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુ-
પૂર્વીદ્રવ્યો કયા ભાવમા છે ? એટલે ઔદયિક
ભાવમા કે ઔપશમિક ભાવમાં કે ક્ષાયિક
ભાવમા કે ક્ષાયોપશમિક ભાવમા કે પારિ-
ણામિક ભાવમાં છે ? કે સાન્નિપાતિક
ભાવમા છે ?

૮૭. ઉત્તર- સમસ્ત આનુપૂર્વીદ્રવ્યો સાદિ
પારિણામિક ભાવમા હોય છે અનાનુપૂર્વી
અને અવકતવ્યદ્રવ્યોનો ભાગદ્વાર પણ ઉપર
પ્રમાણે જ સમજવો.

૯૦. પ્રશ્ન - ભગવન્ ! નૈગમ-વ્યવહારનય-
સંમત આનુપૂર્વીદ્રવ્યો, અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો,
અને અવકતવ્ય દ્રવ્યોમાં દ્રવ્ય, પ્રદેશ અને
દ્રવ્યપ્રદેશની અપેક્ષાએ કયા દ્રવ્યો
કરતા અલ્પ, અધિક તુલ્ય અથવા
વિશેષાધિક છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! દ્રવ્યની અપેક્ષાએ
નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત અવકતવ્યકદ્રવ્યો
સૌથી અલ્પ છે અવકતવ્યકદ્રવ્યો કરતા
અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો દ્રવ્યની અપેક્ષાએ વિશેષા-
ધિક હોય છે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ આનુપૂર્વી-
દ્રવ્યો અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો કરતા અસંખ્યાત-
ગણા હોય છે. પ્રદેશની અપેક્ષાએ નૈગમ-
વ્યવહારનયસંમત અનાનુપૂર્વી સૌથી અલ્પ
હોય છે કારણકે અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો (પુદ્ગલ-
પરમાણુઓ) પ્રદેશરહિત છે. પ્રદેશોની
અપેક્ષાએ અવકતવ્યકદ્રવ્યો અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો
કરતા વિશેષાધિક હોય છે. પ્રદેશોની અપે-
ક્ષાએ આનુપૂર્વીદ્રવ્યો અવકતવ્યકદ્રવ્યો

દ્વયાષ્ વિસેસાહિયાઈં । અવત્તવ્વગદ-
વ્વાઈં પ્પસદ્દયાષ્ વિસેસાહિયાઈં ।
આણુપુવ્વીદ્વ્વાઈં દ્વ્વદ્દયાષ્ અસંસ્વે-
જ્જગુણાઈં, તાઈં ચેવ પ્પસદ્દયાષ્
અણંતગુણાઈં । સે તં અણુગમે, સે તં
નેગમવવહારાણં અણોવણિહિયા દ્વ્વા-
ણુપુવ્વી ।

૧૧. સે કિં તં સંગહસ્સ અણોવણિહિયા ૯૧.
દ્વ્વાણુપુવ્વી ?

સંગહસ્સ અણોવણિહિયા દ્વ્વા-
ણુપુવ્વી પંચવિહા પ્પણ્ણત્તા, તં જહા-
અદ્દપયપરૂવ્વણયા ૧, મંગસમુક્કિત્તણયા
૨ મંગોવદંસણયા ૩ સમોયારે ૪
અણુગમે ૫ ।

૧૨. સે કિં તં સંગહસ્સ અદ્દપયપરૂવ્વણયા ? ૯૨
સંગહસ્સ અદ્દપયપરૂવ્વણયા તિપ્પણ્ણસિણ
આણુપુવ્વી ચડપ્પણ્ણસિણ આણુપુવ્વી જાવ
દસપ્પણ્ણસિણ આણુપુવ્વી સંસ્વિજ્જપ્પણ્ણસિણ
આણુપુવ્વી અસંસ્વિજ્જપ્પણ્ણસિણ આણુપુવ્વી
અણંતપ્પણ્ણસિણ આણુપુવ્વી પરમાણુપો-
ગ્ગલ્લે અણાણુપુવ્વી દુપ્પણ્ણસિણ અવત્તવ્વણ્ણ ।
સે તં સંગહસ્સ અદ્દપયપરૂવ્વણયા ।

૧૩. ણ્યાણ્ણ ણં સંગહસ્સ અદ્દપયપરૂવ્વણયાણ્ણ ૯૩.
કિં પ્પઓયણં ?

કરતાં અનંતગણા હોય છે. નૈગમ-વ્યવહાર-
નયસંમત અવકતવ્યકદ્રવ્યો ઉભય-દ્રવ્ય-
પ્રદેશની અપેક્ષાએ સર્વથી અલ્પ છે કારણકે
દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સર્વસ્તોકતાનું પ્રતિપાદન
પહેલા કરવામાં આવ્યું છે. દ્રવ્ય અને
અપ્રદેશાર્થતાની અપેક્ષાએ અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો
વિશેષાધિક છે. પ્રદેશની અપેક્ષાએ અવકત-
વ્યકદ્રવ્યો વિશેષાધિક છે. આનુપૂર્વીદ્રવ્યો
દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણા અને
પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનંત ગુણા હોય છે.
આપ્રમાણે અનુગમનું વર્ણન પૂર્ણ થયું. આ
પ્રમાણે નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત અનોપનિ-
ધિક્ષીદ્રવ્યાનુપૂર્વીના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કર્યું.

પ્રશ્ન- સંગ્રહનયસંમત અનોપનિધિક્ષી
દ્રવ્યાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- સંગ્રહનયસંમત દ્રવ્યાનુપૂર્વીના
પાચપ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—
(૧) અર્થપદપ્રરૂપણતા (૨) લંગસમુક્તીર્ત-
નતા (૩) લંગોપદર્શનતા (૪) સમવતાર
(૫) અનુગમ.

પ્રશ્ન— સામાન્યને ગ્રહણ કરનાર
સંગ્રહનયને સંમત અર્થપદપ્રરૂપણતાનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ત્રણ પ્રદેશવાળો સ્કંધ આનુ-
પૂર્વી છે, ચાર પ્રદેશવાળો સ્કંધ આનુપૂર્વી
છે, યાવત્ દસપ્રદેશિક, સંખ્યાતપ્રદેશિક,
અસંખ્યાતપ્રદેશિક, અનંતપ્રદેશિકસ્કંધ
આનુપૂર્વી છે. પુદ્ગલપરમાણુ અનાનુપૂર્વી
છે, દ્વિપ્રદેશિકસ્કંધ અવકતવ્યક છે. આ
પ્રકારનું સંગ્રહનયસંમત અર્થપદપ્રરૂપણતાનું
સ્વરૂપ છે.

પ્રશ્ન— સંગ્રહનયસંમત અર્થપદપ્રરૂપ-
ણતાનું પ્રયોજન શું છે ?

एयाए णं संगहस्स अट्टपयपरू-
वणयाए संगहस्स भंगसमुक्कित्तणया
कज्जइ ।

સે કિં તં સંગહસ્સ ભંગસમુ-
ક્કિત્તણયા ?

સંગહસ્સ ભંગસમુક્કિત્તણયા અત્થિ
આણુપુવ્વી, અત્થિ અણાણૂપૂવ્વી, અત્થિ
અવત્તવ્વણ, અહવા અત્થિ આણુપુવ્વી ય
અણાણુપુવ્વી ય, અહવા અત્થિ આણુપુવ્વી
ય અવત્તવ્વણ ય, અહવા અત્થિ અણાણુ-
પુવ્વી ય અવત્તવ્વણ ય, અહવા અત્થિ આણુ-
પુવ્વી ય અણાણુપુવ્વી ય અવત્તવ્વણ
ય । एवं सत्त भंगा । से तं संगहस्स
भंगसमुक्कित्तणया ।

૧૪. एयाए णं संगहस्स भंगसमुक्कित्तणयाए
किं पओएणं ?

एयाए णं संगहस्स भंगसमुक्कि-
त्तणयाए संगहस्स भंगोवदसणया कीरइ ।

તે । ક તં સંગહસ્સ ભંગોવદંસ-
ણયા ?

સંગહસ્સ ભંગોવદસણયા તિપ્પણ-
સિયા આણુપુવ્વી પરમાણુપોગ્ગલા અણા-
ણુપુવ્વી દુપ્પણસિયા અવત્તવ્વણ । અહવા
તિપ્પણસિયા ય પરમાણુપોગ્ગલા ય
આણુપુવ્વી ય અણાણૂપૂવ્વી ય । અહવા
તિપ્પણસિયા ય દુપ્પણસિયા ય આણુ-
પુવ્વી ય અવત્તવ્વણ ય । અહવા પરમાણુ-
પોગ્ગલા ય દુપ્પણસિયા ય અણાણુપુવ્વી

ઉત્તર— સંગ્રહનયસંમત અર્થપદપ્રરૂ-
પણુતાદ્વારા સંગ્રહનયસંમત ભંગસમુક્કી-
ર્તનતા કરી શકાય છે એટલેકે ભંગોનું
કથન કરી શકાય છે.

પ્રશ્ન— સંગ્રહનયસંમતભંગસમુક્કીર્ત-
નતાનું સ્વરૂપ શું છે ?

ઉત્તર— સંગ્રહનયસંમતભંગસમુક્કી-
ર્તનતા આ પ્રમાણે છે— આનુપૂર્વી છે,
અનાનુપૂર્વી છે, અવકતવ્યક છે, તે ત્રણ
અસંયોગી ભંગ છે. આનુપૂર્વી-અનાનુપૂર્વી
છે, આનુપૂર્વી-અવકતવ્યક છે અથવા અના-
નુપૂર્વી અવકતવ્યક છે. આ ત્રણ દ્વિકસંયોગી
ભંગો છે આનુપૂર્વી-અનાનુપૂર્વી અવકતવ્ય
છે, આ એક ત્રિકસંયોગી ભંગ છે. આ
પ્રમાણે અત્રે સાત વિકલ્પો-ભંગો બને છે.
આ પ્રકારે ભંગોનું પ્રરૂપણ કરવું સંગ્રહન-
યસંમતભંગસમુક્કીર્તનતાનું સ્વરૂપ છે.

૯૪. પ્રશ્ન— સંગ્રહનયસંમત ભંગસમુક્કી-
ર્તનતાનું પ્રયોગ્યન શું છે ?

ઉત્તર— આ સંગ્રહનયસંમતભંગ-
સમુક્કીર્તનતાવડે ભંગોપદર્શન કરાય છે.

પ્રશ્ન— સંગ્રહનયસંમતભંગોપદર્શન-
તાનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ત્રિપ્રદેશિકસ્ક ધો. આનુપૂર્વી
શબ્દના વાચ્યાર્થ રૂપે વિવક્ષિત થાય છે.
પુદ્ગલપરમાણુ અનાનુપૂર્વી શબ્દના વાચ્યા-
ર્થરૂપે વિવક્ષિત થાય છે. દ્વિપ્રદેશિકસ્ક ધો.
અવકતવ્યક શબ્દના વાચ્યાર્થરૂપે વિવક્ષિત
થાય છે અથવા ત્રિપ્રદેશિકપરમાણુપુદ્ગલ

ય અવત્તવ્વણ ય । અહવા-તિપણસિયા
ય પરમાણુપોગલા ય દુષ્પણસિયા ય
આણુપુવ્વી ય અણાણુપુવ્વી ય અવત્તવ્વણ
ય । સે તં સંગહસ્સ મંગોવદંસણયા ।

અનુક્રમે આનુપૂર્વી અને અનાનુપૂર્વીના
વાચ્યાર્થરૂપે વિવક્ષિત થાય છે અથવા ત્રિપ્ર-
દેશિક-દ્વિપ્રદેશિકસ્કંધ આનુપૂર્વી-અવકત-
વ્યકતા વાચ્યાર્થરૂપે વિવક્ષિત થાય છે. અથવા
પુદ્ગલપરમાણુ-દ્વિપ્રદેશિક, અનાનુપૂર્વી-
અવકતવ્યક શબ્દના વાચ્યાર્થરૂપે વિવક્ષિત
થાય છે અથવા ત્રિપ્રદેશિક-પરમાણુ-પુદ્ગલ
દ્વિપ્રદેશિકસ્કંધો અનુક્રમે આનુપૂર્વી-અનાનુ-
પૂર્વી અને અવકતવ્યકશબ્દના વાચ્યાર્થરૂપે
વિવક્ષિત થાય છે. આ પ્રકારનું સંગ્રહનય-
સંમત લાગોપદર્શનતાનું સ્વરૂપ છે.

૯૫. સે કિં તં સંગહસ્સ સમોયારે ? સંગહસ્સ
સમોયારે સંગહસ્સ આણુપુવ્વીદવ્વાઈં
કહિં સમોયરંતિ ? કિં આણુપુવ્વીદવ્વેહિં
સમોયરંતિ ? અણાણુપુવ્વીદવ્વેહિં સમો-
યરંતિ ? અવત્તવ્વગદવ્વેહિં સમોયરંતિ ?
સંગહસ્સ આણુપુવ્વીદવ્વાઈં આણુપુવ્વી-
દવ્વેહિં સમોયરંતિ નો અણાણુપુવ્વી-
દવ્વેહિં સમોયરંતિ નો અવત્તવ્વદવ્વેહિં
સમોયરંતિ । एवं दोष्णि वि सद्धाने
सद्धाने समोयरंति । से तं समोयारे ।

૯૫. પ્રશ્ન— સંગ્રહનયસંમત સમવતારનું
સ્વરૂપ કેવું છે ? સંગ્રહનયસંમત સમવ-
તારનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે— સંગ્રહનય-
સંમત આનુપૂર્વીદ્રવ્ય કયાં સમાવિષ્ટ થાય છે?
શું આનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં સમાવિષ્ટ થાય છે કે
અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં કે અવકતવ્યકદ્રવ્યોમાં
સમાવિષ્ટ થાય છે ?

ઉત્તર— સંગ્રહનયસંમત આનુપૂર્વી-
દ્રવ્યો આનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં સમાવિષ્ટ થાય છે,
અનાનુપૂર્વી કે અવકતવ્યકદ્રવ્યોમાં નહિ.
એજ પ્રકારે અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો અને અવકત-
વ્યકદ્રવ્યો પણ સ્વસ્થાનમા જ સમાવિષ્ટ થાય
છે. આ સમવતારનું સ્વરૂપ છે.

૯૬. સે કિં તં અણુગમે ?

અણુગમે અદ્વિવિદે પળ્ણત્તે, તં જહા-
'સંતપયપરુવણયા, દવ્વપ્પમાણં ચ સ્વિત્તં
ફુસંણા ય । કાલો ય અંતરં ભાગ ભાવે
અપ્પાવહું નત્થિ ।'

૯૬. પ્રશ્ન— સંગ્રહનયસંમત અણુગમનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— અણુગમના આઠ પ્રકાર પ્રરૂપ્યા
છે તે આ પ્રમાણે— (૧) સત્યદ્રવ્યપણતા
(૨) દ્રવ્યપ્રમાણ (૩) ક્ષેત્ર (૪) સ્પર્શના
(૫) કાળ (૬) અતર (૭) લાગ અને
(૮) ભાવ, સંગ્રહનય સામાન્યગ્રાહી હોવાથી
તેની અપેક્ષાએ અલ્પબહુત્વ હોતું નથી.

સંગહસ્સ આણુપુવ્વીદવ્વાઈં કિં
અત્થિ ણત્થિ ?

પ્રશ્ન— સંગ્રહનયસંમત આનુપૂર્વી-
દ્રવ્યો છે કે નથી ?

નિયમા અત્થિ, एवं दोष्णि वि ।

સંગહસ્સ આણુપુવ્વીદ્વાઈં કિં
સંખિજ્જાઈં અસંખિજ્જાઈં અણંતાઈં ?

નો સંખિજ્જાઈં નો અસંખિજ્જાઈં
નો અણંતાઈં, નિયમા ઘગો રાસી, एवं
દોષ્ણિ વિ ।

સંગહસ્સ આણુપુવ્વીદ્વાઈં
લોગસ્સ કઙ્કાભાગે હોજ્જા ? કિં સંખે-
જ્જાઈં ભાગે હોજ્જા અસંખેજ્જાઈં ભાગે હોજ્જા
સંખેજ્જેસુ ભાગેસુ હોજ્જા અસંખેજ્જેસુ
ભાગેસુ હોજ્જા । સવ્વલોષ્ હોજ્જા ?

નો સંખેજ્જાઈં ભાગે હોજ્જા નો
અસંખેજ્જાઈં ભાગે હોજ્જા નો સંખેજ્જેસુ
ભાગેસુ હોજ્જા નો અસંખેજ્જેસુ ભાગેસુ
હોજ્જા, નિયમા સવ્વલોષ્ હોજ્જા, एवं
દોષ્ણિ વિ ।

સંગહસ્સ આણુપુવ્વીદ્વાઈં
લોગસ્સ કિં સંખેજ્જાઈં ભાગં ફુસંતિ ?
અસંખેજ્જાઈં ભાગં ફુસંતિ ? સંખેજ્જે
ભાગે ફુસંતિ ? અસંખેજ્જે ભાગે
ફુસંતિ ? સવ્વલોગે ફુસંતિ ?

ઉત્તર— નિશ્ચયથી છે. અનાનુપૂર્વી
અને અવકતવ્યક દ્રવ્યોમાટે પણ તેમજ
સમજી લેવું.

પ્રશ્ન— સંગ્રહનયસંમત આનુપૂર્વી-
દ્રવ્યો શું સંખ્યાત છે કે અસંખ્યાત છે કે
અનંત છે ?

ઉત્તર— સંગ્રહનયસંમત આનુપૂર્વી-
દ્રવ્યો સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત નથી અને
અનંત પણ નથી પરંતુ નિયમથી એક
રાશિરૂપ છે. અનાનુપૂર્વી અને અવકતવ્યક
દ્રવ્યો પણ એક-એક રાશિરૂપ છે.

પ્રશ્ન— સંગ્રહનયસંમત આનુપૂર્વીદ્રવ્યો
લોકના કેટલા ભાગમાં છે ? શું સંખ્યાત-
ભાગમાં છે કે અસંખ્યાત ભાગમાં છે કે
સંખ્યાતભાગોમાં છે કે અસંખ્યાતભાગોમાં
છે કે સમસ્ત લોકમાં છે ?

ઉત્તર— આનુપૂર્વીદ્રવ્યો લોકના સંખ્યા-
તભાગ, અસંખ્યાતભાગ, સંખ્યાતભાગો કે
અસંખ્યાતભાગોમાં નથી પરંતુ નિયમથી
સમસ્ત લોકમાં હોય છે. આ પ્રકારનું કથન
અનાનુપૂર્વી અને અવકતવ્યકદ્રવ્યોમાટે પણ
સમજવું - અર્થાત આ બંને પણ સમસ્ત
લોકમાં છે.

પ્રશ્ન— સંગ્રહનયસંમત આનુપૂર્વી-
દ્રવ્યો શું લોકના સંખ્યાત ભાગને સ્પર્શે છે
કે અસંખ્યાતભાગને સ્પર્શે છે ? સંખ્યાત
ભાગને, અસંખ્યાતભાગને કે સમસ્ત
લોકને સ્પર્શે છે ?

નો સંખેજ્જઇભાગં ફુસંતિ જાવ
નિયમા સવ્વલોગં ફુસંતિ । एवं दोष्णि
वि ।

સંગહસ્સ આણુપુવ્વીદવ્વાઈ
કાલઓ કેવચ્ચિર' હોંતિ ? સવ્વદ્દા ।
एवं दोष्णि वि ।

સંગહસ્સ આણુપુવ્વી દવ્વાણં
કાલઓ કેવચ્ચિર' અંતર' હોઈ ?

નત્થિ અંતર', एवं दोष्णि वि ।
સંગહસ્સ આણુપુવ્વીદવ્વાઈ' સેસદવ્વાણં
કઈભાગે હોજ્જા ? કિં સંખેજ્જઇભાગે
હોજ્જા ? અસંખેજ્જઇભાગે હોજ્જા ?
સંખેજ્જેસુ ભાગેસુ હોજ્જા ? અસંખેજ્જ-
इज्जेसु भागेसु होज्जा ?

નો સંખેજ્જઇભાગે હોજ્જા, નો
असंखेज्जइभागे होज्जा नो संखेज्जेसु
भागेसु होज्जा नो असंखेज्जेसु भागेसु
होज्जा, नियमा तिभागे होज्जा । एवं
दोष्णि वि ।

સંગહસ્સ આણુપુવ્વીદવ્વાઈ' કય-
रंमि भावे होज्जा ?

ઉત્તર- આનુપૂર્વીદ્રવ્ય લોકના સંખ્યાત
ભાગને સ્પર્શતું નથી યાવત નિયમથી સર્વ
લોકને સ્પર્શે છે. આ પ્રકારનું કથન અના-
नुपूर्वी અને અવકતવ્યકદ્રવ્યોમાટે પણ
समञ्च લેવું.

પ્રશ્ન- સંગ્રહનયસમત આનુપૂર્વીદ્રવ્ય
કાળાપેક્ષાએ કેટલા કાળમુધી રહે છે ?

ઉત્તર- આનુપૂર્વીદ્રવ્ય સર્વકાળમાં રહે
છે. આ પ્રકારનું કથન શેષ બાંને દ્રવ્યોમાટે
પણ સમજવું.

પ્રશ્ન- સંગ્રહનયસમત આનુપૂર્વીદ્રવ્યનો
કાળાપેક્ષાએ કેટલું અંતર-વિરહકાળ હોય છે?

ઉત્તર- આનુપૂર્વીદ્રવ્યમાં કાળાપેક્ષાએ
અંતર હોતું નથી શેષ દ્રવ્યો માટે પણ
એમજ સમજવું.

પ્રશ્ન- સંગ્રહનયસમત આનુપૂર્વીદ્રવ્યો
શેષ દ્રવ્યના કેટલામાં ભાગ પ્રમાણ હોય છે ?
શું સંખ્યાતભાગ પ્રમાણ હોય છે કે અસં-
ખ્યાત ભાગ પ્રમાણ કે સંખ્યાતભાગો પ્રમાણ
કે અસંખ્યાતભાગો પ્રમાણ હોય છે ?

ઉત્તર- આનુપૂર્વીદ્રવ્ય શેષ દ્રવ્યના
સંખ્યાતભાગ, અસંખ્યાતભાગ, સંખ્યાત-
ભાગો કે અસંખ્યાતભાગો પ્રમાણ નથી
પરંતુ નિયમથી ત્રીજા ભાગ પ્રમાણ હોય છે,
કેમકે તે ત્રણ રાશીઓમાંથી એક રાશી છે.
તેજ પ્રમાણે અનાનુપૂર્વી અને અવકતવ્યક
દ્રવ્યોના વિષયમાં સમજવું કેમકે એ પગ
ત્રણ રાશીઓમાંથી એક-એક રાશી .

પ્રશ્ન- સંગ્રહનયસમત આનુપૂર્વીદ્રવ્ય
કયા ભાવમાં હોય છે ?

નિયમા સાહ્યપારિણામિષ્ ભાવે
હોજ્જા । एवं दोन्नि वि । अप्पावहुं
नत्थि । से तं अणुगमे । से तं सांगहस्स
अणोवणिहिया दव्वाणुपुव्वी । से तं
अणोवणिहिया दव्वाणुपुव्वी ।

૧૭. સે કિં તં ઓવણિહિયા દવ્વાણુપુવ્વી ?
ઓવણિહિયા દવ્વાણુપુવ્વી તિવિહા
પણ્ણત્તા, તં જહા પુવ્વાણુપુવ્વી, પચ્છા-
ણુપુવ્વી, અણાણુપુવ્વી ।

ઉત્તર- આનુપૂર્વીદ્રવ્ય નિયમથી સાદિ
પારિણામિક ભાવમા હોય છે. આ કથન શેષ
બન્ને દ્રવ્યોમાટે પણ સમજવું. સંગ્રહનય
ત્રણેય દ્રવ્યોની એકએકરાશી સ્વીકારે છે
માટે આ નયની અપેક્ષાએ અદ્યબહુત્વ હોતું
નથી. આ સંગ્રહનયસંમત અનુગમનુ સ્વરૂપ
છે. આ પ્રમાણે સંગ્રહનયસંમત અનોપનિ-
ધિકીદ્રવ્યાનુપૂર્વીનું કથન પૂર્ણ થાય છે,
અને પર્વ પ્રસ્તુત અનોપનિધિકીદ્રવ્યાપૂ-
ર્વીનું પણ સ્વરૂપ પૂર્ણ થાય છે.

૯૭. પ્રશ્ન- પહેલા એક વસ્તુની સ્થાપના
કરીને ત્યારપછી બીજી-ત્રીજીઆદિ વસ્તુ-
ઓની પૂર્વાનુપૂર્વીઆદિના ક્રમથી સ્થાપના
કરવી તે ઔપનિધિકીદ્રવ્યાનુપૂર્વી કહેવાય.
તે ઔપનિધિકી દ્રવ્યાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર- ઔપનિધિકીદ્રવ્યાનુપૂર્વીના
ત્રણ પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-(૧)
પૂર્વાનુપૂર્વી (દ્રવ્ય વિશેષના સમુદાયમા જે
પૂર્વ (પ્રથમદ્રવ્ય) છે ત્યાંથી શરૂ કરીને
અનુક્રમથી આગળ-આગળના દ્રવ્યોની
સ્થાપના કરવી અથવા ગણતરી કરવી તે. જેમ
ઋષભદેવથી શરૂ કરી મહાવીર ભગવાન
સુધીની ગણતરી કરવી.) (૨) પશ્ચાનુપૂર્વી
(દ્રવ્ય વિશેષના સમુદાયમાં જે અંતીમ દ્રવ્ય
છે ત્યાંથી શરૂ કરીને ઉલ્ટાક્રમથી પ્રથમ
સુધીનો ક્રમ) (૩) અનાનુપૂર્વી આ બન્નેથી
ભિન્ન સ્વરૂપવાળી તે

૧૮. સે કિં તં પુવ્વાણુપુવ્વો ?

પુવ્વાણુપુવ્વી-ધમ્મત્થિકાયે અધ-
મ્મત્થિકાયે, આગાસત્થિકાયે, જીવ-
ત્થિકાયે, પોગ્ગલત્થિકાયે. અદ્દાસમયે ।
સે તં પુવ્વાણુપુવ્વી ।

૯૮. પ્રશ્ન- પૂર્વાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- પૂર્વાનુપૂર્વી તે ધર્માસ્તિકાય,
અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, છવાસ્તિ-
કાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્દાકાળ, આ
પ્રમાણે અનુક્રમથી નિશ્ચેષણ કરવું તે
પૂર્વાનુપૂર્વી.

સે કિં તં પચ્છાણુપુઁવી ?

પચ્છાણુપુઁવી-અદ્વાસમણ, પોગ્ગ-
લત્થિકાણ, જીવત્થિકાણ, આગા-
સત્થિકાણ અહમ્મત્થિકાણ, ધમ્મત્થિકા-
ણ । સે તં પચ્છાણુપુઁવી ।

સે કિં તં અણાણુપુઁવો ?

અણાણુપુઁવો-ણ્યાણ ચેવ ણગાહ્યાણ
ણુત્તરિયાણ છગચ્છગયાણ સેઠીણ
અણમણ્ણવભાસો દુરૂવૂણો । સે તં
અણાણુપુઁવી ।

૧૯. અહવા ઓવણિહિયા દવ્વાણુપુઁવી
તિવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-પુવ્વાણુપુઁવો
પચ્છાણુપુઁવી અણાણુપુઁવી ।

૯૯.

અથવા— પુદ્ગલાસ્તિકાય પર આ
ત્રણેની સ્થાપના કરતા ઔપનિધિકીદ્રવ્યાનુ-
પૂર્વી ત્રણ પ્રકારની કહી છે, તે આ પ્રમાણે-
(૧) પૂર્વાનુપૂર્વી (૨) પશ્ચાનુપૂર્વી (૩)
અનાનુપૂર્વી.

સે કિં તં પવ્વાણુપુઁવી ?

પવ્વાણુપુઁવી પરમાણુપોગ્ગલે
દુપ્પણ્ણસિણ તિપ્પણ્ણસિણ જાવ દસપણ્ણ-
સિણ સાંઘિજ્જપણ્ણસિણ અસાંઘિજ્જપણ્ણ-
સિણ અણંતપણ્ણસિણ । સે તં પવ્વાણુપુઁવો

સે કિં તં પચ્છાણુપુઁવી ?

પચ્છાણુપુઁવી અણંતપણ્ણસિણ
અસાંઘિજ્જપણ્ણસિણ સાંઘિજ્જપણ્ણસિણ
જાવ દસપણ્ણસિણ જાવ તિપ્પણ્ણસિણ

પ્રશ્ન- પશ્ચાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- અદ્વાકાળ, પુદ્ગલાસ્તિકાય,
જીવાસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકા-
ય, ધર્માસ્તિકાય, આ પ્રમાણે વિપરીત
ક્રમથી નિરૂપણ કરવું તે પશ્ચાનુપૂર્વી છે.

પ્રશ્ન- અનાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર-અનાનુપૂર્વી તે જે શ્રેણિ સ્થાપિત
કરવામાં આવે તે એકથી શરૂ કરીને એક-
એકની વૃદ્ધિ કરતાં છ પર્યંતની થઈ બાક,
ત્યારબાદ પરસ્પરને શુણ્ણિત કરતા અન્યોન્ય
અભ્યસ્તરાશિ બની જશે. તેમાથી આદિ
અને અંતના બે ભાગ છોડી દેવાથી અનાનુ-
પૂર્વી બને છે (કેમકે આઠ ભાગપૂર્વાનુ-
પૂર્વીનો અને અંતિમ ભાગ પશ્ચાનુપૂર્વીનો
હોય છે.

પ્રશ્ન- પૂર્વાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- પૂર્વાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ આ
પ્રકારનું છે- પુદ્ગલપરમાણુ, દ્વિપ્રદેશીસ્કંધ,
ત્રિપ્રદેશીસ્કંધ, ચાવત દસપ્રદેશીસ્કંધ,
સંખ્યાતપ્રદેશીસ્કંધ, અસંખ્યાતપ્રદેશીસ્કંધ
અને અનંતપ્રદેશીસ્કંધ, આ ક્રમપૂર્વકની જે
આનુપૂર્વી છે તે પૂર્વાનુપૂર્વી છે.

પ્રશ્ન- પશ્ચાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- અનંતપ્રદેશીસ્કંધ, અસંખ્યાત-
પ્રદેશીસ્કંધ, સંખ્યાતપ્રદેશીસ્કંધ ચાવત
ત્રિપ્રદેશીસ્કંધ, દ્વિપ્રદેશીસ્કંધ, પુદ્ગલ-

દુષ્પણસિદ્ધિ પરમાણુપોગલે । સે તં
પચ્છાણુપુન્વી ।

સે કિં તં અણુપુન્વી ?

અણુપુન્વી ણ્યાણ ચેવ ણ્યાણ્યાણ
ણુત્તરિયાણ અણંતગચ્છગયાણ સેઠીણ
અણમણભાસો દુરુવૂણો । સે તં
અણુપુન્વી ।

સે તં ઓવણિહિયા દવ્વાણુપુન્વી ।
સે ત જાણયસરીરભવિયસરીરવહરિત્તા
દવ્વાણુપુન્વી । સે તં નો ઓગમઓ
દવ્વાણુપુન્વી । સે તં દવ્વાણુપુન્વી ।

૧૦૦. સે કિં તં સ્વેત્તાણુપુન્વી ?

સ્વેત્તાણુપુન્વી દુવિદ્ધા પળ્લણ્ણા,
તં જહા-ઓવણિહિયા ય અણોવણિહિયા
ય । તત્થ ણં જા સા ઓવણિહિયા સા
ઠપ્પા । તત્થ ણં જા સા અણોવણિહિયા
સા દુવિદ્ધા પળ્લણ્ણા, તં જહા-ણેગમ-
વવહારાણં સગહસ્સ ય ।

૧૦૧. સે કિં તં ણેગમવવહારાણં અણોવણિ- ૧૦૧.
હિયા સ્વેત્તાણુપુન્વી ?

ણેગમવવહારાણં અણોવણિહિયા

પરમાણુ આ પ્રમાણે ઉલ્ટાકમથી પરિણત
થાય તે પશ્ચાત્તુપૂર્વી.

પ્રશ્ન- અનાતુપૂર્વીતું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- અનાતુપૂર્વીમાં જે શ્રેણિ
સ્થાપિત કરવામાં આવે તે એકથી શરૂ
કરીને એક-એકની વૃદ્ધિ કરતાં બ્યારે
અનંત સ્કંધાત્મક અનંતશ્રેણિઓ થઈ બ્યારે
બ્યારે પરસ્પરને ગુણિત કરતાં અન્યોન્ય
અભ્યસ્ત રાશિ બને છે. તેમાંથી આદિ અને
અંતના બે ભાગ કમ કરવાથી અનાતુપૂર્વી
બને છે. આ પ્રકારનું અનાતુપૂર્વીતું સ્વરૂપ છે.

આ પ્રમાણે ઔપનિધિકી દ્રવ્યાતુપૂર્વીતું
વર્ણન પૂર્ણ થયું જાયકશરીર-ભવ્યશરીર-
વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યાતુપૂર્વીતું કથન પણ પૂર્ણ
થયું તે સાથે જ નોઆગમ દ્રવ્યાતુપૂર્વીતું
કથન પૂર્ણ થયું. આ દ્રવ્યાતુપૂર્વી છે.

૧૦૦.

પ્રશ્ન- ક્ષેત્રાતુપૂર્વીતું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર-ક્ષેત્રાતુપૂર્વીના બે પ્રકાર પ્રરૂપ્યા
છે. તે આ પ્રમાણે-(૧) ઔપનિધિકી ક્ષેત્રા-
તુપૂર્વી અને (૨) અતૌપનિધિકીક્ષેત્રાતુપૂર્વી.
તેમાંથી જે ઔપનિધિકીક્ષેત્રાતુપૂર્વી છે તે
સ્થાપ્ય છે અર્થાત્ તેનો વિષય અલ્પ હોવાથી
સૂત્રકાર પાછળથી નિરૂપણ કરશે તેમાં જે
અતૌપનિધિકીક્ષેત્રાતુપૂર્વી છે તેના બે પ્રકાર
પ્રરૂપ્યા છે તે આ પ્રમાણે— (૧) નૈગમ-
વ્યવહારનયમમત અને (૨) સત્રકનયસમત

૧૦૧.

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયમમત અતૌ-
પનિધિકીક્ષેત્રાતુપૂર્વીતું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— અતૌપનિધિકીક્ષેત્રાતુપૂર્વીના

સ્વેચ્છાણુપુચ્વી પંચવિદ્યા પળ્ણત્તા, તંજદ્વા-
અત્થપયપરૂવળયા ૧, મંગસમુક્ષિત્તળયા-
૨, મંગોવદંસળયા ૩, સમોચારે ૪,
અળુગમે ૫ ।

૧૦૨. સે કિં તં ળેગમવવહારાણં અત્થપય- ૧૦૨.
પરૂવળયા ?

ળેગમવવહારાણં અત્થપયપરૂવળયા
તિપ્પણ્ણસોગાદે આણુપુચ્વી જાવ દસપણ્ણ-
સોગાદે આણુપુચ્વી જાવ સંસ્વિજ્જપણ્ણ-
સોગાદે આણુપુચ્વી અસંસ્વિજ્જપણ્ણસોગાદે
આણુપુચ્વી । ણ્ણપણ્ણસોગાદે અણાણુપુચ્વી ।
દુપ્પણ્ણસોગાદે અવત્તવ્વણ્ણ, તિપ્પણ્ણસોગાદા
આણુપુચ્વીઓ જાવ દસપણ્ણસોગાદા
આણુપુચ્વીઓ જાવ અસંસ્વિજ્જપણ્ણસોગાદા
આણુપુચ્વીઓ । ણ્ણપણ્ણસોગાદા અણા-
ણુપુચ્વીઓ । દુપ્પણ્ણસોગાદા અવત્તવ્વચ્ચાઈં ।
સે તં ળેગમવવહારાણં અત્થપયપરૂવળયા ।

૧૦૩. ણ્ણપણ્ણ ળેગમવવહારાણં અત્થપયપરૂ- ૧૦૩.
વળયાણ્ણ કિં પઓચળ્ણં ?

ણ્ણપણ્ણ ળેગમવવહારાણં અત્થપયપરૂ-
વળયાણ્ણ ળેગમવવહારાણં મંગસમુક્ષિત્ત-
ળયા કજ્જઈં ।

પાચ પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે. તે-આઈ પ્રમણ્ણે-
(૧) અર્થપદપ્રરૂપણતા (૨) ભંગસમુક્ષી-
તીર્તતા (૩) ભંગોપદર્શનતા (૪) સમવતાર
અને (૫) અનુગમ

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત અર્થ-
પદપ્રરૂપણતા-ચલુકસ્કધાદિ રૂપ અર્થનું
પ્રતિપાદન કરનાર પદનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ત્રણ આકાશપ્રદેશોમાં અવગાઠ
-દ્રવ્યસ્કધ આનુપૂર્વી છે, યાવત્ દશ
પ્રદેશોમાં અવગાઠ દ્રવ્યસ્કધ આનુપૂર્વી છે.
યાવત્ સંખ્યાતઆકાશપ્રદેશાવગાઠ દ્રવ્ય-
સ્કધ આનુપૂર્વી છે, અને અસંખ્યાત-
આકાશપ્રદેશાવગાઠ દ્રવ્યસ્કધ આનુપૂર્વી છે.
આકાશના એક પ્રદેશમાં અવગાઠ દ્રવ્ય
(તે પુદ્ગલપરમાણુ હોયકે જે ત્રણ યાવત્
અસંખ્યાતપ્રદેશીસ્કધ હોય) ક્ષેત્રની
અપેક્ષાએ અનાનુપૂર્વી કહેવાય છે. જે
આકાશપ્રદેશોમાં અવગાઠદ્રવ્ય (જે, ત્રણ કે
યાવત્ અસંખ્યાતપ્રદેશીસ્કધ) ક્ષેત્રની
અપેક્ષાએ અવકતવ્ય છે. ત્રણ આકાશપ્રદે-
શાવગાઠી દ્રવ્યસ્કધો આનુપૂર્વીઓ છે,
યાવત્ દશઆકાશપ્રદેશાવગાઠી દ્રવ્યસ્કધો
આનુપૂર્વીઓ છે, યાવત્ અસંખ્યાતઆકાશ-
પ્રદેશાવગાઠી દ્રવ્યસ્કધો આનુપૂર્વીઓ છે.
એક આકાશપ્રદેશાવગાઠી પુદ્ગલપરમાણુ
આદિ દ્રવ્યો અનાનુપૂર્વીઓ છે જે આકાશ-
પ્રદેશાવગાઠી ક્ષયલુકાદિ દ્રવ્યસ્કધો
અવકતવ્યકો છે આ પ્રકારનુ નૈગમ-વ્યવ-
હારનયસંમત અર્થપદપ્રરૂપણતાનુ સ્વરૂપ છે

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત અર્થ-
પદપ્રરૂપણતાનુ શુ પ્રયોજન છે ?

ઉત્તર- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત અર્થ-
પદપ્રરૂપણતાદ્વારા ભંગસમુક્ષીતીર્તતા કરાય
છે

૧૦૪. સે કિં ત ળેગમવવહારાણં મંગસમુક્તિ- ૧૦૪.
ણયા ?

ળેગમવવહારાણં મંગસમુક્તિણયા
અત્થિ આણુપુવ્વી, અત્થિ અણાણુપુવ્વી,
અત્થિ અવત્તવ્વણ્ણ । ંવં ઢ્વાણુપુવ્વી-
ગમેણં સ્વેત્તાણુપુવ્વીણ્ણ વિ તે ચેવ છવ્વીસં
મંગા માણિયવ્વા, જાવ સે તં મંગસ-
મુક્તિણયા ।

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત લંગ-
સમુક્તિર્તનતાનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત
લંગસમુક્તિર્તનતા-લ ગોની ઉત્પત્તિ નુ
સ્વરૂપ આ પ્રકારનુ છે- આનુપૂર્વી છે,
અનાનુપૂર્વી છે, અવકતવ્યક છે ઢ્વ્યાનુપૂર્વી
ની જેમ ક્ષેત્રાનુપૂર્વીના પણ ૨૬ લાંગા
કહેવા જોઈએ- આ પ્રમાણે લ ગસમુક્તિર્તન-
તાનુ વર્ણન પૂર્ણ થયુ.

૧૦૫. ંયાણ્ણં ળેગમવવહારાણં મંગસમુક્તિ- ૧૦૫.
ણયાણ્ણં કિં પઓણ્ણં ?

બ્યાણ્ણં ળેગમવવહારાણં મંગ-
સમુક્તિણયાણ્ણં ળેગમવવહારાણં મંગો-
વદંસણયા ક્કજ્જ ।

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત લંગ-
સમુક્તિર્તનતાનું પ્રયોજન શું છે ?

ઉત્તર- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત લ ગ-
સમુક્તિર્તનતા ઢ્વારા લંગોપદર્શનતા કરાય છે.

૧૦૬. સે કિં તં ળેગમવવહારાણં મંગોવદંસ- ૧૦૬.
ણયા ?

ળેગમવવહારાણં મંગોવદંસણયા-
તિપ્પણ્ણોગાઢે આણુપુવ્વી, ંગપણ્ણો-
ગાઢે અણાણુપુવ્વી, ઢુપ્પણ્ણોગાઢે અવ-
ત્તવ્વણ્ણ, તિપ્પણ્ણોગાઢા આણુપુવ્વીઓ,
બ્ગપણ્ણોગાઢા અણાણુપુવ્વીઓ ઢુપ્પ-
ણ્ણોગાઢા અવત્તવ્વયાઢં ।

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત
લંગોપદર્શનતા-નિર્દિષ્ટ લંગોના અર્થના
કથન નુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ત્રણ આકાશપ્રદેશાવગાહી
ત્રણુકાઢિ સ્ક ઢ ં આનુપૂર્વી' આ શબ્ઢના
વાચ્યાર્થ રૂપ છે એટલે 'આનુપૂર્વી' કહેવાય
છે. એક આકાશપ્રદેશાવગાહી પરમાણુ-
સંઘાત હોય કે સ્ક ઢોનો સમૂહ હોય તે
'અનાનુપૂર્વી' કહેવાય છે જે આકાશપ્રદે-
શાવગાહી ઢયણુકાઢિસ્ક ઢ ક્ષેત્રાપેક્ષયા
અવકતવ્યક કહેવાય છે. ત્રણ આકાશપ્રદે-
શાવગાહી ઢણુ સ્ક ઢો 'આનુપૂર્વીઓ' આ
બહુવચ્ચનાન્ત પઢના વાચ્યાર્થરૂપ વિવક્ષિત છે
એક આકાશપ્રદેશાવગાહી ઢણુ પરમાણુ-
સંઘાતો 'અનાનુપૂર્વીઓ' આ પઢના
વાચ્યાર્થરૂપ છે. ઢિઆકાશપ્રદેશાવગાહી
ઢણુ સ્ક ઢો 'અવકતવ્યકો' આ પઢના
વાચ્ય છે.

૧૦૭. અદ્વા તિપ્પણ્સોગાદે ય ઇગપ્પણ્સોગાદે ૧૦૭.
ય આણુપુવ્વી ય અણાણુપુવ્વી ય,

एवं तथा चैव द्वाणुपुव्वीगमेणं
छव्वीसं भंगा भाणियव्वा जाव से तं
णेगमववहारणं भंगोवदंसणया ।

૧૦૮. સે કિં તં સમોયારે ? ૧૦૮.

સમોયારે ણેગમવવહારણં આણુ-
પુવ્વીદ્વાઈં કહિં સમોયરંતિ ? કિં
આણુપુવ્વીદ્વેહિં સમોયરંતિ અણાણુપુ-
વ્વીદ્વેહિં સમોયરંતિ ? અવત્તવ્વગ-
દ્વેહિં સમોયરંતિ ?

આણુપુવ્વીદ્વાઈં આણુપુવ્વીદ્વેહિં
સમોયરતિ નો અણાણુપુવ્વીદ્વેહિં નો
અવત્તવ્વયદ્વેહિં સમોયરતિ । एवं
તિણિ વિ સદ્ધાणे समयरंति
भाणियव्वं । से तं समयारे ।

૧૦૯. સે કિં તં અણુગમે ? ૧૦૯.

अणुगमे नवविहे पणत्ते, तं जहा-
संतपयपरूवणया जाव अप्पावेहुं चैव ।

૧૧૦. ણેગમવવહારણં આણુપુવ્વીદ્વાઈં કિં ૧૧૦.
અત્થિ ણત્થિ ?

णियमा अत्थि । एवं दुण्णि वि ।

અથવા ત્રિપ્રદેશાવગાહસ્કંધ અને એક
પ્રદેશાવગાહસ્કંધ એક આનુપૂર્વી અને એક
અનાનુપૂર્વી છે. દ્રવ્યાનુપૂર્વીના પાઠની ભેદ
૨૬ ભગ અહીં પણ સમજી લેવા જોઈએ.
આ પ્રકારનું નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત
ભગોપદર્શનતાનું સ્વરૂપ છે.

પ્રશ્ન- સમવતારનું સ્વરૂપ કેવું છે ?
નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુપૂર્વીદ્રવ્યોના
સમાવેશ કયા થાય છે ? શું આનુપૂર્વી-
દ્રવ્યોમાં સમાવેશ થાય છે કે અનાનુપૂર્વી-
દ્રવ્યોમાં કે અવકતવ્યકદ્રવ્યોમાં સમાવેશ
થાય છે ?

ઉત્તર- આનુપૂર્વીદ્રવ્યો આનુપૂર્વીદ્ર-
વ્યોમાં સમાવિષ્ટ થાય છે પરંતુ અનાનુપૂર્વી
અને અવકતવ્યકદ્રવ્યોમાં સમાવિષ્ટ થતા
નથી. તે રીતે ત્રણે સ્વ-સ્વસ્થાનમાંજ
સમાવિષ્ટ થાય છે. આ પ્રકારનું સમવતારનું
સ્વરૂપ છે.

પ્રશ્ન- અનુગમનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- અનુગમના નવ પ્રકાર પ્રરૂપ્યા
છે. તે આ પ્રમાણે- સત્પદપ્રરૂપણતા યાવત્
અલ્પ-બહુત્વ અર્થાત્ (૧) સત્પદપ્રરૂપણતા
(૨) દ્રવ્યપ્રમાણ (૩) ક્ષેત્ર (૪) સ્પર્શના
(૫) કાળ (૬) અન્તર (૭) ભાગ (૮) ભાવ
અને (૯) અલ્પ-બહુત્વ

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુ-
પૂર્વીદ્રવ્યો છે કે નહીં ?

ઉત્તર- નિયમથી છે. આ કથન અનાનુ-
પૂર્વી અને અવકતવ્યકદ્રવ્યોમાટે પણ
સમજવું એટલે અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો પણ છે
અને અવકતવ્યકદ્રવ્યો પણ છે

૧૧૧. ળેગમવવહારાણં આણુપુવ્વીદવ્વાઈં કિં સંઁલિજ્ઞાઈં, અસંઁલિજ્ઞાઈં, અણંતાઈં ?

નો સંઁલિજ્ઞાઈં, અસંઁલિજ્ઞાઈં, નો અણંતાઈં । ઁવં ઢુણિ ઁ ।

૧૧૨. ળેગમવવહારાણં ઁલેત્તાણુપુવ્વીદવ્વાઈં લોગસસ કિં સંઁલિજ્ઞાઈંભાગે હોજ્ઞા ? અસંઁલિજ્ઞાઈંભાગે હોજ્ઞા ? ઁાવ સવ્વલોઁ હોજ્ઞા ?

ઁગં ઢવ્વં ળહુચ્ચ લોગસસ સંઁલિજ્ઞાઈંભાગે ઁા હોજ્ઞા, અસંઁલિજ્ઞાઈં-ભાગે ઁા હોજ્ઞા, સંઁલેજ્ઞેસુ ભાગેસુ ઁા હોજ્ઞા, અસંઁલેજ્ઞેસુ ભાગેસુ ઁા હોજ્ઞા, ઢેસુણે ઁા લોઁ હોજ્ઞા । નાણાઢવ્વાઈં ળહુચ્ચ નિયમા સવ્વલોઁ હોજ્ઞા । ળેગમવવહારાણં અણાણુપુવ્વીદવ્વાણં ળુચ્છા ઁગઢવ્વં ળહુચ્ચ નો સંઁલેજ્ઞાઈંભાગે હોજ્ઞા, અસંઁલેજ્ઞાઈંભાગે હોજ્ઞા, નો સંઁલેજ્ઞેસુ ભાગેસુ હોજ્ઞા નો અસંઁલેજ્ઞેસુ ભાગેસુ હોજ્ઞા નો સવ્વલોઁ હોજ્ઞા, નાણાઢવ્વાઈં ળહુચ્ચ ળિયમા સવ્વલોઁ હોજ્ઞા । ઁવં અવત્તવ્વગ-ઢવ્વાણિ ઁિ ઢાણિયવ્વાણિ ।

૧૧૩. ળેગમવવહારાણં આણુપુવ્વીદવ્વાઈં લોગસસ કિં સંઁલેજ્ઞાઈંભાગં ળુસંતિ ? અસંઁલિજ્ઞાઈંભાગં ળુસંતિ ? સંઁલેજ્ઞે ભાગે ળુસંતિ ઁાવ સવ્વલોયં ળુસંતિ ?

૧૧૧. ળ્રશ્ન- નેગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુ-પૂર્વીઢ્રવ્યેા શુ સંખ્યાત છે કે અસંખ્યાત છે કે અનત છે ?

ઉત્તર-આનુપૂર્વીઢ્રવ્યેા સંખ્યાત નથી, અનત નથી ળરંતુ (તુલ્યળ્રદેશાવગાહીઢ્ર-વ્યેાને ઁક જ આનુપૂર્વીમાનઁાથી) અસંખ્યાત છે. આ ળ્રકારનુ કથન અનાનુ-પૂર્વી અને અવકતવ્યઢ્રવ્યમાટે ળણુ સમજવુ.

૧૧૨. ળ્રશ્ન- નેગમ-વ્યવહારનયસંમત ક્ષેત્રા-નુપૂર્વીઢ્રવ્યેા શુ લોકના સંખ્યાતાલાગમા છે કે અસંખ્યાતમા લાગમા છે ? કે ઁાવત સમસ્ત લોકમા છે ?

ઉત્તર- ઁક ઢ્રવ્યની અપેક્ષાઁ આનુ-પૂર્વીઢ્રવ્ય લોકના સંખ્યાતમા લાગ, અસંખ્યાત લાગ, સંખ્યાત લાગો, અને અસંખ્યાત લાગોમા અને અમુક દેશોન લોકમા ળણુ રહે છે ઁિઁલિધ ઢ્રવ્યેાની અપેક્ષાઁ નિયમથી સર્ઁલોકવ્યાપી છે, નેગમ-વ્યવહારનયસ મત અનાનુપૂર્વીઢ્રવ્યના ળ્રશ્નના ઁિષયમા સમજવુ નેઢ્રઁ કે ઁક ઢ્રવ્યની અપેક્ષાઁ તે લોકના સંખ્યાતમા લાગમા, સંખ્યાતમા લાગોમા, અસંખ્યાત લાગોમા કે સમસ્ત લોકને અવગાહીને રહેલ નથી ળરંતુ લોકના અસંખ્યાતમા લાગને અવગાહીને રહેલ છે. ઁિઁલિધ ઢ્રવ્યેાની અપેક્ષાઁ નિયમથી સર્ઁલોકમા અવગાહીને રહેલ છે. અવકતવ્યઢ્રવ્યમાટે ળણુ ઁેમજ સમલ લેવુ.

૧૧૩. ળ્રશ્ન- નેગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુપૂર્વીઢ્રવ્યેા શુ સંખ્યાતમા લાગને સ્પર્શે છે કે અસંખ્યાતમા લાગને સ્પર્શે છે કે સંખ્યાતમા લાગોને કે અસંખ્યાતમા લાગોને કે સર્ઁલોકને સ્પર્શે છે ?

एगं दव्वं पडुच्च संखिज्जइ-
भागं वा फुसइ, असंखिज्जइभागं वा
संखेज्जे भागे वा असंखेज्जे भागे वा
देहणं वा लोग फुसइ । नाणादव्वाइं
पडुच्च णियमा सव्वल्लोय फुसंति ।
अणाणुपुव्वीदव्वाइं अवत्तव्वगदव्वाइं
च जहा खेत्तं नवरं फुसणा भाणियव्वा ।

૧૧૪. પેગમવવહારાણં આણુપુવ્વીદવ્વાઈં કાલઓ
કેવચ્ચિરં હોઈ ?

एगं दव्वं पडुच्च जहन्नेणं एगं
समयं उक्कोसेणं असंखिज्जं कालं,
नाणादव्वाइं पडुच्च णियमा सव्वद्धा ।
एव दोण्णि वि ।

૧૧૫. પેગમવવહારાણં આણુપુવ્વીદવ્વાણમંતરં
કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?

तिण्हंपि एगं दव्वं पडुच्च जहन्नेणं
एकं समय उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं,
नाणादव्वाइं पडुच्च णत्थि अंतरं ।

ઉત્તર- એક દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લોકના
સંખ્યાતમા ભાગને, અસંખ્યાતમા ભાગને,
સંખ્યાતમા ભાગને, અસંખ્યાતમા ભાગને
અથવા દેશોના (કઈકે ઓછા) લોકને સ્પર્શે
છે વિવિધ દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ સર્વલોકને
સ્પર્શે છે અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો અને અવકતવ્ય
દ્રવ્યોની સ્પર્શના વિશેષુ કથન પૂર્વોક્ત
ક્ષેત્રદ્વાર મુજબ સમજવુ જોઈએ વિશેષતા
એટલીકે અહીં ક્ષેત્રને બદલે સ્પર્શના
(સ્પર્શે છે) એમ કહેવુ .

૧૧૪. પ્રશ્ન-નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુ-
પૂર્વીદ્રવ્યો કાળની અપેક્ષાએ કેટલા સમય
સુધી રહે છે ?

ઉત્તર- એક દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જઘન્ય
એક સમયસુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત-
કાળસુધી રહે છે. વિવિધ દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ
આનુપૂર્વી દ્રવ્યોની સ્થિતિ નિયમથી સર્વ-
કાલિક છે એટલે કોઈ કાળ એવો નથી
જ્યારે લોકમાં આનુ પૂર્વીદ્રવ્યો ન હોય, તેજ
પ્રમાણે અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો અને અવકતવ્ય-
દ્રવ્યોની પણ સ્થિતિ જાણવી

૧૧૫ પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુ-
પૂર્વીદ્રવ્યોનું અંતર કાળની અપેક્ષાએ
કેટલા સમયનું છે ?

ઉત્તર- ત્રણે આનુપૂર્વીદ્રવ્ય, અનાનુ-
પૂર્વીદ્રવ્ય અને અવકતવ્યનું અંતર એક
દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જઘન્ય એક સમયનું
અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાળનું હોય છે
વિવિધદ્રવ્યોની અપેક્ષાએ અંતર નથી.
તાત્પર્ય આ છે કે કોઈ ત્રણ આદિ પ્રદેશોમા
રહેલું આનુપૂર્વીદ્રવ્ય જ્યારે તે પ્રદેશોથી
અલગ થઈ અન્યપ્રદેશોમાં અવગાહન કરે
અને પુનઃ તેજ આકાશપ્રદેશોમા આવી
અવગાહન કરે ત્યારે વચ્ચેનો કાળ અહીં

અન્તર કહેવાય છે. આ અન્તર જઘન્ય એક સમયનુ અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત-કાળનુ હોય. અનંતકાળનું નહિ

૧૧૬. ણેગમવવહારાણં આણુપુવ્વીદવ્વાઈં સેસ- ૧૧૬.
દવ્વાણં કદ્ધમાગે હોજ્જા ?

તિણિણિ વિ જહા દવ્વાણુપુવ્વીણે ।

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુ-પૂર્વીદ્રવ્યો શેષ દ્રવ્યોના કેટલામા ભાગ પ્રમાણુ હોય છે ?

ઉત્તર- દ્રવ્યાનુપૂર્વીંબેવુ જ કથન અત્રે ત્રણે દ્રવ્યોમાટે સમજવુ.

૧૧૭. ણેગમવવહારાણં આણુપુવ્વીદવ્વાઈં કય- ૧૧૭.
રંમિ ભાવે હોજ્જા ?

ણિયમા સાહપારિણામિણે ભાવે હોજ્જા । એવં દોણિણિ વિ ।

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુ-પૂર્વીદ્રવ્યો કયા ભાવમા હોય છે ?

ઉત્તર- નિયમથી સાહિપારિણામિક ભાવમાં હોય છે. શેષ બંને દ્રવ્યોના વિષયમાં પણ એમજ સમજવું.

૧૧૮. એસિ ણં મંતે ! ણેગમવવહારાણં ૧૧૮.
આણુપુવ્વીદવ્વાણં અણાણુપુવ્વીદવ્વાણં
અવત્તવ્વગદવ્વાણં ય દવ્વટ્ટયાણે પપ્પસ-
ટ્ટયાણે દવ્વટ્ટપપ્પસટ્ટયાણે કયરે કયરે-
હિંતો અપ્પા વા વહુગા વા તુલ્લા વા
વિસેસાહિયા વા ?

ગોયમા ! સવ્વત્થોવાઈં ણેગમ-વવહારાણં અવત્તવ્વગદવ્વાઈં દવ્વટ્ટયાણે, અણાણુપુવ્વીદવ્વાઈં દવ્વટ્ટયાણે વિસેસાહિયાઈં, આણુપુવ્વીદવ્વાઈં દવ્વટ્ટયાણે અસંસેજ્જગુણાઈં । પપ્પસટ્ટયાણે સવ્વત્થોવાઈં ણેગમવવહારાણં અણાણુપુવ્વીદવ્વાઈં અપ્પસટ્ટયાણે । અવત્તવ્વગદવ્વાઈં પપ્પસટ્ટયાણે વિસેસાહિયાઈં । આણુપુવ્વીદવ્વાઈં પપ્પસટ્ટયાણે અસંસેજ્જગુણાઈં । દવ્વટ્ટપપ્પસટ્ટયાણે સવ્વત્થોવાઈં ણેગમવવહારાણં અવત્તવ્વગદવ્વાઈં દવ્વટ્ટયાણે । અણાણુપુવ્વીદવ્વાઈં દવ્વટ્ટયાણે અપ્પ-

પ્રશ્ન- હે ભગવન્ ! આનુપૂર્વીદ્રવ્યો, અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો અને અવકલતવ્યદ્રવ્યોમાના કયા દ્રવ્યો કયા દ્રવ્યોથી દ્રવ્યાર્થતા, પ્રદેશાર્થતા અને ઉભયાર્થતાની અપેક્ષાએ અલ્પ, અધિક, તુલ્યકે વિશેષાધિક છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત અવકલતવ્યદ્રવ્યો દ્રવ્યાર્થતાની અપેક્ષાએ સર્વસ્તોક છે. દ્રવ્યાર્થતાની અપેક્ષાએ અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો અવકલતવ્યદ્રવ્યો કરતા વિશેષાધિક છે. દ્રવ્યાર્થતાએ આનુપૂર્વીદ્રવ્યો અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો કરતાં અસંખ્યાત ગણા છે. પ્રદેશાર્થતાએ નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો સર્વસ્તોક છે, કારણુ કે પરમાણુ અપ્રદેશી છે. પ્રદેશાર્થતાએ અવકલતવ્યદ્રવ્યો અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો કરતાં વિશેષાધિક છે. પ્રદેશાર્થતાએ આનુપૂર્વીદ્રવ્યો અવકલતવ્યદ્રવ્ય કરતાં અસંખ્યાત ગણા છે ઉભયાર્થતાની અપેક્ષાએ નૈગમ-

સદ્વ્યાપ્ત વિસેસાહિયાઈં । અવત્તવ્વગ-
દ્વ્વાઈં પપ્પસદ્વ્યાપ્ત વિસેસાહિયાઈં ।
આણુપુવ્વીદ્વ્વાઈં દ્વ્વદ્વ્યાપ્ત અસંસેજ્જ-
ગુણાઈં તાઈં ચેવ પપ્પસદ્વ્યાપ્ત અસંસે-
જ્જગુણાઈં । સે તં અણુગમે । સે તં
ણેગમવવહારાણં અણોવણિહિયા સેત્તા-
ણુપુવ્વી ।

અવહારનયસંમત અવકતવ્યદ્રવ્ય સૌથી
અલ્પ છે, કારણકે દ્રવ્યાર્થતાએ અવકતવ્ય-
દ્રવ્યોમાં પ્રથમ સર્વસ્તોકતા બતાવી છે.
દ્રવ્યયાર્થતા અને અપ્રદેશાર્થતાની અપેક્ષાએ
અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો અવકતવ્ય કરતાં વિશેષા-
ધિક છે. પ્રદેશાર્થતાની અપેક્ષાએ અવકત-
વ્યદ્રવ્યો વિશેષાધિક છે આનુપૂર્વીદ્રવ્યો
દ્રવ્યાર્થતાએ અસંખ્યાતગણાં, તે પ્રમાણે
પ્રદેશાર્થતાએ પણ અસંખ્યાતગણા છે. આ
પ્રકારનું અનુગમનું સ્વરૂપ છે. આ પ્રકારનું
નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત અનૌપનિધિક
ક્ષેત્રાનુપૂર્વીન વર્ણુન પૂર્ણ થયું.

૧૧૯. સે કિં તં સંગહસ્સ અણોવણિહિયા ૧૧૯.
સેત્તાણુપુવ્વી ?

સંગહસ્સ અણોવણિહિયા સેત્તા-
ણુપુવ્વી પંચવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-
અત્થપયપરૂવણયા ૧, મંગસમુક્કિત્તણયા
૨, મંગોવદંસણયા ૩, સમોયારે ૪,
અણુગમે ૫ ।

સે કિં તં સંગહસ્સ અત્થ-
પયપરૂવણયા ?

સંગહસ્સ અત્થપય-પરૂવણયા
તિપપ્પસોગાઢે આણુપુવ્વી ચડપ્પપ્પસોગાઢે
આણુપુવ્વી, જાવ દસપ્પપ્પસોગાઢે આણુ-
પુવ્વી, સંસિજ્જપ્પપ્પસોગાઢે આણુપુવ્વી,
અસંસિજ્જપ્પપ્પસોગાઢે આણુપુવ્વી, ઇગ-
પ્પપ્પસોગાઢે અણાણુપુવ્વી, દુપ્પપ્પસોગાઢે
અવત્તવ્વપ્પ । સે તં સંગહસ્સ અત્થપય-
પરૂવણયા ।

પ્પપ્પાણં સંગહસ્સ અત્થપય-
પરૂવણયાણં કિં પપ્પોયણં ?

પ્રશ્ન- સંગ્રહનયસંમત અનૌપનિધિકી
ક્ષેત્રાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- સંગ્રહનયસંમત અનૌપનિધિકી
ક્ષેત્રાનુપૂર્વીના પાંચ પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે. તે
આ પ્રમાણે- (૧) અર્થપદપ્રરૂપણતા (૨)
લગસમુત્કીર્તનતા (૩) લગોપદર્શનતા (૪)
સમવતાર (૫) અનુગમ.

પ્રશ્ન- સંગ્રહનયસંમત અર્થપદપ્રરૂપ-
ણતાનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ત્રણપ્રદેશાવગાહીદ્રવ્ય આનુ-
પૂર્વી છે ચાર પ્રદેશાવગાહીદ્રવ્ય આનુપૂર્વી
છે યાત્રત દશપ્રદેશાવગાહી, સંખ્યાતપ્રદે-
શાવગાહી અને અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાહીદ્રવ્ય
પણ આનુપૂર્વીરૂપ છે એક પ્રદેશાવગાહીદ્રવ્ય
અનાનુપૂર્વીરૂપ છે. જે પ્રદેશાવગાહી દ્રવ્ય
અવકતવ્ય છે આ સંગ્રહનયસંમત અર્થ-
પદપ્રરૂપણતાનું સ્વરૂપ છે.

પ્રશ્ન- આ સંગ્રહનયસંમત અર્થપદ-
પ્રરૂપણતાનું શું પ્રયોજન છે ?

સંગહસ્સ અત્થપયપરુવણયાણ
સંગહસ્સ મંગસમુક્કિત્તણયા કજ્જહ્ ।

સે કિં તં સંગહસ્સ મંગસમુક્કિત્તણયા ?

સંગહસ્સ મંગસમુક્કિત્તણયા અત્થિ
આણુપુવ્વી, અત્થિ અણાણુપુવ્વી અત્થિ
અવત્તવ્વણ્ । અહવા અત્થિ આણુપુવ્વી
અણાણુપુવ્વી ય, એવં જહા દ્વવાણુપુવ્વીણ
સંગહસ્સ તહા મ્હાણિયવ્વં જાવ સે તં
સંગહસ્સ મંગસમુક્કિત્તણયા ।

ણયાણં સંગહસ્સ મંગસમુક્કિત્તણયાણ
કિં પયોયણં ?

ણયાણં સંગહસ્સ, મંગસમુક્કિત્ત-
ણયાણ સંગહસ્સ મંગોવદંસણયા કજ્જહ્ ।

સે કિં તં સંગહસ્સ મંગોવદં-
સણયા ?

સંગહસ્સ મંગોવદસણયા-તિપ્પ-
ણસોગાદે આણુપુવ્વી, ણગપણસોગાદે
અણાણુપુવ્વી, દુપ્પણસોગાદે અત્તવ્વણ્ ।
અહવા તિપ્પણસોગાદે ય ણગપ-
ણસોગાદે ય આણુપુવ્વી ય અણાણુપુવ્વી
ય, એવં જહા દ્વવાણુપુવ્વીણ સંગહસ્સ
તહા સ્વેત્તાણુપુવ્વીણ વિ મ્હાણિયવ્વ જાવ
સે તં સંગહસ્સ મંગોવદંસણયા ।

સે કિં તં સમોયારે ? સમોયારે
સંગહસ્સ આણુપુવ્વીદ્વવાઈં ક્કિં સમો-
રંતિ? કિં આણુપુવ્વીદ્વવેહિં સમોયરંતિ?

ઉત્તર- સંગ્રહનયસંમત અર્થપદપ્રરૂ-
પણુતોવડે ભંગસમુક્તીર્તનતા કરાય છે.

પ્રશ્ન- સંગ્રહનયસંમત ભંગસમુક્તી-
ર્તનતાનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- આનુપૂર્વી છે, અનાનુપૂર્વી છે,
અવકતવ્ય છે અથવા આનુપૂર્વી-અનાનુપૂર્વી
છે. વગેરે સર્વ બાબત દ્રવ્યાનુપૂર્વીની જેમજ
ક્ષેત્રાનુપૂર્વીના ભંગસમુક્તીર્તનતામાં સમ-
જવી યાવત્ આ પ્રકારનું સંગ્રહનયસંમત
ભંગસમુક્તીર્તનતાનું સ્વરૂપ છે.

પ્રશ્ન- સંગ્રહનયસંમત ભંગસમુક્તી-
ર્તનતાનું પ્રયોજન શું છે ?

ઉત્તર- ભંગસમુક્તીર્તનતાવડે ભગોપ-
દર્શનતા કરાય છે.

પ્રશ્ન- સંગ્રહનયસંમત ભગોપદર્શન-
તાનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ત્રિપ્રદેશાવગાહીદ્રવ્ય 'આનુ-
પૂર્વી' પદના વાચ્યાર્થરૂપ છે. એક પ્રદેશા-
વગાહી દ્રવ્ય 'અનાનુપૂર્વી' પદના વાચ્યાર્થ
રૂપ છે, દ્વિપ્રદેશાવગાહીદ્રવ્ય 'અવકતવ્ય'
પદના વાચ્યાર્થરૂપ છે અથવા ત્રિપ્રદેશાવ-
ગાહી-એકપ્રદેશાવગાહીદ્રવ્યો 'આનુપૂર્વી-
અનાનુપૂર્વી' પદના વાચ્યાર્થ રૂપ છે.
સંગ્રહનયસંમત દ્રવ્યાનુપૂર્વીની જેમજ
ક્ષેત્રાનુપૂર્વીમાં જાણવું યાવત્ આ પ્રકારનું
સંગ્રહનયસંમત ભગોપદર્શનતાનું સ્વરૂપ છે

પ્રશ્ન- સમવતારનું સ્વરૂપ કેવું છે ?
સંગ્રહનયસંમત આનુપૂર્વીદ્રવ્યો કયા સમા-
વિષ્ટ થાય છે ? શું આનુપૂર્વીદ્રવ્યોમાં

અણાણુપુવ્વીદ્વેહિં ? અવત્તવ્વગદ્વેહિં ?
તિણિવિ સદ્ધાણે સમોયરંતિ ।

સે તં સમોયારે ।
સે કિં તં અણુગમે ?

અણુગમે અટ્ટવિહે પ્ણત્તે,
તં જહા સંતપયપરૂવ્ણયા જાવ અપ્પા
વહું નત્થિ ।

સંગહસ્સ આણુપુવ્વી-દ્વ્વાઈં
કિં અત્થિ ણત્થિ ?

ણિયમા અત્થિ । એવં તિણિ
વિ । સેસગદારાઈં જહા દ્વ્વાણુપુવ્વીણ
સંગહસ્સ તદ્ધા સ્વેત્તાણુપુવ્વીણ વિ
માણિયવ્વાઈં જાવ સે તં અણુગમે ।
સે તં સંગહસ્સ અણોવણિહિયા સ્વેત્તા-
ણુપુવ્વી । સે તં અણોવણિહિયા સ્વેત્તા-
ણુપુવ્વી ।

૧૨૦. સે કિં તં ઓવણિહિયા સ્વેત્તાણુપુવ્વી ? ૧૨૦.

ઓવણિહિયા સ્વેત્તાણુપુવ્વી તિવિહા
પ્ણત્તા, તં જહા, પુવ્વાણુપુવ્વી, પચ્છા-
ણુપુવ્વી, અણાણુપુવ્વી ।

સે કિં તં પુવ્વાણુપુવ્વી ?

પુવ્વાણુપુવ્વી-અહોલોણ તિરિયલોણ
ઉહ્લોણ । સે તં પુવ્વાણુપુવ્વી ।

સે કિં તં પચ્છાણુપુવ્વી ?

સમાવિષ્ઠ થાય છે કે અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યોમા કે
અવકતવ્યદ્રવ્યોમા સમાવિષ્ઠ થાય છે ?

ઉત્તર- ત્રણે સ્વ-સ્વસ્થાનમા સમાવિષ્ઠ
થાય છે. આ પ્રમાણે સમવતારનુ સ્વરૂપ છે.

પ્રશ્ન- અનુગમનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- અનુગમના આઠ પ્રકાર પ્રરૂપ્યા
છે તે આપ્રમાણે- સત્પદપ્રરૂપણતા આદિ
અહીં આ અદ્ય-અહુત્વ નથી કેમકે સત્પદ-
નય અનેકતા માનતો નથી.

પ્રશ્ન- સત્પદનયસ મત આનુપૂર્વીદ્રવ્યો
શુ છે કે નથી ?

ઉત્તર- નિયમથી છે. ત્રણેયના વિષયમાં
એમજ જાણવું શેષ બધા દ્વારે સંપ્રહનય-
સ મત દ્રવ્યાનુપૂર્વીના જેમ ક્ષેત્રાનુપૂર્વીમા
જાણવા. આ પ્રમાણે અનુગમનુ સ્વરૂપ છે
આ પ્રમાણે સત્પદનયસ મત અનૌપનિધિકી
ક્ષેત્રાનુપૂર્વીનું વર્ણન પૂર્ણ થયું. આવું
અનૌપનિધિકી ક્ષેત્રાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ છે.

પ્રશ્ન- ઔપનિધિકી ક્ષેત્રાનુપૂર્વીનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ઔપનિધિકી ક્ષેત્રાનુપૂર્વીના
ત્રણ ભેદો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે- પૂર્વાનુ-
પૂર્વી, પશ્ચાનુપૂર્વી અને અનાનુપૂર્વી

પ્રશ્ન- પૂર્વાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- પૂર્વાનુપૂર્વી તે અધોલોક,
તિર્થલોક અને ઉર્ધ્વલોક આ ક્રમે (ક્ષેત્ર-
લોકને) કહેવું તે પૂર્વાનુપૂર્વી છે.

પ્રશ્ન- પશ્ચાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

પચ્છાણુપુવ્વી ઉઢ્ઢલોણ તિરિણ-
લોણ અઢોલોણ ! સે તં પચ્છાણુપુવ્વી ।

સે કિં તં અણાણુપુવ્વી ?

અણાણુપુવ્વી ણ્યાણ ચેવ ણગાઙ્-
યાણ ણ્ણુત્તરિયાણ તિગચ્છગયાણ સેઢીણ
અન્નમન્નવ્ભાસો દુરુવ્વણાં । સે તં અણા-
ણુપુવ્વી ।

૧૨૧. અઢોલોઅ-ચેત્તાણુપુવ્વી તિવિઢા પ્ણજ્ઞા, ૧૨૧
તં જઢા-પુવ્વાણુપુવ્વી પચ્છાણુપુવ્વી
અણાણુપુવ્વી ।

સે કિં તં પુવ્વાણુપુવ્વી ।

ુવ્વાણુપુવ્વી-રયણપ્પમા સક્ક-
રપ્પમા વાલુઅપ્પમા પંકપ્પમા ધૂમપ્પમા
તમપ્પમા તમતમપ્પમા । સે તં પુવ્વાણુ-
વ્વી ?

સે કિં તં પચ્છાણુપુવ્વી !

પચ્છાણુપુવ્વી-તમતમા જાવ
રયણપ્પમા । સે તં પચ્છાણુપુવ્વી ।

સે કિં તં અણાણુપુવ્વી ?

ઉત્તર- ઊર્ધ્વલોક, તિર્યંગલોક અને
અધોલોક આ પ્રમાણે પૂર્વાનુપૂર્વીથી વિપ-
રીત ક્રમથી કહેવુ તે પશ્ચાનુપૂર્વી કહેવાય.

પ્રશ્ન- અનાનુપૂર્વીનુ સ્વરૂપ કેવુ છે ?

ઉત્તર-અનાનુપૂર્વીમા બે શ્રેણી સ્થાપિત
કરવામા આવશે તે એકથી શરૂ કરીને એક-
એકની વૃદ્ધિ કરતા ત્રણ પર્યાન્તની થઈ જશે.
ત્યારબાદ પરસ્પર ગુણાકાર કરતા અન્યોન્ય
અભ્યસ્ત રાશિ બની જશે તેમાથી આદિ
અને અતના બે ભગો બાદ કરવાથી
અનાનુપૂર્વી બની જાય છે.

અધોલોક ક્ષેત્રાનુપૂર્વીના ત્રણ પ્રકાર
પર્યાયા છે તે આ પ્રમાણે- પૂર્વાનુપૂર્વી,
પશ્ચાનુપૂર્વી અને અનાનુપૂર્વી.

પ્રશ્ન- અધોલોકક્ષેત્રપૂર્વીનુપૂર્વીનુ
સ્વરૂપ કેવુ છે ?

ઉત્તર- અધોલોકક્ષેત્રપૂર્વીનુપૂર્વી તે
રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા,
ધૂમપ્રભા, તમ પ્રભા, તમસ્તમ પ્રભા, આ
ક્રમે સાત નારકભૂમિઓનો ઉપન્યાસ કરવો.

પ્રશ્ન- અધોલોકક્ષેત્ર પશ્ચાનુપૂર્વીનુ
સ્વરૂપ કેવુ છે ?

ઉત્તર- અધો લોકક્ષેત્રપશ્ચાનુપૂર્વી તે
તમસ્તમ પ્રભાથી લઈ યાવત્ રત્નપ્રભાસુધી
ઉલટા ક્રમથી નારકભૂમિઓનો ઉપન્યાસ કરવો.

પ્રશ્ન- અધોલોકક્ષેત્રઅનાનુપૂર્વીનુ
સ્વરૂપ કેવુ છે ?

અણાણુપુવ્વી ણ્યાણુ એવ ણગાહ્યાણુ
હુત્તરિયાણુ સત્તગચ્છગ્યાણુ સેઢીણુ
અન્નમન્નવ્ભાસો દુરુવ્વણો । સે તં
અણાણુપુવ્વી ।

ઉત્તર- અધોલોક ક્ષેત્રઅનાનુપૂર્વી તે
એક શ્રેણી સ્થાપિત કરી એક એકની વૃદ્ધિ
કરતાં સાત પર્યન્તની થઈ જશે ત્યારબાદ
પરસ્પરને ગુણિત કરતા અન્યેાન્ય અભ્યસ્ત
રાશિ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાથી આદિ
અને અતના બે ભગો બાદ કરવાથી
અનાનુપૂર્વી બને છે

૧૨૨. તિરિયલોય સ્વેત્તાણુપુવ્વી તિવિહા ૧૨૨.
પણ્ણત્તા, તં જહા, પુવ્વાણુપુવ્વી પચ્છા-
ણુપુવ્વી અણાણુપુવ્વી ।

તિર્યંગલોકક્ષેત્રાનુપૂર્વી ત્રણ પ્રકારની
પરૂપી છે, તે આ પ્રમાણે- પૂર્વાનુપૂર્વી,
પશ્ચાનુપૂર્વી અને અનાનુપૂર્વી.

સે કિં તં પુવ્વાણુપુવ્વી ?

પ્રશ્ન- મધ્યલોકક્ષેત્રપૂર્વાનુપૂર્વીનુ
સ્વરૂપ કેવુ છે ?

પુવ્વાણુપુવ્વી - "જંબુદ્વીવે લવણે,
ધાયહ કાલોય પુક્કલ્લરે વરુણે । સ્ત્રીર
ઘય સ્ત્રોય નંદી, અરુણવરે કુંડલે સુઅગે ।
આમરણવત્થગંધે, ઉપ્પલતિલણુ ય પુઢ-
વિનિહિરયણે । વાસઠરદહનઈઓ,
વિજયા વક્કલારકપ્પિદા । કુરુમંદર
આવાસા, કૂડા નક્કલ્લત્તચંદસુરા ય ।
દેવે નાગે જક્કલ્લે ભૂણુ ય સયંભૂરમણે
ય । સે તં પુવ્વાણુપુવ્વી

ઉત્તર- મધ્યલોકક્ષેત્રપૂર્વાનુપૂર્વી તે
જામ્બુદ્વીપ, લવણસમુદ્ર, ઘાતકીખંડદ્વીપ,
કાલોદધિસમુદ્ર, પુષ્કરદ્વીપ, પુષ્કરોદસમુદ્ર,
વરુણદ્વીપ, વરુણોદસમુદ્ર, ક્ષીરદ્વીપ, ક્ષીરોદ-
સમુદ્ર, ઘૃતદ્વીપ, ઘૃતોદસમુદ્ર, ઇક્ષુવરદ્વીપ,
ઇક્ષુવરસમુદ્ર, નન્દીદ્વીપ, નન્દીસમુદ્ર. અરુ-
ણવરદ્વીપ, અરુણવરસમુદ્ર, કુંડલદ્વીપ, કુંડલ-
સમુદ્ર, રુચકદ્વીપ, રુચકસમુદ્ર, આ બધા
દ્વીપ સમુદ્રો, અનુક્રમથી અવસ્થિત છે
આગળ અસંખ્યાત-અસંખ્યાત દ્વીપ-
સમુદ્રોના અન્તમા આભરણુ, વસ્ત્ર, ગંધ,
ઉત્પલ, તિલક, પૃથ્વી, નિધિ, રત્ન, વર્ષાધર,
હૃદ, નદી, વિજય, વક્ષસ્કાર, કલ્પેન્દ્ર, કુરુ,
મન્દર, આવાસ, કૂટ, નક્ષત્ર, ચંદ્ર, સૂર્ય,
દેવ, નાગ, યક્ષ, ભૂત, આદિના પર્યાયવાચક
સદશનામવાળા એક-એક દ્વીપસમુદ્ર છે
અને સૌથી અન્તમાં સ્વયંભૂરભણુદ્વીપ અને
સ્વયંભૂરભણુસમુદ્ર છે. તે પૂર્વાનુપૂર્વી છે

સે કિં તં પચ્છાણુપુવ્વી ?

પ્રશ્ન- મધ્યલોકક્ષેત્રપશ્ચાનુપૂર્વીનુ
સ્વરૂપ કેવુ છે ?

પચ્છાણુપુવ્વી-સંયમૂરમણે ય જાવ
જંબુદ્વીવે । સે તં પચ્છાણુપુવ્વી ।

સે કિં તં અણાણુપુવ્વી ?

एयाए चेव एगाइयाए एगुत्तरियाए
असंखेज्जगच्छगयाए सेढीए अणमण-
व्भासो दुरूवणो । से तं अणाणुपुव्वी ।

૨૩. ઉઢ્ઢલોચલેત્તાણુપુવ્વી તિવિદ્દા પળ્ણત્તા, ૧૨૩.
તંજઢા પુવ્વાણુપુવ્વી પચ્છાણુપુવ્વી
અણાણુપુવ્વી ।

સે કિં તં પુવ્વાણુપુવ્વી ?

पुव्वाणुपुव्वी सोहम्मेश, ईसाणे२,
सणकुमारे३, माहिंदे४, वभलोए५,
लंतए६, महासुक्के७, सहससारे८,
आणए९, पाणए१०, आरणे११,
अच्चुए १२, गेवेज्जगविमाणे १३,
अणुत्तरविमाणे, १४ ईसिपव्भारा१५,
से तं पुव्वाणुपुव्वी ।

સે કિં તં પચ્છાણુપુવ્વી ?

पच्छाणुपुव्वी ईसिपव्भारा जाव
सोहम्मेश । से तं पच्छाणुपुव्वी ।

ઉત્તર- મધ્યલોકક્ષેત્રપશ્ચાનુપૂર્વી તે
સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રથી જંબુદ્વીપસુધી ઉલ્ટા-
ક્રમથી દ્વીપ-સમુદ્રનો ઉપન્યાસ કરવો તે.

પ્રશ્ન- મધ્યલોકક્ષેત્ર અનાનુપૂર્વીનું
સ્વરૂપ કેવું છે.

ઉત્તર- મધ્યલોકક્ષેત્રઅનાનુપૂર્વી તે
એક શ્રેણી સ્થાપિત કરી એક એકની વૃદ્ધિ
કરતાં અસંખ્યાત પર્યન્ત થઈ જશે તેને
પરસ્પર ગુણાકાર કરવાથી અન્યોન્ય અભ્ય-
સ્તરાશિ બની જશે તેમાંથી આદિ અને
અંતના બે ભગોને છોડી મધ્યના સમસ્ત
ભગો અનાનુપૂર્વી છે

ઉર્ધ્વલોકક્ષેત્રાનુપૂર્વી ત્રણ પ્રકારની છે,
તે આપ્રમાણે— (૧) પૂર્વાનુપૂર્વી (૨)
પશ્ચાનુપૂર્વી (૩) અનાનુપૂર્વી

પ્રશ્ન- ઉર્ધ્વલોકક્ષેત્રપૂર્વાનુપૂર્વીનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ઉર્ધ્વલોકક્ષેત્રપૂર્વાનુપૂર્વી તે
સૌધર્મ, ઇશાન, સાનતકુમાર, માહેન્દ્ર,
પ્રહ્લલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર,
આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, ઐવેચક-
વિમાનો, અનુત્તરવિમાનો, ઇષ્ટપ્રાગ્ભારા-
પૃથ્વી. આ ક્રમથી ઉર્ધ્વલોકક્ષેત્રોનો ઉપન્યાસ
કરવો તે પુર્વાનુપૂર્વી.

પ્રશ્ન- ઉર્ધ્વલોકક્ષેત્રપશ્ચાનુપૂર્વીનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ઉર્ધ્વલોકક્ષેત્રપશ્ચાનુપૂર્વી તે
ઇષ્ટપ્રાગ્ભારા ભૂમિથી સૌધર્મકલ્પ સુધીના
ક્ષેત્રોનો ઉલ્ટાક્રમથી ઉપન્યાસ કરવો તે
પશ્ચાનુપૂર્વી છે.

સે કિં તં અણાણુપુવ્વી ?

અણાણુપુવ્વી—एयाए चेव एगा-
इयाए एगुत्तरियाए पन्नरसगच्छगयाए
सेहीए अन्नमन्नव्वासो दुरूवूणो । से
णं अणाणुपुव्वी । अहवा ओवणिहिया
खेत्ताणुपुव्वी तिविहा षणत्ता, तं
जहा—पुव्वाणुपुव्वी, पच्छाणुपुव्वी,
अणाणुपुव्वी ।

સે કિં તં પુવ્વાણુપુવ્વી ?

पुव्वाणुपुव्वी—एगपएसोगाढे,
दुप्पएसोगाढे, दसपएसोगाढे संखि-
ज्जपएसोगाढे जाव असंखिज्जपएसो-
गाढे । से तं पुव्वाणुपुव्वी ।

સે કિં તં પચ્છાણુપુવ્વી ?

पच्छाणुपुव्वी—असखिज्जपएसो-
गाढे संखिज्जपएसोगाढे जाव एगपए-
सोगाढे । से तं पच्छाणुपुव्वी ।

સે કિં તં અણાણુપુવ્વી ?

अणाणुपुव्वी—एयाए चेव एगा-
इयाए एगुत्तरियाए असंखिज्जगच्छगयाए
सेहीए अन्नमन्नव्वासो दुरूवूणो ।
से तं अणाणुपुव्वी से तं ओवणिहिया
खेत्ताणुपुव्वी से तं खेत्ताणुपुव्वी ।

પ્રશ્ન— ઉર્ધ્વલોકક્ષેત્રઅનાનુપૂર્વીનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ઉર્ધ્વલોકક્ષેત્રઅનાનુપૂર્વી તે
એક શ્રેણી સ્થાપિત કરી એક-એકની વૃદ્ધિ
કરતા પંદર પર્યન્તની થઇ જશે. તેને પરસ્પર
ગુણતા અન્યોન્ય અભ્યસ્ત રાશિ બનશે.
તેમાથી આદિ અને અતના બે ભાગો બાદ
કરતા શેષ ભાગો તે અનાનુપૂર્વી કહેવાય

અથવા ઔપનિધિકી ક્ષેત્રાનુપૂર્વીના
ત્રણ પ્રકારો પ્રરૂપ્યા છે તે આ પ્રમાણે—
પૂર્વાનુપૂર્વી, પશ્ચાનુપૂર્વી, અનાનુપૂર્વી.

પ્રશ્ન— પૂર્વાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— એક પ્રદેશાવગાઠ, દ્વિપ્રદેશાવ-
ગાઠ, યાવત્ દશપ્રદેશાવગાઠ, સંખ્યાત-
પ્રદેશાવગાઠ, અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાઠ આ
ક્રમથી જે ક્ષેત્રાનુપૂર્વી છે તે પૂર્વાનુપૂર્વી છે

પ્રશ્ન— પશ્ચાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાઠ, સંખ્યા-
તપ્રદેશાવગાઠ યાવત્ એક પ્રદેશાવગાઠ આ
ઉદ્દા ક્રમથી ક્ષેત્રનેા ઉપન્યાસ કરવો તે
પશ્ચાનુપૂર્વી છે

પ્રશ્ન— અનાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— અનાનુપૂર્વી તે એક શ્રેણી
સ્થાપિત કરીને એક-એકની વૃદ્ધિ કરતા
અસંખ્યાત પર્યન્તની થઇ જશે તેને
પરસ્પર ગુણતા અન્યોન્ય અભ્યસ્ત રાશિ
બને તેમાથી આદિ અને અતના બે ભાગોને
બાદ કરવાથી અનાનુપૂર્વી બનશે આ
પ્રમાણેનુ ઔપનિધિકી ક્ષેત્રાનુપૂર્વીનુ
સ્વરૂપવર્ણન અને સાથે ક્ષેત્રાનુપૂર્વીનુ

વર્ણન સંપૂર્ણ થયું.

૧૨૪. સે કિં તં કાલાણુપુવ્વી ?

કાલાણુપુવ્વી દુવિદ્યા પળ્ણત્તા,
તંજહા-ઓવણિહિયા અળોવણિહિયા ય ।

૧૨૪.

પ્રશ્ન- કાલાણુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર-કાલાણુપૂર્વીના બે પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) ઔપનિધિકી અને (૨) અનૌપનિધિકી.

૧૨૫. તત્થ ણં જા સા ઓવણિહિયા સા ઠપ્પા । ૧૨૫.

તત્થ ણં જા સા અળોવણિહિયા સા
દુવિદ્યા પળ્ણત્તા, તંજહા-ળેગમવવહારાણં
સંગહસ્સ ય ।

તેમાંથી જે ઔપનિધિકીઆણુપૂર્વી છે તે સ્થાપ્ય છે. અર્થાત્ અલ્પ વિષયવાળી છે, માટે એને અત્યારે રહેવા દઈએ જે અનૌપનિધિકી છે તેના બે પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે, તે આ પ્રમાણે- (૧) નૈગમવ્યવહારનયસંમત અને (૨) સંત્રહનયસંમત.

૧૨૬. સે કિં તં ળેગમવવહારાણં અળોવણિહિયા ૧૨૬
કાલાણુપુવ્વી ?

અળોવણિહિયાકાલાણુપુવ્વી પંચ-
વિદ્યા પળ્ણત્તા, તં જહા-અત્થપયપરૂ-
વણયા, ળંગમમુક્કિત્તણયા, ળંગોવદંસ-
ણયા, સમોચારે, અણુગમે ।

પ્રશ્ન-નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત અનૌ-
પનિધિકીકાલાણુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- અનૌપનિધિકીકાલાણુપૂર્વીના પાચ પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે, તે આ પ્રમાણે- (૧) અર્થપદપ્રરૂપણતા (૨) લંગસમુત્કીર્તનતા (૩) લંગોપદર્શનતા (૪) સમવતાર (૫) અનુગમ

૧૨૭. સે કિં તં ળેગમવવહારાણં અત્થપયપરૂ- ૧૨૭.
વણયા ?

ળેગમવવહારાણં અત્થપયપરૂ-
વણયા-તિસમયટ્ટિઙ્ઘ આણુપુવ્વી જાવ
દપસમયટ્ટિઙ્ઘ આણુપુવ્વી સંચિજ્જસમ-
યટ્ટિઙ્ઘ આણુપુવ્વી, અસચિજ્જસમયટ્ટિ-
ઙ્ઘ આણુપુવ્વી । ળગસમયટ્ટિઙ્ઘ અળા-
ણુપુવ્વી । દુસમયટ્ટિઙ્ઘ અત્તવ્વગં ।
તિસમયટ્ટિઙ્ઘયાઓ આણુપુવ્વીઓ ।
ળગસમયટ્ટિઙ્ઘયાઓ અળાણુપુવ્વીઓ ।
દુસમયટ્ટિઙ્ઘયાઓ અત્તવ્વગાઙ્ઘ । સે તં
ળેગમવવહારાણ અત્થપયપરૂવણયા ।

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત અર્થ-
પદપ્રરૂપણતાનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- આ અર્થપદપ્રરૂપણતાનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે-ત્રણ સમયની સ્થિતિવાળુ દ્રવ્ય (પરમાણુ હોય, દ્રવ્યલુક હોય અને ત-પ્રદેશીસ્ક ધ હોય તે) આણુપૂર્વી છે યાવત્ દશસમયની સ્થિતિવાળુ દ્રવ્ય આણુપૂર્વી છે યાવત્ સખ્યાત, અસખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળુ દ્રવ્ય આણુપૂર્વી છે એક સમયની સ્થિતિવાળુ દ્રવ્ય અનાણુપૂર્વી છે બે સમયની સ્થિતિવાળુ દ્રવ્ય અવક્રતવ્યક છે ત્રણ સમયની સ્થિતિવાળા દ્રવ્યો આણુપૂર્વીઓ છે એક સમયની સ્થિતિવાળા પરમાણુઓથી લઈને

અનંતાણુકસ્કંધોરૂપ દ્રવ્યો અનાનુપૂર્વીઓ છે. યે સમયની સ્થિતિવાળા દ્રવ્યો અવકતવ્યો છે. આનુ નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત અર્થપદ-પ્રરૂપણતાનું સ્વરૂપ છે.

एयाए णं णेगमववहाराणं अत्थ-
पयपरूवणयाए किं पआयणं ?

एयाए णं णेगमववहाराणं
अत्थपयपरूवणयाए णेगमववहाराणं
भंगममुक्कित्तणया कज्जट ।

પ્રશ્ન- આ નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત અર્થપદપ્રરૂપણતાનું શુ પ્રયોજન છે ?

ઉત્તર- આ અર્થપદપ્રરૂપણત દ્વારા ભંગમસુત્કીર્તનતા કરાય છે.

૧૨૮. સે કિં તં ણેગમવવહારાણં ભંગસ- ૧૨૮.
મુક્કિત્તણયા ?

ણેગમવવહારાણં ભંગસમુક્કિત્તણયા-
અત્થિ આણુપુઠ્ઠી, અત્થિ અણાણુપુઠ્ઠી,
અત્થિ અવત્તવ્વગં । एवं दव्वाणुपुव्वी-
गमेणं कालाणुपुव्वीए वि ते चैव छव्वीसं
भंगा भाणियव्वा जाव से तं णेगमवव-
हाराणं भंगममुक्कित्तणया ।

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત ભંગ-
સમુત્કીર્તનતાનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- આનુપૂર્વી છે, અનાનુપૂર્વી છે,
અવકતવ્ય છે. દ્રવ્યાનુપૂર્વીની જેમ કાલાનુ-
પૂર્વીના પણ ૨૬ ભાંગા સમજવા જોઈએ.
યાવત આ ભંગસમુત્કીર્તનતાનું સ્વરૂપ છે.

एयाएणं णेगमववहाराणं भंग-
समुक्कित्तणयाए किं पओयणं ?

एयाए णं णेगमववहाराणं भंग-
समुक्कित्तणयाए णेगमववहाराणं भंगो-
वदसणया कज्जइ ।

પ્રશ્ન- આ નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત
ભંગસમુત્કીર્તનતાનું પ્રયોજન શું છે ?

ઉત્તર- ભંગસમુત્કીર્તનતાવડે ભંગોપ-
દર્શનતા કરાય છે.

૧૨૯. સે કિં તં ણેગમવવહારાણં ભંગોવદં- ૧૨૯.
સણયા ?

ણેગમવવહારાણં ભંગોવદંસણયા-
તિસમયદ્વિદ્દિઆણુપુઠ્ઠી, ઇગસમયદ્વિદ્દિ
અણાણુપુઠ્ઠી, દુસમયદ્વિદ્દિ અવત્તવ્વગં ।
तिसमयद्विद्वया आणुपुव्वीओ णेगसम-
यद्विद्वया अणाणुपुव्वीओ, दुसमयद्विद्वया

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત ભંગો-
પદર્શનતાનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ત્રણ સમયની સ્થિતિવાળું જે
દ્રવ્ય હોય તે 'આનુપૂર્વી' પદના વાચ્યાર્થરૂપ
છે. એક સમયની સ્થિતિવાળું દ્રવ્ય 'અના-
નુપૂર્વી' પદના વાચ્યાર્થરૂપ છે. યે સમયની
સ્થિતિવાળું દ્રવ્ય 'અવકતવ્ય' પદના વાચ્યાર્થ

અવત્તવ્વયાઈ, અહવા-તિસમયટ્ટિણ્ણ ય
 ઇગસમયટ્ટિણ્ણ ય આણુપુવ્વી ય અણા-
 પુપુવ્વી ય । एवं तदा चैव दव्वाणुपुव्वी-
 गमेणं छव्वीस भंगा भाणियव्वा जाव
 से तं जेगमववहारारणं भंगोवदंसणया ।

૩૫ છે. ત્રણસમયની સ્થિતિવાળા ધણા દ્રવ્યો
 ‘આનુપૂર્વીઓ’ પદના વાચ્યાર્થ૩૫ છે. એક
 સમયની સ્થિતિવાળા દ્રવ્યો ‘અનાનુપૂર્વીઓ’
 પદના વાચ્યાર્થ૩૫ છે જે સમયની સ્થિતિ-
 વાળા દ્રવ્યો ‘અવકતવ્યો’ પદના વાચ્યાર્થ૩૫
 છે અથવા ત્રણ સમયની સ્થિતિવાળું દ્રવ્ય,
 એક સમયની સ્થિતિવાળું દ્રવ્ય ‘આનુપૂર્વી
 અનાનુપૂર્વી’ પદના વાચ્યાર્થ૩૫ છે અહીં
 પણ દ્રવ્યાનુપૂર્વીની જેમ ૨૬ ભાગા કહેવા
 બેધએ યાવત આ ભગોપદર્શનતાનું
 સ્વરૂપ છે.

૧૩૦. સે કિં તં સમોયારે ?

સમોયારે જોગમવવહારાણં આણુપુ-
 વ્વીદવ્વાઈં કહિં સમોયરંતિ ? કિં આણુ-
 પુવ્વીદવ્વેહિં સમોયરંતિ ? અણાણુપુવ્વી-
 દવ્વેહિં સમોયરંતિ ? અવત્તવ્વગદવ્વેહિં
 સમોયરંતિ ? एवं तिण्णिवि सद्धाने
 समयरंति भाणियव्व । से तं समयारे ।

૧૩૦. પ્રશ્ન— સમવતારનું સ્વરૂપ શું છે ?
 નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુપૂર્વીદ્રવ્યો
 કયાં સમાવિષ્ટ થાય છે ? શુ આનુપૂર્વી-
 દ્રવ્યોમાં સમાવિષ્ટ થાય છે કે અનાનુપૂર્વી
 દ્રવ્યોમાં કે અવકતવ્યદ્રવ્યોમાં સમાવિષ્ટ
 થાય છે ?

ઉત્તર— ત્રણેય સ્વ-સ્વસ્થાનમા સમાવિષ્ટ
 થાય છે. આ પ્રકારે સમવતારનું સ્વરૂપ છે.

૧૩૧. સે કિં તં અણુગમે ?

અણુગમે ણવવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-
 સંતપયપરૂવણયા જાવ અપ્પાવહું ચેવ ।

૧૩૧. પ્રશ્ન— અનુગમનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર—અનુગમના નવ પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે.
 તે આ પ્રમાણે—(૧) સત્પદ પ્રરૂપણુતા યાવત
 અદ્વપબહુત્વ.

જોગમવવહારાણં આણુપુવ્વાદવ્વાઈં
 કિં અત્થિ ણત્થિ ૩ ?

પ્રશ્ન— નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુ-
 પૂર્વીદ્રવ્યો છે કે નથી ?

નિયમા તિણ્ણિ વિ અત્થિ ।

ઉત્તર— નિયમા ત્રણે છે

જોગમવવહારાણં આણુપુવ્વીદવ્વાઈં કિં
 સંખિજ્ઞાઈં અસંખિજ્ઞાઈં અણંતાઈં ૩ ?

પ્રશ્ન— નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુ-
 પૂર્વીદ્રવ્યો શુ સખ્યાત છે કે અસખ્યાત છે
 કે અનંત છે ?

તિણ્ણિ વિ નો સંખિજ્ઞાઈ, અસં-
 ખિજ્ઞાઈં, નો અણંતાઈં ।

ઉત્તર— ત્રણે દ્રવ્ય સખ્યાત નથી, અનંત
 નથી, પરંતુ અસખ્યાત છે (ત્રણ આદિ

સમયની સ્થિતિવાળા દ્રવ્યો લોકમા અનન્ત છે, તથાપિ અહીં કાળની પ્રધાનતા હોવાથી ત્રણ સમયની સ્થિતિવાળા અનન્ત દ્રવ્યો પણ એક જ આનુપૂર્વી દ્રવ્ય માનવામાં આવેલ છે. એવી જ રીતે ચાર સમયની સ્થિતિવાળા અનન્ત દ્રવ્યો પણ એક જ આનુપૂર્વી ગણવામાં આવેલ છે એમ એક-એક સમય વધારતા અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા અનન્ત દ્રવ્યો પણ એક જ આનુપૂર્વી દ્રવ્ય છે આ પ્રમાણે આનુપૂર્વી દ્રવ્યો અહીં અસંખ્યાતજ કહેલ છે. અનાનુપૂર્વી અને અવકતવ્ય દ્રવ્યોના સંબંધમાં પણ એમજ સમજવું જોઈએ પણ એક સમયની સ્થિતિવાળા અનાનુપૂર્વી દ્રવ્યો અને બે સમયની સ્થિતિવાળા અવકતવ્યદ્રવ્યો અવગાહના ભેદથી અસંખ્યાત છે.)

૧૩૨. ણેગમવવહારાણં આણુપુવ્વીદવ્વાઈ અણ- ૧૩૨. ણુપુવ્વીદવ્વાઈ અવત્તવ્વગદવ્વાઈ લોગસ્સ
કિં સ્સાલ્લિજ્જહમાગે હોજ્જા ? અસલ્લિજ્જહ-
માગે હોજ્જા ? સંલ્લેજ્જેસુ માગેસુ વા
હોજ્જા ? અસંલ્લેજ્જેસુ માગેસુ વા
હોજ્જા ? સવ્વલોણ વાહોજ્જા ?

આણુપુવ્વીદવ્વાઈ એમું દવ્વં
પહુચ્ચ સંલ્લેજ્જહમાગે વા હોજ્જા, અસં-
લ્લેજ્જહમાગે વા હોજ્જા, સંલ્લેજ્જેસુ
વા માગેસુ હોજ્જા, અસંલ્લેજ્જેસુ વા
માગેસુ હોજ્જા, દેસુણે વા લોણે હોજ્જા ।
નાણાદવ્વાઈ પહુચ્ચ નિયમા સવ્વલોણ
હોજ્જા । એવં અણાણુપુવ્વીદવ્વાઈ ।
આણસંતરેણ વા સવ્વપુચ્ચાસુ હોજ્જા ।
એવં અવત્તવ્વગદવ્વાણિ ત્તિ જહ્હા સ્સેત્તા-
ણુપુવ્વીણ । ફુસણા કાઠાણુપુવ્વીણ ત્તિ
તહ્હા ચેવ માણિયવ્વા ।

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસંમત આનુ-
પૂર્વીદ્રવ્યો, અનાનુપૂર્વીદ્રવ્યો, અવકતવ્ય-
દ્રવ્યો શું લોકના સંખ્યાતલાગમાં હોય છે કે
અસંખ્યાતલાગમાં હોય છે કે સંખ્યાત-
લાગોમાં હોય છે કે અસંખ્યાતલાગોમાં
હોય છે કે સર્વલોકમાં હોય છે ?

ઉત્તર- આનુપૂર્વીદ્રવ્યો એક દ્રવ્યની
અપેક્ષાએ સંખ્યાતલાગમાં હોય છે, અસં-
ખ્યાતલાગમાં હોય છે, સંખ્યાતલાગોમાં
હોય છે, અસંખ્યાત લાગોમાં હોય છે અને
દેશોન લોકમાં હોય છે. (સમ્પૂર્ણ લોકમાં
રહેનાર કોઈ એક આનુપૂર્વી દ્રવ્ય નથી
અચિત્ત મહાસ્કંધ યદ્યપિ સર્વલોક વ્યાપી છે
છતા તે કાળની અપેક્ષાએ આનુપૂર્વી દ્રવ્ય
ન ગણાય, કેમકે તે એક સમય સુધીજ
લોક વ્યાપી રહે છે) અનેક દ્રવ્યની અપે-
ક્ષાએ નિયમા સર્વ લોકમાં હોય છે અના-
નુપૂર્વી દ્રવ્યના વિષયમાં પણ એમજ કથન
કરવું જોઈએ. પ્રકારાન્તરથી અનાનુપૂર્વી-

૧૩૪. ણેગમવવહારાણં આણુપુવ્વોદવ્વાણમતર ૧૩૪.
કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?

एगं दव्वं पडुच्च जहन्नेणं एगं समयं,
उक्कोसेणं दो समया । नाणादव्वाइं
पडुच्च णत्थि अंतरं ।

णेगमववहाराणं अणाणुपुव्वीदव्वा-
णमंतर कालओ केवच्चिरं होई ?

एगं दव्वं पडुच्च जहन्नेणं दो
समया, उक्कोसेण असांखेज्जं कालं ।
णाणादव्वाइं पडुच्च णत्थि अंतरं ।
णेगमववहाराणं अवत्तव्वगदव्वाणं पुच्छा,
एगं दव्वं पडुच्च जहण्णेणं एगं समयं,
उक्कोसेणं असांखेज्जं कालं । णाणा-
दव्वाइं पडुच्च णत्थि अंतर । भाग भाव
अप्पावहु चैव जहा खेत्ताणुपुव्वीए तथा
भाणियव्वाइं जाव से तं अणुगमे । से
तं णेगमववहाराणं अणावणिहिया
कालाणुपुव्वी ।

૧૩૫. સે કિં તં મંગહસ્સ અણોવણિહિયા ૧૩૫
કાલાણુપુવ્વી ?

मंगहस्स अणोवणिहिया काला-
णुपुव्वी पंचविहा पणत्ता, तं जहा-
अत्थपयपरुवणया, भंगममुक्कित्तणया,
भंगोवदंसणया, समोयारे, अणुगमे ।

પ્રશ્ન- નૈગમ-વ્યવહારનયસ મત આનુ-
પૂર્વીદ્રવ્યોનુ અ તર કાળની અપેક્ષાએ કેટલા
સમયનુ હોય છે ?

ઉત્તર- એક દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જઘન્ય
અ તર એક સમયનું અને ઉત્કૃષ્ટ અ તર બે
સમયનુ હોય છે. અનેક દ્રવ્યની અપેક્ષાએ
અ તર નથી

પ્રશ્ન - નૈગમ-વ્યવહારનયસ મત અના-
નુપૂર્વીદ્રવ્યોનુ અ તર કાળાપેક્ષાએ કેટલા
કાળનુ હોય છે ?

ઉત્તર- એક દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જઘન્ય
બે સમયનુ અને ઉત્કૃષ્ટ અસખ્યાત કાળનું
અંતર હોય છે વિવિધ દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ
અ તર નથી નૈગમ-વ્યવહારનયસ મત
અવકતવ્યદ્રવ્યો વિષે પણ આનુપૂર્વીદ્રવ્યની
જેમ પ્રશ્ન સમજવો અવકતવ્યદ્રવ્યોનો
અ તરકાળ એક દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જઘન્ય
એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ અસખ્યાતકાળનો
હોય છે અનેક દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ અ તર
નથી ભાદ્રાર, ભાવદાર અને અલ્પબહુલવ-
દારનુ કથન ક્ષેત્રાનુપૂર્વીની જેમજ સમજવુ
લોઈએ યાવત આ પ્રકારનુ અનુગમનુ
સ્વરૂપ છે આ પ્રકારે નૈગમ વ્યવહાર-
નયસ મત અનૌપનિધિકી કાલાનુપૂર્વીનું
વર્ણન થયુ

પ્રશ્ન- અગ્રહનયસ મત અનૌપનિધિકી
કાલાનુપૂર્વીનુ સ્વરૂપ કેવુ છે ?

ઉત્તર- અગ્રહનયસ મત કાલાનુપૂર્વી
પાત્ર પ્રકારની છે, તે આ પ્રમાણે— (૧)
અર્થપદપ્રરૂપણતા (૨) ભગમસુત્કીર્તનતા
(૩) ભગોપદર્શનતા (૪) સમવતાર અને
(૫) અનુગમન

શીર્ષપ્રહેલિકાંગ, શીર્ષપ્રહેલિકા, પલ્થોપમ, સાગરોપમ, અવમ્પિણી, ઉત્સર્પિણી, પુદ્ગલપરિવર્ત, અતીતાદ્ધા, અનાગતાદ્ધા, સર્વાદ્ધા, આ ક્રમે પદોનો ઉપન્યાસ કરવો તે કાલથી પૂર્વાનુપૂર્વી છે.

સે કિં તં પચ્છાણુ વ્વી ?

પચ્છાણુપુવ્વી-સવ્વદ્ધા અણાગ-
યદ્ધા જાવ સમણ । સે તં પચ્છાણુપુવ્વી ।

પ્રશ્ન- પશ્ચાનુપૂર્વીનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- સર્વાદ્ધા, અનાગતાદ્ધા યાવત્ સમય એ ઉલ્ટા ક્રમથી પદોની સ્થાપના કરવી તે પશ્ચાનુપૂર્વી છે

સે કિં તં અણાણુપુવ્વી ?

અણાણુપુવ્વી-એયાએ ચેવ એગાઙ-
યાએ ઙ્ગુત્તરિયાએ અણંતગચ્છગયાએ
સેઠીએ અણમણ્ણભાસો દુરુવ્વણો ।
સે તં અણાણુપુવ્વી । અઢ્ઢવા ઓવણિઠ્ઠિયા
કાલાણુપુવ્વી તિવિઠ્ઠા પ્ણણત્તા, તં જઠ્ઠા-
પુવ્વાણુપુવ્વી, પચ્છાણુપુવ્વી, અણા-
ણુપુવ્વી ?

પ્રશ્ન- અનાનુપૂર્વીનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- એક શ્રેણીની સ્થાપના કરી, એક એક ની વૃદ્ધિ કરતાં અનંતપર્યંતની થઈ જશે, તેને પરસ્પર ગુણિત કરતા અન્યેન્ય અભ્યસ્ત રાશિ બને છે તેમાથી આદિ અને અંતિમ ભગોને બાદ કરવાથી શેષ ભંગો તે અનાનુપૂર્વી છે. અથવા ઔપનિઠિધિકી કાલાનુપૂર્વીના ત્રણ પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે તે આ પ્રમાણે- (૧) પૂર્વાનુપૂર્વી (૨) પશ્ચાનુપૂર્વી (૩) અનાનુપૂર્વી

સે કિં તં પુવ્વાણુપુવ્વી ?

પુવ્વાણુપુવ્વી-એગસમયઢ્ઠિઙ્ગે, દુસમય-
ઢ્ઠિઙ્ગે, તિસમયઢ્ઠિઙ્ગે જાવ દસસમયઢ્ઠિઙ્ગે
સંઘિજ્જસમયઢ્ઠિઙ્ગે અસંઘિજ્જસમયઢ્ઠિઙ્ગે
સે ત પુવ્વાણુપુવ્વી ।

પ્રશ્ન- પૂર્વાનુપૂર્વીનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- એક સમયની સ્થિતિવાળા, એ સમયની સ્થિતિવાળા, ત્રણ સમયની સ્થિતિવાળા યાવત્ દશસમયની સ્થિતિવાળા. સ ખ્યાત, અસ ખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા દ્રવ્યોનો ક્રમથી ઉપન્યાસ કરવો તે પૂર્વાનુપૂર્વી છે.

સે કિં તં પચ્છાણુપુવ્વી ?

પચ્છાણુપુવ્વી-અસંઘિજ્જસમયઢ્ઠિઙ્ગે
જાવ એગસમયઢ્ઠિઙ્ગે । સે ત પચ્છા-
ણુપુવ્વી ?

પ્રશ્ન- પશ્ચાનુપૂર્વીનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- અસ ખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળાથી લઈને એક સમય પર્યંતની સ્થિતિવાળા જે દ્રવ્યવિશેષો છે, તેઓનો ઉપન્યાસ પશ્ચાનુપૂર્વી છે.

1. 2차 방정식 풀이

2차 방정식 풀이 방법
1. 이차항 계수 1로 만들기
2. 완전제곱식 만들기
3. 제곱근 취하기
4. 정리하기

2. 2차 함수 그래프

2차 함수 그래프 그리기
1. 꼭짓점 찾기
2. x-절편 찾기
3. y-절편 찾기
4. 대칭축 찾기
5. 그래프 그리기

3. 2차 함수의 최대/최소

2차 함수의 최대/최소
1. 꼭짓점의 y-좌표
2. 그래프의 개방성

4. 2차 함수의 그래프와 방정식

2차 함수의 그래프와 방정식
1. 그래프에서 방정식 구하기
2. 방정식에서 그래프 구하기

5. 2차 함수의 그래프와 방정식

2차 함수의 그래프와 방정식
1. 그래프에서 방정식 구하기
2. 방정식에서 그래프 구하기

6. 2차 함수의 그래프와 방정식

2차 함수의 그래프와 방정식
1. 그래프에서 방정식 구하기
2. 방정식에서 그래프 구하기

7. 2차 함수의 그래프와 방정식

2차 함수의 그래프와 방정식
1. 그래프에서 방정식 구하기
2. 방정식에서 그래프 구하기

8. 2차 함수의 그래프와 방정식

2차 함수의 그래프와 방정식
1. 그래프에서 방정식 구하기
2. 방정식에서 그래프 구하기

સે કિં તં અણાણુપુવ્વી ?

અણાણુપુવ્વી-एयाए चेव एगा-
इयाए एगुत्तरियाए चउवीसगच्छगयाए
सेढीए अणमणवभासो दुरूवूणो ।
से तं अणाणुपुव्वी । से तं उक्कित्तणा-
णुपुव्वी ।

૧૩૯. સે કિં તં ગણાણુપુવ્વી ?

ગણાણુપુવ્વી તિવિહા પળ્લત્તા,
તં જહા-પુવ્વાણુપુવ્વી પચ્છાણુપુવ્વી અણા-
ણુપુવ્વી ।

સે કિં તં પુવ્વાણુપુવ્વી ?

પુવ્વાણુપુવ્વી-एगो, दस, सयं,
सहस्सं, दस सहस्साइं, सयसहस्सं, दस
सयसहस्साइं, कोडी, दस कोडीओ,
कोडीसयं दस कोडिसयाइं । से तं
पुव्वाणुपुव्वी ।

સે કિં તં પચ્છાણુપુવ્વી !

પચ્છાણુપુવ્વી-दस कोडिसयाइं
जाव एगो से तं पच्छाणुपुव्वी ।

સે કિં તં અણાણુપુવ્વી ?

અણાણુપુવ્વી-एयाए चेव एगा-
इयाए एगुत्तरियाए दसकोडिसयगच्छ-
गयाए सेढीए अन्नमन्नवभासो दुरूवूणो ।
णुपुव्वी । से तं गणाणुपुव्वी ।

પ્રશ્ન- અનાનુપૂર્વીનુ સ્વરૂપ કેવુ છે ?

ઉત્તર- એકથી લઇને એક-એકની
વૃદ્ધિ કરતા ૨૪ શ્રેણીની સ્થાપના કરીને
પરસ્પર ગુણતા અન્યોન્ય અભ્યસ્ત રાશિ
બને છે. તેમાંથી પ્રથમ અને અંતિમ ભ ગોને
બાદ કરીને શેષ ભ ગો અનાનુપૂર્વી છે.

૧૩૯.

પ્રશ્ન- ગણનાનુપૂર્વી-ગણતરી કરવાની
પદ્ધતિ-નુ પ કેવું છે ?

ઉત્તર-ગણનાનુપૂર્વીના ત્રણ પ્રકાર છે,
તે આ પ્રમાણે- પૂર્વીનુપૂર્વી, પશ્ચાનુપૂર્વી,
અને અનાનુપૂર્વી

પ્રશ્ન- પૂર્વાનુપૂર્વીનુ સ્વરૂપ કેવુ છે ?

ઉત્તર- એક, દસ, સો, હજાર, દસ-
હજાર, લાખ, દસ લાખ, કરોડ, દસ કરોડ,
અબજ, દસ અબજ, આ રીતે ગણતરી કરવી
તે પૂર્વાનુપૂર્વી.

પ્રશ્ન- પશ્ચાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવુ છે ?

ઉત્તર-દસ અબજથી લઈ ઉલટા ક્રમે એક
સુધીની ગણતરી કરવી તે પશ્ચાનુપૂર્વી છે.

પ્રશ્ન- અનાનુપૂર્વીનુ સ્વરૂપ કેવુ છે ?

ઉત્તર- એકથી લઇને દસઅબજ પર્ય-
તની એક-એકની વૃદ્ધિવાળી શ્રેણીમા સ્થાપિત
સંખ્યાનો પરસ્પર ગુણાકાર કરતાં જે રાશિ
ઉત્પન્ન થાય તેમાંથી આદિ અને અ તના બે
ભંગને બાદ કરતાં જે ભ ગો બાકી રહે તે
અનાનુપૂર્વી છે.

1.1.1. $\int \frac{1}{x^2} dx = -\frac{1}{x} + C$

1.1.2. $\int \frac{1}{x^3} dx = -\frac{1}{2x^2} + C$

1.1.3. $\int \frac{1}{x^4} dx = -\frac{1}{3x^3} + C$
1.1.4. $\int \frac{1}{x^5} dx = -\frac{1}{4x^4} + C$
1.1.5. $\int \frac{1}{x^6} dx = -\frac{1}{5x^5} + C$

1.1.6. $\int \frac{1}{x^7} dx = -\frac{1}{6x^6} + C$
1.1.7. $\int \frac{1}{x^8} dx = -\frac{1}{7x^7} + C$
1.1.8. $\int \frac{1}{x^9} dx = -\frac{1}{8x^8} + C$

1.1.9. $\int \frac{1}{x^{10}} dx = -\frac{1}{9x^9} + C$

1.1.10. $\int \frac{1}{x^{11}} dx = -\frac{1}{10x^{10}} + C$

1.1.11. $\int \frac{1}{x^{12}} dx = -\frac{1}{11x^{11}} + C$
1.1.12. $\int \frac{1}{x^{13}} dx = -\frac{1}{12x^{12}} + C$
1.1.13. $\int \frac{1}{x^{14}} dx = -\frac{1}{13x^{13}} + C$

1.1.14. $\int \frac{1}{x^{15}} dx = -\frac{1}{14x^{14}} + C$
1.1.15. $\int \frac{1}{x^{16}} dx = -\frac{1}{15x^{15}} + C$
1.1.16. $\int \frac{1}{x^{17}} dx = -\frac{1}{16x^{16}} + C$

1.1.17. $\int \frac{1}{x^{18}} dx = -\frac{1}{17x^{17}} + C$

1.1.18. $\int \frac{1}{x^{19}} dx = -\frac{1}{18x^{18}} + C$
1.1.19. $\int \frac{1}{x^{20}} dx = -\frac{1}{19x^{19}} + C$
1.1.20. $\int \frac{1}{x^{21}} dx = -\frac{1}{20x^{20}} + C$

1.1.21. $\int \frac{1}{x^{22}} dx = -\frac{1}{21x^{21}} + C$
1.1.22. $\int \frac{1}{x^{23}} dx = -\frac{1}{22x^{22}} + C$
1.1.23. $\int \frac{1}{x^{24}} dx = -\frac{1}{23x^{23}} + C$

1.1.24. $\int \frac{1}{x^{25}} dx = -\frac{1}{24x^{24}} + C$
1.1.25. $\int \frac{1}{x^{26}} dx = -\frac{1}{25x^{25}} + C$
1.1.26. $\int \frac{1}{x^{27}} dx = -\frac{1}{26x^{26}} + C$

1.1.27. $\int \frac{1}{x^{28}} dx = -\frac{1}{27x^{27}} + C$

1.1.28. $\int \frac{1}{x^{29}} dx = -\frac{1}{28x^{28}} + C$
1.1.29. $\int \frac{1}{x^{30}} dx = -\frac{1}{29x^{29}} + C$
1.1.30. $\int \frac{1}{x^{31}} dx = -\frac{1}{30x^{30}} + C$

1.1.31. $\int \frac{1}{x^{32}} dx = -\frac{1}{31x^{31}} + C$
1.1.32. $\int \frac{1}{x^{33}} dx = -\frac{1}{32x^{32}} + C$
1.1.33. $\int \frac{1}{x^{34}} dx = -\frac{1}{33x^{33}} + C$

1.1.34. $\int \frac{1}{x^{35}} dx = -\frac{1}{34x^{34}} + C$
1.1.35. $\int \frac{1}{x^{36}} dx = -\frac{1}{35x^{35}} + C$
1.1.36. $\int \frac{1}{x^{37}} dx = -\frac{1}{36x^{36}} + C$

1.1.37. $\int \frac{1}{x^{38}} dx = -\frac{1}{37x^{37}} + C$

1.1.38. $\int \frac{1}{x^{39}} dx = -\frac{1}{38x^{38}} + C$
1.1.39. $\int \frac{1}{x^{40}} dx = -\frac{1}{39x^{39}} + C$
1.1.40. $\int \frac{1}{x^{41}} dx = -\frac{1}{40x^{40}} + C$

1.1.41. $\int \frac{1}{x^{42}} dx = -\frac{1}{41x^{41}} + C$
1.1.42. $\int \frac{1}{x^{43}} dx = -\frac{1}{42x^{42}} + C$
1.1.43. $\int \frac{1}{x^{44}} dx = -\frac{1}{43x^{43}} + C$

1.1.44. $\int \frac{1}{x^{45}} dx = -\frac{1}{44x^{44}} + C$
1.1.45. $\int \frac{1}{x^{46}} dx = -\frac{1}{45x^{45}} + C$
1.1.46. $\int \frac{1}{x^{47}} dx = -\frac{1}{46x^{46}} + C$

1.1.47. $\int \frac{1}{x^{48}} dx = -\frac{1}{47x^{47}} + C$

1.1.48. $\int \frac{1}{x^{49}} dx = -\frac{1}{48x^{48}} + C$
1.1.49. $\int \frac{1}{x^{50}} dx = -\frac{1}{49x^{49}} + C$
1.1.50. $\int \frac{1}{x^{51}} dx = -\frac{1}{50x^{50}} + C$

1.1.51. $\int \frac{1}{x^{52}} dx = -\frac{1}{51x^{51}} + C$
1.1.52. $\int \frac{1}{x^{53}} dx = -\frac{1}{52x^{52}} + C$
1.1.53. $\int \frac{1}{x^{54}} dx = -\frac{1}{53x^{53}} + C$

1.1.54. $\int \frac{1}{x^{55}} dx = -\frac{1}{54x^{54}} + C$
1.1.55. $\int \frac{1}{x^{56}} dx = -\frac{1}{55x^{55}} + C$
1.1.56. $\int \frac{1}{x^{57}} dx = -\frac{1}{56x^{56}} + C$

1.1.57. $\int \frac{1}{x^{58}} dx = -\frac{1}{57x^{57}} + C$

1.1.58. $\int \frac{1}{x^{59}} dx = -\frac{1}{58x^{58}} + C$

૧૪૧. સે કિં તં સામાચારી આણુપુવ્વી ? ૧૪૧.

સામાચારી આણુપુવ્વી તિવિહા
પણ્ણત્તા, તં જહા-પુવ્વાણુપુવ્વી પચ્છા-
નુપુવ્વી અણાણુપુવ્વી ।

સે કિં તં પુવ્વાણુપુવ્વી ?

પુવ્વાણુપુવ્વી-ઇચ્છાગારો, મિચ્છા-
ગારો, તહક્કારો, આવસ્સિયા, નિસી-
હિયા, આપુચ્છણા, પહિપુચ્છણા, છંદણા,
નિમંતણા, ઉવસંપયા । સે તં પુવ્વાણુ-
પુવ્વી ।

સે કિં તં પચ્છાણુપુવ્વી ।

પચ્છાણુપુવ્વી-ઉવસંપયા જાવ
ઇચ્છાગારો । સે તં પચ્છાણુપુવ્વી ।

પ્રશ્ન-સામાચારી-આનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર- સામાચારી એટલે શિષ્યજનો
દ્વારા આચરિત ક્રિયાકલાપરૂપ સામાચારની
પરિપાટીના ત્રણ પ્રકાર છે. તે આ પ્રમાણે-
પૂર્વાનુપૂર્વી, પશ્ચાનુપૂર્વી, અને અનાનુપૂર્વી.

પ્રશ્ન- પૂર્વાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ઇચ્છાકાર- કોઈના દબાણ વિના
વ્રત આચરવાની ઇચ્છા કરવી, મિથ્યાકાર-
અકૃત્યનું સેવન થઈ જતા પશ્ચાત્તાપદ્વારા
ફરી ન સેવવામાટે નિશ્ચય કરવો, તથાકાર-
ગુરુના વચનોને 'તથેત' કહીને સ્વીકારવા,
આવશ્યકી-આવશ્યક કાર્યમાટે ઉપ શ્રયથી
બહાર જવું હોય ત્યારે ગુરુને નિવેદન કરવું,
નૈષેધિકી- કાર્ય કરી પાછા ફર્યાની ગુરુને
સૂચના કરવી, આપ્રચ્છના- કોઈ કાર્ય
કરવામાટે ગુરુને પૂછવું, પ્રનિપ્રચ્છના-
કાર્યનો આરભ કરતી વખતે ફરી ગુરુને
પૂછવું અથવા કોઈ કાર્યમાટે ગુરુએ ના કહી
હોય ત્યારે થોડીવાર પછી કાર્યની અનિ-
વાર્યતા બતાવી પુન પૂછવું, છંદના- અન્ય
સાલોગિક સાધુને પોતાના ભાગના આહારને
ગ્રહણ કરવા વિન તી કરવી, નિમ ત્રણા-
આહારાદિ વહોરી લાવીદેવા અન્ય સાધુને
નિમ ત્રણ કરવું, ઉપસ પત્- ગુરુની નિકટ
રહેવું આ ક્રમે પદોની સ્થાપના કરવી તે
પૂર્વાનુપૂર્વી સામાચારી છે.

પ્રશ્ન- પશ્ચાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ઉપસ પત્થી લઇને ઇચ્છાકાર-
પર્યંત ઉલ્ટા ક્રમથી સ્થાપના કરવી તે
સામાચારીની પશ્ચાનુપૂર્વી છે

સે કિં તં અણાણુપુવ્વી ।

અણાણુપુવ્વી-एयाए चव एगा-
इयाए एगुत्तरियाए दसगच्छगयाए
सेढीए अन्नमन्नव्भासो दुरूवूणो । से तं
अणाणुपुव्वी । से तं सामायारी आणु-
पुव्वी ।

૧૪૨. સે કિં તં ભાવાણુપુવ્વી ?

ભાવાણુપુવ્વી તિવિદ્ધા પળ્લત્તા,
તં જહા-પુવ્વાણુપુવ્વી પચ્છાણુપુવ્વી
અણાણુપુવ્વી ।

સે કિં તં પુવ્વાણુપુવ્વી ?

પુવ્વાણુપુવ્વી-उदए १, उवसमिए २,
खाइए ३, खओवसमिए ४, पारिणामिए
५, संनिवाइए ६ । से तं पुव्वाणुपुव्वी ।

સે કિં તં પચ્છાણુપુવ્વી ।

પચ્છાણુપુવ્વી સંનિવાઈએ, જાવ
ઉદઈએ । સે તં પચ્છાણુપુવ્વી ।

સે કિં તં અણાણુપુવ્વી ?

અણાણુપુવ્વી-एयाए चव एगा-
इयाए एगुत्तरियाए छ गच्छगयाए
सेढीए अन्नमन्नव्भासो दुरूवूणो । से
तं अणाणुपुव्वी । से तं भावाणुपुव्वी ।
से तं आणुपुव्वी । आणुपुव्वीति पयं
समत्तं ।

પ્રશ્ન- અનાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- એકથી લઈને દસપર્યંત એક-
એકની વૃદ્ધિ કરતાં દસશ્રેણીમાં સ્થાપિત
સંખ્યાનો પરસ્પર ગુણાકાર કરતાં જે રાશિ
પ્રાપ્ત થાય તેમાંથી પ્રથમ અને અતીમ ભાગ
બાદ કરતાં જે ભાગો બાકી રહે તે બધા
અનાનુપૂર્વી છે.

૧૪૨.

પ્રશ્ન- ભાવાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ભાવાનુપૂર્વીની- જીવના ઔદ-
યિકાદિ પરિણામ વિશેષરૂપ ભાવોની
આનુપૂર્વી ત્રણ પ્રકારની છે તે આ પ્રમાણે-
પૂર્વાનુપૂર્વી, પશ્ચાનુપૂર્વી અને અનાનુપૂર્વી.

પ્રશ્ન- પૂર્વાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર-ઔદયિકભાવ, ઔપશમિકભાવ,
શાયિકભાવ, ક્ષાયોપશમિકભાવ, પારિણા-
મિકભાવ, સાન્નિપાતિકભાવ, આ ક્રમે પદોનો
ઉપન્યાસ કરવો તે પૂર્વાનુપૂર્વી.

પ્રશ્ન- પશ્ચાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- સાન્નિપાતિક ભાવથી લઈને
ઔદયિકભાવ પર્યંત ભાવોને ઉલ્ટાક્રમથી
સ્થાપવા તે પશ્ચાનુપૂર્વી

પ્રશ્ન- અનાનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- એકથી લઈ એક-એકની વૃદ્ધિ
કરતા છ શ્રેણીમાં સ્થાપિત સંખ્યાનો પર-
સ્પર ગુણાકાર કરતા જે રાશિ આવે તેટલા
ભાગોમાંથી પ્રથમ અને અંતના બે ભાગ બાદ
કરતાં જે ભાગો રહે તે બધા અનાનુપૂર્વી છે.
આ પ્રકારની ભાવાનુપૂર્વી છે આ પ્રકારે
અ પૂર્વીનું વર્ણન પૂર્ણ થાય છે. આ પ્રકારે
ઉપક્રમના 'આનુપૂર્વી' નામના પ્રથમ લેદનું
નિરૂપણ સમાપ્ત થયું

ઉપક્રમનો દ્વિતીયભેદ—નામ.

૧૪૩. સે કિં તં ણામે ?

ણામે દસવિદે પ્ણત્તે, તં જહા—
 ણગણામે, દુણામે તિણામે, ચુણામે,
 પંચણામે, છણામે, સત્તણામે, અટ્ટણામે,
 નવણામે, દસણામે ।

૧૪૩.

ઉપક્રમનો બીજો પ્રકાર નામ છે. જીવ, અજીવરૂપ પ્રત્યેક વસ્તુનો અભિધાયક (વાચક) હોય તે નામ. તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ? નામના દસ પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે તે આ પ્રમાણે— (૧) એક નામ (૨) બે નામ (૩) ત્રણનામ (૪) ચારનામ (૫) પાચનામ (૬) છનામ (૭) સાતનામ (૮) આઠનામ (૯) નવનામ (૧૦) દસનામ.

૧૪૪. સે કિં તં ણગણામે ?

ણગણામે—ણામાણિ જાણિ કાણિ
 વિ, દવ્વાણ ગુણાણ પજ્જવાણં ચ ।
 તેસિ આગમનિદ્દસે, નામંતિ પરૂવિયા
 સણ્ણા ॥૧॥ સે તં ણગણામે ।

૧૪૪.

પ્રશ્ન— એકનામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— દ્રવ્યોના, ગુણોના, પર્યાયોના, જેટલા નામો લોકમાં રૂઢ છે તે બધાને ‘નામ’ એવી એક સજ્ઞા આગમરૂપ નિકષ-કસોટી દ્વારા આપવામાં આવી છે અર્થાત્ જીવ, જન્તુ, આત્મા, પ્રાણી વગેરે અને નલ, વ્યોમ, આકાશ વગેરે અભિધાનોની ‘નામ’ એવી સામાન્ય સંજ્ઞા કહી છે. તેથી સર્વ અભિધાનોને એક નામત્વ સામાન્યની અપેક્ષાએ ‘એકનામ’ શબ્દદ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવે છે આ પ્રકારનો એકનામનું સ્વરૂપ છે

૧૪૫. સે કિં તં દુનામે ?

દુનામે દુવિદે પ્ણત્તે, ત જહા—
 ણગક્ષરિણ ય અણેગક્ષરિણ ય ।

૧૪૫

પ્રશ્ન— દ્વિનામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— દ્વિનામના બે પ્રકારો છે. તે આ પ્રમાણે— (૧) એકાક્ષરિક અને (૨) અનેકાક્ષરિક.

સે કિં તં ણગક્ષરિણ ?

ણગક્ષરિણ અણેગવિદે પ્ણત્તે,
 તં જહા—હી, સી, ધી, થી । સે તં
 ણગક્ષરિણ ।

પ્રશ્ન— એકાક્ષરિકનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— એકાક્ષરિક — એક અક્ષરવડે નિષ્પન્ન થયેલ—નામના અનેક પ્રકારો છે જેમકે— ‘હી’ (લજ્જા અથવા દેવતા વિશેષ), ‘શ્રી’ (લક્ષ્મી અથવા દેવતાવિશેષ), ‘ધી’ (શુદ્ધિ), સ્ત્રી આદિ એકાક્ષરિક નામ છે

સે કિં તં અણેગ્વરિણ ?

અણેગ્વરિણ અણેગ્વિહે પ્ણત્તે, તં જહા-કન્ના વીણા લયા માલા । સે તં અણેગ્વરિણ । અહવા-દુનામે દુવિહે પ્ણત્તે, તં જહા-જીવનામે ય અજીવનામે ય ।

સે કિં તં જીવનામે ?

જીવનામે અણેગ્વિહે પ્ણત્તે, તં જહા-દેવદત્તો જ્ણદત્તો વિણ્હુદત્તો સોમદ તો । સે તં જીવનામે ।

સે કિં તં અજીવનામે ?

અજીવનામે અણેગ્વિહે પ્ણત્તે, તં જહા-ઘડો પહો કહો રહો । સે તં અજીવનામે । અહવા-દુનામે દુવિહે પ્ણત્તે, ત જહા વિસેસિણ ય અવિસેસિણ ય । અવિસેસિણ દવ્વે, વિસેસિણ જીવ-દવ્વે અજીવદવ્વે ય । અવિસેસિણ જીવદવ્વે, વિસેસિણ ણેરહ્ણ તિરિવ્ણ-જોણિણ મણુસ્સે ઢેવે । અવિસેસિણ ણેરહ્ણ, વિસેસિણ રયણપ્પહાણ સક્કર-પ્પહાણ વાલ્હુઅપ્પહાણ પંકપ્પહાણ ધૂમ-પ્પહાણ તમાણ તમતમાણ । અવિસેસિણ રયણપ્પહાણુહવીણેરહ્ણ, વિસેસિણ પ્ણ-ત્તણ ય અપ્ણત્તણ ય । એવં જાવ અવિ-સેસિણ તમતમાણુહવી નેરહ્ણ, વિસેસિણ પ્ણત્તણ ય અપ્ણત્તણ ય । અવિસેસિણ તિરિવ્ણજોણિણ, વિસેસિણ ઈગ્ગિદિણ વેહ્ણિદિણ તેહ્ણિદિણ ચહ્ણરિદિણ પંચિદિણ । અવિસેસિણ ઈગ્ગિદિણ, વિસેસિણ પુહ-

પ્રશ્ન- અનેકાક્ષરિક-અનેક અક્ષરોવડે નિષ્પન્ન થયેલ નામતું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર-અનેકાક્ષરિક નામના પણ અનેક પ્રકારો છે. જેમકે- કન્યા, વીણા, લતા, માલા, આદિ અથવા દ્વિનામના જે પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે. તે આ પ્રમાણે- જીવનામ અને અજીવનામ.

પ્રશ્ન- જીવનામતું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- જીવનામના અનેક પ્રકારો કહ્યા છે. જેમકે- દેવદત્ત, યજ્ઞદત્ત, વિષ્ણુદત્ત, સોમદત્ત વગેરે.

પ્રશ્ન- અજીવનામ એટલે શું ?

ઉત્તર- અજીવનામના અનેક પ્રકારો પ્રરૂપ્યા છે. જેમકે- ઘટ, પટ, કટ (ચટાઈ), રથ વગેરે. આ અજીવનામ છે. અથવા દ્વિનામના જે પ્રકારો પ્રરૂપ્યા છે જેમકે- (૧) વિશેષિત (વિશિષ્ટ) અને (૨) અવિશેષિત (સામાન્ય). ' દ્રવ્ય ' એ અવિશેષિત-નામ છે અને ' જીવદ્રવ્ય ' અથવા ' અજીવ દ્રવ્ય ' એ વિશેષિતનામ છે જ્યારે ' જીવદ્રવ્ય ' એ નામને અવિશેષિત દ્વિનામ માનવામાં આવે ત્યારે નારક, તિર્યચ્યોનિક, મનુષ્ય, અને દેવ આ વિશેષિત દ્વિનામ થઈ જાય છે. જો ' નારક ' આ નામને અવિશેષિત માનવામાં આવે તો રત્નપ્રભાનો નારક, શર્કરા-પ્રભાનો નારક, વાલુકાપ્રભાનો નારક, પકપ્રભાનો નારક, ધૂમપ્રભાનો નારક, તમ પ્રભાનો નારક, તમસ્તમ-પ્રભાનો નારક આ વિશેષિત દ્વિનામ કહેવાય. જો ' રત્નપ્રભાનો નારક ' આ નામને અવિશેષિત માનવામાં આવે તો રત્નપ્રભાનો પર્યાપ્ત નારક અને અપર્યાપ્ત નારક, આ વિશેષિત કહેવાય

વિકાઈ, આડકાઈ તેડકાઈ વાડ-
કાઈ વળસસડકાઈ । અવિસેસિ
પુઠવિકાઈ, વિસેસિ સુહુમપુઠવિકા-
ઈ ય વાદરપુઠવિકાઈ ય । અવિસે-
સિ સુહુમપુઠવિકાઈ, વિસેસિ
પજ્જત્તયસુહુમપુઠવિકાઈ ય અપજ્જત્તય-
સુહુમપુઠવિકાઈ ય । અવિસેસિ ય
વાદરપુઠવિકાઈ, વિસેસિ પજ્જત્તય-
વાદરપુઠવિકાઈ ય અપજ્જત્તયવાદરપુ-
ઠવિકાઈ ય । ઇવં આડકાઈ તેડ-
કાઈ વાડકાઈ વળસસડકાઈ અવિ-
સેસિ, વિસેસિ ય પજ્જત્તય અપજ્જ-
ત્તય મેઈઠિં માણિયવ્વા । અવિસેસિ
વેઈંદિ, વિસેસિ પજ્જત્તય વેઈંદિ ય
અપજ્જત્તય વેઈંદિ ય । ઇવ તેઈંદિય-
ચરિંદિયાવિ માણિયવ્વા । અવિસેસિ
પંચિદિયતિરિક્કજોણિ, વિસેસિ
જલયરપંચિદિયતિરિક્કજોણિ યલ-
યરપંચિદિયતિરિક્કજોણિ સ્વહયરપં-
ચિદિયતિરિક્કજોણિ । અવિસેસિ
જલયરપંચિદિયતિરિક્કજોણિ વિસે-
સિ સંમુચ્છિમજલયરપંચિદિયતિરિ-
ક્કજોણિ ય ગ્વમ્ભવકંતિયજલયરપં-
ચિદિયતિરિક્કજોણિ ય । અવિસેસિ
સંમુચ્છિમજલયરપંચિદિયતિરિક્કજો-
ણિ, વિસેસિ પજ્જત્તયસંમુચ્છિમજ-
લયરપંચિદિયતિરિક્કજોણિ ય,
અપજ્જત્તયસંમુચ્છિમજલયરપંચિદિયતિરિ-
ક્કજોણિ ય । અવિસેસિ ગ્વમ્ભવકં-
તિયજલયરપંચિદિયતિરિક્કજોણિ,
વિસેસિ પજ્જત્તયગ્વમ્ભવકંતિયજલયર-
પંચિદિયતિરિક્કજોણિ ય, અપજ્જત્ત-
ગ્વમ્ભવકંતિયજલયરપંચિદિયતિરિક્કજો-

યાવત 'તમસ્તમઃપ્રલાનો નારક' આ નામને
અવિશેષિત માનવામાં આવે તો તેના પર્યાપ્ત
અને અપર્યાપ્ત એ વિશેષિત નામ કહેવાય.
જે 'તિર્યચ્ચેન્દ્રિય' આ નામને અવિશેષિત
માનવામાં આવે તો એકેન્દ્રિય, બેઠન્દ્રિય,
ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિંદ્રિય, પચેન્દ્રિય, આ
વિશેષિત નામ કહેવાય. જે એકેન્દ્રિયને
અવિશેષિત માનવામાં આવે તો પૃથ્વી,
અપ્, તેજ, વાયુ અને વનસ્પતિ, આ નામો
વિશેષિત કહેવાય. જે પૃથ્વીકાયનામને
અવિશેષિત માનવામાં આવે તો 'સૂક્ષ્મ-
પૃથ્વીકાય' અને 'બાહરપૃથ્વીકાય' આ
વિશેષિતનામ કહેવાય જે 'સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાય'
નામને અવિશેષિત માનવામાં આવે તો
'પર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથ્વીકાય' અને 'અપર્યાપ્ત-
સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાય', આ વિશેષિતનામ કહેવાય
જે 'બાહરપૃથ્વીકાય'ને અવિશેષિત માનવામાં
આવે તો 'પર્યાપ્તબાહરપૃથ્વીકાય' અને
'અપર્યાપ્તબાહરપૃથ્વીકાય' વિશેષિતનામ
કહેવાય તેજ પ્રમાણે જે 'અપકાય, તેહકાય,
વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય', આ નામોને
અવિશેષિતનામ માનવામાં આવે તો અનુ-
ક્રમથી તેઓના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એ
વિશેષિતનામ કહેવાય જે 'બેઠન્દ્રિય'ને
અવિશેષિતનામ માનવામાં આવે તો પર્યાપ્ત-
બેઠન્દ્રિય અને અપર્યાપ્તબેઠન્દ્રિય, વિશેષિત
નામ થઈ જાય તેજ પ્રમાણે ત્રીન્દ્રિય,
ચતુરિંદ્રિયના સબંધમાં પણ જાણુવું જે
તિર્યચ્ પચેન્દ્રિય, એ નામને અવિશેષિત
માનવામાં આવે તો જળચર, સ્થળચર
બેચર તિર્યચ્ પચેન્દ્રિય, વિશેષિતનામ
કહેવાય જે 'જળચરતિર્યચ્ પચેન્દ્રિય'ને
અવિશેષિતનામ માનવામાં આવે તો
સમૂચ્છિમજળચરતિર્યચ્ પચેન્દ્રિય અને
ગર્ભવ્યુત્કાન્તિક જળચર તિર્યચ્ પચેન્દ્રિય,
આ નામો વિશેષિતનામ કહેવાય જે સમૂ-

ણિય ય । અવિસેસિણ થલયરપંચિદિ-
 યતિરિક્ષજોણિય, વિસેસિણ ચડપ્પ-
 યથલયરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિય ય પરિ-
 સપ્પથલયરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિય ।
 અવિસેસિણ ચડપ્પયથલયરપંચિદિયતિ-
 રિક્ષજોણિય, વિસેસિણ સમ્મુચ્છિમ-
 ચડપ્પયથલયરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિય
 ય ગઠ્ઠવકંતિયચડપ્પયથલયરપંચિદિય-
 તિરિક્ષજોણિય ય । અવિસેસિણ
 સમ્મુચ્છિમચડપ્પયથલયરપંચિદિયતિરિ-
 ક્ષજોણિય, વિસેસિણ પજ્જત્તયસંમુ-
 ચ્છિમચડપ્પયથલયરપંચિદિયતિરિક્ષ-
 જોણિય ય અપજ્જત્તયસંમુચ્છિમચડપ્પ-
 યથલયરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિય ય ।
 અવિસેસિણ ગઠ્ઠવકંતિયચડપ્પયથલય-
 રપંચિદિયતિરિક્ષજોણિય, વિસેસિણ
 પજ્જત્તયગઠ્ઠવકંતિયચડપ્પયથલયરપંચિ-
 દિયતિરિક્ષજોણિય ય અપજ્જત્તયગઠ્ઠ-
 વકંતિયચડપ્પયથલયરપંચિદિયતિરિક્ષ-
 જોણિય ય । અવિસેસિણ પરિસપ્પથલ-
 યરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિય, વિસેસિણ
 ઊરપરિસપ્પથલયરપંચિદિયતિરિક્ષજો-
 ણિય ય ધુયપરિસપ્પથલયરપંચિદિયતિ-
 રિક્ષજોણિય ય । એ વી સમ્મુચ્છિમા
 પજ્જત્તગા અપજ્જત્તગા ય, ગઠ્ઠવકંતિયા
 વિ પજ્જત્તગા અપજ્જત્તગા ય માણિયન્વા ।
 અવિસેસિણ સ્વહયરપંચિદિયતિરિક્ષ-
 જોણિય, વિસેસિણ સમ્મુચ્છિમસ્વહય-
 રપંચિદિયતિરિક્ષજોણિય ય ગઠ્ઠવકં-
 તિયસ્વહયરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિય ય ।
 અવિસેસિણ સંમુચ્છિમસ્વહયરપંચિદિય-
 તિરિક્ષજોણિય, વિસેસિણ પજ્જત્તય-
 સંમુચ્છિમસ્વહયરપંચિદિયતિરિક્ષજો-

ચ્છિમ્બજ્જયરતિયંચપંચેદ્રિયને અવિશેષિ-
 તનામ માનવામા આવે તેા પર્યાપ્ત અને
 અપર્યાપ્તસમૂચ્છિમ્બજ્જયરતિયંચપંચે દ્રિય,
 આ વિશેષિતનામ થઈ જાય છે. જો ‘ગર્ભ-
 વ્યુત્કાન્તિક્બજ્જયરતિયંચપંચેદ્રિય’ આ
 નામને અવિશેષિત માનવામા આવે તેા
 પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તગર્ભવ્યુત્કાન્તિક-
 બજ્જયરતિયંચપંચેદ્રિય, એવા નામો વિશે-
 ષિતનામ કહેવાય જો ‘સ્થળચરતિયંચ-
 પંચેદ્રિય’ આ નામને અવિશેષિત માન-
 વામા આવે તેા ચતુષ્પદસ્થળચરતિયંચ-
 પંચેદ્રિય અને પરિસર્પ-સરકતા ચાલનાર,
 સ્થળચરતિયંચ પંચેદ્રિય, આ નામો
 વિશેષિતનામ કહેવાય જો ‘ચતુષ્પદસ્થ-
 ળચરતિયંચપંચેદ્રિય’નામને અવિશેષિત
 નામ માનવામા આવે તેા સમૂચ્છિમચતુ-
 ષ્પદસ્થળચરતિયંચપંચેદ્રિય અને ગર્ભ-
 વ્યુત્કાન્તિકચતુષ્પદ સ્થળચરતિયંચપંચે-
 દ્રિયનામો, વિશેષિતનામ મનાય જો
 સમૂચ્છિમચતુષ્પદસ્થળચરતિયંચપંચેદ્રિ-
 યને અવિશેષિતનામ માનવામા આવે તેા
 પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત સમૂચ્છિમચતુષ્પા-
 દસ્થળચરતિયંચપંચેદ્રિય, આ નામો વિશે-
 ષિતનામ થઈ જાય જો ‘ગર્ભવ્યુત્કાન્તિક-
 ચતુષ્પદસ્થળચરતિયંચપંચેદ્રિય’ નામને
 અવિશેષિતનામ માનવામા આવે તેા
 પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તગર્ભવ્યુત્કાન્તિકચતુ-
 ષ્પદસ્થળચરતિયંચપંચેદ્રિય, આ નામો
 વિશેષિતનામ કહેવાય. જો ‘પરિસર્પસ્થ-
 ળચરતિયંચપંચેદ્રિય’ને અવિશેષિતનામ
 માનવામા આવે તેા ઉરપરિસર્પસ્થળચર-
 તિયંચપંચેદ્રિય અને ભુજપરિસર્પસ્થળ-
 ચરતિયંચપંચેદ્રિય, આ નામો વિશેષિત
 નામ કહેવાય આ પ્રમાણે જ સમૂચ્છિમ-
 પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત અને ગર્ભવ્યુત્કાન્તિક
 પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્તનુ કથન કરવું. જો ‘જેચ-

ણિય અપજ્જત્તયસંમુચ્છિમ્મસ્વહયરપંચિ-
 દિયતિરિક્ખજોણિય ય । અવિસેસિણ
 ગબ્ભવકંતિયસ્વહયરપંચિદિયતિરિક્ખ—
 જોણિય, વિસેસિણ પજ્જત્તયગબ્ભવકં-
 તિયસ્વહયરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિય
 અપજ્જત્તયગબ્ભવકંતિયસ્વહયરપંચિદિય-
 તિરિક્ખજોણિય ય । અવિસેસિણ મણુસ્સે,
 વિસેસિણ સંમુચ્છિમ્મણુસ્સે ગબ્ભવકં-
 તિયમણુસ્સે । અવિસેસિણ સંમુચ્છિમ-
 મણુસ્સે, વિસેસિણ પજ્જત્તગ સંમુચ્છિમ-
 મણુસ્સે ય અપજ્જત્ત સંમુચ્છિમ્મણુસ્સે
 ય । અવિસેસિણ ગબ્ભવકંતિયમણુસ્સે,
 વિસેસિણ કમ્મભૂમિઓ ય અકમ્મભૂ-
 મિઓ ય અંતરદીવઓ ય સંઘિજ્જ
 વાસાહય અસંઘિજ્જવાસાહય
 પજ્જત્તાપજ્જત્તઓ । અવિસેસિણ દેવે
 વિસેસિણ ભવણવાસી વાણમંતરે જોહ્-
 સિણ વેમાણિય ય । અવિસેસિણ ભવ-
 ણવાસી, વિસેસિણ અસુરકુમારે નાગ-
 કુમારે સુવણ્ણકુમારે વિજ્જુકુમારે અગ્ગિ-
 કુમારે દીવકુમારે ઉદહિકુમારે દિસી-
 કુમારે વાહકુમારે થણિયકુમારે । સવ્વે-
 સિંપિ અવિસેસિય-વિસેસિય-પજ્જત્તગ-
 અપજ્જત્તગમેયા માણિયવ્વા । અવિસે-
 સિણ વાણમંતરે, વિસેસિણ પિસાણ, ખૂણ,
 જક્ખલે, રક્ખલે, કિઘ્ઘરે, કિપુરિસે,
 મહોરગે, ગંધવ્વે, ઇણ્ણિય પિ અવિ-
 સેસિયવિસેસિયપજ્જત્તયઅપજ્જત્તયમેયા
 માણિયવ્વા । અવિસેસિણ જોહ્સિણ,
 વિસેસિણ ચદે સૂરે ગઘ્ઘણે નક્ખલે
 તારાહ્વે । ઇણ્ણિય પિ અવિસેસિયવિ-
 સેસિયપજ્જત્તયઅપજ્જત્તયમેયા માણિય-
 વ્વા । અવિસેસિણ વેમાણિય, વિસેસિણ

રતિયં ચપ ચેન્દ્રિય, આ નામને અવિશેષિ-
 પિત નામ કહેવામા આવે તો સંમૂઠ્ઠિમ્-
 ખેચરતિયં ચપ ચેન્દ્રિય અને ગર્ભવ્યુત્કા-
 ન્તિક ખેચરતિયં ચપ ચેન્દ્રિય નામો વિશે-
 પિતનામ કહેવાય. જો સંમૂઠ્ઠિમ્ખેચર-
 તિયં ચપ ચેન્દ્રિય આ નામને અવિશેષિત
 નામ માનવામા આવે તો પર્યાપ્ત અને
 અપર્યાપ્ત સંમૂઠ્ઠિમ્ખેચરતિયં ચપ ચેન્દ્રિય,
 નામો વિશેષિત નામ કહેવાય જો ‘ગર્ભ-
 વ્યુત્કાન્તિકખેચરતિયં ચપ ચેન્દ્રિય’ નામને
 અવિશેષિત માનવામા આવે તો પર્યાપ્ત
 અને અપર્યાપ્તગર્ભવ્યુત્કાન્તિકખેચરતિયં-
 ચપચેન્દ્રિય, આ નામો વિશેષિત નામ કહેવાય.

જો ‘મનુષ્ય’ આ નામ અવિશેષિત
 (સામાન્ય) નામ માનવામા આવે તો
 સંમૂઠ્ઠિમ્મનુષ્ય અને ગર્ભવ્યુત્કાન્તિક-
 મનુષ્ય, આ નામો વિશેષિત નામ કહેવાય.
 જો સંમૂઠ્ઠિમ્મનુષ્ય નામને અવિશેષિત નામ
 કહેવામા આવે તો પર્યાપ્તસંમૂઠ્ઠિમ્મનુષ્ય
 અને અપર્યાપ્તસંમૂઠ્ઠિમ્મનુષ્ય, આ બે
 નામો વિશેષિત નામ થઈ જાય. જો ગર્ભ-
 વ્યુત્કાન્તિકમનુષ્ય આ નામને અવિશેષિત
 માનવામા આવે તો કર્મભૂમિના, અકર્મ-
 ભૂમિના, અતરદ્વીપના, સ આતવર્ષની
 આયુવાળા, અસ આત વર્ષની આયુવાળા,
 પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકમનુષ્ય એવા નામો
 વિશેષિત થઈ જાય છે

જો દેવ આ નામને અવિશેષિત માનવામા
 આવે તો ભવનપતિ, વાણ્ણવ્ય તર, જ્યોતિષ્ક
 અને વૈમાનિક આ દેવોના નામો વિશેષિત
 નામ કહેવાય જો ભવનવાસીનામને અવિ-
 શેષિત નામ કહેવામા આવે તો અસુરકુમાર,
 નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુતકુમાર,
 અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિક્ક-
 કુમાર, વાયુકુમાર અને સ્તનિતકુમાર, આ
 નામો વિશેષિત નામ બની જાય છે આ
 સર્વ નામોને પણ જો અવિશેષિતનામ માન-

કૃષ્ણોવગે ચ કૃષ્ણાતીયગે ચ । અવિસે-
સિષ્ણ કૃષ્ણોવગે, વિસેસિષ્ણ સોહમ્મણ
ઈસાણણ સર્ગકુમારણ માર્હિદણ વંમલ્લોણ
લંતયણ મહાસુક્કણ સહસ્સારણ આણયણ
પાણયણ આરણણ અચ્ચુયણ । ણ્ણસિપિ-
અવિસેસિયવિસેસિયપજ્જત્તગઅપજ્જત્ત-
ગભેયા માણિયવ્વા ।

અવિસેસિષ્ણ કૃષ્ણાતીયણ, વિસે-
સિષ્ણ ગેવેજ્જગે ચ અણુત્તરોવવાહણ ચ ।
અવિસેસિષ્ણ ગેવેજ્જણ, વિસેસિષ્ણ હેટ્ઠિમે,
મજ્જિમમે, ઉવરિમે । અવિસેસિષ્ણ હેટ્ઠિ-
મગેવેજ્જણ, વિસેસિષ્ણ હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમગેવે-
જ્જણ, હેટ્ઠિમમજ્જિમગેવેજ્જણ, હેટ્ઠિમ-
ઉવરિમગેવેજ્જણ । અવિસેસિષ્ણ મંજ્જિમ-
ગેવિજ્જિણ, વિસેસિષ્ણ મજ્જિમહેટ્ઠિમ-
ગેવેજ્જણ, મજ્જિમમજ્જિમગેવેજ્જણ,
મજ્જિમઉવરિમગેવેજ્જણ । અવિસેસિષ્ણ
ઉવરિમગેવેજ્જણ, વિસેસિષ્ણ ઉવરિમહેટ્ઠિ-
મગેવેજ્જણ ઉવરિમમજ્જિમગેવેજ્જણ ઉવ-
રિમઉવરિમગેવેજ્જણ ચ । ણ્ણસિપિ
સવ્વેસિ અવિસેસિયવિસેસિયપજ્જત્તગા-
પજ્જગભેયા માણિયવ્વા । અવિસેસિષ્ણ
અણુત્તરોવવાહણ, વિસેસિષ્ણ વિજયણ
વેજ્જયંતણ જયંતણ અપરાજિયણ સવ્વટ્ઠ-
સિદ્ધણ ચ । ણ્ણસિપિ સવ્વેસિ અવિ-
સેસિયવિમેસિયપજ્જત્તગાપજ્જત્તગભેયા
માણિયવ્વા ।

અવિસેસિષ્ણ અજીવદન્વે, વિસેમિષ્ણ
ધમ્મત્થિકાણ અધમ્મત્થિકાણ આગાસત્થિ-
કાણ પોગ્ગલત્થિકાણ અદ્દાસમણ ચ ।
અવિસેસિષ્ણ પોગ્ગલત્થિકાણ, વિસેમિષ્ણ
પગ્ગમાણુપોગ્ગલ્લે દુપ્પણ્ણસિષ્ણ તિપ્પણ્ણસિષ્ણ
જાત્ર અર્ણંતપણ્ણસિષ્ણ ચ । સે તં દ્વનામે ।

વામાં આવે તો સર્વના પર્યાપ્ત અને અપ-
ર્યાપ્ત વિશેષિત નામ કહેવાય જેમકે પર્યાપ્ત
અસુરકુમાર અને અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર
આદિ. જે વાણુવ્યંતરને અવિશેષિત નામ
માનવામાં આવે તો પિશાચ, ભૂત, યદા,
રાક્ષસ, કિન્નર, કિંપુરુષ, મહોરગ, ગાધર્વ,
આ નામો વિશેષિત નામ કહેવાય. આ સર્વને
પણુ જે અવિશેષિત નામ માનવામાં આવે
તો તેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત વિશેષિત
કહેવાય. જેમકે- પર્યાપ્તપિશાચ, અપર્યા-
પ્તપિશાચ આદિ. જે વૈમાનિક આ નામને
અવિશેષિત માનવામાં આવે તો કલ્પોપપત્ર
અને કલ્પાતીત આ નામો વિશેષિત નામ
કહેવાય જે કલ્પોપપત્રને અવિશેષિત નામ
કહેવામાં આવે તો સૌધર્મવિમાનના દેવો,
સાનતકુમાર, માહેન્દ્ર, પ્રહ્લલોક, લાતક,
મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, ૧૨ણુ
અને અચ્યુતવિમાનના દેવો, એવા નામો
વિશેષિત કહેવાય. જે તે સર્વને અવિશેષિત
નામ કહેવામાં આવે તો તેઓના પર્યાપ્ત
અને અપર્યાપ્ત એ વિશેષિત નામ ધર્મ ન્થ.
જે કલ્પાતીત આ નામને અવિશેષિત માન-
વામાં આવે તો ઐવેયકવાગ્ની અને અનુત્તર-
વિમાનવાગ્ની, એ વિશેષિત નામો કહેવાય.
જે ઐવેયકવાગ્નીને અવિશેષિત માનવામાં
આવે તો અધસ્તન, મધ્યમ અને ઉપરિતન.
આ નામો વિશેષિત ધર્મ ન્થ છે. જે
અધસ્તનઐવેયકને અવિશેષિત નામ માન-
વામાં આવે તો અધસ્તનાવસ્તનઐવેયક,
અધસ્તન-મધ્યમઐવેયક, અધસ્તનઉપરિત-
નઐવેયક, આ નામો વિશેષિત કહેવાય. જે
મધ્યમઐવેયકને અવિશેષિત માનવામાં આવે
તો મધ્યમાધસ્તનઐવેયક, મધ્યમમધ્યમ-
ઐવેયક, મધ્યમે:પરિતનઐવેયક, આ ત્રણુ
નામો વિશેષિત કહેવાય જે ઉપરિતનઐવે-
યકને અવિશેષિત નામ માનવામાં આવે તો

ઉપરિતનાધસ્તનઐવેયક, ઉપરિતનમધ્યમ-
ઐવેયક, ઉપરિતન-ઉપરિતનઐવેયક, નામો
વિશેષિત નામ કહેવાય જો આ સર્વને પણ
અવિશેષિતનામ માનવામા આવે તો તેના
પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, એ વિશેષિત નામો
કહેવાય. જો અનુત્તરોપપાતિકદેવ, આ
નામને અવિશેષિતનામ કહેવામા આવે તો
વિજય, વૈજયન્ત, જયંત, અપરાજિત અને
સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવ વિશેષિત નામ
કહેવાય આ સર્વને પણ અવિશેષિત નામ
માનવામાં આવે તો તેઓની સાથે પર્યાપ્ત
અને અપર્યાપ્ત વિશેષણુ લગાડવાથી તે
વિશેષિત નામો થઈ જાય છે.

જો 'અજીવદ્રવ્ય' આ નામને અવિશેષિત
(સામાન્ય) નામ માનવામા આવે તો
ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિ-
કાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, અદ્વાસમય, આ નામો
વિશેષિત (વિશેષ) નામો કહેવાય. જો
પુદ્ગલાસ્તિકાયને પણ અવિશેષિત નામ
માનવામા આવે તો પુદ્ગલપરમાણુ, દ્વિપ્ર-
દેશિક, ત્રિપ્રદેશિક યાવત્ અને તપ્રદેશિકસ્ક ધ
આ નામો વિશેષિત કહેવાય આ પ્રકારનું
દ્વિનામનું સ્વરૂપ છે

૧૪૬. સે કિં તં તિનામે ?

તિનામે તિવિદે પ્ણત્તે, તં જહા-
દ્વ્ણામે ગુણામે પ્જ્ણામે ચ ।

સે કિં તં દ્વ્ણામે ?

દ્વ્ણામે છવ્વિદે—પ્ણત્તે, તં
જહા—ધમ્મત્થિકાણ અધમ્મત્થિકાણ
આગાસત્થિકાણ જીવત્થિકાણ પુગ્ગલ-
ત્થિકાણ અદ્વાસમણ ચ । સે તં દ્વ્ણામે ।

૧૪૬. પ્રશ્ન— ત્રિનામનું—ત્રણ રૂપવાળા નામનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ત્રિનામના ત્રણ ભેદો છે. તે
આ પ્રમાણે— (૧) દ્રવ્યનામ (૨) ગુણનામ
અને (૩) પર્યાયનામ

પ્રશ્ન— દ્રવ્યનામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— દ્રવ્યનામ છ પ્રકારનું છે. જેમકે—
(૧) ધર્માસ્તિકાય (૨) અધર્માસ્તિકાય (૩)
આકાશાસ્તિકાય (૪) જીવાસ્તિકાય (૫)
પુદ્ગલાસ્તિકાય અને (૬) અદ્વાકાળ

સે કિં તં ગુણનામે ?

ગુણનામે પંચવિદે પળ્ણત્તે, તં જઠ્ઠા-
વળ્ણનામે ગંધનામે રસનામે ફાસનામે
સંઠાળનામે

સે કિં તં વળ્ણનામે ?

વળ્ણનામે પઠ્ઠવિદે પળ્ણત્તે, તં
જઠ્ઠા-કાલવળ્ણનામે નીલવળ્ણનામે લોહિ-
યવળ્ણનામે હાલિદ્વળ્ણનામે સુકિલ્લવળ્ણ-
નામે । સે ત્તં વળ્ણનામે

સે કિં તં ગંધનામે ?

ગંધનામે દુવિદે પળ્ણત્તે, તં જઠ્ઠા-
સુરભિગંધનામે ય દુરભિગંધનામે ય ।
સે ત્તં ગંધનામે ।

સે કિં તં રસનામે ?

રસનામે પંચવિદે પળ્ણત્તે, તં જઠ્ઠા-
તિત્તરસનામે કઢુયરસનામે કસાયરસ-
નામે અંવિલરસનામે મહુરસનામે ય ।
સે ત્તં રસનામે ।

સે કિં તં ફાસનામે ?

ફાસનામે અઢ્ઢવિદે પળ્ણત્તે, તં
જઠ્ઠા-કવ્ઠફાસનામે મઠયફાસનામે
ગરુયફાસનામે લહુયફાસનામે સીયફાસ-
નામે ઠસિળફાસનામે ણિદ્ઢફાસનામે

પ્રશ્ન- ગુણનામતું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- દ્રવ્યને આશ્રિત અને સહુભાવી
વિશેષને ગુણ કહે છે. તે ગુણનામના પાંચ
પ્રકારો પ્રરૂપ્યા છે. જેમકે- (૧) વર્ણુનામ
(૨) ગંધનામ (૩) રસનામ (૪) સ્પર્શનામ
અને (૫) સંસ્થાનનામ.

પ્રશ્ન- વર્ણુનામતું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- વર્ણુનામના પાંચ ભેદો છે.
જેમકે- (૧) કૃષ્ણવર્ણુનામ (૨) નીલવર્ણુ-
નામ (૩) રક્તવર્ણુનામ (૪) પીતવર્ણુનામ
અને (૫) શુકલવર્ણુનામ આ વર્ણુ નામતું
સ્વરૂપ છે.

પ્રશ્ન- ગંધનામતું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- સૂંધવાથી જેનો અનુભવ થાય
તે ગંધ, ગંધનું નામ તે ગંધનામ. તેના જે
પ્રકાર કહ્યા છે જેમકે- (૧) સુરભિગંધ અને
(૨) દુરભિગંધ આ ગંધ નામતું સ્વરૂપ છે.

પ્રશ્ન- રસનામતું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ચાખવાથી જેનો અનુભવ થાય
તે રસ, રસનું નામ તે રસનામ, તેના પાંચ
પ્રકારો છે. જેમકે- (૧) તીષ્ણે રસનામ (૨)
કડવો રસનામ (૩) તુરો રસનામ (૪) ખાટો
રસનામ અને (૫) મધુર રસનામ. આ રસ
નામતું સ્વરૂપ

પ્રશ્ન- સ્પર્શનામતું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- સ્પર્શનામના આઠ પ્રકાર
પ્રરૂપ્યા છે તે આ પ્રમાણે- (૧) કર્કશસ્પ-
ર્શનામ (૨) કૈમળસ્પર્શનામ (૩) ગુરુ-
સ્પર્શનામ (૪) લઘુસ્પર્શનામ (૫) શીત-
સ્પર્શનામ (૬) ઉષ્ણસ્પર્શનામ (૭) સ્નિગ્ધ-

લુક્ષ્ણાસનામે । સે તં ફાસનામે ।

સ્પર્શનામ અને (૮) રૂક્ષસ્પર્શનામ. આ સ્પર્શનામનું સ્વરૂપ છે.

સે કિં તં સંઠાણનામે ?

પ્રશ્ન— સંસ્થાનનામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

સંઠાણનામે—પંચવિદ્ધે ષણ્ણત્તે, તં જહા-પરિમંડલસંઠાણનામે વટ્ટસંઠાણનામે તંસસંઠાણનામે ચરંસસંઠાણનામે આય-યસંઠાણનામે । સે તં સંઠાણનામે । સે તં ગુણનામે ।

ઉત્તર— સંસ્થાનનામના પાત્ર પ્રકારો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે— (૧) પરિમંડલસ-સ્થાનનામ (૨) વૃત્તસ સ્થાનનામ (૩) ચક્ષ-સ સ્થાનનામ (૪) ચતુરક્ષસંસ્થાનનામ (૫) આયતસ સ્થાનનામ આ સંસ્થાનનામનું સ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણે ગુણનામનું સ્વરૂપ બાણુવું

૧૪૭. સે કિં તં પજ્જવણામે ?

૧૪૭.

પ્રશ્ન— પર્યાયનામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

પજ્જવણામે અણેગવિદ્ધે ષણ્ણત્તે, તં જહા-एगगुणकालए दुगुणकालए तिगुणकालए जाव दसगुणकालए संखिज्जगुणकालए असंखिज्जगुणकालए अणंतगुणकालए । एवं नीललोहियहालिहसुक्खिळा वि भाणियच्चा । एग-गुणसुरभिगंधे दुगुणसुरभिगंधे तिगुणसुरभिगंधे जाव अणंतगुणसुरभिगंधे । एवं दुरभिगंधोऽवि भाणियच्चो । एगगुण-तित्ते जाव अणंतगुणतित्ते । एवं कडुय-कसाय अंबिलमहुरावि भाणियच्चा । एगगुणकक्खडे जाव अणंतगुणकक्खडे, एवं मउयगरुयलहुयसीतउसिणणिद्धलु-क्खावि भाणियच्चा । सै तं पज्जवणांमे ।

ઉત્તર— દ્રવ્ય અને ગુણની ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાઓ પર્યાય કહેવાય પર્યાયનુ નામ તે પર્યાયનામ. તેના અનેક પ્રકારો હોય છે. જેમકે— એક ગુણ (અ શ) કાળક, દ્વિગુણ-કાળક, ત્રિગુણકાળક યાવત્ દસગુણકાળક, સંખ્યાતગુણકાળક, અસંખ્યાતગુણકાળક, અનંતગુણકાળક. નીલ, રક્ત, પીત, અને શુકલવર્ણની પર્યાયના નામો પણ એમજ સમજવા બેઠએ એકગુણ સુરભિગંધ, દ્વિગુણસુરભિગંધ, ત્રિગુણસુરભિગંધ યાવત્ અનંતગુણસુરભિગંધ, તે પ્રમાણે દુરભિગંધનામવિષે પણ કહેવું. એકગુણતીખો યાવત્ અનંતગુણતીખો. તે પ્રમાણે કડવો, કસાયેલ, ખાટો, અને મધુરરસ વિષે કહેવું એક ગુણ કર્કશ યાવત્ અનંતગુણકર્કશ. તે પ્રમાણે મૃદ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સિન્ધ અને રૂક્ષસ્પર્શમાટે પણ કહેવું. આણું પર્યાય-નામનું સ્વરૂપ છે. તાત્પર્ય—વર્ણ, ગંધઆદિ ગુણોમાં એક અ શથી લઈ અનન્તઅશો હોય, તે અશો તે ગુણના પર્યાયો કહેવાય. તેઓનું નામ પર્યાયનામ કહેવાય છે.

૧૪૮. તં પુણ ણામં તિવિહં,
 इत्थी पुरिसं णपुंसगं चैव ।
 एएसि तिण्हपि य,
 अंतंमि य पख्वणं वोच्छं ॥१॥
 तत्थ पुरिसस्स अंता,
 आ ई ऊ ओ हवंति चत्तारं ।
 ते चैव इत्थियाओ,
 हवंति ओकारपरिहीणा ॥२॥
 अतिअ इंतिय उंतिय—
 अंताउ णपुंसगस्स वोद्धच्चा ।
 एएसि तिण्हपि य,
 वोच्छामि निदंसणे एत्तो ॥३॥
 आगारंतो राया,
 ईगारंता गिरी य सिहरी य ।
 ऊगारंतो विण्ह,
 दुमो य अंतो उ पुरिसाणं ॥४॥
 आगारंता माला,
 ईगारंतो सिरी य लच्छी य ।
 ऊगારંતા જંઘ,
 बहू य अंता उ इत्थीणं ॥
 अंकारंतं धन्नं,
 इंकारंतं नपुंसगं अत्थि ।
 उंकारंतं पीळं મહું ચ અંતા ણપુંસાણં ॥
 સે ત્તં તિણામે ।

૧૪૮. ત્રિનામનું ખીજ પ્રકારે કથન કરતાં સૂત્રકાર કહે છે— ત્રિનામના ત્રણ પ્રકાર છે. જેમકે— (૧) સ્ત્રીનામ, (૨) પુરુષનામ અને નપુસકનામ. આ ત્રણે પ્રકારના નામોની તેમના અલ્યાક્ષરો દ્વારા પ્રરૂપણા કરાય છે. પુરુષનામોને અ તે આ, ઇ, ઊ કે ઓ, આ ચારમાંથી કોઈ એક વર્ણ હોય છે. સ્ત્રીનામોને અ તે ‘ઓ’ સ્ત્રિવાચ ત્રણ (આ, ઇ, ઊ) વર્ણ હોય છે અને જે શબ્દોને અ તે અં, ઇ, કે ઉ હોય તેને નપુસકલિંગના સમજવા. હવે ત્રણેય લિંગના ઉદાહરણો આપવામાં આવે છે. પુરુષનામના આકારાન્તનું ઉદાહરણ ‘રાયા’ (રાજ) છે. ઇકારાન્તનું ‘ગિરી’ (ગિરિ) તથા ‘શિખરી’ છે. ઊકારાન્તનું ‘વિણ્હૂ’ (વિષ્ણુ) છે. ઓકારાન્તનું ‘દુમો’ (દુમો-વૃક્ષ) આ બધા પ્રાકૃત નરજાતિના પદો છે. ‘માલા’ આ પદ આકારાન્ત નારીજાતિનું છે. ઇકારાન્તનું ‘શ્રી’ ‘લક્ષ્મી’ પ્રાકૃત નારીજાતિનું પદ છે. ઊકારાન્ત નારીજાતિના ‘જંખૂ’ (વનસ્પતિ વિશેષ) ‘ખહૂ’ ઉદાહરણ છે. ‘ધન’ આ પ્રાકૃતપદ અંકારાન્ત નપુસકલિંગનું પદ છે. ‘અસ્થિ’ (અસ્થિ) આ પ્રાકૃતપદ ઇકારાન્ત નપુસકલિંગનું છે. ‘પીલું’ (ક્ષીર), ‘મહું’ (મધુ), ઉકારાન્ત નપુસકલિંગના પદ છે. આ પ્રકારનું ત્રિનામનું સ્વરૂપ છે.

૧૪૯. સે કિં ત ચડણામે ?

ચડણામે ચડન્વિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-
 આગમેણં લોવેણં પયઈષ વિગારેણં ।

સે કિં તં આગમેણં ?

૧૪૯

પ્રશ્ન— ચતુર્નામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ચતુર્નામના ચાર પદાર કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે— (૧) આગમનિષ્પન્નનામ (૨) લોપનિષ્પન્નનામ (૩) પ્રકૃતિનિષ્પન્નનામ અને (૪) વિકારનિષ્પન્નનામ.

પ્રશ્ન— આગમનિષ્પન્નનામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

આગમેણં પદ્માનિ પયાંસિ કુણ્ડાનિ
સે તં આગમેણં ।

સે કિં તં લોવેણં ?

લોવેણં તે અત્ર તેડત્ર, પટો અત્ર
પટોડત્ર, ઘટો અત્ર ઘટોડત્ર, સે તં
લોવેણં ।

સે કિં તં પર્ગઈષ ?

પર્ગઈષ-અગ્રી ઇતૌ, પટ્ટ ઇમૌ, શાલે
ઈતે, માલે ઇમે, સે તં પર્ગઈષ ?

સે કિં તં વિગારેણં ?

વિગારેણં-દંડસ્સ અગ્ગં=દંડગ્ગં,
સા આગયા = સાડગયા, દહિ ઇણં=
દહીણં, નર્હિહ=નર્હિ, મહુ ઉદગં=
મહુદગં, વહુ ઝહો=વહુહો । સે તં
વિગારેણં । સે તં ચરુણામે ।

૧૫૦. સે કિં તં પંચનામે ?

પંચનામે-પંચવિદ્દે પણ્ણત્તે, તં જહા-
નામિયં જેવાઈયં અવ્ખાઈયં ઓવસ-
ગિયં મિસ્સં । આસે ત્તિ નામિયં, સલ્લ

૧૫૦.

ઉત્તર- આગમરૂપ અનુસ્વારવડે જે જે
શબ્દો અને તે આગમનિષ્પન્ન નામ છે. તે આ
પ્રમાણે- પદ્માનિ (અહીં તુ નો આગમ થાય
છે). એવીજ રીતે 'પયાંસિ' અને 'કુણ્ડાનિ'
પણ આગમનિષ્પન્ન નામ છે.

પ્રશ્ન-લોપનિષ્પન્નનામનુ સ્વરૂપ શુ છે ?

ઉત્તર- તે + ત્ર - તેડત્ર, પટો+અત્ર-
પટોડત્ર, ઘટો+અત્ર-ઘટોડત્ર, આ પદોમાં
'અ' નો લોપ થયો છે, માટે આ પદો
લોપનિષ્પન્ન નામ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન- પ્રકૃતિનિષ્પન્નનામનું સ્વરૂપ
કેવું

ઉત્તર- અગ્રી-એતૌ, પટ્ટ-ઈમૌ, શાલે-
એતે, માલે-ઈમે, આ પ્રયોગોમાં પ્રકૃતિભાવ
હોવાથી કેઈ વિકાર ન થતાં પ્રકૃતિરૂપેજ
રહેતા હોવાથી પ્રકૃતિનિષ્પન્નનામ છે.

પ્રશ્ન- વિકારનિષ્પન્નનામનુ સ્વરૂપ
કેવુ છે ?

ઉત્તર- વિકારનિષ્પન્નનામ- જે નામમાં
કેઈ એક વર્ણને સ્થાને બીજાવર્ણનો પ્રયોગ
થાય તે તે આ પ્રકારનુ છે- દડ + અઅ =
દડાઅ, સા + આગતા=સાગતા, દધિ + ઇદ =
દધીદં, નદી + ઇહ = નદીહ, મધુ + ઉદક =
મધુદક, વધુ + ઊહો = વધુહો. આ બધા
નામો વિકારનિષ્પન્ન છે આ ચતુર્નામનુ
સ્વરૂપ છે

પ્રશ્ન-પંચનામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર-પંચનામના પાચ પ્રકારો કહ્યા છે, તે
આ પ્રમાણે- (૧) નામિક-વસ્તુવાચક (૨)
નૈપાતિક (નિપાતોમા ગણત્રી હોવાથી) (૩)
આખ્યાતિક-ક્રિયાપ્રધાન (૪) ઔપસર્ગિક-
ઉપસર્ગરૂપે વપરાતુ (૫) મિશ્ર. 'અશ્વ' પદ

તિ નેવાઈયં, ધાવટ્તિ અવસ્થાઈયં,
પરિત્તિ ઓવસગ્ગિયં, સંજણ ત્તિ સ્વિસ્સં ।
સે તં પંચનામ ।

નામિકનામનું ઉદાહરણ છે ‘ખલુ’ પદ
નૈપાતિકનું ઉદાહરણ છે. ‘ધાવતિ’ (દોડવું)
આખ્યાતિકનું ઉદાહરણ છે. ‘પરિ’ ઔપ-
સર્ગિક નામ છે. સંયત-‘સમ્’ ઉપસર્ગ અને
‘યત્’ ધાતુના સંયોગથી બન્યું હોવાથી
મિશ્રનામનું ઉદાહરણ છે. આ પંચ નામનું
સ્વરૂપ છે.

૧૫૧. સે કિં તં છળ્ણામે ?

૧૫૧. પ્રશ્ન- છ નામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

છળ્ણામે છવ્વિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-
ઉદ્દણ્ણ, ઉવસમિણ્ણ સ્વણ્ણ સ્વઓવસમિણ્ણ
પારિણામિણ્ણ સંનિવાઈણ્ણ ॥

ઉત્તર- છનામના છ પ્રકારો પ્રરૂપ્યા છે.
તે આ પ્રમાણે- (૧) ઔદયિક (૨) ઔપ-
શમિક (૩) ક્ષાયિક (૪) ક્ષાયોપશમિક (૫)
પારિણામિક અને (૬) સાન્નિપાતિક

૧૫૨. સે કિં તં ઉદ્દણ્ણ ?

૧૫૨. પ્રશ્ન- ઔદયિકભાવનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉદ્દણ્ણ દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-
ઉદ્દણ્ણ ય ઉદ્દયનિપ્પળ્ણે ય ।

ઉત્તર- ઔદયિકભાવ બે પ્રકારનો છે.
જેમકે- (૧) ઔદયિક અને (૨) ઉદય-
નિષ્પન્ન

સે કિં તં ઉદ્દણ્ણ ?

પ્રશ્ન- ઔદયિકનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉદ્દણ્ણ અદ્દણ્ણ કમ્મપયડીણં ઉદ-
ણ્ણં સે તં ઉદ્દણ્ણ ।

ઉત્તર- જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ કર્મપ્રકૃતિ-
ઓનો ઉદય તે ઔદયિકનામ સમજવું.

સે કિં તં ઉદ્દયનિપ્પળ્ણે ?

પ્રશ્ન- ઉદયનિષ્પન્ન (કર્મના ઉદયથી
ઉત્પન્ન થનાર ભાવ) નું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉદ્દયનિપ્પળ્ણે-દુવિહે પળ્ણત્તે,
તં જહા-જીવોદયનિપ્પળ્ણે ય અજીવો-
દયનિપ્પળ્ણે ય ।

ઉત્તર- ઉદયનિષ્પન્નના બે પ્રકાર છે.
(૧) જીવોદયનિષ્પન્ન અને (૨) અજીવો-
દયનિષ્પન્ન.

સે કિં તં જીવોદયનિપ્પળ્ણે ?

પ્રશ્ન- જીવોદયનિષ્પન્નનામનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

જીવોદયનિપ્પળ્ણે-અણેભવિહે
પળ્ણત્તે, તં જહા-ણેરણ્ણ તિરિક્કલ્લો-
ણિણ્ણ મણ્ણસ્સે દેવે પુહ્લવિકાઈણ્ણ જાવ
તસકાઈણ્ણ કોહ્લકસાઈણ્ણ જાવ લોહ્લકસાઈણ્ણ,

ઉત્તર- કર્મના ઉદયથી જીવમા જે ભાવ
નિષ્પન્ન થાય તે જીવોદયનિષ્પન્નનામ તેના
અનેક પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે જેમકે- નારક,
તિર્યચ્ચૈાનિક, મનુષ્ય, દેવ, પૃથ્વીકાયાદિ

સ્વર્ગવેદમ્ પુરિસવેદમ્ ણપુંસગવેદમ્
 સ્પદ્ભેમે જાય મુક્તભેમે મિચ્છાદિદ્વી ૩
 અચિન્મ્ અસર્ણા અર્ણા આહારામ્
 ઝડમન્થે સજોગા સંસારત્થે અસિદ્ધે ।
 મે તં જીવોદયનિષ્કર્ણે ।

મે કિં તં અજીવોદયનિષ્કર્ણે ?

અજીવોદયનિષ્કર્ણે—અણેગવિદ્ધે
 પ્ણને, નં જહા—ઉગન્નિયં વા સરીરં,
 ઉગન્નિયમરીગ્પઓગપરિણામિયં વા દ્વં,
 વેડ્વિયં વા સરીરં, વેડ્વિયમરીગ્પઓ-
 ગપરિણામિયં વા દ્વં, ણ્વં આહારગં
 સરીરં, તેયગં સરીરં, કમ્મગં સરીરં ચ
 માણિયલ્લં । પઓગપરિણામિયં વર્ણે
 મંથે ન્મે ફામે । મે તં અજીવોદયનિ-
 ષ્કર્ણે । મે તં ઉદયનિષ્કર્ણે મે તં
 ઉદ્દમ્ ॥

૧૫૩. મે કિં તં ઉદયનિષ્કર્ણે ?

ઉદયનિષ્કર્ણે—અણેગવિદ્ધે પ્ણને, નં જહા-
 ઉદયનિષ્કર્ણે વા ઉદયનિષ્કર્ણે વા ।

મે કિં તં ઉદયનિષ્કર્ણે ?

ઉદયનિષ્કર્ણે—અણેગવિદ્ધે પ્ણને, નં જહા-
 ઉદયનિષ્કર્ણે વા ઉદયનિષ્કર્ણે વા ।

સ્થાવર, ત્રસકાયિક, કોષકષાયી યાવત લોભ-
 કષાયી, સ્ત્રીવેદી, પુરુષવેદી, નપુંમકવેદી, કૃષ્ણ-
 લેશ્વી યાવત શુકલલેશ્વી, મિથ્યાદષ્ટિ (૩)
 અસંજી, અજ્ઞાની, આહારક, છંદસ્થ,
 મંથેગી, સંસારસ્થ, અને અસિદ્ધ આ
 પ્રકારનું અજીવોદયનિષ્કર્ણભૌદયિકલાવનુ
 સ્વરૂપ છે

પ્રશ્ન— અજીવોદયનિષ્કર્ણભૌદયિક
 લાવનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— અજીવોદયનિષ્કર્ણભૌદયિક
 લાવના અનેક પ્રકારો પ્રરૂપ્યા છે. જેમકે—
 ઔદાગિકશરીર, ઔદારિકશરીરના વ્યાપારથી
 ગૃહીત દ્રવ્ય, વૈક્રિય શરીર, વૈક્રિય શરીરના
 પ્રયોગથી ગૃહીત દ્રવ્ય, તેજ પ્રમાણે આહા-
 રકશરીર, તેજસશરીર અને કાર્મણુશરીરપણ
 કહી લેવા જોઈએ પ્રયોગપરિણામિત— પાંચે
 શરીરના વ્યાપારથી શરીરમા વર્ણુ આદિ
 ઉત્પન્ન કરનાર જે દ્રવ્યો નિષ્પાદિત થાય
 છે તે વર્ણુ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શરૂપ હોય
 છે આ પ્રકારનું અજીવોદયનિષ્કર્ણભૌદ-
 યિકલાવનુ સ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણે ઉદય-
 નિષ્કર્ણ અને ઔદયિક બંને ઔદયિક-
 ભાવોની પ્રરૂપણા થઈ

૧૫૩. પ્રશ્ન— ઔપશમિકલાવનુ સ્વરૂપ
 કેવું છે ?

ઉત્તર— મોહનીકર્મના ઉપશમથી થતા
 ઔપશમિક લાવના જે પ્રકાર છે. તે આ
 પ્રમાણે— (૧) ઉપશમ અને (૨) ઉપશન-
 નિષ્કર્ણ

પ્રશ્ન— ઉપશમનું સ્વરૂપ કેવું છે

ઉત્તર— ૨૮ પ્રકારના ગમત્ત મોહનીય
 કર્મના ઉપશમ જ ઉપશમભાવ કહેવાય છે.

સે કિં તં ઉવસમનિષ્કણ્ણે ?

ઉવસમનિષ્કણ્ણે અણેગવિહે પ્ણત્તે, તં જહા—ઉવસંતકોહે જાવ ઉવસંતલોહે ઉવસંતપેજ્જે ઉવસંતદોસે ઉવસંતદંસણમોહણિજ્જે ઉવસંતચરિત્તમોહણિજ્જે ઉવસમિયા સમ્મત્તલહ્હી ઉવસમિયા ચરિત્તલહ્હી ઉવસંતકસાયછ્છુ—મત્થવીયરાગે । સે તં ઉવસમનિષ્કણ્ણે । સે ત ઉવસમિણ્ણે ।

પ્રશ્ન— ઉપશમનિષ્કણ્ણનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ઉપશમનિષ્કણ્ણનના અનેક પ્રકારો છે. તે આ પ્રમાણે— ઉપશાન્તકોધ યાવત્ ઉપશાન્તલોભ, ઉપશાન્તરાગ, ઉપશાન્તદ્વેષ, ઉપશાન્તદર્શનમોહનીય, ઉપશાન્તચારિત્ર—મોહનીય, ઔપશમિક સમ્યક્ત્વલબ્ધિ, ઔપશમિકચારિત્રલબ્ધિ, ઉપશાન્તકષાય—છન્નસ્થવીતરાગ, વગેરે ઉપશમથી નિષ્કણ્ણ ઔપશમિકભાવ છે. આ પ્રકારનું ઔપશમિકભાવનું સ્વરૂપ છે તાત્પર્ય— મોહનીય કર્મના ઉપશમથી જે-જે નામો થાય તે ઔપશમિકભાવનામ સમજવા.

૧૫૪. સે કિં તં સ્વરૂપ ?

સ્વરૂપ દ્રુવિહે પ્ણત્ત, તં જહા— સ્વરૂપ ય સ્વયનિષ્કણ્ણે ય ।

૧૫૪. પ્રશ્ન— ક્ષાયિકભાવનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— કર્મના ક્ષયથી થનાર ક્ષાયિકભાવના બે પ્રકારો છે. યથા— (૧) ક્ષાયિક અને (૨) ક્ષયનિષ્કણ્ણ.

સે કિં તં સ્વરૂપ ?

સ્વરૂપ—અટ્ટ્ઠં કમ્મપયડીણં સ્વરૂપં સે તં સ્વરૂપ ।

પ્રશ્ન— ક્ષાયિકભાવ શું કહેવાય ?

ઉત્તર— આઠ કર્મપ્રકૃતિઓના ક્ષયનું નામ ક્ષાયિક છે.

સે કિં તં સ્વયનિષ્કણ્ણે ?

સ્વયનિષ્કણ્ણે અણેગવિહે પ્ણત્તે, તં જહા—ઉપ્પણ્ણાણદંસણધરે અરહા જિણે કેવલી, સ્ત્રીણઆમિણિવોહિયણાણા—વરણે, સ્ત્રીણસુયણાણાવરણે સ્ત્રીણઓહણાવરણે, સ્ત્રીણમણપજ્જવણાણા—વરણે, સ્ત્રીણકેવલણાણાવરણે, અણા—વરણે, નિરાવરણે, સ્ત્રીણાવરણે, ણાણાવરણિજ્જકમ્મવિપ્પમુક્કે, કેવલ—દંસી, સવ્વદંસી, સ્ત્રીણનિદ્દે, સ્ત્રીણ—નિદ્દાનિદ્દે, સ્ત્રીણપયલ્લે, સ્ત્રીણપયલા—

પ્રશ્ન—ક્ષયનિષ્કણ્ણભાવનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર—ક્ષયનિષ્કણ્ણનક્ષાયિકભાવના અનેક પ્રકારો છે જેમકે—ઉત્પન્નજ્ઞાન—દર્શનધારી, અહર્ત, જિન, કેવળી, ક્ષીણઆભિનિષ્કણ્ણિ—નાસકાવરણવાળા, શુશ્રુતજ્ઞાનાવરણવાળા, ક્ષીણઅવધિજ્ઞાનાવરણવાળા, ક્ષીણમન પર્યવ—જ્ઞાનાવરણવાળા, ક્ષીણકેવળજ્ઞાનાવરણવાળા, અનાવરણ— અવિદ્યમાનઆવરણવાળા, નિરાવરણ— ભવ્યમા કોઈપણ પ્રકારનું આવરણ—કર્મ લાગવાનું નથી તેવો આત્મા, ક્ષીણાવરણ—સર્વથા ક્ષયને પ્રાપ્ત આવરણ—વાળા આત્મા, જ્ઞાનાવરણીયકર્મવિપ્રમુક્ત,

પયલે, સ્ત્રીણથીણગિદ્ધી, સ્ત્રીણચક્ષુદ-
 સળાવરણે, સ્ત્રીણઅચક્ષુદંસળાવરણે,
 સ્ત્રીણઓહિદસળાવરણે, અળાવરણે,
 નિરાવરણે, સ્ત્રીણાવરણે, દરિસળાવ-
 રણિજ્જકમ્મવિપ્પમુક્કે, સ્ત્રીણસાયાવેય-
 ણિજ્જે સ્ત્રીણઅસાયાવેયણિજ્જે, અવેયણે,
 નિવ્વેયણે સ્ત્રીણવેયણે, સુમાસુભવેય-
 ણિજ્જકમ્મવિપ્પમુક્કે, સ્ત્રીણકોહે, જાવ
 સ્ત્રીણલોહે, સ્ત્રીણપેજ્જે, સ્ત્રીણદોસે,
 સ્ત્રીણદંસળમોહણિજ્જે, સ્ત્રીણચરિત્ત-
 મોહણિજ્જે, અમોહે, નિમ્મોહે, સ્ત્રીણ-
 મોહે, મોહણિજ્જકમ્મવિપ્પમુક્કે, સ્ત્રીણ-
 ણેરૂયાઉણ, સ્ત્રીણતિરિક્કજોણિઆઉણ,
 સ્ત્રીણમણુસસાઉણ, સ્ત્રીણદેવાઉણ. અળા-
 ઉણ, નિરાઉણ, સ્ત્રીણાઉણ, આડકમ્મ-
 વિપ્પમુક્કે, ગઙ્ગાઙ્ગસરીરંગોવંઘવંઘણસં-
 ઘાયણસંઘયણસઠાણ અણેગવોંદિવિંદસં-
 ઘાયવિપ્પમુક્કે, સ્ત્રીણસુભણામે, સ્ત્રીણ-
 અસુભણામે, અળામે, નિણ્ણામે, સ્ત્રીણ-
 નામે, સુમાસુભણામકમ્મવિપ્પમુક્કે,
 સ્ત્રીણઉચ્ચાગોણ, સ્ત્રીણણીયાગોણ,
 અગોણ, નિગ્ગોણ, સ્ત્રીણગોણ, ઉચ્ચણીય-
 ગોત્તકમ્મવિપ્પમુક્કે, સ્ત્રીણદાણંતરાણ,
 સ્ત્રીણલાભતરાણ, સ્ત્રીણભોગંતરાણ,
 સ્ત્રીણઉવ્વભોગંતરાણ, સ્ત્રીણવીરિયંતરાણ,
 અણંતરાણ, ણિરંતરાણ, સ્ત્રીણાંતરાણ,
 અંતરાયકમ્મવિપ્પમુક્કે, સિદ્ધે, વુદ્ધે, મુત્તે,
 પરિણિવ્વુણ, અંતગઢે, સવ્વદુક્કલ્પપ્પહીણે ।
 સે તં સ્વયનિપ્પ્પણે । સે તં સ્વરૂણે ।

કેવળદર્શી, સર્વદર્શી, ક્ષીણુનિદ્ર, ક્ષીણુનિ-
 દ્રાનિદ્ર, ક્ષીણુપ્રચલ, ક્ષીણુપ્રચલાપ્રચલ, ક્ષીણુ-
 સ્થાનગૃહ્ધિ, ક્ષીણુચક્ષુદર્શનાવરણ, ક્ષીણુઅ-
 ચક્ષુદર્શનાવરણ, ક્ષીણુઅવધિદર્શનાવરણ,
 ક્ષીણુકેવળદર્શનાવરણ, અનાવરણ, નિગવ-
 રણ, ક્ષીણુવગ્ણ (આ નામો દર્શનાવરણીય-
 કર્મના ક્ષયની અપેક્ષાએ પ્રગટ કર્યા છે.)
 ક્ષીણુસાતાવેદનીય, ક્ષીણુસાતાવેદનીય,
 અવેદન- વેદનીયકર્મના ક્ષયથી વેદના રહિત
 આત્મા, નિર્વેદન, ક્ષીણુવેદન- ભવિષ્યમા
 યણુ વેદના રહિત આત્મા. (આ નામો
 શુભાશુભ વેદનીય કર્મના ક્ષયની અપેક્ષાએ
 બલણુવા) ક્ષીણુક્રોધ યાવત્ ક્ષીણુલોભ,
 ક્ષીણુરાગ, ક્ષીણુદ્રેષ, ક્ષીણુદર્શનમોહનીય,
 ક્ષીણુચારિત્રમોહનીય, અમોહ, નિર્મોહ,
 ક્ષીણુમોહ, મોહનીયકર્મવિપ્રમુક્ત (આ
 નામો મોહનીયકર્મના ક્ષયની અપેક્ષાએ
 સમજવા). ક્ષીણુનરકાયુષ્ક, ક્ષીણુતિર્યગ્ચે-
 નિકાયુષ્ક, ક્ષીણુમનુષ્યાયુષ્ક, ક્ષીણુદેવાયુષ્ક,
 અનાયુષ્ક, નિરાયુષ્ક, ક્ષીણુાયુષ્ક, આયુષ્ય-
 કર્મવિપ્રમુક્ત, (આ નામો આયુષ્કર્મના
 ક્ષયથી નિષ્પન્ન થાય છે.) ગતિ-બતિ-શરીર-
 અ ગોપાંગ ળંઘન-સંઘાત-સંહનન-સંસ્થાન-
 મુક્ત, અનેક શરીરવૃદ્ધ સંઘાત વિપ્રમુક્ત,
 ક્ષીણુશુભનામા, ક્ષીણુશુભનામા, અનામ,
 નિર્નામ, અને ક્ષીણુનામ, ક્ષીણુશુભાશુભનામા
 (આ નામો નામકર્મના ક્ષયની અપેક્ષાએ છે)
 ક્ષીણુઅચ્ચગોત્ર, ક્ષીણુનીચગોત્ર, અગોત્ર,
 નિર્ગોત્ર, ક્ષીણુગોત્ર, (આનામો ગોત્રકર્મથી
 વિપ્રમુક્ત આત્માના સમજવા) ક્ષીણુદાના-
 ન્તરાય, ક્ષીણુલાલાન્તરાય, ક્ષીણુલોગાતરાય,
 ક્ષીણુઉલોગાન્તરાય, ક્ષીણુવીર્યાન્તરાય, અન-
 તરાય, નિરન્તરાય, ક્ષીણુન્તરાય (આ નામો
 અ તરાયકર્મથી વિમુક્ત થવાની અપેક્ષાએ
 છે) આઠે કર્મના ક્ષયની અપેક્ષાએ સિદ્ધ-
 પરિપૂર્ણ સમસ્ત પ્રયોજનોવાળા આત્મા,
 બુદ્ધ-કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનથી યુક્ત

આત્મા, મુકત-બાહ્ય અને આભ્યન્તર બંધ-
નથી મુકત આત્મા, પરિનિવૃત્ત-સર્વપ્રકારના
પરિતાપથી નિવૃત્ત આત્મા, અન્તકૃત-સમ-
સ્તસંસારનો અંતકારી આત્મા, સર્વદુઃખ-
પ્રહીણ— શારીરિક અને માનસિક સર્વદુઃખથી
રહિત આત્મા. આ પ્રકારનું ક્ષયનિષ્પન્ન-
ક્ષાયિકલાવનું સ્વરૂપ છે. આ રીતે ક્ષાયિક-
લાવનું નિરૂપણ પૂર્ણ થયું.

૧૫૫. સે કિં તં સ્વઓવસમિષ્ ?

સ્વઓવસમિષ્ દુવિદ્ધે પ્ણત્તે,
તં જહા-સ્વઓવસમે ય, સ્વઓવસમનિ-
પ્ફણ્ણે ય ।

સે કિં તં સ્વઓવસમે ?

સ્વઓવસમે ચડ્ઢ્ઢં ઘાટકમ્માણં
સ્વઓવસમેણં, તં જહા-ણાણાવરણિજ્જ-
સ્સ, ઢંસણાવરણિજ્જસ્સ, મોહ્ણિજ્જસ્સ,
અંતરાયસ્સ સ્વઓવસમેણં સે તં સ્વઓ-
વસમે ।

સે કિં તં સ્વઓવસમનિપ્ફણ્ણે ?

સ્વઓવસમનિપ્ફણ્ણે અણેગવિદ્ધે
પ્ણત્તે, ત જહા-સ્વઓવસમિયા આમિ-
ણિવોદ્ધિયણાણલ્લહી, જાવ સ્વઓવસમિયા
મણપ્જ્જવણાણલ્લહી, સ્વઓવસમિયા મદ્-
અણ્ણાણલ્લહી, સ્વઓવસમિયા સુયઅણ્ણા-
ણલ્લહી, સ્વઓવસમિયા વિભંગણાણલ્લહી,
સ્વઓવસમિયા ચક્કવુદંસણલ્લહી, અચ-
ક્કવુદંમણલ્લહી ઓદ્ધિદંસણલ્લહી एवं

૧૫૫. પ્રશ્ન— ક્ષાયોપશમિકલાવનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર— ક્ષાયોપશમિક લાવ બે પ્રકારના
છે. તે આ પ્રમાણે— (૧) ક્ષયોપશમ અને
(૨) ક્ષયોપશમનિષ્પન્ન. ચાર ઘાતિકર્મ-
કેવળજ્ઞાનને રોકનારા જ્ઞાનાવરણીય, દર્શના-
વરણીય, મોહુનીય અને અતરાય આ ચાર
કર્મના ક્ષયોપશમને ક્ષયોપશમલાવ કહે છે

પ્રશ્ન— ક્ષયોપશમનિષ્પન્ન લાવનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ક્ષયોપશમનિષ્પન્ન ક્ષાયોપ-
શમિકલાવના અનેક પ્રકારો છે. જેમ—
ક્ષાયોપશમિકી આભિનિબોધિક જ્ઞાન લબ્ધિ
યાવત્ ક્ષાયોપશમિકી મનપર્યવજ્ઞાનલબ્ધિ,
ક્ષાયોપશમિકી મતિ-અજ્ઞાનલબ્ધિ, ક્ષાયોપ-
શમિકી શ્રુત-અજ્ઞાન લબ્ધિ, ક્ષાયોપશમિકી
વિભજ્ઞાન લબ્ધિ, ક્ષાયોપશમિકી ચક્ષુ -
દર્શન લબ્ધિ, અચક્ષુદર્શનલબ્ધિ, અવધિ-
દર્શન લબ્ધિ, સમ્યક્દર્શન, મિથ્યાદર્શન,
અને સમ્યક્મિથ્યાદર્શનલબ્ધિ, ક્ષાયોપશ-
મિકીસામાયિક ચારિત્રલબ્ધિ, છેદોપસ્થાપ-
નીય લબ્ધિ, પરિહારવિશુદ્ધિ લબ્ધિ, સૂક્ષ્મ-
અપરાયચારિત્રલબ્ધિ, ચારિત્રાચારિત્રલબ્ધિ,
ક્ષાયોપશમિકી દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ
અને વીર્યલબ્ધિ, ક્ષાયોપશમિકી પડિતવીર્ય,

સમ્મદંસળલઢ્ઢી મિચ્છાદંસળલઢ્ઢી,
 સમ્મમિચ્છાદસળલઢ્ઢી, સ્વઓવસમિયા
 સામાઙ્ગચરિત્તલઢ્ઢી, એવં છેયોવટ્ઠાવળ-
 લઢ્ઢી પરિહારવિસુદ્ધિયલઢ્ઢી, સુહુમસંપ-
 રાયચરિત્તલઢ્ઢી, એવં ચરિત્તાચરિત્તલઢ્ઢી,
 સ્વઓવસમિયા દાળલઢ્ઢી, એવં લામલઢ્ઢી
 ભોગલઢ્ઢી, ઉવભોગલઢ્ઢી, સ્વઓવસમિયા
 વીરિયલઢ્ઢી, એવં પઙ્કિયવીરિયલઢ્ઢી,
 વાલવીરિયલઢ્ઢી, વાલપંકિયવીરિયલઢ્ઢી,
 સ્વઓવસમિયા સોઙ્કિંદિયલઢ્ઢી, જાવ
 સ્વઓવસમિયા ફાસિંદિયલઢ્ઢી, સ્વઓ-
 વસમિએ આચારંગધરે, એવં સૂચગઙ્કિંધરે,
 ઠાળંગધરે, સમવાયંગધરે, વિવાહપણ્ણત્તિ-
 ધરે, નાયાધમ્મકઢ્ઠાધરે, ઉવાસગદસા-
 ધરે, અંતગહદસાધરે, અણુત્તરોવવાઙ્કિયદ-
 સાધરે, પળ્ણવાગરળધરે, વિવાગસુચધરે
 સ્વઓવસમિએ દિટ્ઠિવાચધરે, સ્વઓવસમિએ
 ણવપુવ્વી, સ્વઓવસમિએ જાવ ચઉદ્ધસ-
 પુવ્વી, સ્વઓવસમિએ ગળ્ણી, સ્વઓવસ-
 મિએ વાયએ, સે તં સ્વઓવસમનિપ્પળ્ણે,
 સે તં સ્વઓવસમિએ ।

૧૫૬. સે કિં તં પારિણામિએ ?

પારિણામિએ દુવિહે પળ્ણત્તે, તં
 જહા-સાઙ્કિપારિણામિએ ય અળ્ણાઙ્કિપારિ-
 ણામિએ ય ।

સે કિં તં સાઙ્કિપારિણામિએ ?

ખાલવીર્ય, ખાલપંકિતવીર્ય-દેશવિરતશ્રાવકની
 વીર્યલખ્ખિ, ક્ષાયોપશમિકી શ્રોત્રેન્દ્રિયલખ્ખિ
 યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિયલખ્ખિ, ક્ષાયોપશમિક-
 આચારંગધારી, સૂત્રકૃતાંગધારી, સ્થાનાંગ-
 ધારી, સમવાયંગધારી, વિવાહપ્રજ્ઞધારી,
 ઉપામકદશાધારી, અંતકૃતદશાધારી, અનુ-
 ત્તરોપપાતિકદશાધારી, પ્રશ્નવ્યાકરણધારી,
 વિપાકશ્રુતધારી અને દષ્ટિવાદધારી, ક્ષાયોપ-
 શમિક નવપૂર્વધારી યાવત્ ચૌદપૂર્વધારી,
 ક્ષાયોપશમિક ગળ્ણી, ક્ષાયોપશમિક વાયક
 આ બધા ક્ષાયોપશમિકનિપ્પન્નભાવો છે.
 આ પ્રકારનુ ક્ષાયોપશમિકભાવનુ સ્વરૂપ છે.

૧૫૬.

પ્રશ્ન- પારિણામિકભાવ એટલે શું ?

ઉત્તર- દ્રવ્યની પૂર્વઅવસ્થાનો સર્વથા
 પરિત્યાગ કર્યા વગર અર્થાત્ પોતાના મૂળ
 સ્વરૂપમા સ્થિત રહીને એક અવસ્થામાંથી
 બીજી અવસ્થા થતી રહે તેને પારિણામ કહે
 છે. તે પારિણામથી નિપ્પન્ન તે પારિણામિક
 ભાવ. તેના બે પ્રકાર છે. યથા- (૧) સાદિ
 પારિણામિક અને (૨) અનાદિપારિણામિક.

પ્રશ્ન- સાદિ પારિણામિકનું સ્વરૂપ
 કેવું છે ?

साङ्गपरिणामिण् अपेगविहे षण्णत्ते तं
जहा-जुण्णसुरा जुण्णगुलो जुण्ण-
घयं जुण्णतंदुला चैव । अब्भा य
अव्भरुक्खा सन्नगंधव्वणगरा य ॥१॥
उक्कावाया दिसादाहा गज्जियं विज्जू
णिग्घाया जूवया जक्खा दित्ता धूमिया
महिया रयुग्घाया चंदोवरागा सूरुवेरागा
चंदपरिवेसा सूरपरिवेसा पडिचंदा
पडिसूरा इंदधणू उदगमच्छा ऋविहसिया
अमोहावासा वासधरा गामा णगरा
घरा पव्वया पायाला भवणा निरया-
रयणप्पहा सक्करप्पहा वालुयप्पहा पंकप्पहा
धूमप्पहा तमप्पहा तमतमप्पहा सोहम्मै
जाव अच्चुए गेवेज्जे अणुत्तरे ईसिप्प-
वभारा परमाणुपोग्गले दुपएसिण् जाव
अणंतपएसिण् । से तं साङ्गपरिणामण् ।

उत्तर- साङ्गपरिणामिकभावना अनेक
प्रकारे होय छे. जेभके- अणुसुरा, अणु-
गोण, अणु धी, अणु तंदुल (गोणादिमां
अणुता पर्यायरूप परिणाम आन्वु- अणु
तारूप पर्याय उत्पन्न थथ माटे ते साङ्ग-
परिणामिकभाव छे.) अन्न-मेघ, अन्नवृक्ष-
वृक्षाकारे परिणुत मेघ, संध्या, गंधर्वनगर,
उदकापात, दिग्दाह- केथ अेक दिशाभां
आकाशनी अेदर प्रव्वलित अग्निने आलास
थवे, मेघगर्ना, विन्गी, निर्घात-विन्गी-
पडवी यूपक-शुकलपक्षना त्रणुदिवसने णाण-
यद्र, यक्षादित्त-आकाशभां देभाती पिशा-
चाकृतिनेवी अग्नि, धूमिका-धूमस, मडिका-
नणयुक्त धूमस, रणेद्घात-दिशाओभां
उडती धूण, यद्रथहणु, सूर्यथहणु, यद्र-
परिवेष-यद्रने इरतुं पुद्गलपरमाणुओनुं
भंडण, सूर्यपरिवेष, प्रतिग्र-उत्पातसूय-
कयद्रतुं देणवुं, प्रतिसूर्य, मेघधनुष,
उदकमत्स्य-मेघधनुषना भंड, कपिहसित-
आकाशभां संलणाता उग्रकडाका, अमेघ-
सूर्योदय अने सूर्यास्तमये सूर्यना किरणो-
द्वारा उत्पन्न थती देणाविशेष, वासा-
लरतादि क्षेत्र, वासधरा-डिभवानादि पर्वत,
ग्राम, नगर, घर, पर्वत, पाताणकणश,
लवन, नरक, रत्नप्रला, शर्कराप्रला, वालु-
काप्रला, पकप्रला, धूमप्रला, तमप्रला,
तमस्तमप्रला, सौधर्मथी अन्वुत पर्य तना
कल्प, त्रैवेयके, अनुत्तरविमानो, धषत्राग-
लारापृथ्वी, परमाणुपुद्गल, द्विप्रदेशिकथी
लधने अन तप्रदेशीस्कंधो, (पुद्गलपरिणु-
मननी अपेक्षाओ) साङ्गपरिणामिकभाव-
रूप छे.

से किं तं अणाङ्गपरिणामिण् ?

प्रश्न- अनाङ्गपरिणामिकभावनुं
स्वरूप केवुं छे ?

અણાદ્યપારિણામિષ્ ધમ્મત્થિકાણ્
અધમ્મત્થિકાણ્ આગાસત્થિકાણ્ જીવ-
ત્થિકાણ્ પુગ્ગલત્થિકાણ્ અદ્ધાસમણ્
ઓણ્ અઓણ્ ભવસિદ્ધિયા અભવસિદ્ધિ-
યા સે તં અણાદ્યપારિણામિષ્ । સે ત
પારિણામિષ્ ।

૧૫૭. સે કિં તં સઘ્ણિવાદ્દે ?

મઘ્ણિવાદ્દે એસિં ચેવ ઉદ્દય-
ઉવસમિય-સ્વદ્દય-સ્વઓવસમિય-પારિ-
ણામિયાણં ભાવણં દુગ્ગસંજોણં તિય-
સંજોણં ચચ્ચસંજોણં પંચગસંજોણં
જે નિપ્પજ્જડ સવ્વે તે સઘ્ણિવાદ્દે નામે ।
તન્થ ણં દસ દુગ્ગસંજોગા, દસ તિયસં-
જોગા, પંચ ચચ્ચસંજોગા, એગે પંચગ-
સંજોગે ।

૧૫૮. ણન્થ ણં જે તે દમ્મ દુગ્ગસંજોગા તે ણં
એ-અન્થિ ણામે ઉદ્દયઉવસમિયનિપ્પ-
ણે ૧, અન્થિ ણામે ઉદ્દયસ્વદ્દયનિપ્પણે
૨, અન્થિ ણામે ઉદ્દયસ્વઓવસમિય-
નિપ્પણે ૩, અન્થિ ણામે ઉદ્દયપારિ-
ણામિયનિપ્પણે ૪, અન્થિ ણામે ઉવ-
સમિયસ્વદ્દયનિપ્પણે ૫, અન્થિ ણામે
ઉવસમિયસ્વઓવસમિયનિપ્પણે ૬,
અન્થિ ણામે ઉવસમિયપારિણામિયનિ-
પ્પણે ૭, અન્થિ ણામે સ્વદ્દયસ્વઓવ-
સમિયનિપ્પણે ૮, અન્થિ ણામે સ્વદ-
યપારિણામિયનિપ્પણે ૯, અન્થિ ણામે
સ્વઓવસમિયપારિણામિયનિપ્પણે ૧૦ ।

ઉત્તર— ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય,
આકાશાસ્તિકાય, જ્વાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિ-
કાય, અદ્ધાસમય (કાળ) લોક, અલોક,
લવસિદ્ધક, અને અલવસિદ્ધક. આ ભાવો
અનાદિપારિણામિક છે. આ પ્રકારનું અનાદિ-
પારિણામિકભાવનું સ્વરૂપ છે. આ પ્રકારે
પારિણામિકભાવનું નિરૂપણ પૂર્ણ થયું.

૧૫૭. પ્રશ્ન— સાન્નિપાતિકભાવનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર— ઔદયિક, ઔપશમિક, ક્ષાયિક,
દાયોપશમિક અને પારિણામિક આ પાચ
ભાવોમાંથી જેના સંયોગથી, ત્રણના સંયોગથી,
ચારના સંયોગથી અને પાંચના સંયોગથી જે
ભાવો નિષ્પન્ન થાય છે તે બધા ભાવોને
સાન્નિપાતિકભાવ કહે છે. તેમાં દ્વિકસંયોગ-
જન્ય ૧૦ભાવ, ત્રિકસંયોગજન્ય ૧૦ભાવ,
ચતુષ્કસંયોગજન્ય પાચભાવ અને પંચક-
સંયોગજન્ય એકભાવ થાય છે બધા મળી
૨૬ ભાગ બને છે.

જેના સંયોગથી જે દશ ભાવો નિષ્પન્ન
થાય છે તે આ પ્રમાણે છે— (૧) ઔદયિક
અને ઔપશમિકના સંયોગથી નિષ્પન્નભાવ,
(૨) ઔદયિક અને ક્ષાયિકના સંયોગથી
નિષ્પન્નભાવ, (૩) ઔદયિક અને દાયોપ-
શમિકના સંયોગથી નિષ્પન્નભાવ, (૪)
ઔદયિક અને પારિણામિકના સંયોગથી
નિષ્પન્ન ભાવ, (૫) ઔપશમિક અને ક્ષાયિ-
કના સંયોગથી નિષ્પન્નભાવ, (૬) ઔપશ-
મિક અને દાયોપશમિકના સંયોગથી
નિષ્પન્નભાવ, (૭) ઔપશમિક અને પારિણા-
મિકના સંયોગથી નિષ્પન્નભાવ, (૮) ક્ષાયિક
અને દાયોપશમિકના સંયોગથી નિષ્પન્ન-
ભાવ, (૯) ક્ષાયિક અને પારિણામિકના

સંથોગથી નિષ્પન્નભાવ, (૧૦) ક્ષાયોપશમિક અને પારિણામિકના સંથોગથી નિષ્પન્નભાવ.

કયરે સે ગામે ઉદ્દય-ઉવસમિ-
નિષ્કળ્ણે ?

ઉદ્દય-ઉવસમિનિષ્કળ્ણે ઉદ-
દ્દયે મણુસ્સે ઉવસંતા કસાયા । એસ ણં
સે ગામે ઉદ્દય-ઉવસમિનિષ્કળ્ણે-
॥૧॥

કયરે સે ગામે ઉદ્દય-સ્વાદય-
નિષ્કળ્ણે ?

ઉદ્દય-સ્વાદયનિષ્કળ્ણે-ઉદ્દયે
મણુસ્સે સ્વાદયં સમ્મત્ત । એસ ણં સે ગામે
ઉદ્દય-સ્વાદયનિષ્કળ્ણે ॥૨॥

કયરે સે ગામે ઉદ્દયસ્વઓવસ-
મિનિષ્કળ્ણે ?

ઉદ્દયસ્વઓવસમિનિષ્કળ્ણે —
ઉદ્દયે મણુસ્સે સ્વઓવસમિયાઈં ઈદિ-
યાઈં । એસ ણં સે ગામે ઉદ્દય-સ્વઓ-
વસમિનિષ્કળ્ણે ॥૩॥

કયરે સે ગામે ઉદ્દયપારિણા-
મિનિષ્કળ્ણે ?

ઉદ્દય-પારિણામિનિષ્કળ્ણે ઉદ-
દ્દયે મણુસ્સે પારિણામિણે જીવે ।
એસ ણં સે ગામે ઉદ્દયપારિણામિનિ-
ષ્કળ્ણે ॥૪॥

કયરે સે ગામે ઉવસમિ-સ્વાદય-
નિષ્કળ્ણે ?

પ્રશ્ન—ઔદયિક અને ઔપશમિકભાવના
સંથોગથી નિષ્પન્નભાવનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ઔદયિક અને ઔપશમિક
ભાવના સંથોગથી નિષ્પન્નભાવનું સ્વરૂપ આ
પ્રકારનું છે— ઔદયિકભાવમા મનુષ્યગતિ
અને ઔપશમિકભાવમા ઉપશાતકધાયને
ગણાવી શકાય. આ ઔદયિકૌપશમિક ભાવ છે.

પ્રશ્ન— ઔદયિક-ક્ષાયિક નિષ્પન્નભાવનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ઔદયિકભાવમા મનુષ્યગતિ
અને ક્ષાયિકભાવમા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ
ગણાવી શકાય.

પ્રશ્ન— ઔદયિક-ક્ષાયોપશમિક નિષ્પન્ન-
ભાવનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ઔદયિકભાવમા મનુષ્યગતિ
અને ક્ષાયોપશમિકભાવમા ઇદ્રિયોને ગણાવી
શકાય.

પ્રશ્ન— ઔદયિક-પારિણામિક ભાવનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ઔદયિકભાવમા મનુષ્યગતિ
અને પારિણામિકભાવમા જીવત્વને ગણાવી
શકાય.

પ્રશ્ન— ઔપશમિક-ક્ષાયિકભાવનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉવસમિય-સ્વડયનિપ્ફળને ઉવસંતા
કસાયા-સ્વડયં સમ્મત્તં, એસ ણં સે ણામે
ઉવસમિયસ્વડયનિપ્ફળને ॥૫॥

કચરે સે ણામે ઉવસમિય-સ્વઓવ-
સમિયનિપ્ફળને ?

ઉવસમિય-સ્વઓવસમિયનિપ્ફળને
ઉવસંતા કસાયા સ્વઓવસમિયાઈં ઈંદિ-
યાટં, એસ ણં સે ણામે ઉવસમિયસ્વઓવ-
સમિયનિપ્ફળને ॥૬॥

કચરે સે ણામે ઉવસમિય-પારિ-
ણામિયનિપ્ફળને ?

ઉવસમિય-પારિણામિયનિપ્ફળને-
ઉવસંતા કસાયા પારિણામિયે જીવે,
એસ ણં સે ણામે ઉવસમિયપારિણામિય-
નિપ્ફળને ॥૭॥

કચરે સે ણામે સ્વડય-સ્વઓવસ-
મિયનિપ્ફળને ?

સ્વડય-સ્વઓવસમિયનિપ્ફળને-સ્વડયં
સમ્મત્તં સ્વઓવસમિયાઈં ઈંદિયાઈં । એસ
ણં ણામે સ્વડયસ્વઓવસમિયનિપ્ફ-
ળને ॥૮॥

કચરે સે ણામે સ્વડય-પારિણા-
મિયનિપ્ફળને ?

સ્વડય-પારિણામિયનિપ્ફળને-સ્વડયં
સમ્મત્તં પારિણામિયે જીવે । એસ ણં
સે ણામે સ્વડય-પારિણામિયનિપ્ફળને ॥૯॥

કચરે સે ણામે સ્વઓવસમિય-
પારિણામિયનિપ્ફળને ?

ઉત્તર- ઉપશાંતકષાયી ક્ષાયિકસમ્ય-
ગ્દિ ઔપશમિક-ક્ષાયિક લાવરૂપ છે.

પ્રશ્ન- ઔપશમિક-ક્ષાયોપશમિકલા-
વનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ઔપશમિક-ક્ષાયોપશમિક-
લાવનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે- ઔપશમિક-
લાવમા ઉપશાંતકષાય અને ક્ષાયોપશમિક-
લાવમાં ઈંદ્રિયોને ગણાવી શકાય.

પ્રશ્ન- ઔપશમિક-પારિણામિકલાવનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ઔપશમિકલાવમાં ઉપશાંત-
કષાય અને પારિણામિકલાવમા જીવત્વ છે.

પ્રશ્ન- ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશમિકલાવનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ક્ષાયિકલાવમાં ક્ષાયિકસમ્ય-
કત્વ અને ક્ષાયોપશમિકલાવમાં ઈંદ્રિયો છે.

પ્રશ્ન- ક્ષાયિક-પારિણામિકલાવનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ક્ષાયિકલાવમાં ક્ષાયિકસમ્ય-
કત્વ અને પારિણામિકલાવમા જીવત્વને
ગણાવી શકાય.

પ્રશ્ન- ક્ષાયોપશમિક પારિણામિક
લાવનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

खओवसमियपारिणामियनिष्फण्णे-
खओवसमियाइं इंदियाइं पारिणामिष्
जीवे । एस णं णामे खओवसमियपा-
रिणामियनिष्फण्णे ॥१०॥

१५९. तत्थ णं जे ते दस तिगसंजोगा ते णं १५६.
इमे-अत्थि णामे उदइयउवसमियखइ-
यनिष्फण्णे १ अत्थि णामे उदइयउव-
समियखओवसमियनिष्फण्णे २, अत्थि
णामे उदइय उवसमियपारिणामिय-
निष्फण्णे ३, अत्थि णामे उदइयखइय-
खओवसमियनिष्फण्णे ४, अत्थि णामे
उदइयखइयपारिणामियनिष्फण्णे ५,
अत्थि णामे उदइयखओवसमियपारि-
णामियनिष्फण्णे ६, अत्थि णामे उव-
समियखइयखओवसमियनिष्फण्णे ७,
अत्थि णामे उवसमियखइयपारिणामि-
यनिष्फण्णे ८, अत्थि णामे उवसमिय-
खओवसमियपारिणामियनिष्फण्णे ९,
अत्थि णामे खइयखओवसमियपारिणा-
मियनिष्फण्णे १०।

कयरे से णामे उदइयउवसमिय-
खइयनिष्फण्णे ?

उदइयउवसमियखइयनिष्फण्णे-
उदइएत्ति मणुस्से उवसंता कसाया
खइय सम्मत्तं । एस णं से णामे उदइ-
यउवसमियखइयनिष्फण्णे ॥११॥

कयरे से णामे उदइयउवसमिय-
खओवसमियनिष्फण्णे ?

उदइयउवसमियखओवसमियनिष्फ-
ण्णे-उदइएत्ति मणुस्से उवसंता कसाया

उत्तर— क्षायोपशमिकलावमां धट्टियो
अने पारिणामिकलावमां लुवत्तने गणुवी
शकाय आ प्रकारनुं क्षायोपशमिक-पारि-
णामिकलावनुं स्वइप छे.

सान्निपातिकलावमां त्रिकसंथेगथी ने
दस सान्निपातिकलावो अने छे ते आ प्रमाणे
छे- (१) औदयिक-औपशमिक-क्षायिकनिष्प-
न्नलाव, (२) औदयिक-औपशमिक-क्षायोप-
शमिकनिष्पन्नलाव, (३) औदयिक-औपश-
मिक-पारिणामिकनिष्पन्नलाव, (४) औदयिक-
क्षायिक-क्षायोपशमिकनिष्पन्नलाव, (५)
औदयिक-क्षायिक-पारिणामिकनिष्पन्नलाव,
(६) औदयिक-क्षायोपशमिक-पारिणामिक-
निष्पन्नलाव, (७) औपशमिक-क्षायिक-
क्षायोपशमिकनिष्पन्नलाव, (८) औपशमिक-
क्षायिक पारिणामिकनिष्पन्नलाव, (९) औप-
शमिक-क्षायोपशमिक-पारिणामिकनिष्पन्न-
लाव, (१०) क्षायिक-क्षायोपशमिक पारिणा-
मिकनिष्पन्नलाव

प्रश्न- औदयिक-औपशमिक-क्षायिक-
निष्पन्नलावनुं स्वइप केवुं छे ?

उत्तर— मनुष्यगति औदयिकलाव,
उपशातकषाय औपशमिकलाव अने क्षायिक-
सम्यक्त्व क्षायिकलाव छे

प्रश्न- औदयिक-औपशमिक-क्षायोपश-
मिकनिष्पन्न लावनुं स्वइप केवुं छे ?

उत्तर— मनुष्यगति औदयिकलाव,
उपशात कषाये औपशमिक अने धट्टियो

સ્વઓવસમિયાઈં ઇંદિયાઈં । એસ ણં સે
ણામે ઉદ્દયસ્વઓવસમિયસ્વઓવસમિયનિ-
પ્ફણે ॥૨॥

કયરે સે ણામે ઉદ્દયસ્વઓવસમિય-
પારિણામિયનિપ્ફણે ?

ઉદ્દયસ્વઓવસમિયપારિણામિયનિ-
પ્ફણે-ઉદ્દયસ્વ ણામે ઉવસંતા
કસાયા પારિણામિય જીવે । એસ ણ સે
ણામે ઉદ્દયસ્વઓવસમિયપારિણામિયનિ-
પ્ફણે ॥૩॥

કયરે સે ણામે ઉદ્દયસ્વઓવસ-
ઓવસમિયનિપ્ફણે ?

ઉદ્દયસ્વઓવસમિયનિપ્ફ-
ણે-ઉદ્દયસ્વ ણામે સમ્મત્તં
સ્વઓવસમિયાઈં ઇંદિયાઈં । એસ ણં ણામે
ઉદ્દયસ્વઓવસમિયનિપ્ફણે ॥ ૪ ॥

કયરે સે ણામે ઉદ્દયસ્વઓવસ-
પારિણામિયનિપ્ફણે ?

ઉદ્દયસ્વઓવસપારિણામિયનિપ્ફણે-
ઉદ્દયસ્વ ણામે સમ્મત્તં પારિ-
ણામિય જીવે । એસ ણં સે ણામે ઉદ-
યસ્વઓવસપારિણામિયનિપ્ફણે ॥ ૫ ॥

કયરે સે ણામે ઉદ્દયસ્વઓવસ-
મિયપારિણામિયનિપ્ફણે ?

ઉદ્દયસ્વઓવસમિયપારિણામિયનિ-
પ્ફણે-ઉદ્દયસ્વ ણામે સમ્મત્તં
સ્વઓવસમિયાઈં ઇંદિયાઈં પારિણામિય જીવે । એસ ણ
સે ણામે ઉદ્દયસ્વઓવસમિયપારિણામિ-
યનિપ્ફણે ॥ ૬ ॥

ક્ષાયોપશમિક્ષ ભાવ છે.

પ્રશ્ન- ઔદયિક-પશમિક્ષ-પારિણામિક્ષ-
નિષ્પન્નભાવનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- મનુષ્યગતિ ઔદયિકભાવ, ઉપ-
શાંત ક્ષાય ઔપશમિક્ષભાવ અને છવત્વ
પારિણામિક્ષ ભાવ છે.

પ્રશ્ન- ઔદયિક-ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશમિક્ષ-
નિષ્પન્નભાવનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- મનુષ્યગતિ ઔદયિક, ક્ષાયિક-
સમ્યક્ત્વ ક્ષાયિક અને ઇન્દ્રિયો ક્ષાયોપશ-
મિક્ષ ભાવ છે

પ્રશ્ન- ઔદયિક-ક્ષાયિક-પારિણામિક્ષ-
નિષ્પન્નભાવનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- મનુષ્યગતિ ઔદયિકભાવ,
ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ ક્ષાયિકભાવ અને છવત્વ-
પારિણામિક્ષ ભાવ છે.

પ્રશ્ન- ઔદયિક-ક્ષાયોપશમિક્ષ-પારિ-
ણામિક્ષનિષ્પન્નભાવનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- મનુષ્યગતિ ઔદયિકભાવ,
ઇન્દ્રિયો ક્ષાયોપશમિક્ષભાવ અને છવત્વ
પારિણામિક્ષ ભાવ છે.

કયરે સે ણામે ઉવસમિયસ્વહ્ય-
સ્વઓવસમિયનિષ્કણે ?

ઉવસમિયસ્વહ્યસ્વઓવસમિયનિષ્ક-
ણે-ઉવસંતા કસાયા સ્વહ્યં સમ્મત્ત
સ્વઓવસમિયાઈં ઈંદિયાઈં । એસ ણં સે
ણામે ઉવસમિયસ્વહ્યસ્વઓવસમિયનિ-
ષ્કણે ॥૭॥

કયરે સે ણામે ઉવસમિયસ્વહ્ય-
પારિણામિયનિષ્કણે ?

ઉવસમિયસ્વહ્યપારિણામિયનિષ્ક-
ણે-ઉવસંતા કસાયા સ્વહ્યં સમ્મત્તં
પારિણામિય જીવે । એસ ણં ણામે ઉવ-
સમિયસ્વહ્યપારિણામિયનિષ્કણે ॥૮॥

કયરે સે ણામે ઉવસમિયસ્વઓ-
વસમિયપારિણામિયનિષ્કણે ?

ઉવસમિયસ્વઓવસમિયપારિણા-
મિયનિષ્કણે-ઉવસંતા કસાયા સ્વઓ-
વસમિયાઈં ઈંદિયાઈં પારિણામિય જીવે ।
એસ ણં સે ણામે ઉવસમિયસ્વઓવસમિ-
યપારિણામિયનિષ્કણે ॥૯॥

કયરે સે ણામે સ્વહ્યસ્વઓવસ-
મિયપારિણામિયનિષ્કણે ?

સ્વહ્યસ્વઓવસમિયપારિણામિયનિ-
ષ્કણે-સ્વહ્યં સમ્મત્તં સ્વઓવસમિયાઈં
ઈંદિયાઈં પારિણામિય જીવે । એસ ણં
સે ણામે સ્વહ્યસ્વઓવસમિયપારિણામિ-
યનિષ્કણે ॥૧૦॥

૧૬૦. તત્થ ણં જે તે પંચ ચઉક્કસંજોગા તે ણં ૧૬૦.
દમે-અત્થિ ણામે ઉદ્દહ્ય-ઉવસમિદ-

પ્રશ્ન- ઔપશમિક-ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશ-
મિકનિષ્કણે ભાવનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ઉપશાંતકષાય ઔપશમિકભાવ,
ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ ક્ષાયિકભાવ અને ઇંદ્રિયો
ક્ષાયોપશમિક ભાવ છે.

પ્રશ્ન- ઔપશમિક-ક્ષાયિક-પારિણા-
મિકનિષ્કણે ભાવનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર - ઉપશાંતકષાય ઔપશમિકભાવ,
ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ ક્ષાયિકભાવ અને જીવત્વ
પારિણામિક ભાવ છે.

પ્રશ્ન- ઔપશમિક-ક્ષાયોપશમિક-
પારિણામિકનિષ્કણે ભાવનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ઉપશાંત કષાયઔપશમિકભાવ,
ઇંદ્રિયો ક્ષાયોપશમિકભાવ અને જીવત્વ
પારિણામિક ભાવ છે.

પ્રશ્ન- ક્ષાયિક ક્ષાયોપશમિક-પારિણા-
મિકનિષ્કણે ભાવનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ ક્ષાયિકભાવ,
ઇંદ્રિયો ક્ષાયોપશમિકભાવ અને જીવત્વ
પારિણામિક ભાવ છે આ પ્રકારનુ ક્ષાયિક-
ક્ષાયોપશમિક-પારિણામિક નિષ્કણે ભાવનુ
સ્વરૂપ છે

ચારનામ યોગથી જે પાંચ ભાવો નિષ્કણ
થાય છે તે આ પ્રમાણે છે- (૧) ઔદયિક-

સ્વૈય-સ્વઓવસમિયનિષ્ક્રમણે ૧, અત્થિ ણામે ઉદ્દય-સ્વઓવસમિયનિષ્ક્રમણે ૨, અત્થિ ણામે ઉદ્દયસ્વઓવસમિયનિષ્ક્રમણે ૩, અત્થિ ણામે ઉદ્દયસ્વઓવસમિયનિષ્ક્રમણે ૪, અત્થિ ણામે ઉદ્દયસ્વઓવસમિયનિષ્ક્રમણે ૫।

કયરે સે ણામે ઉદ્દયસ્વઓવસમિય-
સ્વઓવસમિયનિષ્ક્રમણે ?

ઉદ્દયસ્વઓવસમિયસ્વઓવસમિ-
યનિષ્ક્રમણે-ઉદ્દયસ્વઓવસમિય-
સ્વઓવસમિયનિષ્ક્રમણે ૧।

કયરે સે ણામે ઉદ્દયસ્વઓવસમિય-
સ્વઓવસમિયનિષ્ક્રમણે ?

ઉદ્દયસ્વઓવસમિયસ્વઓવસમિય-
નિષ્ક્રમણે-ઉદ્દયસ્વઓવસમિય-
સ્વઓવસમિયનિષ્ક્રમણે ૨।

કયરે સે ણામે ઉદ્દયસ્વઓવસમિય-
સ્વઓવસમિયનિષ્ક્રમણે ?

ઉદ્દયસ્વઓવસમિયસ્વઓવસમિય-
નિષ્ક્રમણે-ઉદ્દયસ્વઓવસમિય-
સ્વઓવસમિયનિષ્ક્રમણે ૩।

ઔપશમિક-શાયિક-શાયેપશમિક-નિષ્ક્ર-
મણે, (૨) ઔદયિક-ઔપશમિક-શાયિક-
પારિણમિક-નિષ્ક્રમણે, (૩) ઔ-
દયિક-ઔપશમિક-શાયેપશમિક-પારિણ-
મિક-નિષ્ક્રમણે, (૪) ઔદયિક-શાયિક-
શાયેપશમિક-પારિણમિક-નિષ્ક્રમણે, (૫)
ઔદયિક-શાયિક-શાયેપશમિક-પારિણ-
મિક-નિષ્ક્રમણે

પ્રશ્ન- ઔદયિક-ઔપશમિક-શાયિક-
શાયેપશમિક-નિષ્ક્રમણે-સ્વઓવસમિય-
સ્વઓવસમિયનિષ્ક્રમણે ?

ઉત્તર- ઔદયિકલાવમાં મનુષ્યગતિ,
ઔપશમિકલાવમાં ઉપશાંત કષાય, શાયિક-
લાવમાં શાયિકસમ્યક્ત્વ અને શાયેપશમિક-
લાવમાં ઇદ્રિયો છે.

પ્રશ્ન- ઔદયિક-ઔપશમિક-શાયિક-
પારિણમિક-નિષ્ક્રમણે-સ્વઓવસમિય-
સ્વઓવસમિયનિષ્ક્રમણે ?

ઉત્તર- ઔદયિકલાવમાં મનુષ્યગતિ,
ઔપશમિકલાવમાં ઉપશાંત કષાય, શાયિક-
લાવમાં શાયિકસમ્યક્ત્વ અને પારિણમિક-
લાવમાં જીવત્વ છે.

પ્રશ્ન- ઔદયિક-ઔપશમિક-શાયેપ-
શમિક અને પારિણમિક-લાવમાં-સ્વઓવ-
સ્વઓવસમિયનિષ્ક્રમણે ?

ઉત્તર- ઔદયિકલાવમાં મનુષ્યગતિ,
ઔપશમિકલાવમાં ઉપશાંત કષાય, શાયેપ-
શમિકલાવમાં ઇદ્રિયો અને પારિણમિક-
લાવમાં જીવત્વ છે.

પારિણામિયનિષ્ક્રમણે ૩ ।

કયરે સે નામે ઉદ્દયસ્વયસ્વઓ-
વસમિયપારિણામિયનિષ્ક્રમણે ?

ઉદ્દયસ્વયસ્વઓવસમિયપારિણા-
મિયનિષ્ક્રમણે-ઉદ્દય મણુસ્સે, સ્વયં
સમ્મત્તં, સ્વઓવસમિયાઈં ઈંદિયાઈં,
પારિણામિય જીવે । એસ ણં સે નામે
ઉદ્દયસ્વયસ્વઓવસમિયપારિણામિય--
નિષ્ક્રમણે ॥૪॥

કયરે સે નામે ઉવસમિયસ્વય-
સ્વઓવસમિયપારિણામિયનિષ્ક્રમણે ?

ઉવસમિયસ્વયસ્વઓવસમિયપા-
રિણામિયનિષ્ક્રમણે-ઉવસંતા કસાયા,
સ્વયં સમ્મત્તં, સ્વઓવસમિયાઈં ઈંદિયાઈં
પારિણામિય જીવે । એસ ણં સે નામે
ઉવસમિયસ્વયસ્વઓવસમિયપારિણામિ-
યનિષ્ક્રમણે ॥૫॥

૧૬૧. તત્થ ણં જે સે એકે પંચગસંજોએ સે ણં ૧૬૧.
એ-અત્થિ નામે ઉદ્દય ઉવસમિયસ્વય-
સ્વઓવસમિયપારિણામિયનિષ્ક્રમણે ?

કયરે સે નામે ઉદ્દયઉવસમિય-
સ્વયસ્વઓવસમિયપારિણામિયનિષ્ક્રમણે?

ઉદ્દય ઉવસમિયસ્વયસ્વઓવસમિ-
યપારિણામિયનિષ્ક્રમણે-ઉદ્દય મણુ-
સ્સે ઉવસંતા કસાયા સ્વયં સમ્મત્તં
સ્વઓવસમિયાઈં ઈંદિયાઈં પારિણામિય-
જીવે । એસ ણં સે નામે જાવ પારિણા-

પ્રશ્ન- ઔદયિક-ક્ષાયિક-આયોપશમિક-
પારિણામિકલાવનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ઔદયિકલાવમાં મનુષ્યગતિ,
ક્ષાયિકલાવમાં ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ, ક્ષાયોપશ-
મિકલાવમાં ઇદ્રિયો અને પારિણામિકલાવમાં
જીવત્વ છે.

પ્રશ્ન- ઔપશમિક-ક્ષાયિક-આયોપ-
શમિક-પારિણામિકનિષ્ક્રમણલાવનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર- ઔપશમિકલાવમાં ઉપશાત
કષાય, ક્ષાયિકલાવમાં ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ,
ક્ષાયોપશમિકલાવમાં ઇદ્રિયો અને પારિણા-
મિકલાવમાં જીવત્વ છે. આ પ્રમાણે ઔપ-
શમિક-ક્ષાયિક-આયોપશમિક-પારિણામિક-
નિષ્ક્રમણલાવનું સ્વરૂપ છે.

પચસંયોગથી જે એક લગનિષ્ક્રમણ
થાય છે તે આ પ્રમાણે- ઔદયિક, ઔપશ-
મિક, ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક અને પારિણા-
મિકનિષ્ક્રમણલાવ

પ્રશ્ન- ઔદયિક-ઔપશમિક-ક્ષાયિક-
ક્ષાયોપશમિક-પારિણામિક નિષ્ક્રમણલાવનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ઔદયિકલાવમાં મનુષ્યગતિ,
ઔપશમિકલાવમાં ઉપશાત કષાય, ક્ષાયિક-
લાવમાં ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ, ક્ષાયોપશમિકલા-
વમાં ઇદ્રિયો અને પારિણામિકલાવમાં
જીવત્વ છે આ પ્રમાણે ઔદયિક-ઔપશમિક-

મિચ્છન્નિવરણે । મેં તેં મગ્નિવાદણ । મે
તેં મગ્નામે ॥

દાયિક-દાયોપશયિક-પારિણુમિકનિષ્પત-
ભાવતું સ્વરૂપ છે આ પ્રકારતું પાંચ ભાવતા
અંધોગથી નિષ્પન્ન સાન્નિપાતિક ભાવતું
સ્વરૂપ છે આમ 'છનામ' તું વર્ણન
પૂર્ણ થયું.

૧૬૨. મેં તિ તેં મગ્ન નામે ?

૧૬૨. પ્રશ્ન- અપ્તનામતું સ્વરૂપ કેવું છે ?

મગ્નનામે મગ્ન મગ્ન પાવના, તેં
તમ્મ મગ્ગે મિમદે મંધારે, મગ્ગિમે
વંચમે મ્મે । મેચ્છ વેચ મિમ્માણ મગ્ન
મગ્ન વિચારિયા ॥૧॥

ઉત્તર- અપ્તનામ તે સાત પ્રકારતા
સ્વરૂપ છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) પહ્લ (૨)
કમ્બ (૩) માધાર (૪) મધ્યમ (૫) પંચમ
(૬) ધૈવત અને (૭) નિપાદ.આ સાત સ્વરો
કહેવાય છે.

૧૬૩. ષર્ષામિ જ્ઞ મગ્ગ મગ્ગ મગ્ન મગ્ગાજા ૧૬૩.
વગ્ના, મેં મગ્ન

મગ્ગે ચ અગ્ગાજાણ, ઉચ્છે
મિમ્મં મગ્ । મગ્ગાણ મગ્ગાં, મગ્ગ-
મગ્ગાણ મગ્ગિમ્ ॥૨॥ નામાણ વંચમે
મગ્ગા, મગ્ગાણે મ મગ્ગાં । મુદ્ધાપેચ
મ મગ્ગાં, મગ્ગાણ વિચારિયા ॥૩॥

આ સાત સ્વરોના સાત સ્વસ્થાનો હોય
કે તે આ પ્રમાણે- હૃભતા અશભાગથી
પહ્લસ્વરતું ઉચ્ચારણુ ધાય છે, વદાસ્થળથી
અપભ-વસ્તુ ઉચ્ચારણુ ધાય, કંઠથી ગાંધાર-
સ્વરતું ઉચ્ચારણુ ધાય, હૃભતા મધ્યભાગથી
મધ્યમસ્વરતું ઉચ્ચારણુ ધાય નાકથી પંચમ
સ્વરતું ઉચ્ચારણુ ધાય, દત્તાણથી ધૈવત-
સ્વરતું ઉચ્ચારણુ ધાય અને મૂર્ધાથી
(નેત્રુ ત્રિયા વણવવાથી) નિપાદસ્વરતું
ઉચ્ચારણુ ધાય કે આ પ્રમાણે સાત-વરતા
સાત સ્વસ્થાન પાર્ણ્યા છે

મગ્ગમગ્ગા જોશિમિવયા પાવના,
મેં મગ્ગા-

મગ્ગાં મગ્ગ મગ્ગાં, મુપ્પરુહો
મિમ્મં મગ્ । મગ્ગે મગ્ગ મગ્ગાં, મગ્ગિમ્
મ મગ્ગાણ ॥૨॥ આ મુપ્પરુહો
મગ્ગિ, મગ્ગાણ મગ્ગ મગ્ । મગ્ગ મ
મગ્ગા મગ્ગા, મગ્ગાણ મગ્ગા મગ્ગાણા

સાત સ્વરો સ્વ-મિચ્છિત 'દેવાનાં
આવા છે. તેમને- મયુર પહ્લસ્વરના ભાગે
મેં, મગ્ગા મગ્ગાણમાં જોડે છે હૃભ
મગ્ગા સ્વરના ભાગે છે મેચ (મગ્ગુ)
મધ્યમસ્વરના ભાગે છે. પુષ્પેનાવિષ્ણવ
। મેચમામ । મગ્ગ મેચ મગ્ગાણમાં જોડે
કે મગ્ગે મેચમામ મગ્ગા મગ્ગે મેચમામ
। મેચ મગ્ગાણ નિપાદસ્વર હૃભી મેચ છે.

મગ્ગાણ મગ્ગાણ મગ્ગાણ મગ્ગાણ,
મેં મગ્ગા-

મેં મગ્ગાણ મગ્ગાણ મગ્ગાણ મગ્ગાણ
મેં મગ્ગાણ મગ્ગાણ મગ્ગાણ મગ્ગાણ

સજ્જં રવઙ્ મુચંગો, ગોમુહી રિસહ
સરં । સંગ્વો રવઙ્ ગંધારં, મજ્જિમં પુળ
જ્જલરી ॥૬॥ ચઉચરણપડટ્ટાણા, ગોહિયા
યંચમં સરં । આહંવરો ધેવઙ્ચં, મહાભેરી
ય સત્તમં ॥૭॥

૧૬૪. ણ્ણસિ ણં સત્તહં સારાણં સત્ત સરલ- ૧૬૪.
ક્ષણા પ્ણાત્તા, તં જહા-

સજ્જેણ લહ્ઙ્ વિત્તિં, કયં ચ
ન વિણસ્સઙ્ । ગાવો પુત્તા ય મિત્તા ય,
નારીણં ઠોઙ્ વલ્લહો ॥૧॥

રિસહેણ ઉ ણ્ણસજ્જં, સેણાવચ્ચં
ધણાણિ ય । વત્થ ગધમલંકારં, ઈત્થીઓ
સયણાણિ ય ॥૨॥

ગંધારે ગીયજુત્તિણ્ણા, વજ્જવિત્તી
કલાહિયા । હવંતિ કડ્ડણો પ્ણા, જે
અણ્ણે સત્થપારગા ॥૩॥

મજ્જિમસ્સરસંપન્ના, હવતિ સુહ-
જીવિણો । સ્વાયઈ પિયઈ દેઈ, મજ્જિ-
મસ્સરમસ્સિઓ ॥૪॥

પંચમસ્સરસંપન્ના હવંતિ પુઠ્ઠવીવઈ ।
સૂરા સંગહકત્તારો અણેગગણનાયગા ॥૫॥

ધેવયસ્સરસંપન્ના હવંતિકલહપ્પિયા ।
સાહણિયા વગ્ગુરિયા, સોયરિયા
મચ્છવધા ય ॥૬॥

ચંડાલા મુટ્ઠિયા સેયા, જે અન્ને
પાવકમ્મિણો । ગોઘાતગા ય જે ચોરા,
ણિસાય સરમસ્સિયા ॥૭॥

પડ્ડલસ્વર નીકળે છે. ગોમુખીવાદમાંથી
ઋષભસ્વર નીકળે છે. શંખમાંથી ગાંધારસ્વર
નીકળે છે. આલરમાંથી મધ્યમસ્વર નીકળે છે.
ગોધિકા-વાદ્યવિશેષમાંથી પાંચમસ્વર નીકળે
છે આડખર (પટહ) માંથી ધૈવત સ્વર
નીકળે છે અને મહાભેરીમાંથી નિષાદ સ્વર
નીકળે છે.

પ્રત્યેક સ્વરનું લક્ષણ પૃથક્-પૃથક્ હોવાથી
આ સાત સ્વરોના સાત લક્ષણો છે, એમનો
સબધ ફલ પ્રાપ્તિ સાથે છે. જેમકે-પડ્ડલ
સ્વરથી ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે પડ્ડલસ્વર-
વાળી વ્યક્તિના કરેલા કાર્યો નાશ
પામતા નથી અર્થાત્ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે
તેને ગાયો, પુત્ર અને મિત્રો હોય છે. તે
સ્ત્રીઓને બહુ જ પ્રિય હોય છે ઋષભ સ્વરથી
મનુષ્ય ઐશ્વર્યસંપન્ન હોય છે. તે સ્વરના
પ્રભાવથી સેનાપતિત્વ, ધન, વસ્ત્રો, સુગંધિત
પદાર્થો, અલકારો, સ્ત્રીઓ તેમજ શયના-
સનો મેળવે છે ગાંધાર સ્વરથી ગાનારા શ્રેષ્ઠ
આજીવિકાવાળા હોય છે તેમજ કલાવિદોના
શ્રેષ્ઠ ગણાય છે અને કાવ્યકાર હોય છે. તે
અન્યશાસ્ત્રોમાં પણ પારંગત હોય છે. મધ્યમ
સ્વરવાળા સુખજીવી હોય છે મધ્યમસ્વરનો
આશ્રય લેનાર ઇચ્છાપ્રમાણે ખાય છે, પીવે છે
અને ખીલતે આપે છે પાંચમ સ્વરથી જે
સંપન્ન હોય તે પૃથ્વીપતિ હોય છે શૂરવીર,
સંપ્રહકરનાર અને અનેક ગણોનો નેતા હોય
છે ધૈવત સ્વરવાળા કલહપ્રિય હોય છે
તેમજ સાકુનિક-પક્ષીનો શિકાર કરનાર,
વાણરિક-હરણોની હલ્યા કરનાર, ચૌકરિક-
સૂવરનો શિકાર કરનાર તથા મત્સ્યબંધ-
માછલીઓને મારનાર હોય. નિષાદ સ્વરનો
આશ્રય લેનાર ચ ડાળ-રુદ્રકર્મી, મુષ્ટિ પ્રહાર-
કરનાર એવં અધમ ભતવાળો હોય, તે અન્ય
પ્રકારના પાપકર્મીના રત રહેનાર, ગોવધ
કરનાર તથા ચોરી કરનાર હોય છે.

૧૬૫. મુલ્યમિ લ મનનદ મગણે તમો ગામા ૧૬૫.
 પાનના, તે જહા-મન્નગામે મલ્લિમગામે
 મેં ગાગામે । મન્નગામમ્ન ણં મન મુલ્લ-
 વાઓ પાનનાઓ, તે જહા-મંગીનોર-
 નગીયા, મંગી ન મંગીયા ન મારવેતા ન ।
 મટ્ટી ન મારગી નામ, મુલ્લમજ્જા ન
 મત્તમા ॥૨૧॥ મલ્લિમગામમ્ન ણં મન
 મન્નગામા વન્નનાઓ, ન જહા-ઉત્તર
 મેંમ મંગીયા, ઉત્તરા ઉત્તરા ગમા । નમો -
 વેતા ન મોડીયા, મમોન જાડ મત્તમા
 ॥૨૨॥ મેંજાગામમ્ન ણં મન મુલ્લનાઓ
 વન્નનાઓ, તે જહા નેદી ન મુલ્લિયા
 વરિયા ન, નડગીયા ન મુલ્લમંધારા ।
 ઉત્તરમો પાગ વિ ન, વેંવમિયા દ્વદ
 મુલ્લા ઉનશામુલ્લુત્તર માયામા, ના મટ્ટી
 નિમમમો ઉ પાગવ્યા । અદ ઉત્તરાગમા
 વાર્દમ ન ના મત્તમો મુલ્લા ॥૨૩॥

૧૬૬. મન મગા વખો મેંમરવિ ? મીગમ્મ વા ૧૬૬.
 મેંવિ લોગી ડે જદ મમગા ઉમ્મગા ?
 જદ વા મોમમ્મ જાગા ? ॥૨૪॥ મન
 મગા માર્દમો દ્વેવિ, મીમં ન મુમ-
 વો ડે । વારમગા ઉમ્મગા, નિમિ
 મ મીમમ્મ જાગા ॥૨૫॥ માર્દમિ
 મમમ્મ મુલ્લુત્તર ન મુલ્લમાર્દમિ ।
 માર્દમો માર્દમો વિલિ મ મીમમ્મ
 જાગા ॥૨૬॥

આ સાત સ્વરોના ત્રણ ગ્રામો હોય છે તે આ પ્રમાણે- (૧) પડ્જગ્રામ (૨) મધ્યમ ગ્રામ અને (૩) ગાધાર ગ્રામ. પડ્જગ્રામની સાત મૂર્છનાઓ હોય છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) મંગી (૨) કૌરવીયા (૩) હુરી (તા) (૪) રજની (૫) ગાગ્રાન્તા (૬) મારની (૭) શુદ્ધપડ્જગ્રામ મધ્યમગ્રામની સાત મૂર્છનાઓ પ્રકૃષ્ટી છે તે આ પ્રમાણે-- (૧) ઉત્તરમદા (૨) રજની (૩) ઉત્તરા (૪) ઉત્તરમમા (૫) મમવકાતા (૬) ગૌવીરા અને (૭) અભિરૂપા ગાધાર ગ્રામની પાંચ સાત મૂર્છનાઓ હોય છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) નન્દી (૨) કુદિકા (૩) પુરિમા (૪) શુદ્ધગાધાર (૫) ઉત્તર ગાધારા (૬) મુપુ- નમયામા (૭) ઉત્તરમયા કોટિમા.

પ્રશ્ન- જાનસ્વરો ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? ગીતોની જાતી શું છે ? ગીતના ઉચ્ચવાર કેટલા સમયના પ્રમાણવાળા હોય છે ? ગીતના આધારો (સ્વરૂપો) કેટલા હોય છે ?
 ઉત્તર- સાત સ્વરોના નાભિગાથી ઉત્પન્ન થાય છે. ગીત અભિરૂપિનિક (સ્વરૂપો) હોય છે. પાદમય ઉચ્ચવાર હોય અર્થાત્ જેટલા સમયમાં પાદ મનાવે તેટલાજ સમય ગીતના ઉચ્ચવારનો હોય છે. ગીતના ત્રણ સ્વરૂપો હોય છે. પ્રાચીનો ગીત મુદ્ધ મરિ મુદ્ધ હોય છે, નામસાગમો ત્રીસ કમિલકર હોય છે અને અરેમા અન્દ મરિ મુન્ન હોય છે. આ ગીતો મુદ્ધ, પાદ - એ પાન્દ ના મન મુલ્લિમ વ્યાકરણ નરવવા.

૧૬૭. મુલ્લુત્તર મુલ્લુત્તર, મીમમ્મ મ મીમમ્મ મો ૧૬૭.
 મુ મુલ્લુત્તર મ મુલ્લુત્તર મ મીમમ્મ મો

જે મુલ્લુત્તર મુલ્લુત્તર, આ મુલ્લુત્તર, મુ મુલ્લુત્તર મ મુલ્લુત્તર મ મુલ્લુત્તર મ મુલ્લુત્તર

સુસિવિશ્વઓ રંગમજ્જમિ ૧૧૧॥

મીયાં દુયાં રહસ્સાં, ગાયાંતો માયા
ગાદિ ઉત્તાલં । ક્રાક્સસરમણુણાસં, ચ
હોતિ ગીયાસ્સ છદ્દોસા ॥૨॥

પુણં રત્તં ચ અલંક્રિયં ચ વત્તં
તદા અવિષ્ટુદ્ધ । મહુરં સમં સુલલિયાં
અદ્દગુણા હોંતિ ગીયાસ્સ ॥૩॥

ઉરકંઠસિરપસત્થં, ગિજ્જઙ્ મડય-
રિમિયપદવદ્ધ । સમતાલપદ્ધુક્ખેવં, સત્ત-
સ્સરસીભરં ગીયાં ॥૪॥

નિદ્દોસં સારમંતં ચ, હેઉજુત્તમલં-
ક્રિયાં । ઉવળીયાં સોવયારં ચ, મિયાં
મહુરમેવ ય ॥૫॥

સમં અદ્દસમં ચેવ, સવ્વત્થ
વિસમં ચ જં । તિણિણ વિક્કપયારાઈં,
ચઉત્થં નોવલ્લભ્મદ્ ॥૬॥

સક્કયા પાયયા ચેવ, દુઢા મળિ-
દ્ધઓ આદ્ધિયા । સરમંડલંમિ ગિજ્જંતે,
પસત્થા ઇસિમાસિયા ॥૭॥

કેસી ગાયઈ મહુરં કેસી ગાયઈ
ઝરં ચ રુક્કં ચ । કેસી ગાયઈ ચઝરં,
કેસી ય વિલવિયાં દુતં કેસી ? ॥૮॥
વિસ્સર પુણ કેરિસી ?

-સામા ગાયઈ મહુરં કાલી
ગાયઈ ઝર ચ રુક્કં ચ । ગોરી ગાયઈ
ચઝરં, કાળા વિલમ્બં દુતં ચંખા ॥૯॥
વિસ્સર પુણ પિંગલા, ।

તંતિસામ તાલસામં, પાયસામં

બાણુશે તે સુશિક્ષિત નિપુણ કલાકાર ૨૧-
શાળામા ગાયન કરી શકશે ગીતના છ દોષો
આ પ્રમાણે છે- ખીતા ખીતા ગાવું, ઉતાવ-
ળથી ગાવું, અલ્પ સ્વરમા ગાવું, તાલ વગર
(ઉત્તાલ) ગાવું, કાગડાના જેવા સ્વરથી
ગાવું અને નાકમાં ગાવું, આ ગીતના છ દોષો
મનાય છે. ગીતના આઠ ગુણુ આ પ્રમાણે છે-
(૧) પૂર્ણ- ગીતમા સમસ્ત ગાયન કળાનું
પ્રદર્શન કરવું (૨) રક્ત-અનુરાગથી ભાવિત
થઈને ગીત ગાવું (૩) અલ કૃત- ખીજા
વિશેષ સ્કુટ સ્વરોથી ગીતને અલ કૃત કરવું
(૪) વ્યકત- ગીતમા અક્ષરો અને સ્વરોને
સ્કુટરૂપે ઉચ્ચારવા (૫) અવિધુષ્ટ- ઘાટા
પાડતાં હોય તેવા સ્વરે ન ગાવું (૬) મધુર-
કોયલના સ્વર જેવા સ્વરથી ગાવું (૭) સમ-
જે ગાનમા તાલ, વ શસ્વર વગેરેથી સમતુ-
ગત સ્વર હોય તે (૮) સુલલિત- સ્વરઘો-
લનાદિવડે જે શ્રોત્રેન્દ્રિયને સુખ અર્પે એવી
રીતે ગાવું આ ગીતના આઠ ગુણો છે આ
આઠ ઉપરાંત ખીજા પણ ગીતના ગુણો આ
પ્રમાણે છે- ઉર પ્રશસ્ત, કંઠપ્રશસ્ત અને
શિર પ્રશસ્ત (ગીતનો વિશાળસ્વર વક્ષ -
સ્થળમા ભરાઈ જાય તે- ઉર પ્રશસ્ત કહેવાય
સ્વર ન્યારે કંઠમાં ભરાઈ જાય અને સારી
રીતે વ્યકત હોય ત્યારે કંઠપ્રશસ્ત કહેવાય
ગાનનો સ્વર મસ્તકમા જઈ અનુનાસિક
વગરનો થઈ જાય ત્યારે શિર પ્રશસ્ત કહેવાય.
અથવા મૃદુ, રિલિત (અક્ષરોમા ઘોલનાથી
ચાલનાર સ્વર) અને પદ્મવદ્ધ (વિશિષ્ટ
પદ્મચનાવાણુ) આ ત્રણ ગુણો છે. તે સિવાય
સમતાલ પ્રત્યુક્ષેપગીત (જે ગીતમા તાલ,
વાદ્ય અને નર્તાકીના પાદશ્લેષની ધ્વનિ એક જ
સાથે હોય) સપ્તસ્વરમીભર- (સાત સ્વર-
અક્ષરોની સાથે સમાન હોય) જે નિર્દોષ
હોય સારવત્ એટલે વિશિષ્ટ અર્થથી યુક્ત
હોય, જે હેતુ યુક્ત હોય, અલકૃત હોય,
ઉપનીત (ઉપસ હારથી યુક્ત) હોય, સોપ-

આજ્ઞામં મદ્યમં ન । નીમાસિઝસાસિ-
યમમં, મંનામમં મરા મચ ॥૧૦॥

મન મમ નમો ગાવા મુન્દ્રણા
અર્ચમદ । તાજા ઈગૂનપગામં, મમનં
મમમદન ॥૧૧॥

ને જં મગનામં ॥

આર-કિલ્લ, વિકુલ, લગ્નસ્પદ અર્ધવાચક
ન હોય. મિત અને મધુર ગુણયુક્ત ગીત તે
ગુણયુક્તપ્રથમ કહેવાય. ગીતના ત્રણ વૃત્તો
(છંદો) હોય છે. તે આ પ્રમાણે- (૧)
અમવૃત્ત- જે છંદના ચારે ચરણોમાં સમ-
અક્ષર હોય. (૨) અર્ધ-સમવૃત્ત-પ્રથમ અને
તૃતીય તથા દ્વિતીય અને અનુર્ધ્વપદોમાં
સમાન અક્ષર હોય તે. (૩) વિષમવૃત્ત- જે
છંદના ચારે ચરણોમાં અક્ષરોની વિષમતા
હોય તે વૃત્તના આ ત્રણ પ્રકાર છે. તે
સ્રીવાય ગોમો પ્રકાર હોતો નથી. તેમજ
ભગ્વિનિ-ભાષા મંદુર તથા પ્રાકૃતના ભેદથી
જે પ્રકારની કાઠી છે. તે ઋષિઓવડે ભાષિત
હોવાથી પ્રથમ છે. પ્રથમ હોવાથી સ્વર-
અમૂલ્ય ગવાય છે.

પ્રશ્ન- કેવી સ્રી મધુર ગીત ગાય છે ?
કઈ સ્રી ખર અને કૃષ્ણ સ્વરથી ગાય છે ?
કઈ સ્રી અનુસ્વાથી ગાય છે, કેવી સ્રી વિદ્ય-
ખિત સ્વરથી, કઈ સ્રી દ્રુતતર (અત્યંત
શીઘ્ર) સ્વરથી અને કઈ સ્રી વિદ્યુત સ્વરથી
ગાય છે ?

ઉત્તર- શ્યામા- ગોળવર્ણની સ્રી મધુર
સ્વરથી ગીત ગાય છે. કાળી-કૃષ્ણરૂપવાળી
સ્રી ખર રૂઠ સ્વરથી ગાય છે. ગોંડી રૂપાળી
સ્રી અતર સ્વરથી ગાય છે. કાળી સ્રી મંદ
સ્વરથી ગાય છે. આમળી સ્રી દ્રુતસ્વરથી
ગાય છે કપિલ-મ્પિલવ રૂંવાળી સ્રી વિદ્યુત
સ્વરથી ગાય છે. તંત્રીમગ-વીણુ મનાન
અથવા વીણુ અસ્વરથી વિદ્યિત સ્વર, સ્વેવીજ
દીને તાલમદ્, પદમમ, તાલમમ, કલમમ,
નિર્મલિતોચ્ચવિલમમ, મંદમમ, આ
પ્રમાણે સ્વર ગાત છે. આતસ્વર, ત્રણમામ,
કેઈકાં મ પ્રકરેને અને જરૂર જાન પ્રમાણે
એમ સ્વ-મ સ્વર છે. આ અપેક્ષામનું
(આ આત સ્વરોના જ મોનું) સ્વરુપ છે.

૧૬૮. સે કિં તં અટ્ટનામે ?

અટ્ટનામે અટ્ટવિદ્યા વચનવિભક્તી
પણ્ણત્તા, તં જહા-નિદ્દેસે પઢમા હોઢ,
વિડ્યા ઉવણ્ણસણે । તડ્યા કરણમ્મિ
કયા, ચઉત્થી સંપયાવણે ॥૧॥

પંચમી ય અવાયાણે, છટ્ટી
સસ્સામિવાયાણે । સત્તમી સણ્ણિહાણત્યે,
અટ્ટમાડડમંતણી ભવે ॥૨॥

તત્થ પઢમા વિભક્તી, નિદ્દેસે
સો ઇમો અહં વત્તિ । વિડ્યા પુણ ઉવણ્ણસે
મણ કુણ્ણસુ ઇમં વ તંવત્તિ ॥૩॥

તડ્યા કરણમ્મિ કયા, મણિયં ચ
કય ચ તેણ વ મણ વા । હંદિ ણમો
સાહાણ, હવઈ ચઉત્થી પયાણમ્મિ ॥૪॥

અવણય ગિણ્ણહ ય ણ્ણત્તો, ઇઉત્તિ
વા પંચમી અવાયાણે । છટ્ટી તસ્સ
ઇમસ્સ વ ગયસ્સ વા સામિસંવંધે ॥૫॥

હવઈ પુણ સત્તમી તં ઇમંમિ
આહારકાલભાવે ય । આમંતણે ભવે
અટ્ટમી ઉ જહા હે જુવાણત્તિ ॥૬॥

સે તં અટ્ટનામે ॥

૧૬૮.

પ્રશ્ન- અષ્ટ નામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- કર્તા, કર્મ વગેરે આઠ પ્રકારની
જે વચન-વિલકિતઓ છે તે અષ્ટનામ કહેવાય.
વચન-વિલકિતના આઠ પ્રકારો આ પ્રમાણે
છે. નિર્દેશપ્રાતિપાદિક- અર્થાનું પ્રતિપાદન
કરવાના અર્થમાં પ્રથમા અને ઉપદેશમા
દ્વિતીયા વિલકિત હોય છે. કરણમા તૃતીયા
વિલકિત હોય છે. સંપ્રદાનમાં ચતુર્થીવિલકિત
હોય છે. અપાદાનમા પચમીવિલકિત હોય છે.
સ્વ-સ્વામીસંબંધ પ્રતિપાદન કરવામા ષષ્ઠી
વિલકિત હોય છે. સન્નિધાન અર્થમાં સપ્ત-
મીવિલકિત હોય છે આમ ત્રણ અર્થમાં
સંબોધનરૂપ અષ્ટમીવિલકિત હોય છે. આ
અષ્ટ નામને ઉદાહરણ સહિત સમજાવતા કહે
છે કે- નિર્દેશમાં પ્રથમા વિલકિત હોય છે
જેમકે સ' (તે), અચ (આ), કે અહમ્
(હું). ઉપદેશમાં ષીલ વિલકિત હોય છે.
જેમકે- જે તમે પ્રત્યક્ષ સાંભળ્યું છે તેને કહો,
આ સામેનું કામ કરો. કરણમાં ત્રીલ વિલકિત
હોય છે. જેમકે- તેના અને મારાવડે
કહેવાયું, તેના અને મારાવડે કરાયું. ચતુર્થી
વિલકિત નમઃ તથા સ્વાહા આદિ અર્થમાં
હોય છે. જેમકે- નમો જિનાય-જિનેશ્વરમાટે
મારા નમસ્કાર થાઓ, અગ્નયે સ્વાહા, આદિ
અપાદાનમા પચમી હોય છે, જેમકે- અહીંથી
દૂર કરો અથવા અહીંથી લઈ લો. સ્વ-સ્વામી
સંબંધ વાચ્ય હોય ત્યા ષષ્ઠી વિલકિત હોય છે,
જેમકે- તેની અથવા આની ગયેલ વસ્તુ આ છે
આધાર, કાળ અને ભાવમા સપ્તમીવિલકિત
હોય છે. જેમ-તે આમા છે આમ ત્રણ અર્થમાં
અષ્ટમીવિલકિત હોય છે, જેમકે- 'હે સુવાન !'
આ પ્રકારે આ આઠ વિલકિતઓના નામો
આઠ નામો છે.

૧૬૯. સે કિં તં નવનામે ?

નવનામે-ણવ કબ્બરસા પણ્ણત્તા,

૧૬૯

પ્રશ્ન- નવનામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- કાવ્યના નવરસો નવનામ કહે-

તં જહા-વીરો સિંગારો અબ્ધુઓ ય રોદ્ધો
ય હોઈ વોદ્ધવ્વો । વેલણઓ વીમચ્છો,
હાસો કલ્હણો પસંતો ય ॥૧॥

૧૭૦. તત્થ પરિચ્ચાયંમિ ય, તવચરણસત્તુજ- ૧૭૦
ણવિણાસે ય । અણ્ણસયધિંપરક્કમ-
લિંગો વીરો રસો હોઈ ॥૧॥

વીરો રસો જહા-સો નામ મહા-
વીરો, જો રજ્જં પયદ્ધિજ્જણ પવ્વડ્ધો । કામ
કોદ્ધમહાસત્તુપક્કલનિગ્ધાયણં કુણ્ણ ॥૨॥

૧૭૧. સિંગારો નામ રસો રતિસંજોગામિલા- ૧૭૧.
સસંજણ્ણો । મંડણવિલાસવિવ્વોયહાસ-
લીલારમણલિંગો ॥૪॥

સિંગારો રસો જહા-મહુરવિલાસ-
સુસમ્ભલિયં દ્વિયઉમ્માદણ્ણકરં જુવાણાણં ।
સામા સદ્દુદ્ધામં દાણ્ણતી મેહલાદામં ॥૫॥

ધી ધીમં સિંગારે, સાહૂણં જો
ઉવજ્જિયવ્વો ય । મોક્કલગિહઅગ્ગલા
સો, નાયરિયવ્વો ય મુણિહિ ઇમો ॥૬॥

૧૭૨. વિમ્મહયકરો અપુવ્વો, અનુભૂયપુવ્વો ય ૧૭૨
જો રસો હોઈ । હરિસવિસા- ઉપત્તિ,-
લક્કલણો અબ્ધુઓ નામ ॥૬॥ અબ્ધુઓ
રસો જહા-અબ્ધુયતરમિહ ઇત્તો અન્નં કિં
અત્થિ જીવલોગંમિ । જં જિણ-વયણે
અત્થા તિકાલજુત્તા મુણિજ્જંતિ ? ॥૭॥

વાય છે તે આ પ્રમાણે- વીરરસ, શૃંગારરસ,
અદ્ભુતરસ, રૌદ્રરસ, વ્રીહનકરસ- લલ્લન-
નકરસ, ખીલત્સરસ, હાસ્યરસ. કરુણુરસ,
અને પ્રશાન્તરસ.

તે નવરસોમા વીરરસ- દાન દેવામા
પશ્ચાત્તાપ ન કરવો, તપશ્ચર્યામા ધૈર્ય હોવું
અને શત્રુઓના વિનાશમાં પરાક્રમ હોવું,
આવા લક્ષણોવાળા વીરરસ હોય છે. તે આ
પ્રમાણે- રાજ્યના વૈભવને ત્યજી દીક્ષિત
થઈને જે કામ-ક્રોધરૂપ લય કર શત્રુઓનો
વિવાત કરે છે તે ચોક્કસ મહાવીર કહેવાય છે.

શૃંગારરસ રતિના કારણભૂત રમણી
આદિ સખ ધી અભિલાષાનો જનક હોય છે
મંડન- અલ કારોથી શરીરને અલંકૃત કરવું,
વિલાસ- વિલોકન આદિમા વિકાર તેમજ
ઓશ્ચિતા ક્રોધ, રિમત, ચમત્કાર, મુખવિક્ષ-
લવન હોય છે તે, વિખ્ખોક- શારીરિકવિકાર,
હાસ્ય, લીલા- સકામ ચેષ્ટાઓ તથા રમણુ,
આ સર્વ શૃંગાર રસના લક્ષણો છે જેમકે-
શ્યામા- સોળ વર્ષની તરુણી સ્ત્રી ક્ષુદ્રઘટિ-
કાઓથી મુખરિત હોવાથી મધુર, કામયુક્ત
ચેષ્ટાઓથી મનોહર તથા યુવકોના હૃદયને
ઉન્મત્ત કરનાર, પોતાના કટિસૂત્રને દેખાડે છે
ઉપરોક્ત સ્વરૂપવાળા શ્ર ગારને ધિક્કાર છે,
ધિક્કાર છે આ રસ મુનિઓ માટે ત્યાજ્ય
કહેવામાં આવ્યો છે. મોક્ષરૂપ ધરની અર્ગલા
છે, તેથી મુનિ આ રસનુ સેવન ન કરે.

પૂર્વે કોઈ દિવસ ન અનુભવેલ અથવા
તો અનુભવેલ એવા કોઈ અદ્ભુત પદાર્થને
લેઈ આશ્ચર્ય થાય, તે અદ્ભુત રસ છે હર્ષ
અને વિષાદ અદ્ભુત રસના લક્ષણો છે
જેમકે- આ સ સારમા એનાથી વધારે
અદ્ભુત શું થઈ શકે કે જિનવચનથી ત્રિકા-
ળસખંધી સમસ્ત-સૂક્ષ્મ, અમૂર્ત, અતી-
ન્દ્રિય આદિ પદાર્થો જાણી લેવાય છે

૧૭૩. મયજળણરૂવસદંધયારચિંતાકદાસમુષ્પ- ૧૭૩.
ળ્ણો । સંમોહસંભવવિસાયમરણલિંગો
રસો રોદ્ધો ॥૮॥ રોદ્ધો રસો જઠા-મિઝડી-
વિહંત્રિયમુહો સંદટ્ટોટ્ટં ઈયરુહિરમાકિ-
ળ્ણો । હણસિ પસું અસુરણિમો મીમરસિય
અરોદ્ધ ! રોદ્ધોઽસિ ॥૯॥

પિશાચ તથા શત્રુઆદિના ભયોત્પાદક
રૂપ અને શબ્દ તથા અંધકારના ચિન્તનથી,
કથાથી, દર્શનથી જે ઉત્પન્ન થાય છે તેમજ
વિવેક રહિતપણારૂપ સંમોહ, વ્યાકુલતારૂપ
સંભ્રમ, શોકરૂપ વિષાદ અને પ્રાણુ વિસ-
ર્જનરૂપ મરણુ લક્ષણુવાળો રૌદ્રરસ હોય છે.
જેમકે— ભુકુટીઓથી તારુ મુખ વિકરાલ
બની ગયુ છે, ક્રોધાદિના આવેગથી તારા
દાત અધરોષ્ઠોને ભી સ્ત્રી રહ્યા છે, તારુ
શરીર લોહીથી ખરડાઈ રહ્યું છે, ભયોત્પાદક
વચન બોલનાર તું અસુર જેવો થઈ ગયો
છે અને પશુની હુલ્યા કરી રહ્યો છે. તેથી
અતિશય રૌદ્રરૂપધારી તું સાક્ષાત્
રૌદ્રરસરૂપ છે.

૧૭૪. વિળઓવયારગુઝ્ઝગુરુદારમેરાવઙ્ઙકમુ- ૧૭૪.
પ્પળ્ણો । વેલળઓ નામ રસો,
લજ્ઞાસંકાકરણલિંગો ॥૧૦॥ વેલળઓ
જઠા-કિં લોહ્યકરણીઓ લજ્ઞળી
અતરંતિ લજ્ઞયામુત્તિ । વારિજ્ઞમ્મિ
ગુરુયળ્ણો પરિવદ્ધે જં વહુપ્પોત્ત ॥૧૧॥

વિનય કરવા યોગ્ય માતા-પિતાદિનો
અવિનય કરવાથી, મિત્રાદિનું રહસ્ય પ્રગટ
કરવાથી, ગુરુપત્ની આદિ સાથેની મર્યાદાનું
અતિક્રમણુ કરવાથી ત્રીડનક રસ ઉત્પન્ન થાય
છે લજ્ઞા અને શકા ઉત્પન્ન થવી એ આ
રસના લક્ષણુ છે. જેમકે * કોઈ વધૂ કહે
છે— આ લૌકિક-વ્યવહારથી વધારે કંઈ
લજ્ઞાસ્પદ વાત થઈ શકે? મને તો એનાથી
બહુ લજ્ઞા આવે છે. મને તો એનાથી
બહુ શરમ આવે છે વર-વધૂના પ્રથમ
સમાગમ પછી ગુરુજનો વગેરે વધૂએ
પહેરેલા વસ્ત્રના વખાણુ કરે છે

* કોઈ એક દેશમા એવી પ્રથા છે કે જ્યારે સુહાગરાત્રિમા વધૂ વરનો પ્રથમ-સમાગમ થાય છે ત્યારે તે
સમાગમમા જો વધૂએ પહેરેલું વસ્ત્ર લોહીવાળુ થઈ જાય છે તો તેથી એમ માનવામાં આવે છે કે તે સ્ત્રી
પહેલા અકૃતસંગમા રહી છે તેથી તે સતી છે. વધૂના તે લોહીથી ખરડાયેલા વસ્ત્રને તેના સતીત્વની
પ્રસિદ્ધિ માટે દરેકે દરેક ઘરમા બતાવવામા આવે છે. તેના શ્વસુર વગેરે ગુરુજનો સન્માન પૂર્વક તે વસ્ત્રના
વખાણુ કરે છે આ જાતના લોકાચારને અનુલક્ષીને કોઈ એક વધૂના વસ્ત્રને ગુરુજનો વડે પ્રશંસિત થતું
જોઈને તે વધૂએ પોતાની સખી સામે લજ્ઞા પ્રગટ કરી છે.

૧૭૫. અસુઙ્કુણિમદુદ્દંસણસંજોગબાસગંધનિ- ૧૭૫. અશુચિ-મળ મૂત્રાદિ, કુણુપ-શળ, દુદ્દર્શન-લાળ આદિથી યુક્ત ઘૃણિત શરીરને વારવાર બેવારૂપ અભ્યાસથી અને નીતે દુર્ગંધથી ખીભત્સરસ ઉત્પન્ન થાય છે. નિર્વેદ-ઉદ્વેગ અને અવિહિંસા (જીવહાતથી નિવૃત્તિ) એ ખીભત્સરસના લક્ષણો છે. ખીભત્સરસ આ પ્રકારે જણાય છે. જેમકે- અપવિત્ર મળોથી પૂર્ણ ઇદ્રિયોના વિકારરૂપ ઝરાઓ જેમા છે, જે સદા સર્વ કાળમા સ્વભાવથી જ દુર્ગંધયુક્ત છે તે શરીર સર્વ કલહોનું મૂળ છે, એમ બાણી ભાગ્યશાળી વ્યક્તિઓ તેની મૂર્છાનો ત્યાગ કરી પોતાની બાતને ધન્ય બનાવે છે.
૧૭૬. રૂવ્રવયવેસમાસાવિવરીયવિહંબણા સમુ- ૧૭૬. રૂપ, વય, વેષ અને ભાષાના વિપરીત- પણાથી હાસ્યરસ ઉત્પન્ન થાય છે. હાસ્યરસ મનને હર્ષિત કરનાર છે. પ્રકાશ-મુખનુ વિકસિત થવુ, 'પેટ' ધ્રુજવુ, અટ્ટહાસ વગેરે તેના લક્ષણો છે. હાસ્યરસ આ રીતે જણાય છે, જેમકે- રાત્રે સુઈને ઉઠેલ દિયરના મુખપર થયેલી કાબળની લીટીને બેઈ કેઈ યુવતી-બ્રાતૃપત્ની, સ્તન-ભારથી જેનો મધ્યભાગ લળી રહ્યો હોતો તે, હી .. હી... કરતી હસી.
૧૭૭. પિયવિપ્પઓગવંધવહવાદિવિણિવાયસમુ- ૧૭૭. પ્રિયના વિયોગથી, બ ધથી, વધ-તાડ-નથી, વ્યાધિ-રોગથી, વિનિપાત-સ્વજનના મરણથી અને પરચક્રના ભયથી કરૂણુ રસ ઉત્પન્ન થાય છે. શોક, વિલાપ, મુખશુષ્કતા, રુદ્ધન, વગેરે કરૂણુરસના લક્ષણો છે. કરૂણુરસ આ પ્રમાણે બાણી શકાય છે. જેમકે- હે પુત્રીકે ! પતિના વિયોગમા, પ્રિયતમની ચિન્તાથી તારૂં મુખ કલાન્ત-શુષ્ક અને વારવાર આખમાથી અશ્રુ વહેવાને કારણે. કૃશ થઈ ગયુ છે.
૧૭૮. નિદ્દોસમણસમાહાણસંભવો જો પસંત- ૧૭૮. હિંસાદિ દોષોથી રહિત મનની સ્વસ્થતા (સમાધિ) થી અને પ્રશાન્તભાવથી જે રસ
૧૭૫. અસુઙ્કુણિમદુદ્દંસણસંજોગબાસગંધનિ- ૧૭૫. અશુચિ-મળ મૂત્રાદિ, કુણુપ-શળ, દુદ્દર્શન-લાળ આદિથી યુક્ત ઘૃણિત શરીરને વારવાર બેવારૂપ અભ્યાસથી અને નીતે દુર્ગંધથી ખીભત્સરસ ઉત્પન્ન થાય છે. નિર્વેદ-ઉદ્વેગ અને અવિહિંસા (જીવહાતથી નિવૃત્તિ) એ ખીભત્સરસના લક્ષણો છે. ખીભત્સરસ આ પ્રકારે જણાય છે. જેમકે- અપવિત્ર મળોથી પૂર્ણ ઇદ્રિયોના વિકારરૂપ ઝરાઓ જેમા છે, જે સદા સર્વ કાળમા સ્વભાવથી જ દુર્ગંધયુક્ત છે તે શરીર સર્વ કલહોનું મૂળ છે, એમ બાણી ભાગ્યશાળી વ્યક્તિઓ તેની મૂર્છાનો ત્યાગ કરી પોતાની બાતને ધન્ય બનાવે છે.
૧૭૬. રૂવ્રવયવેસમાસાવિવરીયવિહંબણા સમુ- ૧૭૬. રૂપ, વય, વેષ અને ભાષાના વિપરીત- પણાથી હાસ્યરસ ઉત્પન્ન થાય છે. હાસ્યરસ મનને હર્ષિત કરનાર છે. પ્રકાશ-મુખનુ વિકસિત થવુ, 'પેટ' ધ્રુજવુ, અટ્ટહાસ વગેરે તેના લક્ષણો છે. હાસ્યરસ આ રીતે જણાય છે, જેમકે- રાત્રે સુઈને ઉઠેલ દિયરના મુખપર થયેલી કાબળની લીટીને બેઈ કેઈ યુવતી-બ્રાતૃપત્ની, સ્તન-ભારથી જેનો મધ્યભાગ લળી રહ્યો હોતો તે, હી .. હી... કરતી હસી.
૧૭૭. પિયવિપ્પઓગવંધવહવાદિવિણિવાયસમુ- ૧૭૭. પ્રિયના વિયોગથી, બ ધથી, વધ-તાડ-નથી, વ્યાધિ-રોગથી, વિનિપાત-સ્વજનના મરણથી અને પરચક્રના ભયથી કરૂણુ રસ ઉત્પન્ન થાય છે. શોક, વિલાપ, મુખશુષ્કતા, રુદ્ધન, વગેરે કરૂણુરસના લક્ષણો છે. કરૂણુરસ આ પ્રમાણે બાણી શકાય છે. જેમકે- હે પુત્રીકે ! પતિના વિયોગમા, પ્રિયતમની ચિન્તાથી તારૂં મુખ કલાન્ત-શુષ્ક અને વારવાર આખમાથી અશ્રુ વહેવાને કારણે. કૃશ થઈ ગયુ છે.
૧૭૮. નિદ્દોસમણસમાહાણસંભવો જો પસંત- ૧૭૮. હિંસાદિ દોષોથી રહિત મનની સ્વસ્થતા (સમાધિ) થી અને પ્રશાન્તભાવથી જે રસ

પસંતોત્તિ ણાયવ્વો ॥૧॥

પસંતો રસો જહા-સઘ્ભાવનિ-
વિવગારં ઉવસંતપસંતસોમદિટ્ટીયં । હી
જહા મુણિણો સોહ્દઈ મુહકમલં પીવ-
રસિરીય ॥૨॥

एए नव कव्वरसा वत्तीसदोस-
विहिसमुप्पण्णा । गाहाहिं मुणियव्वा,
हवंति सुद्धा वा मीसा वा ॥३॥

से तं नवनामे ॥

૧૭૯. સે કિં તં દસનામે ?

દસનામે-દસવિદ્દે પણ્ણત્તે, તં
જહા-ગોણ્ણે નોગોણ્ણે આયાણપણ્ણં
પહિવક્ખપણ્ણં પહાણયાણ્ણ અણાહસિદ્ધં-
તેણં નામેણં અવયવેણં સંજોગેણં પમા-
ણ્ણં ।

સે કિં તં ગોણ્ણે ?

ગોણ્ણે-સ્વમહ્મિ સ્વમણો, તવહ્મિ
તવણો, જલહ્મિ જલણો, પવહ્મિ
પવણો, સે તં ગોણ્ણે ।

ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રશાન્તરસ છે. પ્રશાન્ત-
રસ નીચેના પદોથી બાણી શકાય છે, જેમકે-
બુઓ, સ્વભાવથી-નિષ્કપટભાવથી, નિર્વિકાર,
વિષયદર્શનની ઉત્સુકતાના ત્યાગ અને
ક્રોધાદિ દોષોના ત્યાગના કારણે શાન્ત-સૌમ્ય
દષ્ટિથીયુક્ત, મુનિનું મુખકમળ ખરેખર
અતીવ શોભાસંપન્ન થઈને સુશોભિત થઈ
રહ્યું છે ।

સૂત્રના જે બત્રીસ દોષો છે તેનાથી આ
રસો ઉત્પન્ન થાય છે. આ નવ કાવ્યરસો શુદ્ધ
(અમિશ્રિત-જે એક રસ સાથે બીજા રસનું
મિશ્રણ ન હોય) પણ હોય છે અને મિશ્ર
(જે આદિ રસોનો સંયોગ) પણ હોય છે.
આ રીતે નવનામનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.
તાત્પર્ય- આ નવ રસોના જે નામે છે તે
નવનામ કહેવાય.

૧૭૯.

પ્રશ્ન- હે ભગવન્ ! દશનામનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર- દશ પ્રકારના નામે દશનામ
કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે છે- (૧) ગૌણ-
નામ (૨) નોગૌણનામ (૩) આદાનપદ-
નિષ્પન્નનામ (૪) પ્રતિપક્ષપદનિષ્પન્નનામ
(૫) પ્રધાનપદનિષ્પન્નનામ (૬) અનાદિસિ-
દ્ધાન્તનિષ્પન્નનામ (૭) નામનિષ્પન્નનામ
(૮) અવયવનિષ્પન્નનામ (૯) સંયોગનિષ્પ-
ન્નનામ (૧૦) પ્રમાણનિષ્પન્નનામ.

પ્રશ્ન- ગૌણ- ગુણનિષ્પન્ન (યથાર્થ)
નામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ક્ષમાગુણથી યુક્ત હોય તેને
'ક્ષમણ' નામથી સંબોધિત કરવો, તપે છે
તે તપન-સૂર્ય, પ્રબલિત હોય તે બલન
(અગ્નિ), વાય તે પવન. આ રીતે ક્ષમા,
તપન, બલન, પવનરૂપ ગુણોથી નિષ્પન્ન
હોવાને કારણે આ સર્વને ગૌણનામ ગ્રમ-
બવા. આ ગૌણનામ કહેવાય.

સે કિં તં નોગોણે ?

નોગોણે-અકુંતો સકુતો અમુગ્ગો
સમુગ્ગો અમુદ્દો સમુદ્દો અલાલં પલાલં
અકુલિયા સકુલિયા નો પલં અસદ્ધિ
પલાસો અમાઙ્વાઙ્ માઙ્વાહણ અવીય-
વાવણ વીયવાવણ નો ઇંદગોવણ ઇંદગોવણ
સે તં નોગોણે ।

સે કિં તં આયાણપણં ?

આયાણપણં આવંતી ચાઝરંગિજ્જ
અસંઘયં અઘાતત્થિજ્જં અદ્દજ્જં જ્ઞણઙ્ગ
પુરિસઙ્ગં ઉસુકારિજ્જં ઇલ્લઙ્ગં વીરિયં
ધમ્મો મગ્ગો સમોસરણં જમઙ્ગયં । સે તં
આયાણપણં ।

પ્રશ્ન— નોગૌણનામ (અયથાર્થ)-
ગુણોની અપેક્ષા વગર નિષ્પન્ન નામનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર—કુન્ત-શસ્ત્રવિશેષથી રહિત હોવા
છતાં પક્ષીને 'સકુન્ત' કહેવું, મુદ્ગ-મગથી
રહિત હોવા છતાં પેટીને 'સમુદ્ગ' કહેવું,
મુદ્રા-વીંટીથી રહિત હોવા છતાં સાગરને
'સમુદ્ર' કહેવું, પ્રચુર લાળથી રહિત હોવા
છતાં પિંચાર-ધાન્ય રહિત ધાનને 'પલાલ'
કહેવું, કુલિકા (ભિત્તિ)થી રહિત હોવા
છતાં પક્ષિણીને 'સકુલિકા' કહેવું, પલ-
માંસનો આહાર ન કરવા છતાં વૃક્ષ વિશેષને
'પલાશ' કહેવું, માતાને ખભાપર વહન ન
કરવા છતાં 'માતૃવાહક' એવું નામ રાખવું,
ખીજ ન વાવવા છતાં 'ખીજવાપક' એવું
નામ રાખવું, ઇન્દ્રની ગાયનું પાલન ન કરવા
છતાં કીટ વિશેષને 'ઇન્દ્ર-ગો-પ' કહેવું
આ બધા નામ અગુણનિષ્પન્ન હોવાથી
નોગૌણનામ કહેવાય છે. આ- પ્રમાણેનું
નોગૌણનામનું સ્વરૂપ છે.

પ્રશ્ન— આદાનપદથી નિષ્પન્નનામનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— આદાનપદનામ— કેઈપણ
અધ્યયન અથવા રચનાના આરભમા જે પદ
હોય તે પદથી તે અધ્યયન અથવા રચનાનું
નામ રાખવામા આવે તે જેમકે— આચાર્ય-
રાગસૂત્રના પાઠ્યમા અધ્યયનમાં ઉચ્ચારિત
'આવ તી કેયાવ તી' પદથી શરૂ થનાર
અધ્યયનનું નામ પણ 'આવ તી' રાખ્યું છે
ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનના પ્રાર-
ભમા આવેલ 'ચત્તારિ પરમંગાણિ દુહ્હાણી-
હજતુણો' આ પદ્ધતિથી તે અધ્યયનનું નામ
'ચાઝરંગિજ્જં' રાખ્યું છે ઉત્તરાધ્યયનના
ચતુર્થ અધ્યયનના પ્રારભમાં 'અસઘયં
જીવિય મા પમાચણ' કહ્યું છે તેનાથી

‘અમંત્રવ્યં’ તે નામ રાખ્યું છે. સૂત્રકૃતાંગ-
 સૂત્રનાં ૧૩ માં અધ્યયનના પ્રારંભમાં
 ‘જહ મુક્તં તદ્ અલ્યો’ કહ્યું છે તે લાંબા બે
 પદોના આધારે ‘જહત્તહ’ તે નામ અધ્ય-
 યનનું છે. સૂત્રકૃતાંગસૂત્રના દ્વિતીયશ્લોક-
 સ્તંભના છઠ્ઠા અધ્યયનના પ્રારંભમાં
 ‘પુરાકલ્પં અદ્વિત્યં મુણેહ’ ગાથા આવેલ છે
 તેનાથી તે અધ્યયનનું નામ ‘અદ્વિત્ય’ છે.
 ઉત્તરાધ્યયનનાં ૨૫માં અધ્યયનના પ્રારંભમાં
 ‘માહણ કુલ્મંભૂઓ આમી વિપ્પો મહાજસો
 જાયાઈ જનજણમ્મિ જયધોસો ત્તિ નામઓ’
 એવી ગાથા છે. તેના ‘જણ’ પદના આધારે
 આ અધ્યયનનું નામ ‘જણીય’ છે.
 ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના ૧૪ માં અધ્યયનની
 પ્રથમ ગાથાના ‘હમુયાર’ પદથી આ અધ્ય-
 યનનું નામ ‘હમુયારિજ્ઞ’ રાખ્યું છે.
 ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના ૭ માં અધ્યયનના પ્રાર-
 ભમાં આવેલ ગાથાના ‘પલ્લયં’ પદના આધારે
 અધ્યયનનું નામ ‘પલ્લજ્ઞ’ રાખ્યું છે.
 સૂત્રકૃતાંગસૂત્રના અષ્ટમ અધ્યયનના પ્રારં-
 ભમાં આવેલ ગાથાના ‘વીરિય’ પદના
 આધારે અધ્યયનનું નામ ‘વીરિય’ રાખ્યું છે
 સૂત્રકૃતાંગસૂત્રના નવમા અધ્યયનમાં પ્રારંભ-
 ની ગાથાના ‘ધમ્મ’ પદના આધારે અધ્ય-
 યનનું નામ ‘ધમ્મજ્ઞયણ’ રાખ્યું છે
 સૂત્રકૃતાંગસૂત્રના ૧૧ માં અધ્યયનની પ્રસ્તા-
 વની ગાથાના ‘મગ્ગ’ શબ્દથી અધ્યયનનું
 નામ ‘મગ્ગ’ રાખવામાં આવ્યું છે. તેમજ
 તેજ સૂત્રના ૧૨ માં અધ્યયનની પ્રારંભની
 ગાથામાં ‘સમોસરણાણિમાણિ’ પદના
 આધારે અધ્યયનનું નામ ‘સમોસરણજ્ઞયણ’
 રાખવામાં આવેલ છે આજ સૂત્રના ૧૫ માં
 અધ્યયનની પ્રારંભની ગાથાના ‘જમહ્યં’
 પદના આધારે અધ્યયનનું નામ પણ તેજ
 રાખ્યું છે આ સર્વ નામો આદાનપદ-
 નિષ્પન્ન નામ કહેવાય

૧૮૦. સે કિં તં પઢિવક્ષપણં ?

૧૮૦.

પ્રશ્ન— પ્રતિપક્ષપદનિષ્પન્નનામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

પઢિવક્ષપણં નવેસુ ગામાગર-
ણયરખેડકઞ્વડમહંત્રદોણમુહપટ્ટણાસમસં-
વાહસન્નિવેસેસુ સંનિવિસ્સમાણેસુ અસિવા
સવા અગ્ગી સીંયલો ત્રિસં મહુરં કલ્લા-
લઘરેસુ અંવિલં સાડયં જે રત્તણ સે
અલત્તણ જે લાડણ સે અલાડણ જે
સુંમણ સે કુસુંમણ આલવંતે વિવલી-
અમાસણ । સે તં પઢિવક્ષપણં ।

ઉત્તર— વિવક્ષિતવસ્તુના વિપરીત-
ધર્મને પ્રતિપક્ષ કહે છે. તે પ્રતિપક્ષપદથી
નિષ્પન્નનામનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.
જેમકે— ચોમેર કાટા વગેરેની વાડ હોય તે
'ગ્રામ', રત્ન સુવર્ણ વગેરે જ્યાંથી નિકળતા
હોય તે સ્થાન 'આકર (ખાણુ)', અઠાર
પ્રકારના ટેકસથી મુક્ત હોય તે 'નગર',
જેની ચોમેર માટીનો કોટ હોય તે 'ખેટ',
જે નગર કુત્સિત હોય તે 'કર્ખટા', જેની
આસપાસ અઢી ગાઉસુધી કોઈ ગામ ન હોય
તે 'મડખ', જેમાં જવા માટે જળમાર્ગ
અને સ્થળમાર્ગ બંને હોય તે 'દ્રોણમુખ'
જ્યાં બધી વસ્તુઓ મળી શકતી હોય તે
'પત્તન', જ્યાં વણિકોનો નિવાસ હોય તે
'નિગમ', તાપસ આદિનું સ્થાન 'આશ્રમ',
ઘણા પ્રકારના લોકોથી વ્યાપ્ત સ્થાન તે
'સંવાહ', અથવા જ્યાં પથિકો વિશ્રામ લે
તે સ્થાન 'સંવાહ', સાર્થવાહો પોતાને
રહેવા જે સ્થાન વસાવે તે 'સન્નિવેશ'.
આ સર્વ સ્થાનો નવા વસાવવામા આવે
ત્યારે મ ગળ નિમિત્ત 'અશિવા' (શ્રૃગાલી)
ના સ્થાને 'શિવા' એવો મ ગળાર્થક શબ્દ
ઉચ્ચારિત કરવામાં આવે છે કારણવશાત
અગ્નિપદના સ્થાને 'શીતલ' શબ્દ બોલાય
છે વિષના સ્થાને 'મધુર' શબ્દનો પ્રયોગ
કરાય છે કલાલના ઘરમા 'આમ્લ' શબ્દના
સ્થાને 'સ્વાદુ' શબ્દનો વ્યવહાર કરાય છે,
તે સર્વ પ્રતિપક્ષપદનિષ્પન્ન નામ છે હવે
સૂત્રકાર સામાન્યપણે કથન કરતા કહે છે—
જે રકતવર્ણુ હોય તેજ અલ (ર) કતક-
અરકતવર્ણુ કહેવાય છે. તેમજ જે લાખુ-
પાત્ર વિશેષ તેજ 'અલાખુ' કહેવાય છે,
જે મુલક-શુભવર્ણુકાર હોય તેજ 'કુસુંભક'
કહેવાય છે. જે ઘણુ અને અસખ ઢ બોલે તે

‘અભાષક’ કહેવાય છે. આ સર્વ નામો પ્રતિપક્ષપદનિષ્પન્ન જાણવા જોઈએ.

સે કિં તં પાઠ્ઠણયાણ ?

પાઠ્ઠણયાણ-અસોગવણે સત્તવ-
ણવણે ચંપગવણે ચૃઙવણે નાગવણે
પુષ્પાગવણે ઉચ્છ્રુવણે દક્ષવણે સાન્નિ-
વણે, સે તં પાઠ્ઠણયાણ ।

પ્રશ્ન— પ્રધાનપદનિષ્પન્ન નામનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— જેની પ્રચુરતા હોય તે પ્રધાન
કહેવાય. તે પ્રધાનની અપેક્ષાએ નિષ્પન્ન-
નામનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે, જેમકે-
અશોકવન-વનમાં ઘણા પ્રકારના વૃક્ષો હોવા
છતાં અશોકવૃક્ષ વધુ હોવાથી તે વનને
‘અશોકવન’ એવું નામ આપવું, તેજ
પ્રમાણે અપ્તપર્ણવન, અમ્પકવન, આમ્રવન,
નાગવન, પુન્નાગવન, ઈશુવન, દ્રાક્ષવન,
શાલિવન તે પ્રધાનપદનિષ્પન્ન નામો છે

સે કિં તં અણાઙ્ગસિદ્ધંતેણં ?

અણાઙ્ગસિદ્ધંતેણં-ધમ્મત્થિકાણ અધમ્મ-
ત્થિકાણ આગાસત્થિકાણ જીવત્થિકાણ
પુમ્મલત્થિકાણ અદ્ધાસમણ, સે તં અણા-
ઙ્ગસિદ્ધંતેણં ।

પ્રશ્ન— અનાદિ સિદ્ધાંતનિષ્પન્નનામનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— શબ્દ વાચક છે, અર્થ (પદાર્થ)
વાચ્ય છે. આ પ્રમાણે વાચ્યવાચકનું જે જ્ઞાન
તે ‘અંત’ કહેવાય છે, આ અંત અનાદિ
કાલથી મિદ્ધ છે. આ અનાદિ સિદ્ધાંતથી
જે નામનિષ્પન્ન થાય તે અનાદિ સિદ્ધાંત-
નિષ્પન્ન નામ તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે-
ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિ-
કાય, છવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, અદ્ધા-
સમય, આ સર્વ પોતાના સ્વરૂપનો પરિત્યાગ
કદિ પણ કરશે નહિ. આ પ્રમાણે અનાદિ-
સિદ્ધાંતનિષ્પન્ન નામનું સ્વરૂપ પૂર્ણ થયું.

સે કિં તં નામેણં ?

નામેણં પિઉપિયામહસ્સ નામેણં
ઉન્નામિજ્જહ । સે તં નામેણં ।

પ્રશ્ન— નામનિષ્પન્ન નામનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર— જે નામ નામથી નિષ્પન્ન હોય
છે તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે, જેમકે-પિતા
કે પિતામહ અથવા પિતાના પિતામહનું

જે નામ તે નામથી પુત્રાદિનુ નામ હોય તે. કારણ કે 'પિતા કે પિતામહ' આદિ સ્વયં એક પ્રકારનું નામ છે. વ્યવહારમાટે તેનું યજ્ઞદત્ત-દેવદત્ત વગેરે નામ રખાય છે તે નામ નામથી નિષ્પન્ન નામ છે.

સે કિં તં અવયવેણં ?

અવયવેણં—સિંગી સિહી વિસાળી, ઢાઢી પવ્વહી સુરી નહી વાલી । દુપય—ચઉપ્પયવહુપયા, નંગુલી કેસરી કહી । પરિયરવંધેણ મહં, જાણિજ્જા મહિલિયં નિવસણેણં ॥૧॥ સિત્થેણં દોણવાયં કવિં ચ ઇક્કાણ ગાહાણ ॥ સે તં અવયવેણં ॥

પ્રશ્ન— અવયવનિષ્પન્નનામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— અવયવ અને અવયવની એક-રૂપ માની જે નામ અસ્તિત્વમા આવે તે અવયવનિષ્પન્નનામ. તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે, જેમકે— શૃંગી-શૃંગ (શીંગડા) રૂપ અવયવના સંબંધથી શૃંગી કહેવું, શિખાના સંબંધથી શિખી, તે પ્રમાણે વિષાણી, દંટ્રી વગેરે નામ જાણવા. આ ઉપરાંત પરિકર-બંધન-વિશિષ્ટ રચના યુક્ત વસ્ત્રથી 'ભટ' કે 'યોદ્ધો' કહેવો, સ્ત્રી જેવા વસ્ત્ર પરિધાન કરનારને 'મહિલા' કહેવું, એક કણ પાકી જવાથી દ્રોણુપરિમિત અન્ન પાકી ગયું, એમ કહેવાય છે, અને ગુણુસંપન્ન એક ગાથાના પરીક્ષણથી 'કવિ' આવા શબ્દનામ પ્રચલિત થઈ જાય છે. આ સર્વ અવયવની પ્રધાનતાથી નિષ્પન્ન હોવાથી અવયવનિષ્પન્ન નામ કહેવાય છે.

૧૮૧. સે કિં તં સંજોગેણં ?

સંજોગે ચઉવ્વિહે પળ્લત્તે, તં જઠ્ઠા-
દવ્વસંજોગે સ્વેત્તસંજોગે કાલસંજોગે
ભાવસંજોગે ।

૧૮૧.

પ્રશ્ન— સંયોગનિષ્પન્નનામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— સંયોગની પ્રધાનતાથી નિષ્પન્ન નામ તે સંયોગનિષ્પન્નનામ સંયોગ ચાર પ્રકારનો છે. તે આ પ્રમાણે— (૧) દ્રવ્ય-સંયોગ (૨) ક્ષેત્રસંયોગ (૩) કાલસંયોગ અને (૪) ભાવસંયોગ

સે કિં તં દવ્વસંજોગે ?

પ્રશ્ન— દ્રવ્યસંયોગથી નિષ્પન્નનામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

દ્વસંજોગે તિવિદ્ધે પ્ણત્તે, તં
જહા-સચિત્તે અચિત્તે મીસર્ણ ।

સે કિં તં સચિત્તે ?

સચિત્તે ગોઠિં ગોમિર્ણ, મહિસીઠિં
મહિસિર્ણ, ઝર્ણાઠિં ઝરણિર્ણ, ઉટ્ટીઠિં
ઉટ્ટીવાલે । સે તં સચિત્તે ।

સે કિં તં અચિત્તે ?

અચિત્તે-છત્તેણં છત્તી, દંદેણ દંડી
પદેણં પડી, ઘદેણ ઘડી, કદેણ કડી,
સે તં અચિત્તે ।

સે કિં તં મીસર્ણ ?

મીસર્ણ-દ્વલેણં દ્વાલિર્ણ, સગદેણં
સાગદિર્ણ, રહેણં રદિર્ણ, નાવાર્ણ નાવિર્ણ,
સે તં મીસર્ણ । સે તં દ્વસંજોગે ।

સે કિં તં સ્વિત્તસંજોગે ?

સ્વિત્તસંજોગે-ભારદ્ધે ઇરવર્ણ હેમ-
વર્ણ ઇરણવર્ણ હરિવાસર્ણ રમ્મગવાસર્ણ
દેવકુર્ણ ઉત્તરકુર્ણ પુવ્વવિદેહર્ણ અવ-
રવિદેહર્ણ । અહવા માગદ્ધર્ણ માલ્લવર્ણ

ઉત્તર— દ્રવ્યસંયોગના ત્રણ પ્રકાર
પ્રરૂપ્યા છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) સચિત્ત-
દ્રવ્યસંયોગ (૨) અચિત્તદ્રવ્યસંયોગ અને
(૩) મિશ્રદ્રવ્યસંયોગ. સચિત્તદ્રવ્યસંયોગથી
નિષ્પન્ન જેમકે- ગાયના સંયોગથી ગોમાન,
લેંસોના સંયોગથી મહિષીમાન, ઘેટાના
સંયોગથી ઘેટાવાન, ઊંટોના સંયોગથી
ઉંટીપાલ, આ મર્વનામ સચિત્તદ્રવ્ય-
સંયોગથી નિષ્પન્નનામ છે, કારણકે ગાય-
ભેંસ વગેરે સચિત્ત પદાર્થો છે તેના સંયોગથી
ગોમાન વગેરે નામો નિષ્પન્ન થાય છે.

અચિત્તદ્રવ્યસંયોગનિષ્પન્નનામ આ
પ્રમાણે છે- છત્રના સંયોગથી (ધારણ
કરવાથી) છત્રી, તેમાં છત્ર અચિત્તદ્રવ્ય છે.
તેનાથી નિષ્પન્નનામ છત્રી છે. તેજ પ્રમાણે
દંડના સંયોગથી દંડી, પટના સંયોગથી
પટી, ઘટના સંયોગથી ઘટી, કટના સંયો-
ગથી કટી વગેરે નામ કહેવાય છે, તે સર્વ
અચિત્તદ્રવ્યસંયોગનિષ્પન્ન નામ છે.

મિશ્રદ્રવ્યસંયોગનિષ્પન્નનામ આ પ્રમાણે
છે- હુળના સંયોગથી હુણિક, શકટના
સંયોગથી શાકટિક, રથના સંયોગથી રથિક,
નાવના સંયોગથી નાવિક, આ સર્વ ઉભય-
દ્રવ્યસંયોગ રૂપ છે કેમકે હુળ વગેરે
અચિત્ત અને યજ્ઞદાદિ સચિત્ત તે બંનેથી
નિષ્પન્નનામ 'હુણિક' વગેરે મિશ્રદ્રવ્ય-
સંયોગનિષ્પન્નનામ છે

પ્રશ્ન-ક્ષેત્રસંયોગનિષ્પન્નનામનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર — ક્ષેત્રના આધારે નિષ્પન્નનામ
આ પ્રમાણે છે, જેમકે- આ ભારતીય છે,
આ ઐરાવતક્ષેત્રીય છે, આ હૈમવતક્ષેત્રીય છે,
આ ઐરણ્યવતક્ષેત્રીય છે, આ હરિવર્ષક્ષેત્રીય

સોરઠ્ઠા મરઠ્ઠા કુંકળા । સે તં
સ્વેત્તસંજોગે ।

સે કિં તં કાલસંજોગે ?

કાલસંજોગે-સુસમસુસમાણ, સુસ-
માણ, સુસમદૂસમાણ દૂસમસુસમાણ,
દૂસમાણ દૂસમદૂસમાણ । અહવા પાવસણ
વાસારત્તણ, સરદણ, હેમંતણ વસંતણ
ગિમ્હણ । સે તં કાલસંજોગે ।

સે કિં તં ભાવસંજોગે ?

ભાવસંજોગે-દુવિહે પળત્તે, તં
જઠ્ઠા-પસત્ત્યે ચ અપસત્ત્યે ચ ।

છે, આ રમ્યકવર્ષીય છે, આ દેવકુરુક્ષેત્રીય છે,
આ ઉત્તરકુરુક્ષેત્રીય છે, આ પૂર્વવિદેહનો છે
આ અપરવિદેહનો છે અથવા તો આ મગ-
ધનો છે, આ માલવક છે, આ સૌરાષ્ટ્રક છે,
આ મહારાષ્ટ્રીયન છે, આ કોંકણુક છે આ
સર્વ નામો ક્ષેત્રસંયોગથી નિષ્પન્નનામ છે.

પ્રશ્ન- કાળસંયોગથી નિષ્પન્નનામતુ
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— કાળના સંયોગે-આધારે
ઉત્પન્ન થતાં નામ આ પ્રમાણે છે- આ
સુષમ-સુષમ કાળમાં ઉત્પન્ન થવાથી 'સુષમ
સુષમજ' છે, આ સુષમ-સુંદર-સુખદુકાળમાં
ઉત્પન્ન થવાથી 'સુષમજ' છે, આ સુષમ
દુષમ-સુંદરતા ઘણી અને વિષમતા થોડી
એવા કાળમાં ઉત્પન્ન થવાથી 'સુષમદુષમજ,
છે, આ દુષમસુષમ- વિષમતા ઘણીને સુંદ-
રતા થોડી એવા કાળમાં ઉત્પન્ન થવાથી
'દુષમસુષમજ' છે, આ દુષમ- તદ્દન
વિષમતા હોય તેવા કાળમાં ઉત્પન્ન થવાથી
'દુષમજ' છે, આ દુષમદુષમા- ઘણા
ત્રાસદાયક કાળમાં ઉત્પન્ન થવાથી 'દુષમ-
દુષમજ' છે. એમ નામ આપવું અથવા
આ પ્રાવૃષિક (વર્ષના પ્રારંભકાળમાં ઉત્પન્ન
થયેલ) છે, વર્ષારાત્રિક (વર્ષના અંતમાં
ઉત્પન્ન થયેલ) છે, આ શારદ (શરદ-
ઋતુમાં ઉત્પન્ન થયેલ) છે, આ હૈમન્તક
છે, આ વાસન્તક છે, આ ગ્રીષ્મક છે. આ
સર્વ નામો કાળસંયોગથી નિષ્પન્ન નામ છે.

પ્રશ્ન— ભાવસંયોગનિષ્પન્નનામતુ
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ભાવસંયોગના બે પ્રકારો છે.
(૧) પ્રશસ્તભાવસંયોગ અને (૨) અપ્રશસ્ત-
ભાવસંયોગ

સે કિં તં પસત્યે—નાણેણં નાણી
દંસણેણં દંસણી, ચરિત્તેણં ચરિત્તી । સે
તં પસત્યે ।

સે કિં તં અપસત્યે ?

અપસત્યે—કોહેણં કોહી,મ ાણેણં
માણી, માયાણ માયી, લોહેણં લોહી ।
સે તં અપસત્યે । સે તં ભાવસંજોગે ।
સે તં સજોગેણં ।

૧૮૨. સે કિં તં પમાણેણં ?

પમાણે ચરુચ્ચિહે પણત્તે, તં
જહા—નામપ્પમાણે ઠવણપ્પમાણે દવ્વપ્પ-
માણે ભાવપ્પમાણે ।

સે કિં તં નામપ્પમાણે ?

નામપ્પમાણે જસ્સ ણં જીવસ્સ વા
અજીવસ્સ વા, જીવાણ વા, અજીવાણ વા,
તદુભયસ્સ વા, તદુભયાણ વા પમાણેત્તિ
નામં કજ્જહ । સે તં ણામપ્પમાણે ।

પ્રશ્ન— પ્રશસ્તલાવસંયોગથી નિષ્પન્ન-
નામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર આ
પ્રશસ્તલાવો છે. આ લાવોના સંયોગથી
જેમકે— જ્ઞાનથી ‘જ્ઞાની’, દર્શનથી ‘દર્શની’
ચારિત્રથી ‘ચારિત્રી’ આ નામ પ્રશસ્તલાવ-
સંયોગનિષ્પન્ન નામ છે.

પ્રશ્ન— અપ્રશસ્તલાવસંયોગનિષ્પન્ન-
નામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ
અપ્રશસ્ત લાવો છે આ લાવોના સંયોગથી
જેમ ક્રોધથી ‘ક્રોધી’, માનથી ‘માની’
માયાથી ‘માયી’ અને લોભથી ‘લોભી’
નામ હોવું આ સર્વ નામો અપ્રશસ્તલાવથી
નિષ્પન્ન થતાં હોવાથી અપ્રશસ્તલાવનિષ્પ-
ન્નનામ કહેવાય છે.

૧૮૨. પ્રશ્ન— પ્રમાણથી નિષ્પન્ન નામનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— જેનાવડે વસ્તુનો નિર્ણય કર-
વામાં આવે છે તે પ્રમાણ. તેનાથી નિષ્પન્ન-
નામના ચાર પ્રકારો છે તે આ પ્રમાણે—
(૧) નામપ્રમાણથી નિષ્પન્નનામ (૨) સ્થા-
પનાપ્રમાણથી નિષ્પન્નનામ (૩) દ્રવ્યપ્રમા-
ણથી નિષ્પન્નનામ અને (૪) લાવપ્રમાણથી
નિષ્પન્નનામ.

પ્રશ્ન— નામપ્રમાણનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— કોઈપણ જીવનું અથવા અજી-
વનું, જીવોનું કે અજીવોનું, જીવાજીવનું
અથવા જીવોઅજીવોનું, ‘પ્રમાણ’ એવું
નામ— સંજ્ઞા રાખવામાં આવે છે તે નામ
પ્રમાણ કહેવાય. તેનાથી નિષ્પન્નનામ ‘નામ-
પ્રમાણનિષ્પન્નનામ’ કહેવાય છે.

૧૮૩. સે કિં તં ઠવણપ્પમાણે ?

ઠવણપ્પમાણે સત્તવિદે પ્પણત્તે,
તં મદ્દા-ળવ્વસ્સત્તદેવવકુલે પાસંહગણે ય
જીવિયાદેહં । આમિપ્પાઙ્ગયણામે ઠવણા-
નામં તુ સત્તવિદં ॥૧॥

સે કિં તં ણવસ્સત્તણામે ?

ળવસ્સત્તણામે-કિત્તિઆદિં જાણ-
કિત્તિણ કિત્તિઆદિણ્ણે, કિત્તિઆધમ્મે,
કિત્તિઆસમ્મે. કિત્તિઆદેવે, કિત્તિ-
આદામે, કિત્તિઆમેણે, કિત્તિઆર-
વિસ્સણ । રોહિણીદિં જાણ-રોહિણિણ,
રોહિણિદિં, રોહિણિધમ્મે, રોહિણિ-
સમ્મે. રોહિણિદેવે, રોહિણિદામે, રોહિ-
ણિમેણે, રોહિણિરવિસ્સણ ય । ઇવં
સવ્વનસવ્વત્તેસુ નામા માણિયવ્વા । ઇત્થં
સંગ્ગણિગાદાઓ-કિત્તિય રોહિણિ મિગ-
મિર,-બ્રહ્મ ય પ્પણવ્વસૂ ય પ્પુસ્સે ય ।
નમો ય અમિલ્લેસા, મદ્દા ડ ટો ફગ્ગુ-
ણીઓ ય ॥૧॥ દ્દસો ચિત્તા સાત્તી,
(૧૪) સિમાસા નદ ય દોર્હ(૧૫) અણુ-
ગદા । (૧૬) જેદ્દા (૧૭) મૂલ્યા (૧૮)
પૂજ્જામાદા નદ (૧૯) ઉત્તમ વેવ ॥૨॥
(૨૦) અમિદ્દા (૨૧) સવણ (૨૨)
ધનિદ્દા. (૨૩) સર્નામિમયા દો ય ણોત્તિ
[૨૪] [૨૫] મદ્દકયા । [૨૬] સ્વેદ
[૨૭] અમિદ્દા [૨૮] મગ્ગી, ઇમા

૧૮૩. પ્રશ્ન- સ્થાપનાપ્રમાણુથી નિબ્ધનના-
મનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- સ્થાપનાપ્રમાણુના કારણથી જે
સાત નામ નિબ્ધન થાય છે તે આ પ્રમાણે-
(૧) નક્ષત્રનામ (૨) દેવનામ (૩) કુળનામ
(૪) પાષંડનામ (૫) ગણુનામ (૬) ભૂવિત-
હેતુનામ (૭) આભિપ્રાયિકનામ.

પ્રશ્ન- નક્ષત્રનામ- નક્ષત્રના આધારે જે
નામ રાખવામાં આવે છે તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- 'કૃત્તિકા' નામના નક્ષત્રમાં
જન્મેલાઓના નામ કૃત્તિકા, કૃત્તિકાદત્ત,
કૃત્તિકાધર્મ, કૃત્તિકાશર્મા, કૃત્તિકાદેવ, કૃત્તિ-
કાદાસ, કૃત્તિકાસેન, કૃત્તિકારક્ષિત, એવા
નામ રાખવા, રોહિણીનક્ષત્રમા જન્મેલા-
ઓના નામ- રોહિણેય, રોહિણીદત્ત,
રોહિણીધર્મ, રોહિણીશર્મા, રોહિણીદેવ,
રોહિણીદાસ, રોહિણીસેન, રોહિણીરક્ષિત,
વગેરે નામ રાખવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે
બીજા નક્ષત્રોપરથી પણ નામો રાખવામાં
આવે છે તે આ પ્રમાણે જ જાણવા
લેઈએ નક્ષત્રોના નામ ત્રણ સંબ્રહ્મણી
ગાથાઓ વડે આ પ્રમાણે બતાવવામાં આવ્યા
છે- (૧) કૃત્તિકા (૨) રોહિણી (૩) મૃગ-
શિરા (૪) આર્દ્રા (૫) પુનર્વસુ (૬) પુષ્ય
(૭) અશ્લેષા (૮) મઘા (૯) પૂર્વાશ્લેષુની
(૧૦) ઉત્તરાશ્લેષુની (૧૧) હસ્ત (૧૨) ચિત્રા
(૧૩) સ્વાતિ (૧૪) વિશાખા (૧૫) અનુરાધા
(૧૬) જ્યેષ્ઠા (૧૭) મૂલા (૧૮) પૂર્વાષાઢા
(૧૯) ઉત્તરાષાઢા (૨૦) અભિજિત (૨૧)
શ્રવણ (૨૨) ધનિષ્ઠા (૨૩) શતભિષ (૨૪)
ઉત્તરઆશ્રપદ (૨૫) પૂર્વાઆશ્રપદ (૨૬) રેવતી

નક્ષત્રપરિવાડી ॥૩॥ સે તં નક્ષત્ર-
નામે ॥

૫૫

૫૬

૫૫ સે કિં તં દેવયાણામે ?

દેવયાણામે-અગ્નિદેવયાહિં જાણ
અગ્નિણ, અગ્નિદિણે, અગ્નિસમ્મે,
અગ્નિધમ્મે, અગ્નિદેવે, અગ્નિદાસે,
અગ્નિસેણે, અગ્નિરક્ષિણે ।

एवं सव्वनक्खत्तदेवयानामा भाणि-
यव्वा । एत्थंपि संगहणिगाहाओ-(१)
अग्नि (२) पयावइ (३) सोमे, (४) रुदा
(५) अदिती (६) विहस्सई (७) सप्पे
(८) पिति (९) भगं (१०) अज्जम
[११] सविया [१२] तट्ठा [१३] वाउय
[१४] इंदग्गी ॥१॥ [१५] मित्तो
[१६] इंदो [१७] निरई, [१८] आऊ
[१९] विस्सो य [२०] वंम [२१]
विण्हया । [२२] वसु [२३] वरुण
[२४] अयं (२५) विवद्धी (२६) पूसे
(२७) आसे (२८) जमे चेव ॥२॥
से तं देवया णामे ।

સે કિં તં કુલનામે ?

કુલનામે-ઉગ્ગે ભોગે રાયણે
સ્વત્તિણે ઇક્ષ્વાગે ણાણે કોરવ્વે । સે તં
કુલનામે ।

(૨૭) અશ્વિની (૨૮) ભરણી. આ નક્ષત્રની
પરિવાડી છે. આ ૨૮ નક્ષત્ર અગ્નિ વગેરે
૨૮ દેવતાઓથી અધિષ્ઠિત છે. આથી ઘણી-
વાર કોઈ નક્ષત્રમાં જન્મેલ વ્યક્તિનું નામ
તે નક્ષત્રના અધિષ્ઠાયક દેવના નામપરથી
રાખવામા આવે છે.

પ્રશ્ન-આ દેવતાઓના આધારે જે નામ
સ્થાપિત કરવામાં આવે છે તે કેવા હોય છે ?

ઉત્તર-અગ્નિદેવતાના અધિષ્ઠિત નક્ષ-
ત્રમાં જન્મેલાઓના નામ-આગ્નિક, અગ્નિ-
દત્ત, અગ્નિશર્મા, અગ્નિધર્મ, અગ્નિદેવ,
અગ્નિદાસ, અગ્નિસેન, અગ્નિરક્ષિત, આજ
પ્રમાણે ખીબ સર્વ દેવતાઓના આધારે પણ
નામ પાડવામાં આવે છે. દેવતાઓના નામ
જે સંગ્રહણી ગાથા વડે સૂત્રકારે જણાવ્યા છે
તે આ પ્રમાણે— (૧) અગ્નિ (૨) પ્રજાપતિ
(૩) સોમ (૪) રુદ્ર (૫) અદિતિ (૬) યજુ-
સ્પતિ (૭) સર્વ (૮) પિતા (૯) ભગ (૧૦)
અર્ધમા (૧૧) સપિતા (૧૨) ત્વષ્ટા (૧૩)
વાયુ (૧૪) ઇદ્રાગ્નિ (૧૫) મિત્ર (૧૬) ઇદ્ર
(૧૭) નિર્ઠતિ (૧૮) અંભ (૧૯) વિશ્વ
(૨૦) પ્રહ્લા (૨૧) વિપશુ (૨૨) વસુ (૨૩)
વરુણ (૨૪) અજ- (૨૫) વિવદ્ધિ (૨૬) પૂષા
(૨૭) અશ્વ (૨૮) યમ. આ ૨૮ દેવતા-
ઓના નામ છે.

પ્રશ્ન-કુળનામ શું છે ?

ઉત્તર-જે વ્યક્તિ જે કુળમા ઉત્પન્ન
થાય તે કુળના નામપરથી તેનું નામ રાખ-
વામા આવે તે કુળસ્થાપનાપ્રમાણુનિષ્પન્ન
નામ કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે-ઉત્પન્ન
ઉત્પન્ન થવાથી 'ઉત્' નામ રાખવું, ભોગ-
કુળમા ઉત્પન્ન થવાથી 'ભોગ' તે પ્રમાણે-

રાજન્યકુલ, ક્ષત્રિયકુલ, ઐક્વાકુકુલ, જ્ઞાતકુલ, કૌરવ્યકુલ, વગેરે કુલના આધારે નામ સ્થાપિત કરવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે કુલનામો છે.

સે કિં તં પાસંડનામે ?

પાસંડનામે-સમણે ચ પંહરંગે, મિક્સુ કાવાલિષ્ ય તાવસણ્ । પરિ-વાયમે । સે તં પાસંડનામે ।

પ્રશ્ન- પાષંડનામ શું છે ?

ઉત્તર- જેને જે પાષંડ (વ્રત) નો આશ્રય લીધો હોય તે પરથી તેનું નામ રાખવામાં આવે તે પાષંડનામ છે. તે આ-પ્રમાણે- નિર્ગંધ, શાક્ય, તાપસ, ગૈરિક, આજીવક, આ પાંચ પ્રકારના વ્રતને આધારે 'શ્રમણુ' એવું નામ સ્થાપિત થાય છે. ભસ્મથી લિપ્ત જેનું શરીર હોય તેવા શૈવ 'પાડુરાંગ' કહેવાય છે. બુદ્ધદર્શનને માન-નારા 'ભિક્ષુ' કહેવાય છે. ચિતાભસ્મને શરીરપર લગાડનાર 'કાપાલિક' કહેવાય છે. વનમાં રહી તપ કરનાર 'તાપસ' અને ધરનો ત્યાગ કરી જનાર 'પરિત્યાગક' કહેવાય છે. તેના આધારે જે નામ રાખવામાં આવે છે તે પાષંડ-સ્થાપનાનિષ્પન્ન-નામ કહેવાય છે.

સે કિં તં ગણનામે ?

ગણનામે મલ્લે મલ્લદિષ્ણે મલ્લધમ્મે મલ્લસમ્મે મલ્લદેવે મલ્લદાસે મલ્લસેણે મલ્લરવિત્તણ્ । સે તં ગણનામે ।

પ્રશ્ન- ગણનામ શું છે ?

ઉત્તર- આયુધહિન્ચોનો સમૂહ ગણ કહેવાય છે. તેના પરથી કોઈનું નામ રાખવામાં આવે તો તે ગણનામ કહેવાય છે. જેમકે- મલ્લ, મલ્લદત્ત, મલ્લધર્મ, મલ્લ-શર્મા, મલ્લદેવ, મલ્લદાસ, મલ્લમેન, મલ્લરક્ષિત વગેરે નામ ગણસ્થાપના-નિષ્પન્નનામ છે.

સે કિં તં ત્રીવિપનામે ?

ત્રીવિપનામે-ભવકરણ્ ઉચ્ચકુરુકરણ્ ઉચ્ચકરણ્ કાન્નવણ્ સુપ્પણ્ । સે તં ત્રીવિપનામે ।

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! છવિતનામ શું છે ?

ઉત્તર- જે સ્ત્રીના સંતાન જન્મ પામતાજ મરણ પામતા હોય તેવી સ્ત્રીના આજીવને દીર્ઘકાળગ્રાહી છવિત રાખવા જે

નામ રાખવામાં આવે છે તેને જીવિતનામ કહે છે. જેમકે- (૧) કચરો (૨) ઉકરડો (૩) ઉજિઝતક (૪) કચવર (૫) સપડિયો આદિ. આ પ્રમાણે જીવિતનામ જાણવા.

સે કિં તં આભિષ્પાઙ્ગ્ય નામે ?

આભિષ્પાઙ્ગ્યનામે-અંબળ નિવળ વકુલળ પલાસળ સિળળ પિલ્લળ કરીરળ । સે તં આભિષ્પાઙ્ગ્યનામે । સે તં ઠવળ-પ્પમાળે ॥

પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત ! આભિષ્પાઙ્ગિક નામ શું છે ?

ઉત્તર- ગુણની અપેક્ષા રાખ્યા વિના લોકરુઢિઅનુસાર અને પોતાના અભિપ્રાય પ્રમાણે જે નામ રાખવામાં આવે તેને આભિષ્પાઙ્ગિકનામ કહેવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે- અંબક, નિંબક, બકુલક, પલાશક, સ્નેહક, પીલુક, કરીરક, વગેરે આભિષ્પાઙ્ગિક નામ જાણવા. આ પ્રમાણે સ્થાપના પ્રમાણનું કથન પૂર્ણ થયું.

૧૮૪. સે કિં તં દવ્વપ્પમાળે ?

દવ્વપ્પમાળે-છવ્વિહે પળ્ળત્તે, તં જઠ્ઠા-ધમ્મત્થિકાળ જાવ અદ્ધાસમળ । સે તં દવ્વપ્પમાળે ॥

૧૮૪. પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત ! દ્રવ્યપ્રમાણ કેટલા પ્રકારે છે ?

ઉત્તર- દ્રવ્યપ્રમાણના છ પ્રકાર પ્રજ્ઞ્યા છે, તે આ પ્રમાણે- ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય યાવત્ અદ્ધામમય આ રીતે દ્રવ્ય-પ્રમાણ જાણવું.

૧૮૫. સે કિં તં ભાવપ્પમાળે ?

ભાવપ્પમાળે-ચઠ્ઠવ્વિહે પળ્ળત્તે, તં જઠ્ઠા-સામાસિળ તદ્ધિયળ ઘાઠળ નિરુત્તિળ ।

૧૮૫. પ્રશ્ન- હે ભગવન્ ! ભાવપ્રમાણ એટલે શું ?

ઉત્તર- ભાવપ્રમાણ સામાસિક, તદ્ધિ-તજ, ધાતુજ અને નિરુકિતજ રૂપ ચાર પ્રકારે છે.

સે કિં તં સામાસિળ ?

સત્ત સમાસા ભવંતિ, તં જઠ્ઠા-દંદે ય બહુવ્વીહી, કમ્મધારય દિગ્ગુ ય । તપ્પુરિસ અવ્વર્ઙ્ગભાવે, ઇક્કસેસે

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! સામાસિક ભાવપ્રમાણ એટલે શું ?

ઉત્તર- જે કે તેથી વધારે પદોની વિલ-કિતનો લોપ કરી લેવા કરવામાં આવેલ પદને સમાસ કહે છે. તે સમાસ સાત હોય

ય સત્તમે ॥૧॥

સે કિં તં દંદે ?

દંદે-દંતા ય-ઓટ્ટા ય-દંતોદ્ધ, યથા ય ઉચરં ય થણેચરં, વત્થં ય પત્તં ય વત્થપત્તં, આસા ય મહિસા ય આસ-મહિસાં અહી ય નડલો ય અહિનડલં, સે તં દંદે સમાસે ।

સે કિં તં વહુવ્વીહી સમાસે ?

વહુવ્વીહીસમાસે-ફુલ્લા ઇમંમિ ગિરિમિ કુહયકચંવો સો ઇમો ગિરી ફુલ્લકુહયકચંવો । સે તં વહુવ્વીહી સમાસે ।

સે કિં તં કમ્મધારણ ?

કમ્મધારણ ધવલ્લો વસહો ધવ-લવસહો, કિણ્ણહો મિયો કિણ્ણમિયો, સેતો પહો સેતપહો, રત્તો પહો રત્તપહો સે તં કમ્મધારણ ।

સે કિં તં દિગુસમાસે ?

છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) ઈન્દ્ર (૨) બહુ-ત્રીહિ (૩) કર્મધારય (૪) દિગુ (૫) તત્પુ-રુપ (૬) અવ્યયીભાવ (૭) એકશેષ.

પ્રશ્ન- ભદ ત ! ઈન્દ્રસમાસ એટલે શુ ?

ઉત્તર- જે સમાસના બધા પદો પ્રધાન હોય અને વિચ્છેદ કરતાં પદોનો સંબંધ 'ય' કે 'અને' થી થાય તેને ઈન્દ્રસમાસ કહે છે જેમકે- દંતાઞ્ચ ઓષ્ઠૌ ચ ઇતિ દંતોષ્ટ્રમ્, સ્તનો ચ ઉચર ચ ઇતિ સ્તનો-દરમ્, વચ્ચં ચ પાત્ર ચ વચ્ચપાત્રમ્, અશ્વાઞ્ચ મહિપાશ્ચ ઇતિ અશ્વમહિપમ્, અહિઞ્ચ નકુલં ચ ઇતિ અહિનકુલમ્, આ પ્રમાણે ઈન્દ્ર-સમાસ છે.

પ્રશ્ન- હે ભદ ત ! બહુત્રીહિ સમાસ શુ છે ?

ઉત્તર- સમાસમાં આવેલ પદો જ્યારે પોતાથી ભિન્ન કોઈ અન્ય પદાર્થનો બોધ કરાવે એટલે જે સમાસ અન્યપદાર્થ પ્રધાન હોય ત્યારે તે બહુત્રીહિ સમાસ કહેવાય છે જેમ આ પર્વત ઉપર કુટબ, કદંબવૃક્ષો પુષ્પિત (પ્રકુલિલત) છે તેથી આ પર્વત 'કુલ્લકુટબકદંબ' છે. અહીં 'કુલ્લકુટબ-કદંબ' બહુત્રીહિસમાસ છે

પ્રશ્ન-ભદ ત ! કર્મધારયસમાસ શુ છે ?

ઉત્તર- જેમા ઉપમાન-ઉપમેય, વિશે-ષણ-વિશેષ્યનો સમાસ થાય તે કર્મધારય સમાસ કહેવાય છે. જેમકે- ધવલ્લશ્ચાસૌ વૃષભ ધવલ્લવૃષભ, કૃષ્ણશ્ચાસૌ મૃગ કૃષ્ણ-મૃગ, શ્વેતશ્ચાસૌ પટ શ્વેતપટ, રક્તશ્ચાસૌ પટ: રક્તપટ: આ કર્મધારય સમાસ છે

પ્રશ્ન- દિગુસમાસ એટલે શું ?

દિગુસમાસે-તિણિ કઙ્ગાણિ
તિક્કઙ્ગં, તિણિ મહુરાણિ તિમહુરં,
તિણિ ગુણાણિ તિગુણં, તિણિ પુરાણિ
તિપુરં તિણિ સરાણિ તિસરં, તિણિ
પુવ્વરાણિ તિપુવ્વરં, તિણિ વિંદુઆણિ
તિવિંદુઅં, તિણિ પહાણિ તિપહં, પંચ
નર્હો પંચગયં, સત્ત ગયા સત્તગયં,
નવ તુરંગા નવ તુરંગં, દસગામા દસગામં,
દસ પુરાણિ દસપુરં । સે તં દિગુસમાસે ।

સે કિં ત ત્પુરિસે ?

ત્પુરિસે-તિત્થે કાગો, તિત્થ
કાગો વણે હ્થી વણહ્થી, વણે વરાહો
વણવરાહો, વણે મહિસો વણમહિસો, વણે
મઝરો વણમઝરો । સે તં ત્પુરિસે ।

સે કિં તં અવ્વઈભાવે ?

અવ્વઈભાવે-ગામસ્સ પચ્છા-અણુ-
ગામં એવં અણુણ્ણયં, અણુફારિસં, અણુ-
ચરિયં । સે તં અવ્વઈભાવે સમાસે ।

ઉત્તર- જે સમાસમાં પ્રથમપદ સખ્યા-
વાચક હોય અને સમાહાર-સમૂહનો યોધ
થતો હોય તેને દ્વિગુસમાસ કહેવામાં આવે
છે. જેમકે- ત્રણ કટુક વસ્તુઓનો સમૂહ તે
'ત્રિકટુક', ત્રણ મધુરોનો સમૂહ તે 'ત્રિમ-
ધુર', ત્રણ ગુણોનો સમૂહ તે 'ત્રિગુણ',
ત્રણ પુરો-નગરોનો સમૂહ તે 'ત્રિપુર', ત્રણ
સ્વરોનો સમૂહ તે 'ત્રિસ્વર' ત્રણ પુષ્કરો-
કમળોનો સમૂહ તે 'ત્રિપુષ્કર' ત્રણ ઊંદુ-
ઓનો સમૂહ 'ત્રિઊંદુક', ત્રણ-પથ-રસ્તાનો
સમૂહ 'ત્રિપથ', પાંચ નદીઓનો સમૂહ
'પચનદ' સાત હાથીઓનો સમૂહ 'સપ્ત-
ગજ્જ' નવ તુર ગોનો સમૂહ 'નવતુર ગ'
દસગામનો સમૂહ 'દસગામ', દસ પુરોનો
સમૂહ 'દસપુર' આ દ્વિગુ સમાસ છે.

પ્રશ્ન- તત્પુરુષસમાસ શું છે?

ઉત્તર- જે સમાસમાં અતિમપદ પ્રધાન
હોય અને પ્રથમપદ પ્રથમા વર્જિત વિલ-
ક્રિતમા હોય અને ધીગુ પદ પ્રથમાન્ત હોય
તેને તત્પુરુષસમાસ કહે છે જેમકે- તીર્થમા
કાક તે 'તીર્થકાક', વનમાં હાથી તે 'વન-
હાથી' વણુમા વરાહ તે 'વનવરાહ', વનમા
મહિષ તે 'વનમહિષ' વનમાં મયૂર તે
'વનમયૂર', આ તત્પુરુષ સમાસ છે.

પ્રશ્ન- અવ્યયીભાવસમાસ કોને કહે
છે ?

ઉત્તર-- જેમા પૂર્વપદ અવ્યય અને
ઉત્તરપદ નામ હોય, જેના અતમાં સદા-
નપુસકલિંગ અને પ્રથમા એકવચન રહે છે
તે અવ્યયીભાવસમાસ કહેવાય છે જેમકે-
ગામનીસમીપ તે 'અનુગામ', તેજ પ્રમાણે
'અનુનદિકમ્' 'અનુસ્પર્શમ્' 'અનુચ-
રિતમ્' આદિ આ અવ્યયીભાવસમાસ છે.

સે કિં તં ઇગસેસે ?

ઇગસેસે જહા ઇગો પુરિસો તદ્વા
વહવે પુરિસા, જહા વહવે પુરિસા તદ્વા
ઇગો પુરિસો, જહા ઇગો કરિસાવણો
તદ્વા વહવે કરિસાવણા, જહા વહવે
કરિસાવણા તદ્વા ઇગો કરિસાવણો,
જહા ઇગો સાલી તદ્વા વહવે સાલી, જહા
વહવે સાલી તદ્વા ઇગો સાલી । સે તં
ઇગ સેસે સમાસે, સે તં સામાસિષ્ ॥

પ્રશ્ન- એકશેષસમાસ કેને કહે છે ?

ઉત્તર- સમાન રૂપવાળા બે અથવા
વધારે પદોના સમાસથી એક બાકી રહે અને
બીજા પદોનો લોપ થઈ જાય છે તેને એક-
શેષસમાસ કહે છે. તે આ પ્રમાણે- જેમ
એક પુરુષ તેમ ઘણા પુરુષ, જેમ ઘણા પુરુષ
તેમ એક પુરુષ, જેમ એક સુવર્ણમુદ્રા છે
તેમ ઘણી સુવર્ણમુદ્રા છે, જેમ ઘણી સુવર્ણ-
મુદ્રા છે તેમ એક સુવર્ણમુદ્રા છે, જેમ એક
શાલી તેમ ઘણા શાલી છે, જેમ ઘણા શાલી
તેમ એક શાલી છે આ પ્રમાણે સામાસિક
ભાવપ્રમાણ બાબતુ બેધએ.

૧૮૬. સે કિં તં તદ્વિત્ત ?

તદ્વિત્ત અદ્વિદે પળ્લત્તે, તં જહા-
કમ્મે સિપ્પસિલોષ્, સંજોગસમીવઓ ય
સંજૂહો । ઇસ્સરિય અવચ્ચેણ ય, તદ્વિ-
ત્તણામં ત્તુ અદ્વિદં ॥૧॥

૧૮૬.

પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત ! તદ્વિત્તથી જે નામ
નિબ્ધન્ન થાય છે તે કેવા હોય છે ?

ઉત્તર-(૧) કર્મ (૨) શિલ્પ (૩) શ્લોક
(૪) સયોગ (૫) સમીપ (૬) સંયૂથ (૭)
ઐશ્વર્ય (૮) અપત્ય આ આઠ પ્રકારે તદ્વિત્ત-
નિબ્ધન્ન નામ હોય છે.

સે કિં તં કમ્મણામે ?

કમ્મણામે-તળ્લહારિષ્, કદ્ધહા-
રિષ્, પત્તહારિષ્, દોસિષ્, સોત્તિષ્,
કપ્પાસિષ્, મંડવેઆલિષ્ ક્કોલાલિષ્ ।
સે તં કમ્મણામે !

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! કર્મનામનુ સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર- વેચવાલાયક પદાર્થના અર્થમાં
તદ્વિત્ત પ્રત્યય 'ઠક્' અને તેને 'ઈક્'
પ્રત્યય લગાડવાથી જે નામ નિબ્ધન્ન થાય તે
કર્મનામ કહેવાય છે. જેમકે- તાર્ણભારિક-
તૃણ વેચનાર, પાત્રભારિક-પાત્ર વેચનાર,
દૌષ્ટિક વસ્ત્ર વેચનાર, સૌત્રિક-સુતર વેચનાર,
કાર્યાસિક-કપાસ વેચનાર, ભાંડવૈચારિક-
વાસણ વેચનાર, કૌલાલિક-માટીના પાત્ર
વેચનાર. આ સર્વ કર્મનામો છે

સે કિં તં સિપ્પણામે ?

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! શિલ્પનામનુ સ્વરૂપ
કેવું છે ?

સિપ્પનામે—તુણિષ્ણ તંતુવાઙ્ણ
પટ્ટકારિષ્ણ ઉવ્વટ્ટિષ્ણ વરુહિષ્ણ મંજકારિષ્ણ
કટ્ટકારિષ્ણ છત્તકારિષ્ણ વજ્જકારિષ્ણ
પોત્થકારિષ્ણ ચિત્તકારિષ્ણ દંતકારિષ્ણ
લેપ્પકારિષ્ણ સેલકારિષ્ણ કોટ્ટિમકારિષ્ણ ।
સે તં સિપ્પનામે ।

સે કિં તં સિલોયનામે ?

સિલોયનામે—સમણે માહણે
સવ્વાતિહી । સે તં સિલોયનામે ।

સે કિં તં સંજોગનામે ?

સંજોગનામે—રણ્ણો સસુરણ્ણ, રણ્ણો
જામાડણ્ણ, રણ્ણો સાલ્લે, રણ્ણો માડણ્ણ,
રણ્ણો મગ્ગિણીવર્હી । સે તં સંજોગનામે ।

સે કિં તં સમીવનામે ?

ઉત્તર— શિલ્પ-કળા અર્થમાં તદ્દિત પ્રત્યય-‘ઠક્’ કરવાથી જે નામ નિષ્પન્ન થાય છે તે શિલ્પનામ છે. તે આ પ્રમાણે— તુન્ન જેનું શિલ્પ છે તે તૌન્નિક-દર્શ છે. તંતુઓનું વાય-સૂતર ફેલાવવું એ જેનું શિલ્પ છે તે તન્તુવાયિક-વણુકર, પટ્ટ તૈયાર કરવું એ જેનું શિલ્પ છે તે પાટ્ટકારિક-વણુકર, પિષ્ટ-પીઠી વગેરેથી શરીરના મલને દૂર કરવો એ જેનું શિલ્પ છે તે ઔદ્દૃત્તિક-હનમ, આ પ્રમાણે વાણુક, મૌજકારિક, કાષ્ટકારિક, છત્રકારિક, ખાણકારિક, પૌસ્તકારિક, ચૈત્રકારિક, દંતકારિક, લેખ્યકારિક, શૈલકારિક, કૌટ્ટિમકારિક વગેરે જાણવા. આ પ્રમાણે શિલ્પનામ છે.

પ્રશ્ન— હે ભદંત ! શ્લોકનામ શું છે ?

ઉત્તર— શ્લોક-યશરૂપ અર્થમાં તદ્દિત પ્રત્યય કરવાથી જે નામ નિષ્પન્ન થાય છે તે શ્લોકનામ છે. તે આ પ્રમાણે— તપશ્ચર્યાદિ શ્રમ જેની પાસે છે તે ‘શ્રમણુ’ અને પ્રશસ્ત બ્રહ્મ છે તે ‘બ્રાહ્મણુ’ અહીં પ્રશસ્ત અર્થમાં મત્વર્થીય ‘અચ્’ પ્રત્યય થવાથી સર્વ વર્ણોના અતિથિ માનવામાં આવે છે. તે શ્લોકનામ છે.

પ્રશ્ન— હે ભદંત ! સંયોગનામ એટલે શું ?

ઉત્તર— સંબંધાર્થમાં તદ્દિત પ્રત્યય હોવાથી જે નામ નિષ્પન્ન થાય છે તે સંયોગનામ છે. તે આ પ્રમાણે— રાજનેા શ્વસુર-રાજકીય શ્વસુર, રાજકીય જામાતા-જમાઈ, રાજકીય શાળો રાજકીય બનેવી વગેરે સંયોગનામ છે.

પ્રશ્ન— સમીવનામ એટલે શું ?

સમીવનામે-ગિરિસમીવે ણયરં-
ગેરં ગિરિણયરં, વિદિસાસમીવે ણયરં-
વેદિસં, વેદ્નાણ સમીવે ણયરં-વેદ્નં
વેદ્નાયડં, તગરાણ સમીવે ણયરં-તાગરં
તગરાયડં । સે ત સમીવનામે ।

સે કિં તં સંજૂહનામે ?

સંજૂહનામે-તરંગવહકારે, મલય-
વહકારે, અત્તાણુસદ્ધિકારે વિંદુકારે ।
સે તં સંજૂહનામે ।

સે કિં તં ઈસરિયનામે ?

રાયણ ઈસરણ તલવરણ માર્ડંવિણ
કોહંવિણ ડુબ્બે સેટ્ટિણ સત્થવાહણ
સેગાવહણ । સે તં ઈસરિયનામે ।

સે કિં તં અવચ્ચનામે ?

અવચ્ચનામે-અરિહંતમાયા ચક્કવટ્ટિમાયા
વલ્લદેવમાયા, વૈસુદેવમાયા, રાયમાયા
મુણિમાયા વાયગ્ગમાયા, સે તં અવચ્ચનામે,
સે ચં તદ્ધિતણ ।

ઉત્તર- સમીપ પાસે અર્થમાં તદ્ધિત
સંબંધી 'અણ્' પ્રત્યય થવાથી... જે
નામ નિષ્પન્ન થાય તે અસમીપનામ. તે
આ પ્રમાણે- ગિરિની પાસેનું નગર ગૈર,
ગિરિનગર, વિદિશાની પાસેનું નગર વૈદિશ,
વેન્નાની પાસેનું નગર વૈન્ના-વેન્નાતટ,
તગરાપાસેનું નગર તાગર, તાગરાતટ, આ
સમીપનામ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન- હે ભદંત ! સંયૂથનામ શું છે ?

ઉત્તર- અંથરચનાને સંયૂથ કહે છે.
આ અંથરચનારૂપ સંયૂથ જે તદ્ધિત પ્રત્યયવડે
સૂચિત કરવામા આવે તે સંયૂથાર્થ તદ્ધિત
પ્રત્યય તેનાથી જે નામ નિષ્પન્ન થાય તે
સંયૂથનામ છે. તે આ પ્રમાણે- તરંગવતી
નામક કથાગ્રથની રચના કરનાર 'તરંગ-
વતીકાર', મલયવતીનામક ગ્રથની રચના
કરનાર 'મલયવતીકાર' કહેવાય આ પ્રમાણે
આત્માનુષઠ્ઠિ, બિંદુક વગેરે ગ્રથો વિશે પણ
બાણી લેવું.

પ્રશ્ન- ઐશ્વર્યનામ શું છે ?

ઉત્તર- ઐશ્વર્યદ્યોતક શબ્દોથી તદ્ધિત
પ્રત્યય 'કપ્' કરવામા આવે અને તેથી જે
નામ નિષ્પન્ન થાય તે અશ્વર્યનામ કહે-
વાય છે. તે આ પ્રમાણે- રાજક, ઈશ્વરક,
માડબિક, કૌટુબિક, ઈભ્ય, શ્રેષ્ઠિક, સાર્થવાહક
સેનાપતિક આ પ્રમાણે ઐશ્વર્યનામ છે.

પ્રશ્ન- અપત્યનામ એટલે શું ?

ઉત્તર-અપત્ય-પુત્ર અર્થમાં તદ્ધિતપ્રત્યય
લગાડવાથી જે નામ નિષ્પન્ન થાય તે અપત્ય-
નામ છે જેમકે- અહર્તમાતા- મારુદેવીનો
પુત્ર મારુદેવેય-ઋષભઅહર્ત, ચક્રવર્તીમાતા-
સુમગલાનો પુત્ર સૌમંગલેય-ભરતચક્રવર્તી

અલદેવમાતા-રોહીણીનો પુત્ર રૌણિણ્ય
અલદેવ, વાસુદેવ-માતા- દેવકીનો પુત્ર દૈવ-
કેય-કૃષ્ણવાસુદેવ, રાજમાતા-ચૈલણાનો પુત્ર
ચૈલનેય- કુણીકરાજ, મુનિમાતા-ધારણીનો
પુત્ર ધારિણ્ય-મેઘકુમારમુનિ, વાયકમાતા
રૂદ્રસોમનો પુત્ર રૌદ્રસોમેય-વાચક આર્ય-
રક્ષિત આ અપત્યનામ છે. આ સર્વ તદ્દિત
પ્રત્યયથી નિષ્પન્નનામનું સ્વરૂપ છે.

સૈ કિં ત ધાઉષ ?

ધાઉષ-ભૂ સત્તાષ પરસ્સમાસા,
અથ વુઢ્ઢીષ, ફઢ્ઢ સાંઘરિસે, ગાઢ પઢ્ઢા-
લિઢ્ઢાસુ ગંથે ય, વાઢ લોચણે ।

[ભૂ સત્તાયાં પરસ્સૈમાયા, અથ વૃઢ્ઢૌ,
સ્પઢ્ઢ સાંઠપે, ગાઢૃ પ્રતિષ્ઠાલિપ્સચોઢ્ઢૈન્થે
ઞ, વાઢૃ લોઢ્ઢને] સૈ તં ધાઉષ ।

સૈ કિં તં નિરુત્તિષ ?

નિરુત્તિષ-મહીષ સેષ-મહિસો,
અમહ ય રોચહ ય અમરો, મુહું મુહું
લસહ્તિ મુસલં, કવિસ્સવિલંવષ ત્થેત્તિ
ય કરેહ કવિત્થં; ત્વિત્તિ કરેહ સ્વલં વ
હોહ ચિવસલં, ઉઢ્ઢકમ્નો ઉલ્લગો, મેહસ્સ
માલા મેહલા । સૈ તં નિરુત્તિષ । સૈ તં
ભાવષ્પમાણે । સૈ તં પમાણનામે । સૈ તં
દસનામે । સૈ તં નામે । નામેત્તિ પર્યં
સમ્મત્તં ॥

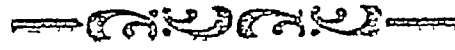
અન્ન- ધાતુજ નામનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- જે નામ ધાતુથી નિષ્પન્ન થાય
તેને ધાતુજ નામ કહેવામાં આવે છે. તે આ
પ્રમાણે- 'ભૂ' ધાતુ સત્તા અર્થમાં, પરસ્સમે-
યદી ધાતુ છે. તે અથવા તેનાથી 'ભવ'
[સંસાર] એવું નામનિષ્પન્ન થાય છે.
તે પ્રમાણે 'એધ' ધાતુ વૃદ્ધિ, સ્પર્ધા ધાતુ
સંઘર્ષ, ગાઢૃ ધાતુ પ્રતિષ્ઠા, લિપ્સા [ઇષ્ટા]
કે સંચય અને ખાઢૃ ધાતુ વિલોકના અર્થમાં
હોય છે. તેનાથી નિષ્પન્નનામ ધાતુજનામ
કહેવાય છે.

અન્ન- સહંત ! નિરૂક્તિજ નામ એટલે
શું ?

ઉત્તર- ક્રિયાકારક, ભેદ અને પર્યાય-
વાચી શબ્દોવડે શબ્દાર્થનું કથન કરવું તે
નિરૂક્તિ. તેનાથી જે નામ નિષ્પન્ન થાય
તે નિરૂક્તિજનામ છે. જેમકે- મહ્યાં હેતે
શ્વિતિ મહિષ :- પૃથ્વીપર જે શયના કરે તે
મહિષ-ભેંસ, અમતિ રૈતિ શ્વિતિ અમર :- જે
અમણ કરતાં શબ્દ કરે તે અમર, મુહુંમુહું-
સતિ શ્વિતિ મુસલં- જે વારંવાર ઊંચે-નીચે
જાય છે તે મૂસલ, કપિ-વાનર જેમ વૃક્ષની
શાખાપર ચેષ્ટા કરે તે કવિસ્થ, પગોને પ્રલેપ
કરનાર ચિકખલ, [ક્રીચડ] જેના કર્ણ
ઉર્ધ્વ હોય તે ઉલ્લૂ [ઘુવડ] મેખસ્ય માલા
તે મેખલા, આ નિરૂક્તિતદ્દિતનું કથન
થયું. આ પ્રમાણે પ્રમાણનામ અને દસ-
નામના સ્વરૂપનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

ઉપક્રમનો તૃતીયભેદ-પ્રમાણુ

૧૮૭. સૈ કિં ત ષમાણે ?

પમાણે—ચલત્વિહૈ ષણત્તૈ, તં
જહા—દ્વવ્વપમાણે ચેત્તપમાણે કાલ=
વ્વપમાણે ભાવપમાણે ॥

૧૮૭. પ્રશ્ન— ઉપક્રમના ત્રીજાભેદ પ્રમાણુનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— પ્રમાણના ચાર પ્રકાર છે,
જેમકે—(૧) દ્રવ્યપ્રમાણ (૨) ક્ષેત્રપ્રમાણ (૩)
કાલપ્રમાણ અને (૪) ભાવપ્રમાણ, પ્રમાણુનો
વ્યુત્પત્તિલભ્ય અર્થ જો છે કે જેનાવડે
ધાન્યાદિ પદાર્થતું માપ જાણવામાં આવે તે
પ્રમાણ, આ વ્યાખ્યામુજબ વ્યસૃતિ-પ્રસૃતિ
માપ વિશેષો પ્રમાણ છે, પ્રતિનિયત વસ્તુના
સ્વરૂપના જ્ઞાનને પણ પ્રમાણ કહેવામાં આવે
છે, આ રીતે ધાન્યાદિ દ્રવ્યોની પ્રમિતિ અને
પ્રમિતિના હેતુભૂત માપવિશેષને પણ પ્રમાણ
માનવામાં આવે છે.

૧૮૮. સૈ કિં તં દ્વવ્વપમાણે ?

દ્વવ્વપમાણે—દુવિહૈ ષણત્તૈ, તં
જહા—વ્વસનિષ્કણે સ વિભાગનિષ્કણે
ષ ।

૧૮૮. પ્રશ્ન— ભદંત ! દ્રવ્યપ્રમાણુનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર— દ્રવ્યવિષયક પ્રમાણુનું નામ
દ્રવ્યપ્રમાણ છે, તેના બે ભેદો છે, (૧)
પ્રદેશનિષ્પન્ન અને (૨) વિભાગનિષ્પન્ન.

સૈ કિં તં વ્વસનિષ્કણે ?

વ્વસનિષ્કણે—વ્વસાણુવોગ્મલે
તુવ્વસિણ જાવ દ્વસવ્વસિણ સંસિજ્જ=
વ્વસિણ અસંસિજ્જવ્વસિણ અર્ગતવ્વ-
સિણ । સૈ ત વ્વસનિષ્કણે ।

પ્રશ્ન— ભદંત ! પ્રદેશનિષ્પન્નદ્રવ્ય-
પ્રમાણુ શું છે ?

ઉત્તર— જે દ્રવ્યપ્રમાણ પુદ્ગલપરમાણુ,
જે પ્રદેશ યાવત્ દ્વ્યપ્રદેશ, સંખ્યાતપ્રદેશ,
અસંખ્યાતપ્રદેશ અનેઅનંતપ્રદેશથી નિષ્પન્ન
થાય તે પ્રદેશનિષ્પન્ન દ્રવ્યપ્રમાણ છે. આ
દ્વિપ્રદેશિક યાવત્ અનંતપ્રદેશિસ્કન્ધો સ્વ-
સ્વરૂપે જાણવામાં આવતા હોવાથી 'પ્રમીયતે
યત્ તત્પ્રમાણમ્' જે જાણવામાં આવે તે
પ્રમાણ. આ કર્મસાધનદ્વારા પ્રમાણની
કોટિમાં સ્થાન પામે છે.

સે કિં તં વિભાગનિષ્ક્રમણે ?

વિભાગનિષ્ક્રમણે-પંચવિદે પળ્લક્ષે,
તં જહા-માણે ઉમ્માણે ઓમાણે ગણિમે
પહિમાણે ।

સૈ કિં તં માણે ?

માણે-દુવિદે પળ્લક્ષે, ત જહા-
ધન્નમાણપ્પમાણે ચ રસમાણપ્પમાણે ચ ।

સૈ કિં તં ધન્નમાણપ્પમાણે ?

ધન્નમાણપ્પમાણે-દો અસઈઓ
પસઈ, દો પસઈઓ સૈતિયા, ચત્તારિ
સૈઈઆઓ કુલઓ, ચત્તારિ કુલયો
પત્થો, ચત્તારિ પત્થયા આઠમં, ચત્તારિ
આઠગાઈં દોળો, સઠ્ઠિ આઠયાઈં જહન્નણ
કુંભે, અસીઈ આઠયાઈં મહ્ઠ્ઠિમણ કુંભે,
આઠયસયં ઉક્કોસણ કુંભે, અઠ્ઠ ય આઠ-
યસઈણ વાહે ।

પ્રશ્ન- હે ભદંત ! વિભાગનિષ્ક્રમણ-
વ્યવસ્થા શુ છે ?

ઉત્તર— વિવિધ અથવા વિશિષ્ટ જે
લાગ-લગ-વિકલ્પ કે પ્રકાર છે, તે વિભાગથી
જે દ્રવ્યપ્રમાણની નિષ્પત્તિ થાય છે તે
વિભાગનિષ્ક્રમણ દ્રવ્યપ્રમાણ છે. જેમકે—આ
ધાન્યાદિ એક શેર, બે શેર છે, આ પ્રમાણે
સ્વરૂપનું નિરૂપણ ધાન્યાદિ દ્રવ્યગત પ્રદેશોના
આધારે નહીં પણ ૧ શેર, બે શેરરૂપ વિશિષ્ટ
વિભાગના આધારે થાય છે આ વિભાગ-
નિષ્ક્રમણદ્રવ્યપ્રમાણના પાંચ ભેદો છે. તે
આ પ્રમાણે— (૧) માન (૨) ઉન્માન (૩)
અવમાન (૪) ગણિમ અને (૫) પ્રતિમાન.

પ્રશ્ન- ભદંત ! માનનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ધાન્યના માપ અને રસના-
માપને માન કહે છે.

પ્રશ્ન- ધાન્યમાનનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ધાન્યાદિ નાકરદ્રવ્ય જેનો
ગિષ્ઠ છે તે ધાન્યમાન. તે આ પ્રમાણે—
અધોમુખ હાથમાં જેટલું ધાન્ય સમાવિષ્ટ
થાય તે અસૃતિ, જે અસૃતિની પ્રસૃતિ—
એળા પ્રમાણ ધાન્ય જેમાં સમાવિષ્ટ થાય
તે, જે પ્રસૃતિએની સૈતિકા- મગધનું માપ
વિશેષ, ચાર સૈતિકાનું કુડવ, ચાર કુડવ
બરાબર પ્રસ્થ, ચાર પ્રસ્થ બરાબર આઠક,
ચાર આઠક બરાબર દ્રોણ, સાઠ આઠકનો
બધન્ય કુલ, ૮૦ આઠકનો મધ્યમ કુલ અને
૧૦૦ આઠકનો ઉત્કૃષ્ટ કુલ હોય છે. ૮૦૦
આઠક બરાબર વાહ હોય. અસૃતિથી વાહ
યથંતના માપ મગધદેશમાં પ્રસિદ્ધ છે.

एएणं धणमाणप्पमाणं किं
पओएणं ?

एएणं धणमाणप्पमाणेण सुत्तो-
ली-मुख-इदुर-अलिंद-ओचारसांसियाणं
धणणाणं धणमाणप्पमाणनिव्वित्तिळ-
क्खणं भवइ, से तं धणमाणप्पमाणे ।

से किं तं रसमाणप्पमाणे ?

रसमाणप्पमाणे धणमाणप्पमा-
णाओ चउभागविवड्ढिए अर्हिभतरसिहा-
जुत्ते रसमाणप्पमाणे विहिज्जइ, तं जहा-
चउसट्ठिया४ चउपलपमाणा वत्तीसिया
८ सोलसिया १६ अट्ठमाइआ३२ चउ-
भाइआ६४ अट्ठमाणी१२८ माणी२५६
दो चउसट्ठियाओ वत्तीसिया, दो वत्ती-
सियाओ सोलसिया, दो सोलसियाओ
अट्ठमाइया, दो अट्ठमाइयाओ चउभा-
इया, दो चउभाइयाओ अट्ठमाणी, दो
अट्ठमाणीओ माणी ।

प्रश्न— धान्यमानथी इयुं प्रथोज्जन
सिद्धं थाय छे ?

ઉત્તર— મુકતોલી (એવી કોઠી જે
ઉપર-નીચે આંકડીને મધ્યમા થોડી પહોળી
હોય), મુખ (જેમાં અનાજ ભરી લોકો
વેચવા જાય), ઇદુર (સૂતર કે સૂતળીની
ખનાવેલ શુભુ), અલિંદ (ધાન્ય મૂકવાનો
આધાર વિશેષ), અપચારિ (મોટી કોઠી
જેવું પાત્ર વિશેષ-ખંડા) આ પાત્ર વિશે-
ષોમાં ભરવામાં આવેલ અનાજના પ્રમાણનું
પરિજ્ઞાન ધાન્યમાન પ્રમાણથી થાય છે.

પ્રશ્ન- રસમાન પ્રમાણ કેને કહે છે ?

ઉત્તર- પ્રવાહી પદાર્થ જેને વિષય
છે એવું રસમાનપ્રમાણ સેતિકાદિરૂપ ધાન્ય-
પ્રમાણથી ચતુર્ભાગ વૃદ્ધિરૂપ આક્યંતરશિ-
ખાથી યુક્ત હોય છે. (રસદ્રવ્ય ધાન્યદ્રવ્યની
જેમ નક્કર ન હોવાથી તેની શિખા-હોતી
નથી.) ૨૫૬ પલનું એક માની નામક રસ-
પ્રમાણ હોય છે. માનીના ૬૪ માં ભાગ-
પ્રમાણ એટલે ૪ પલ પ્રમાણ 'ચતુષ્પષ્ટિકા',
માનીનો ૩૨ મો ભાગ એટલે ૮ પલપ્રમાણ
'દ્વાત્રિંશિકા', માનીનો ૧૬ મો ભાગ એટલે
૧૬ પલ પ્રમાણ 'પોડશિકા', માનીનો
આઠમો ભાગ એટલે ૩૨ પલ પ્રમાણ 'અષ્ટ-
ભાગિકા', માનીના ચતુર્ભાગપ્રમાણ એટલે
૬૪ પલપ્રમાણ 'ચતુર્ભાગિક', માનીના
અર્ધભાગપ્રમાણ એટલે ૧૨૮ પલપ્રમાણ
'અર્ધમાનિક' નામક રસપ્રમાણ હોય છે.
આજ માનપ્રમાણને સ્પષ્ટ કરતાં સૂત્રકાર
કહે છે જે ચતુષ્પષ્ટિકાની ૧ દ્વાત્રિંશિકા, જે
દ્વાત્રિંશિકાની પોડશિકા, જે પોડશિકાની એક
અષ્ટભાગિકા, જે અષ્ટભાગિકાની એક ચતુ-
ર્ભાગિકા, જે ચતુર્ભાગિકાની એક અર્ધમાની
અને જે અર્ધમાનીની એક માની થાય છે.

एएणं रसमाणप्पमाणेण किं पओयणं ?

एएणं रसमाणप्पमाणेणं वारक-व-
लक-करक-कलसिय-गागरिय-दिइय-क-
रोडिय-कुडिअसांसियाणं रसाणं रसमा-
णप्पमाणनिव्वित्तिलक्खणं भवइ । से
तं रसमाणप्पमाणे । से तं माणे ॥

૧૮૯. સૈ કિં તં ઉમ્માણે ?

उम्माणे-जणं उम्मणिज्जइ,
तं जहा-अद्धकरिसो, करिसो, अद्धपलं,
पलं, अद्धतुला, तुला, अद्धभारो, भारो,
दो अद्धकरिसा करिसो, दो करिसा
अद्धपलं, दो अद्धपलाइं पलं, पंच पल-
सइआ तुला, दस तुलाओ अद्धभारो,
वीसं तुलाओ भारो ।

एएणं उम्माणप्पमाणेणं किं पओयणं ?

एएणं उम्माणप्पमाणेणं पत्ता-
गरतगरचोययकुंकुमखंडगुलमच्छंडि-
आईणं दच्चाणं उम्माणप्पमाणनिव्वित्ति-
लक्खणं भवइ । से तं उम्माणप्पमाणे ॥

પ્રશ્ન— આ રસમાનપ્રમાણથી કયા પ્રયોજનની સિદ્ધિ થાય છે ?

ઉત્તર— વારક-નાનો દેગડો, ઘટક-
સામાન્ય કળશ, કરક-વટ વિશેષ, કલશિકા-
નાનો કળશ, ગર્ગરી-ગાગર, દતિ-મશક,
કરોડિકા-એણું વાસણ જેનું મુખ પહોળું
હોય છે અને કુદી વગેરે પાત્રોમાં રાખેલ
રસના પ્રમાણનું પરિજ્ઞાન થાય છે. આ રીતે
માનપ્રમાણનું સ્વરૂપ જાણવું.

૧૮૯. પ્રશ્ન— ભદંત ! ઉન્માનપ્રમાણનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— ત્રાજવામાં મૂકીને જે વસ્તુ તોળવામાં આવે છે તેને ઉન્માનપ્રમાણ કહે છે. તે આ પ્રમાણે- અર્ધકર્ષ (પલનો આઠમો ભાગ-આ સૌ કરતાં લઘુપ્રમાણ છે), કર્ષ (પલનો ચતુર્થભાગ), અર્ધપલ, પલ, અર્ધતુલા, તુલા, અર્ધભાર, ભાર. આ પ્રમાણોની નિષ્પત્તિ આ રીતે થાય છે. જે અર્ધકર્ષો બરાબર એક કર્ષ. જે કર્ષોનો એક અર્ધપલ, જે અર્ધપલોનો એક પલ. ૫૦૦ પલની એક તુલા, ૧૦ તુલાનો એક અર્ધભાર, ૨૦ તુલાનો એક ભાર થાય છે.

પ્રશ્ન— આ ઉન્માનપ્રમાણથી કયા પ્રયોજનની સિદ્ધિ થાય છે ?

ઉત્તર— આ ઉન્માનપ્રમાણથી તેજપત્ર વગેરે પત્ર, અગર, તગર, ગંધ-દ્રવ્યવિશેષ, ચોયક, કુંકુમ, ખાંડ, ગોળ, મિસરી વગેરે દ્રવ્યના પ્રમાણનું પરિજ્ઞાન થાય છે. આ રીતે ઉન્માનપ્રમાણનું સ્વરૂપ જાણવું.

૧૯૦. સે કિં તં ઓમાણે ?

૧૯૦.

પ્રશ્ન- ભદ્ર ! અવમાનપ્રમાણ શું છે ?

ઓમાણે-જર્ણ ઓમિણિજ્ઞ, તે જહા-હત્યેણ વા દંડેણ વા ધ્વજ્ઞેણ વા જુગેણ વા નાલિયાપ્ વા અપ્રસ્થેણ વા મુસલેણ વા । દંડધ્વજ્જુગનાલિયા વ અવસમુમલં ચ ચડહત્યં । દસનાલિય ચ રજ્જું, વિયાણ ઓમાણસળ્ણાપ્ ॥૧॥

વત્યુંમિ હત્યમેજ્જં, સિત્તે દંડે ધ્વજ્જું ચ પત્યુંમિ । સ્થાયં ચ નાલિયાપ્ વિયાણ ઓમાણસળ્ણાપ્ ॥૨॥

एएणं अवमाणपमाणेणं किं पओयणं ?

एएणं अवमाणपमाणेणं स्थाय-
चियरइयकरकचियकडपडभिचिपरि-
वखेवसंसियाणं दव्वाणं अवमाणपमाण-
निव्वित्तिलक्खणं भवड । से तं अवमाणे ।

સે કિં તં ગણિમે ?

ગણિમે-જર્ણ ગણિજ્ઞ, તે જહા-
एणो, दस, सयं, सहस्सं, दस सहस्साइं
सयसहस्स, दससयसहस्साइं, कोडी ।

ઉત્તર- જે માધવામા આવે તે અથવા જેનાવડે માધવ તે અવમાન છે તે આ પ્રમાણુ- દ્વારથી, ૧૨૨થી, ધનુષથી, મુનથી, તાલિકાથી, સ્વકથી, સ્વસ્થ માધવામાં, માધવામાં આવે છે. આ રાજ પ્રમાણુ ધનુષ, મુન, તાલિકા, સ્વક અને સ્વસ્થ માધવ છે. ૧૦ તાલિકા એટલે ૪૦ દ્વારથી એક નવુ હોય છે ધનુષ તાલિકાના સમાન માધવામાં છે છતાં ધનુષ તાલિકા વડે પૂરક પૂરક ધનુષના માધવામાં આવે છે. તે અર્થેના વિગત કહેતાં સામ્યકાર કહે છે વાનુ-જુદ્ધવૃમિને માધવામાં આવે છે, મેત્ર-એવરને ૨૨૨૨, માર્ગને ધનુષથી, દુષ્ટાન્દિને તાલિકાથી માધવામાં આવે છે. આ અર્થે ગુનાન્દિ અવમાનમંત્રે જાણુવા નોંધવે

પ્રશ્ન- ભગવન્ ! આ અવમાનપ્રમાણુથી કયું પ્રયોજન વિદ્ય ધાય છે ?

ઉત્તર- ગાન-દ્રુપાન્દિ, સિત-ગ્રહ વગેરેથી નિમિત્ત પ્રમાણ પીડાદિ, ક્ષતિગત-ક્રમ્યતવડે વહેશયેલ દાષાન્દિ, પટવચ્ચ, ભિત્તિ-ભીત, પરિશ્રેય (ભીતની પરિશ્રિ અથવા નગરની જે પરિશ્રા હોય તે પરિશ્રેય) કટ-ચટાઇ, આ ગધામા મંદિત દ્રવ્યોતુ અવમાનપ્રમાણુથી પરિજ્ઞાન ધાય છે. આ રીતે અવમાનપ્રમાણુતું સ્વરૂપ જાણુવું.

પ્રશ્ન- ભદ્ર ! ગણિમ પ્રમાણુ શું છે ?

ઉત્તર- જે ગણવામા આવે તે અથવા જે વડે ગણવામાં આવે તે ગણિમ. તે આ પ્રમાણુ- એક, દસ, સો, હજાર, દશહજાર, લાખ, દશલાખ, કોડ વગેરે.

एएणं गणिमप्पमाणेणं किं-
पओयणं ?

एएणं गणिमप्पमाणेणं भित्तगभि-
त्तिभत्तवेयणआयव्वयसंसियाणं दव्वाणं
गणिमप्पमाणनिच्चित्तिलङ्गवुणं भवइ ।
से तं गणिमं ।

૧૧૧. સે કિં તં પહિમાણે ?

પહિમાણે-જર્ણ પહિમિણિજ્જહ,
તં જઠા-શુંજા કાગળી ગિપ્ફાઓ કમ્મ-
માસઓ મંડલઓ સુવળ્ણો । પચ શુંજાઓ
કમ્મમાસઓ, ચત્તારિ કાગળીઓ
કમ્મમાસઓ, તિણિ નિપ્પાવા કમ્મ-
માસઓ, એવં ચરુકો કમ્મમાસઓ,
ચારસ કમ્મમાસયા મંડલઓ એવં અહ-
યાલીસં કાગળીઓ મંડલઓ, સોલસ-
કમ્મમાસયા સુવળ્ણો, એવં ચરુસદ્ધિ
કાગળીઓ સુવળ્ણો ।

एएणं पडिमाणप्पमाणेणं किं
पओयणं ?

एएणं पडिमाणप्पमाणेणं सुवण-
रजतमणिमोत्तियसंखसिलप्पवालाईणं द-
व्वाणं पडिमाणप्पमाणनिच्चित्तिलङ्गवुणं
भवइ । से तं पडिमाणे । से तं विभा-
गनिष्फण्णे । से तं दव्वप्पमाणे ॥

प्रश्न- लढंत ! गणिमप्रमाणुथी क्या
प्रयोञ्जनी सिद्धि थाय छे ?

उत्तर-आ गणिमप्रमाणुथी काम करनार
लृत्य-नोऽकगहिनी वृत्ति, लोञ्जन, वेतन
संभंधी व्यायव्यथी संभंधित इपिया
वगेरे द्रव्येना प्रमाणुनुं परिज्ञान थाय छे,
गणिमप्रमाणुनुं आ स्वइय छे.

૧૬૧. પ્રશ્ન-લદંત ! પ્રતિમાનપ્રમાણુ શું છે ?

ઉત્તર- સુવર્ણાદિદ્રવ્ય જેનાવડે માપ-
વામાં આવે અથવા જેનું વજન કરવામાં
આવે તે પ્રતિમાન છે સુવર્ણાદિદ્રવ્ય શુન્ત-
રત્તિ (ચણેહી પ્રમાણુમાપ), કાકણી, નિષ્પાવ
કર્મમાપક, મંડલક, સ્વર્ણ વગેરેથી લેખ-
વામાં આવે છે. સવા ચણેહીથી એક કાકણી
અને પોણા બે ચણેહીથી એક નિષ્પાવ થાય
છે. ૪ કાકણી અથવા ત્રણ નિષ્પાવોથી એક
કર્મમાપક, ૪ કાકણીથી નિષ્પદ એવા
૧૮ કર્મમાપકોનું એક મંડળ થાય છે. આ
રીતે ૪૮ કાકણીઓ બરાબર એક મંડલક
હોય છે ૧૯ કર્મમાપક બરાબર એક સુવર્ણ
અથવા ૬૪ કાકણી બરાબર ૧ સુવર્ણ
હોય છે.

प्रश्न- लढंत ! आ प्रतिमानप्रमाणुथी
क्या प्रयोञ्जनी सिद्धि थाय छे ?

उत्तर- आ प्रतिमानप्रमाणुथी सुवर्ण,
रजत, मणि, भौक्षिक, शंभ, प्रवाल वगेरे
द्रव्येना प्रमाणुनुं परिज्ञान थाय छे. आ
रीते विभागनिष्पद द्रव्यप्रमाणुना पांचे
लेहेनुं स्वइयवर्णन पूर्ण थयु. आ रीते
अद्वैतनिष्पन्नना निष्पलुथी द्रव्यप्रमाणुनुं
यथु निष्पलु थयु गयु.

૧૨. સે કિં તં સ્વેત્તપ્પમાણે ?

સ્વેત્તપ્પમાણે—દુવિદ્ધે પળ્લસે, ત જહા—પણ્ણનિપ્પણ્ણે ચ વિભાગનિપ્પણ્ણે ય ।

સે કિં તં પણ્ણનિપ્પણ્ણે ?

પણ્ણનિપ્પણ્ણે—એગપણ્ણોગાદે હુપ્પણ્ણોગાદે તિપ્પણ્ણોગાદે જાવ સંસિજ્જપણ્ણોગાદે અસંસિજ્જપણ્ણોગાદે, સે તં પણ્ણનિપ્પણ્ણે ।

સે કિં તં વિભાગનિપ્પણ્ણે ?

વિભાગનિપ્પણ્ણે—અંગુલવિહત્થિર-
વણીકુચ્છીધણુગાઉર્યં વ બોદ્ધવ્વં ।
જોયણસેઠ્ઠી પરં લોગમલોગડવિ ચ
તથેવ ॥૧॥

સે કિં તં અંગુલે ?

અંગુલે—તિવિદ્ધે પળ્લસે, સં જહા-
આર્યંગુલે ઉસ્સેહંગુલે પમાણંગુલે ।

સે કિં તં આર્યંગુલે ?

૧૨. પ્રશ્ન—શ્રમાનિરૂપણું છે ?

ઉત્તર— શ્રમાનિરૂપણું એ પ્રમાણું છે—
પ્રદેશનિરૂપણ અને વિભાગ-નિરૂપણ.

પ્રશ્ન— પ્રદેશનિરૂપણ શ્રમાનિરૂપણું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— શ્રમનો નિવિભાગ (જેનો
વિભાગ ન કરી શકે તેવો) ને જાગ તે
પ્રદેશ કહેવાય છે. એવા પ્રદેશથી જે શ્રમાનું
નિરૂપણ થાય તે પ્રદેશનિરૂપણ શ્રમાનિરૂપણું.
યથા— લોક પ્રદેશાવગાદ, ગ્રામ પ્રદેશાવગાદ,
ત્રણ પ્રદેશાવગાદ યાવત્ અન્યાન પ્રદેશાવ-
ગાદ, અન્યાનપ્રદેશાવગાદ, જે શ્રમરૂપ
પ્રમાણુ છે તે પ્રદેશનિરૂપણ શ્રમાનિરૂપણું છે.
પ્રદેશોથી નિરૂપણ થયું તેનું એવું સ્વરૂપ છે.
આ સ્વરૂપ તથાવામાં આવે છે તેથી
' પ્રમાણુતે તત્ પ્રમાણમ્ ' એ અર્થસ્થાપન
રૂપ પ્રમાણુશબ્દ અહીં ઘટિત થાય છે.

પ્રશ્ન— વિભાગનિરૂપણ શ્રમાનિરૂપણું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— વિભાગ-અંગથી નિરૂપણ થાય
તે વિભાગનિરૂપણ અર્થાત્ અંગુલ, વેત, રત્તિ (હાથ), કુક્કિ, મતુલ, ગાઉ, ચોખ્ખ, ઘેણિ, મતલ, લોપ, અલોપરૂપ વિભાગવડે ને
શ્રમ તથાવામાં આવે તે વિભાગનિરૂપણ શ્રમાનિરૂપણું છે.

પ્રશ્ન— બહત ! અંગુલ એટલે શું ?

ઉત્તર— અંગુલ ત્રણ પ્રકારના છે—
આત્માંગુલ, ઉત્સેધાંગુલ, અને પ્રમાણુાંગુલ.

પ્રશ્ન— બહત ! આત્માંગુલ શું છે ?

આર્યગુલે-જે ણં જયા મણુસ્સા
 ધવંતિ તેસિં ણં તયા અપ્પણો અંગુલેણં
 દુવાલસ અંગુલાઈં મુઠં, નવમુહાઈં પુરિસે
 યમાણજુત્તે ભવઙ્, દોણિણ્ણ પુરિસે માણ-
 જુત્તે ભવઙ્, અદ્ધમારં તુલ્લમાણે પુરિસે
 ઉમ્માણજુત્તે ભવઙ્ ।

માણુમ્માણપમાણજુત્તા લક્ષણ-
 વંજણગુણેઠિ ઉવષેયા । ઉત્તમકુલપ્પસૂયા
 ઉત્તમપુરિસા મુણેયવ્વા ॥૧॥

હીંતિ પુણ અદ્ધિયપુરિસા, અદ્ધસયં
 અંગુલાણ ઉવ્વિદ્ધા । છળ્ણણુદ્ધ અઠમ-
 પુરિસા, ચ્ચહ્હત્તરં મલ્લિમ્મિલ્લા ઉ ॥૨॥

હીંણા ઘા અદ્ધિયા ઘાં, જે સ્વલ્લ
 સરસક્કસારપરિહીણા । તે ઉત્તમપુરિસાણં
 અવસ્સ-પેસત્તણમુવેંતિ ॥૩॥

દ્ધણં અંગુલ્લપમાણેણં છ અંગુલાઈં
 પાઓ, દો પાયા વિહત્ત્થી, દો વિહ-
 ત્થીઓ રચણી, દો રચણીઓ ક્કુચ્છી,
 દો ક્કુચ્છીઓ દંડં, ધણૂ, જુગે, નાલ્લિયા,
 અક્કલે, મુસલ્લે, દો ધણુસહસ્સાઈં ગાહર્યં,
 વત્તારિ ગાહર્યાઈં જોયણં ॥

ઉત્તર- જે કાળમા જે પુરૂષો હોય
 તેમના અંગુલને આત્માંગુલ કહે છે ૧૨
 આત્માંગુલનું એક મુળ, નવમુળ માણુ-
 વાળો એટલે ૧૦૮ આત્માંગુલની ઊંચાઇવાળો
 પુરુષ પ્રમાણયુક્ત કહેવાય છે. દ્રોણિક પુરુ-
 ષ માનયુક્ત હોય છે અર્થાત્ દ્રોણી-જળથી
 પરિપૂર્ણ મોટી જળકુંડીમાં પુરુષ પ્રવેશે તેના
 પ્રવેશવાથી દ્રોણ જલ બહાર નીકળી જાય તો
 તે પુરુષ માનયુક્ત માનવામાં આવે છે.
 અર્ધભાર પ્રમાણ તુલિત પુરુષ ઉન્માનયુક્ત
 હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે વ્રાજવામાં તોળ-
 વાથી જે પુરુષ અર્ધભાર વળનવાળો હોય
 તે ઉન્માનપ્રમાણથી યુક્ત હોય છે. ચક્રવર્તી
 આદિ ઉત્તમપુરુષો ઉન્માનપ્રમાણ યુક્ત,
 શંખ, સ્વસ્તિક વગેરે લક્ષણો, મધા, તિલક,
 તલાદિ વ્યંજનો અને ઔદાર્યાદિ ગુણોથી
 સંપન્ન હોય અને ઉચ્ચકુલ આદિ ઉત્તમ-
 કુલોમાં જન્મ પ્રાપ્ત કરે છે. ઉત્તમપુરુષ
 પોતાના અંગુલથી ૧૦૮ અંગુલ, અધમ-
 પુરુષ ૬૬ અંગુલ અને મધ્યમપુરુષ ૧૦૪
 અંગુલ ઊંચા હોય છે. આ હીન તથા મધ્યમ
 પુરુષોની વાણી જનોપાદેય અને ધીર, ગભીર
 નથી હોતી. તે માનસિક ક્ષિયનિથી હીન હોય
 છે અને શુભપુહ્ગલોના ઉપચયથી ઉત્પન્ન
 થનાર શારીરિકશક્તિથી રહિત હોય છે. તે
 અશુભ કર્મોદયના પ્રભાવથી ઉત્તમપુરુષોના
 દાસત્વને પ્રાપ્ત થાય છે. (જે હીન હોય
 પરંતુ સ્વશાદિ ગુણોથી સંપન્ન હોય તો તે
 બધા ઉત્તમકોટિમાંજ પરિગણિત થાય છે)
 પૂર્વોક્ત છ અંગુલનો એક 'પાદ' હોય છે.
 એ પાદની એક 'વિતસ્તિ' હોય છે. એ
 વિતસ્તિની એક રત્નિ, એ રત્નિની એક 'કુક્ષિ'
 હોય છે. દંડ, ધનુષ, યુગ, નાલિકા, અક્ષ
 અને મુસલ એ કુક્ષિ પ્રમાણ હોય છે. એ હજાર
 ધનુષનો એક ગબ્ધૂત (કોષ) અને ચાર
 ગબ્ધૂત બરાબર એક યોજન હોય છે.

१९३. एएणं आयंगुलपमाणेणं किं पओयणं ? १८३.

एएणं आयंगुलपमाणेणं जे णं
जया मणुरसा हवति तेसि णं तथा णं
आयंगुलेणं अगडतलागदहनर्वावीपु-
वखरिणीदिहिभगुंजालियाओ मरा
सरपंतियाओ समयरपतिवाओ विलपं-
तियाओ आगमृजाणकाणवणवणसंड-
घणरार्ओ डेउलसभापवाधुभखाउअपरि-
हाओ पागारअट्टालयचरियदारगोपुरवा-
मायधरसरणलयण आवणमिघाडगति-
गचउक्कचच्चरचउस्मुडमहापदपहमगडरह-
जाणजुग्गगिह्लिथिल्लिमिविय संदमाणि-
याओ लोहीलोहकडाहकडिल्लयमंडम-
त्तोवगरणमारिणि अज्ज-कालियाइं च
जोयणाइं भविज्जंति ।

से समासओ निविहे पण्णत्ते,
त जहा-सूर्अंगुले, पयरंगुले, घणंगुले ।
अंगुलायया एगपणसिया सेही सूर्अं-
गुले, सूर्इ सूर्इगुणिया पयरंगुले, पयरं
सूर्इए गुणितं घणंगुले । एएसि णं भंते !
सूर्इअंगुलपयरंगुलघणंगुलाणं कयरं कयरं-
हितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा
विसेसाहिया वा ? सच्चत्थोवे सूर्इअंगुले,
पयरंगुले असंखेज्जगुणे, घणंगुले असं-
खिज्जगुणे । से तं आयंगुले ॥

प्रश्न- एएणं आयंगुलपमाणेणं किं पओयणं ?
उत्तर- एएणं आयंगुलपमाणेणं जे णं जया मणुरसा हवति तेसि णं तथा णं आयंगुलेणं अगडतलागदहनर्वावीपुवखरिणीदिहिभगुंजालियाओ मरा सरपंतियाओ समयरपतिवाओ विलपंतियाओ आगमृजाणकाणवणवणसंडघणरार्ओ डेउलसभापवाधुभखाउअपरिहाओ पागारअट्टालयचरियदारगोपुरवामायधरसरणलयण आवणमिघाडगतिगचउक्कचच्चरचउस्मुडमहापदपहमगडरहजाणजुग्गगिह्लिथिल्लिमिविय संदमाणियाओ लोहीलोहकडाहकडिल्लयमंडमत्तोवगरणमारिणि अज्ज-कालियाइं च जोयणाइं भविज्जंति ।

उत्तर - से आयंगुलपमाणेणं जे णं जया मणुरसा हवति तेसि णं तथा णं आयंगुलेणं अगडतलागदहनर्वावीपुवखरिणीदिहिभगुंजालियाओ मरा सरपंतियाओ समयरपतिवाओ विलपंतियाओ आगमृजाणकाणवणवणसंडघणरार्ओ डेउलसभापवाधुभखाउअपरिहाओ पागारअट्टालयचरियदारगोपुरवामायधरसरणलयण आवणमिघाडगतिगचउक्कचच्चरचउस्मुडमहापदपहमगडरहजाणजुग्गगिह्लिथिल्लिमिविय संदमाणियाओ लोहीलोहकडाहकडिल्लयमंडमत्तोवगरणमारिणि अज्ज-कालियाइं च जोयणाइं भविज्जंति ।

१९३

આદિ, મહાપથ-રાજમાર્ગ, પથ-સામાન્ય
માર્ગ, શકટ-ગાડું, યાન-રથ, યુગ્ય-વિશેષ
પ્રકારની પાલખી, ગિલ્લિ, થિલ્લિ-વિશેષ
પ્રકારની સવારી, શિબિકા-સામાન્ય પાલખી,
સ્યન્દમાનિકા- પુરૂષપ્રમાણુ લાંબુ યાન વિશેષ,
લૌહી-લોખંડની નાની કડાઈ, લોહ-કટાહ-
મધ્યમ પ્રમાણુવાળી કડાઈ, કટિલ્લક-ઘણી-
મોટી કડાઈ, ભાંડ-માટીના પાત્રો, અમત્ર-
કાંસાના પાત્રો, ઉપકરણુ-ગાર્હસ્થિક કામમાં
વપરાતી વસ્તુ, પોતાના યુગમાં ઉત્પન્ન થયેલ
વસ્તુઓ તેમજ યોજન આ સર્વનું માપ
કરવામાં આવે છે. અર્થાત્ આ બધી અશા-
શ્વત વસ્તુઓ આત્માંગુલથી માપવામાં
આવે છે.

તે આત્માંગુલ સંલેપથી ત્રણ પ્રકારમાં
વિભક્ત થાય છે (૧) સૂચ્યંગુલ (૨) પ્રત-
રાંગુલ અને (૩) ધનાંગુલ એક અંગુલ લાંબી
અને એક પ્રદેશપ્રમાણુ પહોળી આકાશપ્રદેશો-
ની શ્રેણીનું નામ સૂચ્યંગુલ છે. આ સૂચ્યંગુલ
પરિમિત સ્થાનમાં અમંગ્યાત પ્રદેશ હોય છે.
તે સૂચી આકારે (.... આ રીતે) ગોઠવાયેલ
હોય છે. સૂચીને સૂચીથી ગુણુતાં પ્રતરાંગુલ
બને છે. અસત્ કલ્પનાથી સૂચીના ત્રણ પ્રદેશ
માનવામાં આવે તો ૩ ને ૩ થી ગુણુતાં ગુણુ-
નક્ષત્રરૂપ ૯ પ્રદેશ પ્રતરાંગુલરૂપ બાણુવા. તેની
સ્થાપના [: : :] આ પ્રમાણુ છે. સૂચી
સાથે પ્રતરને ગુણુતાં ધનાંગુલ થાય છે. કલ્પના
પ્રમાણુ ૩ અને ૯ ના ગુણુનક્ષત્રરૂપ ૨૭
પ્રદેશ ધનાંગુલ થાય છે. તેની : : :
સ્થાપના આ રીતે થાય છે. : : :
: : :
: : :

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! સૂચ્યંગુલ, પ્રતરાંગુ
અને ધનાંગુલ, આ ત્રણમાં કેાણુ કેનાથી
અલ્પ, બરાબર અથવા વિશેષાધિક છે ?

ઉત્તર- એ સર્વેના સ્વરૂપને જોઈને
આર્ય કે તેનાથી અભેદપાત્રને, પ્રત્યક્ષ
કે. તેનાથી અભેદપાત્રને, ધનાચાર કે. આ
પ્રમાણે સ્વાભાવિકત્વે સ્વરૂપ નહીં.

૧૯૪. સે કિં તં ઉસ્સેહંગુલે ?

૧૯૪.

પ્રશ્ન- સદત્ ! ઉસ્સેહંગુલે શું છે ?

ઉસ્સેહંગુલે-અણેગવિદ્દે પળ્લક્કે, તે જદ્દા-
પરમાણુ તસરેણુ. રહરેણુ અગ્ગયં ચ
વાલ્લસ્સ । ઠિક્કણા જ્ઞયા ય જર્જા, અદ્દ-
ગુણવટ્ઠિયા કમસો ॥૧॥

ઉત્તર- ઉસ્સેહંગુલે ઉસ્સેહંગુલે જે
અંશુલ મનાય તે ઉસ્સેહંગુલે આર્યાનાર-
વચેદના સર્જીત્તી ઉસ્સેહંગુલે નિરૂપણ કરવા
તે અંશુલ ઉપરોક્તનાં હોવાય તે ઉસ્સેહંગુલે
તે આ પ્રમાણે- પરમાણુ, અસ્સેહંગુ, અંશુલ,
બાલગમ, વિદ્યા, યુદ્ધ, યવ તે બધાને કમસો
આહ-આહ મના કરવાને હોય છે.

સે કિં તં પરમાણુ ?

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! પરમાણુ શું છે ?

પરમાણુ-દુવિદ્દે પળ્લક્કે, તે જદ્દા-
સુહુમે ય વવહારિણ ય, તત્થ ણં જે સે
સુહુમે સે ઠપ્પે । તત્થ ણં જે સે વવહારિ-
ણ સે ણં અણંતાણંતાણં સુહુમપોગ્ગ-
લાણં સમુદયસમિહસમાગમેણં વવહારિણ
પરમાણુપોગ્ગલે નિપ્પજ્જટ ।

ઉત્તર- પરમાણુ એ પ્રકારના આ છે.
(૧) સુહુમપરમાણુ અને (૨) વ્યાવહારિક
પરમાણુ. આમાં સુહુમપરમાણુ અદ્વત્તનાં
અનુપરોક્તી હોવાથી અન્યાપ્તયેય છે (તેની
વ્યાખ્યા કરતા નથી) વ્યાવહારિક પરમાણુ
છે તે અનંતાનંત સુહુમપરમાણુઓના સમૂ-
હાય-મિથિના સમાગમથી અણંત વેદી-
ભાવરૂપ મયોગાત્મક મિલનથી ઉત્પન્ન થાય
છે નિરૂપણથી તે તે પરમાણુઓના
અંશોગથી નિષ્પન્ન થવાને કારણે સ્વરૂપ છે.
પરંતુ વ્યવહારનયથી ત્યા સુધી સુહુમપર-
માણુઓથી નિષ્પન્ન સુહુમપરમાણુઓનો સમૂહ
સ્થૂલતાને પ્રાપ્ત ન કરે ત્યા સુધી 'વ્યાવહારિક-
પરમાણુ' કહેવાય છે.

સે ણં મંતે ! અસિધારં વા સુર-
ધારં વા ઓગાહેજ્જા ?

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! તે વ્યાવહારિક પુદ્ગલ
પરમાણુ તલવાર કે છરાધાર ને અવગાહિત
કરી શકે છે ? અર્થાત્ તલવારદિ શસ્ત્ર
તેનાપર આક્રમણ કરી શકે છે ?

હંતા ઓગહોજ્જા ।

સે ણં તત્થ છિજ્જેજ્જ વા
મિજ્જેજ્જ વા ?

નો ઇણદ્દે સમદ્દે, નો ચ્હલુ તત્થ
સત્થં કમદ્દ ।

સે ણં મંતે ! અગ્ગિનાયસ્સ
મજ્જં મજ્જેણં વીઠ્ઠવણ્ણા ?

હંતા વીઠ્ઠવણ્ણા ।

સે ણં મંતે ! તત્થ હદ્દેજ્જા ?

નો ઇણદ્દે, સમદ્દે, નો ચ્હલુ તત્થ
સત્થં કમદ્દ ।

સે ણં મંતે ! પુવ્વચ્છરસંવટ્ઠગસ્સ
મહામેદ્દસ્સ મજ્જ મજ્જેણં વીઠ્ઠવણ્ણા ?

હંતા વીઠ્ઠવણ્ણા ।

સે ણં તત્થ ઉદ્દલ્લે સિયા ?

નો ઇણદ્દે સમદ્દે, ણો ચ્હલુ તત્થ
સત્થં કમદ્દ ।

ઉત્તર- હા, એમ થઈ શકે છે.

પ્રશ્ન- શુ તે તેનાથી છેદાઈ-લેદાઈ
શકે છે ?

ઉત્તર- આ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્
શસ્ત્ર વ્યાવહારિકપુદ્ગલને છેદી ન શકે કારણકે
વ્યાવહારિકપુદ્ગલપરમાણુ યદ્યપિ સ્કંધરૂપ
છે છતાં સૂક્ષ્મ-પરિણત હોવાથી છેદાતો-
લેદાતો નથી.

પ્રશ્ન- ભંતે ! તે વ્યાવહારિકપરમાણુ
શુ અગ્નિના મધ્યભાગમા થઈને પસાર થઈ
જાય છે ?

ઉત્તર- હા, પસાર થઈ જાય છે.

પ્રશ્ન- ભદંત ! તેમાં તે બળી જાય છે ?

ઉત્તર- આ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્
અગ્નિમાંથી પસાર થવા છતાં તે બળતો નથી
કેમકે અગ્નિરૂપ શસ્ત્રની તેનાપર અસર
થતી નથી

પ્રશ્ન- ભદંત ! તે વ્યાવહારિક પરમાણુ
શુ પુષ્કરસવર્તક નામક મેઘની મધ્યમાથી
પસાર થઈ શકે છે ? [ઉત્સર્પિણીકાળનો
'દુષ્પદ્મપમા' નામક પ્રથમ આરો પૂર્ણ-
થવાપર મનુષ્યના અભ્યુદયમાટે થતા પાચ-
મેઘોમાથી પ્રથમ મેઘ તે પુષ્કરસવર્તક છે.
તેનાથી ભૂમિગત રક્ષતા આતાપ વગેરે
અશુભ પ્રભાવ શાન્ત થાય છે]

ઉત્તર- હા, તે પસાર થઈ જાય છે

પ્રશ્ન- તેના પાણીમા તે ભીનો થાય છે ?

ઉત્તર- આ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્
તે ભીનો થતો નથી કેમકે પાણીરૂપ શસ્ત્રની

સે ણં મંતે ! ગંગાણ મહાણર્ષેણ
પદિસોયં હવ્યમાગચ્છેજ્ઞા ?

હંતા હવ્યમાગચ્છેજ્ઞા ।

સે ણં તત્થ વિણિયાયમાવજ્જે-
જ્ઞા ?

નો ણ્ણદ્દે સમદ્દે, ણો ગ્ગલ્લ તત્થ
સત્થં કમદ્દ ।

સે ણં મંતે ! ઉદગાવત્તં વા
ઉદગવિંદું વા ઓગાહેજ્ઞા ?

હંતા ઓગાહેજ્ઞા ।

સે ણં તત્થ ફુચ્છેજ્ઞા ઘા ?
પરિયાવજ્જેજ્ઞા વા ?

ણો ણ્ણદ્દે સમદ્દે, નો સ્સલ્લ તત્થ
સત્થં કમદ્દ ॥

સત્થેણં સુત્તિક્કલેણ ઘિ, ઠ્ઠિત્તું
મેત્તું ચ જો કિર ન સકો । તં પરમાણું
સિદ્ધા, વયંતિ આહં પમાણાણં ॥૧॥

તેના પર અન્ય શબ્દો નથી.

પ્રશ્ન- ભગવન ! મું તે વ્યાવહારિક પર-
માણુ તેના પદાનગીના પ્રવિણતા (કાંઈ
પ્રવાર) આ શીલનથી નિર્ણય છે ?

ઉત્તર- હા, તે પ્રવિણતા પ્રમાણમાં શીલ-
નથી કરી શકે છે.

પ્રશ્ન- મું તે તેના પ્રવિણતાના પાત્રે છે ?

ઉત્તર- આ વર્ણ અર્થમાં નથી કારણકે
તેના પર પ્રવિણતાના રૂપ શસ્ત્રની અન્ય
શબ્દો નથી.

પ્રશ્ન- ભગવન ! મું તે વ્યાવહારિક-
પરમાણુ ઉદગવર્ત-વ્યાવહારમાં અન્ય
વ્યાવહારિક વ્યવહારિક માટે શકે છે ?

ઉત્તર- હા, તે તેના વ્યવહારિક
માટે શકે છે.

પ્રશ્ન- તો મું તે તેમાં પૂરિભાવ (અર્થ)
ને પ્રાપ્ત થાય છે અથવા જાળકે પવિત્રિભાવ
માટે થાય છે ?

ઉત્તર- આ વર્ણ અર્થમાં નથી. તે સ્ત્રી
જતો નથી અથવા જાળકે પવિત્રિભાવો નથી
કારણકે આ શસ્ત્રની તેના પર અન્ય શબ્દો
નથી આ અર્થને સંદેહમાં ગાથાવડે કહેતા
સૂત્રકાર કહે છે- કેવળજ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે કે
પરમાણુનું સુતીક્ષ્ણ શસ્ત્રવડે છેદન-એદન કરી
શકાતું નથી. આ પરમાણુ અર્થ પ્રમાણોની
આદિ છે અર્થાત્ ત્રસરેણુ વગેરેની શસ્ત્રાત
તેનાથીજ થાય છે.

૧૯૫. અણંતાણં વવહારિય પરમાણુપોગ્ગલાણં ૧૯૫.
સમુદયસમિદ્દેસમાગમેણં સા પગા ઉસ-

અનંત વ્યાવહારિક પરમાણુઓના
એકએક થઈ મળવાથી ઉત્પન્ન થયેલા સુતીક્ષ્ણુ,

પ્હસપ્હિયાઈ વા સપ્હસપ્હિયાઈ વા ઉહ્-
રેપ્હૂ વા તસરેપ્હૂ વા રહરેપ્હૂ વા ।

અટ્ટ ઉસપ્હસપ્હિયાઓ સા ઈગા
સપ્હસપ્હિયા । અટ્ટ સપ્હસપ્હિયાઓ સા
ઈગા ઉહરેપ્હૂ, અટ્ટ ઉહરેપ્હૂઓ સા ઈગા
તસરેપ્હૂ । અટ્ટ તસરેપ્હૂઓ સા ઈગા રહ-
રેપ્હૂ । અટ્ટ રહરેપ્હૂઓ દેવકુરુ-ઉત્તરકુ-
રૂણં મણુઆણં સે ઈગે વાલગ્ગે । અટ્ટ
દેવકુરુઉત્તરકુરૂણ મણુયાણં વાલગ્ગા
ઠરિવાસરમ્મગવાસાણં મણુયાણં સે ઈગે
વાલગ્ગે । અટ્ટ ઠરિવાસરમ્મગવાસાણં
મણુસ્સાણં વાલગ્ગા હેમવયહેરણ્ણવયાણં
મણુસ્સાણં સે ઈગે વાલગ્ગે । અટ્ટ હેમવ-
યહેરણ્ણવયાણં મણુસ્સાણં વાલગ્ગા પુવ્વ-
વિદેહઅવરવિદેહાણં મણુસ્સાણં સે ઈગે
વાલગ્ગે । અટ્ટપુવ્વવિદેહઅવરવિદેહાણં
મણુસ્સાણં વાલગ્ગા ભરહરવયાણં મણુ-
સ્સાણં સે ઈગે વાલગ્ગે, અટ્ટ ભરહેરવ-
યાણં મણુસ્સાણં વાલગ્ગા સા ઈગા
લિક્કલા, અટ્ટ લિક્કલાઓ સા ઈગા જૂયા,
અટ્ટ જૂયાઓ સે ઈગે જવમજ્જા, અટ્ટ
જવમજ્જા સે ઈગે અંગુલે । ઈણં અંગુલાણં
પમાણેણં છ અંગુલાઈં પાદો, વારસ
અંગુલાઈં વિહત્થી, ચત્તવીસં અંગુલાઈં
રયણી, અહયાલીસં અંગુલાઈં કુચ્છી,
છન્નવહઅંગુલાઈં સે ઈગે દંઢેહ વા ધપ્પૂ
વા જુગેહ વા નાલિયાહ વા અક્કલેહ વા,
મુસલેહ વા । ઈણં ધપ્પુપમાણેણં દો
ધપ્પુસહસ્સાઈં ગાઉયં, ચત્તારિ ગાઉયાઈં
જોયણં ।

તેનાથી સ્લક્ષણુસ્લક્ષિણુકા, તેનાથી ઉર્ધ્વરેણુ-
પોતાની મેળે કે પવનથી પ્રેરિત થઈ ઉર્ધ્વ,
અથો, તિર્યક દિશામા ઉડતા ધૂળ રે ,
તેનાથી ત્રસરેણુ- જે ધૂળકણો પવનથી પ્રેરિત
થઈ આમતેમ ઉડતા રહે, અને તેનાથી રથ-
રેણુ-ગતિમાન રથના ચક્રથી ઉખડી જે ધૂળ
તેની પાછળ ઉડે છે તે, ઉત્પન્ન થાય છે.

આઠ ઉત્-સ્લક્ષણુસ્લક્ષિણુકાથી ૪
સ્લક્ષણુસ્લક્ષિણુકા, આઠ સ્લક્ષણુસ્લક્ષિણુકા-
ઓથી એક ઉર્ધ્વરેણુ, આઠ ઉર્ધ્વરેણુઓથી
એક ત્રસરેણુ, આઠ ત્રસરેણુઓથી એક રથરેણુ,
આઠ રથરેણુઓથી એક દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુના
મનુષ્યોનું ખાલાચ, દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુના
માણુસોના આઠ ખાલાઓથી હરિવર્ષ-રમ્યક્ર-
વર્ષના માણુસોનું એક ખાલાચ, થાય છે.
હરિવર્ષ-રમ્યક્રવર્ષના માણુસોના આઠ
ખાલાઓથી હૈમવત-હૈરણ્યવતના માણુસોનું
એક ખાલાચ થાય છે. હૈમવત-હૈરણ્યવતના
માણુસોના આઠ ખાલાઓથી પૂર્વવિદેહ-
અપરવિદેહના માણુસોનું એક ખાલાચ થાય
છે. પૂર્વવિદેહ-અપરવિદેહના માણુસોના
આઠ ખાલાઓથી ભરત-ઐરવત ક્ષેત્રના
માણુસોનું એક ખાલાચ થાય છે. ભરત-
ઐરવતક્ષેત્રના માણુસોના આઠ ખાલાઓની
એક લિક્ષા, આઠ લિક્ષાઓની ચૂકા, આઠ
ચૂકાઓથી યવમધ્ય અને આઠ યવમધ્યનો એક
અંગુલ થાય છે. (આ પ્રમાણે આ સર્વે
પૂર્વ-પૂર્વની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર અંગુલ
સુધી આઠ આઠ ગુણિત થાય છે.) આ
અંગુલપ્રમાણથી છ અંગુલનો એક પાદ થાય
છે. બાર અંગુલની વિતસ્તિ, ૨૪ અંગુલની
રત્નિ, ૪૮ અંગુલની કુક્ષિ, ૬૦, ધનુષ, યુગ,
નાલિકા, અક્ષ તથા મુસલ, (આ સર્વે ૯૬
અંગુલના થાય છે.) આ ધનુષ પ્રમાણથી
બે હજાર ધનુષ્યનો એક ગબ્યૂત-કેસ થાય છે.
૪ ગબ્યૂતનો યોજન થાય છે.

પણ ઉસ્મેહંગુલેણ કિ પખો-
યણં ?

પ્રશ્ન- ના ઉસ્મેહંગુલેણ તથા પ્રયોજ-
નની વિદિ શાય છે ?

પણ ઉસ્મેહંગુલેણ ણેરટયતિરિ-
વયજોણિયમણુસ્મ-દેવાણં સરીરોગાહના
મવિજ્ઞહ ॥

ઉત્તર- ના ઉસ્મેહંગુલેણ તારકે,
વિરોગે, મનુષ્યે અને દેવેણ સરી-
રોગાહના મારગના આય છે.

૧૯૬. ણેરટયાણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરો- ૧૯૬.
ગાહના પણત્તા ? ગોયમા ! દુવિદા
પણત્તા, તં જહા-ભવધારણિજ્ઞા ય ઉત્ત-
રવેડવિયા ય । તત્થ ણં જા સા ભવ-
ધારણિજ્ઞા સા ણં જહણેણં અંગુલસ્મ
અસંસ્વેજ્ઞહભાગં, ઉક્કોસેણં પંચ ધણુમ-
યાટં । તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેડવિયા
સા જહણેણં અંગુલસ્મ મંસ્વેજ્ઞહભાગં
ઉક્કોસેણં ઘણુસહસ્સં ।

પ્રશ્ન- વલંત ! નાસ્મ ઉસ્મેહના સરી-
રોગાહના કેટલી મ્હી છે ?

ઉત્તર- હે ગોતમ ! નાસ્મ ઉસ્મેહની
અવગાહના બે પ્રકારની પ્રક્રી છે તે એ
પ્રમાણુ- (૧) બવધારણીયગરીર અવગાહના
તારકાદિ પર્યાયકર્ય બવમા પાતપાળના
આમુની સમાપ્તિમુખી રહેનાર (૨) ઉત્તર-
વેદિયશરીર અવગાહના- અવગાહિક રીતે
પ્રાપ્ત શારીરિક અવગાહના પછી કોષ્ટપર,
નિમિત્તથી અન્ય મારીરની વિદુર્જ્વાલાદા
દાતી અવગાહના તેમા તે બવધારણીય-
અવગાહના છે તે અન્ય અંગુલના અસ્ત-
ગયાતમા ભાગપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦
ધનુષ્યપ્રમાણુ છે, ઉત્તરવેદિયઅવગાહના
અન્ય અંગુલના અમંખ્યાતમા ભાગ અને
ઉત્કૃષ્ટ હાતર ધનુષ્યપ્રમાણુ છે. આ આમાન્ય
કથન થયું. હવે એક-એક મૂઠ્ઠીના તારકેની
અવગાહના કહેવામાં આય છે—

રયણપ્પહાપ્પ પુઠ્ઠીણ નેરટયાણં
મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહના
પણત્તા ? ગોયમા ! દુવિદા પણત્તા,
તં જહા-ભવધારણિજ્ઞા ય ઉત્તરવેડ-
વિયા ય, તત્થ ણં જા સા ભવધાર-
ણિજ્ઞા સા જહણેણં અંગુલસ્મ અસંસ્વિ-
જ્ઞહભાગં ઉક્કોસેણં સત્ત ધણુહં તિણિ
રયણીઓ છન્ન અંગુલાહં, તત્થ ણં જા
ઉત્તરવેડવિયા સા જહણેણં અંગુલસ્મ
સંસ્વેજ્ઞહભાગં ઉક્કોસેણં પણરસધણુ
દોમ્મિ રયણીઓ વારસઅંગુલાહં ।

प्रश्न—लेदंत ! रत्नप्रभापृथ्वीमां नारकोनी शरीरावगाहना डेटली कही छे ?

उत्तर—गौतम ! त्यां लवधारणीय अने उत्तरवैक्रिय आ जे प्रकारे शरीरावगाहना कहेवासां आवी छे. तेमां लवधारणीयशरीरावगाहना न्यून्य अंगुलना असंख्यातमा लागप्रभाषु अने उत्कृष्ट सान धनुष, त्रणु रत्नि अने छ अंगुलप्रभाषु छे. तेमां जे उत्तरवैक्रियअवगाहना ते न्यून्य अंगुलना असंख्यातमा लागप्रभाषु अने उत्कृष्ट १५ धनुष, जे रत्नि १२ अंगुलप्रभाषु छे.

सकरप्पहापुढवीए णेरइयाणं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा यणत्ता ?

गोयमा ! दुविहा यणत्ता, तं जहा-भवधारणिज्जा य उत्तरवेउ-व्विया य । तत्थ णं जा सा भवधार-णिज्जा सा जहणणेणं अंगुलस्स असंखे-ज्जइभागं उकोसेणं यणरस धणुइं दुण्णि रयणीओ वारस अंगुलाइं । तत्थ णं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहणणेणं अंगु-लस्स संखेज्जइभागं उकोसेणं एकतीसं धणुइं एकरयणी य ।

प्रश्न—लेदंत ! शर्कराप्रभा पृथ्वीमां नारकोनी शरीरावगाहना डेटली छे ?

उत्तर—हे गौतम ! लवधारणीय अने उत्तरवैक्रिय— आ जे प्रकारनी अवगाहना—मांथी लवधारणीय अवगाहना न्यून्य अंगुलना असंख्यातमा लागप्रभाषु अने उत्कृष्ट १५ धनुष, २ रत्नि अने १२ अंगुल प्रभाषु छे. उत्तरवैक्रिय अवगाहना न्यून्य अंगुलना संख्यातमा लागप्रभाषु अने उत्कृष्ट ३१ धनुष, १ रत्नि प्रभाषु छे.

वालुयप्पहापुढवीए णेरइयाणं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा यणत्ता ? गोयमा ! दुविहा यणत्ता, तं जहा-भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य । तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहणणेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उकोसेणं एकतीसं धणुइं इकरयणी य, तत्थ णं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहणणेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं उको-

प्रश्न—लेदंत ! वालुकाप्रभापृथ्वीमां नारकोनी शरीरावगाहना डेटली छे ?

उत्तर—हे गौतम ! लवधारणीय अने उत्तरवैक्रिय आ जे प्रकारनी अवगाहनामांथी लवधारणीय अवगाहना न्यून्य अंगुलना असंख्यातमा लागप्रभाषु अने उत्कृष्ट ३१ धनुष, १ रत्नि प्रभाषु छे. उत्तरवैक्रिय अवगाहना न्यून्य अंगुलना संख्यातमा लागप्रभाषु अने उत्कृष्ट ६२

સેણં વાસદિ ધણૂં દો રયણીઓં ય ।
 एवं सव्वासि पुढवीणं पुच्छा भाणि-
 यच्चा ।

પંરુપ્પહાણ પુઢવીણ ભવધાર-
 ગિજ્ઞા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંસેજ્જહભાગં
 ઉક્કોસેણં વાસદિ ધણૂં દો રયણીઓં
 ય, ઉત્તરવેડવિચયા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ
 સંસેજ્જહભાગં ઉક્કોસેણં પણવીસં ધણુ-
 સયાહં ।

ધૂમપ્પહાણ ભવધારગિજ્ઞા જહ-
 ણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંસેજ્જહભાગં ઉક્કો-
 સેણં પણવીસં ધણુસયાહં, ઉત્તરવેડવિચયા
 અંગુલસ્સ સંસેજ્જહભાગં ઉક્કોસેણં અહ્હા-
 હજ્જાહં ધણુસયાહં ।

તમાણ ભવધારગિજ્ઞા જહન્નેણં
 અંગુલસ્સ અસંસેજ્જહભાગં ઉક્કોસેણં
 અહ્હાહજ્જાહં ધણુસયાહં, ઉત્તરવેડવિચયા
 જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ સંસેજ્જહભાગં ઉક્કો-
 સેણં પંચ ધણુસયાહં ।

તમતમાણ પુઢવીણ નેરહયાણં
 મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા
 પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! દવિહા પણ્ણત્તા,
 તં જહા-ભવધારગિજ્ઞા ય ઉત્તરવેડ-
 વિચયા ય । તત્થ ણં જા સા ભવધાર-
 ગિજ્ઞા સા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંસે-
 જ્જહભાગં ઉક્કોસેણં પંચ ધણુસયાહં, તત્થ
 ણં જા સા ઉત્તરવેડવિચયા સા જહણ્ણેણં
 અંગુલસ્સ સંસેજ્જહભાગં ઉક્કોસેણં ધણુ-
 સહસ્સં ।

ધનુષ, ૨ નિમિ પ્રમાણ છે. આ પ્રમાણે અર્ધ
 પૃષ્ઠીઓનાં નામની પ્રમાણ તમારું તેવા નિર્ણયો.

પંરુપ્પહાણવીમાં ભવધારણીયઅવગા-
 હના જ્ઞાન્ય અંગુલના અસંખ્યાતના ભાગ-
 પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ ૬૨ ધનુષ અને ૨ નિમિ
 પ્રમાણ છે. ઉત્તરવૈશ્વિકઅવગાહના જ્ઞાન્ય
 અંગુલના અસંખ્યાતભાગપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ
 ૧૨૫ ધનુષપ્રમાણ છે.

ધૂમપ્પહાણવીમાં ભવધારણીય અવગા-
 હના જ્ઞાન્ય અંગુલના અસંખ્યાતના ભાગ-
 પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૨૫ ધનુષપ્રમાણ છે
 ઉત્તરવૈશ્વિકઅવગાહના જ્ઞાન્ય અંગુલના
 અસંખ્યાતભાગપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૫૦
 ધનુષપ્રમાણ છે.

તમાપ્રમા નામક છટ્ટી પૃષ્ઠીમાં ભવધાર-
 ણીયઅવગાહના જ્ઞાન્ય અંગુલના અસં-
 ખ્યાતના ભાગપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૫૦
 ધનુષપ્રમાણ છે. ઉત્તરવૈશ્વિકઅવગાહના
 જ્ઞાન્ય અંગુલના અસંખ્યાતના ભાગપ્રમાણ
 અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ ધનુષપ્રમાણ છે.

પ્રપ્ત- ભદ્રં ! તમન્નમપૃષ્ઠીમાં તાર-
 ઠીઓની અવગાહના કેટલી છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! ભવધારણીય અને
 ઉત્તરવૈશ્વિક આ બે પ્રકારની અવગાહનામાંથી
 ભવધારણીયઅવગાહના જ્ઞાન્ય અંગુલના
 અસંખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦
 ધનુષપ્રમાણ છે. ઉત્તરવૈશ્વિક અવગાહના
 જ્ઞાન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણ
 અને ઉત્કૃષ્ટ ૧ હજાર ધનુષપ્રમાણ છે.

અસુરકુમારાણં મંતે ! કે મહા-
લિયા સરીરોગાહના પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા, તં
જહા-મવધારણિજ્જા ય ઉત્તરવેડવ્વિયા
ય, તત્થ ણં જા સા મવધારણિજ્જા સા
જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમ્મં
ઉક્કોસેણ સત્ત રયણીઓ, જા ઉત્તરવેડ-
વ્વિયા સા જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જ-
હમ્મં ઉક્કોસેણં જોયણસયસહસ્સાહં ।
એવં અસુરકુમારગમેણં જાવ યણિયકુ-
મારાણં માણિયવ્વં ॥

૧૯૭. પુઠ્ઠવિકાહયાણં મંતે ! કે મહાલિયા ૧૯૭.
સરીરોગાહના પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જહમ્મં ઉક્કોસેણ વિ અસંખેજ્જ-
હમ્મં । એવં સુહુમાણં ઓહિયાણં અપ-
જ્જત્તગાણં પજ્જત્તગાણં ચ માણિયવ્વં એવં
જાવ વાદરવાઉકાહયાણં પજ્જત્તગાણં
માણિયવ્વં ।

વળસ્સહકાહયાણં મંતે ! કે
મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જહમ્મં ઉક્કોસેણં સાતિરેણં
જોયણસહસ્સં । સુહુમવળસ્સહકાહયાણં

પ્રશ્ન-લહંત ! અસુરકુમારદેવોની
શરીરાવગાહના કેટલી છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! અસુરકુમારદેવોની
લવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય આ રીતે બે
પ્રકારની અવગાહનામાથી લવધારણીય
શરીરઅવગાહના જ્ઞાન્ય અંગુલના અસં-
ખ્યાતમા લાગ પ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ ૭ રત્ન
પ્રમાણુ છે. ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના જ્ઞાન્ય
અંગુલના સંખ્યાતમા લાગપ્રમાણુ અને
ઉત્કૃષ્ટ ૧ લાખ યોજન પ્રમાણુ છે, અસુરકુ-
મારની અવગાહના પ્રમાણુ જ નાગકુમારો-
થી લઈ સ્તનિતકુમારોસુધી સમસ્ત લવન-
વાસી દેવોની અવગાહનાનું પ્રમાણુ બાણુવું
બેધએ.

પ્રશ્ન-હે લહંત ! પૃથ્વીકાયિક જીવોની
શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક
જીવોની જ્ઞાન્ય શરીરાવગાહના અંગુલના
અસંખ્યાતમા લાગપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ
અંગુલના અસંખ્યાતમા લાગપ્રમાણુ કહી
(પણ અસંખ્યાતમા અસંખ્યાત લેદે
હોવાથી જ્ઞાન્ય કરતાં ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના
વધારે બાણુવી.) આજ પ્રમાણુ સામાન્યરૂપે
સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકજીવોની અને વિશેષથી
સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિક
જીવોની યાવત બાહર વાયુકાયિકજીવોની
શરીરાવગાહના બાણુવી.

પ્રશ્ન-લહંત ! વનસ્પતિકાયિક જીવોની
શરીરાવગાહના કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય અંગુલના
અસંખ્યાતમા લાગપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક
અધિક એક હબાર યોજનપ્રમાણુ છે. સામા-

ઓદિયાણં અપજ્જત્તગાણં પજ્જત્તગાણં
તિર્હંપિ જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જ-
હમાગં ઉક્કોસેણં વિ અંગુલસ્સ અસંખે-
જ્જહમાગં । ચાદરવણસ્સદ્કાદ્યાણં જહ-
ન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં ઉક્કો-
સેણ સાતિરેગં જોયણસહસ્સમ, અપજ્જ-
ત્તગાણં જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જ-
હમાગં ઉક્કોસેણં વિ અંગુલસ્સ અસંખે-
જ્જહમાગં, પજ્જત્તગાણં જહન્નેણં અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જહમાગં ઉક્કોસેણં સાતિરેગં
જોયણસહસ્સં ।

વેદંદિયાણં પુચ્છા, ?

ગોયમા ! જહન્નેણં અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જહમાગં ઉક્કોસેણં ચારસજોય-
ણાહં । અપજ્જત્તગાણં જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જહમાગં ઉક્કોસેણ વિ અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જહમાગં પજ્જત્તગાણં જહ્ણેણં
અંગુલસ્સ । અસંખેજ્જહમાગં ઉક્કોસેણં
ચારસ જોયણાહં ।

વેદંદિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં
ઉક્કોસેણં તિણિ ગાઉયાહં । અપજ્જત્તગા-
ણં જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં
ઉક્કોસેણં વિ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં,
પજ્જત્તગાણં જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખે-

અરૂપે આમણનામ્ભિ રમે તિરિયરૂપે અરૂ-
પાંપિ, પર્યાપિ, આમ વનરૂપિત્તિ સિદ્ધ-
ત્તયાની જ્ઞાન્ય અને ઉદ્ભૂત આમણના
અંશુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ છે.
સામાન્યરૂપે ભારત વનરૂપિત્તિદાવિદ્દુરેની
અવગાહના જ્ઞાન્ય અંશુલના અસંખ્યાતમા
ભાગપ્રમાણ અને ઉદ્ભૂત આધિદાનરૂપે ભાગ
પ્રમાણ છે તિરિયે અપર્યાપિ ભારતવનરૂપિ
દાવિદ્દુરેની જ્ઞાન્ય અને ઉદ્ભૂત આમણ-
ના અંશુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ
છે. પર્યાપિ ભારત વનરૂપિત્તિ સિદ્ધ ત્તયાની
અવગાહના જ્ઞાન્ય અંશુલના અસંખ્યાતમા
ભાગપ્રમાણ અને ઉદ્ભૂત આધિદાનરૂપે
યોજન(કમલનાડની સંપ્રદાય) કાય છે.

પ્રશ્ન — ભદ્ર ! ત્રીન્દ્રિયત્તવેની
અવગાહના કેટલી ?

ઉત્તર — સામાન્યરૂપે ત્રીન્દ્રિયત્ત-
વેની જ્ઞાન્ય અવગાહના અંશુલના અસં-
ખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અને ઉદ્ભૂત આર
યોજન પ્રમાણ છે. અપર્યાપિ ત્રીન્દ્રિયત્ત-
વેની જ્ઞાન્ય અને ઉદ્ભૂત અવગાહના અંશ
લના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ છે પર્યાપિ
ત્રીન્દ્રિયત્તવેની જ્ઞાન્ય અવગાહના અંશ
લના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ અને ઉદ્ભૂત
૧૨ યોજન પ્રમાણ છે. (સ્વર્ધાનુભવ
વર્ગેમાં ઉત્પન્ન થનાર ગંધની અપેક્ષાએ
આ અવગાહના ભણાયી.)

પ્રશ્ન — ભદ્ર ! ત્રીન્દ્રિયત્તવેની
અવગાહનાનું પ્રમાણ કેટલું છે ?

ઉત્તર — ગૌતમ ! સામાન્યરૂપે ત્રીન્દ્રિ-
યત્તવેની જ્ઞાન્ય અવગાહના અંશુલના
અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ અને ઉદ્ભૂત
અવગાહના ત્રણ ગાઉપ્રમાણ છે. અપર્યાપિ

હજ્જીભાગં ઉક્કોસેણં તિણિણ ગાઉયાઈ ।

ચઉરિંદિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં,
ઉક્કોસેણં ચત્તારિ ગાઉયાઈ । અપજ્જત્ત-
ગાણં જહણ્ણેણં ઉક્કોસેણ વી અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જહિમાગં । પજ્જત્તગાણં જહણ્ણેણં
અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં ઉક્કોસેણં
ચત્તારિ ગાઉયાઈ ॥

૧૯૮. પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયાણં મંતે ! કે ૧૯૮.
મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જહિમાગં, ઉક્કોસેણં જોયણસ-
હસ્સં । જલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયાણં
પુચ્છા, ગોયમા ! ઇવં ચેવ । ઇંમુચ્છિમ-
જલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા,
ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખે-
જ્જહિમાગં ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં ।
અપજ્જત્તગાંમુચ્છિમજલયરપંચેદિયતિ-
રિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા, જહણ્ણેણં
અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં ઉક્કોસેણં વી
અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં । પજ્જત્તગ-
સંમુચ્છિમજલયરપંચેદિયતિરિક્ખજો-

ત્રીન્દ્રિયલ્લોવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવ-
ગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ
છે. પર્યાપ્તક ત્રીન્દ્રિયલ્લોવોની જઘન્ય અંગુ-
લના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ
ત્રણ ગાઉપ્રમાણ અવગાહના હોય છે (અઢી-
ઢીપથી બહાર રહેનાર કર્ણશૃંગાલી આદિની
અપેક્ષાએ.)

પ્રશ્ન— ભદંત ! ચૌઠન્દ્રિયલ્લોવોની
અવગાહનાનું પ્રમાણ કેટલું છે ?

ઉત્તર— ગૌતમ ! સામાન્યરૂપે ચૌઠન્દ્રિ-
યલ્લોવોની જઘન્ય અવગાહના અંગુલના
અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર-
ગાઉપ્રમાણ છે. અપર્યાપ્ત ચૌઠન્દ્રિયલ્લોવો-
ની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુ-
લના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ છે. પર્યાપ્ત
ચૌઠન્દ્રિયલ્લોવોની જઘન્ય અવગાહના અંગુ-
લના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ
ચાર ગાઉ પ્રમાણ છે. (અઢી ઢીપ બહાર
રહેનાર ભ્રમર આદિની અપેક્ષાએ.)

પ્રશ્ન— ભદંત ! તિર્યંચપંચેન્દ્રિય-
લ્લોવોની અવગાહના કેટલી ?

ઉત્તર— ગૌતમ ! સામાન્યરૂપે તિર્યં-
ચપંચેન્દ્રિયલ્લોવોની જઘન્ય અવગાહના
અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ અને
ઉત્કૃષ્ટ હજાર યોજનપ્રમાણ છે. જળચર
તિર્યંચપંચેન્દ્રિય લ્લોવોની અવગાહના હે
ગૌતમ ! આ પ્રમાણે છે— સામાન્યરૂપે
સંમૂર્ધિમજળચર તિર્યંચપંચેન્દ્રિયની
અવગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યા-
તમા ભાગપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ હજાર યોજન-
પ્રમાણ છે. અપર્યાપ્ત સંમૂર્ધિમ જળચર
તિર્યંચપંચેન્દ્રિયલ્લોવોની જઘન્ય અને
ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા
ભાગપ્રમાણ છે. પર્યાપ્ત સંમૂર્ધિમજળ-

ગિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહ્ણણેણં
 અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણમાગં ઉક્કોસેણં
 જોયણસહસ્સં । ગઠ્ઠભવક્કંતિયજલયર-
 પંચિદિયતિરિક્ખજોગિયાણં પુચ્છા,
 ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંખે-
 જ્જહ્ણમાગં ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં ।
 અપજ્જત્તગગઠ્ઠભવક્કંતિયજલયરપંચિદિ-
 યતિરિક્ખજોગિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
 જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણમાગં
 ઉક્કોસેણ વિ અંગુલસ્સ અસંજ્જહ્ણમાગં ।
 પજ્જત્તગગઠ્ઠભવક્કંતિયજલયરપંચિદિય-
 તિરિક્ખજોગિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
 જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણમાગં
 ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં ।

ચરુપ્પયથલયરપંચિદિયતિરિક્ખ-
 જોગિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહ્ણણેણં
 અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણમાગં ઉક્કોસેણં
 છ ગાહયાઈ । સંમુચ્છિમચરુપ્પયથલય-
 રપંચિદિયતિરિક્ખજોગિયાણં પુચ્છા,
 ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંખે-
 જ્જહ્ણમાગં ઉક્કોસેણં ગાહયપુહુત્તં ।
 અપજ્જત્તગસંમુચ્છિમચરુપ્પયથલયરપંચે-
 દિયતિરિક્ખજોગિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
 જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણમાગં
 ઉક્કોસેણં વિ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણ-
 માગં । પજ્જત્તગસંમુચ્છિમચરુપ્પયથલ-
 યરપંચેદિયતિરિક્ખજોગિયાણં પુચ્છા,
 ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંખે-
 જ્જહ્ણમાગં ઉક્કોસેણં ગાહયપુહુત્તં ।
 ગઠ્ઠભવક્કંતિયચરુપ્પયથલયરપંચેદિયતિ-
 રિક્ખજોગિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહ્ણ-
 ણેણં ! અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણમાગં ઉક્કો-

ચર તિયં ચપંચેન્દ્રિયજીવોની જઘન્ય
 અવગાહના હે ગૌતમ ! અંગુલના અસં-
 ખ્યાતમા ભાગપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર
 થોજન પ્રમાણુ છે. (આ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના
 શ્વયંભૂરમાણુ સમુદ્રના મત્સ્યોનીજ અપેક્ષાએ
 સમજવી.) સામાન્યરૂપે ગર્ભજજળચરતિયં-
 ચપંચેન્દ્રિયજીવોની અવગાહના જઘન્ય
 અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ
 એક હજાર થોજનની છે. અપર્યાપ્ત ગર્ભજ-
 જળચર તિયં ચપંચેન્દ્રિય જીવોની જઘન્ય
 અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલના અસંખ્યા-
 તમા ભાગપ્રમાણુ છે. પર્યાપ્તક ગર્ભજતિ-
 યં ચપંચેન્દ્રિય જીવોની જઘન્ય અવગાહના
 અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ
 ૧ હજાર થોજનની છે.

સામાન્યરૂપે હે ગૌતમ ! ચતુષ્પદ
 સ્થળચરતિયં ચપંચેન્દ્રિયની જઘન્ય અવ-
 ગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણુ
 અને ઉત્કૃષ્ટ ૬ ગચ્ચૂતિ-ગાઉપ્રમાણુ છે.
 સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થળચરતિયં ચપંચે-
 ન્દ્રિય જીવોની અવગાહના જઘન્ય અંગુલના
 અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ
 ગચ્ચૂતિપૃથક્ત્વ (જે થી નવ ગાઉ) ની છે.
 અપર્યાપ્તક સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદ સ્થળચર
 તિયં ચની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના
 અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની છે. પર્યા-
 પ્તક સંમૂર્છિમ ચતુષ્પદતિયં ચપંચેન્દ્રિય
 જીવોની જઘન્ય અવગાહના અંગુલના
 અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ
 પૃથક્ત્વ ગાઉપ્રમાણુ છે, ગર્ભજ ચતુષ્પદ
 સ્થળચર તિયં ચપંચેન્દ્રિય જીવોની જઘન્ય
 અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ-
 પ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ ૬ ગાઉપ્રમાણુ છે.
 અપર્યાપ્તક ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થળચરતિયં-

સેણં છ ગાડયાઈ । અપજ્જત્તગગભવ-
વકંતિયચ્ચપ્પયથલયરપંચેદિયતિરિક્ખ-
જોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં
અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં ઉવ્કોસેણ
વિ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં । પજ્જત્ત-
ગગભવવકંતિયચ્ચપ્પયથલયરપંચેદિય-
તિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં
ઉવ્કોસેણ છ ગાડયાઈ ।

ઉરપરિસપ્પથલયરપંચેદિયતિરિક્ખ-
જોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહ-
ણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં ઉવ્કો-
સેણ જોયણસહસ્સં । સંમુચ્છિમઉરપરિ-
સપ્પથલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયાણં
પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણ અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જહમાગં ઉવ્કોસેણ જોયણપુહુત્તં,
અપજ્જત્તગસંમુચ્છિમઉરપરિસપ્પથલયર-
પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા,
ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખે-
જ્જહમાગં ઉવ્કોસેણ વિ અંગુલસ્સ અસં-
ખેજ્જહમાગં । પજ્જત્તગસંમુચ્છિમઉર-
પરિસપ્પથલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિ-
યાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુ-
લસ્સ અસંખેજ્જહમાગં ઉવ્કોસેણ જો-
યણપુહુત્તં । ગઢ્ઢભવવકંતિયઉરપરિસપ્પ-
થલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુ-
ચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જહમાગં ઉવ્કોસેણ જોયણસ-
હસ્સં । અપજ્જત્તગગભવવકંતિયઉરપરિસ-
પ્પથલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુ-
ચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જહમાગં ઉવ્કોસેણ વિ અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જહમાગં । પજ્જત્તગગભવવકં-
તિયઉરપરિસપ્પથલયરપંચેદિયતિરિક્ખ-
જોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં
અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં ઉવ્કોસેણ
જોયણસહસ્સં ।

ચપંચેન્દ્રિય ભવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ
અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ-
પ્રમાણુ છે. પર્યાપ્તક ગર્ભજથતુષ્પાદ સ્થળ-
ચર તિર્યચપંચેન્દ્રિય ભવોની જઘન્ય
અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ-
પ્રમાણુ, ઉત્કૃષ્ટ છ ગાઉપ્રમાણુ છે.

સામાન્યરૂપે ઉરપરિસર્પ સ્થળચર-
તિર્યચપંચેન્દ્રિય ભવોની જઘન્ય અવ-
ગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ અને
ઉત્કૃષ્ટ ૧ હનર થોજનની છે. સંમૂર્ધિમ-
ઉરપરિસર્પ સ્થળચર તિર્યચપંચેન્દ્રિય-
ભવોની જઘન્ય અવગાહના અંગુલના
અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ
થોજનપૃથક્ત્વ છે. અપર્યાપ્તક સંમૂર્ધિમ-
ઉરપરિસર્પ સ્થળચર તિર્યચપંચેન્દ્રિય
ભવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના
અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણુ છે.
પર્યાપ્તક સંમૂર્ધિમ ઉરપરિસર્પ સ્થળ-
ચર તિર્યચપંચેન્દ્રિય ભવોની જઘન્ય અવ
ગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણુ
અને ઉત્કૃષ્ટ થોજનપૃથક્ત્વ છે. સામાન્યરૂપે
ગર્ભજઉરપરિસર્પ સ્થળચર તિર્યચપંચેન્દ્રિય
ભવોની જઘન્ય અવગાહના અંગુલના અસં-
ખ્યાતમા ભાગપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧ હનર
થોજન પ્રમાણુ છે અપર્યાપ્તક ગર્ભજઉરપ-
રિસર્પ સ્થળચર તિર્યચપંચેન્દ્રિય ભવોની
જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલના
અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણુ છે. પર્યાપ્તક-
ગર્ભજ ઉરપરિસર્પસ્થળચરતિર્યચપંચેન્દ્રિય-
ભવોની જઘન્ય અવગાહના અંગુલના
અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ ૧ હનર
થોજનની છે.

મુયપરિસપ્થલયરપંચિદિયતિરિ-
 વ્રજજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણે-
 ણં અંગુલસ્સ અસંસેજ્જહાગં ઉક્કોસેણ
 ગાહયપુહુત્તં । સંમુચ્છિમમુયપરિસપ્થ-
 લયરપંચિદિયતિરિવ્રજજોણિયાણં પુચ્છા,
 ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંસે-
 જ્જહાગં, ઉક્કોસેણં ધણુપુહુત્તં ।
 અપજ્જત્તગસંમુચ્છિમમુયપરિસપ્થલ-
 યરપંચિદિયતિરિવ્રજજોણિયાણં પુચ્છા,
 ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંસે-
 જ્જહાગં ઉક્કોસેણ વિ અંગુલસ્સ
 અસંસેજ્જહાગં । પજ્જત્તગસંમુચ્છિમ-
 મુયપરિસપ્થલયરપંચિદિયતિરિવ્રજજો-
 ણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા જહણ્ણેણં
 અંગુલસ્સ અસંસેજ્જહાગં ઉક્કોસેણં
 ધણુપુહુત્તં । ગઠ્ઠભવકકંતિય મુયપારસ-
 પ્થલયરપંચિદિયતિરિવ્રજજોણિયાણં
 પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ
 અસંસેજ્જહાગં ઉક્કોસેણં ગાહયપુહુત્તં ।
 અપજ્જત્તગગઠ્ઠભવકકંતિયમુયપરિસપ્થલ-
 યરપંચિદિયતિરિવ્રજજોણિયાણં પુચ્છા,
 ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંસે-
 જ્જહાગં ઉક્કોસેણ વિ અંગુલસ્સ
 અસંસેજ્જહાગં । પજ્જત્તગગઠ્ઠભવકકં-
 તિયમુયપરિસપ્થલયરપંચિદિયતિરિ-
 વ્રજજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા । જહ-
 ણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંસેજ્જહાગં ઉક્કો-
 સેણં ગાહયપુહુત્તં ।

સ્વહયરપંચિદિયતિરિવ્રજજોણિયાણં
 પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ
 અસંસેજ્જહાગં ઉક્કોસેણં ધણુપુહુત્તં ।
 સંમુચ્છિમસ્વહયરાણં જહા મુયપરિસપ્-

સામાન્યરૂપે ભુજપરિસર્પસ્થળચર
 તિયંચપંચેન્દ્રિયલ્લોચની અવગાહના હે
 ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા
 ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ ગવ્યૂતિપૃથક્ત્વની છે.
 સંમૂર્ચ્છિમભુજપરિસર્પ સ્થળચરતિયંચપં-
 ચેન્દ્રિયલ્લોચની અવગાહના જઘન્ય અંગુલના
 અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણુ અને ધનુષપૃથક્-
 ત્વની છે, અપર્યાપ્તકસંમૂર્ચ્છિમભુજપરિસ-
 ર્પસ્થળચરતિયંચપંચેન્દ્રિયલ્લોચની જઘન્ય
 અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુલના અસં-
 ખ્યાતમા ભાગપ્રમાણુ છે, પર્યાપ્તકસંમૂ-
 ર્ચ્છિમભુજપરિસર્પ સ્થળચર તિયંચપંચેન્દ્રિય-
 લ્લોચની જઘન્ય અવગાહના અંગુલના અસં-
 ખ્યાતમા ભાગપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ ધનુષપૃથ-
 ક્ત્વ છે, સામાન્યરૂપે ગર્ભજભુજપરિસર્પ-
 સ્થળચરતિયંચપંચેન્દ્રિયલ્લોચની અવગા-
 હના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ-
 પ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ ગવ્યૂતિપૃથક્ત્વ છે,
 અપર્યાપ્તક ગર્ભજભુજપરિસર્પસ્થળચરતિ-
 યંચપંચેન્દ્રિયલ્લોચની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ
 અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ-
 પ્રમાણુ છે, પર્યાપ્તક ગર્ભજ ભુજપરિસર્પ-
 સ્થળચરતિયંચપંચેન્દ્રિયલ્લોચની જઘન્ય
 અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ-
 પ્રમાણુ છે અને ઉત્કૃષ્ટ ગવ્યૂતિપૃથક્ત્વ છે.

સામાન્યરૂપે યેચરલ્લોચની અવગાહના
 હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાત-
 મા ભાગપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ ધનુષપૃથક્ત્વ છે,
 સંમૂર્ચ્છિમ યેચરતિયંચપંચેન્દ્રિયલ્લોચની
 અવગાહના જે પ્રમાણુ સંમૂર્ચ્છિમભુજપરિ-

સંમુચ્છિમાણં તિસુ વિ ગમેસુ તદ્વા
માણિયવ્વં । ગઠ્ઠભવક્કંતિયસ્વહયરપર્ચિ-
દિયતિરિક્કજોગિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
જહ્ણણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણમાણં
ઉક્કોસેણ ધણુપુહુત્તં । અપજ્જત્તગગઠ્ઠભ-
વક્કંતિયસ્વહયરપર્ચિદિયતિરિક્કજોગિ-
યાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહ્ણનેણં અંગુ-
લસ્સ અસંખેજ્જહ્ણમાણં ઉક્કોસેણ વિ અંગુ-
લસ્સ અસંખેજ્જહ્ણમાણં । પજ્જત્તગગઠ્ઠભ-
વક્કંતિયસ્વહયરપર્ચિદિયતિરિક્કજોગિ-
યાણં પુચ્છા, ગોયમા જહ્ણેણં અંગુ-
લસ્સ અસંખેજ્જહ્ણમાણં ઉક્કોસેણ
ધણુપુહુત્તં ।

एत्थ संगहणिगाहाओ भवन्ति, तं
जहा-जोयणसहस्सगाउयपुहुत्तं, तत्तो य
जोयणपुहुत्तं । दोण्हं तु धणुपुहुत्त,
संमुच्छिमे होइ उच्चत्तं ॥१॥

जोयणसहस्स छग्गाउयाइं तत्तो
य जोयणसहस्सं । गाउयपुहुत्तं भुयगे,
पक्खीसु भवे धणुपुहुत्तं ॥२॥

मणुस्साणं भंते ! के महालिया
सरीरोगाहणा पण्णत्ता ?

गोयमा ! जह्णणेणं अंगुलस्स
असंखेज्जह्णमाणं उक्कोसेणं तिण्णि गाउ-
याइं । संमुच्छिममणुस्साणं पુચ્છા,
ગોયમા ! જહ્ણનેણં અંગુલસ્સ અસંખે-

સર્પના ત્રણ ગમેમાં કહી છે તે પ્રમાણે જાણવી.
ગર્ભજ ખેચરતિર્યંચ પંચેન્દ્રિયજીવોની જઘ-
ન્ય અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા
ભાગપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ ધનુષપૃથક્ત્વ છે.
અપર્યાપ્તક ગર્ભજ ખેચર તિર્યંચપંચેન્દ્રિયજી-
વોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના
અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ છે.
પર્યાપ્તક ગર્ભજ ખેચર તિર્યંચપંચેન્દ્રિય-
જીવોની જઘન્ય અવગાહના અંગુલના અસં-
ખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ અને અને ઉત્કૃષ્ટ ધનુષ-
પૃથક્ત્વ છે. આ પ્રમાણે તિર્યંચપંચેન્દ્રિયના
૩૬ અવગાહના સ્થાનોનું કથન કરી બે સંઘ-
હણી ગાથાઓ દ્વારા સક્ષેપમા નિરૂપણ કરે
છે. તે આ પ્રમાણે—

સંમૂર્ષિમ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયજીવોની ઉત્કૃષ્ટ
અવગાહના અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે જળચરની
૧ હનર થોજન પ્રમાણ, ચતુષ્પાદસ્થળ-
ચરની ગવ્યૂતિપૃથક્ત્વ, ઉરપરિસર્પસ્થળચરની
થોજનપૃથક્ત્વ, ભુજપરિસર્પસ્થળચરની અને
ખેચરતિર્યંચપંચેન્દ્રિયની ધનુષપૃથક્ત્વ છે.

ગર્ભજ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવોની ઉત્કૃષ્ટ
અવગાહના અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે—
જળચરની એક હનર થોજન, ચતુષ્પાદોની
૨ ગવ્યૂતિપ્રમાણ, ઉરપરિસર્પની એક હનર
થોજનપ્રમાણ, ભુજપરિસર્પની ગવ્યૂતિપૃથ-
ક્ત્વ અને ગર્ભજપક્ષીઓની ધનુષપૃથક્ત્વની
અવગાહના જાણવી.

प्रश्न— लढंत ! मनुष्येनी शरीराव-
गाहना केटली छे ?

उत्तर— हे गौतम ! सामान्यरूपे
मनुष्यनी अवगाहना जघन्य अंगुलना
असंख्यातमा भागप्रमाणे અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ
ગવ્યૂત-ગાઉ પ્રમાણ છે સમૂર્ષિમમનુ-
ષ્યની અવગાહના, હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને

જ્ઞાનમંગલં ઉક્તોસેણ વિ અંગુલસ્સ અસં-
 સ્ખેજ્ઞાનમંગલં । ગઠભવક્રકંતિયમણુસ્સાણં
 પુચ્છા, ગોયમા ! જહન્નેણં અંગુલસ્સ
 અસંસ્ખેજ્ઞાનમંગલં ઉક્તોસેણ વિ અંગુલસ્સ
 અસંસ્ખેજ્ઞાનમંગલં । પજ્જત્તગગન્નભવકં-
 તિયમણુસ્સાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહ્ણણેણં
 અંગુલસ્સ અસંસ્ખેજ્ઞાનમંગલં ઉક્તોસેણં
 તિણિણ ગાહયાઈ ॥

ઉત્કૃષ્ટ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ
 છે. સામાન્યરૂપે ગર્ભજ મનુષ્યોની અવગાહના
 જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ
 અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગવ્યૂતિ પ્રમાણ છે. અપ-
 ર્યાપ્તક ગર્ભજ મનુષ્યોની અવગાહના જઘન્ય
 અને ઉત્કૃષ્ટ અંગુલના અસંખ્યાત ભાગ-
 પ્રમાણ છે. પર્યાપ્તક ગર્ભજ મનુષ્યોની જઘ-
 ન્ય અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા
 ભાગપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગવ્યૂતિ
 પ્રમાણ છે.

૧૯૯. વાણમંતરાણં ભવધારણિજ્ઞા ય ઉત્તરવે- ૧૯૯.
 ઉવ્વિયા ય જહા અસુરકુમારાણં તહા
 માણિયવ્વા । જહા વાણમંતરાણં તહા
 જોહસિયાણ વિ ।

વાણ્ય તરોની ભવધારણીય શરીરની
 અને ઉત્તરવૈક્રિય શરીરની અવગાહના અસુર-
 કુમારો જેટલી જાણવી. જે પ્રમાણે વાણ્ય-
 તરોની અવગાહના તેજ પ્રમાણે જ્યોતિષક-
 દેવોની અવગાહના છે.

સોહમ્મે કપ્પે દેવાણં મંતે ! કે
 મહાલિયા સરીરોગાહના પળ્ણત્તા ?

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! સૌધર્મકલ્પમા દેવોની
 અવગાહના કેટલી હોય છે ?

ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા,
 તં જહા-ભવધારણિજ્ઞા ય ઉત્તરવેહ-
 વ્વિયા ય, તત્થ ણં જા સા ભવધાર-
 ણિજ્ઞા સા જહન્નેણ અંગુલસ્સ અસંજ્ઞ-
 સ્ખેજ્ઞાનમંગલં ઉક્તોસેણં સત્ત રયણીઓ,
 તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેહવ્વિયા સા
 જહન્નેણં અંગુલસ્સ સંસ્ખેજ્ઞાનમંગલં
 ઉક્તોસેણં જોયણમયસહસ્સં । एवं
 ઈસાણકપ્પેહવિ માણિયવ્વં । જહા સોહ-
 મ્મકપ્પાણં દેવાણં પુચ્છા તહા સેસક-
 પ્પદેવાણં પુચ્છા માણિયવ્વા જાવ
 અચ્ચુયકપ્પો । સળંકુમારે કપ્પે જા સા
 ભવધારણિજ્ઞા સા જહન્નેણ અંગુલસ્સ
 અસંસ્ખેજ્ઞાનમંગલં ઉક્તોસેણ હ રયણીઓ,
 ઉત્તરવેહવ્વિયા જહા સોહમ્મે । જહા

ઉત્તર- ગૌતમ ! ભવધારણીય અને
 ઉત્તરવૈક્રિય આ બે પ્રકારની અવગાહનામાથી
 ભવધારણીયશરીરની અવગાહના જઘન્ય
 અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણની અને
 ઉત્કૃષ્ટ સાત રત્નની છે. ઉત્તરવૈક્રિય અવ-
 ગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ-
 પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજન
 પ્રમાણ છે ઇશાનકલ્પના પણ એટલીજ
 અવગાહના છે ઇશાનકલ્પથી લઈ અચ્યુત-
 કલ્પસુધીના દેવોની અવગાહના સમ ધે પ્રશ્ન
 પૂર્વવત્ સમજવા ઉત્તર આ પ્રમાણે છે—
 સનત્કુમારકલ્પમા ભવધારણીય અને ઉત્તર-
 વૈક્રિય આ બે પ્રકારની અવગાહનામાથી
 ભવધારણીય અવગાહના જઘન્ય અંગુલના
 અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ ૬
 રત્ન પ્રમાણ જાણવી ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના
 સૌધર્મકલ્પ અનુસાર છે. સાનત્કુમારની

સળેકુમારે તહા માર્હિદે વિ માણિયવ્યા, વંમલંતમેસુ ભવધારણિજ્ઞા જહન્નેણ અંગુલસ્સ અસંખેજ્ઞાઇમાગ ઉક્કોસેણ પંચ રયણીઓ, ઉત્તરવેડવિવ્યા જહા સોહમ્મે । મહાસુક્કસહસ્સારેસુ ભવધારણિજ્ઞા જહન્નેણ અંગુલસ્સ અસંખેજ્ઞાઇમાગ ઉક્કોસેણ ચત્તારિ રયણીઓ, ઉત્તરવેડવિવ્યા જહા સોહમ્મે । આણય-પાણય-આરણ-અચ્ચુણ્ણસુ ચડસુ વિ ભવધારણિજ્ઞા જહન્નેણ અંગુલસ્સ અસંખેજ્ઞાઇમાગ ઉક્કોસેણ તિણ્ણિ રયણીઓ, ઉત્તરવેડવિવ્યા જહા સોહમ્મે ।

મેવેજ્ઞાગદેવાણં મંતે । કે મહા-લિયા મરીરોગાહણા પ્ણત્તા ?

ગોચમા ! એ મેવધારણિજ્ઞે સરીરમે પ્ણત્તે, સે જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્ઞાઇમાગં ઉક્કોસેણં ઢુન્નિ રયણીઓ ।

અણુત્તરોવવાટ્ટયદેવાણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્ણત્તા ?

ગોચમા ! મેવધારણિજ્ઞે સરીરમે । સે જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્ઞાઇમાગં, ઉક્કોસેણં ણા રયણી ।

સે સમાસઓ તિવિદ્દે પ્ણત્તે, તં જહા-સૂહંઅંગુલે, પંચરંગુલે ઘણંગુલે ।

કેટલી અવગાહના માહેન્દ્રકલ્પમાં બાણવી. બ્રહ્મ અને લાતક આ બે કલ્પોમાં ભવધારણીય અવગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ પાંચ રત્ન પ્રમાણ છે ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના સૌધર્મકલ્પ પ્રમાણે છે મહાશુક અને સહસ્રાર આ બે કલ્પમાં ભવધારણીય અવગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ચાર રત્ન પ્રમાણ છે. ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના સૌધર્મકલ્પ પ્રમાણે બાણવી. આનત, પ્રાણુત, આરણુ અને અચ્ચુત કલ્પોમાં ભવધારણીય અવગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ રત્નની છે. તેઓની ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના સૌધર્મકલ્પ પ્રમાણે બાણવી

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! ઐવેયક દેવોની શરીરાવગાહના કેટલી છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! ઐવેયક દેવોને ભવધારણીય અવગાહના જહોય છે, ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના હોતી નથી (કેમકે તે દેવો ઉત્તરવૈક્રિય કરતા નથી). તે જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ બે રત્નપ્રમાણ હોય છે.

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! અનુત્તરવિમાનો ના દેવોની શરીરાવગાહના કેટલી હોય છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! ભવધારણીય અવગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ એક રત્નપ્રમાણ હોય છે. ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના ત્યા પછુ હોતી નથી

તે ઉત્સેધાગુલ સક્ષેપથી ત્રણ પ્રકારનો છે. તે આ પ્રમાણે- સુચ્ચુલ, પ્રતગુલ,

પાંચગુણવ્યા પાંચપરતિયા સેદી સૂઈ
અંગુલે, સૂઈ સૂઈપ ગુણિયા પચરંગુલે,
પચરં સૂઈપ ગુણિયં ઘણંગુલે ।

પરતિયં સૂઈઅંગુલપચરંગુલ-
ઘણંગુલ્યાણં કચરે કચરેદિનો અપ્પે
વા. વહુપ વા વહે વા વિસંસાદિપ વા ?

સચ્ચ-યોચે સૂઈ અંગુલે, પચરં-
ગુલે અસંગિજ્જગુણે, ઘણંગુલે અસંચે-
જ્જગુણે । મે તં ઉસ્મેહંગુલે ।

૨૦૦. મે કિં તં પમાણંગુલે ?

પમાણંગુલે પમાણંગુલે રણ્ણો
વાટાંવચરત્તટ્ટિસ્સ અદ્ધસોવણ્ણિપ્ કામ-
ણ્ણિયણે રત્તલે દુવાલસાંમિપ્ અદ્ધક-
ણ્ણિપ્ અદ્ધિગરણ્ણમંઠાણસંઠિપ્ પણ્ણસે,
તમ્મ વં પમાણંગુલે કોટ્ટી ઉસ્મેહંગુલવિ-
વતંમા, મં તમ્મતમ્મ મગ્ગપ્પો મદ્ધાવી-
રમ્મ વદ્ધે, મં મદ્ધમ્મગુણં પમાણંગુલ-
માદ ।

અને ઘનાંગુલ, એક અંગુલ લાંબી અને એક
પ્રદેશ પહોળી જે આકાશના પ્રદેશોની શ્રેણી
છે તે સૂચ્યંગુલ કહેવાય છે. સૂચીને સૂચી
વડે ગુણુત કરતાં પ્રતરાંગુલ અને છે (એમાં
લાંબાઈ અને પહોળાઈ બન્ને હોય છે.)
અને સૂચીથી પ્રતરાંગુલને ગુણુતાં ઘનાંગુલ
બને છે. (ઘનાંગુલમાં લાંબાઈ, પહોળાઈ
અને તડાઈ ની પણ ગણુત્રી હોય છે.)

પ્રશ્ન- ભદ્ર ! સૂચ્યંગુલ, પ્રતરાંગુલ
અને ઘનાંગુલ, આ ત્રણમાંથી કોણુ કોનાથી
અલ્પ, મહાન, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

ઉત્તર— સૂચી અલ્પ સૂચ્યંગુલ છે,
સૂચ્યંગુલથી અસંખ્યાત ગણુ પ્રતરાંગુલ છે.
પ્રતરાંગુલથી અસંખ્યાતગણુ ઘનાંગુલ છે.
આ પ્રમાણુ ઉત્તરેધાંગુલનું સ્વરૂપ છે.

૨૦૦. પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત ! પ્રમાણંગુલ શું છે ?

ઉત્તર— ઉત્તરેધાંગુલને હલ્લર ગણુ કર-
વાથી પ્રમાણંગુલ બને છે. અથવા જેનું
પ્રમાણુ પ્રકર્ષપ્રાપ્ત- મૌથી વધુ હોય તે
પ્રમાણુગુણુ કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણુ-
અમૂર્ણ ભરતદોષપર અખાંડ શાસન કરનાર
સકર્ષર્ણનું દાકિણીરત્ન અષ્ટમુવર્ણપ્રમાણુ
રોય છે. તે દાકિણીરત્નને છ તલ (ચાર
દિશાના ચાર અને ઉપર નીચે બે), બાર
કોટ્ટી, આઠ કલ્પિદાઓ હોય છે. તેનું સંસ્થાન
(આધાર) સોનીની એવળુ જેવું અર્થાત્
ગમગનુસ્થ હોય છે. આ દાકિણીરત્ન એક-
એક કોટ્ટી ઉત્તરેધાંગુલપ્રમાણુ પહોળી હોય છે.
(દાકિણીરત્ન સમગનુસ્થ હોવાથી તેની
લાંબાઈ પણ ઉત્તરેધાંગુલપ્રમાણુ છે તે અલ્પ
વર્ણ અલ્પ છે.) તે એક-એક કોટ્ટી અમળુ-
જમવાન મદ્ધાવીર સ્વામીના અખાંંગુલ પ્રમાણુ
છે. તેને હલ્લરગુણુ કરવાથી પ્રમાણુગુલ
બને છે.

एएणं अंगुलपमाणेणं छ अंगु-
लाइं पादे, दुवालसंगुलाइं विहत्थी,
देो विहत्थीओ रगणी, देो रगणीओ
कुच्छी, देो कुच्छीओ धणू, देो धणु-
सहस्साइं गाउयं, चत्तारि गाउयाइं
जोयणं ।

एएणं पमाणंगुलेणं किं पओ-
याणं ?

एएणं पमाणंगुलेणं पुढवीणं
कंडाणं पायाळाणं भवणाणं भवणपत्थ-
डाणं निरयाणं निरयावलीणं निरयपत्थ-
डाणं कप्पाणं विमाणाणं विमाणपत्थ-
डाणं टंकाणं कूडाणं सेळाणं सिहरीणं
पव्भाराणं विजयाणं वक्खाराणं वासाणं
वासहराणं वासहरपव्वयाणं वेलाणं वेइ-
याणं दाराणं तोरणाणं दीवाणं समुद्दाणं
आयामविकखंभोच्चत्तोव्वेहपरिवखेत्ता
मात्रिज्जंति ।

से समासओ तिविहे पणत्ते, तं
जहा-सेढीअंगुले पयरंगुले घणंगुले ।
असंखेज्जाओ जोयणक्रेडाक्रेडीओ
सेढी, सेढी मेढीए गुणिया पयरं, पयरं
सेढीए गुणियं लोगो, संखेज्ज-
एणं लोगो गुणिओ संखेज्जा लोगो,
असंखेज्जएणं लोगो गुणिओ असंखेज्जा
लोगो, अणंतेणं लोगो गुणिओ अणंता
लोगो ।

આ અંગુલપ્રમાણથી ૬ અંગુલોનો પાદ,
૧૨ અંગુલોની એક વિતસ્તિ, ૨ વિતસ્તિ-
ઓની ૧ રત્તિ, ૨ રત્તિની એક કુક્ષિ, બે
કુક્ષિઓનું એક ધનુષ, બે હજાર ધનુષોનો
એક ગબ્ધૂતિ (ગાઉ) અને ૪ ગબ્ધૂતિ
બરાબર એક યોજન હોય છે.

પ્રશ્ન-આ પ્રમાણાંગુલથી કયા પ્રયોજન-
નની સિદ્ધિ થાય છે ?

ઉત્તર- આ પ્રમાણાંગુલથી રત્નપ્રભા
વગેરે પૃથ્વીઓના કાંડોનું, પાતાળ કળશો,
ભવનપતિના ભવનો, ભવનોના પાથડાઓ,
નારકાવાસો, નરકોના પાથડાઓ, સૌધર્મ
વગેરે કલ્પો, દેવવિમાનો, વિમાનોના પ્રસ્તરો,
છિન્નટ કો, રત્નકૂટ વગેરે મુંડપર્વતો, શિખ-
રવાળાપર્વતો, ઈષત્ નમિત પર્વતો, વિજયો,
વક્ષસ્કારો, વર્ષો, વર્ષધરપર્વતો, વર્ષધરો, સમુ-
દ્રતટની ભૂમિ, વેદિકાઓ, દ્વારો, સમુદ્રોની
લંબાઈ, પહોળાઈ, ઉંચાઈ, ઉંદ્રેધ, પરિધિ
આ સર્વે (નિત્ય પદાર્થો) માપવામાં આવે છે.

આ પ્રમાણાંગુલ સંક્ષેપમાં ત્રણ પ્રકારે
પ્રરૂપવામાં આવેલ છે. તે આ પ્રમાણે- (૧)
શ્રેણ્યંગુલ (૨) પ્રતરાંગુલ અને (૩) ધનાંગુલ.
પ્રમાણાંગુલથી નિષ્પન્ન થયેલ અસંખ્યાત
કોડા-કોડી યોજનની એક શ્રેણી થાય છે.
(એક કરોડને એક કરોડવડે ગુણિત કર-
વાથી જે સંખ્યા થાય તે કોડાકોડી અને જે
યોજન પ્રમાણાંગુલથી નિષ્પન્ન થાય તે અહીં
ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે.) શ્રેણીને શ્રેણીથી
ગુણિત કરતા પ્રતરાંગુલ બને છે. પ્રતરાંગુલને
શ્રેણ્યંગુલથી ગુણિત કરતા લોક બને છે.
સખ્યાતરાશિથી ગુણિત લોક 'સખ્યાતલોક'
કહેવાય છે. અસંખ્યાત લોકરાશિથી ગુણિત
લોક અસંખ્યાત લોક કહેવાય છે. અનંત
રાશિથી ગુણિત લોક અનંતલોક કહેવાય છે.

૨૦૦. એણે જે સેદિઅંગુલપયમં-
ગુલચંગુલ્યાનં કયરે કયરેહિતા અપ્પે
વા વહુણ વા વુલ્લે વા વિમેમાદિણ વા ?

સવ્વથોવં સેદિઅંગુલે, પયમંગુલે
અમંગેજ્જાને, ચંગુલે અમંગેજ્જાણુણે ।
સે તં વિમાગનિષ્કણે । સે તં સ્વેન-
પ્પમાણે ॥

૨૦૧. સે દિ તં કાળપ્પમાણે ?

કાળપ્પમાણે દુવિદ્ધં પ્પગ્ગત્તે, તં
સપ્પા-પ્પગ્ગનિષ્કણે વ વિમાગનિષ્કણે
ય ।

સે દિ તં પ્પગ્ગનિષ્કણે ?

પ્પગ્ગનિષ્કણે પ્પગ્ગમમગદ્ધિણ
દ્ધમમપ્પદ્ધિણ વિસમવદ્ધિણ, તાવ દ્ધમ-
મપ્પદ્ધિણ અમંગિજ્જમમવદ્ધિણ । સે સં
પ્પગ્ગનિષ્કણે ।

સે દિ તં વિમાગનિષ્કણે ?

વિમાગનિષ્કણે સમ્મવાવનિષ્કણ-
સ્સવા, વિસમઅમંગિજ્જમમવદ્ધિણ
મોક્કવવવવવવવવવ, સમ્મવાવનિષ્કણ-
નિષ્કણે ।

૨૦૨. સે દિ તં કાળપ્પ ?

૨૦૧. પ્રશ્ન- શ્રેણ્યંગુલ, પ્રતંગુલ અને ધનાં-
ગુલમાં કેન કોણાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય
અથવા વિશેષાધિક છે ?

ઉત્તર- સર્વથી ઓછાં શ્રેણ્યંગુલ છે,
તેનાથી અમંગ્યાત ગણા પ્રતરાંગુલ છે
એને તેનાથી અસંગ્યાતગુણા ધનાંગુલ છે.
આ પ્રમાણે ત્રિભાગનિષ્પન્ન ક્ષેત્રપ્રમાણનું
વર્ણન પૂર્ણ થયું

૨૦૧.

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! કાળપ્રમાણ શું છે ?

ઉત્તર- કાળપ્રમાણ જે પ્રકારે કહેવામાં
આવેલ છે તે આ પ્રમાણે— (૧) પ્રશ-
નિષ્પન્ન અને (૨) ત્રિભાગનિષ્પન્ન.

પ્રશ્ન- પ્રદેશનિષ્પન્ન કાળપ્રમાણનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- એક સમયની સ્થિતિવાળો, જે
સમયની સ્થિતિવાળો, ત્રણ સમયની સ્થિતિ-
વાળો સાથે તથા સમયની સ્થિતિવાળો,
અંગ્યાત સમયની સ્થિતિવાળો અને અસં-
ગ્યાત સમયની સ્થિતિવાળો પુદ્ગલપરમાણુ
કે અંગ તે પ્રદેશનિષ્પન્ન એટલે કાળના
નિર્દેશન સંબંધી નિષ્પન્ન કાળપ્રમાણ છે.

પ્રશ્ન- ત્રિભાગનિષ્પન્ન કાળપ્રમાણ
શું છે ?

ઉત્તર- સમય, આવલોકના, મુદ્દર્શ,
દિવસ, અરોહણ, પચ, આગ, અવસ્થા,
દુઃખ, પચ, અવસ્થા, અવસ્થાવિહી, પુનઃસ-
પચવસ્થાવસ્થા જે કાળપ્રમાણ છે તે ત્રિભા-
ગનિષ્પન્ન કાળપ્રમાણ કહેવાય છે

૨૦૨

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! તે સમય શું છે ?

સમયસ્સ ણં પરુવર્ણ કરિસ્સામિ,
 સે જહા નામણ્-તુણ્ણાગદારણ સિયા
 તરુણે વલવં જુગવં જુવાણે અપ્પાતંકે
 થિરગ્ગહત્થે દઢપાણિપાયપાસપિટ્ઠંતરોરુ-
 પરિણે તલજમલજુયલપરિવણિભવાહૂ
 ચમ્મેટ્ટગદુહણમુદ્દિયસમાહ્યનિચિયગત્ત-
 કાણ્ ઉરસ્મવલસમણ્ણાગણ્ લંઘણપવણ-
 જવણવાયામસમત્થે હેણ્ દક્કલે પત્તદ્દે
 કુસલે મેદ્દાવી નિડણે નિડણસિપ્પોવગણ્
 ઇયં મહં પડસાહિયં વા, પટ્ટસાહિયં
 વાગહાય સયરાહં હત્થમેત્તં ઓ સારેજ્જા ।
 તત્થ ચોયણ્ પણ્ણવયં ઇવં વયાસિ-જે
 ણં કાલે ણં તેણં તુણ્ણાગદારણં તીસે
 પડસાહિયાણ્ વા પટ્ટસાહિયાણ્ વા સય-
 રાહં હત્થમેત્તે ઓસારિણ્ સે સમણ્ ભવઙ્ ?
 નો ઙ્ગણ્ણે સમદ્દે । કમ્મા ? જમ્મા સંસે-
 જ્જાણં તંતૂણં સમુદયસમિડ્ડસમાગમેણં
 ઇયા પડસાહિયા વા પટ્ટસાહિયા વા
 નિપ્પજ્જઙ્ગ, ઉવરિહ્હંમે તંતું મે અચ્છિણ્ણે
 હિદ્દિહ્હે તંતૂ ન હિજ્જઙ્ગ, અણ્ણંમિ કાલે
 ઉવરિહ્હે તંતૂ હિજ્જઙ્ગ, અણ્ણંમિ કાલે
 હિદ્દિહ્હે તંતૂ હિજ્જઙ્ગ, તમ્મા સે સમણ્ ન
 ભવઙ્ । ઇવં વયંતં પણ્ણવયં ચોયણ્ ઇવં
 વયા-જે ણં કાલે ણં તેણં તુણ્ણાગદા-
 રણં તીસે પડસાહિયાણ્ વા પટ્ટસાહિ-
 યાણ્ વા ઉવરિહ્હે તંતૂ હિણ્ણે સે સમણ્
 ભવઙ્ ? ન ભવઙ્, કમ્મા ? જમ્મા
 સંસેજ્જાણં પમ્માણં સમુદયસમિડ્ડસમાગ-
 મેણં ઇયે તંતૂ નિપ્પજ્જઙ્ગ, ઉવરિહ્હે
 પમ્મે અચ્છિણ્ણે હેદ્દિહ્હે પમ્મે ન
 હિજ્જઙ્ગ, અણ્ણંમિ કાલે ઉવરિહ્હે
 પમ્મે હિજ્જઙ્ગ અણ્ણંમિ કાલે
 હેદ્દિહ્હે પમ્મે હિજ્જઙ્ગ, તમ્મા સે સમણ્

ઉત્તર— સમયની પ્રજ્વલા ક્રીડા
 કાળના નિર્વિલાગ અંશને 'સમય' કહે છે. તે
 આ પ્રમાણે— તરુણ, બળવાન, સુખમ-દુષ્-
 માદિ એટલે ત્રીભ-ચોથા આરામાં જન્મેલ,
 સ્થિર હસ્તવાળો, દઢ-વિશાળ હાથ, યગ,
 પાર્શ્વલાગ, પદ્યાન્ત અને ઉરુ (જંઘા) નો
 ધારક, દીર્ઘતા, સરલતા અને પીનત્વની
 દૃષ્ટિએ સમશ્રેણીવાળા હોવાથી એ તાલવૃક્ષ
 અથવા કપાટાર્ગલા જેવી બન્ને ભુલ્લઓને
 ધારણ કરનાર, વ્યાયામ કરતાં ચર્મૈષ્ટકા-
 પ્રહરણવિશેષ, દુઘણ-મુદ્ગર, મુષ્ટિક-
 મુષ્ટિબંધ વગેરે ફેરવવાથી શરીરના અવય-
 વોને દઢ બનાવનાર, સ્વાભાવિક રીતે અત્યંત
 બળયુક્ત, ક્ષુદ્રવું, તરવું, દોડવું વગેરે વિવિધ
 વ્યાયામોથી જે સામર્થ્યસંપન્ન હોય, છે કે
 કપડા ફાડવાની યુક્તિને સારી રીતે જાણનાર,
 દક્ષ- પોતાના કાર્યમાં પ્રવીણ, કુશળ-
 વિચારપૂર્વક કાર્ય કરનાર, મેઘાવી, નિપુણ-
 ચતુર, સીવણકળામાં નિપુણ એવો કોઈ
 દર્શનપુત્ર એક મોટી સૂતર કે રેશમી શાટિકા-
 સાડીને લઈ એકદમ શીઘ્રતાથી (એકજ
 આટકે) એક હાથ પ્રમાણ ફાડી નાખે છે,
 તેને અનુલક્ષીને શિષ્ય શુરુને પ્રશ્ન કરે છે.

પ્રશ્ન— હે ભદ્રંત ! જેટલા સમયમાં તે
 દરજીપુત્ર સુતરાઉ અથવા રેશમી શાટિકાને
 શીઘ્રતાથી હસ્તપ્રમાણ ફાડી નાખે તેટલા
 કાળને સમય કહેવાય ?

ઉત્તર— હે શિષ્ય ! આ અર્થ સમર્થ
 નથી અર્થાત્ તેને સમય ન કહેવાય, કારણકે
 સખ્યાત તંતુઓના સમુદાયરૂપ સમિતિના
 સમ્યક્મયોગથી એક સુતરાઉ કે રેશમી
 શાટિકા તૈયાર થાય છે. ન્યંસુધી ઉપરનો
 તંતુ છેદાય નહીં ત્યાં સુધી નીચેનો તંતુ
 છેદાયે નહીં તેથી ઉપરના તંતુને છેદન
 કરનાર કાળ અન્ય છે એના નીચેના તંતુના
 છેદનનો કાળ અન્ય છે. માટે એક હાથ

ન ભવત્ । एवं चयंत पञ्चवयं चोयए एवं
 वयामी-जे णं कालेणं ने णं तुष्णागदा-
 र्पणं तप्प तंतुम्म उवरिल्ले पम्हे छिण्णे
 ने ममए भवट ? न भवइ. कम्हा ?
 जम्हा भगंतामं मयाचाणं समुदयसमि-
 इममाणनेमं एगे पम्हे नि-फज्जइ, उव-
 रिल्ले मंघाए अविमंघाएए हेद्विल्ले संघाए
 न विमंघाइज्जइ, अ-गंमि काले उवरिल्ले
 मयाए विमंघाइज्जइ अण्गंमि काले
 दिद्विल्ले मंघाए विमंघाइज्जइ, तम्हा से
 ममए न भवइ । एजांजवि णं सुहु-
 मतराए ममए पणत्तं नमणाउमो ॥

શાટિકા કાઠવાનો કાળ સમયરૂપ નથી. આ
 પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરનાર ગુરુને શિષ્ય ક્ષરી
 પૂછે છે—

પ્રશ્ન— ભદ્રંત ! તે દર્હીપુત્રે જેટલા
 સમયમા તે સાડીના ઉપરના તંતુતું છેદન
 કર્યું તેટલા કાળને સમય કહેવાય ?

ઉત્તર— હે શિષ્ય ! આ અર્થ સમર્થ
 નથી, કેમકે સંખ્યાત પદ્મ-સૂક્ષ્માવભવો
 (રૂના રેસાઓ) ના સમુદાય સમિતિરૂપ
 સંયોગથી અર્થાત્ સંખ્યાતપદ્મો-રેસાઓથી
 એક તત્તુ નિષ્પન્ન થાય છે એટલે ત્યાંસુધી
 ઉપરનો રેસા છેદાય નહીં ત્યાં સુધી નીચેનો
 રેસો ન છેદાય. માટે તે કાળ પણ સમય
 નથી. આ પ્રમાણે ઉત્તર આપનાર ગુરુ સામે
 શિષ્યે પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો.

પ્રશ્ન— ભદ્રંત ! તે દર્હીપુત્રે જેટલા
 સમયમાં ઉપરના પદ્મ-રેસાતું છેદન કર્યું
 તેટલા કાળને શું સમય કહેવાય ?

ઉત્તર— હે શિષ્ય ! આ અર્થ સમર્થ
 નથી, કેમકે અનંત મંઘાતોના એટલે પળના
 ઘટક નુદમ અવયવોના સમુદાયરૂપ સગિ-
 નિના સંયોગથી પદ્મ નિષ્પન્ન થાય છે.
 એટલે ત્યાં સુધી ઉપરિ મંઘાત પૃથક્ ન
 યાવત્યા સુધી નીચેનો સંઘાત પૃથક્ ન થાય.
 ઉપરનો સંઘાત અન્ય કાળમાં પૃથક્ ધારા છે
 અને નીચેનો સંઘાત અન્ય કાળમાં પૃથક્
 ધારા છે. માટે તે સમય ન કહેવાય. હે
 આશ્ચર્યન સમગ્ર ! એના કરતાં પણ સમય
 મૂલ્યવત્તર મહેવામાં આવ્યો છે. એટલે સંઘા-
 તનો છેદન કરવાના કાળ કરતાં પણ
 'સમય' મૂલ્યવત્તર છે.

૨૦૩. અસંખિજ્ઞાણં સમયાણં સમુદયસમિતિ-
 સમાગમેણં સા ઈગા આવલિઅત્તિ વુચ્ચઈ,
 સંખેજ્ઞાઓ આવલિયાઓ ઝસાસો,
 સંખિજ્ઞાઓ આવલિયાઓ નીસાસો,
 હટ્ટસ્સ અળવગલ્લસ્સ, નિરુવકિટ્ટસ્સ
 જંતુણો । ઈગે ઝસાસનીસાસે, ઈસ પાણુ
 ત્તિ વુચ્ચઈ ॥૧॥ સત્ત પાણુણિ સે થોવે,
 સત્ત થોવાણિ સે લવે । લવાણં સત્તહ-
 ત્તરીણ, ઈસ મુહુત્તે વિયાહિણ ॥૨॥
 તિણ્ણિ સહસ્સા સત્ત ય સયાઈં તેહુત્તરિં
 ચ ઝસાસા । ઈસ મુહુત્તો મ્મણિઓ,
 સન્વેહિં અણંતનાણીહિં ॥૪॥ ઈણ્ણં
 મુહુત્તપમાણ્ણં ત્તિસં મુહુત્તા અહોરત્તં,
 પ્પણ્ણરસ અહોરત્તા પ્પન્નઘા, દો પ્પન્નઘા
 માસા, દો માસા ઉઝ્ઝ, તિણ્ણિ ઉઝ્ઝ
 અયણં, દો અયણાઈં સંવચ્છરે, પંચ
 સવચ્છરાઈં જુગે, વીસ જુગાઈં વાસસયં,
 દસ વાસસયાઈં વોસસહસ્સં, સયં વાસ-
 સહસ્સાણ વાસસયસહસ્સાં, ચોરાસીઈં વાસ-
 સયસહસ્સાઈં સે ઈગે પુવ્વંગે, ચરુરા-
 સિઈ પુવ્વંગસયસહસ્સાઈં સે ઈગે પુવ્વે,
 ચરુરાસીઈ પુવ્વસયસહસ્સાઈં સે ઈગે
 તુહિઅંગે, ચરુરાસીઈ તુહિયસયસહસ્સાઈં
 સ ઈગે અહહંગે, ચોરાસીઈં અહહંગ-
 સયસહસ્સાઈં સે ઈગે અહહં, ઈવં અવ્વંગે
 અવ્વે, હુહુઅંગે હુહુણ, ઉપ્પલંગે ઉપ્પલે,
 પ્પમંગે પ્પમે, નલિણંગે નલિણે, અચ્છ-
 નિરુરંગે અચ્છનિરુરે, અહહંગે, અહહં,
 પ્પહહંગે પ્પહહં, ણહહંગે ણહહં, ચૂલિઅંગે
 ચૂલિયા, સીસપહેલિયંગે, ચરુરાસીઈં
 સીસપહેલિયંગસયસહસ્સાઈ સા ઈગા
 સીસપહેલિયા । ઈયાવયા ચેવ ગ્ગણિણ,
 ઈયાવયા ચેવ ગ્ગણિયસ્સ વિસણ । ઈત્તો
 વરં ઓવમિણ પવત્તહ ॥

૨૦૪. અસંખ્યાત સમયોના સમુદાય-મિતિના
 સંયોગથી એક આવલિકા નિષ્પન્ન થાય છે.
 સંખ્યાત આવલિકાનો ઉદ્ભવાસ, સંખ્યાત
 આવલિકાનો નિશ્વાસ થાય છે. હુષ્ટ, વૃદ્ધા-
 વસ્થારહિત, નિરૂપકિલાષ્ટ-પૂર્વ અને વર્ત-
 માનમાં વ્યાધિથી રહિત મનુષ્ય વગેરે
 પ્રાણીના એક ઉદ્ભવાસ અને નિશ્વાસને
 'પ્રાણુ' કહેવામાં આવે છે. આવા સાત
 પ્રાણોનો એક સ્તોક, સાત સ્તોકોનો એક
 લવ, ૭૭ લવોનું મુહૂર્ત અથવા ૩૭૭૩
 ઉચ્ચવાસોનું એક મુહૂર્ત થાય છે. એવું
 કેવળીએનું કથન છે. આ મુહૂર્ત પ્રમાણથી
 ૩૦ મુહૂર્તોનો અહોરાત્ર (એક દિવસ અને
 રાત), ૧૫ અહોરાત્રોનો પક્ષ, જે પક્ષોના
 માસ, જે માસોની ઋતુ, ત્રણ ઋતુઓનું
 અયન, જે અયનોનું સપ્તસર, પાંચ સવ-
 ત્સરોનો યુગ, ૨૦ યુગના ૧૦૦ વર્ષ થાય
 છે ૧૦ સો વર્ષના ૧૦૦૦, વર્ષ, ૮૪ લાખ
 વર્ષોનું એક પૂર્વાંગ, ૮૪ લાખ પૂર્વાંગનું
 પૂર્વ, ૮૪ લાખ પૂર્વનું ત્રુટિતાંગ, ૮૪ લાખ
 ત્રુટિતાંગનું એક ત્રુટિત, ૮૪ લાખ ત્રુટિતનું
 એક અડડાંગ, ૮૪ અડડાંગનું અડડ, આજ
 પ્રમાણે અવવાગ, અવવ, હુહુકાંગ, હુહુક, ઉત્પ-
 લાગ, ઉત્પલ, પક્ષાગ, પક્ષ, નલિનાગ, નલિન,
 અચ્છનિકુરાગ, અચ્છનિકુર, અચુતાગ, અચુત,
 પ્રચુતાગ, પ્રચુત, નચુતાગ, નચુત, ચૂલિકાગ,
 ચૂલિકા, શીર્ષપ્રહેલિકાંગ અને શીર્ષપ્રહેલિકા
 થાય છે આ શીર્ષપ્રહેલિકા સુધીજ ગણિ-
 તનો વિષય છે એના પછી ગણિતનો વિષય
 નથી પછી પલ્થોપમાદિરૂપ ઉપમાપ્રમાણ
 પ્રવર્તિત થાય છે (ગણત્રીના અક સ્થાનો
 ૭૫૮૨૬૩૨૫૩૦૭૩૦૧૦૨૪૧૧૫૭૯૭--
 ૩૫૬૯૯૭૫૬૯૬૪૦૬૨૧૮૯૬૬૮૪૮૦૮-
 ૦૮૧૮૩૨૭૬

૨૦૪. મેં કિં તં ઔચમિષ ?

૨૦૪.

પ્રશ્ન-ભદ્રંત ! ઔપમિકપ્રમાણ શું છે ?

ઔચમિષ દુવિદ્ધે પ્ણજ્જે, તં જહા-
પ્ણિઔચમે ચ માગરોચમે ચ ।

ઉત્તર— જે પ્રમાણ ઉપમાવડે-સાદૃ-
શ્યવડે નિષ્પન્ન થાય (સમગ્રથ) છે તે
ઔપમિકપ્રમાણ કહેવાય છે. તે ઔપમિક-
પ્રમાણ બે પ્રકારનું છે. જેમકે-(૧) પલ્થો-
પમ અને (૨) સાગરોપમ.

મેં કિં તં પ્ણિઔચમે ?

પ્રશ્ન— ભદ્રંત ! પલ્થોપમ શું છે ?

પ્ણિઔચમે-નિવિદ્ધે પ્ણજ્જે, તં જહા-
ઉદારપ્ણિઔચમે બ્રહ્માપ્ણિઔચમે સ્વેચ્-
પ્ણિઔચમે ચ ।

ઉત્તર— પલ્થની એટલે ધાન્યાદિ ભર-
વાનું કવા જેવા ગોળસ્થાનની જેને ઉપમા
આપવામા આવે છે તે પલ્થોપત્રપ્રમાણ કહે
વાય. આ પલ્થોપત્રપ્રમાણના ત્રણ ભેદો છે.
તે આ પ્રમાણે (૧) ઉદારપલ્થોપમ (૨)
અદારપલ્થોપમ અને (૩) ક્ષેત્રપલ્થોપમ.

મેં કિં તં ઉદારપ્ણિઔચમે ?

પ્રશ્ન— હે ભદ્રંત ! ઉદારપલ્થોપમ શું
છે ?

ઉદારપ્ણિઔચમે દુવિદ્ધે પ્ણજ્જે,
તં જહા-મુદ્ધમે ચ વાવદારિષ્ ચ । તત્થ
વા જે મેં મુદ્ધમે મેં ટપ્પે । તત્થ ણં જે
મેં વાવદારિષ્ મેં તાપા નામપ્-વન્ને
મિય્થ. જોયામં આયામે વિસંભેણં,
જોયામં ઉદ્ધં ઉદ્ધમેજ, ત મિમુણં સવિ-
સેમં પ્ણિઔચમે । મેં વં વન્ને—"પ્ણા-
રિષ્ ઠેયાદિષ્ મેયાદિષ્ જાપ મના-
વન્નેવામં । મેંસદ્ધે મનિચિષ્, મરિષ્
સાગરોચી" ॥૬॥ તે વં વાવન્ના
મેં આમી ઉદ્ધેણ મેં વાદ્ધ સેયા, મેં
કુદ્ધેણ, મેં વન્નેરિઠ્ઠેમિયા, મેં વદ-
વન્ને વાવન્નેવામં ॥ ૭ ॥ મેં વન્ને
મેં વાવન્ને વાવન્ને વાવન્ને વાવન્ને-
વાવન્ને વાવન્ને મેં વન્ને મેં વાવન્ને મેં વાવન્ને

ઉત્તર— ઉદારપલ્થોપમતા બે ભેદો
છે. એટલે મુદ્ધમઉદારપલ્થોપમ અને વ્યાવ-
દારિષ્ ઉદારપલ્થોપમ. મુદ્ધમપલ્થોપમને
અન્યારે કહેવા કહેવો. વાવદારિષ્ ઉદારપ-
લ્થોપમ આ પ્રમાણે— આજના કલ્પના મુદ્ધમ
એક ચોરના તાંબો, એક ચોરના પદોળો
અને કોઈક નતરેડી-કોઈક દમ પહવાગ-
અથિહ તલ ચોરના વંદેડી પરિધિવાળો
એક વાવ એવા ચોળ કહેવા છે
તે કુવામાં એક દિવસના, બે દિવસના વાવત્
માત્ર દિવસ મુખીના મોટા થયેલા બાલાઓ
સંપૂર્ણ પાં, સંવિહાન બન્યામાં
આવે તેથી તે બાલાઓ અતિથી બળે નહિ.
વાવડો કહે નહિ કોણવાથ નહિ અને
વિવંવંવં પાં નહિ મેંચોમા દુરંધ ઉપદ
મેં વ નહિ આ પ્રમાણે વાવને બધાં પાં
કેવ નેક મનામાં એક નેક વાવમ આવા

નિલ્લેવે નિદ્વિષ્ ભવઈ, સે તં વાવહારિષ્
ઉદ્ધારપલિઓવમે । “एएसि पल्लणं
कोडाकोडी हवेज्ज दसगुणिया । तं
वावहारियस्स उद्धारसागरोवमस्स
एगस्स भवे परिमाणं ॥१॥”

एएहिं वावहारियउद्धारपलिओव-
मसागरोवमेहिं किं पओयणं ?

एएहिं वावहारियउद्धारपलि-
ओवमसागरोवमेहिं णत्थि किंचिप्पओ-
यणं, केवल पणवणा पणविज्जइ ।
से तं वावहारिष् उद्धारपलिओवमे ।

से किं तं सुहुमे उद्धारपलिओ-
वમે ?

सुहुमे उद्धारपलिओवमे-से जहा
नामए पल्ले सिया जोयणं आयाम-
विकखंभेणं, जोयणं उव्वेहेणं, तं तिगुणं
सविसेसं परिकखेवेणं । से णं पल्ले-
“एगाहिय बेयाहिय तेयाहिय जाव
सत्तरत्तरुद्धारणं । संमट्टे संनिचिए भरिए
वालग्गकोडीणं ॥१॥ तत्थ णं एगमेगे
वालग्गे असंखिज्जाइं खंडाइं कज्जइ, ते
णं वालग्गखंडा दिद्विओगाहणाओ असं-
खेज्जइभागमेत्ता सुहुमस्स पणग जीवस्स
सरीरोगाहणाओ असंखेज्जगुणा । ते णं
वालग्गखंडा णो अग्गी डहेज्जा, णो

કાઠવામાં આવે. તો જેટલા સમયમાં તેમાં
વાલાચની જરા માત્ર રજ ન રહે. વાલા-
ચનો થોડો પણ સંસ્લેષ ન રહે, તેવી રીતે
ખાલી થઈ જાય તેટલા સમયને વ્યાવહારિક
આદર ઉદ્ધારપલ્યોપમ કહે છે. આ પલ્યો-
પમની કેટલે કેટલે દશગુણિત થઈ જાય.
અર્થાત્ દશકોટિ વ્યવહાર પલ્યનો એક
વ્યાવહારિક ઉદ્ધાર સાગરોપમ થાય છે.
સાગરસાથે તુલના કરવામાં આવતી હોવાથી
તેને સાગરોપમ કહે છે.

પ્રશ્ન- આ વ્યાવહારિક ઉદ્ધાર પલ્યો-
પમ અને વ્યાવહારિક ઉદ્ધાર સાગરોપમથી
કયા પ્રયોજનની સિદ્ધિ થાય છે ?

ઉત્તર- વ્યાવહારિક ઉદ્ધાર પલ્યોપમ
અને વ્યાવહારિક ઉદ્ધાર સાગરોપમથી
કોઈપણ પ્રયોજનની સિદ્ધિ થતી નથી.
(સૂક્ષ્મ પલ્યોપમ સમજવામાં સરળતા રહે
તે માટે તેની પ્રરૂપણા કરવામાં આવે છે.)

પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત ! સૂક્ષ્મ ઉદ્ધારપલ્યો-
પમનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- સૂક્ષ્મ ઉદ્ધારપલ્યોપમનું સ્વરૂપ
આ પ્રમાણે છે- કોઈ પુરૂષ એક યોજન
લાખો, એક યોજન પહોળો અને એક
યોજન ઊંડો અને કંઈક
ઓછો પછલાગ અધિક ત્રણ યોજનની
પરિઘવાળો પલ્ય હોય, આ પલ્યને એક-
એ-ત્રણ યાવત્ સત્ત દિવસ સુધીના ખાલા-
ચોથી ઠાસી-ઠાસીને ભરી દેવામાં આવે.
તેમાં રહેલા એક-એક ખાલાચનો અસખ્યાત
-અસખ્યાત લાગ કરવામાં આવે આ
ખાલાચના દૃષ્ટિવિષયીભૂત થનાર એટલે
નિર્મળ ચક્ષુથી જોવા યોગ્ય પદાર્થની અપે-
ક્ષાએ અસખ્યાતમાં લાગ હોય છે અને

ગાઝ. દરંજા, ણો કુદેજા, ણો પલ્લિવિ-
લંઘિજા. ણો પૂરનાઈ દ્વચ્ચમાગચ્છેજા ।
નત્રો ણે સમણ સમણ ઈગમેગં વાલમા-
સુંદે ધવદાય જાવરણં કાલેણં સે
પોટ્ટે સીણે નીરણ નિલ્લેવે ણિટ્ટિણ
મસઃ, સે તેં મુદ્દુમે ઉદ્દારપલ્લિઓવમે ।
" ઈણંમિ પટ્ટાણં. કોઠાકોટી દ્વેજ્જ
દમ્મગુણિયા । તેં મુદ્દુમ્મ ઉદ્દારમાગ-
મેવમ્મ ઈગમ્મ ભવે ઈમાણં ॥૧૧॥"

ઈણં મુદ્દુમઉદ્દારપલ્લિઓવમ-
માગમેવમેઈ કિં ઈમાણં ?

ઈણં મુદ્દુમ ઉદ્દારપલ્લિઓવમ-
માગમેવમેઈ દીવમમુદ્દાણં ઉદ્દારમે
વેવવઃ ।

કેવવઃ ણં મેવે ! દીવમમુદ્દા
ઉદ્દારમે વેવવઃ ?

મેવવઃ ! વાગ્ગમાગં અદ્દુદાઃ-
વ્વણં ઉદ્દારમાગમેવમાગં ઉદ્દારમવવા
વવવઃ દીવમમુદ્દા ઉદ્દારમે । મે તેં
મુદ્દુમે ઉદ્દારપલ્લિઓવમે ॥

મુદ્દુમપનક (લીલકૂલ) છવની શરીરાગા-
હનાથી અસંખ્યાતગણા હોય છે આવા
ખાલાઅખંડોને ઠાસી ઠાસીને ભરવાથી તે
અગ્નિથી બળતા નથી. પવનથી ઉડતા નથી,
કોહવાતા નથી, વિધ્વંસને પામતા નથી કે
તેમાં દુર્ગંધ ઉત્પન્ન થતી નથી. સમયે સમયે
તે ખાલાઅખંડોને બહાર કાઢતાં-કાઢતાં
નેટલા કાળમા તે પલ્લ ધાલાઅની રજ
રહિત, ખાલાઅના સંલેપથી રહિત, વિશુદ્ધ
રૂપે ખાલી થઈ જાય તેટલા કાળને સૂક્ષ્મ-
ઉદ્દારપલ્લોપમ કહે છે. આ પલ્લોપમની
૧૦ શુભિત કોટિ-કોટિ તે સૂક્ષ્મ ઉદ્દારસા-
ગરોપમ છે અર્થાત્ દશ કોટાકોટી સૂક્ષ્મ
ઉદ્દારપલ્લોપમનો એક સૂક્ષ્મઉદ્દારસાગ-
રોપમ કહેવાય

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! સૂક્ષ્મઉદ્દારપલ્લોપમ
અને સાગરોપમથી કયા પ્રયોજનની ચિદ્ધિ
થાય છે ?

ઉત્તર- ઠીપ-મમુદ્દોની ગણતરી સૂક્ષ્મ
ઉદ્દારપલ્લોપમ અને સૂક્ષ્મ ઉદ્દારસાગરોપ-
મથી કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન- ઉદ્દારપલ્લોપમ અને સાગ-
રોપમ કેટલા ઠીપ-મમુદ્દોને બતાવે છે ?

ઉત્તર- ભદ્રંત ! અહીં ઉદ્દારસાગરોપના
નેટલા ઉદાર અમરો એટલે ખાલાઅ
નોકળવાના અમરો છે તેટલાજ ઠીપ-મમુદ્દા
છે અને તે એક પ્રીત્તથી બમણા બમણા
વિત્તારવાયા છે.

અદ્વાપલિઓવમે-દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-સુહુમે ય વાવહારિણ ય । તત્થ ણં જે સે સુહુમે સે ઠપ્પે । તત્થ ણં જે સે વાવહારિણ સે જહા નામણ પલ્લે સિયા-જોયણં આયામવિવઁખંભેણં, જોયણં ઉઠ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં, તં તિગુણં સવિસેસં પરિ-વલ્લેવેણં । સે ણં પલ્લે ઇગાહિય વેયાહિય તેયાહિય જાવ ભરિણ વાલગ્ગકોડીણં । તે ણં વાલગ્ગા ણો અમ્મી હહેજ્જા, જાવ ણો પલિવિદ્ધંસિજ્જા, નો પૂઠ્ઠાણ હન્વ-માગચ્છેજ્જા । તઓ ણં વાસસણ વાસસણ ઇગમ્મં વાલગ્ગં અવ્વહાય જાવહરણં કાલેણં સે પલ્લે સ્વીણે નીરણ નિલ્લેવે નિટ્ઠિણ ભવહ, સે તં વાવહારિણ અદ્વાપલિઓ-વમે । ‘ઈણિ પલ્લાણં કોહાકોહી ભવિજ્જ દસગુણિયા । ત વાવહારિયસ્સ અદ્વાસાગરોવમસ્સ ઇગસ્સ ભવે પરિ-માણં’ ॥૧૧॥

ઈણિ વાવહારિણિ અદ્વાપલિ-ઓવમસાગરોવમેહિં કિં પયોયણં ?

ઈણિ વાવહારિણિ અદ્વાપલિ-ઓવમસાગરોવમેહિં નત્થિ કિંચિપ્પઓ-યણં, કેવલં પળ્ણવણા પળ્ણવિજ્જહં । સે ત વાવહારિણ અદ્વાપલિઓવમે ।

સે કિં તં સુહુમે અદ્વાપલિ-ઓવમે ?

સુહુમે અદ્વાપલિઓવમે-સે જહા-ણામણ પલ્લે સિયા-જોયણં આયામવિ-

ઉત્તર- અદ્વાપલિઓવમે એ લેહો છે. સૂક્ષ્મઅદ્વાપલિઓવમે અને વ્યાવહારિક અદ્વા-પલિઓવમે વ્યાવહારિક અદ્વાપલિઓવમે. સ્વરૂપવર્ણવતા સૂત્રકાર જણાવે છે કે એક યોજન લાંબો, એક યોજન પહોળો, એક યોજનઊંડો અને કંઈક ઓછા ધણસાગ અધિક ત્રણ યોજનની પરિધિવાળો એવો કોઈ એક પલ્લ હોય. તેવા તે પલ્લને એક-એ-ત્રણ દિવસ યાવત્ સાત દિવસ પર્યંતના મોટા થયેલા ખાલાત્રખંડોથી કાસી-ઠાંસીને પૂરિત કરવાથી તે ખાલાત્રખંડો અગ્રિથી બળતા નથી, વાયુથી ઉડતા નથી, કોહવાતા નથી, વિધ્વસનં પામતા નથી કે તેમાં દુર્ગંધ ઉત્પન્ન થતી નથી. સો-સો વર્ષે તે ખાલાત્રખ-ખંડોથી એક-એક ખાલાત્રખને બહાર કાઢતાં-કાઢતા બેટલા સમયમાં તે બધા ખાલાત્રખ રજ રહિત, સંશ્લેષરહિત, વિશુદ્ધરૂપે ખાલી થઈ જાય તેટલા સમયને અદ્વાવ્યાવહારિક-પલિઓવમે કહે છે ૧૦ કોટાકોટી વ્યાવહારિક અદ્વાપલિઓવમેનો એક વ્યાવહારિક અદ્વાસાગરોવમે થાય છે.

પ્રશ્ન-આ વ્યાવહારિક અદ્વાપલિઓવમેથી અને વ્યાવહારિક અદ્વાસાગરોવમેથી કયા પ્રયોજનની સિદ્ધિ થાય છે ?

ઉત્તર- આ વ્યાવહારિક અદ્વાપલિઓવમેથી અને સાગરોવમેથી કોઈપણ પ્રયોજનની સિદ્ધિ થતી નથી તે ક્ષત પ્રરૂપણા માટે જ છે.

પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત ! સૂક્ષ્મ અદ્વાપલિઓવમેનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- જેમ કોઈ પલ્લ હોય, તે પલ્લ એક યોજન લાંબો, એક યોજન પહોળો,

વર્ણમેળં, જોયણં ઉઠ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં, તં તિગુણં
 સવિસેસં પરિક્ષેવેણં । સે ણં પલ્લે
 ઇગાહિય વેયાહિય તેયાહિય જાવ
 મરિણ વાલગ્ગકોડીણ । તત્થ ણં
 ઇગમેગે વાલગ્ગે અસંખેજ્જાઈં ઝંડાઈં
 કજ્જઈ । તે ણં વાલગ્ગઝંડા દિટ્ઠી-
 ઓગાહણાઓ અસંખેજ્જઈભાગમેત્તા,
 સુહુમસ્સ પળગજીવસ્સ સરીરોગાહણાઓ
 અસંખેજ્જગુણા, તે ણં વાલગ્ગઝંડા-નો
 અગ્ગી હહેજ્જા, જાવ ણો પલ્લિવિહંસિ-
 જ્જા, ણો પૂહત્તાઈ હવ્વમાગચ્છેજ્જા ।
 તઓ ણં વાસસઈ વાસસઈ ઇગમેગં વાલગ્ગ
 ઝંડં અવહાય જાવઈણં કાલેણં સે પલ્લે
 સ્વીણે નીરઈ નિલ્લેવે ણિટ્ઠિઈ મવઈ,
 સે તં સુહુમે અદ્ધાપલિઓવમે । ‘ઈઈસિ
 પહ્ણાણં કોડાકોડી મવેજ્જ દસગુણિયા ।
 તં સુહુમસ્સ અદ્ધાસાગરોવમસ્સ ઇગસ્સ
 મવે પરિમાણં’ ॥૧॥

ઈઈહિં સુહુમેહિં અદ્ધાપલિઓવ-
 મસાગરાવમેહિં કિં પઓયણં ?

ઈઈહિં સુહુમેહિં અદ્ધાપલિઓવ-
 મસાગરોવમેહિં નેરઈયતિરિક્ષજોણિય-
 મણુસ્સદેવાણં આઉયં મવિજ્જઈ ॥

૨૦૬. નેરઈયાણં મંતે ! કેવઈયં કાલ ઠિઈં ૨૦૬.
 પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં દસવાસસ-
 દસ્સાઈં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ।

એક યોજન ઊંડો અને કંઈક ઓછા પૃષ્ઠ-
 ભાગ અધિક ત્રણ યોજનની પરિધિવાળો
 હોય તે પલ્લમાં એક-બે-ત્રણ યાવત્ સાત
 દિવસના ખાલાઓ ભરવામાં આવે તે એક-
 એક ખાલાઓના અસંખ્યાત-અસંખ્યાતખંડો
 કરવામાં આવે તે ખંડો દૃષ્ટિ વિષયીભૂત
 થતા પદાર્થની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતમાં
 ભાગમાત્ર હોય અને સૂક્ષ્મપનક જીવની
 શરીરાવગાહનાથી અસંખ્યાતગણા હોય. આ
 ખાલાઓખંડો ઠાંસી-ઠાંસીને ભરવાથી તે
 અગ્નિથી બળતા નથી, વાયુથી ઉડતા નથી,
 કોહવાતા નથી યાવત્ દુર્ગંધને પ્રાપ્ત થતા
 નથી. તે પલ્લમાંથી સો-સો વર્ષે એક-એક
 ખાલાઓખંડને બહાર કાઢતાં જેટલા સમયમાં
 તે પલ્લ ખાલાઓખંડની રચથી રહિત, સંસ્કેષ-
 રહિત સંપૂર્ણ પણે ખાલી થઈ જાય તેટલા
 સમયને સૂક્ષ્મ અદ્ધાપલ્લોપમ કહે છે દશ-
 કોટાકોટિ સૂક્ષ્મ અદ્ધાપલ્લોપનો એક સૂક્ષ્મ
 અદ્ધાસાગરોપમ થાય છે

પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત ! આ સૂક્ષ્મ અદ્ધાપ-
 લ્લોપમ અને સૂક્ષ્મ અદ્ધાસાગરોપમથી કયા
 પ્રયોજનની સિદ્ધિ થાય છે ?

ઉત્તર- આ સૂક્ષ્મ અદ્ધાપલ્લોપમ અને
 સાગરોપમથી નારકીઓ, તિર્યંચો, મનુષ્ય
 અને દેવોના આયુષ્યની ગણના થાય છે.

પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત ! નરકજીવોની સ્થિતિ
 કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! સામાન્યરૂપે નરક-
 જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય દશ હજાર વર્ષની
 અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમ પ્રમાણુ છે વિશેષે
 દરેકે દરેક નરકની સ્થિતિ પ્રશ્નોત્તર દ્વારા
 બતાવે છે.

રયણપ્પમાપુઢવીનેરરૂયાણં મંતે ! કેવરૂયં કાલં ઠિરૂં પ્પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં ઉક્કોસેણં ઇગં સાગ-રોવમં । અપ્પજ્જત્તગરયણપ્પહા પુઢવીને-રૂયાણં મંતે ! કેવરૂયં કાલં ઠિરૂં પ્પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં । પ્પજ્જત્તગરયણપ્પહાપુઢવીનેરરૂયાણં મંતે ! કેવરૂયં કાલ ઠિરૂં પ્પણ્ણત્તા, ? ગોયમા ! જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુ-ત્તૂણાઈં ઉક્કોસેણં ઇગં સાગરોવમં અંતો-મુહુત્તોણં । સક્કરપ્પહાપુઢવીનેરરૂયાણં મંતે ! કેવરૂયં કાલં ઠિરૂં પ્પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં ઇગં સાગરોવમં, ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ સાગરોવમાઈં । ઇવં સેસપુઢવીસુ વિ પુચ્છા માણિયવ્વા । વાલુયપ્પહાપુઢવિ નેરરૂયાણં જહન્નેણં તિણ્ણિ સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં સત્ત સાગરોવમાઈં । પંકપ્પહાપુઢવી નેરરૂયાણ જહન્નેણ સત્ત સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં દસ સાગરોવમાઈં । ધૂમપ્પહાપુઢવી નેર-રૂયાણં જહન્નેણ દસ સાગરોવમાઈં ઉક્કોસેણં સત્તરસસાગરોવમાઈં । તમપ્પ-હાપુઢવીનેરરૂયાણં જહન્નેણં સત્તરસ સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં વાવીસં સાગ-રોવમાઈં । તમતમાપુઢવીનેરરૂયાણં મંતે ! કેવરૂયં કાલં ઠિરૂં ? ગોયમા ! જહન્નેણં વાવીસ સાગરોવમાઈં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ॥

પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની સ્થિતિ- ભુન્યમાન આયુષ્ય કેટલું છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશહજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ એક સાગરોપમ પ્રમાણુ છે.

પ્રશ્ન- રત્નપ્રભા પૃથ્વીના અપર્યાપ્તક નારકોની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- તેમની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત્તની પ્રમાણુ છે

પ્રશ્ન- રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્તક નારકોની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્ત મુહૂર્ત્તન્યૂત દશહજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ અત્મુહૂર્ત્તન્યૂત એક સાગરોપમની બાણુવી.

પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત ! શર્કરાપ્રભાપૃથ્વીના નારકોની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! સામાન્ય સ્વરૂપે શર્કરાપ્રભાના નારકોની જઘન્ય સ્થિતિ એક સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમ જેટલી છે. આ પ્રમાણુ અવશિષ્ટ પૃથ્વીઓ વિષે પણ પ્રશ્નો સમજી લેવા બેઠએ. ત્રીજી વાલુકાપ્રભાપૃથ્વીના નારકોની સ્થિતિ જઘન્ય ત્રણ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમ છે ચતુર્થ પકપ્રભાનામક નારકીઓની જઘન્ય સ્થિતિ સાત સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ દશ સાગરોપમ છે પચમ ધૂમપ્રભાનામક પૃથ્વીના નારકોની જઘન્ય સ્થિતિ દશસાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૭ સાગરોપમ છે છઠી તમ પ્રભાનામક પૃથ્વીના નારકોની જઘન્ય સ્થિતિ ૧૭ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૨ સાગરોપમ પ્રમાણુ છે સાતમી તમસ્તમ પૃથ્વીના નારકોની જઘન્ય સ્થિતિ ૨૨ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમ પ્રમાણુ બાણુવી

૨૦૭. અસુરકુમારાણં મંતે ! દેવાણં કેવદ્યં ૨૦૭.
કાલ ઠિઈ પળ્ણત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં
દસવાસસહસ્સાઈ, ઉક્કોસેણં સાહરેણં
સાગરોવમં । અસુરકુમારદેવીણં મંતે !
કેવદ્યં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ? ગોયમા !
જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈ, ઉક્કોસેણં
અદ્ધપંચમાઈં પલ્લિઓવમાઈં ।

નાગકુમારાણં મંતે ! દેવાણં કેવ-
દ્યં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ? ગોયમા !
જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈ, ઉક્કોસેણં
દેસૂળાઈ દુણ્ણિ પલ્લિઓવમાઈ । નાગકુ-
મારીણં મંતે ! કેવદ્યં કાલં ઠિઈ
પળ્ણત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણ દસવા-
સસહસ્સાઈ, ઉક્કોસેણં દેસૂળં પલ્લિઓવ-
મં । एवं જહા નાગકુમારાણં દેવાણં
દેવીણં ય તહા જાવ થણિયકુમારાણં
દેવાણં દેવીણં ય માણિયવ્વં ।

પુઢવીકાઙ્યાણં મંતે ! કેવદ્યં
કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં,
ઉક્કોસેણં વાવીસં વાસસહસ્સાઈ । સુહુ-
મપુઢવીકાઙ્યાણં ઓહિયાણં અપજ્જત્ત-
યાણં પજ્જત્તયાણં ય તિણ્ણવિ પુચ્છા,
ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કો-
સેણં વિ અંતોમુહુત્તં । વાદરપુઢવીકાઙ્યા-
યાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહન્નેણં અંતો-
મુહુત્તં ઉક્કોસેણં વાવીસ વાસસહસ્સાઈ ।
અપજ્જત્તગવાદરપુઢવીકાઙ્યાણં પુચ્છા,
ગોયમા ! જહન્નેણં વિ અંતોમુહુત્તં,
ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં । પજ્જત્તગ-
વાદરપુઢવીકાઙ્યાણં પુચ્છા, ગોયમા !

પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત ! અસુરકુમાર દેવોની
સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશહજ્જર
વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ કંઠક અધિક એક સાગ-
રોપમ પ્રમાણુ છે.

પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત ! અસુરકુમાર દેવોના
દેવીઓની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- જઘન્ય દશ હજ્જર વર્ષ અને
ઉત્કૃષ્ટ ઝડ પલ્લોપમ જેટલી છે.

પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત ! નાગકુમાર દેવોના
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશહજ્જર-
વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ કંઠકન્યૂન એ પલ્લોપમ
પ્રમાણુ બાણુવી.

પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત ! નાગકુમારની દેવી-
ઓની સ્થિતિ કેટલા કાળપ્રમાણુ છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશહજ્જર-
વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ કંઠકન્યૂન એક પલ્લપ્રમાણુ
બાણુવી. નાગકુમાર દેવ-દેવીની જેટલી
સ્થિતિ કહેવામા આવી છે તેટલીજ શેષ
સુવર્ણકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર સુધીના
દેવો અને દેવીઓની સ્થિતિ બાણુવી.

પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત; પૃથ્વીકાયિક જીવોની
સ્થિતિ કેટલા કાળપ્રમાણુ છે ?

ઉત્તર- પૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિ
જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૨
હજ્જરવર્ષની છે સામાન્યરૂપે સૂક્ષ્મ પૃથ્વી
કાયિક જીવોની તથા તેના અપર્યાપ્તક અને
પર્યાપ્તક જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અને

જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વાવીસ
વાસેસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં । એવં સેસ-
વાઈયાણંપિ પુચ્છાવયણ માણિયવ્વં ।

આઠકાઠયાણં જહન્નેણં અંતોમુ-
હુત્તં ઉક્કોસેણં સત્તવાસસહસ્સાઈં ।
મુહુમઆઠકાઠયાણં ઓહિયાણં પજ્જત્ત-
ગાણં અપજ્જત્તગાણં તિણ્હ વિ જહ્ણેણ
વિ અંતોમુહુત્ત ઉક્કોસેણવિ અંતોમુહુત્તં ।
વાદરઆઠકાઠયાણં જહ્ણ ઓહિયાણં ।
અપજ્જત્તગવાદર આઠકાઠયાણં જહન્નેણ
વિ અંતોમુહુત્ત, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુ-
હુત્તં । પજ્જત્તગવાદરઆઠકાઠયાણં જહ-
ન્નેણ અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સત્ત વા સ-
હસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

તેઠકાઠયાણં જહ્ણેણ અંતોમુ-
હુત્તં, ઉક્કોસેણ તિણિણ રાઈંદિયાઈં ।
મુહુમતેઠકાઠયાણ ઓહિયાણં અપજ્જ-
ત્તગાણં પજ્જત્તગાણં તિણ્હ વિ જહ્ણેણ
વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
વાદરતેઠકાઠયાણ જહ્ણેણ અંતોમુહુત્તં,
ઉક્કોસેણં તિણિણ રાઈંદિયાઈં । અપજ્જ-
ત્તગવાદરતેઠકાઠયાણં જહ્ણેણ વિ
અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં ।
પજ્જત્તગવાદરતેઠકાઠયાણં જહ્ણેણ
અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ તિણિણ રાઈંદિ-
યાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

ઉત્કૃષ્ટ અતર્મુહૂર્તની છે. બાદરપૃથ્વીકાયિક
જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અતર્મુહૂર્ત
અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૨ હબ્દર વર્ષની છે. અપર્યા-
પ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક જીવોની જઘન્ય
અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તપ્રમાણ છે.
પર્યાપ્તક બાદરપૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિ
જઘન્ય અતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ અતર્મુ-
હૂર્તન્યૂન ૨૨ હબ્દર વર્ષની છે શેષ કાયો
સબધી પ્રશ્નો પણ સમજી લેવા જોઈએ
ઉત્તર આ પ્રમાણે છે

સામાન્યરૂપે અપકાયિક જીવોની જઘન્ય
સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ૭ હબ્દર
વર્ષની છે. સામાન્યરૂપે સૂક્ષ્મ અપકાયિક,
તથા અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ-
કાયિક જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ
અતર્મુહૂર્તપ્રમાણ છે. બાદરઅપકાયિક
જીવોની સ્થિતિ, સામાન્ય અપકાયિકની
જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિપ્રમાણ છે. અપર્યાપ્તક
બાદર અપકાયિકજીવોની જઘન્ય અને
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તપ્રમાણ છે પર્યાપ્તક
બાદર અપકાયિકજીવોની સ્થિતિ જઘન્ય
અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન સાત હબ્દર વર્ષની છે

સામાન્યરૂપે તેજ કાયિકજીવોની જઘન્ય
સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ અહો-
રાત્રની છે સામાન્યરૂપે સૂક્ષ્મ તેજ કાયિક,
સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત તેજ કાયિક અને સૂક્ષ્મપર્યા-
પ્તકતેજ કાયિક જીવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ અતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે બાદરતેજ
કાયિક જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અતર્મુહૂર્ત
અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ અહોરાત્ર છે. અપર્યાપ્તક
તેજ કાયિકજીવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ અતર્મુહૂર્તપ્રમાણ છે પર્યાપ્તક
બાદરતેજ કાયિક જીવોની જઘન્ય સ્થિતિ
અતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અતર્મુહૂર્ત
ન્યૂન ત્રણ અહોરાત્રની છે

વારુકાદ્યાણં જહન્નેણં અંતોમુ-
હુત્ત, ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ વાસસહસ્સાઈં ।
સુહુમવારુકાદ્યાણં ઓહિયાણં અપજ્જ-
ત્તગાણં પજ્જત્તગાણ ય તિણ્ણવિ જહ્ણે-
ણંવિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વિ અંતો-
મુહુત્તં । વાદરવારુકાદ્યાણં જહ્ણેણં
અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ વાસસ-
હસ્સાઈં । અપજ્જત્તગવાદરવારુકાદ્યાણં
જહન્નેણ વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વિ
અંતોમુહુત્તં । પજ્જત્તગવાદરવારુકાદ્યાણં
જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ
વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં ।

વણસ્સદ્કાદ્યાણં જહન્નેણં અંતો-
મુહુત્તં ઉક્કોસેણં દસવાસસહસ્સાઈં ।
સુહુમવણસ્સદ્કાદ્યાણં ઓહિયાણં અપ-
જ્જત્તગાણં પજ્જત્તગાણ ય તિણ્ણ વિ
જહ્ણેણ વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ
અંતોમુહુત્તં । વાદરવણસ્સદ્કાદ્યાણં
જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં દસ વાસ-
સહસ્સાઈં । અપજ્જત્તગવાદરવણસ્સદ્કા-
દ્યાણં જહ્ણેણં વિ અંતોમુહુત્તં, ઉક્કો-
સેણં વિ અંતોમુહુત્તં । પજ્જત્તગવાદરવ-
ણસ્સદ્કાદ્યાણં જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,
ઉક્કોસેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્ત-
ણાઈં ।

વેદ્દિયાણં મંતે ! કેવદ્દયં કાલં
ઠિદ્દિ પ્પણત્તા ?

ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તં
ઉક્કોસેણં વારસસંવચ્છરાણિ । અપ-
જ્જત્તગવેદ્દિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
જહ્ણેણ વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ

સામાન્યરૂપે વાયુકાયિકજીવોની સ્થિતિ
જઘન્ય અન્તર્મુદૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ હજાર
વર્ષની છે. સામાન્ય સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક, અપ-
ર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક, પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવાયુ
કાયિકજીવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ છે. સામાન્યરૂપે બાદર
વાયુકાયિક જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અન્ત-
ર્મુદૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણહજાર વર્ષની છે.
અપર્યાપ્તક બાદરવાયુકાયિક જીવોની જઘન્ય
અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ છે.
પર્યાપ્તક બાદરવાયુકાયિક જીવોની જઘન્ય
સ્થિતિ અન્તર્મુદૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુદૂર્ત
ન્યૂન ત્રણ હજાર વર્ષની છે.

સામાન્યરૂપે વનસ્પતિ કાયિકજીવોની
જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુદૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ દશ
હજાર વર્ષની છે. સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક.
અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અને પર્યાપ્ત
સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક જીવોની જઘન્ય અને
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અન્તર્મુદૂર્તની છે બાદર-
વનસ્પતિકાયિક જીવોની જઘન્ય સ્થિતિ
અન્તર્મુદૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ દશ હજાર વર્ષની,
અપર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવોની
જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુદૂર્ત
પ્રમાણ છે. પર્યાપ્તક બાદર વનસ્પતિકાયિક
જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુદૂર્ત અને
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુદૂર્તન્યૂન દશ હજાર વર્ષની છે

પ્રશ્ન- હે ભદ્રંત ! દ્વીન્દ્રિય જીવોની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુદૂર્ત
અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૨ વર્ષની છે. અપર્યાપ્તક
દ્વીન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ હે ગૌતમ ! જઘન્ય
અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુદૂર્ત પ્રમાણ છે. પર્યાપ્ત

અંતોમુહુત્તં । પજ્જત્તગવેઈંદિયાણં જહ-
ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વારસ-
સંવચ્છરાણિ અંતોમુહુત્તુણાઈ ।

તેઈંદિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહ-
ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં ઇગૂણપણ્ણાસં
રાઈંદિયાઈં । અપજ્જત્તગતેઈંદિયાણં
પુચ્છા, ગોયમા ! જહણેણં વિ અંતોમુ-
હુત્તં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં । પજ્જ-
ત્તગતેઈંદિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
જહણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ ઇગૂણ-
પણ્ણાસં રાઈંદિયાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં ।

ચરિદિયાણં મંતે ! કેવયં કાલં
ઠિઈં પ્પણત્તા ?

ચિદિ

ગોયમા ! જહન્નેણામા ઈમુ-
હુત્ત ઉક્કોસેણં છમ્માસા । અપજ્જત્તગ-
ચરિદિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહ-
ણેણ વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ
અંતોમુહુત્તં । પજ્જત્તગચરિદિયાણં
પુચ્છા, ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં
ઉક્કોસેણં છમ્માસા અંતોમુહુત્તુણા ।

પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં મંતે !
કેવયં કાલં ઠિઈં પ્પણત્તા ?

ગોયમા ! જહણેણં અંતોમુહુત્તં,
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં ।

જલયરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિ-
યાણં મંતે ! કેવયં કાલં ઠિઈં પ્પણત્તા ?

ગોયમા ! જહણેણં અંતોમુ-
હુત્તં ઉક્કોસેણં પુલ્લકોડી । સંમુ-
ચ્છિમજલયરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં

દ્વીન્દ્રિય ભવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત્ અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત્ ન્યૂન ૧૨ વર્ષની છે.

હે ગૌતમ ! ત્રીન્દ્રિય ભવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત્ અને ઉત્કૃષ્ટ ૪૯ અહો-
રાત્ર છે અપર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિયની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત્ પ્રમાણુ છે.
પર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિય ભવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત્ અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત્ ન્યૂન ૪૯ દિવસની છે.

પ્રશ્ન- ભદંત ! ચતુરિન્દ્રિય ભવોની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! ચતુરિન્દ્રિય ભવોની જઘન્ય સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત્ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છ માસ પ્રમાણુ છે તેમાં અપર્યાપ્તક ચતુરિન્દ્રિયની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત્ જેટલી છે પર્યાપ્તક ચતુરિન્દ્રિય ભવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત્ અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત્ ન્યૂન છ માસ જેટલી છે.

પ્રશ્ન- ભદંત ! તિર્યંચપચેન્દ્રિય ભવોની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- મામાન્યરૂપે તિર્યંચપચેન્દ્રિયની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત્ અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પ્રલ્યોપમની છે

પ્રશ્ન- ભગવન્ ! જલયરપચેન્દ્રિય-તિર્યંચોની કેટલી સ્થિતિ છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત્ અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિની-એક કરોડ પૂર્વની છે. સમૂર્ધિમ જલયરતિર્યંચપચેન્દ્રિયની

પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં
 ઉક્કોસેણં પુવ્વકોહી । અપજ્જત્તયસં-
 મુચ્છિમજલયરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિ-
 યાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ
 અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
 પજ્જત્તયસંમુચ્છિમજલયરપંચિદિયતિરિ-
 ક્ખજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં
 અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુવ્વકોહી અંતો-
 મુહુત્તૂણા । ગમ્ભવકંતિયજલયરપંચિદિ-
 યતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
 જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુવ્વ-
 કોહી । અપજ્જત્તગમ્ભવકંતિયજલયર-
 પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા,
 ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ અંતોમુહુત્તં
 ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં । પજ્જત્તગ-
 મ્ભવકંતિયજલયરપંચિદિયતિરિક્ખજો-
 ણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં
 અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુવ્વકોહી અંતો
 મુહુત્તૂણા ।

ચતુષ્પથલયરપંચિદિયતિરિ-
 ક્ખજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહ-
 ણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિણિ
 પલ્લિઓવમાહ । સંમુચ્છિમચતુષ્પથલ-
 યરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા,
 ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કો-
 સેણં ચરુરાસીહ વાસસહસ્સાહં । અપજ્જ-
 ત્તયસંમુચ્છિમચતુષ્પથલયરપંચિદિયતિ-
 રિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
 જહણ્ણેણં વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વિ
 અંતોમુહુત્તં । પજ્જત્તયસંમુચ્છિમચતુષ્પથ-
 લયરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા,
 ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કો-

સ્થિતિ પૂછવાપર હે ગૌતમ । તેઓની સ્થિતિ
 જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ એક કરોડ-
 પૂર્વની છે. અપર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જળચર
 તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવોની જઘન્ય અને
 ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. પર્યા-
 પ્તકસંમૂર્ચ્છિમજળચર તિર્યંચપંચેન્દ્રિયની
 સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ
 અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન કરોડપૂર્વની છે. ગર્ભજ-
 જળચર તિર્યંચ જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય
 અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ૧ કરોડપૂર્વ જેટલી
 છે. અપર્યાપ્તક ગર્ભજ જળચર તિર્યંચ પંચે-
 ન્દ્રિયજીવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુ-
 હૂર્ત પ્રમાણ છે. પર્યાપ્તક ગર્ભજ જળચર
 તિર્યંચપંચેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય
 અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન
 એ સ્થિતિ કરોડપૂર્વની છે.

શ્રી. ૫૫
 ૫૫

ચતુષ્પદસ્થળચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય
 જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને
 ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પદ્યોપમ જેટલી છે. સંમૂર્ચ્છિમ
 ચતુષ્પદ સ્થળચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવોની
 સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ૮૪
 હજાર વર્ષની છે. અપર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ
 સ્થળચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવોની જઘન્ય
 અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે.
 પર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થળચર-
 તિર્યંચપંચેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય
 અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન
 ૮૪ હજાર વર્ષની છે. ગર્ભજ ચતુષ્પદસ્થળ-
 ચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય
 અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પદ્યની છે.

સેળં ચડરાસીઈં વાસસહસ્સાઈં અંતોમુ-
હુત્તૂનાઈં । ગબ્ભવકંતિયચડપ્પયથલયર-
પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા,
ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કો-
સેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં । અપજ્જત્ત-
ગગબ્ભવકંતિયચડપ્પયથલયરપંચિદિય-
તિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
જહણ્ણેણ વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ
અંતોમુહુત્તં । પજ્જત્તગગબ્ભવકંતિયચડ-
પ્પયથલયરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં
પુચ્છા, ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં
ઉક્કોસેણ તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં અંતો-
મુહુત્તૂનાઈં ।

ઉરપરિસપ્પથલયરપંચિદિયતિરિક્-
ખજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહ-
ન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।
સંમુચ્છિમઉરપરિસપ્પથલયરપંચિદિયતિ-
રિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
જહન્નેણ અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તેવન્ન
વાસસહસ્સાઈં । અપજ્જત્તયસંમુચ્છિમ-
ઉરપરિસપ્પથલયરપંચિદિયતિરિક્ખજો-
ણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહન્નેણ વિ
અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
પજ્જત્તય સંમુચ્છિમઉરપરિસપ્પથલયરપ-
ચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા,
ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કો-
સેણં તેવણં વાસસયસહસ્સાઈં અંતોમુ-
હુત્તૂનાઈં । ગબ્ભવકંતિય ઉરપરિસપ્પથલ-
યરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા,
ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં
પુવ્વકોડી । અપજ્જત્તગગબ્ભવકંતિય
ઉરપરિસપ્પથલયરપંચિદિયતિરિક્ખજો-
ણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહન્નેણ વિ

અપર્યાપ્તક ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થળચરતિર્થ-
અપચેન્દ્રિયજીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અને
ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. પર્યાપ્તક
ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થળચર તિર્થ અપચેન્દ્રિય
જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને
ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ત્રણ પદ્યોપમની છે.

સામાન્યરૂપે ઉરપરિસર્પ સ્થળચરતિર્થ-
અપચેન્દ્રિય જીવોની જઘન્ય સ્થિતિ અંત-
ર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ કોડપૂર્વની છે.
સંમુચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થળચરતિર્થ અપચે-
ન્દ્રિયજીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત
અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૩ હજાર વર્ષની છે. અપર્યા-
પ્તક સંમુચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થળચર તિર્થ-
અપચેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અને
ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. પર્યાપ્તક
સંમુચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થળચર તિર્થ અપચે-
ન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત
અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૫૩ હજાર
વર્ષની છે. ગર્ભજ ઉરપરિસર્પ સ્થળચરતિર્થ-
અપચેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંત-
ર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કોડપૂર્વની છે. અપ-
ર્યાપ્તક ગર્ભજ ઉરપરિસર્પ સ્થળચર તિર્થ અ-
પચેન્દ્રિય જીવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની છે. પર્યાપ્તક ગર્ભજ-
ઉરપરિસર્પ સ્થળચર તિર્થ અપચેન્દ્રિય જીવોની
સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની છે અને
ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન કોડપૂર્વની છે

અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
 પજ્જત્તગગ્ગભવકંતિયર-
 પરિસપ્પથલયરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિ-
 યાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહગ્ગેણં
 અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી અંતો-
 મુહુત્તૂણા ।

શુચપરિસપ્પથલયરપંચિદિયતિ-
 રિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
 જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુવ્વ-
 કોડી । સંમુચ્છિમશુચપરિસપ્પથલયરપં-
 ચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા,
 ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કો-
 સેણં વાયાલીસં વાસસહસ્સાઈ । અપજ્જ-
 ત્તયસંમુચ્છિમશુચપરિસપ્પથલયરપંચિદિ-
 યતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
 જહન્નેણ વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ
 અંતોમુહુત્તં । પજ્જત્તગસંમુચ્છિમશુચપરિ-
 સપ્પથલયરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં
 પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,
 ઉક્કોસેણં વાયાલીસં વાસસહસ્સાઈ
 અંતોમુહુત્તૂણાઈ । ગ્ગભવકંતિયશુચપરિ-
 સપ્પથલયરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં
 પુચ્છા, ગોયમા ! જહગ્ગેણં અંતોમુહુત્તં,
 ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી । અપજ્જત્તગગ-
 વ્ગભવકંતિયશુચપરિસપ્પથલયરપંચિદિય-
 તિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
 જહન્નેણ વિ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણ વિ
 અંતોમુહુત્તં । પજ્જત્તગગ્ગભવકંતિયશુચ-
 પરિસપ્પથલયરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિ-
 યાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહન્નેણં અંતો-
 મુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી અંતોમુહુ-
 ત્તૂણા ।

ભુજ પરિસર્પ સ્થળચર તિર્થંચ પંચેન્દ્રિય
 ભવો ॥ સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત્તં અને ।
 ઉત્કૃષ્ટ કોડપૂર્વની છે. સમૂર્જિતમ ભુજપ-
 રિસર્પ સ્થળચર તિર્થંચ પંચેન્દ્રિય ભ-
 વોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત્તં અને
 ઉત્કૃષ્ટ ઈર સ્વર વર્ષની છે. અપર્યાપ્તક
 સંમૂર્જિતમ ભુજપરિસર્પ સ્થળચર તિર્થંચ પંચે-
 ન્દ્રિય ભવોની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ
 અંતર્મુહૂર્ત્તંની છે. પર્યાપ્તક સંમૂર્જિતમ
 ભુજપરિસર્પ સ્થળચર તિર્થંચ પંચેન્દ્રિય ભ-
 વોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત્તં અને ઉત્કૃષ્ટ
 અંતર્મુહૂર્ત્તંન્યૂન ઈર સ્વર વર્ષની છે.
 ગર્ભજ ભુજપરિસર્પ સ્થળચર તિર્થંચ પંચે-
 ન્દ્રિયભવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત્તંની
 અને ઉત્કૃષ્ટ કોડપૂર્વની છે અપર્યાપ્તક ગર્ભ-
 જ ભુજપરિસર્પ સ્થળચર તિર્થંચ પંચેન્દ્રિય
 ભવોની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંત-
 ર્મુહૂર્ત્તંની છે પર્યાપ્તક ગર્ભજ ભુજપરિસર્પ
 સ્થળચરતિર્થંચ પંચેન્દ્રિય ભવોની સ્થિતિ
 જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત્તંની અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુ-
 હૂર્ત્તંન્યૂન કોડપૂર્વની છે.

સ્વહરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિ-
યાણં પુચ્છા, ગોયમા જહન્નેણં અંતો-
મુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસં-
સ્વેજ્જહમાગં । સંમુચ્છિમસ્વહરપંચિદિ-
યાંતારસ્વજ. ણિ ણાણં પુચ્છા, ગોયમા !
જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વાવ-
ત્તરિં વાસસહસ્સાઈં । અપજ્જત્તગસંમુચ્છિ-
મસ્વહરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિયાણં
પુચ્છા, ગોયમા ! જહન્નેણ વિ અંતો-
મુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં । પજ્જ-
ત્તગસંમુચ્છિમસ્વહરપંચિદિયતિરિક્ષ-
જોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહન્નેણ
અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં ।
પજ્જત્તગસંમુચ્છિમસ્વહરપંચિદિયતિરિ-
ક્ષજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહન્નેણ
અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વાવત્તરિં વાસ-
સહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં । ગઘ્ભવકં-
તિ સ્વહરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિયાણં
પુચ્છા, ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં,
ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંસ્વેજ્જહ-
માગં । અપજ્જત્તગગઘ્ભવકંતિયસ્વહર-
પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયાણં પુચ્છા,
ગોયમા ! જહન્નેણ વિ અંતોમુહુત્તં
ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પજ્જત્તગસ્વહરપંચિદિયતિરિ-
ક્ષજોણિયાણં મંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈં
પણ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં
ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંસ્વેજ્જહમાગં
અંતોમુહુત્તુણં ।

સામાન્યરૂપે ખેચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય
જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને
ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ
કેટલી છે. સંમૂર્ધિમ ખેચરતિર્યંચ પંચે-
ન્દ્રિયની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને
ઉત્કૃષ્ટ ૭૨ હજાર વર્ષની છે. અપર્યાપ્તક
સંમૂર્ધિમ ખેચરતિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવોની
સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્તની છે.
પર્યાપ્તકસંમૂર્ધિમ ખેચરતિર્યંચ પંચેન્દ્રિય
જીવોની જઘન્ય સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત અને
ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૭૨ હજાર વર્ષની
છે. ગર્ભજ ખેચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવોની
જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્યના
અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે. અપર્યાપ્તક
ગર્ભજ ખેચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવોની
સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્તની છે.

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! પર્યાપ્તક ગર્ભજ ખેચર
તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મુ-
હૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન એક
પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે.
સંબ્રહ્મણી ગાથાઓથી આજ બાબત સૂચવતા
સૂત્રકાર જણાવે છે—

एत्थ एएसि णं संगहणिगाहाओ
भवन्ति, त जहा-

“संमुच्छिमपुव्वकोडी, चउरासीई
भवे सहस्साइं । तेवण्णा वायाला, वाव-
त्तरिमेव पक्खीणं ॥१॥ गवभंमि पुव्व-
कोडी, तिण्णि य पलिओवमाइं परमाऊ ।
उरभुयगपुव्वकोडी, पलिओवमासंख-
भागो य ॥२॥”

मणुस्साणं भंते ! केवइयं कालं
ठिई पणत्ता ?

गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं
उक्कोसेणं तिण्णि पलिओवमाइं । संमु-
च्छिममणुस्साणं पुच्छा, गोयमा ! जह-
ण्णेण वि अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेण वि
अंतोमुहुत्तं । गवभवक्कंतियमणुस्साणं
पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं
उक्कोसेणं तिण्णि पलिओवम इं ।

अपज्जत्तगगवभवक्कंतियमणुस्साणं
भंते ! केवइयं कालं ठिई पणत्ता ?

गोयमा ! जहण्णेण वि अंतो-
मुहुत्तं उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं ।

पज्जत्तगगवभवक्कंतियमणुस्साण
भंते ! केवइयं कालं ठिई पणत्ता ?

गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं
उक्कोसेणं तिण्णि पलिओवमाइं अंतो-
मुहुत्तूणाइं ।

वाणमंतराणं देवाणं भन्ते !
केवइयं कालं ठिई पणत्ता ?

સંમૂર્ચ્છિમ તિર્થં ચપંચેન્દ્રિય ભુવોની
સ્થિતિ અનુક્રમે જળચરની ક્રોડપૂર્વની,
ચતુષ્પદની ૮૪ હબ્દર વર્ષની, ઉરપરિસર્પની
૫૩ હબ્દર વર્ષની, ભુજપરિસર્પની ૪૨ હબ્દર
વર્ષની, અને પક્ષી (ખેચર) ની ૭૨ હબ્દર
વર્ષની છે. ગર્ભજ તિર્થં ચપંચેન્દ્રિયમા અનુ-
ક્રમે જળચરની ક્રોડપૂર્વની, સ્થળચરની ત્રણ
પલ્યોપમની, ઉરપરિસર્પની ક્રોડપૂર્વની,
ભુજપરિસર્પની ક્રોડપૂર્વની અને ખેચરની
પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગની છે

પ્રશ્ન- હે ભદ્ર ! મનુષ્યોની સ્થિતિ
કેટલી છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત
અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમની છે. સમૂર્ચ્છિ-
મમનુષ્યોની સ્થિતિ હે ગૌતમ ! જઘન્ય
અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્તની છે ગર્ભજ-
મનુષ્યોની સ્થિતિ ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મુ-
હૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમની છે.

પ્રશ્ન- ભદ્ર ! અપર્યાપ્તક ગર્ભજ
મનુષ્યોની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ
અંતર્મુહૂર્તની છે

પ્રશ્ન- ભદ્ર ! પર્યાપ્તક ગર્ભજ મનુ-
ષ્યોની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની
અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ત્રણ પલ્યો-
પમની છે.

પ્રશ્ન- ભદ્ર ! વાણવ્યન્તરદેવોની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ગોયમા ! જહન્નેણં દસ વાસસ-
હસ્સાઈં ઉક્કાસેણં પલ્લિઓવમં ।

વાળમંતરીણં દેવીણં મંતે ! કેવડયં કાલં
ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહ્ણણેણં દસ વાસ-
સહસ્સાઈં ઉક્કાસેણં અદ્ધપલ્લિઓવમં ।

જોડ્ડસિયાણં મંતે ! દેવાણં
કેવડયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહ્ણણેણં સાતિરેણં
અદ્ધમાગપલ્લિઓવમં, ઉક્કાસેણં પલ્લિ-
ઓવમં વાસસયસહસ્સમવ્વમહિયં ।

જોડ્ડસિયદેવીણં મંતે ! કેવડયં
કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહ્ણનેણં અદ્ધમાગ-
પલ્લિઓવમં, ઉક્કાસેણં અદ્ધપલ્લિઓવમં
પળ્ણાસાણ વાસસહસ્સેહિં અવ્વમહિયં ।

ચંદ્રવિમાણાણં મંતે ! દેવાણં
કેવડયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહ્ણનેણં ચરુમાગ-
પલ્લિઓવમં, ઉક્કાસેણ પલ્લિઓવમં વાસ-
સયસહસ્સમવ્વમહિયં ।

ચંદ્રવિમાણાણં મંતે ! દેવીણં
કેવડયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહ્ણણેણં ચરુમાગ-
પલ્લિઓવમં ઉક્કાસેણં અદ્ધપલ્લિઓવમં
પળ્ણાસાણ વાસસહસ્સેહિં અવ્વમહિયં ।

ઉત્તર-ગૌતમ ! જઘન્ય દશહજાર વર્ષની
અને ઉત્કૃષ્ટ એક પલ્લેઓપમની છે.

પ્રશ્ન-ભદંત ! વાણ્ણવ્યન્તરદેવીઓની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર-ગૌતમ ! જઘન્ય દશહજાર
વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ અર્ધા પલ્લેઓપમની છે.

પ્રશ્ન-ભદંત ! ન્યેતિષ્ક દેવોની સ્થિતિ
કેટલી છે ?

ઉત્તર-ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ કંઈક
અધિક પલ્લેઓપમના આઠમાં લાગ પ્રમાણુ
અને ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ વર્ષ અધિક પલ્લેઓ-
પમ પ્રમાણુ છે.

પ્રશ્ન-ભગવન્ ! ન્યેતિષ્ક દેવીઓની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર-ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્લેઓપમના
આઠમા લાગપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૦ હજાર
વર્ષ અધિક અર્ધાપલ્લે પ્રમાણુ જાણવી

પ્રશ્ન-ભગવન્ ! ચ દ્રવિમાનોના દેવોની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર-ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્લેઓપમના ચોથા-
લાગપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ વર્ષ
અધિક પલ્લેઓપમ પ્રમાણુ છે.

પ્રશ્ન-ભદંત ! ચ દ્રવિમાનોની દેવીઓની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર-ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્લેઓપમના ચોથા
લાગપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૦ હજાર વર્ષ
અધિક અર્ધપલ્લેઓપમ પ્રમાણુ છે.

સૂરવિમાણાણં મંતે ! દેવાણં
કેવદ્યં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં ચડભાગ-
પલિઓવમં, ઉક્કોસેણ પલિઓવમં વાસ-
સહસ્સમબ્બહિયં ।

સૂરવિમાણાણં મંતે ! દેવીણં
કેવદ્યં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં ચડભાગ-
પલિઓવમં ઉક્કોસેણ અદ્ધપલિઓવમં
પંચહિં વાસસણ્ઠિ અવ્બહિયં ।

ગઢવિમાણાણં મંતે ! કેવદ્યં કાલં
ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં ચડભાગ-
પલિઓવમં ઉક્કોસેણ પલિઓવમં ।

ગઢવિમાણાણં મંતે ! દેવીણં
કેવદ્યં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહ્ણેણં ચડભાગ-
પલિઓવમં, ઉક્કોસેણ અદ્ધપલિઓવમં ।

ળવ્વક્કવિમાણાણં મંતે ! દેવાણં
કેવદ્યં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહ્ણેણં ચડભાગપલિ-
ઓવમં, ઉક્કોસેણ અદ્ધપલિઓવમ ।

ળવ્વક્કવિમાણાણં મંતે ! દેવીણં
કેવદ્યં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

પ્રશ્ન- ભદંત ! સૂર્યવિમાનોના દેવોની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- સૂર્યવિમાનોના દેવોની સ્થિતિ
જઘન્ય પલ્લ્યના ચોથાભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ
એક હજાર વર્ષ અધિક પલ્લોપમ પ્રમાણુ છે.

પ્રશ્ન- ભગવન્ ! સૂર્યવિમાનની દેવી-
ઓની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! સૂર્યવિમાનની દેવી-
ઓની સ્થિતિ જઘન્ય પલ્લ્યના ચોથાભાગની
અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ વર્ષ અધિક અર્ધપલ્લો-
પમપ્રમાણુ છે

પ્રશ્ન- ભદત ! ગ્રહવિમાનોના દેવોની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્લ્યના ચોથા
ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક પલ્લોપમની છે.

પ્રશ્ન- ભદંત ! ગ્રહવિમાનોની દેવી-
ઓની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! ગ્રહવિમાનોની દેવી-
ઓનું આયુષ્ય જઘન્ય પલ્લ્યના ચોથાભાગ-
પ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ અર્ધપલ્લ્યનું છે.

પ્રશ્ન- ભદંત ! નક્ષત્રવિમાનોના દેવોની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્લ્યના ચોથા-
ભાગ પ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ અર્ધપલ્લોપમ-
પ્રમાણુ છે.

પ્રશ્ન-ભગવન્ ! નક્ષત્રવિમાનોની દેવી-
ઓની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ગોયમા ! જહન્નેણં ચઉભાગપ-
લિઓવમં, ઉવ્કોસેણં સાતિરેગં ચઉ-
ભાગપલિઓવમં ।

તારાવિમાણાણં મંતે ! દેવાણં
કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં સાહરેગં
અટ્ટમાગપલિઓવમં, ઉવ્કોસેણં ચઉભા-
ગપલિઓવમં ।

તારાવિમાણાણં મંતે ! દેવીણં
કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં અટ્ટમાગપ-
લિઓવમં, ઉવ્કોસેણં સાહરેગં અટ્ટમા-
ગપલિઓવમં ।

વેમાણિયાણં મંતે ! દેવાણં કેવ-
હ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં પલિઓવમં,
ઉવ્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ।

વેમાણિયાણં મંતે ! દેવીણં
કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં પલિઓવમં,
ઉવ્કોસેણં પળ્ણપળ્ણં પલિઓવમાઈં ।

સોહમ્મે ણં મંતે ! કપ્પે દેવાણં
કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં પલિઓવમં,

ઉત્તર-ગૌતમ ! નક્ષત્રવિમાનોની દેવી-
ઓની સ્થિતિ જઘન્ય પલ્લયા ચોથાભાગ-
પ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક પલ્લયા
ચોથા ભાગ પ્રમાણુ છે.

પ્રશ્ન- ભગવન્ ! તારા વિમાનોના દેવો
ની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર-ગૌતમ ! તારાઓના વિમાનોના
દેવોની સ્થિતિ જઘન્ય કંઈક અધિક પલ્લયા
આઠમા ભાગપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્લયા
ચોથા ભાગપ્રમાણુ છે.

પ્રશ્ન- તારાવિમાનોના દેવીઓની
સ્થિતિ ભગવન્ ! કેટલી છે ?

ઉત્તર-ગૌતમ ! તારાવિમાનોના દેવી-
ઓની સ્થિતિ જઘન્ય પલ્લયા આઠમા
ભાગપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક પલ્લયા
આઠમા ભાગપ્રમાણુ છે.

પ્રશ્ન- ભદંત ! વૈમાનિકદેવોની સ્થિતિ
કેટલી છે ?

ઉત્તર-ગૌતમ ! વૈમાનિકદેવોની સ્થિતિ
જઘન્ય એક પલ્લય અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગ-
રાપમની છે.

પ્રશ્ન- ભગવન્ ! વૈમાનિકદેવીઓની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! વૈમાનિકદેવીઓની
સ્થિતિ જઘન્ય એક પલ્લય અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૫
પલ્લયાપમની છે.

પ્રશ્ન- ભદંત ! સૌધર્મકલ્પના દેવોની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- સૌધર્મકલ્પના દેવોની સ્થિતિ

ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમાઈં ।

સોહમ્મે ણં ભંતે ! કપ્પે પરિ-
ગ્ગહિયાદેવીણં કેવડયં કાલં ઠિઈં
પણ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં પલિઓવમં
ઉક્કોસેણં સત્ત પલિઓવમાઈં ।

સોહમ્મે ણં ભંતે ! કપ્પે અપરિ-
ગ્ગહિયાદેવીણં કેવડયં કાલં ઠિઈં
પણ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં પલિઓવમં,
ઉક્કોસેણં પણ્ણાસં પલિઓવમાઈં ।

ઈસાણે ણં ભંતે ! કપ્પે દેવાણં
કેવડયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં સાહરેગં
પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં સાહરેગાઈં દો
સાગરોવમાઈં ।

ઈસાણે ણં ભંતે ! કપ્પે પરિ-
ગ્ગહિયાદેવીણં કેવડયં કાલં ઠિઈં
પણ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં સાહરેગં
પલિઓવમં ઉક્કોસેણં નવ પલિઓવ-
માઈં ।

જઘન્ય પલ્યોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ૨ સાગ-
રોપમ પ્રમાણુ છે.

પ્રશ્ન- ભગવન્ ! સૌધર્મકલ્પમાં પરિ-
ગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્ત- ગૌતમ ! સૌધર્મકલ્પમાં પરિ-
ગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ જઘન્ય એક પલ્યો-
પમ અને ઉત્કૃષ્ટ માત્ર પલ્યોપમની છે.

પ્રશ્ન- ભગવન્ ! સૌધર્મકલ્પમાં અ-
રિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! સૌધર્મકલ્પમાં અપ-
રિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ જઘન્ય એક
પલ્યોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૦ પલ્યોપમ
પ્રમાણુ છે.

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! ઇશાનકલ્પમાં દેવોની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ઇશાનકલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ
જઘન્ય કંઈક અધિક પલ્યોપમપ્રમાણુ અને
ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક ૨ સાગરોપમની છે.

પ્રશ્ન- ભગવન્ ! ઇશાનકલ્પમાં પરિ-
ગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! ઇશાનકલ્પમાં પરિ-
ગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ જઘન્ય કંઈક
અધિક પલ્યોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ નવ
પલ્યોપમ પ્રમાણુ છે.

ईसाणे णं भंते ! कप्पे अपरि-
ग्गहियादेवीणं केवइयं कालं ठिई
पणत्ता ?

गोयमा ! जहन्नेणं साइरेग
पलिअे, मं, उक्कासेण पणपणणंपलि-
ओवमाइं ।

सणंकुमारेणं भंते ! कप्पे देवाणं
केवइयं कालं ठिई पणत्ता ?

गोयमा ! जहन्नेणं दो सागरो-
वमाइं, उक्कोसेणं सत्त सागरोवमाइं ।

माहिंदे णं भंते ! कप्पे देवाणं
केवइयं कालं ठिई पणत्ता ?

गोयमा ! जहन्नेणं साइरेगाइं
दो सागरोवमाइं, उक्कोसेणं साइरेगाइं
सत्त सागरोवमाइ ।

वभलोएणं भंते ! कप्पे देवाणं
केवइयं कालं ठिई पणत्ता ?

गोयमा ! जहन्नेणं सत्त साग-
रोवमाइं, उक्कोसेणं दस सागरोवमाइ ।

एवं कप्पे कप्पे केवइय कालं
ठिई पणत्ता ?

गोयमा ! एवं भाणियव्वं-लंतए
जहन्नेणं दस सागरोवमाइ, उक्कोसेणं
चउद्दससागरोवमाइं । मद्दासुक्के जहन्नेणं
चउद्दससागरोवमाइं, उक्कोसेणं सत्त-

પ્રશ્ન- ભગવન્ ! ઇશાનકલ્પમાં અપ-
રિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! ઇશાનકલ્પમાં અપ-
રિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ જઘન્ય કંઈક
અધિક પલ્લોપમપ્રમાણુ અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૫
પલ્લોપમ પ્રમાણુ છે.

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! આ ન્દુમાર કલ્પમાં
દેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! આનન્દુમારકલ્પમાં
દેવોની સ્થિતિ જઘન્ય ૨ આગરોપમપ્રમાણુ
અને ઉત્કૃષ્ટ ૭ આગરોપમપ્રમાણુ છે.

પ્રશ્ન ભગવન્ ! માહેન્દ્રકલ્પમાં દેવોની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! માહેન્દ્રકલ્પમાં દેવોની
સ્થિતિ જઘન્ય કંઈક અધિક ૨ આગરોપમ-
ની અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક ૭ આગરો-
પમની છે.

પ્રશ્ન- ભગવન્ ! બ્રહ્મલોકકલ્પમાં દેવોની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! બ્રહ્મલોકકલ્પમાં
દેવોની સ્થિતિ જઘન્ય ૭ આગરોપમ અને
ઉત્કૃષ્ટ ૧૦ આગરોપમની છે.

આ પ્રમાણુ દરેક કલ્પમાં દેવોની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

એવો પ્રશ્ન કરી લેવો તેનો ઉત્તર આ
પ્રમાણુ છે. ગૌતમ ! લાન્તકલ્પમાં
જઘન્ય ૧૦ આગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ ૧૪
આગરોપમની સ્થિતિ છે. મદ્દાસુકવિગાનમ

રસસાગરોવમાઈં । સહસ્તારે જહન્નેણં સત્ત-
રસસાગરોવમાઈ, ઉક્કોસેણં અટ્ટારસસા-
ગરોવમાઈ । આણ્ણ જહન્નેણં અટ્ટારસ-
સાગરોવમાઈં ઉક્કોસેણં ઇગ્ગૂણવીસં
સાગરોવમાઈ । પાણ્ણ જહન્નેણં ઇગ્ગૂણ-
વીસં સાગરોવમાઈં ઉક્કોસેણં વીસં
સાગરોવમાઈ । આરણે જહન્નેણં વીસ
સાગરોવમાઈ, ઉક્કોસેણં ઇકવીસં સાગ-
રોવમાઈં । અચ્ચુણ્ણ જહન્નેણં ઇકવીસં સાગ-
રોવમાઈં ઉક્કોસેણં વાવીસ સાગરોમાઈં ।

હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમગેવેજ્જગવિમાણેસુ ણં
ભંતે ! દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈં પ્પણ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં વાવીસં સાગરોવ-
માઈં, ઉક્કોસેણં તેવીસં સાગરોવમાઈં ।

હેટ્ઠિમમજ્જિમગેવેજ્જગવિમાણેસુ
ણં ભંતે ! દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈં
પ્પણ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં તેવીસં સાગ-
રોવમાઈં, ઉક્કોસેણં ચહવીસં સાગરોવમાઈં ।

હેટ્ઠિમહવરિમગેવેજ્જગવિમાણેસુ ણં
ભંતે ! દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈં
પ્પણ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં ચહવીસં
સાગરોવમાઈં ઉક્કોસેણં પંચવીસં સાગ-
રોવમાઈં ।

મજ્જિમહેટ્ઠિમગેવેજ્જગવિમાણેસુ ણં
ભંતે ! દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈં
પ્પણ્ણત્તા ?

જઘન્ય સ્થિતિ ૧૪ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ
૧૭ સાગરોપમની છે. પ્રાણુકલ્પમા
જઘન્ય ૧૭ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૮
સાગરોપમની છે. આનતકલ્પની સ્થિતિ
જઘન્ય ૧૮ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૯
સાગરોપમની છે. પ્રાણુ કલ્પની સ્થિતિ
જઘન્ય ૧૯ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૦
સાગરોપમની છે આરણુકલ્પમાં જઘન્ય ૨૦
સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૧ સાગરોપમ છે.
અચ્યુતકલ્પમા સ્થિતિ જઘન્ય ૨૧ સાગ-
રોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૨ સાગરોપમની છે.

પ્રશ્ન- ભદંત ! અધસ્તન-અધસ્તન
(ભદ્ર-નીચેના ત્રિકમાંથી સૌથી નીચેના)
ઐવેયકના દેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌમમ ! જઘન્ય ૨૨ સાગરો-
પમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૩ સાગરોપમની છે.

પ્રશ્ન- ભગવન્ ! અધસ્તન-મધ્યમઐવે-
યક (સુભદ્ર) વિમાનમાં દેવોની સ્થિતિ
કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! જઘન્ય ૨૩ સાગરો-
પમ ઉત્કૃષ્ટ ૨૪ સાગરોપમ છે.

પ્રશ્ન- ભદત ! અધસ્તન-ઉપરિતન
(સુભત) ઐવેયકવિમાનના દેવોની સ્થિતિ
કેટલી છે ?

ઉત્તર-ગૌતમ ! જઘન્ય ૨૪ સાગરોપમ
અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૫ સાગરોપમની છે.

પ્રશ્ન- મધ્યમ-અધસ્તન (સુમનસ)
ઐવેયકવિમાનના દેવોની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ગોયમા ! જહન્નેણં પળવીસં
સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં છવ્વીસં સાગ-
રોવમાઈં ।

મજ્ઝિમમજ્ઝિમગેવેજ્જગવિમાણેસુ
ણં ભંતે ! દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈ
પ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં છવ્વીસં
સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં સત્તાવીસં સાગ-
રોવમાઈં ।

મજ્ઝિમઉવરિમગેવેજ્જગવિમાણેસુ
ણં ભંતે ! દેવાણં કેવડયં કાલ ઠિઈ
પ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં સત્તાવીસં
સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં અઢ્ઢાવીસં સાગ-
રોવમાઈં ।

ઉવરિમહેટ્ઠિમગેવેજ્જગવિમાણેસુ
ણં ભંતે ! દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈ
પ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં અઢ્ઢાવીસં
સાગરોવમાઈં ઉક્કોસેણં પ્ણત્તીસં સાગ-
રોવમાઈં ।

ઉવરિમમજ્ઝિમગેવેજ્જગવિમાણેસુ
ણં ભંતે ! દેવાણં કેવડયં કાલ ઠિઈ
પ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહન્નેણં પ્ણત્તીસં
સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં તીસં સા |રા-
વમાઈં ।

ઉત્તર- જ્ઞાન્ય ૨૫ સાગરોપમ અને
ઉત્કૃષ્ટ ૨૬ સાગરોપમની છે.

પ્રશ્ન- લગવન્ ! મધ્યમ-મધ્યમ
(સુદર્શન) ઐવેયકવિમાનમા દેવાની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- જ્ઞાન્ય ૨૬ સાગરોપમ અને
ઉત્કૃષ્ટ ૨૭ સાગરોપમની છે.

પ્રશ્ન- લગવન્ ! મધ્યમ-ઉપરિતન
(દર્શન) ઐવેયકવિમાનમા દેવાની સ્થિતિ
કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય ૨૭ સાગરો-
પમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૮ સાગરોપમની છે

પ્રશ્ન- લગવન્ ! ઉપરિતન-અધસ્તન
(અમોહ) ઐવેયકવિમાનમા દેવાની સ્થિતિ
કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય ૨૮ સાગરો-
પમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૯ સાગરોપમની સ્થિતિ છે

પ્રશ્ન- લગવન્ ! ઉપરિતન-મધ્યમ
(સુપ્રતિગદ્ધ) ઐવેયકવિમાનમા દેવાની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય ૨૯ સાગર
અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૦ સાગરોપમની સ્થિતિ છે.

ઉવરિમઉવરિમગેવેજગવિમાણેસુ
ળં ભંતે ! દેવાળં કેવડયં કાલં ઠિઈ
પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહ્ણેણં તીસં સાગરો-
માઈ, ઉવ્કોસેણં એકતીસં સાગરોવમાઈં ।

વિજય-વેજયંત-જયંત-અપરાજિય-
વિમાણેસુ ળં ભંતે ! દેવાળં કેવડયં કાલં
ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહ્ણેણં એકતીસં સાગ-
રોવમાઈં, ઉવ્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવ-
માઈં ।

સવ્વદ્ધસિદ્ધે ળં ભંતે ! મહાવિમાણે
દેવાળં કેવડયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! અજહ્ણણમળ્ણુક્રોસેણ
તેત્તીસં સાગરોવમાઈં । સે ત્તં સુહુમે
અદ્ધાપલ્લિઓવમે । સે ત અદ્ધાપલ્લિઓવમે ।

૨૦૮. સે કિં તં સ્વેત્તપલ્લિઓવમે ?

સ્વેત્તપલ્લિઓવમે-દુવિદ્ધે પળ્ણત્તે, ત
જહા-સુહુમે ય વાવહારિણં ય । તત્થ ળં
જે સે સુહુમે સે ઠપ્પે । તત્થ ળં
જે સે વાવહારિણં સે જહા નામણ
પલ્લે સિયા જોયણં આયામવિક્કલંભેણં,
જોયણં ઉવ્વેહેણં, તં તિગુણં સવિસેસં
પરિક્કલેવેણં । સે ળં પલ્લે ઇગાહિય
વેયાહિય તેયાહિય જાવ ભરિણં વાલ-
ગ્ગકોહીણં । તે ળં વાલગ્ગા ળો અગ્ગી
હહેજ્જા જાવ ળો પૂઠ્ઠાણં હવ્વમાગ-

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! ઉપદિતન-ઉપદિતન
(યથોપદ) દેવેય- વિમાનમાં દેવાની
સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! વ્ધન્ય ૩૦ સાગરો-
પમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૧ સાગરોપમની સ્થિતિ છે.

પ્રશ્ન- ભગવન ! વિનય, યત્યંત,
વ્યંત અને અપચ્ચિત આ ચાર અનુત્તર
વિમાનોમાં દેવાની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! આ ચાર વિમાનોમાં
દેવાની સ્થિતિ વ્ધન્ય ૩૨ સાગરોપમ અને
ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમની છે

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! મર્વાર્થસિદ્ધનામદ્ધ મદ્ધા-
વિમાનમાં દેવાની સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! મર્વાર્થસિદ્ધ મદ્ધા-
વિમાનમાં દેવાની સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમની
છે. એમા વ્ધન્ય અને ઉત્કૃષ્ટનો ભેદ નથી.
આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મઅદ્ધાપલ્લોપમનું અને
અદ્ધાપલ્લોપમનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

૨૦૮.

પ્રશ્ન- ભગવન ! ક્ષેત્રપલ્લોપમનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર- ક્ષેત્રપલ્લોપમ સૂક્ષ્મક્ષેત્રપલ્લોપ-
પમ અને વ્યવહારક્ષેત્રપલ્લોપમ આ બે
સ્વરૂપે જાણવું. તમા જે સૂક્ષ્મ છે તેનું વર્ણન
પછી કરવામા આવશે. વ્યાવહારિકક્ષેત્રપલ્લો-
પમ આ પ્રમાણે છે— કોઈ એક યોજન
લાળો, એક યોજન પહોળો, અને એક
યોજનની ઊંચાઈવાળો, ક ઇંક અધિક ત્રણ
યોજનની પરિઘિવાળો પલ્લ હોય તે પલ્લ
એક, બે, ત્રણ યાવત સાત દિવસના બાલા-
ઓથી સંપૂર્ણ કરવાનાં આવે. તમા બાલાઓ
એવી રીતે ઠાસીને ભરવામા આવે-કે તેને

ચ્છેજ્ઞા । જે ણં તસ્સ પલ્લસ્સ આગાસ-
પણ્ણા તેહિં વાલ્લગ્ગેહિં અપ્પુન્ના, તઓ
ણં સમણ્ણ સમણ્ણ ઇગમેગં આગાસપણ્ણં
અવહાય જાવહણ્ણં કાલેણં સે પલ્લે
સીણે નીરણ્ણ નિલ્લેવે નિદ્ધિણ્ણ ભવહ, સે
તં વાવહારિણ્ણં સેત્તપલ્લિઓવમે । ઇણ્ણં
પલ્લાણં કોઢાકોઢી ભવેજ્ઞ દસગુણિયા ।
તં વાવહારિયસ્સ સેત્તસાગરોવમસ્સ
ઇગસ્સ ભવે પરીમાણં ॥૧॥

ઈણ્ણં વાવહારિણ્ણં સેત્તપલ્લિ-
ઓવમસાગરોવમેહિં કિં પઓયણં ?

ઈણ્ણં વાવહારિણ્ણં સેત્તપલ્લિ-
ઓવમેહિં નત્થિ કિંચિપ્પઓયણં, કેવલં
પણ્ણવણા પણ્ણવિજ્ઞહ । સે ત વાવહારિણ્ણં
સેત્તપલ્લિઓવમે ।

સે કિં તં સુહુમે સેત્તપલ્લિઓવમે ?

સુહુમે સેત્તપલ્લિઓવમે-સે જહા-
ણામણ્ણ પલ્લે સિયા-જોયણં આયામ-
વિત્તસંખેણં જાવ પરિક્કસેવેણ । સે ણં
પલ્લે ઇગાહિય વેયાહિય તેયાહિય જાવ
મરિણ્ણ વાલ્લગ્ગકોઢીણં । તત્થ ણં ઇગમેગે
વાલ્લગ્ગે અસંસિજ્ઞાઈં સંહાઈં-કજ્ઞહ ।
તે ણં વાલ્લગ્ગસંહા દિદ્ધિઓગાહ્ણાઓ
અસંસેજ્ઞહ ભાગમેત્તા, સુહુમસ્સ પણ્ણ-
જીવસ્સ સરીરોગાહ્ણાઓ અસંસેજ્ઞગુણા ।
તે ણં વાલ્લગ્ગસંહા ણો અગ્ગી હહેજ્ઞા

અગ્ગિ ણાળી શકતો નથી યાવત્ તે સડી જતાં
નથી. તે પલ્લના જે આકાશ પ્રદેશો બાલા-
અવડે વ્યાપ્ત છે તે પ્રદેશોમાંથી સમયે-
સમયે એક-એક પદેશને બહાર કાઢતા
જેટલા સમયમાં તે પલ્લ સર્વ પ્રદેશોથી
રહિત થઈ જાય તેટલા સમયને વ્યાવહારિક
ક્ષેત્રપલ્લોપમ કહે છે, એટલે અસંખ્યાત
ઉત્સર્ગિણી-અવસર્ગિણી જેટલો કાળ વ્યતીત
થઈ જાય ત્યારે આ પલ્લોપમ થાય છે. ૧૦
કોટિ-કોટી વ્યાવહારિક ક્ષેત્રપલ્લોપમ બરા-
બર એક વ્યાવહારિક ક્ષેત્રસાગરોપમ છે.

પ્રશ્ન-હાંત ! આ વ્યાવહારિકક્ષેત્ર-
પલ્લોપમ અને સાગરોપમથી કયા પ્રયોજ-
નની સિદ્ધિ થાય છે ?

ઉત્તર-આ વ્યાવહારિકક્ષેત્ર પલ્લો-
પમ અને સાગરોપમથી કોઈ પણ પ્રયોજ-
નની સિદ્ધિ થતી નથી. તે માત્ર પ્રજ્ઞાણુ
માટે છે. આ પ્રમાણે વ્યાવહારિક ક્ષેત્રપલ્લો-
પમ-સાગરોપમનું સ્વરૂપ છે.

પ્રશ્ન-ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ ક્ષેત્રપલ્લોપમનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર-કોઈ એક પલ્લ એક યોજન
લાંબો યાવત્ પૂર્વોક્ત પરિધિથી યુક્ત હોય
તેને એક, જે યાવત્ સાત દિવસના બાલાઓથી
સ પૂરિત કરવામાં આવે અને તે એક-એક
બાલાઓના અસંખ્યાત-અસંખ્યાત બડો
કરવામાં આવે. આ બાલાઓ બડો દૃષ્ટિના
વિષયીભૂત પદાર્થની અપેક્ષાએ અસંખ્યા-
તમાં ભાગ માત્ર છે અને સૂક્ષ્મપાનક જીવની
શરીરાવગાંહનાની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણુ
છે. તે બાલાઓમાં પલ્લમાં એવી રીતે
ભરવા બેધએ કે જેથી અગ્ગિ ણાળે નહિ

જાવળો પૂરૂત્તાએ હવ્વમાગચ્છેજ્જા । જે
ળં તસ્સ પહ્લસ્સ આગાસપણ્ણા તેહિં
વાલમ્મખંડેહિં આફુળ્ણા વા અણાફુળ્ણા
વા, તઓ ળં સમણ સમણ ણમણ
આગાસપણ્ણસં અવહાય જાવણ્ણં કાલેળં
સે પહ્લે સ્વીણે જાવ નિટ્ઠિણે ભવણ, સે તં
સુહુમે સ્વેત્તપલિઓવમે ।

તત્થ ળં ચોયણ પળ્ણવર્ગં ણવ
વયાસી-અત્થિ ળં તસ્સ પહ્લસ્સ આગાસ-
પણ્ણા જે ળં તેહિં વાલમ્મખંડેહિં અણા-
ફુળ્ણા ?

હંતા અત્થિ । જહા કો દિટ્ઠંતો ?

સે જહાણામણ કોટ્ઠણ સિયા
કોહંડાળં મરિણ, તત્થં ળં માહલિંગા
પક્કિસત્તા, તે વિ માયા । તત્થ ળં વિહ્હા
પક્કિસત્તા તેવિ માયા । તત્થ ળં આમ-
લગા પક્કિસત્તા તે વિ માયા । તત્થ ળં
વયરા પક્કિસત્તા તેવિ માયા । તત્થં
ળં ચળગા પક્કિસત્તા તેવિ માયા । તત્થં
ળં મુળ્લા પક્કિસત્તા તેવિ માયા । તત્થ
ળં સરિસવા પક્કિસત્તા તેવિ માયા ।
તત્થ ળં ગંગાવાલુયા પક્કિસત્તા સાવિ
માયા । ણમેવ ણ્ણં દિટ્ઠંતેળં અત્થિ
ળં તસ્સ પહ્લસ્સ આગાસપણ્ણા, જે ળં
તેહિં વાલમ્મખંડેહિં અણાફુળ્ણા । ણ્ણસિં
પહ્હાળં કોહાકોહી ભવેજ્જ દસગુ-
ણિયા । તં સુહુમસ્સ સ્વેત્તસાગરોવમસ્સ
ણ્ણસ્સ ભવે પરિમાળં ॥૧॥

યાવત્ તે સડી શકે નહી. તે બાલાચ ખંડો
પલ્લના આકાશપ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ હોય કે ન
હોય પણ તે આકાશ પ્રદેશોને સમયે સમયે
બહાર કાઢતાં યાવત્ તે સંપૂર્ણરૂપે બાલી
થઈ ન્વય તેટલા કાળને સૂક્ષ્મ ક્ષેત્રપલ્લોખમ
કહેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ
કરતાં ગુરુને શિષ્યે પૂછ્યું—

પ્રશ્ન— ગુરુદેવ ! તે પલ્લના આકાશ-
પ્રદેશો એવા પણ હોય છે કે જે બાલાચ-
ખંડોથી અસ્પૃષ્ટ-અવ્યાપ્ત હોય ?

ઉત્તર— હા છે જેમકે— કોઈ કોઈ !
(મોટો કોઠો) કૂખાંડો—કોળાથી બરેલ હોય
તેમા માતુલિંગો—ખીનેરાઓ નાખતાં તેમા
સમાવિષ્ટ થઈ ન્વય છે. પુનઃ તેમા બિલ્વો
નાખે તે પણ સમાવિષ્ટ થઈ ન્વય છે. પછી
તેમા આમળા નાખતાં તે પણ સમાઈ ન્વય
છે. તેમા બોર નાખતાં તે પણ સમાવિષ્ટ થઈ
ન્વય છે. તેમા ચણા નાખતા તે સમાવિષ્ટ
થઈ ન્વય છે. તેમાં મગ નાખવામાં આવે તે
તે પણ તેમાં પ્રવેશી ન્વય છે તેમા સરસવ
નાખતા તે પણ સમાવિષ્ટ થઈ ન્વય છે તેમા
ગદ્દાની રેતી નાખીએ તે તે પણ સમાવિષ્ટ
થઈ ન્વય છે (કોળાથી પૂર્ણ કોઠામા ખીનેરા
બિલ્વાદિ સમાવિષ્ટ થતા ન્વય છે કારણ કે
ત્યાંના આકાશપ્રદેશો એવા છે કે જે કોળા
વગેરેથી અસ્પૃષ્ટ છે. જે બધા પ્રદેશો સ્પૃષ્ટ
હોત તે તેમા અન્ય પદાર્થો કેવી રીતે સમાઈ
શકે ? બાલાઓ બાહર છે અને આકાશપ્રદેશો
સૂક્ષ્મ છે તેથી ત્યાં અસંખ્યાત આકાશપ્રદેશો
અસ્પૃષ્ટ છે.) આ પ્રમાણે આ દષ્ટાંતથી તે
પલ્લના એવા પણ આકાશપ્રદેશો છે કે જે
બાલાચ ખંડોથી અસ્પૃષ્ટ હોય છે. આ સૂક્ષ્મ
ક્ષેત્રપલ્લોખમ છે. ૧૦ કોટિ—કોટી સૂક્ષ્મ—

ક્ષેત્રપલ્લોપમનું એક સૂક્ષ્મ ક્ષેત્રસાગરોપમ હોય છે.

एएहिं सुहुमेहिं खेत्तपलिओवम
सागरोवमेहिं किं पओयणं ?

પ્રશ્ન— આ સૂક્ષ્મક્ષેત્રપલ્લોપમ અને સાગરોપમથી કયા પ્રયોજનની સિદ્ધિ થાય છે ?

एएहिं सुहुमपलिओवमसागरो-
मेहिं दिट्ठिवाए दव्वा मविज्जंति ।

ઉત્તર— આ સૂક્ષ્મ ક્ષેત્રપલ્લોપમ અને સાગરોપમથી દૃષ્ટિવાદઅંગમાં દ્રવ્યોની ગણના કરવામાં આવે છે.

૨૦૯. કઙ્કવિહા ણં મંતે ! દવ્વા પણત્તા ? ૨૦૯.

પ્રશ્ન— લગવન્ ! દ્રવ્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

गोयमा ! दुविहा पणत्ता, तं
जहा-जीवदव्वा य अजीवदव्वा य ।

ઉત્તર— ગૌતમ ! બે પ્રકારના છે— જીવ-દ્રવ્ય અને અજીવદ્રવ્ય.

अजीवदव्वा णं मंते ! कङ्कविहा
पणत्ता ?

પ્રશ્ન— લગવન્ ! અજીવદ્રવ્યો કેટલા પ્રકારના છે ?

गोयमा ! दुविहा पणत्ता, तं
जहा-रूवी अजीवदव्वा य अरूवी अजी-
वदव्वा य ।

ઉત્તર— ગૌતમ ! અજીવ દ્રવ્યો બે પ્રકારના કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે— (૧) રૂપી અજીવ દ્રવ્ય અને (૨) અરૂપી અજીવ દ્રવ્ય.

अरूवी अजीवदव्वा णं मंते !
कङ्कविहा पणत्ता ?

પ્રશ્ન— લગવન્ ! અરૂપી અજીવ દ્રવ્ય કેટલા પ્રકારનાં છે ?

गोयमा ! दसविहा पणत्ता, तं
जहा-धम्मत्थिकाए धम्मत्थिकायस्स
देसा धम्मत्थिकायस्स पएसा । अधम्म-
त्थिकाए अधम्मत्थिकायस्स देसा अध-
म्मत्थिकायस्स पएसा । आगासत्थि-
काए आगासत्थिकायस्स देसा आगा-
सत्थिकायस्स पएसा, अद्दासमए ।

ઉત્તર— ગૌતમ ! દસ પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. તે આ પ્રમાણે— (૧) ધર્માસ્તિકાય (૨) ધર્માસ્તિકાયના દેશે (૩) ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશે (૪) અધર્માસ્તિકાય (૫) અધર્માસ્તિકાયના દેશે (૬) અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશે (૭) આકાશાસ્તિકાય (૮) આકાશાસ્તિકાયના દેશે (૯) આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશે અને (૧૦) અદ્દાસમય

રૂઢી અઙીવદ્વ્વા ણં ઢંતે ! કઢ-
વિહા પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! ચડવ્વિહા પળ્ણત્તા,
તં જઢા-સંઘા સંઘદેસા સંઘપ્પણ્ણસા
પરમાણુપોગ્ગલા ।

તે ણં ઢંતે ! કિં સંસિજ્જા
અસંસિજ્જા અણંતા ?

ગોયમા ! નો સંસેજ્જા, નો
અસંસેજ્જા, અણંતા ।

સે કેઢ ઢ્ઢેણં ઢંતે ! ંવં વુચ્ચઈ નો
સંસેજ્જા, નો અસંસેજ્જા, અણંતા ?

ગોયમા ! અણંતા પરમાણુપોગ્ગલા
અણંતા ઢુપણ્ણસિયા સંઘા જાવ અણંતા
અણંતપણ્ણસિયા સંઘા, સે ંણ્ણઢ્ઢેણં
ગોયમા ! ંવં વુચ્ચઈ-નો સંસેજ્જા નો
અસંસેજ્જા અણંતા ।

ઙીવદ્વ્વા ણં ઢંતે ! કિં સંસિજ્જા
અસંસિજ્જા અણંતા ?

ગોયમા ! નો સંસિજ્જા નો
અસંસિજ્જા અણંતા ।

સે કેણ્ણઢ્ઢેણં ઢંતે ! ંવં વુચ્ચઈ-
નો સંસિજ્જા નો અસંસિજ્જા અણંતા ?

પ્રશ્ન-ભદંત ! ઙ્ઢી અલ્લવદ્વ્વ ડેટલાં
પ્રકારતું પ્રજ્ઞપ્ત ઘયેલ છે ?

ઉત્તર- ગોતમ ! ઙ્ઢી અલ્લવદ્વ્વ
ચાર પ્રકારતું પ્રજ્ઞપ્ત ઘયેલ છે, તે આ
પ્રમાણે- (૧) સ્કંધ (૨) સ્કંધદેશ (૩) સ્કંધ
પ્રદેશ અને (૪) પરમાણુ પુદ્ગલ.

પ્રશ્ન- ભગવન્ ! આ સ્કંધ દ્વિદ્રવ્યો
સંખ્યાત છે, અસંખ્યાત કે અનંત છે ?

ઉત્તર- ગોતમ ! આ સ્કંધાદિદ્રવ્યો
સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત નથી પરંતુ
અનંત છે.

પ્રશ્ન- ભગવન્ ! કયા હેતુથી ંમે
કહેવાય છે કે સ્કંધાદિક સંખ્યાત નથી,
અસંખ્યાત નથી પરંતુ અનંત છે ?

ઉત્તર- ગોતમ ! પરમાણુપુદ્ગલ અનંત
છે, દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધો અનંત છે યાવત્ અનંત
પ્રદેશિક સ્કંધો અનન્ત છે. આ હેતુથી
અમે કહીએ છીએ કે સ્કંધાદિદ્રવ્યો સંખ્યાત
નથી, અસંખ્યાત નથી પરંતુ અનંત છે.

પ્રશ્ન- ભદંત ! લ્લવદ્વ્વ સંખ્યાત છે ?
અસંખ્યાત છે કે અનંત છે ?

ઉત્તર- ગોતમ ! લ્લવદ્વ્વ સંખ્યાત
નથી, અસંખ્યાત નથી પરંતુ અનંત છે.

પ્રશ્ન- ભંતે ! કયા અર્થના આધારે
કહેવાય છે કે લ્લવદ્વ્વ સંખ્યાત નથી,
અસંખ્યાત નથી પણ અનંત છે.

ગોયમા ! અસંખેજ્જા ણેરહયા
 ૩.સંખેજ્જા અસુરકુમારા જાવ અસંખેજ્જા
 ૪.ણિયકુમારા, અસંખિજ્જા પુઠ્ઠવીકાહયા
 જાવ અસંખિજ્જા વાઝકાહયા અણંતા
 ૬.ણ્ણસ્સહકાહયા, અસંખેજ્જા વેદ્દિયા
 જાવ અસંખિજ્જા ચરિંદ્રિયા અસંખિજ્જા
 પંચિદિયતિરિક્ખજાણિયા, અસંખિજ્જા
 મણુસ્સા અસંખિજ્જા વાળમતરા અસં-
 ળિજ્જા જોહસિયા અસંખિજ્જા વેમા-
 ણિયા, અણંતા સિદ્ધા, સે ણ્ણજ્ઞેણં
 ગોયમા ! ઈવં વુચ્છઈ નો સંખિજ્જા
 નો અસંખિજ્જા, અણંતા ।

ઉત્તર- ગૌતમ ! અસંખ્યાત નારકો છે,
 અસંખ્યાત અમુરકુમાર દેવો છે યાવત્
 અસંખ્યાત સ્તનિતકુમારો છે. અસંખ્યાત
 પૃથ્વીકાયિકો યાવત્ અસંખ્યાત વાયુકાયિકો
 છે, અનંત વનસ્પતિ કાયિકો છે. અસંખ્યાત
 ષેષન્દ્રિયલ્લવો યાવત્ અસંખ્યાત ચૌકન્દ્રિય-
 લ્લવો, અસંખ્યાત તિર્યંચ પચ્ચેન્દ્રિય લ્લવો,
 અસંખ્યાત મનુષ્યો, અસંખ્યાત અંતર દેવો,
 અસંખ્યાત જ્યોતિષ્ક દેવો, અસંખ્યાત
 વૈમાનિક દેવો અને અનંત મિદ્ધો છે. આ
 અર્થના આધારે, ગૌતમ ! અમે કહીએ
 છીએ કે લુવદ્રવ્ય સંખ્યાત નથી, અસં-
 ખ્યાત નથી પણ અનંત છે.

૨૧૦. કહિહા ણં મંતે ! સરીરા પ્ણત્તા ? ૨૧૦.

પ્રશ્ન- ભંતે ! શરીરો કેટલા પ્રકારના
 કહેવામા આવ્યા છે ?

ગોયમા ! પંચસરીરા પ્ણત્તા તં
 જહા-ઓરાલિણ વેઝવ્વિણ આહારણ
 તેઅણ કમ્મણ ।

ઉત્તર- ગૌતમ ! શરીરો પાચ પ્રકારના
 કહેવામા આવ્યા છે. તે આ પ્રમાણે- (૧)
 ઔદારિક- તીર્થ કરાદિને આ શરીર હોવાથી
 ઉદાર-પ્રધાન અથવા ઉદાર એટલે દીર્ઘ,
 વનસ્પતિની અપેક્ષાએ કંઈક અધિક એક
 સહસ્ર યોજન પ્રમાણવાળું હોવાથી ઔદારિક
 (૨) વૈક્રિય- નાના-મોટા વિવિધ રૂપ બનાવી
 શકાય તે. (૩) આહારક- વિશિષ્ટ પ્રયોજ-
 નથી ચૌદપૂર્વધારી મુનિ જે શરીર બનાવે
 તે (૪) તૈજસશરીર- ગ્રહણ કરેલ આહારના
 પરિપાકના હેતુરૂપ અને દીપ્તિનું નિમિત્ત
 હોય તે (૫) કાર્મણ્ય શરીર- અષ્ટવિધ કર્મ
 સમુદાયથી નિષ્પન્ન હોય તે

ણેરહયાણં મંતે ! કહિ સરીરા
 પ્ણત્તા ?

પ્રશ્ન- ભંતે ! નારક લ્લવોના કેટલા
 શરીર હોય છે ?

ગોયમા ! તઓ સરીરા પ્ણત્તા,
 તં જહા-વેઝવ્વિણ તેઅણ કમ્મણ ।

ઉત્તર- ગૌતમ ! ત્રણ શરીર હોય છે
 તે આ પ્રમાણે- (૧) વૈક્રિય (૨) તૈજસ
 અને (૩) કાર્મણ્ય.

અસુરકુમારાણં મંતે ! કહ સરીરા
પણ્ણત્તા ?

ગોયમા ! તઓ સરીરા પણ્ણત્તા,
તં જહા-વેઝવ્વિણ્ણ તેયણ્ણ કમ્મણ્ણ । એવં
તિણ્ણિ તિણ્ણિ ણ્ણ ચેવ સરીરા જાવ
થણ્ણિયકુમારાણં માણ્ણિયવ્વા ।

પુઠ્ઠવીકાઙ્ગયાણં મંતે ! કહ
સરીરા પણ્ણત્તા ?

ગોયમા ! તઓ સરીરા પણ્ણત્તા,
તં જહા-ઓરાલિણ્ણ તેયણ્ણ કમ્મણ્ણ । એવં
આઝતેઝવણ્ણસસઙ્ગાઙ્ગયાણ્ણવિ ણ્ણ ચેવ
તિણ્ણિ સરીરા માણ્ણિયવ્વા ।

વાઝકાઙ્ગયાણં મંતે ! કહ સરીરા
પણ્ણત્તા ?

ગોયમા ! ચત્તારિ સરીરા પણ્ણત્તા,
તં જહા-ઓરાલિણ્ણ વેઝવ્વિણ્ણ તેયણ્ણ
કમ્મણ્ણ ।

વેઙ્ગિદિયતેઙ્ગિદિયચઝરિંદિયાણં
મંતે કહ સરીરા પણ્ણત્તા ?

ગોયમા ! તઓ સરીરા પણ્ણત્તા,
તં જહા-ઓરાલિણ્ણ તેયણ્ણ કમ્મણ્ણ ।
પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં જહા વાઝ-
કાઙ્ગયાણં । મણ્ણુસ્સાણં પુચ્છા । ગોયમા !
પંચ સરીરા પણ્ણત્તા, તં જહા-ઓરાલિણ્ણ
વેઝવ્વિણ્ણ આહારણ્ણ તેયણ્ણ કમ્મણ્ણ ।
વાણ્ણમંતરાણં જોઙ્ગિસિયાણં વેમાણિયાણં
જહા ણેરઙ્ગયાણં ।

પ્રશ્ન- ભંતે ! અસુરકુમારદેવોને કેટલા
શરીર હોય ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! ત્રણ શરીરો હોય-
વૈકલ્પિક, તૈજસ અને કાર્મણુ. આ પ્રમાણે
એજ ત્રણ-ત્રણ શરીરો યાવત્ સ્તનિતે કુમાર
સુધીના દેવોને હોય છે.

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! પૃથ્વીકાયિક જીવોને
કેટલા શરીર હોય છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! ત્રણ શરીરો હોય છે.
તે આ પ્રમાણે— ઔદારિક, તૈજસ અને
કાર્મણુ. અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક અને વન-
સ્પતિકાયિક જીવોને પણ આજ ત્રણ
શરીર હોય છે

પ્રશ્ન- ભદ્રંત ! વાયુકાયિક જીવોને
કેટલા શરીર હોય છે ?

ઉત્તર— ગૌતમ ! વાયુકાયિક જીવોને
ચાર શરીર હોય છે. તે આ પ્રમાણે—
ઔદારિક, વૈકલ્પિક, તૈજસ અને કાર્મણુ.

પ્રશ્ન- ભંતે ! ઝેઠન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય,
ચઠરિન્દ્રિય જીવોને કેટલા શરીર હોય છે ?

ઉત્તર - ગૌતમ ! ત્રણ શરીર હોય છે
તે આ પ્રમાણે— ઔદારિક, તૈજસ અને
કાર્મણુ. તિર્યંચપંચેન્દ્રિય જીવોને વાયુ-
કાયિક જીવોની જેમ ચાર શરીર હોય છે.
મનુષ્યના સંબંધે પ્રશ્ન કરતાં હે ગૌતમ !
મનુષ્યોને પાંચ શરીર હોય છે જેમકે—
ઔદારિક, વૈકલ્પિક, આહારક, તૈજસ અને
કાર્મણુ વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને ગૈમાનિક
દેવોને નારકજીવોની જેમ ત્રણ શરીર
હોય છે.

૨૧૧. કેવળ્યા ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરા ૨૧૧.
પણ્ણત્તા ?

ગોયમા ! ઓરાલિયસરીરા દુવિદ્ધા પણ્ણત્તા, તં જહા-વદ્દેલ્લયા ય મુક્કેલ્લયા ય । તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લયા તે ણં અસંખિજ્ઞા અસંખિજ્ઞાહિં ઉસ્સપ્પિણી-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ, સ્વેત્તઓ અસંસ્વેજ્ઞા લોગા । તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તેણં અણંતા અણં-તાહિં ઉસ્સપ્પિણી-ઓસપ્પિણીહિં અવ-હીરંતિ કાલઓ, સ્વેત્તઓ અણંતા લોગા, દવ્વઓ અમ્ભવસિદ્ધિર્ણહિં અણંતગુણા સિદ્ધાણં અણંતભાગે ।

પ્રશ્ન- ભતે ! ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! ઔદારિક શરીર બે પ્રકારના પ્રકારના છે. તે આ પ્રમાણે— (૧) બદ્ધ ઔદારિકશરીર- વર્તમાનમા જીવેએ ધારણ કરેલ ઔદારિક શરીર અને (૨) મુક્ત ઔદારિક શરીર- ભવાન્તરમાં સંક્રમણ કરવાથી અથવા મોક્ષપ્રાપ્ત જીવેવડે જે ઔદારિક શરીર છોડી દેવામા આવે તે. તેમાં જે બદ્ધ ઔદારિક છે તે અસંખ્યાત છે. એક-એક સમયે એક-એક બદ્ધ ઔદારિક શરીરનો પરિત્યાગ કરવામા આવે તો અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળ વ્યતીત થઈ નય અર્થાત કાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીના જેટલા સમયો છે તેટલા બદ્ધ ઔદારિક શરીરો છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ બદ્ધ ઔદારિક શરીર અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ છે, અર્થાત એક લોકના અસંખ્યાત પ્રદેશો હોય, એવા અસંખ્યાત લોકોના પ્રદેશો જેટલા હોય. જે મુક્ત ઔદારિક શરીર છે તે અનંત છે. કાળથી અનંત છે. અનંત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળના સમયો જેટલા છે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અનંત લોક પ્રમાણ છે. અલબ્ધ-જીવ દ્રવ્યથી અનંતગુણા છે અને સિદ્ધોથી અનંતમા ભાગ પ્રમાણ છે.

૨૧૨. કેવળ્યા ણં મંતે ! વેડવિયસરીરા ૨૧૨.
પણ્ણત્તા ?

ગોયમા ! વેડવિયસરીરા દુવિદ્ધા પણ્ણત્તા, તં જહા-વદ્દેલ્લયા ય મુક્કેલ્લયા ય । તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લયા તે ણં અસંખિજ્ઞા અસંખિજ્ઞાહિં ઉસ્સપ્પિણી-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ,

પ્રશ્ન- ભતે ! વૈક્રિય શરીર કેટલા પ્રકારના કહેવામા આવ્યું છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! વૈક્રિય શરીરો બે પ્રકારના કહેવામા આવ્યા છે જેમકે- (૧) બદ્ધ વૈક્રિય શરીર અને (૨) મુક્ત વૈક્રિય શરીર- તેમાં જે બદ્ધ વૈક્રિય શરીર છે તે અસંખ્યાત છે. અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-

खेत्तओ असंखिज्जाओ सेढीओ पयरस्स
असंखेज्जइभागे । तत्थ णं जे ते मुक्के-
लया ते णं अणंता अणंताहिं उस्सप्पि-
णीओसप्पिणीहिं अवहीरंति कालओ,
सेसं जहा ओरालियस्स मुक्केलया तहा
एएवि भाणियन्वा ।

केवइया णं भंते ! आहारगस-
रीरा पणत्ता ?

गोयमा ! आहारगसरीरा दुविहा
पणत्ता, वद्धेल्लया य मुक्केल्लया य ।
तत्थ णं जे ते वद्धेल्लया ते णं सिय
अत्थि सिय नत्थि । जइ अत्थि जहणणेणं
एगो वा दो वा तिण्णि वा, उक्कोसेणं
सहस्सपुहुत्तं, मुक्केल्लया जहा ओरालि-
यसरीरा तहा भाणियन्वा ।

केवइया णं भंते ! तेयगसरीरा
पणत्ता ?

गोयमा ! तेयगसरीरा दुविहा
पणत्ता, तं जहा-वद्धेल्लया य मुक्केल्लया
य । तत्थ णं जे ते वद्धेल्लया ते णं
अणंता अणताहिं उस्सप्पिणी ओसप्पि-

અવસર્પિણી, કાળના સમયે જેટલા છે.
ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ બદ્ધવૈક્રિયશરીરોનું પ્રમાણ
પ્રતરના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલી અસં-
ખ્યાત શ્રેણીઓમાં રહેલા પ્રદેશો જેટલા
છે. એટલે પૂર્વોક્ત પ્રતરના અસંખ્યાતમા
ભાગમાં સ્થિત જે અસંખ્યાત શ્રેણીઓ
છે તેમા જેટલી આકાશ-પ્રદેશોની રાશિ
છે તેટલા બદ્ધવૈક્રિય શરીરો છે. મુક્ત
વૈક્રિય શરીરો અનંત છે. કાળની અપેક્ષાએ
સમયે સમયે તેનો પરિત્યાગ કરતાં અનંત
ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીઓ પસાર થઈ
જાય છે શેષ 'સર્વ' મુક્તઔદારિકની જેમ
જાણી લેવું જોઈએ.

પ્રશ્ન- ભ તે ! આહારશરીર કેટલા
કહેવામાં આવ્યાં છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! આહારકશરીર બે
પ્રકારના કહેવામાં આવ્યાં છે તે આ પ્રમાણે-
(૧) બદ્ધ અને (૨) મુક્ત તેમાં જે બદ્ધ
આહારક શરીર છે તે ક્યારેક હોય છે અને
ક્યારેક નથી હોતાં (કારણ કે તેનો ઉત્કૃષ્ટ
વિરહકાળ છ માસનો છે.) જે સમયમા
આહારક શરીર હોય છે ત્યારે તેની સંખ્યા
જઘન્ય એક બે કે ત્રણ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ
સંખ્યા સહસ્રપૃથક્ત્વ અર્થાત્ બે હજારથી
નવ હજાર સુધી હોય છે. મુક્ત આહારક
શરીરોની સંખ્યા મુક્ત ઔદારિક શરીરોની
જેમજ જાણવી.

પ્રશ્ન- ભ તે ! તૈજસશરીર કેટલા કહે-
વામાં આવ્યાં છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! તૈજસશરીર બે
પ્રકારના કહેવામાં આવ્યાં છે. તે આ પ્રમાણે-
(૧) બદ્ધ અને (૨) મુક્ત. આમા બદ્ધ
તૈજસશરીર અનંત છે તેના પરિત્યાગમાં

ળીહિં અવહીરંતિ કાલઓ, સ્વેત્તઓ અણંતા લોગા, દવ્વઓ સિદ્ધેહિં અણંત-ગુણા સવ્વજીવાણં અણંતભાગૂણા । તત્થ ણં જે તે મુકેલ્લયા તે ણં અણંતા અણંતા-હિં ઉસ્સપ્પિણી ઓસપ્પિણીહિં અવહરંતિ કાલઓ, સ્વેત્તઓ અણંતા લોગા, દવ્વઓ સવ્વજીવેહિ અણંતગુણા સવ્વજીવગ્ગસ્સ અણંતભાગે ।

કેવડયા ણ મંતે ! કમ્મયસરીરા પ્ણત્તા ?

ગોયમા ! કમ્મયસરીરા દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-વદ્દેલ્લયા ય મુકેલ્લયા ય । જહા તેયગસરીરા તહા કમ્મગસ-રીરાવિ ભાણિયવ્વા ।

૨૧૩. નેરડયાણં મંતે ! કેવડયા ઓરાલિયસ- ૨૧૩
રીરા પ્ણત્તા ?

ગોયમા ! ઓરાલિયસરીરા દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-વદ્દેલ્લયા ય મુકેલ્લયા ય । તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લયા તે ણં નત્થિ । તત્થ ણં જે તે મુકેલ્લયા તે જહા ઓહિયા ઓરાલિયસરીરા તહા ભાણિ-યવ્વા ।

અનંત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી વ્યતીત થઈ જાય છે. અર્થાત કાળની અપેક્ષાએ અનંત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળના સમયો બેટલા બદ્ધવૈક્રિયશરીરો છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ બદ્ધતૈજસશરીર અનંતલોક પ્રમાણુ પરિમિત છે. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ બદ્ધતૈજસ શરીર સિદ્ધ ભગવાનથી અનંતગણા અને સર્વજીવોની અપેક્ષાએ અનંતભાગ ન્યૂન છે. તેમાં જે મુકતતૈજસશરીરો છે તે અનંત છે તેના પરિત્યાગમા અનંત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળ વ્યતીત થઈ જાય છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અનંતલોકરાશિપ્રમાણુ છે. દ્રવ્યથી તેઓ બધા જીવોથી અનંતગણા અને સર્વ જીવવર્ગના અનંત ભાગવર્તી હોય છે. (જીવરાશિ સાથે જીવરાશિનો ગુણુકાર કરવાથી જે રાશિ ઉત્પન્ન થાય તે 'જીવવર્ગ' કહેવાય છે. મુકતતૈજસશરીર આ જીવવર્ગના અનંત ભાગવર્તી છે.)

પ્રશ્ન- ભતે ! કાર્મણુ શરીર કેટલા કહેવામાં આવ્યાં છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! કાર્મણુશરીર બદ્ધ અને મુકતના ભેદથી બે પ્રકારના હોય છે જે રીતે તૈજસ શરીરનુ કથન છે તે જ રીતે કાર્મણુશરીર સબ ધી કથન પણ સમજી લેવુ

પ્રશ્ન- ભતે ! નારક જીવોના કેટલા ઔદારિક શરીરો કહેવામાં આવ્યાં છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! નારકોના ઔદારિક-શરીર બે પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે, તે આ પ્રમાણુ— (૧) બદ્ધ અને (૨) મુકત આમાં જે બદ્ધ ઔદારિકશરીર છે તે નારક-જીવોને હોતા નથી. કારણુકે તેઓ વૈક્રિય-શરીરવાળા છે જે મુકતઔદારિક શરીર છે તે સામાન્ય મુકતઔદારિકશરીર પ્રમાણુ

નાણુવા. (પૂર્વ પ્રજાપનનયની અપેક્ષાએ નારકલયોના મુક્તઔદારિકશરીર હોય છે.)

નેરહયાણં ભંતે ! કેવહ્યા વેડ-
વિચસરીરા પળ્ણત્તા ?

ગોચમા ! વેડવિચસરીરા દુવિહા
પળ્ણત્તા, ત જહા-વદ્દેલ્લયા ય મુક્કેલ્લયા
ય । તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લગા તે ણ
અસંખિજ્જા અસંખિજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિણી-
ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ,
ચેત્તઓ અસંચેજ્જાઓ સેઠીઓ પચરસ્સ
અસંખિજ્જહમ્મં, તાસિ ણં સેઠીણં
વિક્કલંમહ્મં અંગુલપદમવગ્ગમૂલં વિહવ-
ગ્ગમૂલપહુપ્પણં । અહવ ણં અંગુલવિહવ-
વગ્ગમૂલઘણપમાણમેત્તાઓ સેઠીઓ ।
તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે ણં જહા
ઓહિયા ઓરાલિચસરીરા તહા માણિ-
ચવ્વા ?

નેરહયાણં ભંતે ! કેવહ્યા આહા-
રગસરીરા પળ્ણત્તા ?

ગોચમા ! આહારગસરીરા દુવિહા
પળ્ણત્તા, તં જહા-વદ્દેલ્લયા ય મુક્કે-
લ્લયા ય । તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લયા

પ્રશ્ન- ભંતે ! નારકલયોના વૈક્રિય-
શરીરો કેટલા કહેવામાં આવ્યા છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીરો બદ્ધ
અને મુક્તના ભેદથી બે પ્રકારના કહેવામાં
આવ્યા છે. આમાં બે બદ્ધવૈક્રિયશરીર છે
તે અસંખ્યાત છે. કાળની અપેક્ષાએ સમયે
સમયે એક એક બદ્ધવૈક્રિયશરીરનો પરિત્યાગ
કરતાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી
વ્યતીત થઈ જાય છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ
અંગુલપ્રમાણુ પ્રતર ક્ષેત્રમા વર્તમાન અસં-
ખ્યાત શ્રેણીઓમાં બે પ્રદેશરાશિ છે તેટલા
છે. એટલે તેના દ્વિતીય વર્ગમૂળથી ગુણિત
પ્રથમ વર્ગમૂળપ્રમાણુ વિષ્કલસૂચીરૂપ શ્રેણી
અથવા અંગુલપ્રમાણુ પ્રતરક્ષેત્રમા આવેલી
શ્રેણી-રાશિના દ્વિતીય વર્ગમૂળને ઘન કર-
વાથી બે શ્રેણીઓ થાય તેની બરાબર બદ્ધ-
વૈક્રિયશરીરો છે. (પ્રતરક્ષેત્રમાં અસત્
કલ્પનાથી માની લઈએ કે ૨૫૬ શ્રેણીઓ છે.
૨૫૬ નુ પ્રથમ વર્ગમૂળ ૧૬, અને દ્વિતીય
વર્ગમૂળ ૪ છે, તે બંનેને ગુણતા ૬૪ થાય
અથવા ૨૫૬ નુ બીજુ વર્ગમૂળ ૪ છે તેને
ઘન (૪X૪X૪) કરવાથી ૬૪ આવે. આ
૬૪ ને અસંખ્યાતશ્રેણીઓ માનવી. આવી
શ્રેણીરૂપ વિષ્કલ સૂચી જાણવી.) નારકોમા
બે મુક્તવૈક્રિયશરીરોની સંખ્યા મુક્તઔદા-
રિકની જેમજ સમજી લેવી

પ્રશ્ન- ભંતે ! નારકલયોના આહારક-
શરીર કેટલા હોય છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! આહારકશરીર બે
પ્રકારના છે તે આ પ્રમાણુ- (૧) બદ્ધ અને
(૨) મુક્ત તેમાં બે બદ્ધ આહારકશરીર છે

તે ણં નત્થિ । તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા .
તે જહા ઓહિયા ઓરાલિયા તહા
ભાણિયવ્વા । તેયગકમ્મયસરીરા જહા
एएसिं चेव वेउव्वियसरीरा तहा भाणि-
यव्वा ।

असुरकुमाराणं भंते ! केवइया
ओरालियसरीरा पणत्ता ?

गोयमा ! जहा नेरइयाणं ओरा-
लियसरीरा तहा भाणियव्वा ।

असुरकुमाराणं भंते ! केवइया
वेउव्वियसरीरा पणत्ता ?

गोयमा ! वेउव्वियसरीरा दुविहा
पणत्ता, तं जहा-वद्धेल्लया य मुक्के-
ल्लया य । तत्थ णं જે તે વઢ્ઢેલ્લયા,
તે ણં અસંખિજ્જા અસંખિજ્જાહિ ઉસ્સ-
પ્પિણીઓસપ્પિણીહિ અવહીરંતિ કાલઓ,
ચેત્તઓ અસંચેજ્જાઓ સેઢીઓ પયરસ્સ
અસંખિજ્જાઇમાગે । તાસિ ણં સેઢીણં
વિક્કલંભસૂઈ અંગુલપદમવગ્ગમૂલસ્સ અસં-
ખિજ્જાઇમાગે । મુક્કેલ્લયા જહા ઓહિયા
ઓરાલિયસરીરા ।

તે નારકોમાં નથી હોતા. (બદ્ધ આહારક-
શરીર ચૌદપૂર્વધારી મુનિઓને જ હોય છે.)
મુક્ત આહારકશરીરોની સંખ્યા મુક્ત-
ઔદારિક શરીર પ્રમાણે જ એટલે અનત
બાબુવી. નારકજીવોના બદ્ધ અને મુક્ત-
તૈજસશરીરો તેમજ કાર્મણુશરીરોની સંખ્યા
બદ્ધ અને મુક્તવૈક્રિયશરીરોની સંખ્યા
સદૃશ બાબુવી

પ્રશ્ન- ભ તે ! અસુરકુમારોના ઔદા-
રિકશરીરો કેટલા કહેવામાં આવ્યા છે ?

ઉત્તર— ગૌતમ ! અસુરકુમારોના
ઔદારિકશરીરો નારકોના ઔદારિકશરીરની
જેમજ હોય છે. અર્થાત્ બદ્ધઔદારિકશરીર
હોતા નથી અને મુક્ત ઔદારિકશરીર અનત
હોય છે

પ્રશ્ન- ભ તે ! અસુરકુમારોના વૈક્રિય-
શરીરો કેટલા હોય છે ?

ઉત્તર— ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીરો બે પ્રકાર-
ના કહેવામાં આવ્યા છે. (૧) બદ્ધ અને
(૨) મુક્ત તેમાં જે બદ્ધવૈક્રિયશરીર છે તે
અસંખ્યાત છે તે બદ્ધવૈક્રિયશરીરોને જે
સમયે સમયે પરિત્યાગ કરવામાં આવે તે
અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળ
વ્યતીત થઈ જાય અર્થાત્ અસંખ્યાત
ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીના અસંખ્યાત સમયો
જેટલા બદ્ધવૈક્રિયશરીરો અસુરકુમારોમાં છે
ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પ્રતરના અસંખ્યાતમાં
ભાગમાં વર્તમાન વિષ્કલસૂચિરૂપ અસ-
ખ્યાત શ્રેણીઓના જેટલા પ્રદેશો હોય છે
તેટલા બદ્ધવૈક્રિયશરીરો હોય છે. વિષ્કલ-
સૂચિ અ શુલના પ્રથમ વર્ગમૂળના અસંખ્યેય
ભાગમાં હોય છે. અસુરકુમારોના જે મુક્ત-
વૈક્રિયશરીરોની સંખ્યા મુક્તઔદારિક-
શરીરો જેટલી જ છે

અસુરકુમારાણં મંતે ! કેવડ્યા-
આહારગસરીરા પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! આહારગસરીરા દુવિહા
પળ્ણત્તા, તં જહા-વદ્દેલ્લયા ય મુક્કેલ્લયા
ય । જહા ંસિં ચેવ ંરાલિયસરીરા
તહા માણિયવ્વા । તેયગકમ્મયસરીરા
જહા ંસિં વેઽવ્વિયસરીરા તહા
માણિયવ્વા । જહા અસુરકુમારાણં તહા
જાવ યણિયકુમારાણં તાવ માણિયવ્વં ।

૨૧૪. પુઠવિકાઙ્યાણં મંતે ! કેવડ્યા ંરા- ૨૧૪.
લિયસરીરા પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! ંરાલિયસરીરા દુવિહા
પળ્ણત્તા, તં જહા-વદ્દેલ્લયા ય મુક્કેલ્લયા
ય । ંવં જહા ંહિયા ંરાલિયસરીરા
તહા માણિયવ્વા ।

પુઠવિકાઙ્યાણં મંતે ! કેવડ્યા
વેઽવ્વિયસરીરા પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! વેઽવ્વિયસરીરા દુવિહા
પળ્ણત્તા, તં જહા-વદ્દેલ્લયા ય મુક્કેલ્લયા
ય । તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લયા તે ણં
ણત્થિ । મુક્કેલ્લયા જહા ંહિયા ણં
ંરાલિયસરીરા તહા માણિયવ્વા ।
આહારગસરીરાવિ ંવં ચેવ માણિયવ્વા ।
તેયગકમ્મયસરીરા જહા ંસિં ચેવ
ંરાલિયસરીરા તહા માણિયવ્વા । જહા

પ્રશ્ન-લંતે ! અસુરકુમારેના આહારક
શરીરે કેટલા કહેવામાં આવ્યા છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! આહારકશરીરે ં
પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. (૧) ંદ્ર
અને (૨) મુકત આ ંને પ્રકારના આહાર-
કશરીરેની સંખ્યા ંૌદારિકશરીરની જેમ
બાણુવી. ંદ્ર અને મુકત તેજસ અને કાર્મ-
ણુશરીરે ંદ્ર અને મુકત વૈકિયશરીર
જેમજ બાણુવા જોઈએ અસુરકુમારેમાં આ
પાંચ શરીરેની સંખ્યા જે પ્રમાણે કહેવામાં
આવી છે તેજ પ્રમાણે યાવત્ સ્તનિતકુમાર-
સુધીના લવનપતિએના શરીરેની સંખ્યા
બાણુવી

પ્રશ્ન- લંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવેના
ંદારિકશરીરે કેટલા કહેવામાં આવ્યાં છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! ંદારિકશરીરે ં
પ્રકારનાં કહેવામાં આવ્યાં છે તે આ
પ્રમાણે— (૧) ંદ્ર અને (૨) મુકત
પૃથ્વીકાયિકજીવેના આ ંને શરીરેની
સંખ્યા ંદ્ર અને મુકત સામાન્ય (ંધિક)
ંદારિકશરીરે જેટલીજ બાણુવી

પ્રશ્ન-લંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવેના વૈકિ-
યશરીરે કેટલા કહેવામાં આવ્યા છે ?

ઉત્તર- પૃથ્વીકાયિક જીવેના વૈકિય-
શરીર ં પ્રકારનાં કહેવામાં આવ્યા છે, તે
આ પ્રમાણે— (૧) ંદ્ર અને (૨) મુકત
તેમાં ંદ્રવૈકિયશરીર પૃથ્વીકાયિકજીવેને
હોતા નથી. મુકતવૈકિયશરીરેની સંખ્યા
સામાન્ય મુકત ંદારિક શરીર પ્રમાણે
બાણુવી. આહારક શરીરે વિશે પણ આજ
પ્રમાણે બાણુવું કે ંદ્ર આહારક શરીર
પૃથ્વીકાયિક જીવેને હોતા નથી અને મુકત-

પુઠવિકાઈયાણં તહા આઝકાઈયાણં તેઝ-
કાઈયાણં ય સવ્વસરીરા માણિયવ્વા ।

વાઝકાઈયાણં મંતે ! કેવઈયા
ઓરાલિયસરીરા પ્ણત્તા ?

ગોયમા ! ઓરાલિયસરીરા દુવિહા
પ્ણત્તા, તં જહા-વદ્દેલ્લયા ય મુક્કે-
લ્લયા ય । જહા પુઠવિકાઈયાણં ઓરા-
લિયસરીરા તહા માણિયવ્વા ।

વાઝકાઈયાણં મંતે ! કેવઈયા
વેઝવ્વિયસરીરા પ્ણત્તા ?

ગોયમા ! વેઝવ્વિયસરીરા દુવિહા
પ્ણત્તા, તં જહા-વદ્દેલ્લયા ય મુક્કેલ્લયા
ય, તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લયા તે ણં અસં-
ઘ્વિજ્જા સમણ સમણ અવહીરમાણા અવ-
હીરમાણા સ્વેત્તપલિઓવમસ્સ અસંઘ્વિ-
જ્જઈમાગમેત્તેણં કાલેણં અવહીરંતિ નો
ચેવ ણં અવહિયા સિયા । મુક્કેલ્લયા
વેઝવ્વિયસરીરા આહારગસરીરા ય જહા
પુઠવિકાઈયાણં તહા માણિયવ્વા ।
તેયગકમ્મયસરીરા જહા પુઠવિકાઈયાણ
તહા માણિયવ્વા । વણસ્સઈકાઈયાણં
ઓરાલિયવેઝવ્વિયઆહારગસરીરા જહા
પુઠવિકાઈયાણં તહા માણિયવ્વા ।

આહારકશરીર અનંત હોય છે. બદ્ધ અને
મુક્ત તૈજસ અને કાર્મણુશરીરોની સંખ્યા
બદ્ધ અને મુક્ત ઔદારિકશરીરોની જેમ જ
બાણુવી. પૃથ્વીકાયિક જીવોના શરીરોની
જેમજ અપ્કાયિક જીવો અને તેજસ્કાયિક
જીવોના શરીરોની સંખ્યા બાણુવી.

પ્રશ્ન— ભંતે ! વાયુકાયિક જીવોના
ઔદારિકશરીરો કેટલા કહેવામાં આવ્યાં છે ?

ઉત્તર— ગૌતમ ! ઔદારિકશરીર બે
પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—
(૧) બદ્ધ અને (૨) મુક્ત. વાયુકાયિક-
જીવોના આ બંને પ્રકારના શરીરો પૃથ્વી-
કાયિક જીવોના ઔદારિક શરીરો પ્રમાણે
બાણુવા.

પ્રશ્ન— ભંતે ! વાયુકાયિક જીવોમાં
વૈક્રિયશરીરો કેટલા છે ?

ઉત્તર— વૈક્રિયશરીર બે પ્રકારના કહે-
વામાં આવ્યા છે. તે આ પ્રમાણે— (૧) બદ્ધ
અને (૨) મુક્ત તેમાં જે બદ્ધવૈક્રિયશરીરો
છે તે અસંખ્યાત છે આ શરીરો જો સમયે
સમયે પરિત્યાગ કરવામાં આવે તો ક્ષેત્રપ-
લ્લોપમના અસંખ્યાતમાં લાગમાં જેટલા
આકાશપ્રદેશો છે (અસંખ્યાત-પ્રદેશો)
તેટલા પ્રમાણુ સમયોમાં તે બહાર કાઢી
શકાય છે અર્થાત્ તેટલા બદ્ધવૈક્રિયશરીરો
છે વાયુકાયિક જીવોના મુક્ત વૈક્રિયશરીરો,
બદ્ધ અને મુક્ત આહારકશરીરો પૃથ્વીકા-
યિક જીવોના શરીરો પ્રમાણે બાણુવા બદ્ધ
અને મુક્ત તૈજસ અને કાર્મણુ શરીરો પણ
પૃથ્વીકાયિક જીવોના શરીર પ્રમાણે જ
બાણુવા. વનસ્પતિકાયિક જીવોના ઔદારિક,
વૈક્રિય, આહારકશરીરો પૃથ્વીકાયિક જીવોના
શરીરોના સદૃશ બાણુવા

વળસ્સફકાઙ્યાણ ભંતે ! કેવઙ્યા
તેયગસરીરા પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! તેયગસરીરા દુવિહા
પળ્ણત્તા, જહા ઓહિયા તેયગકમ્મય-
સરીરા તહા વળસ્સફકાઙ્યાણવિ તેયગ-
કમ્મયસરીરા માણિયવ્વા ।

૨૧૫. વેઙ્ઙિયાણં ભંતે ! કેવઙ્યા ઓરાલિયા- ૨૧૫.
મરીરા પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! ઓરાલિયાસરીરા દુવિહા
પળ્ણત્તા, તં જહા-વઢ્ઢેલ્લયા ય મુક્કે-
લ્લયા ય । તત્થ ણ જે તે વઢ્ઢેલ્લયા
તે ણં અસંખિજ્જા, અસંખિજ્જાહિ ઉસ્સ-
પ્પિણીઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ ।
સ્વેત્તઓ અસંસ્વેજ્જાઓ સેઢીઓ પયરસ્સ
અસંસ્વિજ્જઙ્ગમાગે । તાસિ ણં સેઢીણ
વિક્કલ્લમ્મઙ્ગે અસંસ્વેજ્જાઓ જોયણકો-
ડાકોડીઓ અસંસ્વિજ્જાઙ્ગે સેઢિવગ્ગમૂ-
લાઙ્ગે । વેઙ્ઙિયાણં ઓરાલિયા વઢ્ઢેલ્લપ્પિ-
પયરં અવહીરં અસંસ્વિજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિ-
ણીઓસપ્પિણીહિં કાલઓ, સ્વેત્તઓ અંગુ-
લપયરસ્સ આવલિયાપ્પે અસંસ્વિજ્જઙ્ગ-
માગપ્પિમાગેણં । મુક્કેલ્લયા જહા ઓહિ-
યા ઓરાલિયાસરીરા તહા માણિયવ્વા ।
વેડવ્વિયઆહારગસરીરા વઢ્ઢેલ્લયા નત્થિ ।
મુક્કેલ્લયા જહા ઓહિયા ઓરાલિયાસરીરા
તહા માણિયવ્વા । તેયગસરીરા જહા
પ્પિણિં સ્વેવ ઓરાલિયાસરીરા તહા
માણિયવ્વા । જહા વેઙ્ઙિયાણં તહા
તેઙ્ઙિયાણવિ પંચિદિયાણવિ માણિયવ્વા ।
પંચિદિયાણવિ પંચિદિયાણવિ ઓરાલિ-
યાસરીરા એવં સ્વેવ માણિયવ્વા ।

પ્રશ્ન- ભંતે ! વનસ્પતિકાયિક ળવોના
તૈજસ અને કાર્મણુશરીરો કેટલા કહેવામાં
આવ્યા છે ?

ઉત્તર-- ગૌતમ ! બદ્ધ અને મુક્ત
તૈજસ અને કાર્મણુ શરીરો સામાન્ય તૈજસ
અને કાર્મણુશરીરો પ્રમાણે બાલુવા.

પ્રશ્ન- ભંતે ! દ્વીન્દ્રિય ળવોના ઔદા-
રિકશરીરો કેટલા કહેવામાં આવ્યા છે ?

ઉત્તર-- દ્વીન્દ્રિય ળવોના ઔદારિક-
શરીરો બે પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે.
તે આ પ્રમાણે- (૧) બદ્ધ અને (૨) મુક્ત.
આમાં બદ્ધ ઔદારિકશરીરો અસંખ્યાત છે
કાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી
અને અવસર્પિણીકાળના જેટલા સમયો હોય
છે તેટલા બદ્ધ ઔદારિકશરીરો છે ક્ષેત્રની
અપેક્ષાએ પ્રતરના અસંખ્યાતભાગમાં વર્ત-
માન અસંખ્યાત શ્રેણીઓના પ્રદેશોની રાશિ
પ્રમાણ છે આ શ્રેણીઓથી વિષ્કલસૂચિ
ગ્રહણ કરવામાં આવે છે. અસંખ્યાત કોટી-
કોટિ યોજનોના પ્રમાણવાળી આ વિષ્કલ-
સૂચિ અસંખ્યાત શ્રેણીઓના વર્ગમૂળરૂપ
હોય છે (અસંખ્યાત કલ્પનાથી અંગુલપ્રમાણ
પ્રતરમાં ૬૫૫૩૬ શ્રેણીઓના પ્રદેશ છે. તેનું
પ્રથમ વર્ગમૂળ ૨૫૬, બીજું વર્ગમૂળ ૧૬,
ત્રીજું ૪ અને ચોથું વર્ગમૂળ ૨ આવે છે.
આ કલ્પિત વર્ગમૂળો માનો કે અસંખ્યાત
પ્રદેશો છે. તે સર્વ વર્ગમૂળોનો સરવાળો
૨૭૮ થાય છે. તેજ માનો પ્રદેશો છે આટલા
પ્રદેશોવાળી વિષ્કલસૂચિ છે.) બીજી રીતે
કહીએ તો દ્વીન્દ્રિય ળવોના જે બદ્ધ ઔદા-
રિક શરીરો છે તેનાથી બે બધા પ્રતરો ખાલી
કરવામાં આવે તો અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-
અવસર્પિણી કાળ સમાપ્ત થઈ જાય છે.

ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અંગુલપ્રતરના જેટલા પ્રદેશો હોય તે સર્વ પ્રદેશોમાં જે દરેકે-દરેક પ્રદેશ એક-એક દ્વીન્દ્રિયજીવથી પૂરિત કરવામાં આવે તો તે સર્વ પ્રદેશો દ્વીન્દ્રિય જીવથી સંપૂરિત થઈ જાય છે. અને તે ભરેલ પ્રદેશોથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ-રૂપ સમયમાં જે એક-એક દ્વીન્દ્રિયજીવ બહાર કાઢવામાં આવે તો તે પ્રદેશોને રિક્ત કરવામાં આવલિકાના અસંખ્યાત ભાગો ભાગે છે, તેટલા પ્રદેશો અંગુલપ્રતરના હોય છે. આ પ્રદેશો પ્રમાણુ દ્વીન્દ્રિયના બદ્ધઓદારિકશરીરો હોય છે. દ્વીન્દ્રિયજીવોના મુક્ત-ઓદારિકશરીરો સામાન્ય ઓદારિક શરીરો પ્રમાણુ જાણવા દ્વીન્દ્રિયજીવોને બદ્ધવૈક્રિય અને બદ્ધઆહારકશરીરો નથી હોતાં મુક્ત-વૈક્રિય અને આહારકશરીરોની સંખ્યા મુક્ત ઓદારિક શરીરો જેટલી હોય છે. તેજસ અને કાર્મણુશરીરો ઓદારિક શરીરો પ્રમાણુ જાણવા. જે પ્રમાણુ દ્વીન્દ્રિયજીવોના શરીરોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે તેજ પ્રમાણુ ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોના શરીરની પ્રરૂપણા સમજવી. તિર્ય અપંચેન્દ્રિયજીવોના ઓદારિકશરીરો પણ દ્વીન્દ્રિયજીવોના ઓદારિકશરીરો પ્રમાણુ જાણવા.

પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયાણં મંતે !
કેવઙ્ઘયા વેડવ્વિયસરીરા પ્ણત્તા ?

મોયમા ! વેડવ્વિયસરીરા દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા વદ્દેલ્લયા ય મુક્કેલ્લયા ય । તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લયા તે ણં અસંખિજ્ઞા અસંખિજ્ઞાહિં ઉસ્સપ્પિણી-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ । રેત્તઓ અસંખિજ્ઞાઓ સેઠીઓ પેયરસ્સ અસંખિજ્ઞાઓ ભાગે । તાસિ ણં સેઠીણં વિક્કંમસૂઈ અંગુલપદ્મવગ્ગમૂલસ્સ અસં-

પ્રશ્ન-ભંતે ! તિર્ય અપંચેન્દ્રિય જીવોના વૈક્રિયશરીરો કેટલા કહ્યાં છે ?

ઉત્તર- ગોતમ ! વૈક્રિયશરીરો જે પ્રકારના કહેવામાં આવ્યાં છે (૧) બદ્ધ અને (૨) મુક્ત બદ્ધ વૈક્રિયશરીર અસંખ્યાત છે કાળની અપેક્ષાએ સમયે સમયે એક-એક શરીરનો પરિત્યાગ કરતા અસંખ્યાત ઉત્સ-સર્પિણી-અવસર્પિણીકાળ વ્યતીત થઈ જાય અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પ્રતરનાં અસંખ્યાત-માભાગમા વર્તમાન અસંખ્યાત શ્રેણીરૂપ છે તે શ્રેણિઓની જે વિષ્કંભસૂચિ છે તે આગળનાં

સ્વિજ્જહમાગે । મુક્કેલ્લયા જહા ઓહિયા
ઓરાલિયા તહા માણિયન્વા । આહારય-
સરીરા જહા વેહંદિયાણં, તેયગકમ્મય-
સરીરા જહા ઓરાલિયા ।

૨૧૬. મણુસ્સાણં મંતે ! કેવહ્યા ઓરાલિય- ૨૧૬.
સરીરા પ્ણત્તા ?

ગોયમા ! ઓરાલિયસરીરા દુવિહા
પ્ણત્તા, તં જહા-વહેલ્લયા ય મુક્કેલ્લયા
ય । તત્થ ણં જે તે વહેલ્લયા તે ણં સિય
સંસ્વિજ્જા સિય અસંસ્વિજ્જા । જહંણપ્પ
સંસ્વેજ્જા । સંસ્વેજ્જાઓ કોહાકોહીઓ
પ્ગૂણતીસં ઠાણાં તિંજમલપયસ્સે ઉવરિં
ચરુજમલપયસ્સ હેટ્ઠા । અહવ ણં છટ્ઠો
વગ્ગો પંચમવગ્ગપહુપ્પણ્ણો । અહવ ણં
છ્ણણઉહ્લેચણગદાહરાસી ઉક્કોસપ્પ
અસંસ્વિજ્જા । અસંસ્વિજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિ-
ણીઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ ।
સ્વેત્તઓ ઉક્કોસપ્પ રૂવપવિસ્સત્તેહિં મણુ-
સ્સેહિં સેઠી અવહીરહ, કાલઓ-
અસંસ્વિજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિણીઓસપ્પિણીહિં,
સ્વેત્તઓ અંગુલપદમવગ્ગમૂલં તહ્યવગ્ગ-
મૂલપહુપ્પણ્ણં । મુક્કેલ્લયા જહા ઓહિયા
ઓરાલિયા તહા માણિયન્વા ।

પ્રથમ વર્ગભૂળના અસંખ્યાતમા ભાગમાં
જેટલી શ્રેણિઓ વર્તમાન હોય તેટલી ગ્રહણ
કરવામાં આવી છે. તે શ્રેણિઓ પ્રમાણુ બદ્ધ
વૈક્રિયશરીર હોય છે. તિયંચપચેન્દ્રિયના
મુક્તવૈક્રિયશરીરોની સંખ્યા મુક્ત ઔદારિક
શરીરોની સંખ્યા પ્રમાણુ છે. આહારક-
શરીરોનું પ્રમાણુ દ્વિન્દ્રિયજીવોના આહારક
શરીર પ્રમાણુ અને તેજસ-કાર્મણુશરીરોનું
પ્રમાણુ ઔદારિક શરીરોના પ્રમાણુ જેવું છે.

પ્રશ્ન- ભતે ! મનુષ્યોને ઔદારિક-
શરીરો કેટલા હોય છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! મનુષ્યોના ઔદારિક-
શરીરો જે પ્રકારના કહેવામાં આવ્યાં છે તે
આ પ્રમાણુ-બદ્ધઔદારિકશરીર અને મુક્ત-
ઔદારિક શરીર. તેમાં જે બદ્ધ ઔદારિક શરીર
છે તે કદાચિત્ સંખ્યાત હોય - કદાચિત્
અસંખ્યાત હોય છે. જ્ઞાન્ય પદમાં તેઓ
સંખ્યાત હોય છે અર્થાત્ સમૂર્જિતમનુષ્યો-
નો ઉત્કૃષ્ટ વિરહકાળ ૨૪ મુહૂર્તનો છે. તેથી
જે કાળમાં સમૂર્જિતમનુષ્યો ઉત્પન્ન થતા
નથી અને ફક્ત ગર્ભજ મનુષ્યો જ રહે છે
ત્યારે મનુષ્યોની જ્ઞાન્ય સંખ્યા સંખ્યાત
આવી જાય છે. સૌથી ઓછા મનુષ્યોનું
અસ્તિત્વ જ જ્ઞાન્યપદ છે. મનુષ્યો સંખ્યાત
હોવાથી બદ્ધઔદારિકશરીરો પણ સંખ્યાતજ
હોય છે. સંખ્યાત કોટી-કોટિ ૨૯ અંક-
સ્થાનરૂપ હોય છે. * આ ૨૯ અંકસ્થાન
ત્રણ યમલ પદની ઉપર અને ચાર યમલપ-
દની નીચે (અદર) ગ્રહણુ કરવામાં આવ્યા
છે.

જ્ઞાન્યપદે ગર્ભજ મનુષ્યોનું પ્રમાણુ સંખ્યાત
કોટિ-કોટિ ૨૯ અંકસ્થાન રૂપ છે તેની ગણતરી
વિવિધ પ્રકારે કરવામાં આવી છે

૧) આ ૨૯ અંકસ્થાનો ત્રણ યમલપદની ઉપર અને ચાર
યમલપદની નીચે ગ્રહણુ કરવામાં આવ્યા છે ' યમલ ' એ

સિદ્ધાન્તમાન્ય એક સત્તા છે તેનો દ્વારા આઠ અંક
સ્થાનનું જ્ઞાન થાય છે આ જે ૨૯ આંક છે તેમાં ત્રણ
યમલ-એક યમલથી આઠ આંકનો બોધ થતા ત્રણ યમલ-
થી ૨૪ આંકનો બોધ થાય છે, જ્ઞાન્યપદે ગર્ભજ મનુષ્ય
૨૯ આંક પ્રમાણુ હોવાથી ત્રણ યમલની ઉપર છે અને ૪

આ ૨૯ અંકોમાં ગર્ભનું મનુષ્યોની સંખ્યા કહેવામાં આવી છે. અથવા છઠ્ઠાવર્ગની સાથે પાંચમા વર્ગને ગુણિત કરવાથી જે સંખ્યા આવે તે સંખ્યા ખરાખર ગર્ભનું મનુષ્યો છે. અથવા પશુવતિચ્છેદનકદાચિ (૯૬ અર્ધચ્છેદોવાળી) રાશિ ૨૯ અક-સ્થાન ૩૫ હોય છે.

મણુસ્સાણં મંતે ! કેવડ્યા વેડ-
વ્વિયસરીરા પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! વેડવ્વિયસરીરા દુવિહા
પળ્ણત્તા, તંજહા-વડ્દેલ્લયા ય મુક્કેલ્લયા
ય । તત્થ ણં જે તે વડ્દેલ્લયા તે ણં
સંઘિજ્જા સમણ્ સમણ્ અવહીરમાણા
અવહીરમાણા સંઘેજ્જેણં કાલેણં અવ-
હીરંતિ, નો ચેવ ણં અવહિયા િસયા ।
મુક્કેલ્લયા જહા ઓહિયા ઓરાલિયાણં
મુક્કેલ્લયા તહા માણિયવ્વા ।

મણુસ્સાણં મંતે ! કેવડ્યા આદ્દા-
રગસરીરા પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! આદ્દારગસરીરા દુવિહા
પળ્ણત્તા, તં જહા-વડ્દેલ્લયા ય મુક્કેલ્લયા

પ્રશ્ન— ભ તે ! મનુષ્યોના વૈક્રિયશ-
રીરો કેટલા કહેવામાં આવ્યા છે ?

ઉત્તર— ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીરો બે
પ્રકારનાં કહેવામાં આવ્યા છે. તે (=) બદ્ધ અને
(૨) મુક્ત તેમાં જે બદ્ધ વૈક્રિયશરીર છે તે
સંખ્યાત છે. સમયે-સમયે તેનો પરિત્યાગ
કરતાં સંખ્યાતકાળમાં તેનો પરિત્યાગ થાય
છે વસ્તુત આ રીતે પરિત્યાગ થઈ શકતો
નથી આ ફક્ત સમજવા કલ્પના કરવામાં
આવે છે. મુક્તવૈક્રિયશરીરોનું પ્રમાણ
મુક્તસામાન્યઔદારિકશરીરોની જેમ
અનંત બાણુવુ .

પ્રશ્ન— ભ તે ! મનુષ્યોના આદ્દારક
શરીરો કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉત્તર— ગૌતમ ! આદ્દારકશરીરો બે
પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે તે આ પ્રમાણે—

યમલની અ ૨ [નીચે] છે તેમ કથન કરી શકાય
(૨) પાંચમા વર્ગમૂળને છઠ્ઠા વર્ગમૂળ સાથે ગુણિત કરતા
જે કળ સંખ્યા આવે તે ૨૯ આક પ્રમાણ હોય છે તે
આ રીતે-૨ નો વર્ગ ૪ છે તે પ્રથમ વર્ગ, ૪ નો વર્ગ ૧૬
થાય તે દ્વિતીય વર્ગ છે ૧૬ નો વર્ગ ૨૫૬ છે તે તૃતીય
વર્ગ, ૨૫૬ નો વર્ગ ૬૫૫૩૬ છે તે ચતુર્થ વર્ગ ૬૫૫૩૬
નો વર્ગ ૪૨૯૪૯૬૭૨૯૬ છે તે પચમ વર્ગ અને
૪૨૯૪૯૬૭૨૯૬ નો વર્ગ ૧૮૪૬૭૪૦૭૩૭૦૯૫૫૧-
૬૧૬ તે છઠ્ઠો વર્ગ છે આ છઠ્ઠા વર્ગ સાથે પાંચમા વર્ગને
ગુણવાથી ૭૯૨૨૨૮૧૬૨૫૧૪૨૬૪૩૩૭૫૯૩૫૪૩૯૫૦૩૩૬

આ ૨૯ અંકસ્થાન પ્રમાણ ગર્ભનું મનુષ્ય જન્મ્ય પદે છે
(૩) પશુવતિચ્છેદનકદાચિ (જેના ૯૬ અર્ધચ્છેદ થઈ ગઈ)
તેની રાશિ ૨૯ અકપ્રમાણ છે અર્ધચ્છેદ એટલે અર્ધલાગ
કરવો દા ત ૪ નો પ્રથમ અર્ધચ્છેદ ૨ છે અને પીન્ને
અર્ધચ્છેદ એક છે અર્થાત્ ૪ અકના બે અર્ધચ્છેદ થઈ
શકે તેવો છે તેવી રીતે જેના ૯૬ અર્ધચ્છેદ થઈ શકે તેવો
આક ૨૯ છે તે પાંચમા વર્ગમૂળના ૩૨ અર્ધચ્છેદ છે
અને છઠ્ઠા વર્ગમૂળના ૬૪ અર્ધચ્છેદ છે બંને મળી ૯૬
અર્ધચ્છેદ થાય છનુ અર્ધચ્છેદનકદાચિ રાશિ ૨૯ અક છે
તે પ્રમાણ જન્મ્યપદે ગર્ભનું મનુષ્યો હોય છે

ય । તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લયા તે ણં
સિય અત્થિ સિય નત્થિ, જહ્ અત્થિ
જહન્નેણં एको वा दो वा तिण्णि वा,
उकोसेणं सहस्सपुहुत्तं । मुक्केल्लया जहा
ओहिया । तेयगकम्मयसरीरा जहा
एएसि च्चेव ओरालिया तहा भाणि-
यव्वा ।

૨૧૭. વાળમંતરાણં ઓરાલિયસરીરા જહા નેર- ૨૧૭.
इयाणं ।

વાળમંતરાણં મંતે ! કેવડ્યા
વેડવ્વિયસરીરા પ્ણત્તા ?

ગોયમા ! વેડવ્વિયસરીરા દુવિહા
પ્ણત્તા, તં જહા-વદ્દેલ્લયા ય મુક્કેલ્લયા
ય । તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લયા તે ણં
અસંખેજ્જા, અસંખિજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિણી-
ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ,
ખેત્તઓ અસંખિજ્જાઓ સેઢીઓ પયરસ્સ
અસંખિજ્જહાગે, તાસિ ણં સેઢીણં
વિક્ખંભહ્મઈ સંખેજ્જજોયણસયવગ્ગપલિ-
માગો પયરસ્સ । મુક્કેલ્લયા જહા ઓહિયા
ઓરાલિયા તહાં માણિયવ્વા ।

વાળમંતરાણં મંતે ! કેવડ્યા
તેયગસરીરા પ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહા એસિ ચ્ચેવ
વેડવ્વિયસરીરા તહાં તેયગસરીરા માણિ-
યવ્વા । एवं कम्मयसरीरा वि भाणि-
यव्वा ।

(૧) બદ્ધ અને (૨) મુક્ત. આમાં જે બદ્ધ
આહારકશરીરો છે તે કદાચિત્ હોય કદાચિત્
ન હોય. જ્યારે હોય છે ત્યારે જઘન્ય એક
જે, અથવા ત્રણ હોય, ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ સહસ્ર
હોય છે. મનુષ્યોના મુક્તઆહારક સામાન્ય
મુક્તઆહારક બરાબર છે. મનુષ્યોના તૈજસ-
કાર્મણ્યશરીરોનું પ્રમાણ એમના ઔદારિક-
શરીરોના પ્રમાણની જેમ જાણવું.

વ્યંતરદેવોના ઔદારિકશરીરોનું પ્રમાણ
નારકોના ઔદારિક શરીરોના પ્રમાણની
જેમ જાણવું.

પ્રશ્ન- ભતે ! વ્યંતરદેવોના વૈકિય-
શરીરો કેટલા કહેવામાં આવ્યાં છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! વ્યંતરદેવોના વૈકિય-
શરીરો જે પ્રકારના છે. (૧) બદ્ધ અને (૨)
મુક્ત. તેમાં જે બદ્ધવૈકિયશરીર છે તે
અસંખ્યાત છે. કાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત
ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીકાળના જેટલા સમયો
છે તેટલા બદ્ધવૈકિયશરીરો છે. ક્ષેત્રની
અપેક્ષાએ પ્રતરના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં
અસંખ્યાત સો યોજનોના વર્ગમૂળરૂપ જે અંશ
તે અંશરૂપ અસંખ્યાત વિષ્કંભસૂચિરૂપ
શ્રેણિઓમાં જેટલા પ્રદેશો છે તે પ્રમાણે
બદ્ધવૈકિયશરીર જાણવા. વ્યંતરદેવોના મુક્ત
વૈકિયશરીરોનું પ્રમાણ અસુરકુમારોના અને
પ્રકારના આહારક શરીરોના પ્રમાણની જેમ
જાણવું.

પ્રશ્ન- ભતે ! વ્યંતરદેવોના તૈજસ-
શરીરો કેટલા કહેવામાં આવ્યાં છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! એઓનાં જેમ વૈકિય
શરીરો છે. તેમ તૈજસ શરીરો તથા કાર્મણ્ય
શરીરો છે એમ કહેવું જોઈએ.

જોડસિયાણં મંતે ! કેવડ્યા
ઓરાલિયસરીરા પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહા નેરડ્યાણં તહા
માણિયવ્વા ।

જોડસિયાણં મંતે ! કેવડ્યા વેડ-
વ્વિયસરીરા પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! વેડવ્વિયસરીરા દુવિહા
પળ્ણત્તા, તં જહા-વ્વદ્દેલ્લયા ય મુક્કે-
લ્લયા ય । તત્થ ણં જે તે વ્વદ્દલ્લયા
જાવ તાસિણં સેઢી ણં વિક્કલંમસૂડે
વેલ્લપ્પળ્ણંગુલસયવગ્ગપલિમાગો પયર-
સ્સ । મુવ્વકેલ્લયા જહા ઓહિયા ઓરા-
લિયસરીરા તહા માણિયવ્વા । આહાર-
યસરીરા જહા નેરડ્યાણં તહા માણિ
યવ્વા । તેયગકમ્મયસરીરા જહા ઈર્ણિ
ચેવ વેડવ્વિયસરીરા તહા માણિયવ્વા ।

વેમાણિયાણં મંતે ! કેવડ્યા
ઓરાલિયસરીરા પળ્ણત્તા ?

ગોયમા ! જહા નેરડ્યાણં તહા
માણિયવ્વા ।

વેમાણિયાણં મંતે ! કેવડ્યા
વેડવ્વિયસરીરા પળ્ણત્તા ?

પ્રશ્ન- ભંતે ! ન્યોતિષ્કદેવોના ઔદા-
રિક શરીરો કેટલા હોય છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! ન્યોતિષ્કદેવોના
ઓદારિક શરીરો નારકોના ઔદારિકશરીરો
પ્રમાણે બાણવા

પ્રશ્ન- ભંતે ! ન્યોતિષ્કદેવોના વૈક્રિય-
શરીરો કેટલા હોય છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! વૈક્રિયશરીરો બે
પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે તે (૧) બદ્ધ
અને (૨) મુક્ત. તેમાં બદ્ધ વૈક્રિય શરીરો
કાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત છે યાવત
ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પ્રતરના અસંખ્યાતમાં
ભાગમાં સોઢિષ્ટપંચાદશ (૨૫૬) પ્રતરાં-
ગુલના વર્ગમૂળરૂપ બે અંશ તે અંશરૂપ
વિષ્કંભસૂચિના અસંખ્યાત પ્રદેશ પ્રમાણ
ન્યોતિષ્કદેવોના બદ્ધવૈક્રિયશરીરો બાણવા.
મુક્તવૈક્રિય શરીરો ઔદારિક શરીરો છે તે
પ્રમાણે બાણવા ન્યોતિષ્કદેવોના આહારક-
શરીરોનું પ્રમાણ નારકીઓના
આહારકશરીરોના પ્રમાણ તુલ્ય બાણવું.
તૈજસ અને કાર્મણુ શરીરોનું પ્રમાણ બદ્ધ
અને મુક્તવૈક્રિય શરીરો પ્રમાણે બાણવું

પ્રશ્ન- ભંતે ! વૈમાનિકદેવોના ઔદા-
રિક શરીરો કેટલા હોય છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! વૈમાનિકદેવોના ઔદા-
રિકશરીરો નારકોના ઔદારિક શરીર
પ્રમાણે બાણવા.

પ્રશ્ન- ભંતે ! વૈમાનિકદેવોના વૈક્રિય-
શરીરો કેટલા છે ?

ગોચર ! વેડવિચસરીરા દુવિદ્યા
પણ્ણત્તા, તં જદ્દા-વદ્દેલ્લયા. ચ મુક્કે-
લ્લયા ચ । તત્થ ણં જે તે વદ્દલ્લયા ।
તે ણ અસંચિજ્જા । અસંચેજ્જાદ્દિ ઉસ્સ-
પ્પિણીઓસપ્પિણીદ્દિ અવહીરંતિ કાલઓ,
ચેત્તઓ અસંચિજ્જા સેદ્દીઓ પયરસ્સ
અસંચેજ્જામાગે । તાસિ ણં સેદ્દીણં
વિવસંમમ્મદ્દ અંગુલવીચવગ્ગમુલં તદ્દયવ-
ગમ્મલપદ્દુપ્પણં, અહવ ણં અગુલતદ્દયવ-
ગમ્મલંવળપ્પમાણમેત્તાઓ સેદ્દીઓ । મુક્કે-
લ્લયા જદ્દા ઓદ્દિયા ઓરાલિયા તદ્દા
માણિયવ્વા । આદારગસરીરા જદ્દા નેર-
ડયાણં । તેયગકમ્મયસરીરા જદ્દા ઈપ્પસિં
ચેવ વેડવિચસરીર ણં તદ્દા માણિયવ્વા ।
સે તં મુદ્દુમે ચેત્તપલિઓવમે । સે તં
ચેત્તપલિઓવમે । સે તં પલિઓવમે ।
સે તં વિમાગનિપ્પણ્ણે । સે તં કાલ-
પ્પમાણે ।

૨૧૮. સે કિં તં ભાવપ્પમાણે ?

ભાવપ્પમાણે-તિવિદ્દે પણ્ણત્તે, તં
જદ્દા-ગુણપ્પમાણે નયપ્પમાણે સંચ્ચપ્પ-
માણે ।

૨૧૯. સે કિં તં ગુણપ્પમાણે ?

ગુણપ્પમાણે-દુવિદ્દેપણ્ણત્તે, તં જદ્દા

ઉત્તર- ગૌતમ ! વૈદિક્યશરીર એ
પ્રકારના હોય છે (૧) બુદ્ધ અને (૨) મુક્ત.
તેમા જે બુદ્ધવૈદિક્યશરીર તે અસંખ્યાત છે.
તેમાથી સમયે સમયે, જો એક-એક શરીરનો
પરિત્યાગ કરીએ તો અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-
અવસર્પિણી વ્યતીત થઈ જાય અર્થાત્ અસં-
ખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળના સમય
પ્રમાણ બુદ્ધવૈદિક્યશરીરો જાણવા ક્ષેત્રની
અપેક્ષાએ પ્રતરના અસંખ્યાતમા ભાગમઃ
વર્તમાન અસંખ્યાત શ્રેણિઓની જેટલી
પ્રદેશરશિ હોય છે તેટલા છે અત્રે શ્રેણિ-
ઓની વિષ્કલસૂચિ ગ્રહણ કરવામા આવે છે
તેનું પ્રમાણ તૃતીયવર્ગમૂળની માથે ગુણિત
અગુલના દ્વિતીય વર્ગમૂળ પ્રમાણ છે
અથવા અગુલના તૃતીયવર્ગમૂળનો ઘન
કરવાથી જે અખ્યા આવે તત્પ્રમાણ શ્રેણીઓ
ગ્રહણ કરવામા આવી છે મુક્તવૈદિક્યશરી-
રોનું પ્રમાણ સામાન્ય મુક્ત ઔદારિક્યશરીર
પ્રમાણ જાણવું. બુદ્ધ અને મુક્ત આહાર-
રક-શરીરોનું પ્રમાણ નારકોના આહારક
શરીર પ્રમાણ જાણવું તેજસ અને કાર્મણ-
શરીર એમના વૈદિક્યશરીરોની જેમજ
જાણવા આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મક્ષેત્રપલ્લોપમનુ
સ્વરૂપ છે વ્યાવહારિક અને સૂક્ષ્મ એવા
જે ભેદવાળા ક્ષેત્રપલ્લોપમનું સ્વરૂપ પણ
નિરૂપિત થઈ ગયું આ પ્રમાણે પલ્લોપમ
આપ્રમાણે [કાળના] વિલાગો પણ નિર્દિષ્ટ થયા
અને કાળપ્રમાણનું સ્વરૂપ વર્ણન જાણવું

૨૧૮. પ્રશ્ન- ભતે ! ભાવપ્રમાણ શું છે ?

ઉત્તર- ભાવપ્રમાણ ત્રણ પ્રકારે પ્રસૂત
થયેલ છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) ગુણપ્રમાણ
(૨) નયપ્રમાણ અને (૩) સંખ્યાપ્રમાણ.

૨૧૯. પ્રશ્ન- ભતે ! ગુણપ્રમાણ શું છે ?

ઉત્તર- છવગુણપ્રમાણ અને અજવ-

જીવગુણપ્પમાણે અજીવગુણપ્પમાણે ચ ।

સે કિં તં અજીવગુણપ્પમાણે ?

અજીવગુણપ્પમાણે-પંચવિદ્દે પ્પણત્તે તં જહા-વ્વણગુણપ્પમાણે ગંધગુણપ્પમાણે રસગુણપ્પમાણે ફાસગુણપ્પમાણે સંઠા-ગગુણપ્પમાણે ।

સે કિં તં વ્વણગુણપ્પમાણે ?

વ્વણગુણપ્પમાણે પંચવિદ્દે પ્પણત્તે, તં જહા-કાલવ્વણગુણપ્પમાણે જાવ સુક્કિ-લ્લવ્વણગુણપ્પમાણે । સે તં વ્વણગુણપ્પ-માણે ।

સે કિં તં ગંધગુણપ્પમાણે ?

ગંધગુણપ્પમાણે-દ્વિવિદ્દે પ્પણત્તે, તં જહા-સુરભિગંધગુણપ્પમાણે દુર-ભિગંધગુણપ્પમાણે । સે તં ગંધગુણપ્પ-માણે ।

સે કિં તં રસગુણપ્પમાણે ?

રસગુણપ્પમાણે-પંચવિદ્દે પ્પણત્તે, તં જહા-તિત્તરસગુણપ્પમાણે જાવ મહુર-રસગુણપ્પમાણે । સે તં રસગુણપ્પમાણે ।

સે કિં તં ફાસગુણપ્પમાણે ?

ફાસગુણપ્પમાણે-અદ્દવિદ્દે પ્પણત્તે, તં જહા-કવ્વલ્લફાસગુણપ્પમાણે જાવ લ્લવ્વલ્લફાસગુણપ્પમાણે । સે તં ફાસ-ગુણપ્પમાણે । સે તં ફાસગુણપ્પમાણે ।

સે કિં તં સંઠાગગુણપ્પમાણે ?

ગુણપ્પમાણુ આ ળે રૂપે ગુણપ્પમાણુ છે.

પ્રશ્ન-લ તે ! અલ્લવગુણપ્પમાણુ શુ છે ?

ઉત્તર-અલ્લવગુણપ્પમાણુ પાચ પ્રકાર-રત્તું છે- (૧) વર્ણગુણપ્પમાણુ (૨) ગંધગુણ-પ્પમાણુ (૩) રસગુણપ્પમાણુ (૪) સ્પર્શગુણ-પ્પમાણુ અને (૫) સંસ્થાનગુણપ્પમાણુ.

પ્રશ્ન-લ તે ! વર્ણગુણપ્પમાણુ શું છે ?

ઉત્તર-વર્ણગુણપ્પમાણુ પાચ પ્રકારત્તું કહેવામા આવ્યું છે તે આ પ્રમાણે- કૃષ્ણ-વર્ણગુણપ્પમાણુ યાવત્ શુકલવર્ણગુણપ્પમાણુ.

પ્રશ્ન - લ તે ! ગંધગુણપ્પમાણુ શુ છે ?

ઉત્તર- સુરભિગંધ અને દુરભિગંધ આ ળે પ્રકારે ગંધગુણપ્પમાણુ છે

પ્રશ્ન-લ તે ! રસગુણપ્પમાણુ શું છે ?

ઉત્તર-રસગુણપ્પમાણુના પાચ પ્રકાર છે તે આ પ્રમાણે- તિત્તરસપ્પમાણુ યાવત્ મહુરરસપ્પમાણુ આ રસગુણ પ્પમાણુ છે

પ્રશ્ન-લ તે ! સ્પર્શગુણપ્પમાણુ શુ છે ?

ઉત્તર- સ્પર્શગુણપ્પમાણુના આઠ પ્રકાર પ્રચ્ચા છે તે આ પ્રમાણે- કક્કશગુણપ્પ-માણુ યાવત્ રક્ષસ્પર્શગુણપ્પમાણુ આ સ્પર્શગુણ પ્પમાણુ છે

પ્રશ્ન-લ તે ! સંસ્થાનગુણપ્પમાણુ શું છે ?

સંઠાણગુણપ્પમાણે-પંચવિદ્દે પ્પણ્ણત્તે,
તં જહા-પરિમંડલસંઠાણગુણપ્પમાણે
વદ્દસંઠાણગુણપ્પમાણે તંસસંઠાણગુણપ્પ-
માણે ચરરંસસંઠાણગુણપ્પમાણે આયયસં-
ઠાણગુણપ્પમાણે । સે તં સંઠાણગુણપ્પ-
માણે । સે તં અજીવગુણપ્પમાણે ॥

૨૨૦. સે કિં તં જીવગુણપ્પમાણે ?

જીવગુણપ્પમાણે-તિવિદ્દે પ્પણ્ણત્તો,
તં જહા-ણાણગુણપ્પમાણે, દંસણગુણ-
પ્પમાણે, ચરિત્તગુણપ્પમાણે ।

સે કિં તં ણાણગુણપ્પમાણે ?

ણાણગુણપ્પમાણે-ચડવ્વિદ્દે પ્પણ્ણત્તો, તં
જહા-પચ્ચક્કલ્લે, અણ્ણમાણે, ઓવમ્મે આગમે ।

સે કિં તં પચ્ચક્કલ્લે ?

પચ્ચક્કલ્લે દુવિદ્દે પ્પણ્ણત્તો, તં જહા-
ઈંદિયપચ્ચક્કલ્લે ય ણોઈંદિયપચ્ચક્કલ્લે ય ।

સે કિં તં ઈંદિયપચ્ચક્કલ્લે ?

ઈંદિયપચ્ચક્કલ્લે પંચવિદ્દે પ્પણ્ણત્તો,
ત જહા-સોઈંદિયપચ્ચક્કલ્લે ચક્કલ્લુરિંદિય-
પચ્ચક્કલ્લે, ઘાણિંદિયપચ્ચક્કલ્લે જિવ્વિંદિ-
યપચ્ચક્કલ્લે ફાસિંદિયપચ્ચક્કલ્લે । સે તં
ઈંદિયપચ્ચક્કલ્લે ।

સે કિં તં ણોઈંદિયપચ્ચક્કલ્લે ?

ણોઈંદિયપચ્ચક્કલ્લે તિવિદ્દે પ્પણ્ણત્તો,
તં જહા-ઓઠ્ઠિણાણપચ્ચક્કલ્લે, મ્પણ્ણજ્જવ-
નાણપચ્ચક્કલ્લે, કેવલ્લણાણપચ્ચક્કલ્લે । સે

ઉત્તર- સંસ્થાનગુણપ્રમાણા પાંચ પ્રકાર-
રત્તું છે— પરિમંડળ સંસ્થાન ગુણુ પ્રમાણા
વૃત્તસ સ્થાનગુણુ પ્રમાણા, ત્ર્યસ્ત્રસંસ્થાન-
ગુણુ પ્રમાણુ ચતુરસ્ત્રસ સ્થાનુ ગુણુ પ્રમાણા,
આયતસંસ્થાનગુણુ પ્રમાણા, આ પ્રમાણુ
અભુવગુણુ પ્રમાણા બહુવું.

૨૨૦. પ્રશ્ન- ભંતે ! ભુવગુણુ પ્રમાણુ શુ છે ?

ઉત્તર- જ્ઞાનગુણુ, દર્શનગુણા, અને
ચારિત્રગુણરૂપ ભુવગુણુ પ્રમાણુ છે.

પ્રશ્ન- ભંતે ! જ્ઞાનગુણા પ્રમાણુનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, ઉપમાન
અને આગમરૂપ જ્ઞાનગુણા પ્રમાણુ બહુવું.

પ્રશ્ન- ભંતે ! પ્રત્યક્ષનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ અને નોઈન્દ્રિય
પ્રત્યક્ષ રૂપ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણા છે.

પ્રશ્ન- ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ શું છે ?

ઉત્તર- ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષના પાંચ પ્રકાર
કહેવામા આવ્યા છે. તે આ પ્રમાણુ- (૧)
શ્રોત્રેન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ (૨) ચક્ષુઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ (૩)
ઘ્રાણુન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ (૪) ગિહ્વા-ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ
(૫) સ્પર્શનઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ. આ પ્રમાણુ
ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ છે.

પ્રશ્ન- ભંતે ! નોઈન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ શું છે ?

ઉત્તર- અવધિજ્ઞાનપ્રત્યક્ષ, મનઃપર્યા-
વજ્ઞાનપ્રત્યક્ષ અને કેવળજ્ઞાન પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ
નોઈન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ બહુવું. આ પ્રમાણુ પ્રત્યક્ષનું

તં ણોઈંદિયપચ્ચવચ્ચે । સે તં પચ્ચવચ્ચે ॥

સ્વરૂપવર્ણન પૂર્ણ થયુ.

૨૨૧. સે કિં તં અણુમાણે ?

૨૨૧.

પ્રશ્ન- ભંતે ! અનુમાનપ્રમાણુ શું છે ?

અણુમાણે-તિવિદ્દે પળ્ણત્તે, તં જહા-પુવ્વવં સેસવં દિટ્ઠસાહમ્મવં ।

ઉત્તર- અનુમાન ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવ્યાં છે. તે આ પ્રમાણે— (૧) પૂર્વવત્ (૨) શેષવત્ (૩) દષ્ટસાધર્મ્યવત્.

સે કિં તં પુવ્વવં ?

પ્રશ્ન- ભંતે ! પૂર્વવત્ અનુમાન શું છે ?

પુવ્વવં પંચવિહં પળ્ણત્તં, તં જહા-સ્વત્તેણ વા ૧ વળ્ણેણ ૨ વા લંછણેણ વા ૩ મસેણ વા ૪ તિલ્લેણ વા ૫ ગાહા-

ઉત્તર- પૂર્વવત્ અનુમાન- ચિહ્નો વગેરેથી જે અનુમાન કરવામાં આવે તે આ પ્રકારનું છે— ક્ષત-શરીરમાં ઉત્પન્ન થનાર ઘા, ત્રણ-કૂતરાદિના કરડવાથી શરીરમાં ઘા થાય તે, લાછન-કામ દેવાથી શરીરમાં જે નિશાની થાય તે, મસા અને તલ, આ પાંચ નિહ્નોવડે ઉત્પન્ન થયેલ અનુમાન પૂર્વવત્ કહેવામાં આવ્યું છે. કોઈ માતાનો પુત્ર બાલ્યવસ્થામાં જ પરદેશ જતો રહ્યો હોય. પરદેશમાં તે તરૂણ થઈ ગયો જ્યારે તે પાછો ફર્યો ત્યારે માતાએ કોઈ ચિહ્નના આધારે તેને ઓળખી લીધો. આ પ્રમાણે પૂર્વવત્ અનુમાન છે.

“ માયા પુત્તં જહા નટ્ટં, જુવાણં પુણરાગયં ।

કાર્ઠ પચ્ચમિજાણેજ્ઞા, પુવ્વલિં-મેણ કેણઈ ॥૧॥

સે તં પુવ્વવં ।

પ્રશ્ન- ભંતે ! શેષવત્ અનુમાન શું છે ?

સે કિં તં સેસવં ?

સેસવં પંચવિહં પળ્ણત્તં, તં જહા-કજ્જેણં કારણેણં ગુણેણં અવયવેણં આસણં ।

ઉત્તર- કાર્ય, કારણ, ગુણ, અવયવ અને આશ્રય આ પાંચદ્વારા જે અનુમાન કરવામાં આવે તે શેષવત્ અનુમાન કહેવાય છે

સે કિં તં કજ્જેણં ?

પ્રશ્ન- કાર્યથી ઉત્પન્ન થનાર શેષવત્ અનુમાન શું છે ?

કજ્જેણં-સંઘં સદ્દેણં, મેરિં તાહિ-ણં, વસમં દિક્કિણં, મોરં કેકાહ્ણં હયં હેસિણં, ગયં ગુલ્લુહ્ણં, રહં બળઘણાહ્ણં । સે તં કજ્જેણં ।

ઉત્તર- કાર્ય ઉપરથી કારણનું અનુમાન કરવું તે કાર્યથી ઉત્પન્ન થનાર શેષવત્ છે તે આ પ્રમાણે- શંખનો ધ્વની સાંભળી શંખનું, ભેરીના તાડનથી ભેરીનું, બળદોના અવાજ સાંભળી બળદનું, મોરનો કેકારવ

સાંભળી મેઝૂરનું જુહુણાહુણાટ સાંભળી ઘોડાનું હાથીની ગીખ સાંભળી હાથીનું, એવં ધન-ધનાયિત સાંભળી રથનું અનુમાન કરવું તે કાર્યલિંગથી ઉત્પન્ન થયેલ શેષવત્ અનુમાન છે.

સે કિં તં કારણેણં ?

કારણેણં તંત્વો પહસ્સ કારણં, ણ પહો તંતુકારણં, વીરણા કહસ્સ કારણં, ણ કહો વીરણાકારણ, મિર્પિં-હો ઘહસ્સ કારણં, ણ ઘહો મિર્પિંહ-કારણં । સે તં કારણેણં ।

સે કિં તં ગુણેણં ?

ગુણેણં-સુવર્ણં નિકસેણં, પુષ્પં ગંધેણં, લવણં રસેણં, મહુરં આસાયણં, વત્યં ફાસેણં । સે તં ગુણેણં ।

સે કિં તં અવયવેણં ?

અવયવેણં-મહિસં સિંગેણં, કુક્કુહં સિઠાપ, હત્થિં વિસાણેણં, વરાહં દાઠાપ, મોરં પિચ્છેણં, આસં સુરેણં, વગ્ધ નહેણં, ચમરિં વાલ્લગ્ગેણં, વાણરં લંગૂલેણં, દુપયં, મણુસ્માદિ, ચરુપ્પયં મવયાદિ, વહુપયં ગોમિયાદિ, મીઠં કેસરેણં વસહં કકુણં.

પ્રશ્ન- ભંતે ! કારણરૂપ લિંગથી ઉત્પન્ન થનાર શેષવત્ અનુમાન શું છે ?

ઉત્તર- કારણરૂપ લિંગથી ઉત્પન્ન થનાર શેષવત્ અનુમાન આ પ્રમાણે છે- પટ (વસ્ત્ર) નું કારણ તંતુરેખા છે, પટ તંતુનું કારણ નથી. વીરણા- તૃણવિશેષ કટ-સાદડીનું કારણ છે, સાદડી વીરણાનું કારણ નથી. માટીપિંડ ઘટનું કારણ છે, ઘટ માટીનું કારણ નથી. આ કારણલિંગજન્ય શેષવત્ અનુમાન છે.

પ્રશ્ન- ભંતે ! ગુણલિંગજન્ય શેષવત્ અનુમાન શું છે ?

ઉત્તર- ગુણલિંગજન્ય શેષવત્ અનુમાન આ પ્રમાણે છે સોનાની કસોટીપર ઘસવાથી કસોટીપરની રેખા જોઈ સુવર્ણનું, ગંધથી, પુષ્પનું, રસથી લવણનું, આસ્વાદથી મદિરાનું એવં સ્પર્શથી વસ્ત્રનું અનુમાન કરવું તે ગુણાનિષ્પન્ન શેષવત્ અનુમાન છે.

પ્રશ્ન- ભંતે ! અવયવરૂપલિંગથી નિષ્પન્ન શેષવત્ અનુમાન શું છે ?

ઉત્તર- અવયવરૂપલિંગથી નિષ્પન્ન શેષવત્ અનુમાન આ પ્રમાણે છે- શ્રુગથી મહિષનું, શિખાથી કુર્કટનું, વિષાણથી હાથીનું, દંટાથી વરાહનું, પીંછાથી મચ્છરનું, ખરીઓથી ઘોડાનું, નખથી વ્યાઘ્રનું, ખાલા-ગ્રથી ચમરીનું, લાંગૂલ-પૂછડાથી વાંદરાનું, દ્વિપદથી મનુષ્યાદિનું, ચતુષ્પદથી ગાયાદિનું,

મહિલં બલયવાહાણ ।

ગાહા-પહિયરવધ્રેણં મહં, જાણિ-
જ્ઞા મહિલિયં નિવસણેણં । સિત્થેણં
દોણપાગં, કવિંચ એક્કાણ ગાહાણ ॥૧॥
સે ત અવયવેણં ।

સે કિં ત આસણં ?

આસણં—અગ્નિ ધૂમ્મેણં, સલિલ
વલાગેણં, વુટ્ઠિં અબ્ભવિકારેણં કુલપુત્તં
સીલસમાયારેણં । સે તં આસણં ।
સે ત સેસવં ॥

૨૨૨. સે કિં તં દિટ્ઠસાહમ્મવં ?

દિટ્ઠસાહમ્મવં દુવિહં પળ્લત્તં, ત
જહા-સામન્નદિટ્ઠં ચ વિસેસદિટ્ઠં ચ ।

સે કિં તં સામન્નદિટ્ઠં ?

સામન્નદિટ્ઠં—જહા ઇગો પુરિસો
તહા વહવે પુરિસા, જહા વહવે પુરિસા
તહા ઇગો પુરિસો । જહા ઇગો કરિસા-

ઘણાપગોથી ગોમિકાદિતું, કેશરાળથી
સિંહતું, કકુદથી બળદતું, વલયયુક્ત બાહુથી,
સ્ત્રીતું અનુમાન કરવું તે અવયવલિંગજન્ય
શેષવત્ અનુમાન છે. ગાથામાં કહ્યું પણ છે.

પરિકરબંધન—યોદ્ધાના વિશેષપ્રકારના
પોશાકથી યોદ્ધાતું જ્ઞાન થાય છે. વસ્ત્ર-
વિશેષથી મહિલા જણાય જાય છે. મીઝી-
ગયેલ (પાકી ગયેલ) એક દાણાથી દ્રોણ-
પાક અને એક ગાથા ઉપરથી કવિતું જ્ઞાન
થઈ જાય છે. તે અવયવલિંગજન્ય શેષવત્-
અનુમાન છે.

પ્રશ્ન—આશ્રયજન્ય શેષવત્ અનુમાન
શું છે ?

ઉત્તર—આશ્રયજન્ય શેષવત્ અનુમાન
આ પ્રમાણે છે જેમકે— ધૂમથી અગ્નિતુ,
બગલાઓની પંકિતથી પાણીતું, વાદળાના
વિકારથી વૃષ્ટિતું, શીલના સદાચારથી કુલ-
પુત્રતું, અનુમાન થાય છે. આ રીતે આશ્ર-
યથી આશ્રયીતું શેષવત્ અનુમાન છે.

૨૨૨

પ્રશ્ન— ભંતે ! દ્ષ્ટસાધર્મ્યવત્ અનુ-
માન તે શું છે ?

ઉત્તર— ભંતે ! દ્ષ્ટ સાધર્મ્યવત્— (દ્ષ્ટ
પદાર્થ સાથે અન્ય અદ્ષ્ટતું સાધર્મ્ય)
અનુમાન બે પ્રકારતું કહેવામા આવ્યું છે
તે આ પ્રમાણે— (૧) સામાન્યદ્ષ્ટ અને
(૨) વિશેષદ્ષ્ટ.

પ્રશ્ન— ભંતે ! સામાન્યદ્ષ્ટઅનુમાન
શું છે ?

ઉત્તર— કેઈ પદાર્થ સામાન્યરૂપથી દ્ષ્ટ
હોય તે સાથે અન્ય અદ્ષ્ટના સાધર્મ્યતું
અનુમાન કરવું તે સામાન્યદ્ષ્ટ અનુમાન છે.

વળો તદ્વા વહવે કરિસાવણા, જહા વહવે,
કરિસાવણા તદ્વા ઈગો કરિસાવણો ।
સે તં સામન્નદિદ્દં ।

સે કિં તં વિસેસદિદ્દં ?

વિસેસદિદ્દં સે જહાણામણ્-કેઙ્-
પુરિસે કચિ પુરિસં વહૂણં પુરિસાણં મજ્જે
પુવ્વદિદ્દં પચ્ચમિજાણેજ્જા-અયં સે પુરિ-
સે । વહૂણં કરિસાવણાણં મજ્જે પુવ્વદિદ્દં
કરિસાવણે પચ્ચમિજાણિજ્જા-અયં સે
કરિસાવણે । તસ્સ સમાસઓ તિવિહં ગઢ-
ણં ભવહ્, તં જહા-અઈયકાલ્ગહણં, પડુ-
પ્પણકાલ્ગહણં, અણાગયન્નાલ્ગહણં ।

સે કિં તં અઈયકાલ્ગહણં ?

અઈયકાલ્ગહણં-ઉત્તણાણિ વણા-
ણિ, નિપ્પણસસ્સં વા મેઙ્ઘિં, પુણ્ણાણિ
ય કુંડસરણઈદીઠિયાતહાગાઈં પાસિત્તા
તેણં સાઠિજ્જહ્ જહા-સુવુટ્ટી આસી ।
સે તં અતીયકાલ્ગહણં ।

જેમકે- એક પુરુષનેા આકાર જોઈ અન્ય
ઘણા પુરુષોનેા પણ આવેા આકાર હોય છે.
તેવું અનુમાન કરવું અથવા સામાન્યરૂપે
ઘણાપુરુષોને જોઈ જેવા આ ઘણા પુરુષો છે
તેવેા એક પુરુષ હશે. જેવેા એક કાર્ષાપણુ-
સિદ્ધો તેવા અનેક કાર્ષાપણુ, જેવા અનેક
કાર્ષાપણુ તેવેા એક કાર્ષાપણુ આને સામા-
ન્યદષ્ટઅનુમાન કહેવામા આવે છે.

પ્રશ્ન- ભતે ! વિશેષદષ્ટસાધર્મ્યવત
અનુમાન શુ છે ?

ઉત્તર- વિશેષરૂપથી દષ્ટપદાર્થના સાધ-
ર્મ્યથી અદષ્ટનું અનુમાન કરવું તે વિશેષ-
દષ્ટસાધર્મ્યવત અનુમાન છે જેમકે-- જેમ
કોઈ પુરુષ અનેક પુરુષોની વચમાં રહેલ
પૂર્વદષ્ટા પુરુષને ઓળખી લે છે કે ' આ
તેજ માણસ છે ' આ અનુમાનપ્રયોગમા
પુરુષવિશેષને વિશેષરૂપથી મૂકવામાં આવ્યેા
છે તેથી આ અનુમાન વિશેષદષ્ટ છે તેજ
રીતે ઘણા સિદ્ધાઓની વચ્ચમાંથી પૂર્વદષ્ટ
સિદ્ધાને જાણી લેવેા કે ' આ તેજ સિદ્ધો છે
તે વિશેષદષ્ટઅનુમાનનેા વિષય સંક્ષેપમા
ત્રણ પ્રકારનેા હોય છે તે આ પ્રમાણે—
અતીતકાળનેા વિષય, વર્તમાનકાળનેા વિષય
અને ભવિષ્યકાળનેા વિષય, અર્થાત્ અનુ-
માનદ્વારા ભૂત, ભવિષ્ય, વર્તમાન ત્રણે
કાળની વાત જાણી શકાય છે.

પ્રશ્ન- ભતે ! અતીતકાળગ્રહણુ શુ છે ?

ઉત્તર- વનેામા ઉગેલઘાસ તથા સસ્યા-
કુરેાથી હરિતવાણી^૧ થયેલી પૃથ્વી તથા કુડ,
સરોવર, નદી, દીર્ઘકા-વાવ, પ્રસિદ્ધ જળાશય
વગેરેને જળથી સંપૂરિત જોઈ અતીતમાં
થયેલ સુવૃષ્ટિનુ અનુમાન કરવું.

સે કિં તં પદુપ્પણકાલગ્ગહણં ?

પદુપ્પણકાલગ્ગહણંસાહું ગોયર-
ગ્ગયં વિચ્છદ્ધિયપરભત્તપાણં પાસિત્તા
તેણં સાહિજ્જહ જહા સુભિક્ખે વટ્ટઈ ।
સે તં પદુપ્પણકાલગ્ગહણંહણં ।

સે કિં તં અણાગયકાલગ્ગહણં ?

અણાગયકાલગ્ગહણં—“ અબ્ભસ્સ
નિમ્મલત્તં, કસિણા ય ગિરી સવિજ્જુયા
મેહા । થણિયં વાઉબ્ભામો, સંજ્ઞા રત્તા
પણિટ્ટા ય ॥૧॥ વારુણં વા મહિંદં વા
અણગયરં વા પસત્થં ઉપ્પાયં પસિત્તા તેણં
સાહિજ્જહ જહા—સુવુટ્ટિ ભવિસ્સહ । સે
તં અણાગયકાલગ્ગહણં ।

एएंसि चैव विवज्जासे तिविहं
गहणं भवइ, तं जहा—अतीयकालग्हणं
पदुप्पणकालग्हणं अणागयकालग्हणं ।

સે કિં તં અતીયકાલગ્ગહણં ?

અહ્યકાલગ્ગહણં નિત્તણાં વણાં, અનિ-
પ્પણસસ્સં વા મેહિણિ, સુક્કાણિ ય
કુંડસરણઈદિહીયત્તાગાં પાસિત્તા તેણં
સાહિજ્જહ, જહા—કુવુટ્ટી આસી, સે ત
અતીયકાલગ્ગહણં ।

પ્રશ્ન— ભંતે ! પ્રત્યુત્પન્નકાળથી
અહણુ શું છે ?

ઉત્તર— પ્રત્યુત્પન્નકાળથી અહણુ આ
પ્રમાણે છે. લિક્ષામાટે બહાર નિકળેલા
સાધુને કે જેને ગૃહસ્થોએ પ્રચુર ભક્તપાન
આપ્યું છે, તે જોઈને તેણે અનુમાન કર્યું કે
‘ અહીં સુલિક્ષ છે. ’

પ્રશ્ન— ભંતે ! અનાગતકાલઅહણુ શું છે ?

ઉત્તર— અનાગતકાલથી અહણુ આ
પ્રમાણે છે— આકાશની નિર્મળતા, કૃષ્ણવર્ણ-
વાળા પર્વતો, વિદ્યુત્સહિતમેઘ, મેઘની
ગર્જના, વૃષ્ટિને નહિ રોકનાર પવનની ગતિ
અર્થાત્ પૂર્વનો પવન, રક્તવર્ણવાળી સંધ્યા,
આર્દ્રા, મૂળ નક્ષત્રોથી ઉત્પન્ન થયેલ અથવા
રોહિણી, જ્યેષ્ઠા, આદિ નક્ષત્રોવડે ઉત્પન્ન
થયેલ ઉત્પાતને અથવા અન્ય ઉત્પાતોને,
દિગ્દાહ, ઉલ્કાપાત વગેરે ઉપદ્રવો કે જે
વૃષ્ટિના પ્રશસ્ત નિમિત્તો છે તે જોઈને અનુ-
માન કરવું ‘ સુવૃષ્ટિ થશે ’. આ અનુમાન
અનાગતકાળઅહણુ અનુમાન છે.

આ ઉદ્ગતતૃણ, વનાદિ પૂર્વોક્ત લિંગની
વિપરીતતામા પણ ત્રણ પ્રકારનું અહણુ
થાય છે. તે આ પ્રમાણે— અતીતકાળ અહણુ,
પ્રત્યુત્પન્ન (વર્તમાન) કાળઅહણુ, અના-
ગતકાળ અહણુ.

પ્રશ્ન— ભંતે ! અતીતકાળ અહણુ શું છે ?

ઉત્તર— અતીતકાળ અહણુ આ પ્રમાણે
છે— તૃણ રહિત વનો, અનિપ્પન્ન ધાન્ય ચુકત
ભૂમિ, શુષ્કકુંડ, સર, નદી, દીર્ઘિકા, જળાશય
વગેરે જોઈ અનુમાન કરવું કે આ દેશમા વૃષ્ટિ
થઈ નથી. તે અતીતકાળ અહણુ છે.

સે કિ તં પહુપ્પણકાલગ્ગહણં ?

પહુપ્પણકાલગ્ગહણં-સાહું ગોય-
રગ્ગાયં મિક્કલ્લં અલભમાણં પાસિત્તા
તેણં સાહિજ્જહ-જહા દુભિક્કલ્લં વટ્ટહ, સે
તં પહુપ્પણકાલગ્ગહણં ।

સે કિ તં અણાગયકાલગ્ગહણં ?

અણાગયકાલગ્ગહણં-“ધૂમાયંતિ
દિસાઓ સવિયમેઙ્ઘી અપહિવદ્ધા વાયા ।
નેરહયા સ્સલ્લ, કુવુટ્ઠીમેવં નિવેયંતિ ॥૧॥
અગ્ગેયં વા વાયવ્વ વા અણ્ણયરં વા
અપ્પસત્થં ઉપ્પાયં પાસિત્તા તેણં સાહિ-
જ્જહ, જહા-કુવુટ્ઠી ભવિસ્સઈ । સે તં
અણાગયકાલગ્ગહણં । સે તં વિસેસદિટ્ઠં ।
સે ત દિટ્ઠસાહમ્મવં । સે તં અણુમાણે ॥

પ્રશ્ન— ભતે ! પ્રત્યુત્પન્નકાળગ્રહણ
શુ છે ?

ઉત્તર-પ્રત્યુત્પન્નકાળગ્રહણ આ પ્રમાણે
છે- લિક્ષાન્નમાટે આવેલ કોઈ સાધુને
લાભથી વચિત ભેદને અત્યારે અહીં
'દુર્લિક્ષ છે' એવું અનુમાન કરવું તે
પ્રત્યુત્પન્નકાળ ગ્રહણ છે.

પ્રશ્ન-અનાગતકાળગ્રહણ શુ છે ?

ઉત્તર-અનાગતકાળગ્રહણ આ પ્રમાણે
છે- દિશાઓ સધૂમ હોય, પૃથ્વી ક્રાંતી ગઈ
હોય, છિદ્રો પડી ગયા હોય, પવન દક્ષિણ
દિશાનો વહેતો હોય, આ વૃષ્ટિના અભા-
વના ચિહ્નો ભેદ તથા અગ્નિ કે વાયુ
સંબંધી કે અન્ય અપ્રશસ્ત ઉત્પાતોને
ભેદને 'અહીં વૃષ્ટિ થશે નહીં' આવું
અનુમાન કરવું તે અનાગતકાળ ગ્રહણ છે.
આ પ્રમાણે વિશેષદષ્ટસાધર્મ્યવત્ અનુમાનનું
સ્વરૂપ બાણુવું.

૨૨૩. સે કિ તં ઓવમ્મે ?

ઓવમ્મે-દુવિહે પ્પણત્તે, તં જહા-
સાહમ્મોવણીણ ય વેહમ્મોવણીણ ય ।

સે કિ તં સાહમ્મોવણીણ ?

સાહમ્મોવણીણ-તિવિહે પ્પણત્તે,
તં જહા-કિચિસાહમ્મોવણીણ, પાયસા-
હમ્મોવણીણ, સવ્વસાહમ્માવણીણ ।

૨૨૩. પ્રશ્ન- ભતે ! ઉપમાનપ્રમાણુનુ સ્વરૂપ
કેવુ છે ?

ઉત્તર-ઉપમાવડે વસ્તુસ્વરૂપને બાણુવું
તે ઉપમાનપ્રમાણુ તેના બે પ્રકાર કહેવામા
આવ્યાં છે તે આ પ્રમાણે- (૧) સાધર્મ્યો-
પનીત અને (૨) વૈધર્મ્યોપનીત

પ્રશ્ન- ભદત ! સાધર્મ્યોપનીત શુ છે ?

ઉત્તર- સમાનતાના આધારે ઉપમા
આપવામા આવે તેને સાધર્મ્યોપનીત કહે-
વામાં આવે છે તેના ત્રણ ભેદ છે. તે આ
પ્રમાણે- (૧) કિંચિત્સાધર્મ્યોપનીત (૨)
પ્રાય સાધર્મ્યોપનીત અને (૩) સર્વસાધ-
ર્મ્યોપનીત.

સે કિ તં કિચિસાહમ્મોવણી ?

કિચિસાહમ્મોવણી—જહા મંદરો તહા સરિસવો, જહા સરિસવો તહા મંદરો, જહા સમુદ્દો તહા ગોપ્પયં, જહા ગોપ્પયં તહા સમુદ્દો, જહા આહ્ચ્ચો તહા સ્વજ્જોઓ, જહા સ્વજ્જોઓ તહા આહ્ચ્ચો, જહા ચંદો તહા કુમુદો, જહા કુમુદો તહા ચંદો । સે તં કિચિસાહમ્મોવણી ।

સે કિ તં પાયસાહમ્મોવણી ?

પાયસાહમ્મોવણી—જહા ગો તહા ગવઓ, જહા ગવઓ તહા ગો । સે તં પાયસાહમ્મોવણી ।

સે કિ તં સવ્વસાહમ્મોવણી ?

સવ્વસાહમ્મોવણી—સવ્વસાહમ્મે ઓવમ્મે નત્થિ, તહાવિ તેણેવ તસ્સ ઓવમ્મં કીરડ્ઠ, જહા—અરિહંતેઠિ અરિહંતસરિસકયં, ચક્કવટ્ટિણા ચક્કવટ્ટિસરિસં કયં,

પ્રશ્ન— ભંતે ! તે કિંચિત્સાધર્મ્યોપનીત શુ છે ?

ઉત્તર— કંઈક સમાનતાના આધારે ઉપમા આપવામાં આવે તે કિંચિત્સાધર્મ્યોપનીત છે. તે આ પ્રમાણે— જેવો મંદર છે તેવો સર્ષપ છે. જેવો સર્ષપ છે તેવો મેરુ છે. (બનેની માત્ર ગોલાકૃતિ લક્ષ્યમાં રાખી ઉપમા આપવામાં આવી છે. જેવો સમુદ્ર તેવો ગોષ્પદ (જલથી પરિપૂર્ણ ગાયની ખરીથી થનાર નાનો ખાડો) જેવો ગોષ્પદ તેવો સમુદ્ર (જલવત્તાના આધારે ઉપમા) જેવો આદિત્ય તેવો ખદ્યોત આગિયો, જેવો ખદ્યોત તેવો આદિત્ય (આકાશગામિત્ય અને ઉદ્યોતક્રતાને આધારે ઉપમા) જેવો ચદ્ર તેવુ કુમુદ, જેવુ કુમુદ તેવો ચદ્ર (શુકલતાને આધારે ઉપમા) આ રીતે કિંચિત્સાધર્મ્યોપનીત છે

પ્રશ્ન— ભંતે ! પ્રાય સાધર્મ્યોપનીતનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— અધિકાંશ—અનેક અવયવોમાં રહેલ સમાનતાના આધારે ઉપમા આપવામાં આવે તે પ્રાય સાધર્મ્યોપનીત છે, તે આ પ્રમાણે— જેવી ગાય તેવો ગવય (રોઝ) છે જેવો ગવય તેવી ગાય છે (કકુદ, ખુર, વિષાણુ, પૂછ આદિ ઘણા અવયવોનેલઈ ખંનેમાં સમાનતા પ્રગટ કરવામાં આવી છે) આ પ્રાય સાધર્મ્યોપનીત છે

પ્રશ્ન— ભંતે ! સર્વસાધર્મ્યોપનીત શુ છે ?

ઉત્તર— સર્વ પ્રકારોથી સમાનતા પ્રગટ કરવામાં આવે તે સર્વસાધર્મ્યોપનીત છે અત્રે શકા થાય કે સર્વપ્રકારથી સમાનતા તો કોઈ સાથે ઘટિત થઈ શકે નહીં કારણકે

વલદેવેણં વલદેવસરિસં કયં, વાસુદેવેણં
વાસુદેવસરિસં કયં, સાહુણા સાહુસરિસં
કયં । સે તં સવ્વસાહમ્મોવણીણ । સે તં
સાહમ્મોવણીણ ।

સે કિં તં વેહમ્મોવણીણ ?

વેહમ્મોવણીણ તિવિહે પળ્લણ્ણત્તે,
તં જહા—કિંચિવેહમ્મોવણીણ પાયવેહ—
મ્મોવણીણ સવ્વવેહમ્મોવણીણ ।

સે કિં તં કિંચિવેહમ્મોવણીણ ?

કિંચિવેહમ્મોવણીણ જહા—સામ—
લ્લેરો ન તહા વાહુલ્લેરો, જહા વાહુલ્લેરો
ન તહા સામેલ્લેરો, સે તં કિંચિવેહમ્મો—
વણીણ ।

સે કિં તં પાયવેહમ્મોવણીણ ?

જે બંનેમાં સર્વપ્રકારે સમાનતા ઘટિત થાય
તો બંનેમાં એકતા પ્રાપ્ત થવાનો પ્રસંગ
ઉપસ્થિત થાય. આ શંકાનો ઉત્તર આ છેકે
એક વસ્તુની બીજી વસ્તુ સાથે સર્વપ્રકારે
સમાનતા નથી હોતી પરંતુ અત્રે તે સમાનતા
તેની સાથે જ પ્રગટ કરી છે. બીજા સાથે
નહિ. તે આપ્રમાણુ— અહુંતોએ અહુંતો
જેવું કર્યું. ચક્રવર્તીએ ચક્રવર્તીઓના જેવું
કર્યું. બળદેવે બળદેવોના જેવું કર્યું, વાસુ-
દેવે વાસુદેવોના જેવું કર્યું, સાધુએ સાધુ-
ઓના જેવું કર્યું. આ સર્વસાધર્મ્યોપનીત છે.

પ્રશ્ન— ભંતે ! વૈધર્મ્યોપનીત શું છે ?

ઉત્તર— જે કે વધુ પદાર્થોમાં વિલક્ષણતા
પ્રગટકરવામાં આવે તે વૈધર્મ્યોપનીત. તેના
ત્રણ પ્રકાર છે. તે આપ્રમાણુ—(૧) કિંચિત્તૈ-
ધર્મ્યોપનીત (૨) પ્રાયઃવૈધર્મ્યોપનીત અને
(૩) સર્વવૈધર્મ્યોપનીત.

પ્રશ્ન— ભંતે ! કિંચિત્તૈધર્મ્યોપનીત
શું છે ?

ઉત્તર— કોષ્ઠક ધર્મની વિલક્ષણતા પ્રગટ
કરવી તે કિંચિત્તૈધર્મ્યોપનીત છે તે આ
પ્રમાણુ— જેવું શબ્દાગાયનું વાછરડું હોય
તેવું બહુલા ગાયનું વાછરડું હોતું નથી,
જેવું બહુલાગાયનું વાછરડું હોય તેવું
શબ્દાગાયનું વાછરડું હોતું નથી. (અત્રે
શેષધર્મોની સમાનતા હોવા છતાં શબ્દા,
બહુલા આદિ રૂપની ભિન્નતાના આધારે
કંઈકે વૈલક્ષણ્ય પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે.)
આરીતે કિંચિત્તૈ વૈધર્મ્યોપનીતનું સ્વરૂપ
બાણુવું.

પ્રશ્ન— ભંતે ! પ્રાયઃવૈધર્મ્યોપનીત
શું છે ?

પાયવેહમ્મોવળીણ જહા વાયસો
ન તહા પાયસો, જહા પાયસો ન તહા
વાયસો, સે તં પાયવેહમ્મોવળીણ ।

સે કિં તં સવ્વવેહમ્મોવળીણ ?

સવ્વવેહમ્મોવળીણ સવ્વવેહમ્મે
ઓવમ્મં નત્થિ, તહાવિ તેણેવ તસ્સ
ઓવમ્મે કીરડ, જહા ણીણં ણીયસરિસં
કયં, દાસેણં દાસસરિસં કયં, કાકેણં
કાકસરિસં કયં, સાણેણ સાણસરિસં
કયં, પાણેણં પાણસરિસં કયં, સે તં
સવ્વવેહમ્મોવળીણ । સે તં વેહમ્મોવ-
ળીણ । સે તં ઓવમ્મે ॥

૨૨૪. સે કિં તં આગમે ?

આગમે—દુવિદ્ધે પ્પણત્તે, તં જહા-
લોહ્ણ ય લોહ્ણત્તરિણ ય ।

સે કિં તં લોહ્ણ ?

ઉત્તર—અધિકાશરૂપમાં અનેક અવયવ-
ગત વિસદ્દેશતા પ્રગટ કરવી તે પ્રાય.વૈધ-
ર્મ્યોપનીત છે. યથા—જેવો વાયસ (કાગડો)
તેવું પાયસ (દૂધપાક) હોતું નથી, જેવું
પાયસ હોય છે તેવો વાયસ હોતો નથી
પદ્ધત યે વર્ણોની અપેક્ષાએ સામ્યતા હોવા
છતા સચેતતા અચેતનતા વગેરે અનેક ધર્મોની
વિધર્મતા હોવાથી તે પ્રાય વૈધર્મ્યોપનીત છે

પ્રશ્ન—ભંતે! સર્વવૈધર્મ્યોપનીત શુ છે ?

ઉત્તર—સર્વપ્રકારથી વિધર્મતા પ્રગટ
કરવામાં આવે તો તે સર્વવૈધર્મ્યોપનીત છે.
એવા કોઈ પદાર્થો નથી જેમા પરસ્પર સર્વ
પ્રકારે વૈધર્મ્ય હોય. કારણ કે સત્ત્વ, પ્રમે-
યત્વ વગેરે ધર્મોની અપેક્ષાએ સર્વ પદાર્થોમા
સમાનતા રહેલી હોય છે. આવી શકાનો
ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર જણાવે છે કે એક-
બીજા પદાર્થની સાથે સર્વવૈધર્મ્યોપનીત
નથી પરંતુ તે વિધર્મતા તેની સાથેજ પ્રગટ
કરવામા આવે છે, બીજા સાથે નહીં. જેમકે
નીચ માણસે નીચ જેવું જ કયું, દાસે દાસ
જેવું જ કયું, કાગડાએ કાગડા જેવું જ કયું,
કૂતરાએ કૂતરા જેવું જ કયું, ચ ડાલે ચ ડાલ
જેવું જ કયું. આ પ્રમાણે સર્વવૈધર્મ્યો-
પનીત છે આરીતે ઉપમાપ્રમાણનું સ્વરૂપ
વર્ણન પૂર્ણ થયું

૨૨૪

પ્રશ્ન—ભંતે! આગમપ્રમાણનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર—જીવાદિ પદાર્થો સમ્યક્ રીતે
જેના વડે જાણવામા આવે તે આગમ છે.
તેના યે લેદ છે તે આપ્રમાણે—(૧) લૌકિક
અને (૨) લૌકોત્તરિક.

પ્રશ્ન—ભંતે! લૌકિક આગમ એટલે શુ ?

લોહ્ણ જ્ઞાનં ઇમં અણ્ણાણિણ્ણિ
મિચ્છાદિટ્ટિણ્ણિ સચ્છંદવુદ્ધિમહ્ણિવિગ-
પ્પિયં તં જહા-ભારહ રામાયણ જાવ
ચત્તારિ વેયા સંગોવંગા । સે તં લોહ્ણ
આગમે ।

સે કિં તં લોહ્ણરિણ્ણ ?

લોહ્ણરિણ્ણ-જ્ઞાનં ઇમં અરિહંતેહિ
ભગવંતેહિ ઉપ્પણ્ણાણદંસણધરેહિ તીય-
પચ્છુપ્પણમણાગયજાણ્ણિ તિલુક્કવહિ-
યમહ્ણિયપૂહ્ણિ સવ્વણ્ણુહિ સવ્વદરિસીહિ
પણીયં દુવાલસંગં ગણિપિહ્ણં, તં જહા-
આયારો જાવ દિટ્ટિવાઓ । અહ્ણા આગમે
તિવિહ્ણે પ્પણ્ણત્તે, તં જહા-સુત્તાગમે
અત્થાગમે તદુભયાગમે । અહ્ણા આગમે-
તિવિહ્ણે પ્પણ્ણત્તે, તં જહા-અત્તાગમે અણં-
તરાગમે પરંપરાગમે । તિત્થગરાણં
અત્થસ્સ અત્તાગમે । ગણહરાણં સુત્તસ્સ
અત્તાગમે, અત્થસ્સ અણંતરાગમે । ગણ-
હરસીસાણં સુત્તસ્સ અણંતરાગમે અત્થસ્સ
પરંપરાગમે । તેણ પરં સુત્તસ્સ વિ
અત્થસ્સ વિ ણો અત્તાગમે, ણો અણંત-
રાગમે, પરંપરાગમે । સે તં લોહ્ણરિણ્ણ ।
સે તં આગમે, સે તં ણાણગુણપ્પમાણે ॥

૨૨૫. સે કિં તં દંસણગુણપ્પમાણે ?

દંસણગુણપ્પમાણે ચઉચ્ચિહ્ણે પ્પણ્ણત્તે,

ઉત્તર- જે આગમ અજ્ઞાની મિથ્યા-
દૃષ્ટિઓએ પોતાની સ્વચ્છંદ ખુદ્ધિ અને
મતિથી રચેલા હોય તે લૌકિક આગમ છે.
જેમકે- ભારત, રામાયણ, યાવત્ સાંગોપાગ
ચાર વેદ. આ સર્વ લૌકિક આગમ છે.

પ્રશ્ન- ભંતે । લોકોત્તરિકઆગમ શું છે ?

ઉત્તર— ઉત્પન્નજ્ઞાન-દર્શનને ધારણુ
કરનાર, અતીત, પ્રત્યુત્પન્ન (વર્તમાન)
અને અનાગતના જ્ઞાતા, ત્રણુ લોકથી વંદિત,
પૂજિત, કીર્તિત, સર્વજ્ઞાની, સર્વદર્શી
અરિહંતભગવન્તોદ્ધારા પ્રણિત દ્વાદશાંગ-
ગણિપિટક (આચારાગ યાવત્ દૃષ્ટિવાદ)
તે લોકોત્તરિક આગમ છે.

અથવા આગમ ત્રણુ પ્રકારે પ્રરૂપ્યું છે,
તે આ પ્રમાણુ- (૧) સૂત્રાગમ (૨) અર્થાગમ
અને (૩) તદુભયાગમ. અથવા આગમ
ત્રણુપ્રકારે કહ્યું છે તે આ પ્રમાણુ- (૧)
આત્માગમ (૨) અનંતરાગમ અને (૩)
પર પરાગમ. તીર્થ કરોઓ અર્થબોધ આપ્યે
છે તે અર્થ તેઓમાટે આત્માગમ છે તે
અર્થ ગણુધરોને સાક્ષાત્ પ્રાપ્ત થયે તેથી
ગણુધરોમાટે તે અનન્તરાગમ છે. ગણુધરોના
શિષ્યોમાટે પરંપરાગમ છે. ગણુધરો એ
ગૂથેલ સૂત્રો તેઓમાટે આત્માગમ છે તેમના
સાક્ષાત્ શિષ્યોમાટે તે સૂત્રો અનન્તરાગમ છે
અને પ્રશિષ્યો આદિમાટે પરંપરાગમ છે.
આ રીતે લોકોત્તરઆગમ જાણુવુ આગમ
આગમનુ અને જ્ઞાનગુણુપ્રમાણુનુ સ્વરૂપ
વર્ણુન જાણુવું.

૨૨૫.

પ્રશ્ન— ભંતે । દર્શનગુણુપ્રમાણુનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— સામાન્યરૂપે પદાર્થને જાણુ

તં જહા—ચક્ષુદંસગુણપ્પમાણે, અચ-
ક્ષુદંસગુણપ્પમાણે, ઓહિદંસગુણ-
પ્પમાણે, કેવલદંસગુણપ્પમાણે । ચક્ષુ-
દંસણં ચક્ષુદંસણિસ્સ ધડપડકડરઠાડ-
ણ્ણુ દવ્વેસુ । અચ્ચક્ષુદંસણં અચ્ચક્ષુ-
દંસણિસ્સ આયમાવે । ઓહિદંસણં
ઓહિદંસણિસ્સ સવ્વરૂવિદવ્વેસુ ન પુણ
સવ્વપજ્જવેસુ । કેવલદંસણં કેવલદંસ-
ણિસ્સ સવ્વદવ્વેસુ ય સવ્વપજ્જવેસુ ય ।
સે તં દંસણગુણપ્પમાણે ॥

તે દર્શન તે દર્શનગુણના ૪ પ્રકારો છે. તે
આ પ્રમાણે— (૧) ચક્ષુદર્શનગુણપ્રમાણ
(૨) અચક્ષુદર્શનગુણપ્રમાણ (૩) અવધિ-
દર્શનગુણપ્રમાણ (૪) કેવળદર્શનગુણપ્રમાણ.
ચક્ષુદર્શની— ભાવચક્ષુ ઇન્દ્રિયાવરણકર્મના
શયોપશમથી અને દ્રવ્યેન્દ્રિયના અનુપધા
તથી ચક્ષુ-દર્શનલબ્ધિવાળા જીવો, ચક્ષુ-
દર્શનથી ઘટ, પટ, કટ, રથાદિ દ્રવ્યોને
બુઝે છે અચક્ષુદર્શની— અચક્ષુદર્શનથી—
ચક્ષુસિવાયની ૪ ઇન્દ્રિયો અને મનથી શબ્દ
ગ ધ, રસ, સ્પર્શને જાણે છે “આયભાવ”
પદદ્વારા સૂત્રકાર સ્પષ્ટ કરે છે કે ચક્ષુ
સિવાયની ૪ ઇન્દ્રિયો પ્રાપ્તકારી છે, પદ્ધ-
ર્થમાથ્રે અંગિલ્પટ થઈને જ પોતાના વિષ-
યનો અવબોધ કરે છે અવધિદર્શની અવ-
ધિદર્શનથી—સર્વરૂપી દ્રવ્યોને બુઝે છે સર્વ
પર્યાયોને નહિ. કેવળદર્શની કેવળદર્શનથી
સર્વ દ્રવ્ય અને સર્વપર્યાયોને બુઝે છે
આ રીતે દર્શનગુણ પ્રમાણ જાણાવું

૨૨૬. સે કિં તં ચરિત્તગુણપ્પમાણે ?

૨૨૬

પ્રશ્ન— ભ તે ! ચારિત્રગુણપ્રમાણ ગુ છે ?

ચરિત્તગુણપ્પમાણે-પંચવિદ્ધે પળ્ણત્તે,
તં જહા સામાઙ્ગચરિત્તગુણપ્પમાણે છેઓ-
વટ્ટાવળચરિત્તગુણપ્પમાણે પરિહારવિસુદ્ધિ
ય ચરિત્તગુણપ્પમાણે સુહુમસંપરાયચરિ-
ત્તગુણપ્પમાણે અહક્કસાચચરિત્તગુણપ-
માણે । સામાઙ્ગચરિત્તગુણપ્પમાણે દુવિદ્ધે
પળ્ણત્તે, તં જહા—ઇત્તરિણ ય આવકહિણ
ય । છેઓવટ્ટાવળચરિત્તગુણપ્પમાણે
દુવિદ્ધે પળ્ણત્તે, તં જહા—સાઙ્ગારેય નિર-
ઙ્ગારે ય । પરિહારવિસુદ્ધિચરિત્તગુણ-
પ્પમાણે દુવિદ્ધે પળ્ણત્તે, તં જહા—ણિવ્વિ-
સમાણ ય ણિવ્વિટ્ટકાઙ્ગ ય । સુહુમ-
સંપરાયચરિત્તગુણપ્પમાણે દુવિદ્ધે પળ્ણત્તે,

ઉત્તર— જેને ધારણકરીને મનુષ્ય નિન્દિત
કર્મોનુ આચરણ ન કરે તે ચારિત્રગુણપ્ર-
માણના પાત્ર ભેદ છે તે આ પ્રમાણે— (૧)
સામાયિકચારિત્રગુણપ્રમાણ (૨) છેદોપસ્થા-
પનીયચારિત્રગુણપ્રમાણ (૩) પઠિહારવિશુ-
દ્ધચારિત્રગુણપ્રમાણ (૪) સૂક્ષ્મમ પરાય-
ચારિત્રગુણપ્રમાણ અને (૫) યથાખ્યાતચા-
રિત્રગુણપ્રમાણ તેમા સામાયિકચારિત્રના
બે પ્રકાર કહ્યા છે (૧) ઇત્વરિક-સ્વ્વપકા-
લિક કે જે પ્રથમ અને અતિમ તીય કરના
સમયમા જ્યા સુધી મહાપ્રતોનુ આરોપણ
ન કરાય ત્યા સુધી હોય તે, (૨) યાવત્-વિત-
જીવનપર્યાન્તનુ સામાયિકચારિત્ર તે ૨૨
તીર્થ કરો અને મહાવિદેહ ક્ષેત્રના માધુઓમા

તં જહા-સંકલિસ્સમાણ્ણ ય વિસુજ્જ-
માણા્ણ ય । અહ્વલાયચરિત્તગુણપ્પમાણે
દુવિહે પ્પણ્ણત્તે, તં જહા-પહિવાઈ ય અપ-
હિવાઈ ય । અહ્વલા-છરમત્થિણ્ણ યકેવ-
લિણ્ણ ય । સે તં ચરિત્તગુણપ્પમાણે । સે
તં જીવગુણપ્પમાણે । સે તં ગુણપ્પમાણે ॥

હોય છે છેદોપસ્થાનચારિત્ર- જેમાં પૂર્વ-
પર્યાયનું છેદન કરી કરી મહાવતોની ઉપ-
સ્થાપના કરવામા આવે તેના જે ભેદ છે,
તે આ પ્રમાણે- (૧) આતિચાર-મૂલગુણના
વિરાધકસાધુને પુનઃ વ્રતપ્રદાન કરવું (૨)
નિરતિચાર- ઇત્વરિકમામાયિકચારિત્રનું
પાલન કરનાર સાધુને સાત દિવસ, ૪ માસ
કે છ માસ પછી જે ચારિત્ર અપાય તે.
પરિહારવિશુદ્ધચારિત્ર-વિશિષ્ટતપથી ચારિ-
ત્રની વિશુદ્ધિ કરવારૂપ તેના જે પ્રકાર છે
(૧) નિર્વિશ્યમાનક જે તપશ્ચર્યા કરનારનું.
(૨) નિર્વિષ્ટકાયિક- જે તપશ્ચર્યા કર્યા પછી
વૈયાવચ્ચ કરે તે સૂક્ષ્મસપરાયચારિત્ર-
જેમાં સૂક્ષ્મલોભમાત્ર અવશેષ હોય તેના જે
ભેદ આ પ્રમાણે છે- (૧) સકલિશ્યમાનક
ઉપશમશ્રેણિથી ચ્યૂતથનાર જીવોનું ચારિત્ર.
(૨) વિશુદ્ધમાનક- શ્રેણિઆરોહણ કરનારનું
ચારિત્ર યથાચ્ચાતચારિત્ર- જેમા કષાયો-
દ્યનો સદ્ તર અભાવ રહે છે તેના જે ભેદ
છે તે આ પ્રમાણે - (૧) પ્રતિપાતિ એટલે
૧૧ મા ગુણુસ્થાનવાળાનું અને (૨) અપ્ર-
તિપાતિ એટલે ૧૨ આદિ ગુણુસ્થાનવાળા-
ઓનું અથવા (૧) છાસસ્થિક અને (૨)
કેવલિક આ રીતે ચારિત્રગુણુપ્રમાણુનું
સ્વરૂપ કથન બાણુવું. જીવગુણુપ્રમાણુ અને
સાથે ગુણુપ્રમાણુ કથન સમાપ્ત થયું

૨૨૭. સૈ કિં તં નયપ્પમાણે ?

નયપ્પમાણે-તિવિહે પ્પણ્ણત્તે, ત
જહા-પત્થગાદિદ્વંતેણં વસહિદિદ્વંતેણં પ્પ-
સદિદ્વંતેણં ।

૨૨૭

પ્રશ્ન- ભતે ! નયપ્રમાણુનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર- ગૌતમ ! અનત ધર્માત્મક
વસ્તુના અન્ય ધર્મેને ગૌણ કરીને વિવક્ષિત
ધર્મને મુખ્ય કરીને વસ્તુ પ્રતિપાદક વક્તાનો
જે અભિપ્રાય હોય છે તે નયપ્રમાણ છે તે
નયપ્રમાણુનું સ્વરૂપ ત્રણ દષ્ટાનોવડે સ્પષ્ટ
કરવામાં આવ્યું છે જેમકે- પ્રસ્થકનાદષ્ટાં-

તથી (૨) વસતિના દષ્ટાંતથી અને (૩) પ્રદેશના દષ્ટાંતથી.

સે કિં તં પત્થગદિટ્ટંતેણં ?

પ્રશ્ન— ભંતે ! પ્રસ્થકતું દષ્ટાંત કોને કહે છે ?

પત્થગદિટ્ટંતેણં—સે જહા નામણ્ કેઈ પુરિસે પરસું ગહાય અડવીસપહુત્તો ગચ્છેજ્જા, તં પાસિત્તા કેઈ વણ્જ્જાકહિ તુવં ગચ્છસિ ? અવિસુદ્ધો નેગમો—મ્મણ્ઙ પત્થગસ્સ ગચ્છામિ । તં ચ કેઈં છિંદમાણં પાસિત્તા વણ્જ્જા—કિં તુવં છિંદસિ ? વિસુદ્ધો નેગમો મ્મણ્ઙ—પત્થયં છિંદામિ । તં ચ કેઈં તચ્છમાણં પાસિત્તા—વણ્જ્જા—કિં તુવં તચ્છસિ ? વિસુદ્ધતરાઓ પેગમો મ્મણ્ઙ—પત્થયં તચ્છામિ । તં ચ કેઈં ઉક્કીરમાણં પાસિત્તા વણ્જ્જા—કિં તુવં ઉક્કીરસિ ? વિસુદ્ધતરાઓ પેગમો મ્મણ્ઙ—પત્થયં ઉક્કીરામિ । તં ચ કેઈં વિલિહમાણં પાસિત્તા વણ્જ્જા—કિં તુવં વિલિહસિ ? વિસુદ્ધતરાઓ પેગમો મ્મણ્ઙ—પત્થયં વિલિહામિ । એવં વિસુદ્ધતરસ્સ પેગમસ્સ નામા ઉહિઓ પત્થઓ । એવમેવ વવહારસ્સવિ । સંગહસ્સ ચિયમિયમેજ્જસમારુહો પત્થઓ । ઉજ્જુમ્મયસ્સ પત્થઓ, વિ પત્થઓ મેજ્જંપિ પત્થઓ । તિણ્ઠં સદ્ધનયાણં પત્થયસ્સ અત્થાહિગારજાણઓ જસ્સ વા વસેણં પત્થઓ નિપ્પજ્જઙ્ઙ । સે તં પત્થયદિટ્ટંતેણં ॥

ઉત્તર— પ્રસ્થક એટલે ધાન્ય માપવાનું કાષ્ટનું પાત્રવિશેષ. તેનું દષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે. જેમકે— કોઈ પુરુષ કુહાડી ચડાવુ કરી જંગલ તરફ જાય છે, તેને જોઈને કોઈએ પ્રશ્ન કર્યો ‘ તમે ક્યાં જઈ રહ્યાં છો ? ’ ત્યારે અવિશુદ્ધનૈગમનયના મુજબ તેને કહ્યું ‘ હું પ્રસ્થક લેવા જઈ છું ’ કોઈએ તેને વૃક્ષને છેદતા જોઈ પૂછ્યું— ‘ તમે આ શું કાપી રહ્યા છો ? ’ ત્યારે તેને વિશુદ્ધનૈગમનય મુજબ જવાબ આપ્યો— ‘ હું પ્રસ્થક કાપુ છું. ’ પછી કોઈએ લાકડા છોલતા જોઈ—પૂછ્યું— ‘ તમે શું છોલો છો ? ’ ત્યારે વિશુદ્ધતરનૈગમનયના અભિપ્રાયે તે જોલ્યો— ‘ હું પ્રસ્થક છોલી રહ્યો છું ’. પ્રસ્થક નિમિત્તે કાષ્ટના મધ્યભાગને કોરતો જોઈ કોઈએ પૂછ્યું— ‘ તમે આ શું કરો છો ? ’ ત્યારે વિશુદ્ધતરનૈગમનય મુજબ તેને જવાબ આપ્યો— ‘ હું પ્રસ્થક ઉત્કીર્ણ કરી રહ્યો છું ’ ત્યારે તે ઉત્કીર્ણ કાષ્ટઉપર લેખનીવડે પ્રસ્થકમાટે ચિહ્ન કરવા લાગ્યો (પ્રસ્થકના આકારની રેખા ઉત્કીર્ણ કરવા લાગ્યો) તેને જોઈને કોઈએ પૂછ્યું— ‘ આ તમે શું કરો છો ? ’ ત્યારે તેને વિશુદ્ધતરનૈગમનયથી કહ્યું— ‘ હું પ્રસ્થકના આકારને અંકિત કરું છું. ’ પ્રસ્થક સંબંધી આ પ્રશ્નોત્તર સંપૂર્ણ પ્રસ્થક તૈયાર ન થઈ જાય ત્યાં સુધી કળ્પતા રહેવું આ પ્રમાણે વ્યવહારનયને આશ્રિત કરીને પણ જાણવું. સંપ્રહનયનાં મતમુજબ ધાન્યપૂર્ણિત પ્રસ્થક તે જ પ્રસ્થક કહી શકાય છે ઋગ્વેદ સૂત્રનયમુજબ ધાન્યાદિક પણ પ્રસ્થક છે. શબ્દ, સમસિદ્ધ અને એવભૂત આ ત્રણ-

નયના મતાનુસાર જે પ્રસ્થકના સ્વરૂપના પરિજ્ઞાનમા ઉપયુક્ત છે તેજ અર્થાત્ પ્રસ્થકના ઉપયોગથી ઉપયુક્ત આત્માજ પ્રસ્થક છે.

૨૨૮. સે કિં તં વસહિદિદ્વંતેણં ?

૨૨૮.

પ્રશ્ન- ભતે ! જેનાવડે નયસ્વરૂપનું ગ્રહણ થાય છે તે વસતિનુ દષ્ટાંત કેવું છે ?

વસહિદિદ્વંતેણં-સે જહા નામણ કેદ્દુપુરિસે કંચિપુરિસં વણ્જા કહિં તુવં વસસિ ? તં અવિસુદ્ધો જેગમો મળ્હ-લોગે વસામિ । લોગે તિવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-ઉટ્ઠલોણ અહોલોણ તિરિયલોણ, તેસુ સન્વેસુ તુવ વસસિ ? । વિસુદ્ધો જેગમો મળ્હ-તિરિયલોણ વસામિ । તિરિયલોણ જંબૂદ્વીવાહ્યા સયંભૂરમળ-પજ્જવસાણા અસંચિજ્જા દીવસમુદ્દા પળ્ણત્તા, તેસુ સન્વેસુ તુવં વસસિ ? । વિમુદ્ધતરાઓ જેગમો મળ્હ-જંબુદ્વીવે વસામિ । જંબુદ્વીવે દસ ચેત્તા પળ્ણત્તા, તં જહા-મરહે પરવણ હેમવણ પરળ્ણવણ હરિવસ્સે રમ્મગવસ્સે દેવકુરુ ઉત્તરકુરુ પુવ્વવિદેહે અવરવિદેહે, તેસુ સન્વેસુ તુવં વસસિ ? । વિમુદ્ધતરાઓ જેગમો મળ્હ-મરહે વાસે વસામિ । મરહે વાસે દુવિહે પળ્ણત્તે, ત જહા-દાહિણ્હમરહે ઉત્તરહ્મરહે ય, તેસુ દોસુ તુવં વસસિ ? । વિમુદ્ધતરાઓ જેગમો મળ્હ-દાહિણ્હમરહે વમામિ । દાહિણ્હમરહે અણેગાઈં ગામાગરણગરચેલકવ્વહમહંવદોણમુહપ-ટ્ટણાસમસંવાહસન્નિવેસાઈં, તેસુ સન્વેસુ તુવં વસસિ ? । વિમુદ્ધતરાઓ જેગમો મળ્હ-પાલ્લિપુત્તે વસામિ । પાલ્લિપુત્તે અણેગાઈં ગિદ્દાઈં, તેસુ સન્વેસુ તુવં વસસિ ? । વિમુદ્ધતરાઓ જેગમો મળ્હ-

ઉત્તર- ગૌતમ ! વસતિના દષ્ટાંતથી નયસ્વરૂપનું પ્રતિપાદન આ પ્રમાણે છે— કોઈ પુરુષે ખીલ કોઈ પુરુષને પ્રશ્ન કર્યો કે- ‘તમે ક્યાં રહો છો ?’ અવિશુદ્ધનૈગમનયના મતાનુસારે તેણે જવાબ આપ્યો- ‘હું લોકમાં રહું છું.’ પ્રશ્નકર્તાએ કહ્યું- ‘લોક ત્રણ પ્રકારના છે જેમકે- ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક અને તિર્યંગલોક. શું તમે આ ત્રણે લોકોમાં વસો છો ?’ ત્યારે વિશુદ્ધનયમુજબ તેણે કહ્યું- ‘તિર્યંગલોકમા વસું છું.’ પ્રશ્નકર્તાએ પ્રશ્ન કર્યો- ‘તિર્યંગલોક જ ખૂદ્દીપ વગેરે સ્વયંભૂરમણપર્યન્ત અજંખ્યાત દ્વીપ-સમુદ્ર રૂપ છે. તો શું તમે આ સર્વમાં નિવાસ કરો છો ?’ ત્યારે વિશુદ્ધતરનૈગમનયના અભિપ્રાય મુજબ તેણે કહ્યું- ‘જંબૂદ્વીપમા રહું છું.’ ત્યારે પ્રશ્નકર્તાએ પૂછ્યું- ‘જંબૂદ્વીપમાં તો દશ ક્ષેત્ર આવ્યાં છે, જેમકે- (૧) ભરત (૨) ઐરવત (૩) હૈમવત (૪) ઐરણ્યવત (૫) હરિવર્ષ (૬) રમ્યકર્ષ (૭) દેવકુરુ (૮) ઉત્તરકુરુ (૯) પૂર્વવિદેહ અને (૧૦) અપરવિદેહ તો શું તમે આ સર્વ ક્ષેત્રોમાં નિવાસ કરો છો ?’ ત્યારે વિશુદ્ધતરનૈગમનય મુજબ તેને જવાબ આપ્યો કે- ‘હું ભરતક્ષેત્રમાં રહું છું.’ ફરી પ્રશ્નકર્તાએ પ્રશ્ન કર્યો- ‘ભરતક્ષેત્ર બે વિભાગોમાં વિભક્ત છે (૧) દક્ષિણાર્ધભરત અને (૨) ઉત્તરાર્ધભરત તો શું તમે બંને ભરતમાં રહો છો ?’ ત્યારે વિશુદ્ધતર નૈગમનય મુજબ તેણે જવાબ આપ્યો કે- ‘દક્ષિણાર્ધ ભરતમાં રહું છું.’ ત્યારે પ્રશ્નકર્તાએ પ્રશ્ન કર્યો- ‘દક્ષિણાર્ધ-

દેવદત્તસ્સ ઘરે વસામિ । ઘરે દેવ-
દત્તસ્સ અણેગા કોટ્ટગા, તેસુ સન્વેસુ
તુવં વસસિ ? વિસુદ્ધતરાઓ ણેગમો મ્હણ-
ઇગ્ગમ્મઘરે વસામિ । एवं વિસુદ્ધસ્સ ણેગ-
મસ્સ વસમાણો । એવમેવ વવહારસ્સવિ ।
સંગહસ્સ સંથારસમારુઢો વસઈ । ઉજ્જુ-
યસ્સ જેસુ આગાસપ્પેસેસુ ઓગાઢો તેસુ
વસઈ । તિણ્હં સદ્ધનયાણં આયમાવે વસઈ ।
સે તં વસહિદિદ્ધંતેણં ॥

ભરત ક્ષેત્રમાં ઘણા ગ્રામ, આકર, નગર,
નિગમ, ખેટ, કર્ખાટ, મંડળ, દ્રોણમુખ,
પટ્ટન, આશ્રમ, સન્નિવેશો છે તો શું તમે
સર્વમાં નિવાસ કરો છો ?' વિશુદ્ધતરનૈગ-
મનય મુજબ તેણે જવાબ આપ્યો કે- 'હું
પાટલીપુત્રમાં વસુ છું'. પ્રશ્નકર્તાએ ફરી
પ્રશ્નકર્તાએ કે 'પાટલીપુત્રમાં ઘણાં ઘરો
આવેલા છે. તો શું તમે તે સર્વ ઘરોમાં
નિવાસ કરો છો ?' ત્યારે વિશુદ્ધતરનૈગમનય-
મુજબ તેણે જવાબ આપ્યો કે- 'હું દેવ-
દત્તના ઘરમાં રહું છું'. પ્રશ્નકારે પ્રશ્નકર્તાએ કે
'દેવદત્તના ઘરમાં ઘણા પ્રકાષ્ઠો (ઓરડાઓ)
છે તો શુ તમે સર્વ પ્રકાષ્ઠોમાં નિવાસ કરો
છો ?' ત્યારે તેણે કહ્યું- 'હું મધ્યગૃહમાં
નિવાસ કરું છું' વિશુદ્ધનૈગમનયના મતથી
વસતિ આ રીતે છે. વ્યવહારનયનું મન્તવ્ય
પણ નૈગમનય જેવું જ છે. સંગ્રહનયમુજબ
તો હું સંસ્તારકમાં જ્યાં ખેસુ છું, શયન કરું
છું, ત્યાં રહું છું એમ કહેવાય (વસતિનો
અર્થ નિવાસ છે અને આ નિવાસ સંસ્તારક
ઉપર ઉપવિષ્ટ હોવાથી જ સંભવી શકે તેથી
સંગ્રહનયમુજબ સર્વે એકરૂપથી વિવક્ષિત
થઈ જાય છે, કારણ કે સંગ્રહનય સામાન્યને
ગ્રહણ કરે છે) ઋગ્વેદનય કહે છે કે—
'જેટલા આકાશ પ્રદેશોમાં મેં અવગાહન
કર્યું છે તેમાં રહું છું' (આ નિવાસકાર્ય
વર્તમાનમાં જ થઈ રહ્યું છે. અતીત, અનાગત
વિનષ્ટ અને અનુત્પન્ન હોવાથી અસત છે)
ત્રણે શબ્દનય કહે છે કે— હું આત્મસ્વ-
રૂપમાં રહું છું' કારણ કે અન્યદ્રવ્યની
અન્યદ્રવ્યમાં વૃત્તિ હોય જ નહિ

૨૨૯. સે કિં તં પ્પસદિદ્ધતેણં ?

૨૨૯.

પ્રશ્ન— ભતે ! પ્રદેશદષ્ટાતથી નયના
સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કેવી રીતે થાય છે ?

પ્પસદિદ્ધતેણં-ણેગમો મ્હણઈ-છ્ણં
પ્પસો, તં જહા-ધમ્મપ્પસો અધમ્મપ્પસો

ઉત્તર— પ્રદેશદષ્ટાત આ પ્રમાણે છે—
નૈગમનયના મતે છ દ્રવ્યોના પ્રદેશો હોય

આગાસપણ્ણો જીવપણ્ણો સંધપણ્ણો --
 દેસપણ્ણો । एवं वयंत णेगमं संगहो
 भणइ-जं भणसि-छण्ह पण्णो तं न भवइ,
 कम्हा ? जम्हा जो देसपण्णो सो
 तस्सेव दव्वस्स जहा को दिट्ठतो ?
 दासेण मे खरो कीओ दासोऽवि मे,
 तं मा भणाहि-‘छण्हं पण्णो’ । भणाहि-
 ‘पंचण्हं पण्णो’, तं जहा-धम्मपण्णो
 अधम्मपण्णो आगासपण्णो जीवपण्णो
 संधपण्णो । एवं वयंत संगह ववहारो
 भणइ-जं भणसि-पंचण्हं-पण्णो, तं न
 भवइ, कम्हा ? जइ जहा पंचण्हं गोट्ठि-
 याणं पुरिसाणं केइ दव्वजाए सामण्णे
 भवइ, तं जहा-दिरण्णे वा सुवण्णे वा धण्णे
 वा धणे वा, तं न ते जुत्तं वत्तुं जहा
 पंचण्हं पण्णो, तं मा भणिहिपंचण्हं पण्णो,
 भणाहि-पंचविहो पण्णो, त जहा-धम्म-
 पण्णो अधम्मपण्णो आगासपण्णो जीव-
 पण्णो संधपण्णो । एवं वयंत ववहारं
 उज्जुसुओ भणइ-जं भणसि-पंचविहो
 पण्णो, ते न भवइ, कम्हा ? जइ तेपंचविहो,
 पण्णो, एवं ते एक्केको पण्णो पंचविहो
 एवं ते पण्णीसइविहो पण्णो भवइ, तं
 मा भणाहि-पंचविहो पण्णो, भणाहि-
 भइयव्वो पण्णो-सिय धम्मपण्णो सिय
 अधम्मपण्णो सिय आगासपण्णो सिय
 जीवपण्णो सिय संधपण्णो । एवं वयंत
 उज्जुसुयं संपइ सद्धनओ भणइ-जं
 भणसि-भइयव्वो पण्णो, तं न भवइ,
 कम्हा ? जइ भइयव्वो पण्णो, एवं ते
 धम्मपण्णोऽवि सिय अधम्मपण्णो सिय
 अधम्मोपण्णो सिय आगासपण्णो सिय
 जीवपण्णो सिय संधपण्णो, अधम्म-

છે. જેમકે-(૧) ધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ (૨)
 અધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ (૩) આકાશાસ્તિ-
 કાયનો પ્રદેશ (૪) છવાસ્તિકાયનો પ્રદેશ
 (૫) સ્કંધનો પ્રદેશ અને (૬) દેશનો પ્રદેશ
 [નૈગમનય સામાન્ય અને વિશેષ બંનેને
 ગ્રહણ કરે છે. તેથી જ્યારે તે સામાન્યને
 ગ્રહણ કરે ત્યારે ‘પણ્ણા પ્રદેશ’ એમ એક
 વચનાન્ત અને વિશેષને ગ્રહણ કરે ત્યારે
 ‘પણ્ણા પ્રદેશ’ આ રીતે બહુવચનાન્ત
 શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે] નૈગમનયના આવા
 કથનને સાલળી સગ્રહનયે કહ્યું- ‘પણ્ણા
 પ્રદેશ’ એમ ન કહો, કારણ કે દેશનો જે
 પ્રદેશ છે તે દ્રવ્યનો જ છે તાત્પર્ય એ છે કે
 છઠાસ્થાનમા ‘દેશ પ્રદેશ’ કહ્યો છે તેની કોઈ
 સ્વતંત્ર સત્તા નથી કારણ કે તે ધર્માસ્તિકાય
 આદિના દેશોનો જે પ્રદેશ છે તે ખરેખર
 ધર્માસ્તિકાય આદિનો જ દેશ છે અને
 દ્રવ્યથી અભિન્ન દેશનો પ્રદેશ વસ્તુતઃ તે
 દ્રવ્યરૂપ જ છે. તેના માટે કોઈ દષ્ટાંત છે ?
 એવા શિષ્યના પ્રશ્નપર શુરુ દષ્ટાંત આપે છે-
 જેમ દાસ મારી આધીનતામા હોવાથી તેને
 ખરીદેલ ગર્દભ પણ માફ જ છે આવી
 વ્યવહાર પદ્ધતિ લોકમા છે તે પ્રમાણે જ
 ધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ, દેશનો અને દેશદ્ર-
 વ્યનો હોવાથી પ્રદેશ પણ દ્રવ્યનો જ છે
 તે સ્વતંત્ર નથી માટે તમે ‘છ ના પ્રદેશ’ ન
 કહો પણ ‘પાચના પ્રદેશ’ કહો. તે આ
 પ્રમાણે- (૧) ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ (૨) અધ-
 ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ (૩) આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશ
 (૪) છવાસ્તિકાયપ્રદેશ અને (૫) સ્કંધપ્રદેશ
 [વિશુદ્ધ સગ્રહનયની અપેક્ષાએ સર્વદ્રવ્યો
 સત્તા સામાન્યની અપેક્ષાએ સમાન છે પરંતુ
 અવિશુદ્ધ સગ્રહનય પાચના પ્રદેશ સ્વીકારે
 છે] આ પ્રમાણે કહેતા સગ્રહનયને વ્યવ-
 હારનય કહે છે કે- તમે જે ‘પંચાના પ્રદેશ.’
 (પાચના પ્રદેશ) કહો છો તે યોગ્ય નથી,

પણસોડવિ-સિય ધમ્મપણસો જાવ સિય
 સંધ પણસો, આગાસપણસોવિ-સિય
 ધમ્મપણસો જાવ સિય સંધપણસો, જીવ-
 પણસોડવિ-સિય ધમ્મપણસો જાવ સિય
 સંધપણસો, સંધપણસોડવિ-સિય ધમ્મ-
 પણસો જાવ સિય સંધપણસો, એવં તે
 અણવત્થા ભવિસ્સઙ્ગ, તં મા મળાહિમ્મ-
 યવ્વો પણસો, મળાહિ-ધમ્મે પણસે ધમ્મે,
 અહમ્મે પણસે સે પણસે અહમ્મે, આગાસે
 પણસે સે પણસે આગાસે, જીવે પણસે સે
 પણસે સે પણસે નો જીવે સંધે પણસે સે
 પણસે નો સંધે । એવં વયંતં સદ્ધનયં
 સમભિરુદ્ધો મળઙ્ગ-જં મળસિધમ્મે
 પણસે સે પણસે ધમ્મે, જાવ જીવે પણસે
 સે પણસે નો જીવે, સંધે પણસે સે પણસે
 નો સંધે, તં ન ભવઙ્ગ, કમ્મા ? ઇત્થં સ્વલ્લ
 દો સમાસા ભવંતિ, જઠા-તત્પુરિસે
 યં કમ્મધારણ ય । તં ણ ણજ્જઙ્ગ કચરેણં
 સમાણેણં મળસિ ? કિં તત્પુરિસેણં કિં
 કમ્મધારણં ? જઙ્ગ તત્પુરિસેણં મળસિ
 તો મા એવં મળાહિ । અહ કમ્મધારણ
 મળસિ, તો વિસેસઓ મળાહિ-ધમ્મે ય
 સે પણસે ય સે પણસે ધમ્મે, અહમ્મે, ય
 સે પણસે ય સે પણસે અહમ્મે, આગાસે
 ય સે પણસે ય સે પણસે આગાસે, જીવે
 ય સે પણસે ય સે પણસે નો જીવે,
 સંધે ય સે પણસે ય સે પણસે નો સંધે ।
 એવં વયંતં સમભિરુદ્ધં, સંપઙ્ગ એવંમૂઓ
 મળઙ્ગ-જં જં મળસિ તં તં સવ્વં કસિણં
 પહ્ધિપુણં નિરવસેસં એગગઢ્ઢણગહિય ।
 દેસેડવિ મે અવત્થૂ, પણસેડવિ મે અવત્થૂ ।
 સે તં પણસદિદ્ધેતેણં । સે તં નયપ્પ-
 માણે ॥

કારણકે પાંચગોષ્ઠિક પુરુષોત્તુ સોતુ, ચાંદિ,
 ધનકે ધાન્યાદિદ્રવ્ય સામાન્ય (સાધારણ)
 હોય છે તેમ ધર્માસ્તિકાયાદિકોનો ધર્મ
 સામાન્ય પ્રદેશ હોય તો ‘ પાંચનો પ્રદેશ ’
 કહેવાય. પણ વાસ્તવમાં દરેક દ્રવ્યના પ્રદેશો
 ભિન્ન છે. માટે સામાન્ય પ્રદેશના અભાવમાં
 ‘ પચાનાં પ્રદેશઃ ’ કહેવું યોગ્ય નથી પરંતુ
 ‘ પાંચ પ્રકારનો પ્રદેશ ’ એમ કહો. તે આ
 પ્રમાણે- (૧) ધર્મપ્રદેશ (૨) અધર્મપ્રદેશ
 (૩) આકાશપ્રદેશ (૪) જીવપ્રદેશ અને (૫)
 સ્કધપ્રદેશ આ પ્રમાણે કહેતા વ્યવહારનયને
 ઋણુસૂત્રનયે કહ્યું- તમે જે ‘ પાંચ પ્રકારનો
 પ્રદેશ ’ કહો છો તે યોગ્ય નથી, કારણકે
 પાંચ પ્રકારના પ્રદેશ માનવામાં આવે તે
 એક-એક પ્રદેશ પાંચ-પાંચ પ્રકારનો થઈ જશે.
 અને પ્રદેશ પચ્ચીશ પ્રકારનો થઈ જશે.
 એટલે પાંચપ્રકારનો પ્રદેશ ન કહો, પણ
 પ્રદેશ ભજ્જનીય છે તેમ કહો. (૧) ધર્માસ્તિ-
 કાયનો પ્રદેશ ભજ્જનીય છે (૨) અધર્માસ્તિ-
 કાયનો પ્રદેશ ભજ્જનીય છે (૩) આકાશનો
 પ્રદેશ ભજ્જનીય છે (૪) જીવનો પ્રદેશ
 ભજ્જનીય છે અને (૫) સ્કધનો પ્રદેશ ભજ્જનીય
 છે. (ભક્તવ્ય પ્રદેશ) કહેવાથી પોતપો-
 તાના પ્રદેશનું જ ગ્રહણ થાય છે, પર સંબંધી
 પ્રદેશનું ગ્રહણ થતું નથી, કારણકે પરસંબંધી
 પ્રદેશમા અર્થાક્રિયાપ્રત્યે સાધકત્વનો અભાવ
 છે આ પ્રમાણે કહેતા ઋણુસૂત્રનયને શબ્દ-
 નયે કહ્યું- ‘ (ભક્તવ્ય પ્રદેશ) ’ એમ તમે
 ન કહો કારણ કે આમ માનવાથી ધર્માસ્તિ-
 કાયનો જે પ્રદેશ છે તે ધર્માસ્તિકાયનો પણ
 થઈ શકે છે અને અધર્માસ્તિકાયનો પણ થઈ
 શકે છે. આકાશાસ્તિકાયનો પ્રદેશ પણ થઈ
 શકે છે. જીવાસ્તિકાયનો પણ થઈ શકે છે
 અને સ્કધનો પણ થઈ શકે છે. તેવી રીતે
 અધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ પણ ધર્માસ્તિકાયનો
 થઈ શકે છે યાવત્ સ્કધનો થઈ શકે છે.

આકાશાસ્તિકાયનો પ્રદેશ પણ ધર્માસ્તિકાયનો યાવત્ સ્કંધનો થઈ શકે છે. જીવાસ્તિકાયનો જે પ્રદેશ છે તે ધર્માસ્તિકાયનો યાવત્ સ્કંધનો થઈ શકે છે તેની જ રીતે સ્કંધ પ્રદેશ પણ સર્વનો થઈ શકે છે. આ રીતે અનવસ્થા થવાથી વાસ્તવિક પ્રદેશ સ્થિતિનો અભાવ થશે. (ભજનામા અનિયતતા હોય છે પ્રદેશ પોતપોતાના અસ્તિકાયનો થઈ પીળનો પણ થઈ જવાથી અનવસ્થા ઉત્પન્ન થશે) માટે તમે પ્રદેશને ભજનીય ન કહો. પણ એમ કહો કે જે પ્રદેશ ધર્માત્મક છે તે પ્રદેશ ધર્મ છે એટલે કે આ ધર્માત્મક જે પ્રદેશ છે તે સમસ્ત ધર્માસ્તિકાયથી અલિપ્ત થઈનેજ ધર્માત્મક કહેવાય છે જે પ્રદેશ અધર્માત્મક છે તે પ્રદેશ અધર્મ છે. જે પ્રદેશ આકાશાત્મક છે તે પ્રદેશ આકાશ છે એક જીવાત્મક જે પ્રદેશ છે તે પ્રદેશ નોજીવ છે એટલે કે સમસ્ત જીવાસ્તિકાયના એક દેશભૂત જે એકજીવ છે તે એક જીવાત્મક જે એક જ પ્રદેશ છે તે નોજીવ છે અહીં ' નો ' શબ્દ એકદેશ વાચક છે. એક સ્કંધાત્મક પ્રદેશ છે તે નો સ્કંધ છે. આ પ્રમાણે કહેતા શબ્દ નયને સમભિરૂઢ નયે કહ્યું— તમે જે કહો છો કે જે પ્રદેશ ધર્માત્મક છે તે ધર્માસ્તિકાયરૂપ છે યાવત્ જે પ્રદેશ એક જીવાત્મક છે તે પ્રદેશ ' નોજીવ ' છે જે પ્રદેશ એક સ્કંધાત્મક છે તે પ્રદેશનો સ્કંધ છે, તે તમારી વાત યોગ્ય નથી કારણ કે અહીં ' ધમ્મે પણ્ણે ' વગેરેમાં જે સમાસ થાય છે. તત્પુરુષ અને કર્મધારય તેથી અહીં સદેહ થાય કે તમે કયા સમાસના આધારે ' ધર્મ પ્રદેશ ' એમ કહો છો જે તમે તત્પુરુષ સમાસ (ધર્મનો પ્રદેશ-ધર્મ પ્રદેશ) ના ના આધારે કહો તો તે યોગ્ય નથી કારણ કે એમ કહેવાથી ધર્મ અને પ્રદેશ ભિન્ન

થઈ જશે. જેમ 'કુંડામાં ધોર' કહીએ તો કુંડુ અને ધોર જેમ લિન્ન છે તેમ અહીં પણ લિન્નતા પ્રાપ્ત થશે. જો તમે કર્મધારય સમાસના આધારે કહો છો તો જે ધર્માત્મક પ્રદેશ છે તેનું સમસ્ત ધર્માસ્તિકાય સાથે સમાનાધિકરણ થઈ જવાથી પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયરૂપ થઈ જશે. આ રીતે અધર્માત્મક પ્રદેશો-અધર્મરૂપ, આકાશાત્મક પ્રદેશો આકાશરૂપ અનંત જીવાત્મક જે સમસ્ત જીવાસ્તિકાય છે તેનો એક દેશ એક છે. તેનો એક પ્રદેશ સમસ્ત જીવાસ્તિકાયથી લિન્ન હોવાથી નોજીવ કહેલ છે. અનંત સ્કંધાત્મક જે સમસ્ત સ્કંધ છે તેનો એક દેશ એક સ્કંધ હોય છે. આ એક દેશરૂપ સ્કંધનો પ્રદેશ નો સ્કંધ છે. આ પ્રમાણે કહેતા સમલિરૂઢનયને એવ ભૂતનયે કહ્યું— તમે જે કાઈ કહી રહ્યા છો તે એવી રીતે કહો કે આ બધા ધર્માસ્તિકાયાદિકો સમસ્ત દેશ-પ્રદેશની કલ્પનાથી રહિત છે, પ્રતિપૂર્ણ-આત્મસ્વરૂપથી અવિકત છે, નિરવશેષ-એક હોવાથી અવયવ રહિત છે. એક ગ્રહણ-ગૃહીત-એક નામથી કહેલ છે. માટે એક, વસ્તુ રૂપ છે એવ ભૂતનયના મતે જે વસ્તુ દેશરૂપ છે તે અવસ્તુ છે જે પ્રદેશરૂપ છે તે અવસ્તુ છે, એવ ભૂતનય અખડ વસ્તુનેજ મત્તરૂપ માને છે આ રીતે પ્રદેશ દષ્ટાતથી નયનુ સ્વરૂપ બાણુવું

૨૩૦. સે કિં ત સંખ્પમા ગે ?

૨૩૦

પ્રશ્ન— ભ તે ! સંખ્યાપ્રમાણુ શુ છે ?

ઉત્તર— સંખ્યા પ્રમાણુના આઠ ભેદો

સંખ્પમા—અદ્વિદે જોષણત્તે, તં જહા-નામસંખા, ઠવણસંખા, દન્વસંખા, ઓવમ્મસંખા, પરિમાણસંખા જાણણા-સંખા, ગણણાસં જ્ઞા, ભાવસંખા ।

છે. તે આ પ્રમાણુ- (૧) નામસંખ્યા (૨) સ્થાપના સંખ્યા (૩) દ્રવ્યસંખ્યા (૪) ઔપમ્ય સંખ્યા (૫) પરિમાણ સંખ્યા (૬) જ્ઞાનસંખ્યા (૭) ગણનાસંખ્યા અને (૮) ભાવસંખ્યા ['સંખ' પદ સંખ્યા અને સંખ આ બંને અર્થને સ્પષ્ટ કરે છે તેથી જ્યાં જે અર્થ ઘટિત થતો હોય તે અર્થ ત્યાં કરવો.]

સે કિં તં નામસંખ્યા ?

નામસંખ્યા-જસ્સ ણં જીવસ્સ વા
જાવ સે તં નામસંખ્યા ।

સે કિં તં ઠવણસંખ્યા ?

ઠવણસંખ્યા-જણ્ણં કટ્ટકમ્મે વા
પોત્થકમ્મે વા જાવ સે તં ઠવણસંખ્યા ।

નામઠવણાણં કો પડ્વિસેસો ?

નામ આવકહિયં, ઠવણા ઇત્તરિયા
વા હોજ્જા આવકહિયા વા હોજ્જા ।

સે કિં તં દ્વસંખ્યા ?

દ્વસંખ્યા-દુવિહા પ્પણત્તા, તં
જહા-આગમઓ ય નો આગમઓ ય જાવ ।

સે કિં તં જાણયસરીર-ભવિય-
સરીરવરિત્તા દ્વસંખ્યા ?

જાણયસરીરભવિયસરીરવરિત્તા
દ્વસંખ્યા-તિવિહા પ્પણત્તા, તં જહા-
પ્પગભવિય, વદ્દાહણ, અભિમુહ્ણામગોત્તે
ય ।

પ્રશ્ન- ભંતે ! નામસંખ્યા શું છે ?

ઉત્તર- જે જીવ અથવા અજીવનું
'સંખ્યા' એવું નામ રાખવું તે નામ
સંખ્યા છે.

પ્રશ્ન- ભંતે ! સ્થાપનાસંખ્યા શું છે ?

ઉત્તર- જે કાષ્ટકર્મમાં, પુસ્તકકર્મમાં
યાવત્ 'સંખ્યા' આ રૂપે જે આરોપ કરાય
છે તે સ્થાપના સંખ્યા છે.

પ્રશ્ન- નામ અને સ્થાપનામાં શું
વિશેષતા છે ?

ઉત્તર-નામ યાવત્કથિત હોય છે જ્યારે
સ્થાપના ઇત્વરિક પણ હોય છે અને યાવ-
ત્કથિત પણ હોય છે.

પ્રશ્ન- ભંતે ! દ્રવ્યશંખ્યા શું છે ?

ઉત્તર-દ્રવ્યશંખ્યા બે પ્રકાર છે. જેમકે-
(૧) આગમદ્રવ્યશંખ્યા અને (૨) નોઆગમ-
દ્રવ્યશંખ્યા. આગમદ્રવ્યશંખ્યા અને નોઆગ-
મદ્રવ્યશંખ્યા ભેદરૂપ જ્ઞાયકશરીર અને
ભવ્યશરીરશંખ્યાનું સ્વરૂપ દ્રવ્યાવશ્યકતા
પ્રકરણમાં કથિત ભેદો મુજબ જાણી લેવું.

પ્રશ્ન- જ્ઞાયકશરીર-ભવ્યશરીર વ્યતિ-
રિકત નોઆગમદ્રવ્યશંખ્યાનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- તદ્વ્યતિરિકતદ્રવ્યશંખ્યા ત્રણ
પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) એક
ભવિક- જે જીવ ઉત્પન્ન થઇને હજુ સુધી
શંખ્યપર્યાયની આયુનો બંધ કર્યો નથી પરંતુ
મરણ પછી અવશ્ય શંખ્ય પર્યાય પ્રાપ્ત કર-
વાનો છે તે (૨) બદ્ધાયુષક- જે જીવે શંખ્ય-
પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય આયુષ્યનો બંધ

કરી લીધો છે તે. (૩) અભિમુખનામગોત્ર-
ને જીવ નિકટ ભવિષ્યમાં શંખ યોનિમાં
ઉત્પન્ન થનાર હોય તેમજ ને જીવના નામ
અને ગોત્ર કર્મ જઘન્ય એક સમય અને
ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્તખાદ ઉદયાભિમુખ થનાર
હોય તે

एगभविष्णं भंते ! एगभवि-
एत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?

जहणणेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं
पुव्वकोडी ।

वद्दाउएणं भंते ! वद्दाउएत्ति
कालओ केवच्चिरं होइ ?

जहणणेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं
पुव्वकोडीतिभागं ।

अभिमुहनामगोएत्ति कालओ
केवच्चिरं होइ ?

जहणणेणं एकं समयं उक्कोसेणं
अंतोमुहुत्तं ।

इयाणि को णओ कं सांखं इच्छइ,
तत्थ णेगमसांगहववहारा तिविहं सांखं
इच्छंति, तं जहा-एगभवियं वद्दाउयं
अभिमुहनामगोत्तं च । उज्जुसुओ दुविहं
सांखं इच्छइ, तं जहा-वद्दाउयं च अभि-
मुहनामगोत्तं च । तिण्णिण सहनया अभि-
मुहनामगोत्तं सांखं इच्छंति । से तं
जाणयसरीरभवियसरीरवरित्ता दव्व-

प्रश्न- ભંતે ! એક ભવિક જીવ 'એક
ભવિક' એવા નામવાળો કાળની અપેક્ષાએ
કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

ઉત્તર- એક ભવિકજીવ જઘન્ય અત-
ર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ એક પૂર્વકોટી સુધી
રહે છે

प्रश्न-ભંતે ! બદ્દાયુષ્કજીવ 'બદ્દાયુષ્ક'
રૂપે કેટલા સમયસુધી રહે છે ?

ઉત્તર- બદ્દાયુષ્કજીવ બદ્દાયુષ્કરૂપે
જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ એક પૂર્વ-
કોટીના ત્રીજાભાગસુધી રહે છે.

प्रश्न-ભંતે ! અભિમુખનામગોત્રશંખનુ
'અભિમુખનામગોત્ર' એવું નામ કેટલા
સમય સુધી રહે છે ?

ઉત્તર-અભિમુખનામગોત્રશંખ જઘન્ય
એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ અતર્મુહૂર્ત સુધી
રહે છે.

સૂત્રકાર હવે સાતનયોમાથી કયા નયો
કયા શખને માને છે તે વિષે કથન કરે છે
નૈગમનય, સત્રહનય અને વ્યવહારનય આ
ત્રણે સ્થૂલદષ્ટિવાળા નયો એક ભવિક,
બદ્દાયુષ્ક અને અભિમુખનામગોત્ર આ ત્રણે
શંખોને માને છે પૂર્વનયની અપેક્ષાએ
વિશુદ્ધઋગ્નુસૂત્રનય બદ્દાયુષ્ક અને અભિ-
મુખનામગોત્ર આ બે પ્રકારના શંખને
સ્વીકારે છે. એકભવિકને અતિ વ્યવહિત

સંખા । સે તં નો આગમઓ દ્વસંખા ।
સે તં દ્વસંખા ।

હોવાથી સ્વીકારતા નથી. ત્રણે શબ્દ નયો
અભિમુખનામજોત્ર શંખને જ શંખ માને
છે. આ રીતે તદ્વ્યતિરિક્તદ્રવશંખનું
સ્વરૂપ જાણવું. આ પ્રમાણે દ્રવ્યશંખનું
વર્ણન પૂર્ણ થયું.

૨૩૧. સે કિં તં ઓવમસંખા ?

૨૩૧.

પ્રશ્ન- ભંતે ! ઔપમ્યસંખ્યાનું
તાત્પર્ય શું છે ?

ઔવમ્મસંખા-ચઉવ્વિહા પળ્ણત્તા,
તં જહા-અત્થિ સંતયં સંતણં ઉવમિજ્જહ,
અત્થિ સંતયં અસંતણં ઉવમિજ્જહ,અત્થિ
અસંતયં સંતણં ઉવમિજ્જહ, અત્થિ અસં
તય અસંતણં ઉવમિજ્જહ । તત્થસંતયં
સંતણં ઉવમિજ્જહ, જહા- સંતા
અરિહંતા સંતણ્હિ પુચ્છેરેહિ સંતણ્હિ
પુચ્છવાહેહિ સંતણ્હિ વચ્છેરેહિ ઉવમિ
ત્તિજ્જં, તં જહા“પુચ્છવાહેવચ્છા ફલિહ
મ્હયા હુંદુહિત્થણિયઘોક્ષા । સિરિવચ્છા-
કય વચ્છા સન્વેઽવિ જિગા ચઉવ્વીસં
॥૧॥’સંતયં અસંતણં ઉવમિજ્જહ, જહા
સંતાઈં નેરહ્યતિરિક્ખજોણિયમણુસ્સ-
દેવાણં આડયાઈં અસંતણ્હિ પલ્લિઓ-
વમ સાગરોવમે હિ ઉવમિજ્જંતિ । અસં-
તયંઅસંતણં ઉવમિજ્જહ, તં જહા-

“ પરિજૂરિયપેરંતં, ચલંતવિટં પહં-
તનિચ્છીરં ।

પત્તંવવસણપત્તં, કાલપ્પત્તં મળ્ણ
ગાહં ॥૧॥

જહ તુબ્બે તહ અમ્હે તુબ્બેઽવિ ચ
હોહિ હા જહા અમ્હે ।

અપ્પાહેહ પહંત, પંહ્યપત્તં કિસ-
લયાણં ॥૨॥

ઉત્તર- ઔપમ્યસંખ્યા-ઉપમા આપી
વસ્તુનો નિર્ણય કરવો, તેના ચાર પ્રકારો છે.
તે આ પ્રમાણે- (૧) સદ્વસ્તુની સદ્વસ્તુના
સાથે ઉપમા આપવી (૨) સદ્વસ્તુની અસદ્
વસ્તુ સાથે ઉપમા આપવી. (૩) અસદ્વસ્તુ-
ની સદ્વસ્તુસાથે ઉપમા આપવી (૪) અસ-
દ્વસ્તુને અસદ્વસ્તુ સાથે ઉપમા આપવી
તેમાં સદ્વસ્તુ સદ્વસ્તુસાથે ઉપમિત કરવી.
તે આ પ્રમાણે છે- સત્ એવા અરિહંત
લગવંતોને સત્ એવા પ્રધાનનગરના કપાટ
આદિસાથે ઉપમિત કરવા જેમકે -અરિહંત
લગવતોના વક્ષ સ્થળ નગરના કપાટ જેવા
અને ભુબ્બઓ પરિઘ ॥ જેવી હોય છે.
તેઓનો નિર્દોષ દુ દ્લિના સ્વર જેવો હોય છે,
વક્ષ સ્થળ શ્રીવત્સથી અકિત હોય છે સદ્-
વસ્તુને અસદ્વસ્તુ સાથે ઉપમિત કરવું તે
ખીજે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે-નારક, તિર્યંચ,
મનુષ્ય અને દેવોનું આયુષ્ય પલ્લોપમ અને
સાગરોપમ પ્રમાણ છે આ કથનમા નૈરયિક
વગેરે જીવોનું આયુષ્ય સદ્રૂપ છે અને
પલ્લોપમ, સાગરોપમ અસદ્રૂપ છે. કારણ
કે તે પલ્લ વગેરેની કલ્પના માત્રથી કલ્પિત
થયેલા છે. અસદ્વસ્તુને સદ્વસ્તુવડે ઉપમિત
કરી તે આ પ્રમાણે - વસંતસમયે જીર્ણ
થયેલા, ડાખળીથી તૂટી ગયેલાં અને વૃક્ષ-
પરથી નીચે પડેલા, શુષ્ક સારભાગવાળા,
અને દુઃખી થયેલા પાદડાએ નવા પાંદડાને
ગાથા કહી- અત્યારે જે હાલતમાં તમે છો

ળવિ અત્થિ ળવિ ય હોહિ,
ઉલ્લાવો કિસયલપહુપત્તાણં ।

ઉવમા સ્વલ્લુ ઇસ કયા, ભવિય-
જળ તિવોહ્ણટ્ટાણ્ણા ॥૩॥”અસંતયં અસંત-
ઈહિ ઉવમિજ્જઈ, જહા સ્વરવિસાણં તહા
સસવિસાણં । સે તં ઓવમ્મસંસા ॥

તે હાલતમાં જ પહેલા અમે હતા, અને
અમે આ સમયે જે સ્થિતિમાં છીએ તે
સ્થિતિમાં તમે પણ એક દિવસ આવશો
આ પ્રમાણે ખરતાં છૂર્ણ પાંદડાએ નવોદ્ગત
કિસલયોને કહ્યું. અત્રે જે પ્રકારે પાંદડાનો
વાર્તાલાપ વર્ણવ્યો છે તે પ્રમાણે પાંદડાઓનો
વાર્તાલાપ સભવી ન શકે તે જ્ઞ દિવસ થયો
નથી અને કોઈ દિવસ થશે નહીં. અહીં લઘ્ય-
જનોને સમજાવવા ઉપમા આપવામાં આવી
છે (અહીં ‘જહા તુવ્મે તહા અમ્હે’ મા
ઉપમાનભૂત કિસલયપત્રોની અવસ્થા સદ્રૂપ
છે અને ઉપમેયભૂત પાંડુ પત્રાવસ્થા અસદ્-
રૂપ છે. અને “તુવ્મે વિયહોહિ હા જહા
અમ્હે’ માં પાંડુપત્રાવસ્થા તત્કાલિક હોવા-
થી સદ્રૂપ છે અને કિસલયાવસ્થા અસદ્રૂપ
છે. અસદ્વસ્તુને અસદ્વસ્તુથી ઉપમિત
કરવી તે આ પ્રમાણે- શશવિષાણુ, ખરવિ-
ષાણુ જેવા જ હોય છે આ પ્રમાણે
ઔપમ્યસંખ્યાનું નિરૂપણ જાણવું

૨૩૨. સે કિં તં પરિમાણસંસા ?

પરિમાણસંસા- દુવિહા પળ્ણત્તા,
તં જહા-કાલિયસુયપરિમાણસંસા દિઠ્ઠિ-
વાયસુયપરિમાણસંસા ય ।

સે કિં ત કાલિયસુયપરિમાણ-
સંસા ?

કાલિયસુયપરિમાણસંસા-અણે-
ગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-પજ્જવસંસા,
અક્કસરસંસા, સંઘાયસંસા પયસંસા,
પાયસંસા, ગાઠાસંસા, મિલોગસંસા,
વેદ્ધસંસા, નિજ્જુત્તિસંસા, અણુઓગ-
દારસંસા, ઉદ્દેસગસંસા, અજ્ઞયણસંસા,

૨૩૨. પ્રશ્ન- ભતે ! પરિમાણુ સખ્યા-
પર્યાયરૂપ સંખ્યાનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- પરિમાણુ સખ્યાના બે પ્રકાર
પર્યાયા છે. જેમકે- (૧) કાલિક શ્રુતપરિ-
માણુસખ્યા અને (૨) દષ્ટિવાદ શ્રુતપરિમા-
ણુસંખ્યા

પ્રશ્ન- ભતે ! કાલિકશ્રુતપરિમાણુ
સંખ્યા શું છે ?

ઉત્તર-કાલિકશ્રુતપરિમાણુસખ્યા અનેક
પ્રકારની છે જેમકે-પર્યાવસખ્યા-પર્યાયોની
સખ્યા, અક્ષરસખ્યા- ‘અકારાદિ’ અક્ષ-
રોની સખ્યા, સઘાતસખ્યા- દ્વયાદિઅક્ષ-
રોના સયોગરૂપ સઘાતની સંખ્યા,
પદસખ્યા- સુખન્ત, તિદ્ધન્તરૂપ પદોની
સખ્યા, પાદસખ્યા-ગાથાના ચતુર્થ અશ

સુયત્સંધસંખ્યા, અંગસંખ્યા । સે તં કાલિયસુયપરિમાણસંખ્યા ?

સે કિં તં દિદ્વિવાયસુયપરિમાણસંખ્યા ?

દિદ્વિવાયસુયપરિમાણસંખ્યા-અણે-ગવિદ્વા પળ્ણત્તા, તં જદ્વા-પજ્જવસંખ્યા જાવ અણુઓગદારસંખ્યા, પાહુડસંખ્યા, પાહુડિયાસંખ્યા, પાહુડપાહુડિયાસંખ્યા, વત્થુસંખ્યા । સે તં દિદ્વિવાયસુયપરિમાણસંખ્યા । સે તં પરિમાણસંખ્યા ।

સે કિં તં જાણણાસંખ્યા ?

જાણણાસંખ્યા-જો જં જાણઈ, તં જદ્વા-સદ્ સદ્ધિઓ, ગણિયં ગણિઓ, નિમિત્તં નેમિત્તિઓ, કાલં કાલણાણી, વેજ્જયં વેજ્જો । સે તં જાણણાસંખ્યા ॥

૨૩૩. સે કિં તં ગણણાસંખ્યા ?

ગણણાસંખ્યા-एक्को गणणं न उवेइ, दुप्पभिइसंखा, तं जहा-संखे-ज्जए असंखेज्जए अणंतए ।

રૂપ પદોની સંખ્યા, ગાથાસંખ્યા- પ્રાકૃતમાં લખાયેલ છંદ વિશેષરૂપ ગાથાની સંખ્યા, શ્લોકસંખ્યા, વેદસંખ્યા- છંદવિશેષની સંખ્યા, નિર્યુક્તિઓની સંખ્યા, અનુયોગદારોની સંખ્યા, ઉદ્દેશકસંખ્યા, અધ્યયન સંખ્યા, શ્રુતસ્કન્ધસંખ્યા, અગસંખ્યા વગેરે કાલિશ્રુત પરિમાણુ સંખ્યા છે. આ સર્વે સંખ્યાત છે.

પ્રશ્ન- ભંતે ! દ્વિવાદશ્રુતપરિમાણુસંખ્યા શું છે ?

ઉત્તર- દ્વિવાદશ્રુત પરિમાણુસંખ્યાના અનેક પ્રકાર કહેવામાં આવ્યા છે, તે આ પ્રમાણે- પર્યવસંખ્યા યાવત અનુયોગદાર સંખ્યા, પ્રાભુતસંખ્યા, પ્રાભુતિકાસંખ્યા, પ્રાભુતપ્રાભુતિકાસંખ્યા અને વસ્તુસંખ્યા. આ પ્રમાણે દ્વિવાદશ્રુતપરિમાણુસંખ્યા અને પરિમાણુસંખ્યાનું સ્વરૂપ જાણવું.

પ્રશ્ન- ભંતે ! જ્ઞાનસંખ્યા શું છે ?

ઉત્તર- જ્ઞાનરૂપસંખ્યા જ્ઞાનસંખ્યા છે. (જ્ઞાનસંખ્યા જે જેને જાણે તે રૂપ હોય છે) તે આ પ્રમાણે- શબ્દને જાણનાર શાબ્દિક, ગણિતને જાણનાર ગણિક, નિમિત્તને જાણનાર નૈમિત્તિક, કાળને જાણનાર કાળજ્ઞાની, વૈદ્યકને જાણનાર વૈદ્ય, આ જ્ઞાન સંખ્યાનું સ્વરૂપ છે.

૨૩૩. પ્રશ્ન- ભંતે ! ગણુનાસંખ્યા શું છે ?

ઉત્તર- ‘આ આટલા છે’ આ રૂપમાં જે ગણુત્રી છે તે ગણુનારૂપ સંખ્યા તે ગણુનાસંખ્યા કહી છે. એક- (૧) ગણુના ન કહેવાય, બે આદિરૂપ ગણુનાસંખ્યા જાણવી. સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંત આ ત્રણ પ્રકારની ગણુના સંખ્યા જાણવી.

સે કિં તં સંખેજ્જણ ?

સંખેજ્જણ-તિવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-જહળ્ણણ ઉક્કોસણ અજહળ્ણમણુ-વ્વકોસણ ।

સે કિં તં અસંખેજ્જણ ?

અસંખેજ્જણ-તિવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-પરિત્તાસંખેજ્જણ જુત્તાસંખેજ્જણ અસંખેજ્જાસંખેજ્જણ ।

સે કિં તં પરિત્તાસંખેજ્જણ ?

પરિત્તાસંખેજ્જણ-તિવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-જહળ્ણણ ઉક્કોસણ અજહળ્ણમણુવ્વકોસણ ।

સે કિં તં જુત્તાસંખેજ્જણ ?

જુત્તા સંખેજ્જણ તિવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-જહળ્ણણ ઉક્કોસણ અજહળ્ણમણુવ્વકોસણ ।

સે કિં તં અસંખેજ્જાસંખેજ્જણ ?

અસંખેજ્જાસંખેજ્જણ તિવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-જહળ્ણણ ઉક્કોસણ અજહળ્ણમણુવ્વકોસણ ।

સે કિં તં અળ્ણંતણ ?

અળ્ણંતણ-તિવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-પરિત્તાળ્ણંતણ જુત્તાળ્ણંતણ અળ્ણંતાળ્ણંતણ ।

પ્રશ્ન- સંખ્યાત શું છે ?

ઉત્તર- સંખ્યાત ત્રણ પ્રકારના પ્રજ્ઞ્યા છે. તે આ પ્રમાણે— (૧) જ્ઞન્યસંખ્યાત (૨) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અને (૩) મધ્યમ સંખ્યાત.

પ્રશ્ન- ભંતે ! અસંખ્યાત શું છે ?

ઉત્તર- અસંખ્યાતના ત્રણ પ્રકાર પ્રજ્ઞ્યા છે. તે આ પ્રમાણે— (૧) પરીત્તાસંખ્યાત (૨) યુક્તસંખ્યાત (૩) અસંખ્યાતાસંખ્યાત.

પ્રશ્ન- પરીતાસંખ્યાત શું છે ?

ઉત્તર- પરીતાસંખ્યાતના ત્રણ પ્રકાર છે. જ્ઞન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ.

પ્રશ્ન- ભંતે ! યુક્તાસંખ્યા શું છે ?

ઉત્તર- યુક્તાસંખ્યાતના ત્રણ પ્રકાર છે- જ્ઞન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ.

પ્રશ્ન- અસંખ્યાતાસંખ્યાત શું છે ?

ઉત્તર- જ્ઞન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ આ ત્રણ પ્રકારે અસંખ્યાતાસંખ્યાત છે

પ્રશ્ન- ભંતે ! અળ્ણંત શું છે ?

ઉત્તર- અળ્ણંતના ત્રણ પ્રકાર છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) પરીતાળ્ણંત (૨) યુક્તાળ્ણંત અને (૩) અળ્ણંતાળ્ણંત.

સે કિ તં પરિત્તાણંતણ ?

પરિત્તાણંતણ-તિવિદ્દે પ્ણત્તે, તં
જહા-જહ્ણણણ ઉક્કોસણ અજહ્ણણમણુ-
ક્કોસણ ।

સે કિ તં જુત્તાણંતણ ?

જુત્તાણંતણ-તિવિદ્દે પ્ણત્તે, તં
જહા-જહ્ણણણ ઉક્કોસણ અજહ્ણણમણુ-
ક્કોસણ ।

સે કિ તં અણંતાણંતણ ?

અણંતાણંતણ-દુવિદ્દે પ્ણત્તે, તં
જહા-જહ્ણણણ અજહ્ણણમણુક્કોસણ ॥

૨૩૪. જહ્ણણયં સંખેજ્જયં કેવદ્દયં હોદ્દ ? ૨૩૪.

દોરૂવવય, તેણં પરં અજહ્ણણમણુ-
ક્કોસયાઈ ઠાણાઈ જાવ ઉક્કોસયં સંખે-
જ્જયં ન પાવદ્દ ।

ઉક્કોસયં સંખેજ્જયં કેવદ્દયં હોદ્દ ?

ઉક્કોસયસ્સ સંખેજ્જયસ્સ પરુ-
વણં કરિસ્સામિ । સે જહાનામણ પલ્લે
સિયા, -એગં જોયણસયસહસ્સં આયામ-
વિવહ્ણંમેણં, તિણિણ જોયણસયસહસ્સાઈ,
સોલસસહસ્સાઈ, દોણિણ ય સત્તાવીસે
જોયણસણ, તિણિણ ય કોસે, અટ્ટાવીસં
ચ ઘણુસયં, તેરસ ય અંગુલાઈ, અદ્દં
અંગુલં કિંચિ વિસેસાહિયં પરિવેલ્લેવેણં

પ્રશ્ન- પેરીતાનંતે શું છે ?

ઉત્તર- જ્ઞન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ
આ ત્રણ સ્વરૂપે પરીતાનંત બાણુવું.

પ્રશ્ન- યુક્તાનંતના કેટલા ભેદ છે ?

ઉત્તર- યુક્તાનંતના ત્રણ પ્રકારે છે-
જ્ઞન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ.

પ્રશ્ન- અનંતાનંત શું છે ?

ઉત્તર- અનંતાનંતના બે પ્રકાર
પ્રરૂપ્યા છે. જેમકે- જ્ઞન્ય અને મધ્યમ.

પ્રશ્ન- ભંતે જ્ઞન્ય સંખ્યાત કેટલા
હોય છે અર્થાત્ કઈ સંખ્યાથી કઈ સંખ્યા
પર્યંત જ્ઞન્ય સંખ્યાત માનવામા આવે છે.

ઉત્તર- બે જ્ઞન્ય સંખ્યાત હોય છે.
તેનાથી પર અર્થાત્ ત્રણ-ચાર યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ
સંખ્યાતનું સ્થાન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી
મધ્યમ સંખ્યાત બાણુવું.

પ્રશ્ન- ભંતે ! ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કેટલા
હોય છે ?

ઉત્તર-ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતની રૂપણા આ
પ્રમાણે છે- અસત્કરૂપના પ્રમાણે એક લાખ
ચોત્તર લાખ, એક લાખ ચોત્તર પહોળો
ત્રણ લાખ, સોળહજાર, બસો સત્તાવીશ
ચોત્તર, ત્રણગાઉ, એકસો અઠ્ઠાવીશ ઘનુષ
અને ૧૩૧ અંગુલથી કાંઈક અધિક પરિધિ-
વાળો કોઈ યથાનામક (અનવસ્થિનામક)
પલ્લ હોય. તે તે સિદ્ધાર્થો-સર્ષપોથી પૂરિત
કરવામાં આવે. તે સર્ષપોથી દ્વીપ-સમુદ્રોના

પણત્તે । સે ણં પલ્લે સિદ્ધત્થયાણં ભરિણ
 તઓ ણં તેહિ સિદ્ધત્થણ્હિ દીવસમુદ્દાણં
 ઉદ્ધારો વેપ્પહ્ । ઇગો દીવે ઇગો સમુદ્દે
 ઇવં પક્કિલ્લપ્પમાણેણં પક્કિલ્લપ્પમાણેણં
 જાવઙ્ગયાદીવમમુદ્દા તેહિ સિદ્ધત્થણ્હિ
 અપ્પુણ્ણા ઇસ ણં ઇવહ્ણ ળેત્તે પલ્લે ।
 પઢમા સલાગા । ઇવઙ્ગયાણં સલાગાણં
 અસંલપ્પાલોગા ભરિયા તદ્દાવિ ઉક્કોસયં
 સંલેજ્જયં ન પાવહ્ણ, જદ્દા કોદિટ્ઠંતો ? સે
 જહાનામણ્ મચ્ચે સિયા આમલ્લાગાણં
 ભરિણ, તત્થ ઇગે આમલ્લા પક્કિલ્લત્તે
 સેઽવિ માણ, અણ્ણેઽવિ પક્કિલ્લત્તે સેઽવિ
 માણ, અન્નેઽવિ પક્કિલ્લત્તે સેઽવિ માણ ।
 ઇવં પક્કિલ્લપ્પમાણેણં પક્કિલ્લપ્પમાણેણં
 હો હી સેઽવિ આમલ્લા જંસિ પક્કિલ્લત્તે સે
 મંચણ ભરિજ્જિહ્ણિ જે તત્થ આમલ્લા ન
 માહિહ્ણ ॥

ઉદ્ધાર ગૃહીત થાય અર્થાત્ પલ્લયામાંથી, એક-
 એક સર્ષપ કાઢી દરેક દ્વીપ-સમુદ્રોમાં એક-
 એક નાખતાં તે પલ્લયાને ખાલી કરવો જંબૂ-
 દ્વીપથી લઈ જે દ્વીપ કે સમુદ્રોમાં અંતિમ
 સર્ષપ પડ્યો છે ત્યાં સુધીના ક્ષેત્રને ખીન્ન
 અનવસ્થિત પલ્લયરૂપ કલ્પિત કરવામાં આવે
 છે પહેલો અનવસ્થિત પલ્લય ખાલી થાય
 ત્યારે એક સર્ષપ શલાકાપલ્લયામાં નાખવામાં
 આવે ત્યાર પછી ખીન્ને અનવસ્થિત પૂર્વરીતે
 ખાલી કરી રિક્તતાસૂચક ખીન્ને સર્ષપ
 શલાકા પલ્લયામાં નાખવામાં આવે, આ ક્રમથી
 જંબૂદ્વીપ પ્રમાણુવાળો શલાકાપલ્લય કઠસુધી
 પૂરિત થઈ જાય અને એવા ઘણા શલાકાપલ્લય
 પૂરિત થઈ જાય ત્યારે પણ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાનુ
 સ્થાન પ્રારંભ થતું નથી તે સમજાવવા દૃષ્ટાંત
 કહે છે કે કેઈ એક મચ્ચ હોય તે આમળા-
 એથી પૂરિત હોય તેમાં જો એક આમળુ
 નાખવામાં આવે તો તે સમાવિષ્ટ થઈ જાય,
 ખીન્નુ નાખવામાં આવે તો તે સમાવિષ્ટ થઈ
 જાય આ પ્રમાણે આમળાં નાખતા-નાખતા
 છેલ્લે એક એવું આમળુ હોય છે કે જે
 નાખવાથી મચ્ચ પરિપૂર્ણ થઈ જાય છે પછી
 આમળું નાખવામાં આવે તો સમાવિષ્ટ થાય
 નહી તેમ વારંવાર નાખવામાં આવેલા
 સર્ષપોથી જ્યારે ‘અસલખ’- ઘણા પલ્લયા
 અતમા આમૂલશીખ પૂરિત થઈ જાય, તેમાં
 એક સર્ષપ જેટલી પણ જગ્યા રહે નહીં ત્યારે
 ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાનું સ્થાન પ્રારંભ થાય છે
 તાત્પર્ય એ છે કે આ સર્ષપોની સંખ્યા
 અને જેટલા દ્વીપ-સમુદ્રો સર્ષપોથી વ્યાપ્ત
 થયા છે તે જાનેની સંખ્યા લેગી કરતા જે
 આવે તેથી એક સર્ષપ અધિક ઉત્કૃષ્ટ
 સંખ્યાત છે જઘન્યસંખ્યા જે અને આ
 ઉત્કૃષ્ટસંખ્યાની વચ્ચેના સ્થાનો મધ્યમ
 સંખ્યાત જાણવા.

૨૩૫. एवामेव उक्तोसए संखेज्जए रूवे २३५.
 पक्खित्ते जहणयं परित्तासंखेज्जयं भवइ,
 तेण परं अजहणमणुक्तोसयाइं ठाणाइं
 जाव उक्तोसयं परित्तासंखेज्जयं न पावइ ।

उक्तोसयं परित्तासंखेज्जयं केवइयं
 होइ ?

जहणयं परित्तासंखेज्जयं जह-
 णयपरित्तासंखेज्जमेत्ताणंरासीणं अण-
 मणव्भासो रूवूणो उक्तोसं परित्तासं-
 खेज्जय होइ, अहवा जहणयं
 जुत्तासंखेज्जयं रूवूणं उक्कोसयं परि-
 त्तासंखेज्जयं होइ ।

जहणयं जुत्तासंखेज्जय केवइयं
 होइ ?

जहणयपरित्तासंखेज्जयमेत्ताणं
 रासीणं अणमणव्भासो पडिपुणो
 जहणयं जुत्तासंखेज्जयं होइ, अहवा
 उक्तोसए परित्तासंखेज्जए रूवं पक्खित्तं
 जहणयं जुत्तासंखेज्जयं होइ । आव-

સૂત્રકાર અસંખ્યાતનું વર્ણન કરતાં કહે
 છે કે અસંખ્યાતની પ્રરૂપણા કરતાં પૂર્વકપિત
 અનવસ્થિતની પ્રરૂપણા કરી લેવી. ઉત્કૃષ્ટ
 સંખ્યાતમાં એક સર્ષપ પ્રક્ષેપ કરવું ભેદએ
 અને તેજ જઘન્ય પરીતાસંખ્યાતનું પ્રમાણ
 હોય છે. ત્યાર પછી મધ્યમ પરીતાસંખ્યા-
 તના સ્થાને હોય છે, તે ઉત્કૃષ્ટ પરીતા-
 સંખ્યાત આવે ત્યાં સુધી હોય છે.

પ્રશ્ન- ભંતે ! ઉત્કૃષ્ટપરીતાસંખ્યાતનું
 પ્રમાણ શું છે ?

ઉત્તર- જઘન્ય પરીતાસંખ્યાતનું જેટલું
 પ્રમાણ છે તે પ્રમાણ માત્ર રાશિને સ્થાપિત
 કરી પરસ્પર ગુણિત કરવી કલ્પનાથી માને
 કે જઘન્ય પરીતાસંખ્યાતનું પ્રમાણ ૫ છે.
 આ પાંચને પાંચવાર સ્થાપિત કરી પરસ્પર
 ગુણાકાર કરવાથી $૫ \times ૫ = ૨૫$, $૨૫ \times ૫ = ૧૨૫$
 $૧૨૫ \times ૫ = ૬૨૫$, $૬૨૫ \times ૫ = ૩૧૨૫$ સંખ્યા
 આવે આ સંખ્યાને વાસ્તવિકરૂપમાં અસં-
 ખ્યાતના સ્થાને નાણવી ભેદએ. તેમાંથી
 એક એકો કરવાથી તે ઉત્કૃષ્ટ પરીતાસંખ્યાત
 ગણ ૧ છે. અને એક એકો કરવામા ન
 આવે તો જઘન્ય યુક્તાસંખ્યાત રૂપ મનાય
 છે અથવા જઘન્ય યુક્તાસંખ્યાતમાંથી એક
 એકો કરવાથી ઉત્કૃષ્ટ પરીતાસંખ્યાતનું
 પ્રમાણ થાય છે.

પ્રશ્ન- જઘન્ય યુક્તાસંખ્યાતનું સ્વરૂપ
 કેવું છે ?

ઉત્તર- જઘન્ય પરીતાસંખ્યાતની
 જેટલી રાશિઓ છે તેને પરસ્પર ગુણિત
 કરતાં જે સંખ્યા આવે તે પરિપૂર્ણ સંખ્યા જ
 જઘન્ય યુક્તાસંખ્યાત છે અથવા ઉત્કૃષ્ટ
 પરીતાસંખ્યાતનું જે પ્રમાણ છે તેમા એક

लियावि तत्तिया चैव, तेण परं अज-
हणमणुकोसयाई ठाणाई जाव उक्को-
सयं जुत्तासंखिज्जयं न पावड ।

उक्कोसयं जुत्तासंखिज्जयं केवइयं
होइ ?

जहणणणं जुत्तासंखिज्जणं आव-
लिया गुणिया अणमण्णवभासो रूवृणो
उक्कोसयं जुत्तासंखिज्जयं होइ, अहवा
जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं रूवृणं
उक्कोसयं जुत्तासंखिज्जयं होइ ।

जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं
केवइयं होइ ?

जहणणणं जुत्तासंखिज्जणं आव-
लिया गुणिया अणमण्णवभासो पट्टि-
पुण्णो जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं
होइ, अहवा उक्कोसयं जुत्तासंखिज्जणं रूपं
पविस्सत्तं जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं
होइ, अहवा उक्कोसयं जुत्तासंखिज्जणं
रूपं पविस्सत्तं जहणयं असंखेज्जा-
संखेज्जयं होइ । तेण परं अजहणमणु-
कोसयाई ठाणाई जाव उक्कोसयं
असंखेज्जासंखेज्जाणं न पावड ।

उक्कोसयं असंखेज्जासंखेज्जयं
केवइयं होइ ?

जहणणणं असंखेज्जासंखेज्जणं आव-
लिया गुणिया अणमण्णवभासो रूवृणो
उक्कोसयं असंखेज्जासंखेज्जयं होइ,

उक्कोसयं जहणयं जुत्तासंखिज्जयं प्रमा-
थाय छे, आवडिडा पणु जहणयं जुत्ता-
संखिज्जयं तुला समय प्रमाणावणी जहणणी,
मध्यम जुत्तासंखिज्जयं अतो जहणयं
जुत्तासंखिज्जयं उक्कोसयं जुत्तासंखिज्जयं न
आवे त्यां सुधी जहणवा.

प्रश्न- जते ! उक्कोसयं जुत्तासंखिज्जयं
केवइयं होइ ?

उत्तर- जहणयं जुत्तासंखिज्जयं आव-
डिडाणी अथात् जहणयं जुत्तासंखिज्जयं अतो
शुद्धित करवाणी नो गति आवे नेमाणी उक्को-
सयं तेण उक्कोसयं जुत्तासंखिज्जयं छे मध्यम
जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं छे, नेमाणी
अथ गेओ करवाणी उक्कोसयं जुत्तासंखिज्जयं
थाय छे.

प्रश्न- जते ! जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं
केवइयं होइ ?

उत्तर- जहणयं जुत्तासंखिज्जयं अतो
आवडिडाने शुद्धित करवाणी नो जहणयं आवे
ते पविस्सत्तं जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं
अथवा उक्कोसयं जुत्तासंखिज्जयं अथवा
उक्कोसयं जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं
उक्कोसयं जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं
उक्कोसयं जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं
उक्कोसयं जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं
उक्कोसयं जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं
उक्कोसयं जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं

प्रश्न- जते ! उक्कोसयं असंखेज्जासंखेज्जयं
केवइयं होइ ?

उत्तर- जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं आव-
डिडाणी अथात् जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं अतो
शुद्धित करवाणी नो गति आवे नेमाणी उक्को-
सयं तेण उक्कोसयं असंखेज्जासंखेज्जयं छे मध्यम
जहणयं असंखेज्जासंखेज्जयं छे, नेमाणी
अथ गेओ करवाणी उक्कोसयं असंखेज्जासंखेज्जयं
थाय छे.

અહવા જહ્વણયં પરિત્તાણંતયં સ્વૂણં
ઉક્કોસયં અસંખજ્ઞાસંખજ્ઞયં હોઈ ॥

કરવાથી જે સંખ્યા થાય તેજ ઉત્કૃષ્ટ
અસંખ્યાતાસંખ્યાત છે અથવા જઘન્ય
પરીતાનંતમાથી એક ઓછો કરવાથી ઉત્કૃષ્ટ
અસંખ્યાતાસંખ્યાત થાય છે.

૨૩૬. જહ્વણયં પરિત્તાણંતયં કેવદ્વયં હોઈ ? ૨૩૬.

પ્રશ્ન- ભંતે ! જઘન્ય પરીતાનંતનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

જહ્વણય અસંખજ્ઞાસંખજ્ઞયમેત્તાણં
રાસીણં અણમણ્ણવ્ભાસો પહિપુણ્ણો
જહ્વણયંપરિત્તાણંતયં હોઈ, અહવા
ઉક્કોસણ અસંખજ્ઞાસંખજ્ઞણ સ્વં
પક્વિસત્તં જહ્વણયં પરિત્તાણંતયં હોઈ ।
તેણં પર અજહ્વણમણ્ણુકોસયાઈ ઠાણાઈ
જાવ ઉક્કોસયં પરિત્તાણંતયં ણ પાવઈ ।

ઉત્તર-જઘન્ય અસંખ્યાતાસંખ્યાતની
જે રાશિઓ છે તેને પરસ્પર અભ્યાસરૂપમાં
શુભિત કરવાથી જે સંખ્યા આવે તે પરિપૂર્ણ
સંખ્યા જ જઘન્ય પરીતાનંત છે અથવા
ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતાસંખ્યાતમાં એક ઉમેર-
વાથી જઘન્ય પરીતાન ત થાય છે. ત્યારપછી
મધ્યમપરીતાનંતના સ્થાનો હોય છે તે
ઉત્કૃષ્ટ પરીતાનંતનું સ્થાન ન આવે ત્યા
સુધી હોય છે

ઉક્કોસયં પરિત્તાણંતયં કેવદ્વયં
હોઈ ?

પ્રશ્ન- ભંતે ! ઉત્કૃષ્ટ પરીતાન તનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

જહ્વણયપરિત્તાણંતયમેત્તાણં રાસી-
ણં અણમણ્ણવ્ભાસો સ્વૂણો ઉક્કોસયં
પરિત્તાણંતયં હોઈ, અહવા જહ્વણયં
જુત્તાણંતયં સ્વૂણં ઉક્કોસયં પરિત્તાણં-
તયં હોઈ ?

ઉત્તર- જઘન્યપરીતાનંતની જેટલી
રાશિઓ છે તેને પરસ્પર અભ્યાસરૂપે
શુભિત કરી તેમાંથી એક અંક ન્યૂન કરવાથી
ઉત્કૃષ્ટપરીતાનંત થાય છે. અથવા જઘન્ય-
યુક્તાન તમાથી એક ન્યૂન કરવાથી ઉત્કૃષ્ટ
પરીતાન ત બને છે

જહ્વણયં જુત્તાણંતયં કેવદ્વયં
હોઈ ?

પ્રશ્ન- જઘન્યયુક્તાનતનું પ્રમાણ
કેટલું હોય છે ?

જહ્વણયપરિત્તાણંતયમેત્તાણં રાસી-
ણં અણમણ્ણવ્ભાસો પહિપુણ્ણો જહ્વણયં
જુત્તાણંતયં હોઈ, અહવા ઉક્કોસણ
પરિત્તાણંતણ સ્વં પક્વિસત્તં જહ્વણયં
જુત્તાણંતયં હોઈ । અભવસિદ્ધિયાવિ
તત્તિયાહોતિ । તેણ પરં અજહ્વણ મણ્ણ-

ઉત્તર- જઘન્યપરીતાનંત જેટલા
સર્પપોનો પરસ્પર અભ્યાસરૂપમાં શુભિત
કરવાથી જે સંખ્યા આવે તે પરિપૂર્ણસંખ્યા-
જ જઘન્ય યુક્તાનંત છે. અથવા ઉત્કૃષ્ટ
પરીતાનંતમા એક સર્પપ પ્રક્ષિપ્ત કરવાથી
જઘન્યયુક્તાનંત થઈ જાય છે. અભવસિ-

વક્રોસયાઈ ઠાણાઈ જાવ ઉક્કોસયં
જુત્તાણંતયં ણ પાવડ

ઉક્કોસયં જુત્તાણંતયં કેવડયં
હોઈ ?

જહ્ણણણં જુત્તાણંતણં અમ્-
વસિદ્ધિયા ગુણિયા અણમણ્ણભાસો
રૂવૂણો ઉક્કોસયં જુત્તાણંતયં હોઈ,
અહવા જહ્ણણયં અણંતાણંતયં રૂવૂણં
ઉક્કોસયં જુત્તાણંતયં હોઈ ।

જહ્ણણયં અણંતાણંતયં કેવડયં
હોઈ ?

જહ્ણણણં જુત્તાણંતણં અમ્વસિ-
દ્ધિયા ગુણિયા અણમણ્ણભાસો પહ્ણિ-
પુણ્ણો જહ્ણણયં અણંતાણંતયં હોઈ,
અહવા ઉક્કોસયં જુત્તાણંતયં રૂવ
પક્કિલ્લચં જહ્ણણયં અણંતાણંતયં હોઈ,
તેણ પરં અજહ્ણણમણુક્કોસયાઈ
ઠાણાઈ । સે તં ગણ્ણાસંખા ।

૨૩૭. સે કિ તં ભાવસંખા ?

ભાવસંખા-જે ઇમે જીવા સંખ-
ગઈનામગોત્તાઈ કમ્માઈ વેદેતિ । સે તં
ભાવસંખા । સે તં સંખાપમાણે
સે તં ભાવપ્પમાણે । સે તં પમાણે
પમાણેત્તિ પયં સમત્તં ॥

દ્ધકો પણ જઘન્યયુક્તાનંત જેટલા છે.
સારપછી મધ્યમયુક્તાનંતાના સ્થાનો જ્યાં
સુધી ઉત્કૃષ્ટયુક્તાનંતનું પ્રમાણ ન આવે
ત્યા સુધી છે.

પ્રશ્ન- ભતે ! ઉત્કૃષ્ટયુક્તાનંતનું
પ્રમાણ કેટલું હોય છે ?

ઉત્તર- જઘન્યયુક્તાનંતથી અભવ-
સિદ્ધકો-જઘન્યયુક્તાન તને પરસ્પર ગુણિત
કરવાથી જે રાશી આવે તેમાથી એક ન્યૂન
કરવાથી જે સખ્યા આવે તે ઉત્કૃષ્ટયુક્તાન ત
છે અથવા જઘન્ય અનતાનતમાથી એક
ન્યૂન કરવાથી ઉત્કૃષ્ટયુક્તાન ત થાય છે

પ્રશ્ન- ભતે ! જઘન્યઅનતાન તનું
પ્રમાણ કેટલું હોય છે ?

ઉત્તર- જઘન્યયુક્તાન ત સાથે અભ-
વસિદ્ધકને ગુણિત જે કરવાથી સખ્યા
આવે તે પરિપૂર્ણ સંખ્યાજ જઘન્યઅનંતા-
ન તનું પ્રમાણ છે. અથવા ઉત્કૃષ્ટયુક્તાન ત-
મા એક ઉમેરવાથી જઘન્ય અનતાનંત
થાય છે. જઘન્યઅનતાન ત પછી બધા-
સ્થાનો મધ્યમઅનતાનંતના હોય છે કારણ
કે ઉત્કૃષ્ટઅનતાનંત હોતું નથી. આ પ્રમાણે
ગણનાસંખ્યાનું નિરૂપણ પૂર્ણ થયું.

૨૩૭

પ્રશ્ન- ભતે ! ભાવશખ્યું છે ?

ઉત્તર- આ જે જીવો જાળનામક ગેઈ-
ન્દિયનામકગતિનામ અને નીચગોત્ર કર્મને
વેદી રહ્યા છે તે ભાવશખ્યું છે. આ રીતે
સખ્યાપ્રમાણ સમાપ્ત થયું આની સમાપ્તિ
થવાથી ભાવપ્રમાણ પણ સમાપ્ત થયેલ
બણ્યું.

ઉપક્રમનો ચતુર્થલેહ-વકતવ્યતા

૨૬૮. સે કિ તં વત્તવ્વયા ?

વત્તવ્વયા-તિવિહા પ્ણત્તા, તં
જહા-સસમયવત્તવ્વયા પરસમયવત્તવ્વયા
સસમયપરસમયવત્તવ્વયા ।

સે કિં તં સસમયવત્તવ્વયા ?

સસમયવત્તવ્વયા-જત્થ ણં સસ-
મપ્ આઘવિજ્જહ્ પ્ણવિજ્જહ્ પરુવિજ્જહ્
દંસિજ્જહ્ નિદંસિજ્જહ્ ઉવદંસિજ્જહ્ ।
સે તં સસમયવત્તવ્વયા ।

સે કિ તં પરસમયવત્તવ્વયા ?

પરસમયવત્તવ્વયા-જત્થ ણં પર-
સમપ્ આઘવિજ્જહ્ જાવ ઉવદંસિજ્જહ્ ।
સે તં પરમયવત્તવ્વયા ।

સે કિં તં સસમયપરસમયવત્ત-
વ્વયા ?

સસમયપરસમયવત્તવ્વયા જત્થ
ણં સસમપ્ પરસમપ્ આઘવિજ્જહ્ જાવ
ઉવદંસિજ્જહ્ । સે તં સસમયપરસમય-
વત્તવ્વયા ।

૨૩૮.

પ્રશ્ન- પૂર્વપ્રકાન્ત ઉપક્રમના ચતુર્થલેહ
વકતવ્યતાનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- વકતાવ્યતા એટલે અધ્યયન
આદિ સંબંધી એક એક અવયવના પ્રતિ-
નિયત અર્થનું મથાસંલવ કથન કરવું. તેના
ત્રણ પ્રકાર છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) સ્વસ-
મયવકતવ્યતા, (૨) પરસમયવકતવ્યતા અને
(૩) સ્વસમય-પરસમયવકતવ્યતા.

પ્રશ્ન- ભંતે! સ્વસમયવકતવ્યતા શું છે ?

ઉત્તર- સ્વસમયવકતવ્યતા આ પ્રમાણે
છે- સ્વસિદ્ધાંતનું કથન, પ્રજ્ઞાપન, પ્રરૂપણ,
દર્શન, નિદર્શન અને ઉપદર્શન કરવું તે
સ્વસમયવકતવ્યતા છે.

પ્રશ્ન- ભંતે! પરસમયવકતવ્યતા શું છે ?

ઉત્તર- પરસમયવકતવ્યતા આ પ્રમાણે
છે.- ન્યાં પરસિદ્ધાંતો-અન્યમતોના સિદ્ધા-
તોનું કથન યાવત્ ઉપદર્શન કરવામા આવે
છે તે પરસમયવકતવ્યતા છે

પ્રશ્ન- ભંતે! સ્વસમય-પરસમયવકત-
વ્યતા શું છે ?

ઉત્તર- સ્વસમય-પરસમયવકતવ્યતા
આ પ્રમાણે છે- જે વકતવ્યતામાં સ્વસિ-
દ્ધાંત અને પરસિદ્ધાંત બંનેનું કથન યાવત્
ઉપદર્શન કરવામાં આવતું હોય તે સ્વસમય-
પરસમયવકતવ્યતા છે. હવે આ ત્રણ વકત-
વ્યતામાથી કંઈ વકતવ્યતાને કયો નય
સ્વીકારે છે તેનું પ્રરૂપણ કરવામાં આવે છે.
અનેક ગમેમાં તત્પર એવો નૈગમનય,

इयाणीं को णओ कं वत्तव्वयं
इच्छइ ?

તત્થ ણેગમસંગહવવહારા તિવિહ
વત્તવ્વયં ઇચ્છંતિ, તં જહા-સસમયવ-
ત્તવ્વયં પરસમયવત્તવ્વયં સસમયપરસ-
મયવત્તવ્વય । ઉજ્જુસુઓ દુવિહ' વત્ત-
વ્વયં ઇચ્છइ, તં જહા-સસમયવત્તવ્વયં
પરસમયવત્તવ્વયં । તત્થ ણં જા સા સસ-
મયવત્તવ્વયા સા સસમયં પવિદ્ધા, જા
સા પરસમયવત્તવ્વયા સા પરસમયં
પવિદ્ધા, તમ્હા દુવિહા વત્તવ્વયા । નત્થિ
તિવિહા વત્તવ્વયા । તિણિ સદ્દણયા ઈણં
સસમયવત્તવ્વયં ઇચ્છંતિ નત્થિ પરસ-
મયવત્તવ્વયા, કમ્હા ? જમ્હા પરસમય
અણદ્દે અહેજ્ઞ અસવ્ભાવે અકિરિણ
ઉમ્મમ્મો અણુવણ્ણે મિચ્છાદસણમિ-
તિકદ્દે, તમ્હા સવ્વા સસમયવત્તવ્વયા,
ણત્થિ પરસમયવત્તવ્વયા, ણત્થિ સસ-
મયપરસમયવત્તવ્વયા । સે ત્તં વત્તવ્વયા ।

सर्वार्थसंग्राहक एवो संग्रहणय एने लोके
व्यवहार मुञ्च्य प्रवृत्ति करवाभां तत्पर
एवो व्यवहारणय त्रणे वक्तव्यता-एटले
के स्वसमयवक्तव्यता, परसमयवक्तव्यता,
एने स्वसमय-परसमयवक्तव्यताने स्वीकारे
छे. ऋगुसूत्रणय स्वसमय एने परसमय
आ ए वक्तव्यताएने मान्य राणे छे
केभके ए स्वसमय-परसमयवक्तव्यता छे
तेमांथी स्वसमयवक्तव्यता प्रथम लेहमा
एने परसमयवक्तव्यता द्वितीयलेहमा
अन्तर्भूत थरु णय छे. माटे वक्तव्यताना
ए लेह छे, त्रणु नहुँ त्रणे शब्दनयो एके
स्वसमयवक्तव्यता ने ए मान्य करे छे.
तेमना मते परसमयवक्तव्यता नथी,
कारणु के परसमय छे ते अनर्थ, अहेतु,
असद्भाव, अक्रिय (निष्क्रिय), उन्मार्ग,
कुडिपदेशक, मिथ्यादर्शनरूप छे माटे परस-
मयवक्तव्यता नथी. आ प्रमाणे वक्तव्यता
विषयक कथन छे

ઉપક્રમનો પાંચમો લેહ-અર્થાધિકાર

૨૩૯. સે કિં તં અત્થાહિગારે ?

અત્થાહિગારે-જો જસ્સ અજ્ઞ-
યણસ્સ અત્થાહિગારો, તં જહા-“સાવ-
જ્જજોગાવિરઈ, ઉક્કિત્તણ ગુણવઓ ય
પહિવત્તી । સ્વલિયસ્સ નિદ્દણા વણતિ-
ગિચ્છ ગુણધારણા ચેવ ॥૧॥ ” સે તં
અત્થાહિગારે ।

૨૩૯. પ્રશ્ન- ઉપક્રમના પાંચમા લેહ અર્થા-
ધિકારનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર-આવશ્યકસૂત્રના જે અધ્યયનનો
જે અર્થ છે તે તેનો અર્થાધિકાર કહેવાય
જેમ-(૧) પ્રથમ સામાયિકઅધ્યયનનો અર્થ
સાવધયોગ વિરતિ એટલે માવધવ્યાપારનો
ભાગ છે (૨) અતુર્વિ શતિસ્તવનામના ખીન્ન
અધ્યયનનો અર્થ સ્તુતિ કરવું-ઉત્કૃષ્ટનરૂપ
છે. (૩) વદના નામના ત્રીન્ન અધ્યયનનો
અર્થ ગુણવાન્ પુરુષોન્ન સન્માન કરવું તે છે
(૪) પ્રતિક્રમણુ અધ્યયનમા આચારથી થયેલ
સ્ખલનાની નિદા કરવાનો અર્થાધિકાર છે

(૫) કાર્યોત્સર્ગ અધ્યયનમાં ત્રણુચિકિત્સા નામનો અર્થાધિકાર છે. અર્થાત્ જેમ શરીરમાં ઘા થઈ જાયતો સ્વાસ્થ્યને માટે ચિકિત્સા કરાય છે તેમ આચારમાં દોષ થઈ જાયતો પ્રાયશ્ચિત્તદ્વારા તેના પ્રતિકારનો અધિકાર છે. (૬) પ્રત્યાખ્યાન અધ્યયનનો ગુણુધારણુ કરવારૂપ અર્થાધિકાર છે. આ પ્રમાણે અર્થાધિકાર વિષયક કથન છે.

૨૪૦. સે કિં તં સમોયારે ?

સમોયારે—હવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-ગામસમોયારે ઠવણાસમોયારે દ્વ્વ-સમોયારે સ્વેત્તસમોયારે કાલસમોયારે ભાવસમોયારે । નામઠવણાઓ પુવ્વં વળ્ણિયાઓ જાવ-સે તં ભવિયસરીર-દ્વ્વસમોયારે ।

સે કિં તં જાણયસરીરભવિય-સરીરવહરિત્તે દ્વ્વસમોયારે ?

જાણયસરીરભવિયસરીરવહરિત્તે દ્વ્વસમોયારે—તિવિદ્ધે પળ્ણત્તે, તં જહા-આયસમોયારે પરસમોયારે તદ્દમયસમો-યારે । મલ્લદ્વ્વાવિ ણં આયસમોયારેણં આચભાવે સમોયરંતિ, પરસમોયારેણં જહા કુંઠે વદરાણિ, તદ્દમયસમોયારેણં જહા વરે સંમો, આચભાવે ય જહા વઢે સીવા આચભાવે ય । અહવા જાણયસ-રીરભવિયસરીરવહરિત્તે દ્વ્વસમોયારે દ્વિદ્ધે પળ્ણત્તે. તં જહા-આયસમોયારે ય

૨૪૦. પ્રશ્ન— ભંતે ! ઉપક્રમના છઠ્ઠા પ્રકાર સમવતારનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર— વસ્તુઓનો સ્વમાં, પરમા તેમજ બંનેમાં અન્તર્ભાવ વિષયક વિચાર કરવો તે સમવતાર, તેના છ પ્રકારો છે તે આ પ્રમાણે— (૧) નામસમવતાર (૨) સ્થાપના સમવતાર (૩) દ્રવ્યસમવતાર (૪) ક્ષેત્રસમવતાર (૫) કાલસમવતાર અને (૬) ભાવસમવતાર આ છમાથી નામ અને સ્થાપનાનું વર્ણન તો જેવી રીતે આવશ્યકમા કહ્યું તેમજ જાણુવું યાવત્ જ્ઞાયકશરીર-લબ્ધશરીર દ્રવ્યસમવતાર સુધી તેમજ.

પ્રશ્ન— ભંતે ! જ્ઞાયકશરીર-લબ્ધશરીર વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યસમવતાર શુ છે ?

ઉત્તર— તદ્વ્યતિરિક્ત સમવતારના ત્રણુ પ્રકાર પ્રરૂપવામા આવેલ છે, તે આ પ્રમાણે— (૧) આત્મસમવતાર (૨) પગ્ગસમવતાર (૩) તદ્દુભયસમવતાર નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ સર્વદ્રવ્યોનો વિચાર કરીએ તો સર્વદ્રવ્યો પોતાના સ્વરૂપમાંજ રહે છે. (કારણુ કે નિરૂપથી કોઈ દ્રવ્ય ભિન્ન નથી.) વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે તો જેમ કુંડામા ઘોર રહે છે તેમ સર્વદ્રવ્યો પરમાં રહે છે તદ્દુભયસમવતારનો વિચાર કરીએ તો સમસ્તદ્રવ્યો

તદુભયસમોયારે ય । ચડસદ્વિયા આય-
સમોયારેણં આયભાવે સમોયરઙ્, તદુ-
ભય સમોયારેણં વત્તીસિયાણ, સમોયરઙ્
આયભાવે ય । વત્તીસિયા આયસમો-
યારેણં આયભાવે સમોયરઙ્,
તદુભયસમોયારેણં સોલસિયાણ
સમોયરઙ્ આયભાવે ય । સોલસિયા
આયસમોયારેણં આયભાવે સમોયરઙ્,
તદુભયસમોયારેણં અદ્દમાઙ્યાણ સમોયરઙ્
આયભાવે ય । અદ્દમાઙ્યા આયસમો-
યારેણં આયભાવે સમોયરઙ્, તદુભય-
સમોયારેણં ચડમાઙ્યાણ સમોયરઙ્
આયભાવે ય । ચડમાઙ્યા આયસમોયા-
રેણં આયભાવે સમોયરઙ્, તદુભયસમો-
યારેણં અદ્દમાણીણ સમોયરઙ્ આયભાવે
ય । અદ્દમાણી આયસમોયારેણં આય-
ભાવે સમોયરઙ્, તદુભયસમોયારેણં
માણીણ સમોયરઙ્ આયભાવે ય । સે તં
જાણયસરીરભવિયસરીરવઙ્રિત્તે દન્વસ-
મોયારે । સે તં નો આગમઓ દન્વસ-
મોયારે । સે તં દન્વસમોયારે ।

આત્મભાવ અને પરભાવમાં રહે છે જેમ
ધરમા સ્તમ્ભ રહે છે તે પરસમવતાર અને
સ્તમ્ભ પોતાના સ્વરૂપમા રહે છે તે આત્મ-
સમવતાર શ્રીવા ઘટમાં અને પોતાનામાં
રહે છે અથવા જાયકશરીર-લવ્યશરીર
વ્યતિરિક્ત જે દ્રવ્યસમવતાર છે તેના બે
પ્રકાર છે તે આ પ્રમાણે- (૧) આત્મસમ-
વતાર અને (૨) તદુભયસમવતાર દ્વિપ્રકારથી
વિષયને સ્પષ્ટ કરતા સૂત્રકાર કહે છે- જેમ
આર પલ પ્રમાણુવાળી ચતુષ્ષઠિકા અર્ધ-
માણિકના ચોસઠમા ભાગરૂપ આત્મભાવમાં
રહે છે અને તદુભયસમવતારની અપેક્ષાએ
આઠપલ પ્રમાણુવાળી દ્વાત્રિંશિકા પણુ રહે
છે અને પોતાના નિબરૂપમાં પણુ રહે છે.
અષ્ટપલ પ્રમાણુયુક્ત દ્વાત્રિંશિકા આત્મસમ-
વતારની અપેક્ષાએ આત્મભાવમાં રહે છે
અને ઉભયસમવતારની અપેક્ષાએ ષોડશ-
પ્રમાણુવાળી પોડશિકામા પણુ રહે છે. અને
પોતાના ભાવમા પણુ રહે છે તેમજે જે
અષ્ટભાગિકા છે, તે આત્મસમવતારની અપે-
ક્ષાએ આત્મભાવમા રહે છે, અને તદુભય-
સમવતારની અપેક્ષાએ ચતુર્ભાગિકામા પણુ
રહે છે અને આત્મભાવમા પણુ રહે છે.
ચતુર્ભાગિકા આત્મસમવતારની અપેક્ષાએ
આત્મભાવમાં રહે છે અને તદુભયસમવ-
તારની અપેક્ષાએ અર્ધમાણીમાં પણુ રહે છે,
અને આત્મભાવમા પણુ રહે છે. અર્ધમાણી
આત્મસમવતારની અપેક્ષાએ આત્મભાવમા
રહે છે તદુભયસમવતારની અપેક્ષાએ
માનીમા પણુ રહે છે અને આત્મભાવમાં
પણુ રહે છે. [માની, અર્ધમાની, ચતુર્ભા-
ગિકા વગેરે મગધદેશના માપવિશેષ છે.]
આ રીતે જાયકશરીર-લવ્યશરીર વ્યતિરિક્ત
દ્રવ્યસમવતાર હોય છે. આ પ્રમાણે નોઆ-
ગમદ્રવ્ય સમવતારના ત્રણુ ભેદોનું વર્ણન
પૂર્ણ થતા દ્રવ્યસમવતારનું પ્રરૂપણુ પૂર્ણ
થયું.

૨૪૧. સે કિં તં સ્વેત્તસમોયારે ?

સ્વેત્તસમોયારે—દુવિદ્ધે પળ્ણત્તે, તં જહા—આયસમોયારે ય તદ્દુભયસમોયારે ય । મરહેવાસે આયસમોયારેણ આયમાવે સમોયરઙ્ગ, તદ્દુભયસમોયારેણં જંતુદ્ધીવે સમોયરઙ્ગ આયમાવે ય । જંતુદ્ધીવે આયસમોયારેણં આયમાવે સમોયરઙ્ગ, તદ્દુભયસમોયારેણં તિરિયલ્લોષ સમોયરઙ્ગ આયમાવે ય । તિરિયલ્લોષ આયસમોયારેણં આયમાવે સમોયરઙ્ગ, તદ્દુભયસમોયારેણં લોષ સમોયરઙ્ગ આયમાવે ય । સે તં સ્વેત્તસમોયારે ।

સે કિં તં કાલસમોયારે ?

કાલસમોયારે—દુવિદ્ધે પળ્ણત્તે, તં જહા—આયસમોયારે ય તદ્દુભયસમોયારે ય । સમ્પ આયસમોયારેણં આયમાવે સમોયરઙ્ગ, તદ્દુભયસમોયારેણં આવલિયાપ્ સમોયરઙ્ગ આયમાવે ય । ઈવમાણાપાણૂ યોવે લવે મુહુત્તે અઠોરસો પવરે માસે ઝઝ અયણે સવચ્છરે જુગે વાસમ્પ વાસસહસ્સે વાસસયસહસ્સે પુલ્લંગે પુલ્લંગે તુલ્લિંગે તુલ્લિંગે અડહંગે અડહંગે અવવંગે અવવે હૂહંગે હૂહૂપ્ ઉપ્પલંગે ઉપ્પલે પડમંગે પડમે ણલ્લિંગે ણલ્લિંગે અચ્છનિરંગે અચ્છનિરે અડઅંગે અડઅ નરઅંગે નરઅ પડઅંગે પડઅ ચ્છલ્લિંગે ચ્છલ્લિયા સીમપહેલ્લિંગે સીમપહેલ્લિયા પલ્લિઆવમે માગરોવમે આપમમોયારેણં આયમાવે સમોયરઙ્ગ તદ્દુભયસમોયારેણં ઓસપ્પિર્ણીરસ્સ-

૨૪૧. પ્રશ્ન— ભંતે ! ક્ષેત્રસમવતાર શું છે ?

ઉત્તર— ધર્માદિકદ્રવ્યોની જ્યા વૃત્તિ હોય અર્થાત્ ધર્માદિકદ્રવ્યોનો જ્યા નિવાસ છે તે ક્ષેત્રસમવતાર. તેના બે પ્રકાર છે. તે આ પ્રમાણે— [૧] આત્મસમવતાર અને [૨] તદુભયસમવતાર આત્મસમવતારની અપેક્ષાએ ભરતક્ષેત્ર આત્મભાવમાં રહે છે. તદુભયસમવતારની અપેક્ષાએ જંબૂદ્વીપમાં પણ રહે છે, અને આત્મભાવમાં પણ રહે છે. જંબૂદ્વીપ આત્મસમવતારની અપેક્ષાએ આત્મભાવમાં રહે છે અને તદુભયસમવતારની અપેક્ષાએ તિર્યકલોકમાં પણ રહે છે અને નિજસ્વરૂપમાં પણ રહે છે. તિર્યકલોક આત્મસમવતારની અપેક્ષાએ આત્મભાવમાં રહે છે અને તદુભયસમવતારની અપેક્ષાએ લોકમાં પણ રહે છે અને આત્મભાવમાં પણ રહે છે આ પ્રમાણે ક્ષેત્રસમવતાર છે

પ્રશ્ન— ભંતે ! કાળસમવતાર શું છે ?

ઉત્તર— સમયાબાદિરૂપ કાળનો સમવતાર કાળસમવતાર બે પ્રકારનો પ્રજન્ત થયેલ છે. તે આ પ્રમાણે—(૧) આત્મસમવતાર અને (૨) તદુભયસમવતાર. આત્મસમવતારની અપેક્ષાએ સમય આત્મભાવમાં રહે છે અને તદુભયસમવતારની અપેક્ષાએ આવલિકામાં પણ રહે છે અને આત્મભાવમાં પણ રહે છે આ પ્રમાણે આનપ્રાણ, સ્તોક, લવ, મુહૂર્ત, અહોરાત્ર, પક્ષ, માસ, ઋતુ, અયન, મંવત્સર, યુગ, વર્ષશત, વર્ષસહસ્સ, વર્ષશતમહસ્સ પૂર્વાંગ, પૂર્વ, ત્રુટિતાંગ, ત્રુટિત, અટટાંગ, અટટ, અવવાગ, અવવ, હૂહૂકાંગ, હૂહૂક, ઉત્પલાંગ, ઉત્પલ, પદ્માંગ, પદ્મ, નલિનાંગ, નલિન, અક્ષિનીકુરાંગ, અક્ષિનિકુર, અચુતાંગ, અચુત, નચુતાંગ, નચુત, પ્રચુતાંગ, પ્રચુત, ચુલિકાંગ, ચુલિકા, શીર્ષપ્રહેલિકાંગ, શીર્ષપ્રહેલિકા, પથ્યોપમ, સાગરોપમ, આ સર્વે આત્મસમવતારની અપેક્ષાએ આત્મભાવમાં

પિપ્પીસુ સમોયરઙ્ગ આયભાવે ય ।
 ઓર પિપ્પી ઊસ્સપિપ્પીઓ આય-
 સમોયારેણં આયભાવે સમોયરંતિ, તદુ-
 ભયસમોયારેણ પોગ્ગલપરિયદ્દે સમોય-
 રંતિ આયભાવે ય । પોગ્ગલપરિયદ્દે
 આયસમોયારેણં આયભાવે સમોયરઙ્ગ,
 તદુભયસમોયારેણં તીતદ્દા અણાગતદ્દાસુ
 સમોયરઙ્ગ આયભાવે ય । તીતદ્દા અણા-
 ગતદ્દાઊ આયસમોયારેણં આયભાવે
 સમોયરંતિ, તદુભયસમોયારેણં સવ્વદ્દાઐ
 સમોયરંતિ આયભાવે ય । સે તં કાલ-
 સમોયારે ।

સે કિં તં ભાવસમોયારે ?

ભાવસમોયારે દુવિહે પંણત્તે, તં
 જહા-આયસમોયારે ય તદુભયસમોયારે
 ય । કોહે આયસમોયારેણં આયભાવે
 સમોયરઙ્ગ, તદુભયસમોયારેણ માણે
 સમોયરઙ્ગ આયભાવે ય । એવ માણે
 માયા લોભે રાગે મોહણિજ્જે, અટ્ટકમ્મ-
 પયહીઓ આયસમોયારેણં આયભાવે
 સમોયરંતિ તદુભયસમોયારેણં છવ્વિહે
 ભાવે સમોયરંતિ આયભાવે ય । એવં
 છવ્વિહે ભાવે, જીવે જીવત્થિકાઐ
 આયસમોયારેણં આયભાવે સમોયરઙ્ગ,
 તદુભયસમોયારેણં સવ્વદન્વેસુ સમોયરઙ્ગ
 આયભાવે ય । એત્થ સંગહણીગાહા

વર્તે છે તેમજ તદુભયસમવતારની અપે-
 ક્ષાએ ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળમાં પણ
 રહે છે અને નિજસ્વરૂપમાં પણ રહે છે.
 ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીકાળ આત્મસમવ-
 તારની અપેક્ષાએ આત્મભાવમા રહે છે અને
 તદુભયસમવતારની અપેક્ષાએ પુદ્ગુલપરા-
 વર્તનમા પણ રહે છે અને આત્મભાવમા
 પણ રહે છે. પુદ્ગુલપરાવર્તન આત્મસમ-
 વતારની અપેક્ષાએ નિજરૂપમા રહે છે
 અને તદુભયસમવતારની અપેક્ષાએ અતીત-
 કાળ અનાગતકાળમા પણ રહે છે તેમજ
 આત્મભાવમા પણ રહે છે અતીત અનાગત-
 કાળ આત્મસમવતારની અપેક્ષાએ આત્મ-
 ભાવમા રહે છે તદુભયસમવતારની અપે-
 ક્ષાએ સર્વાદ્વાકાળમા પણ રહે છે અને
 આત્મભાવમા પણ રહે છે આ પ્રમાણે
 કાળસમવતારનો વિચાર છે.

પ્રશ્ન— ભ તે ! ભાવસમવતાર શુ છે ?

ઉત્તર— કોધાદિ કષાયોનો જે સમ-
 વતાર તે ભાવસમવતાર તેના બે ભેદ છે
 જેમકે— (૧) આત્મસમવતાર અને (૨)
 તદુભયસમવતાર આત્મસમવતારની અપે-
 ક્ષાએ ક્રોધ નિજસ્વરૂપમા રહે છે અને
 ઉભયસમવતારની અપેક્ષાએ માનમા રહે છે
 (કેમકે અહુકાર વિના ક્રોધ હોતો નથી,
 માટે ક્રોધનો માનમા સમવતાર કરાય છે)
 તેમજ નિજસ્વરૂપમા પણ રહે છે આ
 પ્રમાણે માન, માયા, લોભ, રાગ, મેઘનીય
 અષ્ટકર્મપ્રકૃતિઓ આ સર્વે આત્મસમવ-
 તારની અપેક્ષાએ નિજમા રહે છે અને તદુ-
 ભયસમવતારની અપેક્ષાએ છ ભાવોમા પણ
 રહે છે અને આત્મભાવમા પણ રહે છે
 આજ પ્રમાણે છ ભાવ, જીવ, જીવાસ્તિકાય
 આત્મસમવતારની અપેક્ષાએ નિજસ્વરૂપમા
 રહે છે અને તદુસમવતારની અપેક્ષાએ સર્વ

“કોહે માણે માયા, લોહે રાગે ય મોહણિજ્જે ય । પગડી ભાવે જીવે જીવ તિથકાય દવ્વા ય ॥૧॥” સે તં ભાવ-સમોયારે । સે તં ઉવક્કમે । ઉવક્કમ ઇહ પહમંદારં ।

૨૪૨. સે કિં તં નિક્કલેવે ?

નિક્કલેવે-તિવિહે પળ્લત્તે, તં જહા-ઓહનિપ્પળ્ણે નામનિપ્પળ્ણે સુત્તા-લાવગનિપ્પળ્ણે ।

સે કિં તં ઓહનિપ્પળ્ણે ?

ઓહનિપ્પળ્ણે ચ્ચઉચ્ચિહે પળ્લત્તે, તં જહા-અઙ્ગયણે અઙ્ગીણે આપ્પ સ્વવણા ।

સે કિં તં અઙ્ગયણે ?

અઙ્ગયણે ચ્ચઉચ્ચિહે પળ્લત્તે, તં જહા-જામઙ્ગયણે ઠવણઙ્ગયણે દચ્ચ-ઙ્ગયણે માવઙ્ગયણે । જામટ્ટવણાઓ

દ્રવ્યોમાં રહે છે અને આત્મભાવમાં પણ રહે છે. સંગ્રહણી ગાથામાં સૂત્રકાર આજ વાત સ્પષ્ટ કરે છે.

ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, મોહ-નીય, પ્રકૃતિ, ભાવ, જીવ અને દ્રવ્યના સમવતારનું કથન તે ભાવસમવતાર છે. આ રીતે ઉપક્રમ નામક પ્રથમદ્વારનું વર્ણન સમાપ્ત થયું.

૨૪૨.

પ્રશ્ન— ભાંતે । નિશ્લેષ શું છે ?

ઉત્તર— નિશ્લેષના ત્રણ પ્રકારો છે તે આ પ્રમાણે— (૧) ઓઘનિષ્પન્ન-સામાન્ય સમુરચ્ચય અધ્યયનોથી નિષ્પન્ન નિશ્લેષ (૨) નામનિષ્પન્ન-શ્રુતનાજ ‘સામાયિક’ આદિ વિશેષનામોથી નિષ્પન્ન નિશ્લેષ (૩) સૂત્રાલાપક નિષ્પન્ન ‘કરેમિમત્તે સામાઙ્ગ્યં’ ઇત્યાદિ સૂત્રાલાપકોથી નિષ્પન્ન નિશ્લેષ.

પ્રશ્ન— ભાંતે । ઓઘનિષ્પન્ન નિશ્લેષ શું છે ?

ઉત્તર— ઓઘનિષ્પન્ન નિશ્લેષના ૪ પ્રકારો છે. તે આ પ્રમાણે— (૧) અધ્યયન-અધ્યયન કરવા-ભણવાયોગ્ય, (૨) અક્ષીણુ-શિષ્યાદિને ભણાવતા સૂત્રજ્ઞાન ક્ષીણુ ન થાય તેથી અક્ષીણુ (૩) આય-લાભના દાતા હોવાથી આય અને (૪) ક્ષપણુ-કર્મનો ક્ષય કરે તેથી ક્ષપણુ (આ બધા સામાયિક, ચતુર્વિંશતિસ્તવ અદિ અધ્યયનોના સામાન્ય નામ છે,)

પ્રશ્ન— ભાંતે ! અધ્યયન શું છે ?

ઉત્તર— અધ્યયનના ૪ પ્રકાર કહેવામાં આવ્યા છે, તે આ પ્રમાણે— (૧) નામ અધ્યયન (૨) સ્થાપના અધ્યયન (૩) દ્રવ્ય-

પુવ્વં વણિયાઓ ।

સે કિં તં દવ્વજ્ઞયણે ?

દવ્વજ્ઞયણે-દુવિહે પળણત્તે, તં
જહા આગમઓ ય ણોઆગમઓ ય ।

સે કિં તં આગમઓ દવ્વજ્ઞયણે ?

આગમઓ દવ્વજ્ઞયણે-જસ્સ ણં
અજ્ઞયણત્તિપયં સિવિસ્યયં ઠિયં જિયં
મિયં પરિજિયં જાવ ઇવં જાવહયા અણુ-
વઉત્તા આગમઓ તાવહઆઈં દવ્વજ્ઞય-
ણાઈં । ઇવમેવ વવહારસ્સવિ । સંગહસ્સ
ણં ઇગો વા અણેગો વા અણુવઉત્તો વા
અણુવઉત્તા વા આગમઓ દવ્વજ્ઞયણં
દવ્વજ્ઞયણાણિ વા સે ઇગે દવ્વજ્ઞયણે ।
ઉજ્જુસુયસ્ય ઇગો અણુવઉત્તો આગમઓ
ઈકં દવ્વજ્ઞયણં પુહુત્તં નેચ્છઈ, તિહં
સદ્દનયાણં જાણઈ અણુવઉત્તે અવત્થુ
કમ્હા ? જઈ જાણઈ અણુવઉત્તે ન ભવઈ
જઈ અણુવઉત્તે જાણઈણં ભવઈ, તમ્હા
ણત્થિ આગમઓ દવ્વજ્ઞયણં । સે તં
આગમઓ દવ્વજ્ઞયણે ।

સે કિં તં ણોઆગમઓ દવ્વજ્ઞ-
યણે ?

અધ્યયન અને (૪) ભાવઅધ્યયન. નામ
અને સ્થાપના અધ્યયનનું સ્વરૂપ નામ અને
સ્થાપના આવશ્યક બેવું જ બાણુવું.

પ્રશ્ન- ભાંતે ! દ્રવ્યાધ્યયનનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર- દ્રવ્યઅધ્યયનના ૨ પ્રકાર કહે-
વામા આવ્યા છે (૧) આગમથી અને (૨)
નોઆગમથી

પ્રશ્ન- આગમથી દ્રવ્યાધ્યયનનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર- જેણે ‘અધ્યયન’ આ પદ
શીખ્યું છે, પોતાના આત્મમાં સ્થિત, નિત,
પરિમિત કર્યું છે યાવત્ ઉપયોગ શૂન્ય છે.
તે આગમથી દ્રવ્યાધ્યયન કહેવાય છે. નૈગમ-
નયની અપેક્ષાએ જેટલા અનુપયુક્ત હોયો
છે તેટલા આગમથી દ્રવ્યાધ્યયન છે વ્યવ-
હારનયની માન્યતા નૈગમનયની જેમજ છે.
સંગ્રહનય એક હોય કે અનેક, અનુપયુક્ત
આત્માએને ‘એક આગમદ્રવ્યાધ્યયન જ કહે
છે. ઋગ્વેદસૂત્રનયની અપેક્ષાએ એક અનુપ-
યુક્ત આત્મા એક આગમ દ્રવ્યાધ્યયન છે. તે
નયભેદોને સ્વીકારતો નથી. ત્રણશબ્દનય
જ્ઞાયક જે અનુપયુક્ત હોય તો તેને અવસ્તુ-
અસત્ માને છે કારણ કે જ્ઞાયક અનુપયુક્ત
સ ભવીજ ન શકે અને જે તે અનુપયુક્ત
હોય તો જ્ઞાયક ન કહેવાય. માટે આગમ
દ્રવ્યાધ્યયનનો સ ભવ નથી. આણુ આગમ-
દ્રવ્યાધ્યયનનું સ્વરૂપ છે.

પ્રશ્ન- ભાંતે ! નોઆગમદ્રવ્યાધ્યયન શું છે?

ળોઆગમંઓ · દ્વજ્ઞયણે-
તિવિદે પળ્ણત્તે, તં જહા-જાણયસરીર-
દ્વજ્ઞયણે ભવિયસરીરદ્વજ્ઞયણે
જાણયસરીરભવિયસરીરવઙ્ગરિત્તે દ્વજ્ઞ-
યણે ।

સે કિં ત જાણયસરીરદ્વજ્ઞ-
યણે ?

જાણયસરીરદ્વજ્ઞયણે-અજ્ઞય
ણપયત્થાદિગારજાણયસ્સ જં સરીરયં વવ-
ગય ચુચચાવિયચત્તદેહ જીવવિપ્પજહં
ત્સજ્ઞાગય વા સંધારગયં વા નિસીદ્ધિયા-
ગયં વા સિદ્ધસિલાતલગયં વા પાસિત્તાણં
કોઈં મળેજ્ઞા અહો ! ણં ડમેણં સરી-
રસમુસ્સણં જિણદિટ્ઠેણં ભાવેણ અજ્ઞ-
યણેત્તિપયં આઘવિય પળ્ણવિયં પરૂવિયં
દંસિયં નિદંસિયં ઉવદંસિયં, જહા કો
દિટ્ઠંતો ? અયં ઘયકુંભે આસી, અયં
મહુ કુંભે આસી । સે તં જાણયસરીરદ્વજ્ઞ-
યણે ।

સે કિં તં ભવિયસરીર દ્વજ્ઞ-
યણે ?

ભવિયસરીરદ્વજ્ઞયણે જે
જીવે જોણિજમ્મણનિક્કલંતે ડમેણં ચેવ
આદત્તણં સરીરસમુસ્સણં જિણદિટ્ઠેણં
ભાવેણં અજ્ઞયણેત્તિપયં સેયકાલે
સિક્કિસ્સઇ ન તાવ સિક્કિસ્સઇ, જહા કો
દિટ્ઠંતો ? અયં મહુકુંભે મવિસ્સઇ અયં

ઉત્તર- નોઆગમંઓ વ્યાધ્યયન ત્રણ પ્રકાર-
રતું છે જેમકે- (૧) જાયકશરીરવ્યાધ્ય-
યન (૨) ભવ્યશરીરવ્યાધ્યયન (૩) જાયક-
શરીર-ભવ્યશરીરવ્યતિરિક્તવ્યાધ્યયન.

પ્રશ્ન- ભ તે ! જાયકશરીરવ્યાધ્યયન
શું છે ?

ઉત્તર- અધ્યયનમત્રના પદાર્થને જાણ-
નારતું શરીર કે જે ચૈતન્યથી રહિત, ચ્યુન-
વ્યાવિત-આયુકર્મના ક્ષયથી પ્રાણુરહિત,
ત્યકતદેહ-આહાર વૃદ્ધિથી રહિત એવા દેહને
શબ્યાગત, સંસ્તારકગત, સ્વાધ્યાયભૂમિ કે
સ્મશાનગત અથવા ત્રિદશિલા-જે સ્થાનમા
અનશન અંગીકાર કરવામા આવે છે, તે
સ્થાનગત જોઇને કોઇ કહે- 'અહા ! આ
શરીરરૂપ પુદ્ગલમંઘાતે જિનપ્રણીત ભાવનું
અધ્યયન કર્યું હતુ, સામોંધરૂપે પ્રજાપિત,
પરૂપિત, દર્શિત, નિદર્શિત, ઉપદર્શિતે કર્યું
હતું,' તેવુ આ શરીર જાયકશરીરવ્યાધ્ય-
યન છે તેનાપર કોઇ શ્યાંત છે ? એવા
શિષ્યના પ્રશ્નના જવાબમાં કહે છે- જેમ
ઘડામાથી મધ અને ઘી કાઢી નાખ્યા પછી
કોઇ કહે કે આ મધનો કે ઘી નો ઘડો છે.
આ પ્રમાણે જાયકશરીરવ્યાધ્યયનનુ
સ્વરૂપ છે.

પ્રશ્ન- ભ તે ! ભવ્યશરીરવ્યાધ્યયન-
શું છે ?

ઉત્તર- સમય પૂર્ણ થવાપર ચોનિ
સ્થાનમાંથી જે જીવ બહાર નીકળ્યો છે તે
જીવ તે પ્રાપ્ત શરીર દ્વારાજ જિનોપટ્ટિટ
ભાવ અનુસાર અધ્યયનપદોને ભવિષ્યમા
શીખશે, વર્તમાનમા શીખી રહ્યો નથી
એવા તે ભવ્યજીવનું શરીર 'ભવ્યશરીર-

ઘયકુંભે ભવિસ્સઈ । સે તં ભવિયસરીરદ
વ્વજ્ઞયણે ।

સે કિં તં જાણસરીરભવિયસરી-
રવઈરિત્તે દવ્વજ્ઞયણે ?

જાણસરીર ભવિયસરીરવઈરિત્તે
દવ્વજ્ઞયણેપત્તયપોત્થયલ્લિહિયં । સે તં
જાણસરીરભવિયસરીરવઈરિત્તે દવ્વજ્ઞ-
યણે । સે તં ણો આગમઓ દવ્વજ્ઞ-
યણે । સે તં દવ્વજ્ઞયણે ।

સે કિં તં ભાવજ્ઞયણે ?

ભાવજ્ઞયણે-ડુવિહે પળ્લણ્ણે, તં
જહા આગમઓ ય, ણોઆગમઓ ય ।

સે કિં તં આગમઓ ભાવજ્ઞયણે?

આગમઓ ભાવજ્ઞયણે-જાણ્ણ
ઉવવત્તે । સે તં આગમઓ ભાવજ્ઞયણે ।

સે કિં તં નોઆગમઓ ભાવ-
જ્ઞયણે ?

નોઆગમઓ ભાવજ્ઞયણે-અજ્ઞ-
પ્પસ્સાણયણં કમ્માણં અવચઓ ઉવચ્ચિ-
યાણં, અણુવચઓ ય નવાણં તમ્હા અજ્ઞ
યગમિચ્છંતિ ॥૧॥ સે તં ણોઆગમઓ
ભાવજ્ઞયણે । સે તં ભાવજ્ઞયણે, સે તં
અજ્ઞયણે

દ્રવ્યાધ્યયન' કહેવાય છે. જેમ મધ અને
ધી ભરવાના ઘડામાં હનુ મધ કે ધી ભર્યું
નથી છતાં પણ તે ઘડાને મધુકુંભ કે ઘૃતકુંભ
કહેવો. આવું ભવ્યશરીરદ્રવ્યાધ્યયનનું
સ્વરૂપ છે

પ્રશ્ન- ભંતે ! જ્ઞાયકશરીર-ભવ્યશરીર
વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યાધ્યયનનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- પાના અને પુસ્તકમાં લખેલા
અધ્યયનને જ્ઞાયકશરીર-ભવ્યશરીર વ્યતિ-
રિક્ત દ્રવ્યાધ્યયન જાણવું. આ પ્રમાણે
નોઆગમ દ્રવ્યાધ્યયન અને દ્રવ્યાધ્યયનનું
વર્ણન પૂર્ણ થયું.

પ્રશ્ન- ભંતે ! ભાવાધ્યયન શું છે ?

ઉત્તર- ભાવાધ્યયનના બે પ્રકાર પ્રરૂપ-
વામાં આવેલ છે તે આ પ્રમાણે-
(૧) આગમભાવાધ્યયન (૨) નોઆગમભા-
વાધ્યયન.

પ્રશ્ન- ભંતે ! આગમભાવાધ્યયનનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- જે અધ્યયનનો જ્ઞાયક હોય
અને તેમાં ઉપયોગયુક્ત હોય છે તે આગમ-
ભાવાધ્યયન કહેવાય.

પ્રશ્ન- ભંતે ! નોઆગમભાવાધ્યયનનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- સામાયિકાદિ અધ્યયનનો
નોઆગમભાવાધ્યયનો છે. અજ્ઞપ્પરમ આગ
યણ-અજ્ઞયણ- નિરુક્ત વિધિએ અને
પ્રાકૃતભાષા હોવાને કારણે 'પરસઆગ'
આ ચાર વર્ણોનો લોપ થઈ જવાથી
'અજ્ઞયણ' શબ્દ બની વ્યય છે. એનો

અર્થ છે- આત્મ શોટલે ચિત્તને આમા-
યિકાદિ અધ્યયનોમાં લગાડ્યું. તે અધ્યય-
નોમાં ચિત્ત સથોજિત દ્રશ્યથી ચિત્તમા
નિર્મળતા આવે તેથી કર્મબંધ ન થાય
અને પૂર્વબદ્ધકર્મોની નિર્મળ થાય છે.
તેથી તીર્થકરો અને ગણધરોએ આમા-
યિકાદિને નોઆગમભાવાધ્યયન કહેલ છે
આ પ્રમાણે નોઆગમભાવાધ્યયન અને
આથોસાથ અધ્યયનનુ નિરૂપણ પૂર્ણ થયું

૨૪૩. સે કિં તં અજ્ઞીણે ?

૨૪૩.

પ્રશ્ન- ભંતે ! એવનિષ્પન્ન નિરોપના
દ્વિતીયભેદ 'અક્ષીણુ' નું સ્વરૂપ કેવું
છે ?

અજ્ઞીણે-ચઉચ્ચિહે પળ્ણત્તે, તં
જહા ણામજ્ઞીણે ઠવળજ્ઞીણે દવ્વજ્ઞીણે
ભાવજ્ઞીણે । નામવઠવળાઓ પુવ્વં
વળ્ણિયાઓ ।

ઉત્તર- અક્ષીણુના ચાર પ્રકાર કહેવામાં
આવ્યા છે તે આ પ્રમાણે- (૧) નામઅક્ષીણુ
(૨) સ્થાપના અક્ષીણુ (૩) દ્રવ્યઅક્ષીણુ અને
(૪) ભાવઅક્ષીણુ. નામઅક્ષીણુ અને સ્થાપના
અક્ષીણુનું સ્વરૂપ નામ અને સ્થાપનાઆવ
શ્યકની જેમ જાણી લેવું

સે કિં તં દવ્વંજ્ઞીણે ?

પ્રશ્ન- દ્રવ્યઅક્ષીણુનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

દવ્વંજ્ઞીણે-દુવિહે પળ્ણત્તે, તં
જહા-આગમઓય નોઆગમઓય ।

ઉત્તર- દ્રવ્યઅક્ષીણુના બે પ્રકારો છે.
તે આ પ્રમાણે- (૧) આગમથી અને (૨)
નોઆગમથી

સે કિં તં આગમઓ દવ્વંજ્ઞીણે ?

પ્રશ્ન- આગમથી દ્રવ્યઅક્ષીણુનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

આગમઓ દવ્વંજ્ઞીણે-જસ્સ ણં
અજ્ઞીણેત્તિપયં સિક્કિલ્લયં જિયં મિયં
પરિજિયં જાવ સે તં આગમઓ
દવ્વંજ્ઞીણે ।

ઉત્તર- જેણે અક્ષીણુપદને શીખી લીધું
છે, જિત, મિત પરિમિત કરેલ છે પણ યાવત
ઉપયોગથી શૂન્ય છે તે આગમથી દ્રવ્ય-
અક્ષીણુ છે.

સે કિં તં નોઆગમઓ
દવ્વંજ્ઞીણે ?

પ્રશ્ન- ભંતે ! નોઆગમદ્રવ્યઅક્ષીણુનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

નોઆગમઓ દ્રવ્યજ્ઞીને તિવિદે
પણત્તે, તં જહા-જાણયસરીરદ્રવ્યજ્ઞીને
ભવિયસરીરદ્રવ્યજ્ઞીનેજાણયસરીર-મ-
વિયસરીરવરિત્તે દ્રવ્યજ્ઞીને ।

સે કિં તં જાણયસરીરદ્રવ્ય-
જ્ઞીને ?

જાણયસરીરદ્રવ્યજ્ઞીને-અજ્ઞીણ-
પત્થાહિગારજાણયસ્સ તં સરીરયં વવગ-
યચ્ચુચાવિયચત્તદેહં જહા દ્રવ્યજ્ઞયણે
તહા માણિયવ્વં, જાવ સે તં જાણય-
સરીરદ્રવ્યજ્ઞીને ।

સે કિં તં ભવિયસરીરદ્રવ્ય-
જ્ઞીને ?

ભવિયસરીરદ્રવ્યજ્ઞીને-જે જીવે
જેણિજમ્મણનિવ્વહંતે જહા દ્રવ્યજ્ઞયણે,
જાવ સે તં ભવિયસરીરદ્રવ્યજ્ઞીને ।

સે કિં તં જાણયસરીરભવિય-
સરીરવરિત્તે દ્રવ્યજ્ઞીને ?

જાણયસરીરભવિયસરીરવરિત્તે
દ્રવ્યજ્ઞીને સવ્વાગાસસેઢી, સે તં જાણ-
યસરીરભવિયસરીરવરિત્તે દ્રવ્યજ્ઞીને ।
સે તં નોઆગમઓદ્રવ્યજ્ઞીને, સે તં
દ્રવ્યજ્ઞીને ।

ઉત્તર- નોઆગમદ્રવ્યઅક્ષીણુના ત્રણ
પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-
(૧) જ્ઞાયકશરીરદ્રવ્યઅક્ષીણુ (૨) લવ્યશરીર-
દ્રવ્યઅક્ષીણુ અને (૩) જ્ઞાયકશરીર-લવ્ય-
શરીર વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યઅક્ષીણુ

પ્રશ્ન- ભતે ! જ્ઞાયકશરીર દ્રવ્યઅક્ષી-
ણુનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- અક્ષીણુપદના અર્થાધિકારનેા
જે જ્ઞાતા છે તે જ્ઞાતાનું જે શરીર કે જે
વ્યપગત, સ્થુત, વ્યાપિત અને ત્યકત અર્થાત
નિર્ણવ થઈ ગયું હોય તે જ્ઞાયકશરીરદ્રવ્ય-
અક્ષીણુ છે. યાવત્ દ્રવ્યાધ્યયનની જેમ
જાણવું

પ્રશ્ન- ભતે ! લવ્યશરીર દ્રવ્યઅક્ષી-
ણુનુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- જે જીવ સમય પૂર્ણ થવાપર
થોનિમાંથી બહાર નીકળેલ છે વગેરે લવ્ય-
શરીર દ્રવ્યઅક્ષીણુનુ વર્ણન પૂર્વોક્ત લવ્ય-
શરીર દ્રવ્યાધ્યયન પ્રમાણે જાણવું યાવત્
આ પ્રમાણે લવ્યશરીરદ્રવ્યઅક્ષીણુનું
સ્વરૂપ છે,

પ્રશ્ન- ભતે ! જ્ઞાયકશરીર-લવ્યશરીર
વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યઅક્ષીણુનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- સર્વાકાશ-લોક અલોકરૂપ
આકાશની શ્રેણિ તે જ્ઞાયકશરીર-લવ્યશરીર
વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યઅક્ષીણુ છે. કારણ કે તેમાંથી
સમયે સમયે એક-એક પ્રદેશનું અપહરણ
કરવામાં આવે તો પણ ક્ષીણુ થાય તેમ
નથી. આ રીતે આગમદ્રવ્યઅક્ષીણુ અને
દ્રવ્યઅક્ષીણુનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

સે કિં તં ભાવજ્ઞીણે ?

ભાવજ્ઞીણે-દુવિદ્યે પળ્લણ્ણે, ત
જહાઆગમઓ ય નોઆગમઓ ય ।

સે કિં તં આગમઓ ભાવજ્ઞીણે ?

આગમઓ ભાવજ્ઞીણે-જાણ્ણ
ઉવઉત્તે । સે તં આગમઓ ભાવજ્ઞીણે ।

સે કિં તં નોઆગમઓ ભાવ-
જ્ઞીણે ?

નો આગમઓ ભાવજ્ઞીણે-“જહ
દીવા દીવસયં, પ્પ્પ્પ દિપ્પ્પ ય સો
દીવો । દીવમમા આયરિયા, દિપ્પંતિ
પરં ચ દીવંતિ ॥૧॥” સે તં નો આગ-
મઓ ભાવજ્ઞીણે । સે તં ભાવજ્ઞીણે,
સે તં અજ્ઞીણે ।

૨૪૪. સે કિં ત આર્ ?

પ્રશ્ન- ભતે ! ભાવઅક્ષીણુ સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર- ભાવઅક્ષીણુ યે પ્રકાર
પરૂપ્યા છે. આગમથી અને નોઆગમથી.

પ્રશ્ન- ભતે ! આગમથી ભાવઅક્ષીણુ
શું છે ?

ઉત્તર- સાયક જે ઉપયુક્ત (ઉપયોગ
યુક્ત) હોય તે આગમની અપેક્ષાએ ભાવ-
અક્ષીણુ છે તાત્પર્ય એ છે કે ઉપયોગની
પર્યાયો અને ત છે. તેઓમાંથી સમયે? એક-
એકનું અપહરણ કરવામા આવે તો અને ત
ઉત્તરિણી-અવસરિણી કાળમા પણ સમાપ્ત
થાય નહી માટે તે ભાવઅક્ષીણુ છે

પ્રશ્ન - ભતે ! નોઆગમથી ભાવઅક્ષી-
ણુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- જેમ એક દીપકથી સેંકડો
બીજા દીપકો પ્રજ્વલિત કરવામાં આવે છે
અને પ્રજ્વલિત કરનાર તે મૂળ દીપક પણ
પ્રજ્વલિત જ રહે છે (ક્ષીણુ નથી થતો)
તેમ આચાર્ય શિષ્યોને સામાયિક શ્રુત
આપીને શ્રુતશાળી બનાવે છે અને પોતે
પણ શ્રુતથી યુક્ત રહે છે. આ પ્રમાણે શ્રુત-
દાયક આચાર્યને જે ઉપયોગ છે, તે
આગમરૂપ છે અને વાક્ય અને કાયરૂપ જે
યોગ તે અનાગમરૂપ છે તેથી અહીં નોઆ-
ગમથી ભાવક્ષીણુતા નહી. આ રીતે
ભાવઅક્ષીણુ અને અક્ષીણુનું વર્ણન પૂર્ણ
થયું

૨૪૪.

પ્રશ્ન- ભતે ! આયતુ સ્વરૂપ કેવું છે ?

આઈ-ચર્ટવ્વિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-
નામાઈ ઠવળાઈ દવ્વાઈ ભાવાઈ । નામ-
ઠવળાઓ પુવ્વં મળિયાઓ ।

સે કિં તં દવ્વાઈ ?

દવ્વાઈ-દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-
આગમઓ ય નોઆગમઓ ય ।

સે કિં તં આગમઓ દવ્વાઈ ?

આગમઓ દવ્વાઈ-જસ્સ ણં
આયત્તિપયં સિક્કિણ્ણયં ઠિયં જિયં મિયં
પરિજિયં જાવ, કમ્મા ? અણુવઓગો
દવ્વમિત્તિક , નેગમસ્સ ણં જાવડયા
અણુવઉત્તા આગમઓ તાવડયા તે
દવ્વાયા, જાવ સે તં આગમઓ દવ્વાઈ ।

સે કિં તં નો આગમઓ દવ્વાઈ ?

નો આગમઓ દવ્વાઈ-તિવિહે
પળ્ણત્તે, તં જહા-જાણયસરીરદવ્વાઈ
મવિયસરીરદવ્વાઈ જાણયસરીરમવિય-
સરીરવરિચ્છે દવ્વાઈ ।

સે કિં તં જાણયસરીરદવ્વાઈ ?

ઉત્તર- આય-લાલ અથવા પ્રાપ્તિના
૪ પ્રકારો છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) નામ-
આય (૨) સ્થાપનાઆય (૩) દ્રવ્યઆય અને
(૪) ભાવઆય નામઆય અને સ્થાપના-
આયનું સ્વરૂપ નામ અને સ્થાપના આવ-
શ્યક પ્રમાણે બાણુવું

પ્રશ્ન- ભ તે ! દ્રવ્યઆય શુ છે ?

ઉત્તર- દ્રવ્યઆયના બે પ્રકારો આ
પ્રમાણે છે- (૧) આગમથી અને (૨) નોઆ
ગમથી

પ્રશ્ન- ભ તે ! આગમથી દ્રવ્યઆય શું
છે ?

ઉત્તર- જેણે 'આય' આ પદને શીખી
લીધું છે જિત, મિત, પરિમિત કરેલ છે
પણ ઉપયોગશૂન્ય છે તે આગમથી દ્રવ્ય-
આય કહેવાય. તેને દ્રવ્ય શા માટે કહ્યું ?
કારણ કે ઉપયોગરહિત હોવાથી દ્રવ્ય છે.
નેગમનયની અપેક્ષાએ જેટલા ઉપયોગરહિત
આત્મા છે તેટલા દ્રવ્યઆય બાણુવા યાવત્
તે આગમદ્રવ્યઆયને દ્રવ્યાવશ્યક પ્રમાણે
બાણુવું

પ્રશ્ન- ભ તે ! નોઆગમદ્રવ્યઆય શું
છે ?

ઉત્તર- નોઆગમદ્રવ્યઆયના ત્રણ
પ્રકાર પ્રરૂપ્યા છે. તે આ પ્રમાણે (૧)
જ્ઞાયકશરીરદ્રવ્યઆય (૨) ભવ્યશરીરદ્રવ્ય-
આય અને (૩) જ્ઞાયકશરીર-ભવ્યશરીર-
દ્રવ્યઆય

પ્રશ્ન- ભ તે ! જ્ઞાયકશરીરદ્રવ્યઆય શું
છે ?

જાણયસરીરદવ્વાઈ-આયયપત્થા-
હિગારજાણયસ્સ જં સરીરયં વવગયચ્ચુ-
યચાવિયચત્તદેહં જહા દવ્વજ્જયણે, જાવ
સે તં જાણયસરીરદવ્વાઈ ।

સે કિં તં ભવિયસરીર દવ્વાઈ ?

ભવિયસરીરદવ્વાઈ-જે જાવ
જોણિજમ્મણણિક્કલંતે જહા દવ્વજ્જયણે
જાવ સે તં ભવિયસરીરદવ્વાઈ ।

સે કિં ત જાણયસરીરભવિય-
સરીરવરૂરિચ્ચે દવ્વાઈ ?

જાણયસરીરભવિયસરીરવરૂરિચ્ચે
દવ્વાઈ-તિવિદ્દે પ્પણ્ણત્તે, તં જહા લોહ્ણ
કુપ્પાવયણિણ લોગુત્તરિણ ય ।

સે કિં તં લોહ્ણ ?

લોહ્ણતિવિદ્દે-પ્પણ્ણત્તે, તં જહા-
સચ્ચિરો અચ્ચિત્તે મીસણ ય

સે કિં તં સચ્ચિત્તે ?

સચ્ચિત્તે-તિવિદ્દે પ્પણ્ણત્તે, તં જહા
દુપ્પયાણં ચ્ચઉપ્પચ્ચાણં અપ્પયાણં । દુપ્પયાણં
દાસાણ દાસીણં, ચ્ચઉપ્પયાણં આસાણં
ઈત્થીણં, અપ્પયાણં અંવાણં અંવાહગાણં-
આઈ । સે તં સચ્ચિત્તે ।

ઉત્તર- ' આય ' પદનો જે જ્ઞાતા હોતો
તે જ્ઞાતાનું શરીર વ્યપગત, વ્યુત, વ્યવિન,
વ્યકત હોય તે શરીર જ્ઞાયકશરીર નો આગમ
દ્રવ્યઆય છે વગેરે જે દ્રવ્યાધ્યયનમાં કહ્યું
છે તેમ બાણુવું યાવત્ આ પ્રમાણે જ્ઞાયક-
શરીરદ્રવ્યઆય છે

પ્રશ્ન- ભ તે ! ભવ્યશરીરદ્રવ્યઆય શું
છે ?

ઉત્તર- સમયપૂર્ણ થવાપર જે છવ
થોનિમાથી બહાર નીકળ્યો છે વગેરે ભવ્ય-
શરીરદ્રવ્યઆયનું સ્વરૂપ ભવ્યશરીર દ્રવ્યા-
ધ્યયન પ્રમાણે બાણુવું

પ્રશ્ન- ભ તે ! જ્ઞાયકશરીર-ભવ્યશરીર-
વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યઆય શું છે ?

ઉત્તર- તે જ્ઞાયકશરીર-ભવ્યશરીર
વ્યતિરિક્તદ્રવ્યઆયના ત્રણ પ્રકારે પ્રકૃત્યા
છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) લૌકિક (૨) કુપ્રા-
વચ્ચનિક અને (૩) લોકોત્તર

પ્રશ્ન- ભ તે ! જ્ઞશરીર-ભવ્યશરીરવ્ય-
તિરિક્ત લૌકિકદ્રવ્યઆય કેને કહે છે ?

ઉત્તર- લૌકિકના ત્રણ પ્રકાર કહ્યા છે
તે- (૧) સચ્ચિત્ત (૨) અચ્ચિત્ત અને (૩)
મિશ્ર.

પ્રશ્ન- ભ તે ! સચ્ચિત્ત લૌકિકઆય
કેને કહે છે ?

ઉત્તર- સચ્ચિત્તઆયના ત્રણ પ્રકાર છે.
તે- (૧) દ્વિપદોનો આય (૨) ત્ર્યુપ્પદોનો
આય અને (૩) અપદોનો આય. તેમા
દ્વિપદ તે દાસ-દામી વગેરે, ત્ર્યુપ્પદ તે
અશ્વ, હસ્તી વગેરે અને અપદ તે આખા

વગેરે, વૃક્ષો છે. આ સર્વે સચિત્તપદાર્થોની પ્રાપ્તિ સચિત્તઆય કહેવાય છે.

સે કિં તં અચિત્તે ?

અચિત્તં સુવ્રણ્ણરચયમણિમો-
ત્તિયસંઘસિલ્પવાલરત્તરચણસંતસાવણ-
જ્જસ્સ આણ । સે તં અચિત્તે ।

પ્રશ્ન- ભ તે ! અચિત્તનો આય શું છે ?

ઉત્તર- અચિત્ત તે સુવર્ણ, રત્ન, મણિ, મોતી, શંખ, શિલા-રત્નવિશેષ પ્રવાળ, પરવાળુ વગેરે અચિત્તવસ્તુઓની પ્રાપ્તિ તે અચિત્તનો આય છે. માયા અને લોભનો આય આ નોઆગમલાવઆય છે. આ પ્રમાણે લાવઆય અને આયતું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

સે કિં તં મીસણ ?

મીસણ-દાસાણં દાસીણં આસાણં
હત્થીણં સમાભરિયાઉજ્જાલંક્રિયાણં આણ,
સે તં મીસણ, સે તં લોહણ ।

પ્રશ્ન- ભ તે ! મિશ્ર આય શું છે ?

ઉત્તર- વસ્ત્રાલકારાદિ થી ભૂષિત દાસ, દાસી, અથ, હસ્તી વગેરેનો લાભ મિશ્રનો આય છે. આ પ્રમાણે લૌકિક આય છે.

સે કિં તં કુપ્પાવચણિણ ?

કુપ્પાવચણિણ-તિવિદ્દે પ્પણત્તે । તં
જહા-સચિત્તે અચિત્તે મીસણ ય ।
તિણ્ણિવિ જહા લોહણ જીવે સે તં
મીસણ । સે તં કુપ્પાવચણિણ ।

પ્રશ્ન- ભ તે ! કુપ્રાવચનિક આય શું છે ?

ઉત્તર- કુપ્રાવચનિકઆયના ત્રણ પ્રકાર છે તે (૧) સચિત્ત (૨) અચિત્ત અને મિશ્ર. આ ત્રણેતું વર્ણન લૌકિકઆયની જેમજ આણુવું :

સે કિં તં લોગુત્તરિણ ?

લોગુત્તરિણ-તિવિદ્દે પ્પણત્તે, ત
જહા-સચિત્તે અચિત્તે મીસણ ય ।

પ્રશ્ન- ભ તે ! લોકોત્તર આય શું છે ?

ઉત્તર લોકોત્તરઆયના ત્રણ પ્રકાર છે તે- (૧) સચિત્ત (૨) અચિત્ત અને (૩) મિશ્ર

સે કિં ત સચિત્તે ?

સચિત્તે-સીસાણં સિસ્સણિયાણં
સે ચં સચિત્તે ।

પ્રશ્ન- ભ તે ! સચિત્તઆય શું છે ?

ઉત્તર- શિષ્ય અથવા શિષ્યાનો લાભ થાય તે સચિત્ત આય છે.

સે કિં તં અચિત્તે ?

અચિત્તે-પડિગ્ગહાણં વત્થાણં
કંવલાણં પાયપુંહણાણં । સે તં અચિત્તે

સે કિં તં મીસણ ?

મીસણ-સિસ્સાણં સિસ્સણિયાણં
સમંહોવગરણાણં આણ । સે તં મીસણ ।
સે તં લોગુત્તરિણ । સે તં જાણયાસરીર-
ભવિયાસરીરવડરિત્તે દવ્વાણ । સે તં નો
આગમઓ દવ્વાણ । સે તં દવ્વાણ ।

સે કિં તં ભાવાણ ?

ભાવાણ દુવિદ્ધે પ્ણત્તે, તં જહા-
આગમઓ ય નોઆગમઓ ય ।

સે કિં તં આગમઓ ભાવાણ ?

આગમઓ ભાવાણ-જાણણ ઉવ-
ઉત્તે । સે તં આગમઓ ભાવાણ ।

સે કિં તં નો આગમઓ ભાવાણ ?

નો આગમઓ ભાવાણ-દુવિદ્ધે
પ્ણત્તે, તં જહા-પસત્થે ય અપસત્થે ય ।

સે કિં તં પસત્થે ?

પ્રશ્ન ભત્તે ! અચિત્તઆય શું છે ?

ઉત્તર- અચિત્ત તે નિર્દોષ પાત્ર, કંબલ,
રબ્બેહરણ વગેરેની સાધુને પ્રાપ્તિ હોય તે
અચિત્તઆય છે.

પ્રશ્ન- ભત્તે ! મિશ્રણુ છે ?

ઉત્તર- ભડોપકરણાદિસહિત શિષ્ય,
શિષ્યાઓનો લાભ થાય તે મિશ્રઆય છે.
આ પ્રમાણે મિશ્રઆય અને લોકોત્તર
આયનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

પ્રશ્ન- ભત્તે ! ભાવઆયનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર- ભાવઆયના બે પ્રકાર પ્રરૂપ્યા
છે તે આ પ્રમાણે- (૧) આગમથી એને
(૨) નોઆગમથી.

પ્રશ્ન- ભત્તે ! આગમથી ભાવઆય
શું છે ?

ઉત્તર- આગમભાવઆય તે આપ્રમાણે
બે જીવ 'આય' આ પદનો જ્ઞાયક હોય
અને ઉપયોગયુક્ત હોય તે આગમભાવ
આય છે.

પ્રશ્ન- ભત્તે ! નોઆગમભાવઆયે
શું છે ?

ઉત્તર- નોઆગમભાવઆયના બે
પ્રકાર છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) પ્રશસ્ત
અને (૨) અપ્રશસ્ત.

પ્રશ્ન- ભત્તે ! પ્રશસ્તનોઆગમભાવ
આય શું છે ?

પસત્યે-તિવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા
ળાળાઘ ઢંસળાઘ ચરિત્તાઘ । સે તં
પસત્યે ।

સે કિં તં અપસત્યે ?

અપસત્યે-ચડવ્વિહે પળ્ણત્તે તં
જહા-કોઢાઘ માળાઘ માયાઘ લોઢાઘ ।
સે તં અપસત્યે । સે તં ળો આગમઓ
ભાવાઘ । સે તં ભાવાઘ । સે તં આઘ ।

૨૪૫. સે કિં તં જ્ઞવળા ?

૨૪૫

જ્ઞવળા ચડવ્વિહા-પળ્ણત્તા, તં
જહા નામજ્ઞવળા ઠવળજ્ઞવળા ઢવ્વ-
જ્ઞવળા ભાવજ્ઞવળા । નામઠવળાઓ
પુવ્વં મળિયાઓ ।

સે કિં તં ઢવ્વજ્ઞવળા ?

ઢવ્વજ્ઞવળા ઢુવિહા પળ્ણત્તા,
તં જહા-આગમઓ ય નો આગમઓ ય ।

સે કિં તં આગમઓ ઢવ્વજ્ઞવળા ?

આગમઓ ઢવ્વજ્ઞવળા-જસસ
ળં જ્ઞવળે-તિ પયં સિલ્લિલ્લયં ઠિયં જિયં
મિયં પરિજિયં જાવ સે તં આગમઓ
ઢવ્વજ્ઞવળા ।

સે કિં તં નો આગમઓ ઢવ્વજ્ઞવળા ?

ઉત્તર- પ્રશસ્તલાવઆય ત્રણુ પ્રકારના
કહ્યા છે તે (૧) જ્ઞાનઆય (૨) ઢર્શનઆય
અને (૩) આરિત્રઆય.

પ્રશ્ન- લતે ! અયશસ્તલાવઆય
શુ છે ?

ઉત્તર- અપ્રશસ્તલાવઆય ૪ પ્રકાર
છે તે આ પ્રમાણે-ક્રોઢ, માન, માયા અને
લોલનો આય આ અપ્રશસ્ત લાવ આય છે
આ નોઆગમ લાવ આય છે. આ પ્રમાણે
લાવ આય અને આયતું વર્ણુન પૂર્ણુ થયુ

પ્રશ્ન- લતે ! ક્ષપણા (હાનિ, નિર્જરા,
ક્ષય) નુ સ્વરૂપ કેવુ છે ?

ઉત્તર- ક્ષપણાના ૪ લેઢ છે (૧)નામ
ક્ષપણા (૨) સ્થાપનાક્ષપણા (૩) ઢ્રવ્યક્ષપણા
અને (૪) લાવક્ષપણા નામક્ષપણા અને
સ્થાપનાક્ષપણાનુ સ્વરૂપ પૂર્વવત્ બલણવું

પ્રશ્ન- લતે ! ઢ્રવ્યક્ષપણા શુ છે ?

ઉત્તર- ઢ્રવ્યક્ષપણાના બે લેઢ પ્રરૂપ્યા
છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) આગમથી અને
(૨) નોઆગમથી.

પ્રશ્ન- લતે ! આગમથી ઢ્રવ્યક્ષપણા
શુ છે ?

ઉત્તર- 'ક્ષપણા' પઢને જેણુ શીખી
લીધુ છે, જિત, મિત, પરિમિત કરી લીધુ
છે યાવત તેમાં ઉપયોગ શૂન્ય છે તે આગ-
મથી ઢ્રવ્યક્ષપણા કહેવાય.

પ્રશ્ન- લતે ! નોઆગમઢ્રવ્યક્ષપણા
શુ છે ?

નો આગમઓ દ્વજ્ઞવણા-
તિવિહા પળ્ણતા, તં જહા-જાણયસ-
રીરદ્વજ્ઞવણા ભવિયસરીરદ્વજ્ઞવણા
જાણયસરીરભવિયસરીરવરિત્તા દ્વ-
જ્ઞવણા ।

સે કિં તં જાણયસરીરદ્વજ્ઞવણા ?

જાણયસરીરદ્વજ્ઞવણાજ્ઞવણા-
પત્થયાહિગાર જાણયસ્સ જં સરીરયં
વવગયચ્ચુચ્ચાવિયચ્ચત્તદેહં સેસં જહા
દ્વજ્ઞવણે, જાવ સે ત જાણયસરીર
દ્વજ્ઞવણા ।

સે કિં તં ભવિયસરીરદ્વજ્ઞવણા ?

ભવિયસરીરદ્વજ્ઞવણા જે જીવે
જોણિજમ્મણિવક્ષતે સેસં જહા દ્વ-
જ્ઞવણે, જાવ સે તં ભવિયસરીરદ્વ-
જ્ઞવણા ।

સે કિં તં જાણયસરીરભવિયસરીરવરિ-
ત્તા દ્વજ્ઞવણા ?

જાણયસરીરભવિયસરીરવરિત્તા-
દ્વજ્ઞવણા જહા જાણયસરીરભવિય-
સરીરવરિત્તે દ્વ્વાણ તહા માણિયવ્વા ।
જાવ સે તં મીસિયા । સે તં લોગુત્ત-
રિયા । સે તં જાણયસરીરભવિયસરીર-
વરિત્તા દ્વજ્ઞવણા । સે તં નો આગ-
મઓ દ્વજ્ઞવણા । સે તં દ્વજ્ઞવણા ।

સે કિં તં ભાવજ્ઞવણા ?

ઉત્તર- નોઆગમદ્રવ્યક્ષપણાના ત્રણ
લેદો છે. તે આ પ્રમાણે - (૧) જ્ઞાયકશરીર-
દ્રવ્યક્ષપણા (૨) લવ્યશરીરદ્રવ્યક્ષપણા અને
(૩) જ્ઞાયકશરીર-લવ્યશરીર વ્યતિરિક્ત-
દ્રવ્યક્ષપણા.

પ્રશ્ન- ભતે ! જ્ઞાયકશરીર દ્રવ્યક્ષપણા
શું છે ?

ઉત્તર- 'ક્ષપણા' પદના જ્ઞાતાનું જે
શરીર વ્યપગત, ચ્યુત, ચ્યવિત વ્યક્ત હોય
ઈત્યાદિ સર્વે દ્રવ્યાધ્યયન પ્રમાણે જ્ઞણવું
યાવત્ આપ્રમાણે જ્ઞાયકશરીર દ્રવ્યક્ષપણા છે.

પ્રશ્ન ભતે ! લવ્યશરીર દ્રવ્યક્ષપણા
શું છે ?

ઉત્તર- સમય પૂર્ણ થવાપર જે જીવ
યોનિમાથી બહાર નીકળ્યો છે વગેરે સર્વ
કથન દ્રવ્યાધ્યયન પ્રમાણે જ્ઞણવું. યાવત્
આ પ્રમાણે લવ્યશરીરક્ષપણાનું સ્વરૂપ
જ્ઞણવું

પ્રશ્ન ભતે ! જ્ઞશરીર-લવ્યશરીર વ્યતિ-
રિક્ત દ્રવ્યક્ષપણાનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- જ્ઞશરીર લવ્યશરીર વ્યતિરિક્ત
દ્રવ્યક્ષપણાનું સ્વરૂપ દ્રવ્યઆય પ્રમાણે
જ્ઞણવું યાવત્ આ પ્રમાણે મિશ્રક્ષપણા છે.
આ પ્રમાણે લોકોત્તરિક્ત ક્ષપણા, સાથોસાથ
જ્ઞશરીર-લવ્યશરીર વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યક્ષપ
ણાનું સ્વરૂપ જ્ઞણવું. આ પ્રમાણે નોઆ-
ગમદ્રવ્યક્ષપણા અને દ્રવ્યક્ષપણાનું વર્ણન
પૂર્ણ થયું.

પ્રશ્ન- ભતે ! ભાવક્ષપણા શું છે ?

ભાવજ્ઞવણા-દુવિહા પળ્ણત્તા, તં
જહા-આગમઓ ય ણોઆગમઓ ય ।

સે કિં તં આગમઓ ભાવજ્ઞવણા ?

આગમઓ ભાવજ્ઞવણા-જાણ્ણ
ઉવવત્તે । સે તં આગમઓ ભાવજ્ઞવણા ।

સે કિં તં ણોઆગમઓ ભાવજ્ઞ-
વણા ?

ણોઆગમઓ ભાવજ્ઞવણા દુવિહા
પળ્ણત્તા, તં જહા-પસત્થા ય અપ-
સત્થા ય ।

સે કિં તં પસત્થા ?

પસત્થા-તિવિહા પળ્ણત્તા, તં
જહા-નાણજ્ઞવણા દસણજ્ઞવણા ચરિત્ત-
જ્ઞવણા । સે તં પસત્થા ।

સે કિં તં અપસત્થા ?

અપસત્થા-ચડવ્વિહો પળ્ણત્તા,
તં જહા-કોહજ્ઞવણા માણજ્ઞવણા,
માયજ્ઞવણા ળોહજ્ઞવણા । સે તં અપ-
સત્થા । સે તં નોઆગમઓ ભાવજ્ઞવણો ।
સે તં ભાવજ્ઞવણા । સે તં ભવણા ।
સે તં ઓહનિપ્ફળ્ણે ।

ઉત્તર-ભાવક્ષપણાના યે પ્રકાર પ્રરૂપ્યા
છે. તે આ પ્રમાણે— (૧) આગમથી અને
(૨) નોઆગમથી.

પ્રશ્ન- આગમથી ભાવક્ષપણાનું સ્વરૂપ
કેવું છે ?

ઉત્તર- જે 'ક્ષપણા' પદના અર્થનો
જ્ઞાતા હોય અને ઉપયુક્ત (ઉપયોગયુક્ત)
હોય તે ભાવક્ષપણા છે.

પ્રશ્ન- ભંતે ! નોઆગમભાવક્ષપણાનું
સ્વરૂપ કેવું છે ?

ઉત્તર- નોઆગમભાવક્ષપણાના યે
પ્રકારો છે (૧) પ્રશસ્ત અને (૨) અપ્રશસ્ત.

પ્રશ્ન-ભંતે ! પ્રશસ્ત ભાવક્ષપણા શુ છે ?

ઉત્તર— પ્રશસ્ત ભાવક્ષપણાના ત્રણ
પ્રકાર છે તે આ પ્રમાણે— (૧) જ્ઞાનક્ષપણા
(૨) દર્શનક્ષપણા અને (૩) ચારિત્રક્ષપણા.
આ ત્રણે પ્રશસ્તભાવક્ષપણા છે.

પ્રશ્ન- ભંતે ! અપ્રશસ્ત ભાવક્ષપણાના
કેટલા પ્રકારો છે ?

ઉત્તર- અપ્રશસ્ત ભાવક્ષપણાના ૪
પ્રકારો છે. તે આ પ્રમાણે— ક્રોધક્ષપણા,
માનક્ષપણા, માયાક્ષપણા અને લોભક્ષપણા.
આ અપ્રશસ્તભાવક્ષપણા છે. આ પ્રમાણે
નોઆગમભાવક્ષપણા, ભાવક્ષપણા અને
ક્ષપણાનું વર્ણન પૂર્ણ થયું. આ રીતે
ઓધનિષ્પન્નનિક્ષેપનું વર્ણન થયું.

૨૪૬. સે કિં તં નામનિપ્ફળ્ણે ?

૨૪૬.

પ્રશ્ન- ભંતે ! નિક્ષેપના દ્વિતીયલેદ
' નામનિષ્પન્નનિક્ષેપ ' નું સ્વરૂપ કેવું છે ?

નામનિષ્કર્ણે-સામાહ્ણે । સે
સમાસઓ ચડવિદ્ધે પ્ણત્તે, તં જહા-
ણામસામાહ્ણે ઠવણાસામાહ્ણે દ્વસામા-
હ્ણે ભાવસામાહ્ણે । ણામઠવણાઓ
પુર્વં મળિયાઓ । દ્વસામાહ્ણેવિ તદેવ,
જાવ સે તં મવિયસરીરદ્વસામાહ્ણે ।

સે કિં તં જાણયાસરીરમવિય-
સરીરવહરિત્તે દ્વસામાહ્ણે ?

જાણયાસરીરમવિયસરીરવહરિત્તે
દ્વસામાહ્ણે-પત્તયાપોત્થયાલિદ્ધિષ્ણે । સે
તં જાણયાસરીરમવિયસરીરવહરિત્તે
દ્વસામાહ્ણે । સે તં ણોઆગમઓ
દ્વસામાહ્ણે । સે તં દ્વસામાહ્ણે ।

સે કિં ત ભાવસામાહ્ણે ?

ભાવસામાહ્ણે દુવિદ્ધે પ્ણત્તે,
તં જહા-આગમઓ યો નોઆગમઓ ય ।

સે કિં તં આગમઓ ભાવસામાહ્ણે

આગમઓ ભાવસામાહ્ણે-જાણણ
ઉચ્ચત્તે । સેતં આગમઓ ભાવસામા-
હ્ણે ।

સે કિં તં નોઆગમઓ ભાવ-
સામાહ્ણે ?

ઉત્તર-સામાયિક તથા ચતુર્વિંશતિસ્તવ
આદિ વિશેષનામો નામનિષ્કર્ણનિક્ષેપ કહેવાય
છે. તે સામાયિકના ૪ પ્રકારો કહેવામા
આવ્યા છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) નામસા-
માયિક (૨) સ્થાપનાસામાયિક (૩) દ્રવ્ય-
સામાયિક અને (૪) લાવસામાયિક. નામ-
સામાયિક અને સ્થાપનાસામાયિકનું સ્વરૂપ
પૂર્વપત્ત્ જાણુવું. દ્રવ્યસામાયિકના વર્ણનમાં
લવ્યશરીરદ્રવ્યસામાયિક સુધીનું વર્ણન
દ્રવ્યઆવશ્યકની જેમ જાણુવું.

પ્રશ્ન- ભ તે ! જ્ઞશરીરલવ્યશરીર-
વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યસામાયિક શું છે ?

ઉત્તર- પત્ર અથવા પુસ્તકમા લિખિત
'સામાહ્યં' આ પદ જ્ઞશરીરલવ્યશરીર-
વ્યતિરિક્તદ્રવ્યસામાયિક છે. આ પ્રમાણે
નોઆગમથી દ્રવ્યસામાયિકના સ્વરૂપનું
કથન જાણુવું.

પ્રશ્ન- ભ તે ! લાવસામાયિક શું છે ?

ઉત્તર- લાવસામાયિકના બે પ્રકાર છે
તે આ પ્રમાણે- (૧) આગમથી લાવસામા-
યિક અને (૨) નોઆગમથી લાવસામાયિક

પ્રશ્ન- ભ તે ! આગમલાવસામાયિક
શું છે ?

ઉત્તર- સામાયિકાદિ પદનો જ્ઞાતા તેમાં
ઉપયોગયુક્ત હોય તેવો જ્ઞાયક આત્મા
આગમપેક્ષાએ લાવસામાયિક છે

પ્રશ્ન- ભ તે ! નોઆગમલાવસામાયિક
શું છે ?

નોઆગમઓ ભાવસામાઈણ-

“ જસ્સ સામાણિઓ અપ્પા, સંજમે ણિયમે તવે । તસ્સ સામાઙ્ગ્યં ઘોઠ્ઠ, ઇઠ્ઠ કેવલિભાસિયં ॥૧॥ જો સમો સવ્વભૂ-
 ણસુ, તસેસુ થાવરેસુ ય । તસ્સ સામા-
 ઙ્ગ્યં ઘોઠ્ઠ, ઇઠ્ઠ કેવલિભાસિયં ॥૨॥ જહ
 મમ ણ પિયં દુક્ખં, જાણિયા એમેવ સવ્વ
 જીવાણં । ન્ન હણહ ન હણાવેહ ય, સમ-
 મણઠ્ઠ તેણ સો સમણો ॥૩॥ ણત્થિ ય
 સે કોઠ્ઠ વિ દેસો, પિયો ય સવ્વેસુ ચેવ
 જીવેસુ । ણ્ણ ઘોઠ્ઠ સમણો ણ્ણો
 અન્નોઽન્નિ પજ્જાએ ॥૪॥ ઉરગગિરિજ-
 લણસાગર- નહતલતરુગણસયો ય જો
 હોઠ્ઠ । ભમરમિયધરણિજલરુહ-રવિ-
 પવણ સમો ય સો સુમણો ॥૫॥ તો
 સમણો જહ સુમણો ભાવેણ ય જહ ણ
 હોઠ્ઠ પાવમણો । સયણે ય જણે ય સમો
 સમો ય માણાગમાણેસુ ॥૬॥ ” સે તં
 નો આગમઓ ભાવસામાઈણ । સે તં
 ભાવસામાઈણ । સે તં સામાઈણ । સે
 તં નામનિપ્પણે ।

ઉત્તર- જે મનુષ્યનો આત્મા મૂળગુણ
 રૂપ સ યમ, ઉત્તરગુણરૂપ નિયમ, અનશન
 વગેરે તપમાં સર્વકાળ ચંલગ્ર રહે છે તેને
 સામાયિક હોય છે એવું કેવળીલગવાનનુ
 કથન છે જે સર્વભૂતો-ત્રસ અને સ્થાવર જીવો
 પ્રત્યે સમભાવ ધારણ કરે છે તેને સામા-
 યિક હોય છે, તેમ કેવળી લગવંતોનુ કથન
 છે જેવી રીતે મને દુ ખ થાય છે તેવી રીતે
 સર્વજીવોને દુ ખ થાય છે એવું જાણીને સ્વયં
 કોઈપણ પ્રાણીની ઘાત કરે નહીં, બીજાપાસે
 કરાવે નહીં કે ઘાત કરનારને અનુમોદન
 આપે નહીં, સમસ્ત જીવોને પોતાની સમાન
 માને તેજ શ્રમણ કહેવાય છે જેને કોઈ
 જીવ પ્રત્યે દ્વેષ નથી, કોઈ પર પ્રેમ નથી,
 આ પ્રમાણે શ્રમણ શબ્દની નિરુક્તિથી
 સમમનવાળો જીવ ‘શ્રમણ’ કહેવાય છે.
 શ્રમણનુ પ્રકારાન્તરથી કથન કરે છે અહીં
 સાધુની ૧૨ ઉપમા આપી છે. તે ઉપમાઓથી
 યુક્ત હોય તે શ્રમણ કહેવાય છે. શ્રમણ
 (૧) ઉરગસમ- પરકૃતગૃહમાં નિવાસ કર-
 વાથી ઉરગ- સર્પ જેવા (૨) ગિરિસમ-
 પરિવહ અને ઉપસર્ગ આવવાપર નિષ્કંપ
 હોવાથી પર્વતજેવા (૩) જ્વલનસમ-
 તપોજન્ય તેજથી સમન્વિત હોવાથી અગ્નિ
 તુલ્ય (૪) સાગરસમગ ભીર, જ્ઞાનાદિ રત્નોથી
 યુક્ત હોવાથી સમુદ્ર જેવા. (૫) નભસ્તલ-
 સમ- સર્વત્ર આલબન રહિત હોવાથી
 આકાશજેવા (૬) તરુગણસમ- વૃક્ષ જેમ
 સિંચનાર અને કાપનાર બંને પ્રત્યે સમભાવ
 રાખે છે તેમ નિંદા કરનાર અને પ્રશંસા
 કરનાર બંને પ્રત્યે સમભાવ રાખવાથી વૃક્ષ
 જેવા (૭) ભ્રમરસમ- ભ્રમર જેમ ઘણા
 પુષ્પોમાંથી થોડો થોડો રસ ગ્રહણ કરે
 છે તેમ અનેક ગૃહોમાંથી સ્વલ્પ આહારાદિ
 ગ્રહણ કરનાર હોવાથી ભ્રમર જેવા (૮)

મૃગસમ- સંસારના લયથી સદા લયભીત રહેવાથી મૃગજેવા (૯) ધરણિસમ-સર્વસહ-ળધુ સહન કરનાર હોવાથી પૃથ્વી જેવા (૧૦) જલરુહસમ- કાદવથી ઉત્પન્ન અને જળથી સંવર્ધિત છતાં તેનાથી અલિપ્ત કમળની જેમ સંસારથી ઉત્પન્ન અને સંવર્ધિત હોવા છતાં તેનાથી અલિપ્ત રહે છે માટે કમળજેવા (૧૧) સૂર્યસમ- ધર્માસ્તિ-કાયાદિ સમસ્ત વસ્તુના પ્રકાશક હોવાથી સૂર્યજેવા (૧૨) પવનસમ- પવનની જેમ અપ્રતિહતવિહારી હોવાથી પવન જેવા શ્રમણ હોય છે. શ્રમણ ત્યારે જ સંલવિત છે કે તે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સુમનવાળો હોય ભાવમનની અપેક્ષાએ પાપરહિત હોય. જે માતા-પિતાદિ સ્વજનો અને સર્વ સામાન્ય જનોમાં નિર્વિશેષ (સમભાવી) હોય તેમજ માન-અપમાનમાં સમભાવ ધારક હોય તેજ શ્રમણ છે. આ પ્રમાણે નોઆગમથી ભાવ-સામાયિકનું સ્વરૂપવર્ણન છે. આ પ્રમાણે સામાયિક અને નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

૨૪૭. સે કિં તં સુત્તાલાવગનિષ્ફળ્ણે ?

૨૪૭.

પ્રશ્ન- ભંતે ! સૂત્રાલાપકનિષ્પન્નનિક્ષેપ શુ છે ?

સુત્તાલાવગનિષ્ફળ્ણે ઇયાર્ણિ સુત્તાલાવગનિષ્ફળ્ણ નિક્ષેવં ઇચ્છાવેદ્, સેયં પત્તલવક્ષણેઽવિ ણ ણિક્ષિવ્વપ્પદ્, કમ્હા ? લાઘવત્થં । અત્થિ ઇઓ તદ્દ્ અણુઓગદારે અણુગમેત્તિ । તત્થ ણિક્ષિવ્વત્તે ઇહં ણિક્ષિવ્વત્તે ભવદ્, ઇહ વા ણિક્ષિવ્વત્તે તત્થ ણિક્ષિવ્વત્તે ભવદ્, તમ્હા ઇહં ણ ણિક્ષિવ્વપ્પદ્ તદ્દિં વેવ નિક્ષિવ્વપ્પદ્ । સે તં નિક્ષેવે ॥

ઉત્તર- અત્રે શિષ્ય સૂત્રાલાપકનિષ્પન્ન-નિક્ષેપનું કથન કરવા સૂત્રકારને પ્રેરિત કરી રહ્યો છે, કારણ કે નામનિષ્પન્નનિક્ષેપના કથન પછી આની પ્રરૂપણાનો અવસર પ્રાપ્ત છે. છતાં અહીં લાઘવની દૃષ્ટિએ તેની પ્રરૂપણા કરતા નથી. તે લાઘવ આ પ્રમાણે છે, કે હવે પછી અનુગમનામના ત્રીજા અનુ-યોગદ્વારનું વર્ણન આવે છે. તેમા સૂત્રના આલાપકોનો નિક્ષેપ બતાવેલ છે. તેજ અહીં પણ સમજ લેવો જોઈએ. માટે અહીં અલગ કહેવાની આવશ્યકતા નથી. એટલે ત્યા નિક્ષિપ્ત થયેલાને અહીં નિક્ષિપ્ત થયેલ જેવું જ માની લેવું જોઈએ.

૪૮. સે કિં તં અણુગમે ?

અણુગમે દુવિદ્ધે પળ્ણત્તે, તં જહા-
સુત્તાણુગમે ય નિજ્જુત્તિ અણુગમે ય ।

સે કિં તં નિજ્જુત્તિ અણુગમે ?

નિજ્જુત્તિ અણુગમે-તિવિદ્ધે પળ્ણત્તે,
તં જહા-નિક્કલ્લેવનિજ્જુત્તિ અણુગમે,
ઉવ્ગઘાયનિજ્જુત્તિ અણુગમે, સુત્તપ્પા-
સિયાનિજ્જુત્તિ અણુગમે ।

સે કિં તં નિક્કલ્લેવનિજ્જુત્તિઅણુ-
ગમે ?

નિક્કલ્લેવનિજ્જુત્તિ અણુગમે અણુ-
ગમ્ । સે તં નિક્કલ્લેવનિજ્જુત્તિઅણુગમે ।

સે કિં તં ઉવ્ગઘાયનિજ્જુત્તિ
અણુગમે ?

ઉવ્ગઘાયનિજ્જુત્તિ અણુગમે
ઇમાહિં દોહિં સૂલ્લાગાહાહિં અણુગં-
તવ્વે, તં જહા-ઉદ્દેસે ૧ નિદ્દેસે ૨ નિગ્ગમ ૩
લ્લિત્તે ય ૪ કાલપ્પુરિસે ય ૬ કારણે ૭
પચ્ચય ૮ લક્કલ્લણ ૯ ન ૧૦ સમોયારણા
૧૧ ડ્ડુમ્મ ૧૨ ૧૧ ૧૨ ૧૩ કહ્વિદ્ધં ૧૪

૨૪૮. પ્રશ્ન- ભંતે ! અનુગમનામક તૃતીય
અનુયોગદ્વાર શું છે ?

ઉત્તર- અનુગમ- સૂત્રાનુકૂળ અર્થનું
કથન. તેના બે ભેદો છે, તે આ પ્રમાણે—
(૧) સૂત્રાનુગમ અને (૨) નિર્યુક્તિઅનુગમ.

પ્રશ્ન- નિર્યુક્તિઅનુગમ શું છે ?

ઉત્તર- સૂત્રની સાથે સંબંધ અર્થોની
ચુક્તિ-સ્કુટતા કરવી અર્થાત્ નામ, સ્થાપના
વગેરે પ્રકારોથી સૂત્રનો વિભાગ કરવો તે
નિર્યુક્તિઅનુગમ કહેવાય. તેના ત્રણ
પ્રકારો કહેવામાં આવેલા છે. તે આ પ્રમાણે-
(૧) નિલ્લેપનિર્યુક્તિ અનુગમ (૨) ઉપોદ્-
ઘાતનિર્યુક્તિઅનુગમ અને (૩) સૂત્રસ્વ-
શિક્ષાનિર્યુક્તિઅનુગમ.

પ્રશ્ન- ભંતે ! નિલ્લેપનિર્યુક્તિઅનુગમ
શું છે ?

ઉત્તર- નામ, સ્થાપનાદિકરૂપ નિલ્લેપોની
નિર્યુક્તિ તે નિલ્લેપનિર્યુક્તિઅનુગમ છે.
તાત્પર્ય એ છે કે આવશ્યક, સામાયિકાદિનું
નામ-સ્થાપના વગેરે નિલ્લેપોવડે જે વ્યાખ્યાન
કરવામાં આવેલ છે તે દ્વારા નિલ્લેપનિર્યુક્તિ-
અનુગમનું વ્યાખ્યાન થઈ ગયેલ છે.

પ્રશ્ન- ભંતે ! ઉપોદ્ઘાતનિર્યુક્તિઅનુ-
ગમ શું છે ?

ઉત્તર— વ્યાખ્યા કરવાયોગ્ય સૂત્રની
વ્યાખ્યાવિધિ સમીપ કરવી અર્થાત્ ઉદ્દેશા-
દિની વ્યાખ્યા કરી સૂત્રની વ્યાખ્યા કરવી
તે ઉપોદ્ઘાતનિર્યુક્તિ અનુગમ છે. ગાથા
ઓવડે તે કહે છે. (૧) ઉદ્દેશ-સામાન્ય
નામરૂપ જેમકે-અધ્યયન (૨) નિદેશ-
નામનું કથન કરવું જેમકે- સામાયિકાદિ

કસ્સ૧૫ કહિ૧૬ કેસુ૧૭ કહં૧૮
કેચ્ચિરં હવહ કાલો ? ૧૯ । કહ૨૦
સંતર ૨૧ મધિરહિયં ૨૨, મવા ૨૩
ગરિસર૪ફાસણ૨૫ નિરુત્તી ૨૬ ॥૨॥
સે તં ઉવઘાયનિજ્જુત્તિ અણુગમે

(૩) નિર્ગમ- સામાયિક કયાથી નિકળી ?
ભ. મહાવીરથી નિકળી (૪) કયા ક્ષેત્રમા
નિકળી ? મહાસેનનામક વનમા. (૫) કયા
કાળમા ? વૈશાખ સુદ ૧૧ ના પ્રથમ પૌર-
ણીકાળમા (૬) કયાપુરૂપથી ? અર્થની અપે-
ક્ષાએ ભ મહાવીરથી પ્રગટ થઈ. (૭) કયા
કારણથી સાલળી ? ગૌતમસ્વામી આદિએ
ભગવત પાસેથી સાલળી (૮) પ્રત્યય- કયા
પ્રત્યયથી ભગવન્તે કહી ? કયા પ્રત્યયથી
ગૌતમાદિએ સાલળી ? કેવળજ્ઞાની- સર્વજ
હોવાના પ્રત્યયથી કહી અને માંભળી. (૯)
લક્ષણુ કયુ ? સમ્યક્ત્વ સામાયિકનું લક્ષણુ
તત્ત્વશ્રદ્ધાન, શ્રુતસામાયિકનું લક્ષણુ જીવા-
દિતત્ત્વોનું પરિજ્ઞાન, સર્વવિરતિ સામાયિકનું
લક્ષણુ સાવધવિરતિ અને દેશવિરતિસામા-
યિકનું લક્ષણુ દેશતઃ વિરતિ અને દેશત
અવિરતિ (૧૦) નય- નૈગમાદિ (૧૧)
સમવતાર- સામાયિકપર સાત નય ઉતારવા
(૧૨) અનુમત-કયો નય સામાયિકને
સ્વીકારે છે ? નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, આ-
ત્રણુ નય, તપ, સયમરૂપ ચારિત્રસામાયિ-
કને, નિર્ગમપ્રવચનરૂપ શ્રુતસામાયિકને
અને સમ્યક્ત્વસામાયિકને સ્વીકારે છે
ઋગુસૂત્રાદિ ચારે નયો સમતારૂપ ચારિત્ર-
સામાયિકને જ સ્વીકારે છે (૧૩) કિમ્-
ગુણ્યુક્તજીવને સામાયિક છે ઈત્યાદિ (૧૪)
સામાયિક કેટલા પ્રકારની છે ? સામાયિક
ત્રણુ પ્રકારની છે (૧) સમ્યક્ત્વસામાયિક
(૨) શ્રુતસામાયિક અને (૩) ચારિત્રસામા-
યિક (૧૫) કયા પુરૂપની સામાયિક ? જેનો
આત્મા સમાધિમા હોય તેની સામાયિક.
(૧૬) કયા સ્થાનમા સામાયિક ? આર્ચસ્ત્ર-
ત્રમા, ૩, ૪, ૫ મા આરા, મનુષ્યગતિ
આદિ ઘણા યોલના સંયોગમાં સામાયિક.
(૧૭) સામાયિક કોના મા ? સર્વદ્રવ્યમાં
સમતાલાવરૂપસામાયિક હોય(૧૮)કેવી રીતે

સામાયિક? અન્યાક્ષિપ્તમનુષ્યચિત્ત, જાતિ, કુળ, બળ, આરોગ્ય સૂત્રશ્રવણુ વિનયોપ-
ચારના સ્થાને સામાયિક. (૧૯) સામાયિકતું
કાળમાન કેટલું? સમ્યક્ત્વ અને શ્રુત સામા-
યિકની સ્થિતિ ૬૬ સાગરથી કંઈક અધિક,
ચારિત્રસામાયિકની સ્થિતિ દેશઉણ કોડ-
પૂર્વની છે (૨૦) સામાયિક કેટલી? સમ્ય-
ક્ત્વને શ્રુતસામાયિકની અપેક્ષાએ અસં-
ખ્યાત, સર્વ વિરતિ આશ્રી પૃથક્ત્વસહસ્ર,
દેશવિરતિઆશ્રી અસંખ્યાત. (૨૧) અન્તર
કેટલું પડે? એક જીવ આશ્રી જઘન્યે અન્ત-
મુહૂર્ત ઉત્કૃષ્ટ અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તન (૨૨)
વિરહ-સર્વજીવઆશ્રી વિરહ નથી. (૨૩)
સામાયિકના કેટલા ભવ? આરાધકઆશ્રી
જઘન્ય ૨ ભવ, ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવ. (૨૪)
આકર્ષ-સમ્યક્ત્વ અસંખ્યાતવાર આવે એક
ભવઆશ્રી સામાયિકચારિત્ર પૃથક્ત્વ સોવાર
આવે. ઘણાભવ આશ્રી પૃથક્ત્વ હબાર વાર
આવે. (૨૫) સામાયિક કેટલા ક્ષેત્રને સ્પર્શે?
એક જીવ આશ્રી અસંખ્યાતમા ભાગને અને
કેવળસમુદ્ઘાતઆશ્રી સપૂર્ણ લોકને સ્પર્શે.
(૨૬) નિરુક્તિ-સમ્યાક્ પ્રકાર યુક્તિ પદરૂપ
લાભની પ્રાપ્તિ થાય તે સામાયિકની
નિરુક્તિ આ ઉપોદ્ઘાત નિર્ચુક્તિ અનુગ-
મનુ કથન થયુ

૨૪૯. સે કિં તં સુત્તપ્પાસિયનિજ્જુત્તિ અણુ- ૨૪૯
ગમે ?

સુત્તપ્પાસિયનિજ્જુત્તિ અણુગમે
સુત્તં ઉચ્ચારેયવ્વં અક્ષલિયં અમિ-
લિયં અનચ્ચામેલિયં પહિપુણ્ણં પહિ-
પુણ્ણઘોસં કંદ્દોદ્દવિપ્પમુક્ક ગુરુવાયનો-
વાગયં । તઓ તત્થ ણજ્જિહિતિ સસમય-
પયં ના પરસમયપયં ના વંધપયં ના
મોક્ષપયં ના સામાયિયપયં ના ણો

પ્રશ્ન- ભ તે । સૂત્રસ્પર્શિક નિર્ચુક્તિ
શુ છે ?

ઉત્તર- સૂત્રને સ્પર્શ કરનાર નિર્ચુક્તિ
તે સૂત્રસ્પર્શિક નિર્ચુક્તિ છે. સૂત્રના ઉચ્ચાર-
ણુ કરવાની વિધિ આ પ્રમાણે જાણવી—
સૂત્રનુ ઉચ્ચારણુ અસ્ખલિત, અમીલિત,
અવ્યત્યામેહિત, પ્રતિપૂર્ણ, પ્રતિપૂર્ણદોષ
યુક્ત, ક ઠોષક વિપ્રમુક્ત, તથા ગુરુવાચનો-
પગત હોય. * આ પ્રકારે સર્વ દોષોથી

સામાહ્યાપયં વા । તઓ તમ્મિ ઉચ્ચા-
રિણ સમાણે કેસિં ચ ણં ભગવંતાણં કેહ
અથાહિગારા અહિગયા ભવંતિ, કેહ
અથાહિગારા અણહિગયા ભવંતિ । તઓ
તેસિં અણહિગયાણં અહિગમણટ્ટાણ પયં
પણં વાન્નહસ્સામિ-‘સહિયા ય પયં
એવ, પયત્થો પયવિગ્ગહો । ચાલણા ય
પસિદ્ધી ય, છવ્વિહં વિદ્ધિ લક્ષણં ।’’
સે ત્તં સુત્તપ્પાસિયાનિજ્જુત્તિ અણુગમે ।
સે ત્તં નિજ્જુત્તિઅણુગમે । સે ત્તં અણુ-
ગમે ।

રહિત સૂત્રોનો ઉચ્ચાર કરવાથી જણાશે કે
આ સ્વસમયનું પદ છે, આ પરમમયપદ
છે કે ધંધપદ છે કે મોક્ષપદ છે આ સામા-
યિકપદ છે અથવા નોસામાયિક પદ છે આ
ઉપરાંત સૂત્રના વિધિપૂર્વક નિર્દોષ ઉચ્ચા-
રણથી જ કેટલાક સાધુ ભગવંતોને અર્થનો
બોધ થઈ જાય છે અને ક્યોપશમની
વિચિત્રતાથી કેટલાક અર્થાધિકારો અનધિ-
ગત રહે છે- જણાતા નથી આ અનધિગત
અર્થાધિકારોનો અધિગમ થાય (જ્ઞાન થઈ
જાય તેમાટે) એક-એક પદની પ્રરૂપણા
કરીશ (૧) સંહિતા- અસ્ખલિતરૂપથી મૂળ
પાઠનું ઉચ્ચારણ કરવું (૨) પદ- મૂળ
પાઠમા આવેલા પદોને અલગ કરવા. (૩)
પદાર્થ-પદોનો અર્થ કહેવો. (૪) પદવિગ્રહ-
પ્રકૃતિ-પ્રત્યય આદિ દેખાડી વિસ્તાર કરવો.
(૫) ચાલના- સૂત્રની અથવા અર્થની અનુ-
પપત્તિનું ઉદ્દભાવન કરવું- શંકા ઉપસ્થિત
કરવી (૬) પ્રસિદ્ધિ- સમાધાન- સૂત્ર અને
તેના અર્થની યુક્તિઓ વડે સ્થાપના કરવી.
આ છ પ્રકારોથી સૂત્રની વ્યાખ્યા થાય છે.
આ પ્રમાણે સૂત્રસ્પર્શિકનિયુક્તિ અનુગમ
છે આ પ્રમાણે નિયુક્તિ અને અનુગમનું
વર્ણન પૂર્ણ થયું.

૨૫૦. સે કિં તં ણણ ?

૨૫૦

પ્રશ્ન- ભતે ! નય શુ છે ?

સત્ત સૂલણયા પળ્લણ્ણા, ત જહા-
ણેગમે સંગહે વવહારે ઉજ્જુસુણ સદે
સમભિરૂઢે ઇવંભૂણ । તત્થ ણેગેહિ માણેહિ
મિણહિત્તિ ણેગમસ્સ ય નિરુત્તી ।
સેસાણંપિ નયાણં, લક્ષણમિણમો સુણહ
વોચ્છં ॥૧॥

સંગહિયપિંડિયત્થં, સંગહવયણં
સમાસઓ વિંતિ । વચ્ચહ વિણિચ્છિયત્થં,
વવહારો સવ્વદવ્વેસુ ॥૨॥

ઉત્તર-મૂળનયો સાત છે, તે આ પ્રમાણે-
(૧) નૈગમનય (૨) સંગ્રહનય (૩) વ્યવ-
હારનય (૪) ઋગ્નુસૂત્રનય (૫) શબ્દનય
(૬) સમલિરૂઢનય અને (૭) એવ ભૂતનય
નૈગમનય- મહાસત્તા, સામાન્ય તેમજ
વિશેષ આદિ અનેક પ્રકારોથી વસ્તુનો
પરિચ્છેદ કરનાર નૈગમનય છે હવે બાકીના
છ નયોના લક્ષણા કહું છું સમ્યક્ ગૃહીત
અતએવ એક ભતિને પ્રાપ્ત એવો અર્થ
જેનો વિષય છે એવું સંગ્રહનયનું વચન છે
તાત્પર્ય આ છે કે સંગ્રહનયનો વિષય
સામાન્ય જ છે વિશેષ નહિ, જેમકે

પચ્ચુપ્પન્નગાહી, ઉજ્જુસુઓ
જયવિહી મુળેયવ્વો ઇચ્છઈ વિસેસિયતરં,
પચ્ચુપ્પણે જઓ સદો ॥૩॥

વત્થૂઓ સંકમણં, હોઈ અવત્થૂ
નણ સમભિરૂઢે । વંજણ અત્થ, તદુભયં
ણ્વંભૂઓ વિસેસેઈ ॥૪॥

જાયંમિ ગિણિહયવ્વં, અગિણિ-
યવ્વંમિ ચેવ અત્થંમિ । જઈયવ્વમેવ ઈ
જો ઉવણ્ણો સો નઓ નામ ॥૫॥

સવ્વેસિંપિ નયાણં, વહુવિહવ-
ત્તવ્વયં નિસામિત્તા । તં સવ્વનયવિસુદ્ધં,
જં ચરણગુણદ્વિઓ સાહુ ॥૬॥

સે તં નણ । અણુઓગદ્વારા
સમત્તા ।

‘એગે આયા’ (આત્મા એક છે). વ્યવ-
હાર સર્વ દ્રવ્યોના વિષયમાં વિનિશ્ચય
(વિશેષ રૂપમાં નિશ્ચય કરવો) નિમિત્તે
પ્રવૃત્ત થાય છે, જેમકે પાંચ વર્ણના વસ્ત્રમાં
રક્તવર્ણુ અધિક હોય તેા લોકવ્યવહારમાં
રક્તવસ્ત્ર કહે. ઋગ્નુસૂત્રનયવિધિ પ્રત્યુત્પન્ન-
આહી (વર્તમાનકાળભાવી પર્યાયને ગ્રહણ
કરનાર) હોય છે. તે સરળ-વર્તમાનકાળને
જ માને છે. અતીત અનાગતને સ્વીકારતો
નથી. ઋગ્નુસૂત્રનયની અપેક્ષાએ શબ્દનય
પદાર્થને વિશેષતર માને છે કારણ કે
શબ્દનય ઋગ્નુસૂત્રનયની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ-
વિષયવાળો છે. શબ્દનો વિષય જે કે
વર્તમાનકાળવર્તી પદાર્થજ છે પરંતુ તે
લિંગ, કારક, વચન આદિના લેદથી વાચ્યા-
ર્થમા પણ લેદ માને છે. સમભિરૂઢનય
ઇન્દ્રાદિ વસ્તુનુ અન્યત્ર શકાદિમાં સક્રમ-
ણને અવસ્તુ-અવાસ્તવિક માને છે. અર્થાત્
વ્યુત્પત્તિના લેદથી શબ્દના અર્થમાં લેદ
માને છે એવ ભૂતાનય વ્યજન-શબ્દ અને
તદુભયને વિશેષરૂપે સ્થાપિત કરે છે. તાત્પર્ય
એ છે કે જ્યારે જળધારણની ક્રિયા થતી
હોય ત્યારે જ ઘટ ઘટ ને કહેવાય.

આ નયો દ્વારા ગ્રહણ કરવા યોગ્ય
જ્ઞાન. દર્શન, ચારિત્ર અને અનાદરણીય
મિથ્યાત્વ વગેરેનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીનેજ
પ્રયત્ન કરે. અર્થાત્ મિથ્યાત્વાદિ છોડવાનો
ઉપાય કરે, શુદ્ધ ઉપદેશમા પ્રવર્તે. આ
પ્રકારનો જ્ઞાનપૂર્વક પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ કરવાનો
જે ઉપદેશ તે નય એટલે જ્ઞાનનય કહેવાય
છે આ નયોની પરસ્પર વિરુદ્ધ વક્ત-
વ્યતાને સાંભળી સમસ્ત નયોને સમ્મત
ચારિત્ર અને જ્ઞાનમાં સ્થિત થનાર સાધુ
મોક્ષનો સાધક હોય છે. આપ્રમાણે અનુ-
યોગદ્વાર સમાપ્ત થાય છે.

